5

AHKÂMU'L KUR'ÂN

أحكام القرآن

Ebû Bekr Ahmed b. Alî
er-Râzî el-Cessas

i'tisam
yayınları

AHKÂMU'L KUR'AN

5. CİLT

AHKÂMU'L KUR'AN

Editör
Avnullah Enes ATEŞ

Tercüme
Mehmet KESKİN
D.İ.B. Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Tashih
Ömer ÇELİK / Mustafa DİKMEN / Mehmet EKİN

İç Tasarım
3GRAFiK

Kapak Tasarım
Inkreativ Arts

MATBAA
Step Ajans Matbaa Ltd. Şti.
Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi No.11
Bağcılar/İstanbul Telefon: 0212 446 88 46
Matbaa Sertifika No: 12266

i'tisam
yayınları

EYLÜL 2018

İTİSAM YAYINLARI YAYINCI SERTİFİKA NO: 30798
Çiğdemtepe Mah. Değirmendere Cad. 1065, SOK. NO:1\A Yenimahalle - ANKARA
Telefon: 0312 504 22 93
www.benlikitap.com
e-mail: benlikitabevi@hotmail.com
İTİSAM Yayınları Bir Benli Kitabevi Kuruluşudur

İmam Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzi el-Cessâs

AHKÂMU'L KUR'AN

Tercüme
Mehmet KESKİN

5. CİLT

i'tisam yayınları

İÇİNDEKİLER

4- NİSÂ SURESİ DEVAMI

بسم الله الرحمن الرحيم

-4- NİSÂ SURESİ DEVAMI-

Deveden Başka Şeylerle Diyet Ödenmesi

Ebu Hanife dedi ki: "Diyet; deve, dirhem ve dinarlarla ödenir. Dirhemlerle ödenecekse on bin dirhem, dinarlarla ödenecekse bin dinar ödenir." Ebu Hanife, diyetin yalnızca deve, gümüş ve altın olarak ödenebileceği görüşündeydi.

Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Diyet, dirhem olarak ödenecekse on iki bin dirhem, dinar olarak ödenecekse bin dinardır."

Mâlik dedi ki: "Diyeti altın olarak ödeyecek olanlar, Şamlılarla Mısırlılardır. Gümüş olarak ödeyecek olanlar, Iraklılardır. Deve olarak ödeyecek olanlar ise çölde yaşayan kimselerdir. Deve sahiplerinden ancak deve kabul edilir. Altın sahiplerinden ancak altın kabul edilir. Gümüş sahiplerinden de ancak gümüş kabul edilir."

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Diyet gümüş olarak ödenecekse on bin dirhemdir. Altın sahibi olanlar, bin dinar öderler. Deve sahipleri yüz deve, sığır sahipleri iki yüz sığır, koyun sahipleri iki bin koyun, elbise sahipleri ise Yemani (denilen Yemen imalatı) elbiseden iki yüz tane öderler. Kapak atmamış koyun ve sığırlar diyet olarak kabul edilmezler. Yemani elbiselerden de her birinin değeri elli dirhem veya daha üstü olmayanlar kabul edilmezler."

İbn Ebi Leyla'nın bildirdiğine göre Şa'bi, Ubeyde es-Selmani'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Altın sahiplerinin diyet olarak bin dinar,

gümüş sahiplerinin on bin dirhem, sığır sahiplerinin iki yüz sığır, koyun sahiplerinin iki bin koyun, elbise sahiplerinin iki yüz elbise deve sahiplerinin de yüz deve vermelerine hükmetti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Diyet, canın kıymetidir. Diyetin belli bir miktarda olduğu, bunda fazlalık veya eksikliğin olamayacağı, telef edilen eşyanın kıymetinin, mehr-i mislin ve benzeri şeylerin belirlenmesi gibi miktarının belirlenmesinin görüş ve içtihada bırakılamayacağı hususunda bütün fakihler görüş birliği etmişlerdir. Yine bütün fakihler diyetin gümüş olarak ödenmesi durumunda on bin dirhemden aşağı olmayacağı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Ancak bundan fazla olup olmayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Nassa dayanmadan bunu artırmak caiz olmaz.

Heşim'in bildirdiğine göre Yunus, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* diyet olarak verilecek yüz devenin kıymetini belirlerken her deveye yüz yirmi dirhem kıymet biçti. Bunun toplamı on iki bin dirhem eder."

Diyetin gümüş olarak ödenmesi durumunda Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* on bin dirhem ödenmesine hükmettiği de rivayet edilmiştir. On iki bin dirhem olduğunu rivayet eden her bir dirhemi altı, on bin dirhem olduğunu rivayet eden de, her bir dirhemi yedi gram olarak hesaplamış olabilir.

Hasan dedi ki: Her ne kadar deve, diyette asıl ödeme aracı olmasa da bu hadiste, dirhemlerin sayısı develerin değerine göre takdir edilmiştir.

İkrime'nin Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* yaptığı rivayete göre diyet, on bin dirhemdir.

Bir kişi aşağıdaki rivayetleri ileri sürerek diyetin miktarı konusunda itirazda bulunabilir.

"Muhammed b. Müslim et-Taifi'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Diyet, on iki bin (dirhem) dir."[1]

1 İbn Mâce, Diyât, 6

İbn Ebi Nüceyh, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Hz. Ömer *radıyallahu anh*, diyetin on iki bin dirhem olduğuna hükmetti."[2]

Nafi' b. Cübeyr, İbn Abbas'tan *radıyallahu anh*; Şa'bi de Hz. Ali'den *radıyallahu anh* benzer rivayette bulunmuşlardır.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İkrime'nin hadisini İbn Uyeyne ve diğerleri Amr b. Dinar'dan İkrime'den, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* şeklindeki bir senedle rivayet etmişlerdir. Bu senedde İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* adı geçmemektedir. Muhammed b. Müslim'in bu hadisi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* vasletmede hata yaptığı söylenir. Bütün bunlar sabit olsa bile muhtemeldir ki, on iki bin dirhem şeklinde rivayet edenler, her bir dirhemi altı gram olarak hesaplamışlardır. Bu bir ihtimal ise ihtimale dayanarak diyetin miktarını artırmak caiz olmaz. O zaman diyet miktarı ittifakla on bin dirhem olarak sabitleşir. Yine fakihlerin tamamı, diyetin altın olarak ödenmesi halinde bin dinar olarak ödenmesi gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir. Şer'î ölçülere göre her bir dinarın kıymeti on dirhem olarak kabul edilmiştir. Bilindiği gibi altının miktarı yirmi miskal, gümüşün de miktarı iki yüz dirhem olduğunda zekât vermek gerekmektedir. Yirmi miskal altının karşılığında iki yüz dirhem nisap miktarı olarak kabul edilmiştir. Aynı şekilde her bir dinarın karşılığının da on dirhem olarak kabul edilmesi gerekir. Ebu Hanife, diyetin üç sınıftan (altın, gümüş ve deveden) başka bir şeyle ödenemeyeceğini söylemiştir. Bunu söylerken de meseleye şu açıdan yaklaşmıştır. Diyet, canın kıymeti olduğuna göre telef olan diğer nesnelerin kıymetini belirlemede olduğu gibi kıyasa göre canın da kıymetinin altın ve gümüşle belirlenmesi gerekir. Ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* canın kıymetini develerle belirlediği için Ebu Hanife sünnete uymuş, başka şeylerle ödenmesini gerekli görmemiştir. Doğrusunu Allah bilir.

Ehl-i Küfrün Diyetleri Bahsi

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Osman el-Betti, Süfyan es-Sevri ve Hasan b. Salih dediler ki: "Kâfirin diyeti Müslümanın diyeti

---

2 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/80

gibidir. Yahudi, Hristiyan,mecusi andlaşmalı olarak İslam diyarına giren gayr-ı müslim ve zimmî birbirlerine eşittirler."

Mâlik b. Enes dedi ki: "Ehl-i Kitabın diyeti, Müslümanın diyeti kadardır. Mecusinin diyeti sekiz yüz dirhemdir. Kadınlarının diyeti ise bunun yarısı kadardır."

Şafiî dedi ki: "Yahudi ve Hristiyan'ın diyeti, Müslümanın diyetinin üçte biri kadardır. Mecusinin diyeti sekiz yüz dirhemdir. Kadının diyeti, yarım diyettir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Gayr-ı müslimlerin diyet konusunda Müslümanlarla eşit hükme tabi olduklarının delili şu ayet-i kerimedir:

(وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ
اِلٰٓى اَهْلِه۪ٓ اِلَّٓا اَنْ يَصَّدَّقُواۜ فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ
مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍۜ وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ
مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِه۪ وَتَحْر۪يرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍۚ)

"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir. (Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa, mü'min bir köle azad etmek gerekir. Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azad etmek gerekir."[3]

Diyet, öldürülen hür bir insanın bedeli olarak ödenen belli miktardaki malın adıdır. Diyetler İslam'dan önce de sonra da miktar bakımından insanlar arasında bilinmekteydi. Burada söz konusu olan şey, bir mü'minin yanlışlıkla öldürülmesidir.

"(Öldürülen kişi) eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet gerekir" cümlesi ayetin baş tarafına atfedilince, buradaki diyet, baş tarafta zikredilen diyetin

3 Nisâ, 4/92

kendisi olmaktadır. Şayet öyle olmasa bu bir diyet olmaz. Çünkü diyet, miktarı belli olan, artmayan ve eksilmeyen bir can bedelidir. İnsanlar daha öncesinde de diyetlerin miktarını bilmekteydiler. Müslümanın diyetiyle kâfirin diyeti arasında bir fark görmüyorlardı. Şu halde kâfir için söylenen diyetin Müslüman için de söylenmiş kabul edilmesi gerekir. Şu halde (فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلَى اهله) **"ailesine verilecek bir diyet gerekir"** cümlesinin kâfirin diyeti hakkında söylenmiş olması gerekir. Bundan Müslümanın diyeti de anlaşılabilir. Arapların nezdinde bilinen ve mutâd olan da budur. Eğer bu şekilde anlaşılmayacak olursa ayet, açıklanmasına ihtiyaç duyulan mücmel bir ayet olur ki işin aslı öyle değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلَى اَهْله) **"...ailesine verilecek bir diyet gerekir"** cümlesi, kâfirin diyetinin Müslümanın diyeti kadar olduğuna delalet etmez. Nitekim kadının diyeti de erkeğin diyetinin yarısı kadardır. Ama böyle olması o diyeti kadın için tam bir diyet olmaktan çıkarmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz iki bakımdan yanlıştır:

1-Yüce Allah (وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَئًا) **"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse"** buyurarak erkeğin diyetinden bahsetmiş, sonra da şöyle buyurmuştur:

(وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلَى اَهْلِهِ)

"Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet gerekir."

Cenab-ı Allah'ın bu buyruğunda öldürülen Müslüman için tam diyet ödenmesi gerekli görüldüğü gibi andlaşmalı olarak İslam diyarında bulunurken öldürülen gayr-ı müslim için de aynı diyetin ödenmesi gerekli görülmüştür. Çünkü her ikisinin de diyeti lafız bakımından birbirlerine eşittir. Bununla birlikte insanlar diyetin miktarını da bilmekteydiler.

2-Kadının öldürülmesinden dolayı ödenen mala diyet denmemektedir. Onun için ödenen mala kayıtlı olarak diyet denmektedir. Bilindiği gibi

"Kadının diyeti, diyetin yarısıdır" denmektedir. Diyet adı, ancak bilinen tam diyete verilmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"(وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ)

"Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise" cümlesi şu manaya gelebilir: "Öldürülen mü'min, sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise..." Ayetin baş taraflarında kendilerinden bahsedilen ilk iki maktulün mü'min olduğu söylendiği için üçüncüde mü'min kaydının kullanılmasına gerek görülmemiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz birkaç bakımdan yanlıştır. Şöyle ki:

1-Ayetin başında yanlışlıkla öldürülen mü'minden ve hükmünden bahsedilmişti. Bu, delille istisna edilenler dışında bütün mü'minleri kapsar. Ayetin baş tarafı hepsini kapsadığı için, bu hüküm sebebiyle ayetin devamında mü'min kelimesini tekraren zikretmek uygun olmaz. Böylece öğrenmiş oluyoruz ki, kendileriyle aramızda antlaşma bulunanlardan öldürülen kimsenin mü'min olduğu kasdedilmiş değildir.

2-Öldürülen mü'min olarak kayıtlanmış da olsa, mü'min olsun kâfir olsun kendileriyle aramızda andlaşma bulunan bir topluluktan birinin öldürülmesi durumunda öldürülen için diyet ödenmesi gerekir. Diyet ödeme hükmünü bir delil olmadan kâfirleri dışarıda tutarak sadece mü'minler için uygulamak caiz değildir.

3-Ayette bizimle kendileri arasında andlaşma bulunan bir topluluktan birinin öldürülmesi gibi mutlak bir ifade kullanılması, öldürülenin de onlar gibi andlaşmalı biri olmasını gerektirmektedir. Mesela "Bu adam zimmîlerdendir" denildiğinde adamın kendisinin de zimmî olduğu anlaşılır.

(وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ)

"Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise" ayetinin zahiri, öldürülen kişinin de mensup olduğu topluluk gibi bizimle andlaşmalı biri olmasını gerekli kılmaktadır.

Bilindiği gibi müşrik soyundan gelen bir mü'minin öldürülmesinin hükmünü açıklamak istediğinde Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"(Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa, mü'min bir köle azad etmek gerekir."

Ayet-i kerimede öldürülenin mü'min olduğu belirtilmiştir. Eğer bu kayıt konulmasaydı, öldürülenin de mensubu olduğu soy ve topluluk gibi müşrik biri olduğu anlaşılırdı.

4-Hakikat eğer şu itirazcının dediği gibi olsaydı, öldürülen mü'minin diyeti ailesine teslim edilemezdi. Çünkü onlar kâfirdirler ve mü'min maktule mirasçı olamazlar. Bütün bu sebepler, mü'min ile kâfirin diyetinin eşit olmasını gerektirmekte ve itirazcının te'vilinin fasid olduğunu ortaya koymaktadır.

Mezhebimiz fakihlerinin söylediklerinin sahihliğine şu rivayet de delalet etmektedir:

Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(فَإِنْ جَاؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ)

"Eğer sana gelirlerse, aralarında hüküm ver"[4] ayeti indiğinde (Her ikisi de birer Yahudi kabilesi olan) Nadiroğulları Kurayzaoğullarından birini öldürdüğünde yarım diyet ödüyorlardı. Kurayzaoğulları Nadiroğullarından birini öldürdüğünde ise tam diyet ödüyorlardı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* iki taraftan öldürülenlerin diyetlerini tam diyette birbirine eşitledi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayetten anlaşıldığına göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* her iki taraftan da öldürülenler için tam diyet ödenmesine hükmetmiştir.

4 Mâide, 5/42

(فِي النَّفْسِ مِائَةٌ مِنَ الإِبِلِ) ***"(Öldürülen) Can için yüz deve (diyet) verilir"***[5] hadisi de buna delalet etmektedir. Bu hadis hem Müslümanlar hem de kâfirler için genel bir hüküm ifade etmektedir.

Miksem, İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* şöyle bir rivayette bulunmuştur: ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem, **ikisi de müşrik olan Amiriye'li iki maktul için iki hür Müslüman maktul diyeti ödedi."***[6]

Muhammed b. Abdus'un bildirdiğine göre Nafi', İbn Ömer'in *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem, **zimmî için Müslüman diyeti ödedi."[7]

Bu iki rivayet, kâfir ile Müslümanın diyet bakımından birbirlerine eşit olmalarını gerekli kılmaktadır. Zira bilindiği gibi (وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ) **"Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet gerekir"** ayeti gereğince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* zimmîye de andlaşmalıya da diyet ödemiştir. Ayetten anlaşılan hükme göre onlara Müslüman maktul diyeti kadar ödenmesi gerekmektedir. Şunu da ifade edelim ki gayr-ı müslimlerden öldürülenler için ödenmesi gereken diyetin miktarı Kitap'ta açıklanmış olmasa bile, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* uygulaması bu konuda bir açıklama niteliğindedir. Onun uygulaması açıklama yerine geçtiğine göre vücup ifade eder.

Ebu Hanife'nin Ebu'l Heysem'den yaptığı rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman, "Andlaşmalı olarak İslam diyarında bulunurken öldürülen gayr-ı müslim için, hür bir Müslümanın diyeti kadar diyet ödenir" demişlerdir.

İbrahim b. Sa'd, İbn Şihab'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman, andlaşmalı olarak İslam diyarındayken

---

5 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/128
6 Tirmizi, Diyât, 12
7 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/102, Diyât, 46

öldürülen Yahudi ve Hristiyanlar için Müslümanın diyeti kadar diyet ödenmesine hükmederlerdi."

Said b. Ebi Eyyub'un bildirdiğine göre Yezid b. Ebi Habip, Cafer b. Abdullah b. Hakem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Rüfaa b. Samuel adındaki Yahudi Şam'da öldürüldü. Hz. Ömer, onun için bin dinar diyet ödenmesine hükmetti."

Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Mücahid, İbn Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ehl-i Kitabın diyeti, Müslümanların diyeti kadardır." Alkame, İbrahim, Mücahid, Atâ ve Şa'bi de bu görüştedirler.

Zühri'nin bildirdiğine göre Salim, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir müslüman, andlaşmalı kâfirlerden birini öldürdü. Hz. Osman b. Affan, öldürülen için Müslüman diyeti kadar diyet ödenmesine hükmetti."

Kur'an'ın zahirine muvafık olan bu rivayetler ve selef ulemasının nakletmiş olduğumuz görüşleri, kâfirlerin diyet bakımından Müslümanlara eşit tutulmalarını gerektirmektedir.

Said b. Müseyyeb'den gelen bir rivayette anlatıldığına göre Hz. Ömer b. Hattab şöyle demiştir: "Yahudi'nin ve Hristiyan'ın diyeti dört bin dirhem, mecusininki ise sekiz yüz dirhemdir."

Said dedi ki: "Hz. Osman *radıyallahu anh*, andlaşmalı olarak İslam diyarındayken öldürülen gayr-ı müslim bir kimse için dört bin dirhem diyet ödenmesine hükmetti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Her ikisinden (Hz. Ömer ile Hz. Osman'dan) da buna muhalif rivayetler gelmiştir. Biz o rivayetleri daha önce naklettik.

Muhalifimiz, Amr b. Şuayb'ın babası aracılığıyla dedesinden yapmış olduğu şu rivayeti ileri sürerek şöyle bir itirazda bulunabilir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* fetih sırasında Mekke'ye girdiğinde irad ettiği hutbesinde şöyle buyurmuştur:

(دِيَةُ الكافِرِ نِصْفُ دِيَةِ المُسْلِمِ)

"Kâfirin diyeti, Müslümanın diyetinin yarısı kadardır."[8]

Abdullah b. Salih de Ukbeb. Amir'den naklen Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Mecusinin diyeti sekiz yüz (dirhem) dir."[9]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Diyetin miktarıyla ilgiyi kendilerinden naklettiğimiz bu sahabilerin, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'de hutbe irad ederken orada hazır olduklarını biliyoruz. Eğer iddia ettiğiniz diyet miktarları o hutbede söylenmiş olsaydı, bu sahabilerin ondan haberleri olurdu ve başka miktarlardan bahsetmezlerdi. Ayrıca rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, andlaşmalı olarak İslam diyarında bulunurken öldürülen gayr-ı müslimin diyetinin Müslümanın diyeti kadar olduğunu söylemiş ve öldürülen iki müşrik Amiriyeli için de iki hür Müslüman diyeti ödemiştir. Bu rivayet, ziyadelik içerdiği için kabule daha şayandır. İki rivayet çatışırsa, Kitabın zahirinin ve Müslüman kâfir ayrımı yapmaksızın diyetin yüz deve olduğunu bildiren mütevatir hadisingereğini yapmak daha uygun olur. Buna göre Müslümanlarla gayr-ı müslimlerin diyetlerinin eşitlenmesi gerekmektedir. Mecusinin diyetine ilişkin rivayet edilen Ukbe b. Amir hadisine gelince bu zayıf olup bunun gibi hadisler hüccet değeri taşımazlar. Çünkü İbn Luhay'a zayıf bir ravidir. Özellikle de Abdullah b. Salih'in ondan yaptığı rivayetlere itibar edilmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Müslümanın diyeti hakkında anlatılanlara (فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ) **"Ailesine verilecek bir diyet gerekir"** ibaresinin atfedilmesi, Müslümanla kâfirin diyetinin birbirine eşit olduğuna delalet etmez. Bu, tıpkı "Bir köle öldüren onun kıymetini ödeyecektir. Bir elbise telef eden onun kıymetini ödeyecektir" demeye benzer. Bu ifade, köle ile elbisenin kıymetinin birbirine eşit olduğuna delalet etmez."

8 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 6/244
9 Beyhaki, es-Sünenu's-Suğrâ: 3/237, Diyât, 3

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Aralarındaki fark şudur. Diyet, öldürülen hür kimsenin can bedeli olarak ödenen belli miktardaki malın adıdır. Miktarı yüz devedir. Yalın olarak kullanıldığında diyet kelimesinden bu mana anlaşılır. Önce geçen, bir diyet kelimesine atfedildiğinde ise her ikisi de birbirine eşit olmakla birlikte yine maktulün ailesine teslim edilecek olan diyetin anlaşılması gerekir. Doğruyu en iyi bilen Allah'tır. Dönüş O'nadır.

Daru'l harpte İkamet Eden ve İslam Diyarına Hicret Etmeden Öldürülen Müslüman

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"(Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir toplulukta bulunursa, mü'min bir köle azad etmek gerekir."

İsrail'in bildirdiğine göre Simâk, İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ)

"(Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir toplulukta bulunursa..." ayeti hakkında İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Kendisi mü'min ama mensubu olduğu kavim kâfir olan bir kişi öldürüldüğünde, onun için diyet ödenmez ama mü'min bir kölenin azad edilmesi gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bununla, daru'l harpte Müslüman olan ama İslam diyarına hicret etmeden öldürülen kimse kastedilmektedir. Yoksa İslam diyarında ikamet eden ama kâfir akrabaları olan bir kimsenin kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü bu durumdaki bir Müslümanı öldürenin beytülmale diyet ödemesi gerektiği hususunda Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur. Öldürülen Müslümanın akrabalarının kâfir olması, onun diyetinin düşmesini gerektirmez. Çünkü kâfir akrabaları, kendisine mirasçı olamama bakımından ölü gibidirler.

Atâ b. Sâib'in bildirdiğine göre Ebu Yahya, (فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ) **"(Öldürülen kimse) düşmanınız olan bir toplulukta bulunursa...** "ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Adam, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelip Müslüman olur, sonra da kavminin yanına döner; aralarında yaşamaya devam ederdi. Sonra da Müslümanlar bir seriyyede veya gazada yanlışlıkla onu vurup öldürürlerdi. Onu öldüren kişi de bir köle azad ederdi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İslam diyarında Müslüman olan bir kimsenin darülharbe dönmesi sebebiyle diyeti düşmez. Tıpkı diğer Müslümanların diyetinin düşmeyişi gibi. Çünkü onunla müşrikler arasındaki akrabalık, diğer İslam diyarı sâkinlerinin eman alarak darülharbe girişlerinde olduğu gibi, onun kan bedelinin düşmesine etki yapmaz. Bu durumda katilin diyet ödemesi gerekir. Ebu İyaz'dan da İbn Abbas'tangelene benzer bir rivayet gelmiştir.

Katade dedi ki: "(فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ) **"(Öldürülen kimse) düşmanınız olan bir toplulukta bulunursa..."** ayeti, müşrikler arasında yaşayan ve Müslüman olduğundan habersiz olan başka bir Müslüman tarafından öldürülen kimse hakkındadır. Bu kimse için diyet ödenmez ama bir köle azad edilmesi gerekir. Bu hüküm, onun İslam diyarına hicret etmesinden önce öldürülmesiyle ilgilidir."

Muğire, İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ) **"(Öldürülen kimse) düşmanınız olan bir toplulukta bulunursa..."** ayeti, müşrik olan kavmi ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* arasında andlaşma bulunmayan mü'min bir kimsenin öldürülmesiyle ilgilidir. Bu durumda katilin bir köle azad etmesi gerekir. Ama kavmi ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* arasında andlaşma varsa, akrabalarına katilin diyet ödemesi gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbrahim'in bu söylediklerinin bir manası yoktur. Zira kendisi Müslüman, akrabaları kâfir olduklarından dolayı onun diyetini miras olarak alamazlar. Kavmi ehl-i harp, kendisi Müslüman olan bir maktulün diyeti, mirasçısı olmayan bir Müslümanın öldürülmesinde olduğu gibi beytülmale teslim edilir.

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri, İslam diyarına hicret etmeden daru'l harpte öldürülen bir müminin hükmünde ihtilaf etmişlerdir.

Ebu Hanife, -kendisinden gelen meşhur bir rivayete göre- Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Ehl-i harp iken Müslüman olan ancak İslam diyarına hicret etmeden, müste'men olarak orada bulunan bir Müslüman tarafından öldürülen kimsenin katilinin sadece yanlışlıkla adam öldürme kefareti vermesi gerekir."

İki kişi müste'men olarak darülharbe girer de bunlardan biri diğerini kasten öldürürse diyet, yanlışlıkla öldürürse diyetle birlikte kefaret de vermesi gerekir. Her ikisi de daru'l harpte esir iken biri diğerini yanlışlıkla öldürürse, Ebu Hanife'ye göre katilin kefaretten başka bir şey vermesi gerekmez. Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre kasten ve yanlışlıkla öldürmede katilin diyet vermesi gerekir. Bişr b. Velid'in Ebu Yusuf'tan yaptığı rivayete göre Ehl-i harpten biri daru'l harpte Müslüman olur, ancak İslam diyarına hicret etmek üzere oradan çıkmadan Müslüman bir kimse tarafından öldürülürse, istihsan gereği katilin diyet ödemesi gerekir. Ama Müslümanın kazdığı kuyuya düşer veya yaptığı bir oluk üzerine düşer ve bu sebepten ölürse, kuyuyu kazmış veya oluğu yapmış olanın tazminat ödemesi gerekmez. Bunun meşhur görüşe ve de kıyasa aykırı olduğunu belirtmeliyiz.

Mâlik dedi ki: "Bir kimse daru'l harpte Müslüman olur, İslam diyarına gelmeden orada yanlışlıkla öldürülürse katilin diyet ve kefaret ödemesi gerekir."

(فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"(Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa, mü'min bir köle azad etmek gerekir" ayeti, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke halkıyla yapmış olduğu sulh ile ilgilidir. Zira İslam diyarına hicret etmeyene akrabaları mirasçı olamazlar. Ancak hicret ettikten sonra Müslümanlar birbirlerine mirasçı olabiliyorlardı.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا)

"İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir."[10]

Hicret etmeyenlerin, miraslarını hak eden mirasçıları yoktu. Dolayısıyla öldürülmeleri halinde onlar için diyet ödenmesi gerekmiyordu. Ancak bu hüküm daha sonra şu ayetle neshedildi:

(وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ)

"Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar."[11]

Hasan b. Salih dedi ki: "Bir kimse düşman diyarında ikamet ederken Müslümanların gücü zayıflar da kendisi Müslümanların tarafına geçme imkânına sahip olduğu halde geçmezse, müşrik hükmünde olur. Harbî bir kimse Müslüman olur ve daru'l harpten çıkma imkânı olduğu halde orada ikamete devam ederse Müslüman değildir; can ve mal konusunda harbilere uygulanan hükme tabi olur."

Hasan dedi ki: "Bir Müslüman irtidat etmediği halde darülharbe intikal ederse, İslam diyarını bırakıp gittiği için mürted olur."

Şafiî dedi ki: "Müslüman bir kimse daru'l harpte baskın veya savaş sırasında Müslüman olduğunu bilmeden Müslüman birini öldürürse diyet ödemesi gerekmez. Kendisine kısas da uygulanmaz. Ancak kefaretle yükümlü olur. Öldürdüğü Müslüman ister esir olsun, ister müste'men olsun, isterse orada Müslüman olmuş biri olsun, hüküm aynıdır. Ama Müslüman olduğunu bilerek öldürürse katile kısas uygulanır."

10 Enfal, 8/72
11 Enfal, 8/75

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"(Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa, mü'min bir köle azad etmek gerekir" ayetiyle ya mezhebimiz fakihlerinin dedikleri gibi Müslüman olan, ancak İslam diyarına hicret etmeden öldürülen harbî bir kimse ya da harbilerden akrabası olan bir Müslüman kastedilmiştir. Çünkü (فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ) **"(Öldürülen kimse) düşmanınız olan bir toplulukta bulunursa..."** ayetinin her iki manaya da ihtimali vardır. Yani maktul, daru'l harp vatandaşı olabileceği gibi akrabaları harbî kimselerden olan bir kimse de olabilir. Ayetin zahirine bakacak olursak, akrabaları harbi olan ve kendisi İslam diyarında öldürülen bir Müslümanın diyetini düşürmemiz gerekecektir. Çünkü ayetin zahiri anlamı bunu gerektirmektedir.

Akrabalarının harbî olmasının İslam diyarında öldürülen Müslümanın diyetinin düşmesine veya katilin kısastan kurtulmasına sebep olmayacağı hususunda Müslümanların ittifak etmiş olmaları mezkûr ayetin maksadının şu olduğuna delalet eder:Daru'l harp vatandaşı olan Müslüman bir kimse İslam diyarına hicret etmeden yanlışlıkla öldürülürse katilinin diyet ödemesi gerekmez ama kefaret vermesi gerekir. Zira Yüce Allah onun için diyet ödenmesini değil sadece kefareti vacip kılmıştır. Misli olan başka bir nass ile olmadıkça nassa ilave yapmak caiz değildir. Çünkü nassa ilave yapmak, neshi gerektirir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Daru'l harpte Müslüman olup İslam diyarına hicret etmeden öldürülen Müslüman için (وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَئًا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلَى اَهْلِهِ) **"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi ve ailesine diyet ödemesi gerekir"**[12] ayeti gereğince diyet ödenmesini neden gerekli görmüyorsunuz?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: (فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ) **"(Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir top-**

12 Nisâ, 4/92

luluktan bulunursa..." ifadesindeki "mü'min" ile, ayetin başında yer alan (وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖ) **"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi ve ailesine diyet ödemesi gerekir"** ifadesindeki mü'min kastedilmiş olamaz. Çünkü ayetin baş tarafında kendisinden söz edilen "mü'min" in öldürülmesi halinde onun için hem diyet hem de kefaret vacip kılınmıştır. Ayetin son kısmında yer alan ve daru'l harp vatandaşı olan "mü'min"i ona atfedip öldürülmesi halinde onun için diyet ve kefaret vacip kılmamız mümkün değildir.

Şunu da söylemeliyiz ki (فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ) **"(Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa..."** ifadesi, kendisinden önce bahsedilmeyen yeni bir başlangıç cümlesidir. Çünkü "Şu adama ver. Eğer adamsa kendisine ver" gibi bir ifade bozuk olup hikmet sahibi kimse böyle bir ifade kullanmaz. Böylece ispatlanmış oluyor ki ayetin sonundaki "mü'min", baş tarafta geçen "mü'min" kelimesi hakkında verilmiş olan hükme dâhil değildir. Bunun böyle olduğunun sünnetteki delili ise şu rivayetlerdir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Kays, Cerir b. Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Has'am taraflarına bir seriyye gönderdi. İnsanlar bu seriyyeden zarar görmemek için secdeye kapandılar. Ama seriyyedekiler hızlı davranıp onları öldürdüler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* olaydan haberdar olunca öldürülenlerden her biri için yarım diyet ödenmesine hükmetti ve

(أَنَا بَرِيءٌ مِنْ كُلِّ مُسْلِمٍ يُقِيمُ بَيْنَ أَظْهُرِ الْمُشْرِكِينَ)

"Ben, müşriklerin arasında ikamet eden her Müslümana uzağım"[13] buyurdu.

"Niçin ey Allah'ın Resûlü?" dediler.

Buyurdu ki: ***"Birbirlerinin (evlerinde) yaktıkları ateşi görecek (kadar birbirlerine yakın olmasınlar) diye."***[14]

---

13 Tirmizi, Ebvabu's-Siyer, 42

14 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/225

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Cerir b. Abdullah, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ أَقَامَ مَعَ الْمُشْرِكِينَ فَقَدْ بَرِئَتْ مِنْهُ الذِّمَّةُ)

"Müşriklerle birlikte ikamet eden kimseden himaye(miz) uzak olur."[15] Ya da **"Onun için himaye yoktur"** buyurmuştur.

İbn Aişe dedi ki: "Bir adam Müslüman olur ama müşriklerle birlikte ikamete devam eder. Onlar Müslümanlarla savaşırken kendisi vurulup ölürse, onun için diyet ödenmez. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun gibiler hakkında **"Onun için himaye yoktur"** buyurmuştur."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* "Ben ondan uzağım" demesi, onun canının kıymeti olmadığına delalet etmektedir. O, harbiler gibidir. Onlar, Müslümanların himayesinde değildirler.Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onlar için yarım diyet ödenmesine hükmetmesi iki sebepten olabilir. Ya öldürüldükleri yerin daru'l harp mi yoksa darülİslam mı olduğu şüpheli olduğu için ya da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yarım diyeti onlara bağış olarak vermiştir. Çünkü tam diyet verseydi vacip olurdu ve yarısını vermekle yetinmezdi.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Süleyman b. Muğire, Humeyd b. Hilal'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Bir arkadaşımla birlikte Ebu'l Âliye bana geldi. Hep birlikte kalkıp Bişr b. Asım el-Leysi'nin yanına gittik. Ebu'l Âliye ona, (beni ve arkadaşımı göstererek) '*Şu ikisine hadis oku*' dedi. Bişr şöyle konuştu: Ukbe b. Mâlik el-Leysi (Bu, Bişr'in aşiretinden idi.) dedi ki:

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir tarafa bir seriyye gönderdi. Bu seriyye bir topluluğa baskın yaptı. Topluluktan biri ayrılıp kaçmaya başladı. Seriyyedekilerden biri yalın kılıç halde onun peşine düştü. Kaç*an adam* 'Ben Müslümanım!' dediği halde onu vurup öldürdü. Bu olayın haberi yayılarak Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* ulaştı. O da bu olayı yapan hakkında çok sert konuştu.

---

15 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/22, Siyer, 7

Öldüren, "Ey Allah'*ın Resûlü, o adam öldürülmekten kurtulmak için Müslüman olduğunu söyledi*" dedi. Ama Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* defalarca ondan yüz çevirdi. Olaydan rahatsız olduğu yüzünden anlaşılıyordu ve sonunda şöyle buyurdu:

(إن الله - عز و جل - أبَى عليَّ أن أقْتُل مُؤمِنًا)

"Güç ve üstünlük sahibi Allah, benim bir mü'mini öldürmemi asla kabul etmez!"Bu sözünü üç kez tekrarladı.[16]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisinde öldürülen kimsenin mü'min olduğunu haber vermiş ama onun için diyet ödenmesini gerekli görmemiştir. Çünkü öldürülen kişi daru'l harp vatandaşıydı. Müslüman olduktan sonra İslam diyarına hicret etmemişti.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Zabyan, Üsame b. Zeyd'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bizi bir seriyye olarak (Cüheyne taraflarındaki) Hurakat bölgesine gönderdi. Oradâkiler bizimle korkutulmuşlardı. Bizden kaçtılar. Onlardan birine yetiştik. Etrafını sardığımızda "La ilahe illallah" dedi (ise de) onu vurup öldürdük. Bu olayı kendisine anlattığımda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bana (مَنْ لكَ بلا إله إلا الله يومَ القيامة) ***"Kıyamet gününde la ilahe illallah senden davacı olursa sana kim yardım eder?!"*** diye sordu. Ben 'Silah korkusuyla bu kelimeyi söyledi' dediğimde ise şöyle buyurdu:

(أفلا شَقَقْتَ عن قلبه حتى تعلَمَ مِن أجلِ ذلك قالها
أم لا؟ مَنْ لكَ بلا إله إلا الله يومَ القيامةِ؟)

"Silah korkusuyla mı yoksa başka bir sebepten mi söylediğini anlamak için kalbini açıp baksaydın bari. Kıyamet gününde la ilahe illallah senden davacı olursa sana kim yardım eder?!"

---

16 Ebu Ya'lâ el-Mevsıli, Müsnedü Ebî Ya'lâ: 12/212

Bu sözünü o kadar tekrarladı ki, keşke daha önce değil de o gün Müslüman olsaydım diye içimden geçirdim (ve o güne kadar yaptıklarım bağışlansaydı diye temenni ettim).[17] Bu hadis bizim söylediklerimizin doğruluğuna delalet etmektedir. Çünkü daru'l harpte Müslüman olup da İslam diyarına hicret etmezden önce öldürülen kimsenin katilinin diyet ödemesine hükmedilmemiştir. Bu, daru'l harpteki bir Müslümanı, Müslüman olduğunu bildiği halde öldüren kimseye kısas uygulanmasını öngören Şafiî'ye de karşı bir delildir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o adamın Müslüman olduğunu bildirmiş ancak Üsame'nin *radıyallahu anh* ne diyet ödemesine hükmetmiş ne de ona kısas cezası uygulamıştır. Mâlik, (فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ) **"(Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir toplúluktan bulunursa..."** ayetinin, daru'l harpte Müslüman olup İslam diyarına hicret etmeden öldürülen kimseyle ilgili bir hüküm olduğunu, ancak şu ayetle neshedildiğini söylemiştir:

(وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ)

"Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar."

Mâlik'in bu iddiası, Kur'an'da sabit olan bir hükmün neshedilmiş olduğuna ilişkin delilsiz olarak ileri sürülen bir iddiadır. Mirasçılığın hicret sebebiyle neshedilip akrabalık bağı sebebiyle tespit edilmesi, bu hükmün neshedilmesini gerektirmez. Aksine bu kendi başına sabit olan ve mirasla ilgisi olmayan bir hükümdür. Şunu da belirtmeliyiz ki hicret sebebiyle mirasçı olunurken de hicret etmeyen akrabalar, akrabalık bağı sebebiyle birbirlerine mirasçı olabiliyorlardı. Ancak hicret, hicret edenle etmeyen arasında mirasa engel oluyordu. Hicret etmeyenler, başka sebeplerle kendi aralarında birbirlerine mirasçı oluyorlardı. Eğer durum Mâlik'in dediği gibi olsaydı, daru'l harpte öldürülen Müslümanın diyetinin, hicret etmeyen akrabasına verilmesi gerekirdi. Zira bilindiği gibi hicret etmeyen Müslümanın mirası, hak edeni olmayan bir mal olarak orta yerde kalmaz. Yüce Allah hicretten önce onun için ne muhacirlere ne de başkalarına diyeti

17 Ebu Davud, Cihad, 102

vacip kılmadığına göre onun daru'l harp vatandaşı statüsünde olduğunu ve kanının kıymetinin olmadığını anlamış oluyoruz. (فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ) **"(Öldürülen kimse) düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa"** ayeti, Müslüman olsa da hicret etmedikçe bir kişinin daru'l harp vatandaşı olmakta devam ettiği ve harbî hükmünde olduğunu, öldürülmesi haram olsa bile kanının kıymetinin olmadığını ifade etmektedir. Aralarında akrabalık bağı olmasa bile harbilerin beldesinde ikamet etmesi, kendisinin de onlardan sayılması anlamına gelir. Bir kimse Müslüman olduktan sonra aynı beldede, aynı köyde veya aynı nahiyede harbilerle birlikte ikamet ettikten sonra Yüce Allah, onu da onlara mensup kılmaktadır. Bu da onun kanının kıymeti olmadığına delalet etmektedir.

Hasan b. Salih'in "Müslüman kimse darülharbe iltihak ederse mürteddir" sözü, Kitaba ve icmaya aykırıdır. Zira Yüce Allah (وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا) "İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir" [18] buyurmuş, Müslüman olduktan sonra daru'l harpte ikamet ettikleri halde onların mü'min olduklarını bildirmiş ve ayetin devamında onlara yardım etmemizi vacip kılmıştır:

(وَاِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ)

"Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, yardım etmek üzerinize borçtur."

Hasan b. Salih'in söylediği eğer doğru olsa, tüccarların eman alarak darülharbe girmeleri caiz olmaz. Girmeleri durumunda da mürted olmaları gerekir. Fukahadan hiçbiri bu görüşte değildir.

Bir kişi çıkıp aşağıdaki rivayeti ileri sürerek itirazda bulunabilir: "Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Şa'bi, Cerir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* in şöyle buyurduğunu işittim:

18 Enfal, 8/72

(إِذَا أَبَقَ الْعَبْدُ إِلَى أَرْضِ الشِّرْكِ فَقَدْ حَلَّ دَمُهُ)

"Köle şirk diyarına kaçarsa kanı helal olur."[19]

Bize göre bu hadis şu manaya gelmektedir: Köle İslam'dan dönerek şirk diyarına kaçarsa kanı helal olur. Çünkü sadece kaçmaktan dolayı kölenin kanı helal olmaz. Tüccarın eman alarak girmesi gibi darülharbe girmek onun kanını mübah kılmaz."

Daru'l harpte İslam'a giren Ama İslam Diyarına Hicret Etmeyen Müslümanın Can ve Malı

Şafiî'nin, "Daru'l harpte Müslüman olduğunun farkında olmadan bir Müslümanı öldüren kişiye bir şey gerekmez. Ama Müslüman olduğunu bilerek öldürürse bu kişiye kısas uygulanır" sözü çelişkilidir. Zira kanının kıymeti olduğu sabit olursa, kasten öldürülmesinin hükmü ile yanlışlıkla öldürülmesinin hükmü değişmez. Kasten öldürmede kısasa tabi tutularak can ile bedel ödenir. Yanlışlıkla öldürmede ise diyet ödenir. Yanlışlıkla öldürmeden dolayı eğer bir şey gerekmeyecekse, kasten öldürmede de bir şey gerekmemelidir. Daru'l harpte Müslüman olduktan sonra İslam diyarına hicret etmeden henüz orada ikamet etmekteyken öldürülen kimsenin kanının kıymetinin olmadığı bu anlattıklarımızla ispatlanmıştır. Dolayısıyla onun harbîlik statüsü devam etmektedir. Bunun öldürülmesi her ne kadar haramsa da, malının başkaları tarafından telef edilmesi durumunda tazminat ödenmemesi bakımından, mezhebimiz fakihleri onu harbî kimse gibi kabul etmişlerdir. Çünkü canı, malından daha saygın ve dokunulmazdır. Bununla birlikte onu öldürenin tazminat ödemesi gerekmemektedir. Şu halde malının telef edilmesi durumunda haydi haydi tazminat ödenmesi gerekmez. Malının bu bakımdan harbî kimsenin malı gibi sayılması gerekir. Bu sebeple Ebu Hanife, daru'l harpte harbî kimseye bir dirhemi iki dirheme satmanın caiz olması gibi, bu kişiye de aynı şekilde satış yapmanın caiz olduğunu söylemiştir. Daru'l harpte esir olarak duran kimseye gelince Ebu Hanife onu, orada Müslüman olup henüz İslam diyarına hicret etmemiş kimse hükmünde saymıştır. Çünkü orada eman alarak ikamet

---

19 Nesai, Tahrimu'd-Dem, 12

etmekte değildir. Mağlup edilmiş ve mecbur tutulmuş olduğu için orada ikamet etmektedir. Bu bakımdan harbi ile esir birbirlerine eşit olduklarına göre, ikisini öldüren katilin tazminat ödememesi bakımından da hükümleri aynı olur. Doğrusunu Allah bilir.

Öldürmenin Kısımları ve Hükmü

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Öldürme dört kısma ayrılır. Vacip, mübah, haram, ne vacip, ne haram ne de mübah olan öldürme.

Vacip öldürme;daru'l harp vatandaşı olup bizimle savaşan harbilerin elimize esir düşmeden, bizden eman almadan veya bizimle antlaşma yapmadan öldürülmeleridir. Tabi bu hüküm, erkekler hakkındadır. Savaşmayan kadınları ve çocukları öldürülmez. Savaşçı erkekleri teslim olmayıp cepheye gelirler ve tövbe etmeden yakalanıp imamın/devlet başkanının eline düşerlerse öldürülürler. Bizimle savaşan âsilerin, öldürülmesi haram olan bir insanı öldürmeye kastedenin ve sihirbazın öldürülmesi vaciptir. Evlenmiş zinakârın recmedilerek öldürülmesi gerekir. Had şeklinde uygulanması gereken her öldürme de vacip öldürme kısmına dâhildir. Buraya kadar anlatılanlar, vacip öldürme kısmı idi. Mübah öldürme; kısas şeklinde uygulanması gereken vacip bir öldürmenin maktulün velisine bırakılmasıdır. Maktulün velisi, katili öldürmek veya affetmek seçeneklerinden birini tercih edebilir. Bu durumda öldürmek mübahtır, vacip değildir. Harbîlerin de tarafımızdan yakalanmaları durumunda öldürülmeleri mübahtır. İmam/Devlet başkanı onları öldürmek veya hayatta bırakmak seçeneklerinden birini tercih etme hakkına sahiptir. Aynı şekilde darülharbe girip de orada öldürme ve esir alma imkânına sahip olan bir kimse, öldürme veya esir alma seçeneklerinden birini tercih edebilir. Haram olan öldürme ise kendi içinde kısımlara ayrılır. Şöyle ki:

a-Kısası gerektiren haram öldürme.

Bu, herhangi bir şüpheli durum yok iken İslam diyarında bir Müslümanı kasten öldürmektir. Bu durumda katile kısas uygulamak gerekir.

b-Kısas değil de diyet ödemeyi gerektiren öldürme.

Kasta benzer öldürme, babanın kendi oğlunu öldürmesi, antlaşmalı veya müste'men olarak İslam diyarına giren daru'l harp vatandaşının öldürülmesi

ve şüpheli bir durum sebebiyle birini öldürme buna örnek gösterilebilir. Bu öldürmelerde katile kısas uygulanmaz ama diyet ödemesi gerekir.

c-Herhangi bir şey gerektirmeyen öldürme.

Daru'l harpte ihtida eden ama İslam diyarına hicret etmeyen bir Müslümanın öldürülmesi, Ebu Hanife'nin görüşüne göre daru'l harpte esir düşen Müslümanın öldürülmesi, efendinin kendi kölesini öldürmesi ve haram olan ama katile tazirden başka bir ceza uygulanmasını gerektirmeyen öldürmeye örnek gösterilebilir.

Ne vacip, ne mübah, ne de haram olan öldürmeye gelince bu; yanılan, dalgın olan, uyumakta olan, deli ve çocuğun öldürmesidir ki, bunun hükmünü daha önce açıklamış bulunmaktayız.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ
مُسَلَّمَةٌ اِلَٓى اَهْلِهٖ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azad etmek gerekir."[20]

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Şa'bi, Katade ve Zühri dediler ki: "Ayette sözü edilen maktul, zimmîlerden olup yanlışlıkla öldürülen kimsedir. Bunun katili diyet ve kefaretle yükümlü olur." Mezhebimiz müçtehitleri de bu görüştedirler.

İbrahim, Hasan ve Cabir b. Zeyd dediler ki: "Öldürülen mü'min, sizinle aralarında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine diyet verilmesi ve bir köle azad edilmesi gerekir."

Bu fakihler, zimmîyi öldürenin ayrıca kefaretle yükümlü olmadığı görüşündedirler. Mâlik de bu görüştedir. Önce de açıkladığımız gibi

---

20 Nisâ, 4/92

ayetin zahiri, ayette sözü edilen maktulün müslümanlarla antlaşmalı bir kâfir olmasını gerektirmektedir. Bir delil olmadan onun mü'min olduğunu söylemek caiz değildir. Bunun böyle olduğunun delili şudur:

Yüce Allah, Daru'l harp sâkinlerinden öldürülenin mü'min olduğunu kastettiğini bildirmek istediğinde, şu ayette olduğu gibi, mü'min olduğunu açıkça bildirir:

(فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"(Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa, mü'min bir köle azad etmek gerekir."[21]

Ayette görüldüğü gibi Yüce Allah, öldürüleni mü'minlikle nitelemiştir. Öldürülenden niteliksiz ve yalın olarak söz etseydi, ayetteki mutlak ifade düşmanımız olan bir topluluktan öldürülen kimsenin kâfir olmasını gerektirirdi. Ayet-i kerime, Müslümanlarla antlaşmalı olan bir gayr-ı müslimi öldüren katilin diyet ödemesi gerektiğine delalet etmektedir. Bu, ayetten çıkarılan bir hükümdür. Şu halde ayette kastedilen maktul ile, Müslümanlarla antlaşmalı olan kâfirdir. Doğrusunu Allah bilir.

Kasten/Taammüden Öldürmeden Dolayı Kefaret Gerekir mi?

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi gerekir."[22]

Ayette görüldüğü gibi, yanlışlıkla öldürmeden dolayı kefaret gerektiği nassla bildirilmiştir. Yüce Allah, (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى) "Öldürülenler

21 Nisâ, 4/92
22 Nisâ, 4/92

hakkında size kısas farz kılındı"[23] ayetinde kasten öldürmenin hükmünü bildirmiş ve (النَّفْسَ بِالنَّفْسِ) **"Cana can, kısasa tabidir"[24]** buyurarak kısasın kasten öldürmelerde katile uygulanacağını bildirmiştir. Yanlışlıkla öldürülen kimse ile kasten öldürülen kimseden özel olarak bahsedildiğine ve bunların hükümleri nassla bildirildiğine göre, bu iki maktulle ilgili olarak Allah'ın nass olarak indirdiği hükmün dışına çıkmamız caiz olmaz. Çünkü nassla bildirilen hükümleri birbirlerine kıyas etmek caiz değildir. Mezhebimiz müçtehitlerinin tamamı bu görüştedir.

Şafiî dedi ki: "Kasten/taammüdenadam öldüren katil, kefaretle yükümlüdür."

Bununla beraber kasten adam öldürmede kefaretin gerektiğini söylemek, nassın hükmüne ilave yapmak demektir. Kendisi sebebiyle neshin caiz olacağı misli bir nass olmadıkça nassa ilave yapmak caiz değildir. Ayrıca kıyas yoluyla kefaret meydana getirmek caiz değildir. Kefaret meydana getirmenin yolu nass veya icma'dır. Diğer taraftan Yüce Allah her iki maktulün hükmünü nassla bildirdiğine ve Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* (مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ) ***"Dinimizde olmayan bir şeyi dindeymiş gibi meydana getiren kimsenin yaptığı şey reddedilir"[25]*** buyurduğuna göre, kasten öldürenin kefaretle yükümlü kılınması, hükmün aslında olmayan bir şeyi hükme ilave etmek olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yanlışlıkla öldürmeden dolayı kefaret vacip olduğuna göre kasten öldürmeden dolayı haydi haydi vacip olması gerekir. Çünkü kasten öldürmek daha büyük bir günahtır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kişi, günah işlediği için kefarete müstahak olmaz ki, işlediği günahın büyüklüğü veya küçüklüğü nazar-ı itibara alınsın. Zira yanlışlıkla adam öldüren kişi günahkâr değildir. Dolayısıyla onun işlediği fiilde günah unsurunun varlığına veya yokluğuna bakılmaz. Ayrıca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, namazda dalgınlıkla yanlışlık yapanın sehiv secdesi yapmasını vacip kılmıştır ama kasten

23 Bakara, 2/178
24 Mâide, 5/45
25 İbn Mâce, Sünnet, 2

yapmak her ne kadar günahsa da,kasten bir hata yapanın sehiv secdesi yapmasını vacip kılmamıştır.

Bazı kimseler aşağıdaki hadisi delil olarak ileri sürerek kasten öldüren kimsenin kefaretle yükümlü olduğunu söyleyebilirler:

Damüre'nin bildirdiğine göre Arîf b. Ed-Dilî, Vasile b. el-Eska'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Adam öldürdüğü için cehennem ateşini hak eden bir arkadaşımız(a şefaatçi olmak) için Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardık. Bize şöyle bir tavsiyede bulundu:

(أَعْتِقُوا عَنْهُ يُعْتِقِ اللهُ بِكُلِّ عُضْوٍ مِنْهُ عُضْوًا مِنْهُ مِنَ النَّارِ)

"Onun yerine bir köle azad edin. Azad edilen kölenin her bir organına karşılık olarak Yüce Allah onun da bir organını cehennem ateşinden kurtarır." [26]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İbn Mübarek ile İbrahim b. Ebi Able'nin kardeşioğlu Hâni b. Abdurrahman bu hadisi Ebu Able'den rivayet etmişler ve rivayetlerinde adam öldürme sebebiyle katilin cehennem ateşini hak etmesinden bahsetmemişlerdir. Bunlar, Damüre b. Rebia'dan daha sağlam ravilerdir. Bununla birlikte bu hadis, Damüre'nin rivayet ettiği şekilde sabit olsa bile muhalifimizin görüşünün isabetli oluşuna birkaç sebepten dolayı delalet etmez.

Birincisi:***"Adam öldürdüğü için cehennem ateşini hak eden bir arkadaşımız"*** ifadesi kullanılmakla hadise ravinin te'vili karışmıştır.

İkincisi eğer hadiste öldürülen mü'minin canının karşılığı kastedilmiş olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Onun yerine bir köle azad edin"*** diyeceğine, "Onun yerine mü'min bir köle azad edin" tavsiyesinde bulunurdu. Azad edilecek kölenin mü'min olmasını şart koşmaması, köle azad etmenin öldürme kefareti olmadığına delalet eder. Ayrıca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, katilin arkadaşlarına onun yerine bir köle azad etmelerini emretmiştir. Katilin yerine, arkadaşlarının köle azad

26 Beyhaki, Es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/228

etmekle yükümlü olmadıkları hususunda ihtilaf yoktur. Şu da var ki başkasının köle azad etmesi, katilin vereceği kefaret yerine geçmez.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ)

"Bir mü'min köleyi azad etmesi gerekir."

Burada azad edilecek kölenin mü'min olması şart koşulmuştur. Mü'minlik vasfına sahip olmayan kölenin azad edilmesinin kefaret olarak yeterli olmayacağı hususunda ihtilaf yoktur. Bu da mü'min bir köle azad etmenin, kâfir bir köle azad etmekten daha faziletli olacağına delalet etmektedir. Kölenin mü'minlik vasfına sahip olması, farz olan azad etmede şart olmuştur. Aynı şekilde mü'min bir köle azad etme adağında bulunan bir kimsenin, kâfir bir köleyi azad etmesi, adağının yerine getirilmiş olması bakımından yeterli olmaz. Çünkü böyle bir adakta bulunan kimse, ibadet sayılan bir niteliğe sahip köleyi azad etme adağında bulunmuştur. Bu da nafile olsa bile Müslümanlara sadaka vermenin, zimmî kâfirlere sadaka vermekten daha faziletli olduğuna delalet etmektedir. Aynı şekilde Yüce Allah, adam öldürme kefareti için tutulacak olan (iki aylık) orucun peşpeşe tutulmasını, orucun ilave bir sıfatı haline getirmiştir. İmkân olduğu halde peşpeşe tutulmamasının kefaret için yeterli olmayacağı hususunda ihtilaf yoktur. Aynı şekilde mezhebimizin fakihleri dediler ki: Bir kimse peşpeşe olarak bir ay müddetle oruç tutma adağında bulunursa, bu bir aylık orucu aralıklı olarak tutması yeterli olmaz. Çünkü o, ibadet sayılan bir nitelikle birlikte bir aylık oruç tutma adağında bulunmuştur. Bu şekilde adakta bulunduktan sonra diğer adak oruçları gibi bunu da tutması gerekir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ)

"Bunlara imkân bulamayanın iki ay ard arda oruç tutması gerekir." [27]

27 Nisâ, 4/92

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kefaret için iki aylık oruca ayın başında hilali görerek başlanması durumunda ayların kısa olması nazar-ı itibara alınmaz. Aylar kısa da olsa tam da olsa tutulan iki aylık kefaret orucu yeterli olur.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَعُدُّوا ثَلاثِينَ) ***"Hilali görerek oruç tutun. Hilali görerek oruca sonverin (Bayrama girin). Buluttan dolayı hilal görülmezse ayı otuza tamamlayın"***[28] buyurarak ayların hilallere göre hesaplanmasını, herhangi bir sebepten dolayı hilalin görülmemesi durumunda ayın otuza tamamlanmasını emretmiştir. Ayın başından sonra herhangi bir gününde iki aylık kefaret orucuna başlanırsa, ikinci ay hilale göre hesaplanır. İlk ayın kalan günleri ise otuz güne tamamlanır. Bu, Ebu Hanife ile Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşüdür. Ebu Yusuf'un Ebu Hanife'den rivayet ettiği görüşe göre oruca hilali görerek başlanmadığı takdirde artık daha sonra hilale itibar edilmez. Hasan-ı Basri'den de benzer bir ifade rivayet edilmiştir. Ama doğru olan birinci görüştür. Çünkü (فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ) **"Yeryüzünde dört ay daha dolaşın"**[29] ayetinin manası hakkındaki bir rivayette anlatıldığına göre bu dört aylık süre; (Kurban bayramının ilk gününden itibaren) Zilhicce ayının kalan yirmi günü, Muharrem, Safer ve Rebiülevvel aylarının tamamı ile Rebiülahir'den de zilhicceden eksik kalan on gün şeklinde hesaplanır. Zilhicce'nin eksik kalan kısmı gün hesabıyla diğer aylar da hilale göre hesaplanır. Ayetin (فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ) cümlesinde kefaret orucunun imkânlar ölçüsünde peşpeşe tutulması emredilmiştir. Normalde kadınlar her ay âdet görürler.

Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hamne binti Cahş'a şöyle buyurmuştur:

(تَحَيَّضِي فِي عِلْمِ اللهِ سِتًّا أَوْ سَبْعًا كَمَا تَحِيضُ النِّسَاءُ فِي كُلِّ شَهْرٍ)

"*Allah*'ın ilmine göre diğer kadınların âdet görmesi gibi her ay altı veya yedi gün âdetli olarak beklersin."[30]

---

28 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/58

29 Tevbe, 9/2

30 Bkz: İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/424

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kadınların her ay âdet göreceklerini haber vermiştir. Kefaret orucunu peşpeşe tutma yükümlülüğü imkânlar ölçüsünde olduğuna ve kadının da âdet görmeksizin iki ay peşpeşe aralıksız oruç tutması mümkün olmadığına göre, âdetli olduğu günlerin hükmü yok sayılır ve bu da aralıksız oruç tutma şartını ihlal etmez. Âdetli olduğu günler, peşpeşelik şartını bozmayan geceler gibi sayılır. Şafiî de bu görüştedir.[31] Rivayet olunduğuna göre İbrahim, bu durumda oruca baştan başlanması gerektiğini söylemiştir.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri dediler ki: "İki aylık süre içinde hastalanıp da orucunu bozarsa, oruca yeniden başlaması gerekir."

Mâlik dedi ki: "Bu takdirde oruca kaldığı yerden devam eder. Bu, onun için yeterli olur."

Fakihler âdet hali ile hastalık halinin hükmünü birbirinden ayırmışlardır. Çünkü normalde hastalanmadan iki aylık orucu tutmak mümkün olabilir. Ama kadın âdet görmeden iki aylık orucu ara vermeden tutamaz. Diğer taraftan hastalığın meydana gelmesi, orucu bozmayı gerektirmez. Aksine hasta kimse orucunu bozarsa kendi fiiliyle bozmuş olur. Âdet hali ise oruca aykırı bir durum olup oruç kendiliğinden bozulur. Kadının fiiliyle değil, kendiliğinden bozulur. Dolayısıyla geceye benzer ve peşpeşelik şartını ihlal etmez.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(تَوْبَةً مِنَ اللّٰهِ)

"Allah tarafından tövbesinin kabulü için..."[32]

Bunun şu anlama geldiği söylenmiştir: İşlediğiniz günahlar için yapacağınız tevbeyi Allah'ın kabul etmesi için, Yüce Allah'ın tevbe kabul edilsin diye yapılmasını gerekli kıldığı şeyleri yapın. Bazıları da bu ayetin özel olarak adam öldürmenin sebebi hakkında olduğunu söylemişlerdir.

---

31 Kitabın bazı nüshalarında "Şafiî" yerine "Şa'bî" yazılıdır.

32 Nisâ, 4/92

Bundan ötürü tövbe edilmesi emredilmiştir. Diğer bazıları da bunun Allah tarafından darlığı genişletme ve rahmet manasına geldiğini söylemişlerdir.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ)

"(Allah) tövbenizi kabul edip sizi affetti."[33]

Yani sizin için bir genişlik meydana getirdi ve işi kolaylaştırdı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اِذَا ضَرَبْتُمْ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا
لِمَنْ اَلْقٰٓى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِناًۚ تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَاۘ فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ كَثٖيرَةٌۜ كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللّٰهُ
عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُواۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبٖيراً ﴿٩٤﴾)

94-"Ey iman edenler! Allah yolunda sefere çıktığınız zaman, gerekli araştırmayı yapın. Size selâm veren kimseye, dünya hayatının geçici menfaatine (ganimete) göz dikerek, "Sen mü'min değilsin" demeyin. Allah katında pek çok ganimetler vardır. Daha önce siz de öyle idiniz de Allah size lütufta bulundu (müslüman oldunuz). Onun için iyice araştırın. Çünkü Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

Bu ayetin iniş sebebinin şu olduğu rivayet edilmiştir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından gönderilen bir seriyye, beraberinde kendisine ait birkaç koyunu da olan bir adama rastladı. Adam onlara selam verip kelime-i tevhid okudu. Ama yine de seriyyedekilerden biri onu öldürdü. Seriyyenin dönüşünde bu durumu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* haber verdiklerinde öldüren adama, ***"Onu neden öldürdün ? Oysa o Müslüman olmuştu"*** dedi. Adam, *'Ölümden kurtulmak için kelime-i tevhidi okudu'* dedi. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Kalbini***

33 Bakara, 2/187

yar(ıp bak)saydın ya!" dedi[34] ve maktulün koyunlarını ve diyetini ailesine gönderdi.

İbn Ömer *radıyallahu anh* ve Abdullah b. Ebi Hadred dediler ki:

Katil Muhallem b. Cessame, Âmir b. Adbat el-Eşcai'yi öldürdü. Öldürdükten birkaç gün sonra da kendisi öldü. Defnedildiğinde yer onu kabul etmeyip üç defa dışarı attı. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(إِنَّ الأَرْضَ تَقْبَلُ مَنْ هُوَ شَرٌّ مِنْهُ، وَلَكِنَّ اللهَ أَرَادَ أَنْ يُرِيَكُمْ عِظَمَ الدَّمِ عِنْدَهُ)

"Ama yer bundan daha şerli birini kabul eder. Lâkin Allah, adam öldürmenin kendisinin katında ne büyük günah olduğunu size göstermek istedi."[35]

Böyle buyurduktan sonra yere gömülüp üzerine taşların konulmasını emretti. Muhallem b. Cessame'yle ilgili bu kıssa meşhurdur. Üsame b. Zeyd'in *radıyallahu anh* bir seriyyede iken 'La ilahe İllallah'diyen bir adamı öldürdüğünü, Peygamber'in de*sallallahu aleyhi ve sellem* ona***"Lailahe illallah dedikten sonra mı onu öldürdün?"*** diye sorduğunu, kendisinin de ölümden kurtulmak için böyle diyerek kendini savunduğunu, Peygamber'in de *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Silah korkusuyla mı yoksa başka bir sebepten mi söylediğini anlamak için kalbini açıp baksaydın bari. Kıyamet gününde la ilahe illallah senden davacı olursa sana kim yardım eder?!"*** [36]dediğini nakletmiştik.

Ayrıca Ukbe b. Mâlik el-Leysi'nin de bu anlamdaki bir hadisini nakletmiştik. O hadiste anlatıldığına göre adam Müslüman olduğunu söylemesine rağmen öldürülmüştü.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yapılanları doğru bulmamış ve şöyle buyurmuştu:

---

34 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 37/462

35 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 6/42

36 Ebu Davud, Cihad, 102

(إن الله - عز و جل - أبَى عليَّ أن أَقْتُلَ مُؤْمِنًا)

"Güç ve üstünlük sahibi Allah, benim bir mü'mini öldürmemi asla kabul etmez!"[37]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Atâ b. Zeyd el-Leysi, Ubeydullah b. Adiyy b. Hiyar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Mikdad b. Esved demişti ki: Ey Allah'ın Resûlü, ne buyurursunuz? Kendisiyle karşılaştığım kâfir bir adam benimle vuruşup bir elimi kılıçla kesse, sonra da benden kaçıp bir ağacın arkasına sığınsa ve 'Ben Müslüman olup Allah'a teslim oldum' derse, böyle demesinden sonra onu öldüreyim mi ya Resûlallah?

Resûlullah*sallallahu aleyhi ve sellem*, (لاَ تَقْتُلْهُ) ***"Onu öldürme"*** dedi. Ben, "Ey Allah'ın Resûlü, o benim elimi kesti" dedim.

Resûlullah*sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki:

(لاَ تَقْتُلْهُ؛ فَإِنْ قَتَلْتَهُ فَإِنَّهُ بِمَنْزِلَتِكَ قَبْلَ أَنْ تَقْتُلَهُ،
وَإِنَّكَ بِمَنْزِلَتِهِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ كَلِمَتَهُ الَّتِي قَالَ)

"Onu öldürme! Eğer öldürürsen o, senin kendisini öldürmenden önceki yerindedir. Sen de onun 'Ben Müslüman oldum' demesinden önceki yerinde olursun!"[38]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Ubeyde, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا أَشْرَعَ أَحَدُكُمْ بِالرُّمْحِ إِلَى الرَّجُلِ، فَإِنْ كَانَ سِنَانُهُ عِنْدَ
ثُغْرَةِ نَحْرِهِ، فَقَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، فَلْيَرْفَعْ عَنْهُ الرُّمْحَ)

"Biriniz mızrağı bir adama doğrultur da mızrağı adamın gerdanıyla boğazı arasındaki oyukta iken adam la ilahe illallah derse, mızrağı onun üzerinden kaldırsın."[39]

---

37 Ebu Ya'lâ el-Mevsıli, Müsned-i Ebu Ya'lâ: 12/212

38 Buhari, Megazi, 12

39 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 10/153

Kelime-i tevhidi kastederek Ebu Ubeyde şöyle demiştir: "Yüce Allah bu kelimeyi Müslümanın güvenliğine, malının ve kanının dokunulmazlığına araç kılmıştır. Cizyeyi de kâfirin güvenliğine, malının ve kanının dokunulmazlığına araç kılmıştır.

Bu rivayet, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* mütevatir olarak rivayet edilen şu hadise benzemektedir:

(أُمرتُ أن أقاتِلَ الناسَ حتى يقولوا: لا إله إلا الله، فمنْ قالَها فقدْ عصَمَ منِّي مالَهُ ونفْسَه إلا بحقِّهِ، وحسابُهُ على الله)

"La ilahe illallah demelerine kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. O kelimeyi söyleyen -öldürülmeyi hak etmesi dışında-malını ve canını benden korumuş olur. Hesabını görmek de Allah'a aittir."[40]

Bazı rivayetlerde ***"Muhammed'in Allah*'ın Resûlü olduğuna şehadet etmeleri"** *şartı da yer almaktadır.*[41]

Yukarıdaki hadisi Hz. Ömer, Cerir b. Abdullah, İbn Ömer, Enes b. Mâlik ve Ebu Hureyre bu hadisi rivayet ettiler. Bunlar, zekât vermeyen Araplarla savaşmaya karar veren Hz. Ebû Bekir'e, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisini naklettiler:***"La ilahe illallah demelerine kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. O kelimeyi söyleyen -öldürülmeyi hak etmesi dışında- malını ve canını benden korumuş olur."***

Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* onlara şöyle cevap verdi: "Hadiste 'öldürülmeyi hak etmesi dışında' kaydı vardır. Zekât vermemekle bunlar öldürülmeyi hak etmişlerdir."

Sahabiler bu rivayetin sahihliği üzerinde görüş birliği etmişlerdir. Bu, şu ayetle aynı manaya gelmektedir:

(وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقَى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا)

"Size selâm veren kimseye 'Sen mü'min değilsin' demeyin."

---

40 Buhari, Zekât, 3

41 İbn Huzeyme, Sahih-ı İbn Huzeyme, Zekât, 3

Gıyabımızda Müslüman olmadığı halde karşımızdayken Müslümanlığını açığa vuran kimsenin imanını sahih saymamız ve Müslümanlara uygulanan hükümleri ona da uygulamamız gerektiğine Yüce Allah hükmetmiştir.

Bu da Müslüman olduğunu açıklayan zındığın tövbesinin kabul edilmesi gerektiği hususunda bir delildir. Zira Yüce Allah, Müslümanlığını açıklayan zındıkla başkaları arasında bir ayrım gözetmemiştir. Bu, "Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed O'nun Resûlüdür" veya "Ben Müslümanım" diyen bir kimsenin Müslümanlığına hükmedilmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü ayetin (لِمَنْ اَلْقَى اِلَيْكُمُ السَّلَمَ) şeklinde okunması durumunda manası, İslam'a davet edildiğinde size teslim olup boyun eğen kimse demektir. Ama (لِمَنْ اَلْقَى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ) şeklinde okunması durumunda ise manası, İslam selamını vermesi olarak anlaşılır. Bunu söylemesi de İslam'a girdiğini gösteren bir paroladır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, selam veren ve la ilahe illallah diyen birini öldüren bir adama, "Müslüman olmasından sonra onu öldürdün!" demiş ve selam verip kelime-i tevhidi açıktan getiren maktulün Müslümanlığına hükmetmişti.

Muhammed b. Hasan, "Es-Siyerü'l-Kebir" adlı eserde şöyle demiştir: "Bir Yahudi veya Hristiyan, 'Ben müslümanım' derse, bunu söylemekle Müslüman olmaz. Çünkü Yahudi ve Hristiyanların hepsi 'Biz Müslümanız. Biz mü'miniz. Dinimiz, imanın ta kendisidir. Müslümanlığın kendisidir' demektedirler. Bu ifadeleri kullanmaları, Müslüman olduklarına delalet etmez."

Muhammed dedi ki: "Müslümanlardan biri, öldürmek maksadıyla müşriklerden birine hücum eder de o müşrik kelime-i şehadet getirirse, bu kelimeyi söylemekle Müslüman olur. Bu ikrarından geri dönerse boynu vurulur. Çünkü bu kelimeyi söylemiş olması, İslam'a girdiğine delalet eder.

"La İlahe İllallah Demelerine Kadar İnsanlarla Savaşmakla Emrolundum" Hadisinin İzahı

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Yahudi, 'Ben, müslümanım' veya 'Mü'minim' demekle Müslüman sayılmaz. Çünkü onlar bunu zaten söylüyorlar ve 'İman ve İslam, bizim tuttuğumuz yoldur' diyorlar. Dolayısıyla böyle demeleri, Müslümanlıklarına delalet etmez. Yahudi ve Hristiyanlar,

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanındaki müşrikler gibi değildirler. Çünkü o müşrikler putlara tapıyorlardı. Tevhidi ikrar etmeleri, onlardan birinin 'Ben Müslümanım, Ben mü'minim' demesimüşrikliği bırakıp İslam'a girmesi demektir. Bu sözü söylemeleri yeterli görülüyordu. Çünkü onlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nübüvvetini doğrulamadıkları ve ona iman etmedikleri takdirde kendilerine müsamaha gösterilmiyordu. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"La ilahe illallah demelerine kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. O kelimeyi söyleyen, malını ve canını benden korumuş olur"*** demekle Yahudileri değil, müşrikleri kastetmişti. Zira Yahudiler zaten la ilahe illallah diyorlardı. Her ne kadar tafsilatta buna aykırı bir tutum sergileyerek teslise kail oldularsa da Hristiyanlar da aynı kelimeyi söylüyorlardı. Böylece anlamış oluyoruz ki kelime-i tevhid, Arap müşriklerinin İslam'a giriş alâmeti olmuştur. Çünkü onlar bu kelimeyi söylemekle, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* davetine icabet ettiklerini ve onun peygamberliğini doğruladıklarını itiraf etmiş oluyorlardı. Mesela şu ayetten de anlaşıldığı gibi onlar daha önce Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* davetine icabet etme tevazuunu göstermiyorlardı.

(اِنَّهُمْ كَانُوا اِذَا قِيلَ لَهُمْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ يَسْتَكْبِرُونَ)

"Çünkü onlar, kendilerine, **"Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur" denildiği zaman, inanmayıp büyüklük taslıyorlardı."**[42]

Yahudi ve Hristiyanlar da aynen Müslümanlar gibi bu kelimeyi kullanıyorlardı. Ancak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nübüvvetini kabul etmemekle Müslümanlara muhalefet ediyorlardı. Onlardan biri Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*iman ettiğini açıklarsa işte o Müslüman olur.

Hasan b. Ziyad'ın rivayetine göre Ebu Hanife, kelime-i şehadet getiren ama 'Ben İslam'a girdim' demeyen, Yahudilik veya Hristiyanlık'tan ilişiğini kestiğini söylemeyen Yahudi veya Hristiya'nın, sırf kelime-i şehadet getirmekle Müslüman olmayacağını söylemiştir. Öyle sanıyorum ki İmam Muhammed'den de böyle bir rivayete rastladım. Çünküİmam Muhammed'in "es-Siyerü'l-Kebir" de anlattıkları, Hasan b. Ziyad'ın riva-

---

42 Saffat, 37/35

yetine aykırı düşmektedir. Hasan b. Ziyad'ın rivayetine şöyle bir açıklama getirilebilir: Yahudi veya Hristiyanlardan bazıları, 'Muhammed Allah'ın elçisidir. Ancak size gönderdiği bir elçidir' derler. Diğer bazıları da şöyle derler: 'Muhammed Allah'ın elçisidir. Lâkin henüz elçilik görevi kendisine verilmiş değildir. Bu görev ileride kendisine verilecektir.' Onlardan bazıları Yahudilik veya Hristiyanlıklarında sebat ederek böyle derler. Onların bu ifadeleri, 'Ben İslam'a girdim' veya 'Ben Yahudilikten ya da Hristiyanlık'tan uzağım' demedikçe Müslüman olduklarına delalet etmez.

(وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا)

"Size selâm veren kimseye 'Sen mü'min değilsin' demeyin" ayetinin zahiri manası, selam veren kimsenin Müslümanlığına hükmedilmesini gerektirmemektedir. Ayette şu mana kastedilmiş olabilir: Size selam veren kimsenin ne Müslüman olmadığına ne de Müslüman olduğuna hükmedin. Aksine, selam vermekle neyi amaçladığını öğreninceye kadar acele karar vermeyin ve tedbirli davranın.

Bilindiği gibi ayetin evvelinde şöyle buyrulmaktadır:

(اِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ
اَلْقٰى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا)

"Allah yolunda sefere çıktığınız zaman, gerekli araştırmayı yapın. Size selâm veren kimseye "Sen mü'min değilsin" demeyin."[43]

Ayetin zahiri, acele karar vermeyip tedbirli olmayı, selam verenin imansızlığına hükmetmemeyi gerektirmektedir. Tabii ki imansızlığına hükmetmemek, mü'min olduğuna hükmetmek anlamına da gelmemektedir. Bilindiği gibi durumunu bilmediğimiz bir adamın imanı hakkında şüphelendiğimizde, onun mü'min ya da kâfir olduğuna hükmetmemiz caiz olmaz. Aksine durumunu öğreninceye kadar ihtiyatlı davranıp hemen karar vermememiz gerekir. Aynı şekilde bir haberci, doğru mu yalan mı olduğunu bilmediğimiz bir haberi bize ulaştırdığında o haberi hemen ya-

43 Nisâ, 4/94

lanlamamız caiz olmaz. Yalanlamamamız, onu doğrulamamız anlamına gelmez. Aynı şekilde mezkur ayetin icabatı hakkında anlattıklarımızda da, bize selam veren ama durumunu bilmediğimiz bir kişinin ne mü'min ne de kâfir olduğuna karar verilmemekte, aksine durumu netleşinceye kadar bekleyip tedbirli olmak emredilmektedir. Ancak nakletmiş olduğumuz rivayetler, mü'min olduğuna hükmedilmesini gerektirmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* selam veren bir kişiyi öldüren sahabiye, "Sen bir Müslümanı mı öldürdün? Müslüman olmasından sonra mı onu öldürdün?" demişti.

Başka bir hadiste de "La ilahe illallah demelerine kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. O kelimeyi söyleyen - öldürülmeyi hak etmesi dışında - malını ve canını benden korumuş olur" buyurmuş ve kelime-i tevhidi açıktan söyleyen kimsenin Müslümanlığına hükmetmiştir.

Ukbe b. Mâlik el-Leysi hadisinde de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* (إن الله - عز و جل - أبى علّي أن أقتُل مؤمنًا) ***"Güç ve üstünlük sahibi Allah, benim bir mü'mini öldürmemi asla kabul etmez!"***[44] buyurarak kelime-i tevhidi açıktan söyleyen kimseyi mü'min saymıştır. Rivayet olunduğuna göre mezkûr ayet böyle bir olay hakkında inmiştir. Bu da ayette kastedilen şeyin, kelime-i tevhidi açıktan söyleyen kimsenin mü'min olduğuna hükmetmek olduğunu göstermektedir. Yüce Allah kâfir olduklarını bildiği ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de çoklarının münafık olduğunu bildiği halde, münafıklar bu kelimeyi söyleyerek canlarını ve mallarını Müslümanlara karşı koruyorlardı. Bu da **"Size selâm veren kimseye «Sen mü'min değilsin» demeyin"** ayetinin, kelime-i tevhidi söyleyen kimsenin Müslümanlığına hükmetmeyi gerektirmektedir.

(تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا)

"Dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek..."

Yani ganimete göz dikerek... ayetin aslında geçen dünya metaı araz olarak adlandırılmıştır. Çünkü bunlar, uzun süre kalıcı olmayan şeylerdir.

44 Ebu Ya'lâ el-Mevsıli, Müsned-i Ebu Ya'lâ: 12/212

Rivayete göre bu ayet, Müslümanlığını açıklayan birini öldürüp beraberindeki eşyaları alan bir kimse hakkında inmiştir.

(اِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ)

"Allah yolunda sefere çıktığınız zaman..."

Bu ibarenin devamındaki (فتبيّنوا)kelimesi (فتثبّتوا) şeklinde okunmaktadır. Bazıları dediler ki: Tercih edilen okunuş, (فتبيّنوا) şeklinde okunmasıdır. Çünkü (تثبّت) durup araştırmak, (تبيّن) açıklamak içindir. (تبيّن), (تثبّت) için ancak bir sebeptir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ)

"Daha önce siz de öyle idiniz."

Hasan dedi ki: "Siz de onlar gibi kâfirler idiniz."

Said b. Cübeyr dedi ki: "Kavminizin arasındayken onların gizlemesi gibi siz de dininizi gizlediniz."

(فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ)

"Allah size lütufta bulundu."

Yani O'nun lütfuyla Müslüman oldunuz. Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

(بَلِ اللّٰهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ اَنْ هَدٰيكُمْ لِلْاِيمَانِ)

"Tam tersine sizi imana erdirmesinden dolayı Allah size lütufta bulunmuş oluyor."[45]

45 Hucurat, 49/17

Şöyle diyenler de olmuştur: "Dininizi açığa vurabilecek kadar sizi güçlendirdiği için Allah size lütufta bulundu."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللهُ الْحُسْنَى وَفَضَّلَ اللهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾)

(دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٩٦﴾)

95-"Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın (cihattan geri kalıp) oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler eşit olamazlar. Allah, mallarıyla, canlarıyla cihad edenleri, derece itibariyle, cihattan geri kalanlardan üstün kılmıştır. Gerçi Allah (mü'minlerin) hepsine de en güzel olanı (cenneti) vadetmiştir. Ama mücahitleri büyük bir mükâfat ile cihattan geri kalanlara üstün kılmıştır."

96-"(Allah mücahitleri) kendi katından dereceler, bağışlanma ve rahmet ile (üstün kılmıştır). Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

Bu ayette, Allah yolunda cihad edenlerin, cihattan geri kalıp oturanlardan daha üstün ve faziletli oldukları beyan edilmekte, cihattan geri kalıp oturanlara değil de cihad edenlere verilecek sevap mertebesi açıklanarak cihada teşvik edilmektedir. Yine bu ayet, mükâfatın üstünlük derecesinin, yapılan işin üstünlüğü nispetinde olacağına delalet etmektedir. Cihattan geri kalıp oturanlarla Allah yolunda cihad edenlerin birbirlerine eşit olmayacakları, ayetin baş tarafında bildirilmiştir. Sonra da cihad edenlerin diğerlerinden daha üstün olacağı, ayetin devamında bildirilmiştir:

(فَضَّلَ اللهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً)

"Allah, mallarıyla, canlarıyla cihad edenleri, derece itibariyle, cihattan geri kalanlardan üstün kılmıştır."

Ayetin Başındaki (غَيْرُ) Edatının İstisna Değil, Sıfat oluşu ve İkisi Arasındaki Fark

Ayetin başındaki (غَيْرُ) edatı merfu olarak okunduğu gibi mansub olarak da okunmuştur. Merfu olarak okunursa, savaştan geri kalanların sıfatı olur. Mansub olarak okunursa hâl olur. Merfu olarak okunmasının tercih edildiği söylenmiştir. Her ikisi de caiz olmakla birlikte (غَيْرُ) edatı istisna olmaktan çok sıfat olarak kullanılır.(غَيْرُ) edatının sıfat olarak kullanılmasıyla istisna edatı olarak kullanılması arasındaki fark şudur: İstisna edatı olarak kullanıldığında, tümden bazılarının çıkarılmasını gerektirir. Mesela (جائي القومُ غيرَ زيد) dendiğinde zeyd dışında bütün topluluğun geldiği manası anlaşılır. Sıfat olarak kullanılması durumunda ise böyle olmaz. Mesela (جائي رَجُلٌ غيرُ زيد) "Zeyd'den başka bir adam geldi" dendiğinde bu cümledeki (غَيْرُ) edatı sıfat olarak kullanılmıştır. Her iki cümlede de menfilik manası tahsis edilmiş de olsa birinci cümlede istisna edatı olarak kullanılmıştır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَكُلًّا وَعَدَ اللهُ الْحُسْنٰى)

"Allah (mü'minlerin) hepsine de en güzel olanı (cenneti) va'detmiştir." [46]

Doğrusunu Allah bilir ama burada hem cihad edenlere hem de cihattan geri kalanlara cennetin va'd edildiği kastedilmiştir. Bu da cihadın her Müslüman ferde farz-ı ayın olmayıp farz-ı kifaye olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah cihad edenlere cenneti va'd ettiği gibi, - cihad edenlerin sevabı her ne kadar daha üstün ve fazla ise de - cihattan geri kalıp oturanlara da va'detmiştir. Bazı kimseler cihad ederlerken başkalarının cihada gitmemesi mübah olmasaydı, gitmeyenlere de cennet va'dedilmezdi. Bu da anlattığımız gibi cihadın herkes için farz-ı ayın olmadığına delalet etmektedir.

---

46 Nisâ, 4/95

(وَفَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ اَجْرًا عَظِيمًا دَرَجَاتٍ مِنْهُ)

"Mücahitleri büyük bir mükâfat ile kendi katından dereceler ile cihattan geri kalanlara üstün kılmıştır."[47]

Burada (دَرَجَات) **"derecelerle"** ifadesi kullanılırken ayetin evvelinde (دَرَجَة) bir derece ifadesi kullanılmıştır.

İbn Cüreyc'in buna şöyle bir açıklama getirdiği rivayet edilmiştir: "Cihad edenler, zaruretten dolayı cihada gidemeyenlere bir derece üstün kılınmışlardır. Ama herhangi bir zaruretleri olmadığı halde cihada gitmeyip evlerinde oturanlara çok dereceler, büyük ve bol mükâfatlarla üstün kılınmışlardır."

Bunu şöyle açıklayanlar da olmuştur:

- Bedenen cihad edenler, cihada katılmayanlara bir derece üstün kılınmışlardır. Hem bedenen hem de malen cihad edenlerse, cihad etmeyenlere çok derecelerle üstün kılınmışlardır.

- Cihad edenler, cihad etmeyenlere övgü, tazim ve din şerefi bakımından bir derece, cennet dereceleri bakımındansa çok derecelerle üstün kılınmışlardır.

Zaruretten ötürü cihada katılamayanlar, cihada katılanlardan istisna edildikleri için onlara derece bakımından eşit sayılabilirler mi? Ayette buna dair bir delil var mıdır? Diye sorulacak olursa, bu soruya şöyle cevap verilebilir: Ayette ikisinin derece bakımından birbirlerine eşit olduklarına dair bir delil bulunmamaktadır. Mezkûr ayet cihada yönlendirip teşvik ettiği için, zaruret sebebiyle cihada katılamayanlar, cihad edenlerden değil, bu teşvikten istisna edilmişlerdir.

---

47 Nisâ, 4/95-96

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الَّذِينَ تَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمٖٓي اَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْاَرْضِ قَالُٓوا اَلَمْ تَكُنْ اَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَاُو۬لٰٓئِكَ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَسَٓاءَتْ مَصٖيرًا ﴿٩٧﴾)

97-"Kendilerine zulmetmekteler iken meleklerin canlarını aldığı kimseler var ya; melekler onlara şöyle derler: "Ne durumdaydınız? (Niçin hicret etmediniz?)" Onlar da, "Biz yeryüzünde zayıf ve güçsüz kimselerdik" derler. Melekler, "Allah'ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!" derler. İşte bunların gidecekleri yer cehennemdir. O ne kötü varış yeridir."

Yani melekler, ölümleri anında ruhlarını teslim aldıklarında onlara böyle derler.

Hasan dedi ki: "Melekler onları toplayıp haşir yerine sevkettikleri zaman kendilerine böyle derler."

Bu ayetin açıklaması hakkında şöyle de denilmiştir: Ayet-i kerime, korkularından dolayı mü'minlerin yanındayken iman ettiklerini, kendi kavimlerinin yanına döndüklerindeyse kâfirliklerini açıklayan ve Medine'ye hicret etmeyen münafıklar hakkında inmiştir. Bundan dolayı Yüce Allah ayet-i kerimede onların münafıklıkları, kâfirlikleri ve hicret etmemeleri sebebiyle kendilerine zulmettiklerini beyan etmiştir. Bu da o zamanlarda hicret etmenin farz olduğuna delalet etmektedir. Eğer farz olmasaydı, hicret etmediklerinden dolayı Cenab-ı Allah onları yermezdi. Ayet-i kerime, kâfirlerin de İslam'ı hükümlerin gereğini yapmakla yükümlü olduklarına, bu yükümlülüğün gereğini yapmadıklarından ötürü cezalandırılacaklarına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, hicret etmediklerinden dolayı bu münafıkları yermiştir. Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

(وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبٖيلِ الْمُؤْمِنٖينَ نُوَلِّهٖ مَا تَوَلّٰى)

"Kim, kendisine hidayet (doğru yol) besbelli olduktan sonra peygambere karşı çıkar, mü'minlerin yolundan başkasına uyarsa, onu yöneldiği yolda bırakırız."[48]

Cenab-ı Allah, iman etmediklerinden dolayı münafıkları yerdiği gibi, mü'minlerin yolundan gitmedikleri için de onları yermiştir. Bu ayet, icmanın sahihliğine delalet etmektedir. İcma bağlayıcı bir delil olmasaydı, onu terk ettiklerinden dolayı onları yermez ve icmaya uymamayı, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* karşı çıkmakla bir arada zikretmezdi. Bu da müşriklerin arasında ikamet etmenin yasaklığına delalet etmektedir. Zira ayette (اَلَمْ تَكُنْ اَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا) **"Allah'ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!"**[49] buyrulmaktadır. Bu da müşriklerin diyarından çıkıp İslam diyarının herhangi bir bölgesine hicret etmenin vacipliğine delalet etmektedir. İbn Abbas *radıyallahu anh*, Dahhâk, Katade ve Süddi'den rivayet olunduğuna göre bu ayet, hicretten geri kalan ve müşriklere sevgi gösteren bir topluluk hakkında inmiştir. Zahiren mürted göründükleri için bunların bir kısmı Bedir savaşında öldürülmüşlerdi. Ancak zayıf ve güçsüz oldukları için hicret edemeyenler, bu kınanmadan istisna edilmişlerdi:

(اِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا
يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلاً ﴿٩٨﴾)

98-"Ancak gerçekten zayıf ve güçsüz olan, çaresiz kalan ve hicret etmeye yol bulamayan erkekler, kadınlar ve çocuklar başkadır."

Yani Medine'ye gidecek yol bulamayanlar, bu kınanmadan istisna edilmişlerdir.

(فَاُولٰٓئِكَ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللّٰهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾)

99-"Umulur ki, Allah bu kimseleri affeder. Çünkü Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır."

---

48 Nisâ, 4/115

49 Nisâ, 4/97

Hasan dedi ki: "(عسى) kelimesi Allah hakkında kullanıldığında 'Mutlaka olacak' anlamına gelir. Bazıları bu kelimenin vaad anlamına geldiğini söylemişlerdir. Çünkü Cenab-ı Allah bunu şüpheli olmayan ifadelerle haber vermektedir. Bazıları da bu kelimenin, kulların şüphelerini bildirmede kullanıldığını söylemişlerdir. Yani bir umut ve beklenti üzere olun."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِي الْاَرْضِ مُرَاغَماً كَثِيراً وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِراً اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوراً رَحِيماً ﴿١٠٠﴾)

100-"Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de. Kim Allah'a ve Peygamberi'ne hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."

Ayette geçen (مُرَاغَم) kelimesiyle, hicret için gidilebilecek geniş yerler kastedilmiştir. Çünkü (رَغْم) kelimesi sözlükte zillet manasına gelmektedir. "Ben bu işi falana rağmen yaptım" dediğinizde, onun hoşuna gitmediği halde onu hakir ve zelil duruma düşürerek yaptım, demiş olursunuz. (رُغام) kelimesi toprak manasına gelmektedir. Çünkü toprak, alçak seviyede ve ayakaltında olduğu halde kendisine yönelene kolaylık sağlar. Mesela (أرْغَمَ الله أنْفَهُ) dendiğinde bundan, Allah onu küçük düşürmek için onu toprağa âdeta yapışık hale getirdi manası anlaşılır.

(وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِي الْاَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً) ayetiyle, Allah yolunda hicret eden kimsenin yeryüzünde geniş ve gidilmesi kolay olan birçok yer bulacağı bildirilmektedir.

Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَاِلَيْهِ النُّشُورُ)

"O, yeryüzünü sizin ayaklarınızın altına serendir. Haydi onun üzerinde yürüyün ve Allah'ın rızkından yiyin. Dönüş ancak O'nadır."[50]

(مُرَاغَم) ve (ذَلُول) kelimeleri mana bakımından birbirlerine yakın olan kelimelerdir. (مُرَاغَم) kelimesi, "kişiyi hicretten meneden kimsenin, onunla insanı hakir ve zelil kıldığı şeydir" denilmiştir. (وَسَعَةً) kelimesine gelince İbn Abbas *radıyallahu anh*, Rebi b. Enes ve Dahhâk, bunun rızık bolluğu anlamına geldiğini söylemişlerdir.

Katade, müşriklerin dini açığa vurmaya engel olma konusundaki baskısından kurtulup dini rahatça açığa vurma imkânı anlamına geldiğini söylemiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ
يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ)

"Kim Allah'a ve Peygamberi'ne hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükâfatı Allah'a düşer."[51]

Allah ve Resûlü'nün rızası uğruna hicret girişiminde bulunan ancak hicretini tamamlayamayan kimsenin sevabı hakettiği bu ayette haber verilmektedir. Bu da sevap bir işi yapma teşebbüsünde bulunan ancak bu işi tamamlayamayan kimsenin, tıpkı hicretini tamamlayamasa bile hicret etmek üzere evinden çıkan kimsenin Allah tarafından mükâfatlandırılmasında olduğu gibi, niyeti ve çabası miktarınca sevap kazanacağına delalet etmektedir.

Bu da Ebu Yusuf ile Muhammed'in şu görüşlerinin doğruluğuna delalet etmektedir: Hacca gitmek üzere evinden çıkıp yola koyulan, ancak yolun bir kısmını gittikten sonra yoldayken vefat eden ve vefat ettiği yerden itibaren kendisinin yerine haccedilmesini vasiyet eden kimse için, vefat ettiği yerden biri onun adına yola çıkarak gidip hacceder. Ölen kimsenin yerine

---

50 Mülk, 67/15
51 Nisâ, 4/100

hacceden ve kendisi haccetmesi kendisine farz olmayan kişinin, mütevef-fanın öldüğü yerden yola çıkarak gidip onun adına haccetmesi yeterli olur. Çünkü vefat eden kişi yola çıkmış, yolun bir kısmını kat etmiş, harcama yapmıştı. Bunun karşılığını Cenab-ı Allah onun sevap hanesine yazar. Hac yolculuğunun oraya kadarki kısmının karşılığı kendisinin sevap hanesine yazıldığına göre, kendisi adına haccedecek olan kişinin de, onun vefat ettiği yerden itibaren yola koyulması yeterli olur.

“Namazdan Başka Bir Şey İçin Evimden Çıkarsam Kölem Hür Olsun” Diyen Bir Kimse, Namaz İçin Evden Çıkar Ama Namazdan Başka Bir İşe Yönelirse Yemini Bozulmaz.

Mezkûr ayet-i kerime şu hükme delalet etmektedir: “Bir kimse namaz veya hacdan başka bir amaçla evimden çıkarsam kölem hürdür” dedikten sonra namaz veya hac amacıyla evinden çıkar ve namazdan ya da hac-dan başka bir işe yönelirse, yemini bozulmaz. Çünkü evden çıkarken tıpkı Allah rızası için hicret maksadıyla çıkan kimse gibi, namaz veya hac ni-yetiyle çıkmıştı. Hicret yoluna koyulup da hicreti tamamlayamadan vefat eden kimsenin sevap kazanması gibi bu da namaz veya hac niyetiyle evden çıktıktan sonra başka bir işe yönelmekle yeminini bozmuş olmaz.

Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إنَّما الأَعمالُ بالنِّيَّات ، وإِنَّمَا لِكُلِّ امرئٍ مَا نَوَى ، فمنْ كانَتْ
هجْرَتُهُ إِلَى الله وَرَسُولِهِ فهجرتُه إلى الله ورسُولِهِ ، ومنْ كانَتْ
هجْرَتُه لدُنْيَا يُصيبُها ، أَو امرَأَةٍ يَنْكحُها فهْجْرَتُهُ إلى ما هَاجَر إليْهِ)

“Yapılan işler niyetlere göre değerlenir. Herkes yaptığı işin karşılığı-nı niyetine göre alır. Kimin niyeti Allah’a ve Resûl’üne varmak, onlara hicret etmekse, eline geçecek sevap Allah’a ve Resûl’üne hicret sevabıdır. Kim de elde edeceği bir dünyalığa veya evleneceği bir kadına kavuşmak için yola çıkmışsa, onun hicreti de hicret ettiği şeye göre değerlenir.”[52]

52 Buhari, Bed’ul-Vahy, 1

Bu hadiste, yapılan işlerin amellere göre değerlendirileceği bildirilmektedir. Kişi hicret niyetiyle yola çıkarsa muhacir olur. Gaza niyetiyle yola koyulursa gazi olur.

Bazı kimseler, gazinin gaza yapmadan yolda ölmesi halinde, mirasçılarına ganimetten pay verilmesi gerektiğine bu ayeti delil göstermişlerdir. Bu ayet, onların bu söylediklerinin doğruluğuna delalet etmez. Çünkü savaşta düşmanın malının ganimet olması, onu ele geçirmekle olur. Dolayısıyla ele geçirilmezden önce o mala ganimet denmez.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ)

"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a aittir."[53]

Kendisi ganimet elde etmeden ölen kimse elde edilen ganimetten pay sahibi olmaz.

(فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ)

"Şüphesiz onun mükâfatı Allah'a düşer" ibaresi, ona ganimetten pay verilmesi gerektiğine delalet etmez. Çünkü gaza etmek niyetiyle evinden çıkan ve darülharbe girmeden İslam diyarındayken vefat eden bir kimseye ganimetten pay verilmeyeceği hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur. Ama bu kişi, hicret niyetiyle evinden çıkıp yola koyulan fakat hicret yurduna varmadan yoldayken vefat eden kimsenin sevap kazanması gibi, sevabını Allah'tan alır. Doğrusunu Allah bilir.

53 Enfal, 8/41

Seferilik Namazı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿١٠١﴾)

101-"Yeryüzünde sefere çıktığınız vakit kâfirlerin size saldırmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır."

Yüce Allah bu ayette iki sebepten dolayı namazları kasretmeyi mübah kılmıştır. Bunlardan biri, seferilik, yani yolculuğa çıkmaktır. Diğeri ise korku halidir. Bu iki haldeyken namazı kasretmenin manası hakkında selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Bu konuda İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir.

(فَرَضَ اللّٰهُ صَلاَةَ الْحَضَرِ أَرْبَعًا وَصَلاَةَ السَّفَرِ رَكْعَتَيْنِ وَالْخَوْفِ رَكْعَةً عَلَى لِسَانِ نَبِيِّكُمْ صلى الله عليه وسلم)

"Allah, Peygamberinizin** sallallahu aleyhi ve sellem **dilinden hazar namazını dört, sefer namazını iki, korku namazını ise bir rek'at olarak farz kıldı."[54]

Yezid el Fakir, Cabir'in *radıyallahu anh* (صَلاَةُ الْخَوْفِ رَكْعَةٌ رَكْعَةٌ) ***"Korku namazı bir rek'attır, bir rek'at"***[55] dediğini rivayet etmiştir.

Rivayet olunduğuna göre Mücahid şöyle demiştir: "Namazın rek'at sayısı dört rek'attan ikiye indirilerek kısaltılmıştır."

54 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Salat, 750: 2/464

55 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 2/215

İbn Cüreyc, Tavus'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Binek üzerinde de olsa yaya da olsa her halü kârda, korku ve savaş anında namaz kısaltılır. Yolculuktayken Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ve diğer insanların (dört rek'atlık) namazları iki rek'at olarak kılmaları kısaltma değildir. (Bu, yolculuk namazının aslî şeklidir)."

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh*, nakletmiş olduğumuz önceki rivayetinden başka bir rivayet daha gelmiştir. Bu rivayete göre o, şöyle demiştir: "Bu sadece namazın hududunu kısaltmaktır. Bu durumda tekbir alır, başını eğer ve ima edersin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahirine en yakın ve uygun mana İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Tavus'tan yapılan rivayette de anlatıldığı gibi, rükû ve secdeyi bırakıp ima ederek, kıyamı bırakıp binek üzerinde kalarak korku namazının kılınış şeklinde bir kısaltma yapmaktır. Bu namazı yürüme halinde kılmak da kasr/kısaltma sayılır. Bilindiği gibi korku hali dışında yürüyüş pozisyonunda kılmak namazı bozar.

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Cabir'den *radıyallahu anh* korku namazının bir rek'at olduğuna dair gelen rivayet, bu namazın imamla kılınan kısmının bir rek'at olduğu şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü imam, cemaati iki gruba ayırır. Beraberindeki grup kendisiyle birlikte bir rek'at kıldıktan sonra namazdan ayrılıp düşmanın karşısına geçer. Sonra ikinci grup gelip imamla birlikte bir rek'at namaz kılar. Böylece cemaatin her iki grubu imamla birlikte bir rek'at namaz kılmış olur. Sonra herkes birer rek'ati kendi başına kılar.

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh*, namazın şeklinde kısaltmaya dair gelen rivayet, "Korku namazı bir rek'attır" sözüne aykırı değildir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* korku namazı kıldığı, farklı kelimelerle de olsa mütevatir olarak rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerin hepsi de iki rek'at olarak kılınmasını gerektirmektedir. Bu rivayetlerin hiç birinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu namazı bir rek'at olarak kıldığı ifade edilmemektedir. Ancak cemaat halinde imama tabi olarak bir rek'at kılınır. Sonra da herkes kendi başına bir rek'at daha kılar. Toplamda bir rek'atle yetinilemez. Korku namazı toplamda bir rek'at olsaydı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* durumuyla kendisine tabi olarak kılanların durumu farklı olmazdı.

İbn Abbas *radıyallahu anh* ve diğerleri, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu namazı iki rek'at olarak kıldığını rivayet ettiklerine göre, diğer farzlar gibi korku namazının da farzının iki rek'at olduğunu anlamış olmaktayız.

Cemaatin bir rek'at kıldığına ilişkin gelen rivayet, diğer rivayetlerden de anlaşılacağı gibi, cemaatin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte bir rek'at kıldığı, sonra da herkesin kendi başına birer rek'at daha kıldığı şeklinde anlaşılmalıdır. Ayette sözü edilen kasrın/kısaltmanın önce de anlattığımız gibi namazın rek'at sayısıyla değil, kılınış şekliyle ilgili olduğunun delili, Mücahid'in şu rivayetidir:

Bir adam İbn Abbas *radıyallahu anh* gelip şöyle dedi: "Ben ve bir arkadaşım yolculuğa çıktık. Ben namazımı tam kılıyordum ama arkadaşım kısaltarak kılıyordu."

İbn Abbas *radıyallahu anh* ona şöyle cevap verdi: "Aslında namazı eksik kılmış olan sensin. Arkadaşın tam kılmıştır."[56]

Bu rivayette İbn Abbas *radıyallahu anh*, kısaltmanın namazın rek'atleriyle ilgili olmadığını, (kılınış şekliyle ilgili olduğunu) yolculukta iki rek'at olarak kılmanın kısaltma sayılmayacağını haber vermiştir. Şu rivayet de buna delalet etmektedir.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Abdurrahman b. Ebi Leyla, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Yolculuk namazı iki rek'attır. Ramazan ve Kurban bayramı namazları da kısaltma olmaksızın Peygamberimiz'in*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***ifadesiyle tam olarak iki rek'attır."***[57]

Yolculuktayken kılınan korku namazı da buna dâhildir. Çünkü Hz. Ömer *radıyallahu anh*, bu namazların tamamını zikretmiş ve bunların iki rek'at olarak kılınmalarının eksiltme olmaksızın tam olarak kılınmaları olduğunun Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından bildirildiğini haber vermiştir. Böylece ayette sözü edilen kısaltmanın, anlattığımız gibi namazın rek'atleriyle ilgili olmadığı ispatlanmış oldu.

---

56 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Salat, 739: 2/449

57 İbn Mâce, İkametu's-Salât, 73

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ya'lâ b. Ümeyye'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir. Ömer b. Hattab'a *radıyallahu anh* sordum: "Güven ortamında olduğumuz halde namazı nasıl kısaltarak kılıyorsun? Oysa Yüce Allah:

(فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ
اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا)

"Kâfirlerin size saldırmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur"[58] buyurmuştur."

Bana şöyle cevap verdi: Senin şaştığın şeye ben de şaşmış ve Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sormuştum. O da bana şöyle cevap vermişti:

(صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللّٰهُ بِهَا عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوا صَدَقَتَهُ)

"(Bu), Allah'ın size verdiği bir sadakadır. O'nun sadakasını kabul edin."[59]

Bu hadis, ayette sözü edilen kısaltmanın, namazın rek'atlerindeki kısaltma olduğuna delalet etmektedir. Gerçeğin böyle olduğu, ayetin manasından da anlaşılmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin lafzının her iki manaya, yani hem namazın rek'atlerinde hem de anlattığımız şekilde kılınış şeklinde kısaltmaya ihtimali olduğuna göre Hz. Ömer ile Ya'lâ b. Ümeyye kısaltmayı rek'at sayısında vehmetmiş olabilirler. Hz. Ömer, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* güven ortamında namazı kısaltarak kılmayı sorarken ayeti te'vil etmeksizin ve rek'at sayısından söz etmeksizin sormuş olabilir. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* kılınış şeklindeki kısaltmayı kastederek ona cevap vermiş olabilir. Çünkü O, savaşlarında namazı kısaltarak kılmıştır. Sonra savaş yokken ve güven ortamındayken Hac ibadeti sırasında da kısaltarak kılmış ve şöyle buyurmuştur:

---

58 Nisâ, 4/101
59 Müslim, Salatu'l-Müsafirin, 1

(صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللّٰهُ بِهَا عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوا صَدَقَتَهُ)

"(Bu), Allah'ın size verdiği bir sadakadır. O'nun sadakasını kabul edin."

Yani Cenab-ı Allah yolculukta, hem korku ve hem de güven hallerinde (dört rek'atlık) farzların iki rek'atini üzerinizden kaldırmıştır. Hz. Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* seferilik namazı hakkında, kısaltma olmadığını, tam olarak kılındığını ifade buyurduğunu rivayet etmiştir. Önceleri korku namazının kısaltılmasının rek'at sayısında olduğunu zannetmiş, ***"Yolculuk namazı kısaltma olmaksızın tam olarak iki rek'attır"*** hadisini işitince, ayette sözü edilen kısaltmanın namazın rek'at sayısıyla değil, kılınış şekliyle ilgili olduğunu anlamıştır. Ayette bahsi geçen kısaltmanın anlattığımız gibi namazın kılınış şekliyle ilgili olduğu eğer doğruysa, ayette seferi kimsenin farzının kaç rek'at olduğuna, namazı tam kılmakla kısa kılmak arasında tercihte bulunma hakkına sahip olduğuna dair bir delil bulunmamaktadır. Çünkü ayette bunlara değinilmemektedir.

Seferi kimsenin farzının rek'at sayısı üzerinde fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Seferi kimsenin akşamın farzı dışında diğer vakitlerin farzının rek'at sayısı ikidir. Sadece akşam namazının farzı üç rek'attir. Seferi kimse farzların ikinci rek'atinde oturmaksızın namazı dört rek'at olarak kılarsa namazı bozulur. Ama ikinci rek'atte teşehhüd miktarı otururdsa namazı tamam olur. İkinci rek'atte oturmaksızın namazı dört rek'at olarak kılarsa, sabah namazının farzını bir selamla dört rek'at olarak kılan kimse gibi olur ve namazı bozulur." Sevri de bu görüştedir.

Hammad b. Ebi Süleyman dedi ki: "Seferi kimse farzları dört rek'at olarak kılarsa, namazı iade etmesi gerekir."

Hasan b. Salih dedi ki: "Seferi kişi farzlarıbilerek dört rek'at olarak kılar ve bu şekilde kıldığı namazların sayısı az ise namazları iade eder. Ama yolculuk uzar ve bu şekilde kıldığı namazların sayısı da fazla ise iade etmez."

Yine Hasan b. Salih dedi ki: "Seferi kişi dört rek'at kılmak üzere namaza başlarsa, iki rek'at niyetiyle kılmak için namazı bozup yeniden başlaması gerekir. Seferi kimse teşehhütte iken namazı dört rek'ate tamamlama arzusu belirir ve dört rek'ate tamamlarsa, namazını iade etmesi gerekir. İki rek'at kılmak üzere namaza durduktan sonra dört rek'ate tamamlamaya niyetlenir, sonra bundan vazgeçip ikinci rek'atin sonunda selam verirse namazı geçerli olur."

Mâlik dedi ki: "Seferi kişi farzı dört rek'at olarak kılarsa, namazın vakti varken iade eder. Ama vakit geçince iade etmez. Seferi kişi dört rek'at kılmak niyetiyle farza başlar ancak ikinci rek'atin sonunda bu niyetinden vazgeçip selam verirse, bu namazı geçerli olmaz. Seferi kişi seferi olan bir cemaate namaz kıldırırken ikinci rek'atten üçüncüye kalktığında arkadaki cemaat "süphanallah" diyerek kendisini uyarır ama kendisi (bu uyarıya uyup) geri dönmezse, cemaat oturmaya devam edip teşehhüdünü okur ve ona tabi olmaz."

Evzai dedi ki: "Seferi kişi, farzları iki rek'at olarak kılar. Üçüncü rek'ate kalkıp o rek'ati de kılarsa, kıldığı üçüncü rek'ati lağveder ve sehiv secdesi yapar."

Şafiî dedi ki: "Seferi kişi namaza başlangıç tekbiriyle birlikte kasretmeye de niyet etmezse, farz namazı iki rek'at olarak kılamaz. Başlangıç tekbirini alır ama kasr etmeye niyet etmezse, farzı asli şekliyle dört rek'at olarak kılar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Önce de açıkladığımız gibi bu ayette namazın rek'at sayısının kasredilmesine dair bir hüküm bulunmamaktadır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, yolculuklarının tamamında gerek korku gerekse güven halinde namazı kasr ettiği hususunda insanlar arasında ihtilaf yoktur. Böylece Seferi kişinin farzının iki rek'at olduğu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* uygulaması ve Yüce Allah'ın ayetteki muradını açıklamasıyla ispatlanmış oldu. Hz. Ömer'de *radıyallahu anh*, güven durumunda namazı kasretmenin hükmünü Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sorduğunu ve şu cevabı aldığını bildirmiştir:

"(Bu), Allah'ın size verdiği bir sadakadır. O'nun sadakasını kabul edin."

Allah'ın bize sadakası, namazın bir kısmını üzerimizden almasıdır. Bu da yolculukta farzın iki rek'at olduğuna delalet etmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"O'nun sadakasını kabul edin"*** emri ise seferilikte farzları iki rek'at olarak kılmanın vacip olduğuna delalet etmektedir. Çünkü emir, vücup ifade eder. Seferilikte namazı kasretmekle emrolunduğumuza göre tam kılmamız yasaklanmıştır.

Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* ***"Yolculuk namazı Peygamberimiz'in*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***ifadesiyle kısaltma olmaksızın tam olarak iki rek'attır"*** demekle, yolculukta farz namazın iki rek'at olduğunu, bunun kısaltma olmaksızın aslen bu şekilde tamam olduğunu; sabah, Cuma, kurban ve ramazan bayramı namazlarının da aynı şekilde tam iki rek'at olduklarını, bunu söyleyenin de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* olduğunu haber vermiştir. Onun bu ifadesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"Yolculuk namazı kısaltma olmaksızın tam olarak iki rek'attır"*** demesi gibidir. Bu da seferi kişinin farzı kendi isteğine göre iki veya dört rek'at kılma serbestisine sahip olmadığını göstermektedir.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu konuda şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا خَرَجَ مِنْ
أَهْلِهِ لَمْ يُصَلِّ إِلَّا رَكْعَتَيْنِ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْهِمْ)

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***ailesinin yanından çıkıp sefere gittiğinde onların yanına dönünceye kadar iki rek'atten başka namaz kılmazdı."***[60]

Ali b. Zeyd'in bildirdiğine göre Ebu Nadre, İmran b. Husayn'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte haccettim. Medine'ye dönünceye kadar namazlarını iki rek'at olarak kılıyordu. Mekke'de on sekiz gün kaldı. (Her vakitte) Sadece iki rek'at namaz kılıyordu. (Kendisine tabi olarak namaz kılan) Mekkelilere, (صَلُّوا أَرْبَعًا فَإِنَّا

60 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/417

(قَوْمٌ سَفْرٌ) ***"Siz namazınızı dört rek'at olarak kılın. Biz seferi bir topluluğuz"*** buyurdu."[61]

İbn Ömer *radıyallahu anh* dedi ki: "Yolculukta Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* refakat ettim. (Namaz vakitlerinde) İki rek'atten fazla namaz kılmadı. Ebû Bekir, Ömer ve Osman'a da yolculuklarında refakat ettim. Onlar da ömürlerinin sonuna kadar yolculukta iki rek'atten fazla kılmadılar. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ)

"And olsun, Allah'ın Resûlü'nde sizin için güzel bir örnek vardır." [62]

Bakiyye b. Velid'in bildirdiğine göre Hz. Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(صلاة المسافر ركعتان، حتى يؤوب إلى أهله أو يموت)

"Ailesine dönünceye veya ölünceye kadar seferi kimsenin namazı iki rek'attir."[63]

Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* dedi ki: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte Minâ'da (vakit namazını) iki rek'at olarak kıldım. Ebû Bekir *radıyallahu anh* ile birlikte iki rek'at olarak kıldım. Ömer *radıyallahu anh* ile de birlikte iki rek'at olarak kıldım."

Müerrik el-İclî dedi ki: İbn Ömer *radıyallahu anh* seferilik namazı sorulduğunda şöyle cevap verdi:

(رَكْعَتَانِ، مَنْ خَالَفَ السُّنَّةَ كَفَرَ)

"İki rek'attir. Sünnete muhalefet eden kâfir olur."[64]

61 İbn Huzeyme, Sahih: 3/70
62 Ahzâb, 33/21
63 Suyuti, el-Câmi'u's-Sağîr: 2/51
64 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/201

Bunlar, yolculukta vakit namazlarının fazlalaştırılmaksızın iki rek'at olarak kılındığına ilişkin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile sahabilerden mütevatir olarak gelen rivayetlerdir. Bu da seferi kimsenin vakit namazı farzının iki rek'at olduğuna iki şekilde delalet etmektedir:

1-Namaz farizası Kur'an'da mücmel olup açıklanmaya ihtiyacı vardır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* açıklama sadedindeki uygulaması, sözlü açıklaması gibi olup vücup gerektirir. Yolculukta namazı iki rek'at olarak kılmakla, Allah'ın bu konudaki muradının böyle olduğunu açıklamış olmaktadır. Yolculuk namazının sabah namazı, Cuma namazı ve diğer iki rek'atlık namazlar gibi iki rek'at olduğunu fiilen açıklamış olmaktadır.

2-Seferilik namazında Allah'ın muradı, seferi kişinin namazı tam kılma veya kısa kılmaktan herhangi birini tercih etmesi şeklinde olsaydı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* iki şekilden sadece birini açıklamakla yetinmesi caiz olmazdı. Kısa kılmayı açıkladığı ölçüde tam kılmayı da açıklardı. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* tam kılmayla değil de kısa kılmayla ilgili açıklama bize geldiğine göre bu, seferilik namazı hakkında Cenab-ı Allah'ın muradının kısa kılmak olduğuna delalet etmektedir. Mesela seferi kişinin oruç tutmama ruhsatı hakkında Cenab-ı Allah'ın muradı, oruç tutmak veya tutmamaktan herhangi biri olsaydı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* seferdeyken bazen oruç tuttuğuna bazen de tutmadığına dair rivayetler bize gelirdi.

Şunu da ifade edelim ki, Hz. Osman *radıyallahu anh* Minâ'da (bir vakit namazını) dört rek'at olarak kıldığında sahabiler onun bu yaptığının doğru olmadığını belirtmişler ve Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* da kendisine şöyle demişti:

"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte iki rek'at olarak, Ebû Bekir ve Ömer ile de birlikte iki rek'at olarak kıldım. Sonra sizinle (bu hususta) yollar ayrıldı. Dört rek'at kılmaktansa, kabul edilmiş iki rek'at kılma şansına mazhar olmayı isterdim."[65]

65 Buhari, Hac, 83

İbn Ömer'de *radıyallahu anh* şöyle dedi:

(رَكْعَتَانِ، مَنْ خَالَفَ السُّنَّةَ كَفَرَ)

"İki rek'attir. Sünnete muhalefet eden kâfir olur."

Hz. Osman *radıyallahu anh* ise onlara şu karşılığı verdi: "Ben namazı tam kıldım. Çünkü ben bu şehirde evlendim. (Dolayısıyla ben buralıyım ve buralı olduğum için de mukimim). Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim: (من تأهل ببلدة فَهُوَ مِنْهُم) ***"Bir beldede evlenen kişi (artık) o belde halkındandır."***[66]

Seferdeyken namazın dört rek'at olarak kılınmaması gerektiği hususunda Hz. Osman *radıyallahu anh* onlara itiraz etmemiş, ancak Mekke'de evlenmiş olduğu için Mekkeli sayılacağını ve dolayısıyla mukim olması gerektiğini söylemişti. Biz de Mekkelilerin Mina'da namazlarını kısaltmamaları gerektiğini söylemekteyiz.

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki:

(فَرَضَ اللهُ الصَّلاةَ عَلَى لِسانِ نَبِيِّكُمْ صلى الله عليه
وسلم فِي الحَضَرِ أَرْبَعا وفِي السَّفَرِ رَكعتَيْنِ)

"Allah, Peygamberimizin** sallallahu aleyhi ve sellem **ifadesiyle namazı mukimlikte dört, seferilikte ise iki rek'at olarak farz kıldı."[67]

Hz. Aişe *radıyallahu anh* şöyle dedi:

(أَوَّلُ مَا فُرِضَتِ الصَّلَاةُ رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ، فَزِيدَ
فِي صَلَاةِ الْحَضَرِ وَأُقِرَّتْ صَلَاةُ السَّفَرِ)

---

66 İbn Hacer, Ed-Diraye fi Tahrici Ahadisi'l-Hidaye: 2/82

67 Müslim, Salatu'l-Müsafirin, 1

***"Namaz ilk farz kılındığında iki rek'at olarak farz kılınmıştı. Mukimlikte artırıldı. Seferilikte ise olduğu gibi bırakıldı."*[68]**

Bu rivayetinde Hz. Aişe *radıyallahu anh*, seferi kimsenin farz namazının sabahın farzı gibi iki, mukimin ise öğlenin farzı gibi dört rek'at olduğunu bildirmiştir. Diğer namazlara ilave yapmak caiz olmadığı gibi bunlara da ilave yapmak caiz olmaz.

Seferi kimsenin farz namazlarının iki rek'at olduğunun aklî delili şudur: Bütün fakihler, seferi kimsenin dört rek'atlık farz namazların iki rek'atını kılmayacağı ve bu iki rek'atın yerine başka bir şey yapmasının da gerekmeyeceği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Sadece iki rek'atı kılması halinde namazını, emredildiği şekilde tam kılmış olur. Bu da gösteriyor ki, dört rek'atın son iki rek'atı nafiledir. Yani (İki rek'atin sonunda selam verdikten sonra) o iki rek'ati de kılıp kılmamakta serbesttir. Kılmazsa yerine başka bir şey yapması gerekmez.

Seferi kimsenin dört rek'atlık farzları iki veya dört rek'at olarak kılmakta serbest olduğunu söyleyenler, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şu sözünü delil olarak ileri sürmektedirler:

(قَصَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي السَّفَرِ وَأَتَمَّ)

***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **seferdeyken (namazı) hem kasretti hem de tamamladı."*[69]**

Bu rivayet sahihtir,manası ise şöyledir: Namazın fiil ve hareketlerini kısa tuttu ama hükmünü tam yerine getirdi.

Bu, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şu ifadesine benzemektedir:

***"Yolculuk namazı, kısaltma olmaksızın Peygamberiniz** sallallahu aleyhi ve sellem **in ifadesiyle tam olarak iki rek'attır."*[70]**

---

68 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/205

69 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/415

70 İbn Mâce, İkametu's-Salât, 73

Seferdeyken farzları dört veya iki rek'at kılma serbestisi bulunduğu görüşünde olanlar, şunu delil olarak ileri sürerler: Seferi bir kimse mukim bir imama tabi olduğunda dört rek'atlık farzı tam kılar. Bu da asıl itibariyle seferi kimsenin dört rek'atlık farz namazları iki veya dört rek'at olarak kılma seçeneklerinden birini tercih etme hakkına sahip olduğunu göstermektedir.

Bu, fasid bir delildir. Çünkü imama tabi olmak, kişinin kılmakta olduğu farzı değiştirir. Mesela Cuma günü kadınların ve kölelerin öğle vaktinde farzları dört rek'attir. Ama Cuma namazını kıldırmakta olan imama tabi olduklarında iki rek'at kılarlar. Bu, onların namaza girmelerinden önce iki veya dört rek'at kılmakta muhayyer olduklarına delalet etmez. Kitaplarımızın birkaç yerinde bu konuyu detaylı olarak anlatmış bulunmaktayız.

Seferi kimsenin mukim olan imama tabi olması durumunda namazı nasıl kılacağı konusunda da fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri, Şafiî ve Evzai dediler ki: "İmama teşehhütte tabi olmuş olsa bile mukim namazı kılar."Sevri de bu görüştedir.

Mâlik dedi ki: "İmamla birlikte bir rek'at kılmazsa, namazını iki rek'at olarak kılar."

Birinci görüşün isabetli olduğuna, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi delalet etmektedir:

(مَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا)

"Kavuştuğunuz kısmı kılın, kaçırdığınız kısmı ise tamamlayın."[71]

Bu hadisin bazı rivayetlerinde (فَأَتِمُّوا) yerine (فاقْضُوا) kelimesi geçmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* imamla birlikte kılınan namazdan eksik kalan kısmın, selamdan sonra tamamlanmasını emretmiştir. Dört rek'ati kaçıran kimsenin o namazı kaza etmesi gerekir. Yine namazın sonunda imama tabi olup namaza dâhil olmak da sahihtir. Bu durumda imam şayet sehiv secdesi yaparsa, namazın sonunda kendisine tabi olan kimsenin de sehiv secdesi yapması gerekir. Ama kendi yanılmalarından ötürü sehiv

71 Buhârî, Cumua, 16

secdesi yapması gerekmez. İmamın selamından sonra namazını kendi başına tamamlarken de aynı hüküm geçerlidir. Seferi kimse bu durumdayken ikamete niyet eder yine namazını tamamlaması gerekir. İmamla birlikte namaza başlamasında da hüküm böyledir. Teşehhütteyken ikamete niyet etmenin namazın başında ikamete niyet etmekle aynı oluşu gibi, teşehhütte iken imama tabi olması da, namazın başında imama tabi olması gibidir. Doğrusunu Allah bilir.

[Namazların Kısaltılması (Kasredilmesi)]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Seferi kimsenin namazı kısaltmasıyla ilgili olarak buraya kadar anlattıklarımızın tamamı, seferi olan herkesin, -seferleri ticaret veya başka bir şey gibi hangi amaçla olursa olsun-, farz namazının iki rek'at olduğuna delalet etmektedir. Zira bu konuda gelen rivayetler, seferler arasında ayrım yapmamışlardır.

Ameş, İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam ticaret maksadıyla Bahreyn'e gidiyordu. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Kaç rek'at kılayım?" diye sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, **"İki rek'at"** diye cevap verdi.

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile İbn Ömer'in *radıyallahu anh* Taif'e gittikleri ve namazı kasrettikleri rivayet edilmiştir.

Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hac ve cihad dışında namaz kasredilmez."

Atâ'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allah yolunda (cihad halinde) olma dışında namazın kasredilebileceği kanaatinde değilim."

Birileri,Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hac ve cihad hali dışında namazı kasretmediğini söyleyecek olursa, onlara şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, hac ve cihad hali dışında sefere çıkmamıştı. Dolayısıyla bu, namazı kasretmenin hac ve cihad haline mahsus olduğuna delalet etmez. Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* "Yolculuk namazı, kısaltma olmaksızın Peygamberimiz'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ifadesiyle tam olarak iki rek'attır" sözü, bütün seferler için geçerli olan genel bir ifadedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ الله بِهَا عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوا صَدَقَتَهُ) ***"(Bu), Allah'ın size verdiği bir sadakadır. O'nun sadakasını kabul edin"***[72] hadisi de bütün seferler için geçerli olan genel bir hükümdür. Mekkelilere (أتِمُّوا صلاتكم، فإنا قوم سَفر) ***"Namazınızı tamamlayın. Biz seferi bir topluluğuz"***[73] demesi de böyledir. Bu hadiste "hac" kelimesi geçmemektedir. Bu da namazları kasretmenin bütün seferiler için geçerli olan genel bir hüküm olduğuna delalet etmektedir. Bu seferle ilgili bir hüküm olduğuna göre, seferdeyken mestler üzerine üç gün süreyle meshetme ruhsatında olduğu gibi, seferin amacına göre hükmün değişmemesi gerekir.

(وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذٖينَ كَفَرُوا)

"Yeryüzünde sefere çıktığınız vakit kâfirlerin size saldırmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur"[74] ayetini, namazın rek'atlerini kasretme şeklinde yorumlayanlar, düşman korkusunun olması halinde bunu, kasretmenin bütün seferler için genel bir hüküm olduğuna delil gösterirler. Sonra bu, ibadet maksatlı olmayan bir seferde bile düşman korkusu sebebiyle namazın kasredilerek kılınmasını gerektiriyorsa, her türlü seferde bu hükmün geçerli olması gerekir. Çünkü hiçbir kimse seferler arasında ayrım yapmış değildir. Önce de açıkladığımız gibi kasretmek, namazın rek'atleriyle ilgili bir şey olmayıp namazın fiilleriyle ilgilidir.

Namazı kasretmeyle ilgili anlattıklarımız, yolculuğun üç gün süreli olması şartıyla bütün seferler için geçerli olan bir hükümdür.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri, Sevri ve Evzai bu görüştedirler.

Mâlik dedi ki: "(Sefer mesafesindeki bir yere) Ava giden kişi eğer geçimini avdan sağlamaktaysa namazını kasrederek kılar. Ama zevk ve lezzet almak için ava gidiyorsa, kasretmesini hoş karşılamam."

---

72 Müslim, Salatu'l-Müsafirin, 1

73 Ebu Davud, Salat, 278

74 Nisâ, 4/101

Şafiî dedi ki: “Günah işlemek üzere sefere giden kimse namazlarını kasredemez ve mestini sefere göre meshedemez.”

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bakara suresinde bunun zaruret halindeki kimselere mahsus olduğunu açıklamıştık.

Kaptan, Seferi Olduğunda Gemide Namazlarını Kasrederek Kılar

Kaptanın gemide namazlarını kasrederek kılıp kılamayacağı konusunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri dediler ki: “Kaptan seferde iken köyüne dönünceye kadar namazlarını kasrederek kılar. Köyüne döndükten sonra namazlarını tam kılmaya başlar.” Mâlik ve Şafiî de bu görüştedirler.

Evzai dedi ki: “Kaptanın ailesi ve ikameti gemide ise gemiyi de kiralamışsa, kiralamış olduğu yere dönünceye kadarnamazlarını kasrederek kılar. Oraya döndükten sonranamazlarını tam kılmaya başlar.”

Hasan b. Salih dedi ki: “Kaptan gemide ikamet ediyor ve geminin dışında bir evi yok ise gemideyken mukim kimse konumundadır. Dolayısıyla orada namazlarını tam kılar.”

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Devecinin develerin sahibi oluşu, develeriyle bir yerden başka bir yere giderken onu seferi olmaktan çıkarmadığı gibi, kaptanın da geminin sahibi olması onu seferilik hükmünün dışına çıkarmaz. Bakara suresinde oruç ahkâmından bahsederken sefer müddetini açıklamıştık. Mezhebimiz müçtehitleri, seferi sayılmak için üç gün ve üç gecelik yürüyüş mesafesindeki bir yere gitmek üzere yola çıkmış olmayı şart koşmuşlardır. Sevri ile Hasan b. Salih de bu görüştedirler.

Mâlik dedi ki: “Seferi sayılmak için 48 millik mesafeye gitmek üzere yola çıkmak şarttır. Eğer orada mil yok ise geri dönüşle birlikte bir gün ve bir gecelik mesafeye gitmek şartı vardır.” Bu, Leys’in de görüşüdür.

Evzai, “Seferi sayılabilmek için, tam bir günlük mesafeye gitme şartı vardır” dedi.

Şafiî dedi ki: "Seferi sayılabilmek için, 46 haşimi mili mesafeye gitmek şarttır" dedi.

İbn Ömer'in *radıyallahu anh* üç günlük mesafeye gitmeyi şart koştuğu rivayet edilmiştir.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bir gün ve bir gecelikmesafeye gitmeyi şart koştuğu rivayet edilmiştir.

Seferi kimselerin ne kadarlık bir süre kalmaya niyet etmeleri durumunda namazlarını tam kılmaları gerektiği hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri ve Sevri dediler ki: "Seferi kişi, gittiği yerde on beş gün ikamete niyet ederse namazlarını tam kılar. Bundan az bir süre kalmaya niyet ederse, namazlarını kasrederek kılar."

Mâlik, Leys ve Şafiî dediler ki: "Gittiği yerde dört gün ikamete niyet ederse namazlarını tam kılar."

Evzai dedi ki: "Gittiği yerde on üç gün ikamete niyet ederse namazlarını tam kılar.Bundan az bir süre kalmaya niyet ederse, namazlarını kasrederek kılar."

Hasan b. Salih dedi ki: "Seferi kişi, ailesinin bulunduğu şehirden geçerken orada on gün süreyle ikamet etmezse namazlarını kasrederek kılar. O şehirde veya başka bir yerde on gün süreyle ikamet edersenamazlarını tam kılar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Cabir'den *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Zilhicce ayının dördüncü gününün sabahında Mekke'ye geldikten oradan çıkıp gidinceye kadar dört günden fazla bir zaman geçtiği halde namazlarını kasrederek kılmıştı. Bu da "Dört gün ikamet etme durumunda seferilik ortadan kalkar" görüşünün geçersizliğine delalet etmektedir.

Ebu Hanife'nin bildirdiğine göre Mücahid, İbn Abbas *radıyallahu anh* ile İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Seferi olarak bir beldeye geldiğinde orada on beş gece kalmaya niyetliysen, na-

mazlarını tam kıl. Ama oradan ne zaman ayrılıp gideceğini bilmiyorsan kasrederek kıl."

Selef ulemasının hiçbirinden buna aykırı bir görüş rivayet edilmemiştir. Böylece bunun hüccetliği sabit olmuştur.

Bir kişi çıkıp şu görüşe şöyle bir itirazda bulunabilir: "Atâ el-Horasani, Said b. Müseyyeb'in dediğini rivayet etmiştir: "Seferi bir kimse, gittiği yerde dört gün kalmaya niyet ederse, namazlarını tam kılar" dediğini rivayet etmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Heşim'in bildirdiğine göre Davud b. Ebi Hind, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Seferi kişi gittiği yerde on beş gün veya gece ikamete niyet etse, namazlarını tam kılar. Daha az kalmaya niyet ederse, namazlarını kasrederek kılar."

Said b. Müseyyeb'den gelen bu iki rivayeti birbiriyle çatıştırırsak her ikisi de delil olmaktan çıkar ve ondan hiçbir şey rivayet edilmemiş gibi olurlar. Ondan gelen rivayet çatışmasız olarak sabit olursa, İbn Abbas *radıyallahu anh* ile İbn Ömer'den *radıyallahu anh* gelen rivayete aykırı olmaması gerekir.

Şunu da ifade etmeliyiz ki, ikamet ve sefer müddetleri kıyas yoluyla değil, ancak nass veya icma ile belirlenebilir. On beş günlük sürenin ikamet süresi olduğu hususunda ittifak sağlanmıştır. Bundan azının ikamet süresi olup olmayacağı hususu ihtilaflıdır. Buna göre on beş günlük sürenin sahih bir ikamet süresi olduğu sabit olmuştur. Ama bundan kısa olan bir sürenin ikamet süresi olması sabit değildir. Aynı şekilde selef uleması da üç günlük yürüyüş mesafesinin namazı kasretmeyi gerektiren ve oruç tutmama ruhsatını tanıyan sahih bir sefer olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bundan az bir mesafeninse sahih bir sefer olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Dolayısıyla bu az mesafenin sahih bir sefer sayılması sabit olmamıştır. Doğrusunu Allah bilir.

Korku Namazı/Salâtü'l-Havf

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوٓا
اَسْلِحَتَهُمْ فَاِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَٓائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَٓائِفَةٌ اُخْرٰى لَمْ
يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ اَسْلِحَتِكُمْ وَاَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا
جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ كَانَ بِكُمْ اَذًى مِنْ مَطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَنْ تَضَعُوٓا
اَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٠٢﴾)

102-"(Ey Muhammed!) Cephede sen de onların (mü'minlerin) arasında bulunup da onlara namaz kıldırdığın vakit, içlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun. Silahlarını da yanlarına alsınlar. Bunlar secdeye vardıklarında (bir rekat kıldıklarında) arkanıza (düşman karşısına) geçsinler. Sonra o namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar ve ihtiyatlı bulunsunlar, silahlarını yanlarına alsınlar. İnkar edenler arzu ederler ki, silahlarınızdan ve eşyanızdan bir gafil olsanız da size ani bir baskın yapsalar. Yağmurdan zahmet çekerseniz, ya da hasta olursanız, silahlarınızı bırakmanızda size bir beis yoktur. Bununla birlikte ihtiyatlı olun (tedbirinizi alın). Şüphesiz Allah inkarcılara alçaltıcı bir azap hazırlamıştır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Korku namazı/salatü'l-havf, Peygamber'den*sallallahu aleyhi ve sellem* muhtelif şekillerde rivayet edilmiştir. Büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ve Muhammed dediler ki: "Mücahidlerin bir kısmı imamla birlikte namaza durur. Bir kısmı da düşman karşısında durur. İmamın arkasında duranlar bir rukû ve iki secdeyi yaptıktan sonra imamdan ayrılıp cephedeki arkadaşlarının yerine geçerler. Cephedekiler gelip imama tabi olurlar. İmam bu defa da bunlara bir rek'at namaz kıldırır ve selam verir. Bu grup da kalkıp cepheye gider ve oradaki arkadaşlarıyla yer değiştirirler. Cephedekiler namaz yerine gelip kendi başlarına kıraatsiz olarak bir rek'at

namaz kılar ve teşehhütte bulunur, sonra da selam verirler. Sonra da cepheye gidip düşmanın karşısına geçerler. Cephedekiler namaz yerine gelip kendi başlarına bir rek'at namazını kıraatli olarak kılarlar."

İbn Ebi Leyla dedi ki:"Düşman, eğer mücahitlerle kıble yönünün arasında ise imam, cemaati iki gruba ayırır. Kendisi iftitah tekbirini aldığında hepsi onunla birlikte tekbir alır. Kendisi rükûya vardığında hepsi onunla birlikte rükûya varır. Kendisi secdeye vardığında birinci saftakiler onunla birlikte secdeye varırlar. Arka saftakiler düşman karşısında kıyamda dururlar. Ön saftakiler secdeden kalktıklarında arka saftakiler secdeye varırlar. Secdeden kalktıklarında arka saftakiler öne, öndekiler de arka tarafa geçerler. İmam son rek'ati de cemaate aynı şekilde kıldırır. Düşman eğer kıblenin aksi yönünde ise imam ve onunla birlikte bir saf kıbleye, diğer saf ise düşmana yönelir. İmam iftitah tekbiri alır. Cemaatin tamamı onunla birlikte tekbir alır. İmam rükûya varır. Yine cemaatin tamamı rükûya varır. Sonra imamla birlikte olan saf ilk rekatin iki secdesini yaparlar. Ardından dönüp düşmanın karşısına geçerler. Sonra diğer grup gelir. İmam onlara ikinci rek'ati kıldırır. Hep birlikte rükûya varırlar. İmamla beraber olan bu grup secdesini de yapar. Sonra düşmanın karşısına geçerler. Bu defa diğer grup gelip imamla birlikte secdeye vararak namazını tamamlar. Bundan sonra imam ve cemaatin tamamı selam vererek namazlarını tamamlarlar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Korku namazıyla ilgili olarak Ebu Yusuf'tan üç rivayet gelmiştir:

Biri, Ebu Hanife ile Muhammed'den rivayet edilen görüşe, diğeri, düşmanın mücahitlerle kıble istikameti arasında olması durumunda İbn Ebi Leyla'dan rivayet edilen görüş ile, düşmanın kıbleden başka bir istikamette olması durumunda Ebu Hanife'den rivayet edilen görüş ile aynıdır. Üçüncü rivayet ise şöyledir: Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra korku namazı tek imamla değil, diğer namazlarda olduğu gibi iki imamla kılınır. Süfyan es-Sevri'den rivayet edilen görüş de Ebu Hanife'nin görüşü gibidir. Ondan, İbn Ebi Leyla'nın görüşüne uygun bir rivayet de gelmiş ve "Böyle yaparsanız caiz olur" demiştir.

Mâlik dedi ki: "İmam cemaati iki gruba ayırır. Bir grupla birlikte namaza durur. Diğer grup ise düşmanın karşısına geçer. İmam, kendileriyle birlikte namaza başladığı gruba bir rek'ati ve iki secdeyi kıldırır. Kendisi

ikinci rek'ate kalkıp öylece bekler. Arkasındaki grup ikinci rek'ati kendi başlarına tamamlarlar. Teşehhüde oturup selam verir ve kalkıp henüz namaz kılmamış olan diğer grubun bulunduğu yere gidip orada dururlar. Namaz kılmamış olan diğer grup gelip imama tabi olur. İmam onlara bir rek'at ve iki secdeyi kıldırır. İmamla birlikte teşehhüde otururlar. İmam selam verir ama onlar kalkıp ikinci rek'ati kendi başlarına kılarlar."

İbn Kasım dedi ki: Mâlik diyordu ki: "Bu durumda ikinci grup, kendi başlarına kıldıkları ikinci rek'ati tamamlayıncaya kadar selam vermez. Onlar namazlarını tamamlayınca kendisi ve onlar birlikte selam verirler."

Mâlik böyle derken Yezid b. Roman'ın rivayet ettiği hadise dayanmaktaydı. Ancak daha sonra Kasım'ın[75] rivayet ettiği hadisi delil kabul etti. Kasım'ın rivayet ettiği hadiste anlatıldığına göre böyle bir durumda imam selam verir. Sonra ikinci grup kalkıp namazlarının ikinci rek'atini kendi başlarına tamamlarlar.

Şafiî de Mâlik'in söylediklerinin benzerini söylemiştir. Ancak o, bu durumda ikinci grup, namazlarının ikinci rek'atini kendi başlarına kılıp tamamlamadan imamın selam veremeyeceğini söylemiştir.

Hasan b. Salih, Ebu Hanife'ninsöylediklerinin benzerini söylemiştir. Ancak o, "Bu durumda ikinci grup, imamla birlikte bir rek'at kılıp da imam selam verdikten sonra kendileri kalkıp kılmamış oldukları ikinci rek'ati kendi başlarına tamamlar, sonra oradan ayrılıp düşman karşısına geçer ve cephedekiler gelip namazlarının kalan kısmını tamamlarlar" demiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu görüşler içinde ayetin zahirine en çok muvafık olan, Ebu Hanife ve Muhammed'in görüşüdür. Zira Yüce Allah, mezkûr ayette şöyle buyurmuştur:

(وَاِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ)

75 Kasım'dan kasıt, Kasım b. Muhammed b. Ebibekr es Sıddik'tır. İbn Abdi'l-Berr dedi ki: Mâlik önceleri Yezid b. Roman'ın rivayet ettiği hadisle amel ederken sonraları Kasım'ın rivayet ettiği hadisle amel etmeye başlamıştır. Bunun sebebi de, korku namazını diğer namazlara kıyas etmesidir. Çünkü diğer namazlarda imamın bir rek'at kıldırmasından sonra imama tabi olan kişi, namazının eksik kalan kısmını imamın selam vermesinden sonra kalkıp kendi başına tamamlar. Nitekim Zürkani'nin Muvatta' şerhinde de böyle denmektedir.

"(Ey Muhammed!) Cephede sen de onların (mü'minlerin) arasında bulunup da onlara namaz kıldırdığın vakit, içlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun."

Ayette "bir kısmı" denildiğine göre diğer bir kısmın düşman karşısında olacağı anlaşılmaktadır. Çünkü ayetin devamında (وَلْيَأْخُذُوا اَسْلِحَتَهُمْ) **"Silâhlarını da yanlarına alsınlar"** buyrulmaktadır. Bu emirle, düşman karşısında bekleyen grup kastedilmiş olabileceği gibi, imamla birlikte namaz kılmakta olan grup da kastedilmiş olabilir. Ama düşman karşısında duran grubun kastedilmiş olması daha uygundur. Çünkü onlar, namaz kılmakta olan grubu bekleyip korumaktadırlar. Bundan da anlaşılıyor ki mücahitlerin tamamı aynı anda imamla birlikte namaz kılamazlar. Çünkü hepsi aynı anda imamla birlikte namaz kılacak olursa, ayette anlatılan "bir kısmının imamla/Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte kılması" durumu gerçekleşmez. Bu da ayete aykırı bir durum olur.

Ayetin sonraki kısmında şöyle buyrulmaktadır:

(فَاِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَٓائِكُمْ)

"Bunlar secdeye vardıklarında (bir rekât kıldıklarında) arkanıza (düşman karşısına) geçsinler."

Mâlik'in mezhebine göre namazın kalan kısmını kendi başlarına tamamlarlar. Namazlarını tamamlamadan, imamla beraber kılanların arkasında (düşman karşısında) durmazlar. Ama ayette, secdeden sonra, imamla birlikte kılanların arkasında (düşman karşısında) durmaları emredilmektedir ki bu, bizim görüşümüze muvafıktır. Ayetin sonraki kısmında şöyle buyrulmaktadır:

(وَلْتَأْتِ طَٓائِفَةٌ اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ)

"Sonra o namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar."

Ayetinbu kısmı ikimanaya delalet etmektedir:

1-İmam Muhammed'in "el-Asl" adlı eserinde anlatıldığına göre imam, cemaati iki gruba ayırır. Ebu Hanife'nin dediği gibi bir grup kendisiyle birlikte namaz kılar. Diğer grup ise düşman karşısında durur. Çünkü ayette (وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى) **"Sonra diğer kısım gelsin"** buyrulmaktadır. Muhaliflerimizin mezhebine göre bu grup zaten imamla beraberdir. Dolayısıyla onun yanına gelmesi söz konusu değildir.

2- (لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ)

"Namaz kılmamış olan diğer grup, seninle beraber kılsınlar."

Bu ifadeye göre o grubun namazın hiçbir kısmını kılmadıkları anlaşılmaktadır. Muhaliflerimiz ise cemaatin tamamının imamla birlikte iftitah tekbiri alarak namaza başladıklarını söylemektedirler. Bu durumda iftitah tekbirinden sonra namazın bir kısmını kılmış olmaktadırlar ki bu da ayete aykırı bir durumdur.

Ayetin manasıyla ilgili olarak bu anlattıklarımız, Ebu Hanife ile Muhammed'in söylediklerine muvafıktır. Görüşümüz, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sabit olan sünnete ve usûle uygundur.

Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إنما جُعِلَ الإمامُ ليُؤتَمَّ به، فإذا ركَعَ فاركَعُوا وإذا سجَدَ فاسجدوا)

"İmam, ancak kendisine uyulsun diye imam kılınmıştır.O rükûya vardığında siz de rükûya varın. O secdeye vardığında siz de secdeye varın."[76]

Başka bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إنِّي قَدْ بَدَّنْتُ فَلاَ تُبَادِرُونِي بِالرُّكُوعِ ، وَلاَ بِالسُّجُودِ)

76 Buhari, Salât, 19

“Şüphesiz ben yaşlandım. Rukûya ve secdeye benden önce varmayın.” [77]

Muhalifimizin mezhebine göre birinci grup namazını kendi başına tamamlayıp imamdan önce selam verip namazdan çıkmış olacaktır. Oysa usûle göre imama tabi olan kişi, imama uymakla emrolunmuştur. Ondan önce namazdan çıkması caiz değildir. Şu da var ki imam namazda yanılarak bazı hatalar yapabilir. Onun yanılması sebebiyle kendisine tabi olanların da sehiv secdesi yapmaları gerekir. İmamdan önce namazdan çıkanların bu secdeyi yapmalarına imkân yoktur. Muhaliflerimizin bu görüşü, başka bir yönden de usûle aykırıdır. Şöyle ki imam namaz fiillerinden hiçbirini yapmaksızın ayakta veya oturup beklerken kendisine tabi olanların namazı kendi başlarına tamamlamaları, imamın fiillerine muhalefettir. İmamın da kendisine tabi olanlar için namaz fiillerini yapmaksızın öylece beklemesi, imamet ve iktidanın manasına aykırı bir durumdur. Bu iki durum da usûle aykırıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: “Birinci grubun imamdan önce namazdan çıkmasının caizliği korku namazına özel bir hüküm olabilir. Nitekim bu namazdayken yürümek de caizdir.”

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Namazdayken yürümenin usûlde benzeri olan bir durum vardır. O da savaşta hezimete uğrayan kimsenin binek üzerinde giderken namaz kılmasının ittifakla caiz olmasıdır. Bu da anlattığımız görüşümüzün doğruluğu için ittifakla kabul edilmiş bir delildir. Dolayısıyla korku namazını kılarken yürümenin namazı bozmaması caizdir. Şunu da belirtmeliyiz ki bize göre namazda abdesti bozulan kimse namazdan ayrılıp gider, abdestini alır ve namazına bıraktığı yerden devam eder.

Resûlullah’tan *sallallahu aleyhi ve sellem* buna dair sünnet varid olmuştur. Hz. Aişe ile İbn Abbas *radıyallahu anh*, Peygamber’in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

(مَنْ قَاءَ، أَوْ رَعَفَ فِي صَلَاتِهِ فَلْيَنْصَرِفْ وَلْيَتَوَضَّأْ وَلْيَبْنِ عَلَى صَلَاتِهِ)

77 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 2/116

"Namazını kılarken kusan veya burnu kanayan kimse namazı bırakıp abdest alsın ve namazını bıraktığı yerden kılmaya devam etsin."[78]

Adam rükûya eğilerek safa doğru yürürse namazı bozulmaz. Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* mescide girdiğinde rükûya varmış ve o vaziyette safa doğru yürümüştü. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namazını tamamladıktan sonra ona (زادك الله حرصا ولا تعد) ***"Allah senin (namaza olan) tutkunu daha da artırsın. Ama bir daha böyle yapma."***[79]

Bir daha böyle yapmamasını emretmiş, ama namazını yeniden kılması gerektiğini söylememişti. usûlde namazda yürümenin karşılığı vardır. Ama imamın selamından önce cemaatin namazdan çıkmasının karşılığı yoktur. Dolayısıyla imam selam vermeden cemaatin namazdan çıkması caiz değildir. Ayrıca korku namazında yürümenin namazı bozmayacağı hususunda bizimle Mâlik ve Şafiî arasında görüş birliği vardır. Yürümenin korku namazını bozmayacağına dair delil olduğu için bunu kabul ettik. Bunun dışındaki durumlara (mesela imamdan önce namazı tamamlayıp ayrılmaya) gelince bunların usûle uygun olup olmadığına bakmak gerekir ki imamdan önce namazdan çıkmanın caiz olduğuna dair bir delil bulabilelim.

Bizim söylediklerimizin doğruluğunu sünnet delili de ispatlamaktadır.

Şöyle ki: Yezid b. Zürey'in bildirdiğine göre Zühri, Salim'in babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, cemaatin iki grubundan biri düşman karşısındayken diğer gruba bir rek'at kıldırdı. Bunlar namazdan ayrılıp diğerlerinin yerine düşman karşısına geçtiler. Bu defa düşman karşısındakiler geldiler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunlara da bir rek'at kıldırdıktan sonra kendisi selam verdi. Sonra bunlar kalkıp ikinci rek'atlerini kendi başlarına tamamladılar. Sonra da diğerleri namazlarının ikinci rek'atini kıldılar."

Ebu Davud dedi ki: Mesruk ile Yusuf b. Mehran da İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* böyle bir rivayette bulunmuşlardır.

---

78 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/38
79 Ebu Davud, Salât, 101

Yunus'un bildirdiğine göre Hasan, Ebu Musa'nın da korku namazını bu şekilde kıldığını rivayet etmiştir.

İbn Ömer'in *radıyallahu anh* "Şunlar bir rek'ati imamdan ayrı olarak kendi başlarına kıldılar. Diğer grup da bir rek'ati öylece kıldılar" ifadesi, imamın selam vermesinden sonra muktedinin namazdan eksik kalan kısmı kendi başına tamamlamasına uygun biçimde tamamladılar, şeklinde anlaşılmalıdır. Bu da şöyle olur: İkinci grup birinci grubun yerine geçer. Onlar gelip kalan rek'ati kılar ve selam verirler. Sonra ikinci grup kalan son rek'ati tamamlar ve selam verir.

Bu mesele, Huseyf hadisinde de açıklanmıştır. Şöyle ki: Huseyf'in bildirdiğine göre Ebu Ubeyde, Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Beni Süleym kabilesinin karataşlı mevkiinde korku namazı kıldırdı. Kalkıp kıbleye yöneldi. Düşman, kıbleden başka bir taraftaydı. Cemaatin iki grubundan biri kendisinin arkasında bir saf oluşturarak onunla birlikte namaza durdu. Diğer grup silahlarını alarak düşmanın karşısında durdular. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* tekbir aldı beraberindeki saf da tekbir aldı. Sonra rükûya vardı. Onlar da rükûya vardı. Sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte saf tutmuş olan bunlar silahlarını alarak cepheye yöneldiler. Cephedekilerse gelip Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte namaza durdular. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* rükûya vardı. Onlar da vardılar. O secdeye vardı. Onlar da vardılar. Sonra o selam verdi. Kendisiyle birlikte namaz kılan arkasındaki grup cepheye gitti. Diğer grup geldi ve kalan bir rek'atlerini kendi başlarına kıldılar. Namazlarını tamamlayınca da silahlarını aldılar (ve cepheye gittiler). Bu defa diğer grup gelip kalan bir rek'ati kendi başına kıldı. Böylece Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* korku namazını aralıksız iki rek'at şeklinde kılmış; kendisine tabi olarak kılan iki grup ise fasılalı birer rek'at halinde iki rek'at şeklinde kılmış oldular."

Bu hadiste ikinci grubun birinci rek'ati tamamlamadan ayrılıp cepheye girmesi açıklanmaktadır. Bu, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* rivayetinde mücmel bırakılan bir mana idi. Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* İbn Fadl, Huseyf ve Ebu Ubeyde tarikı ile rivayet edilen hadisinde, birinci grubun kılması gereken rek'ati kılmasından önce ikinci grubun bir rek'ati kendi başına tamamladığı ifade edilmektedir. Ama doğru olan, bizim önce

anlatmış olduğumuzdur. Çünkü birinci grup, ikincisinin namaza kavuşmasından önce namaza kavuşmuştur. Bu sebeple de birinci gruptan önce ikincisinin namazdan çıkması caiz olmaz. Diğer taraftan birinci gruptakilerin namazın iki rek'atini iki yerde kılmaları gerekirken, ikinci grubun da iki rek'ati bir yerde değil iki yerde kılması gerekir. Zira korku namazının iki gruba dengeli bir şekilde taksim edilerek kılınması gerekir.

Mâlik, kendi görüşüne delil olarak, Yezid b. Roman'ın Salih b. Havvat aracılığıyla Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* mürsel olarak rivayet ettiği hadisi delil göstermiştir. Bu rivayette anlatıldığına göre ilk grup, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kılmasından önce kendileri ikinci rek'ati kılmışlardır. Böyle bir şeyi Yezid b. Roman'dan başkası rivayet etmiş değildir. Bu konuda kendisine muhalefet edilmiştir.

Şube'nin bildirdiğine göre Salih b. Havvat, Sehl b. Ebi Hasme'nin kendisine şunları anlattığını rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerine korku namazı kıldırmıştı. Cemaatin bir kısmı onun arkasında bir saf oluşturarak namaza durmuş, diğer kısmı ise düşman karşısına dikilmişti. Arkasındaki safa bir rek'at kıldırdıktan sonra onlar cepheye gitmiş; bu defa cephedekiler gelip arkasında durarak kendisine tabi olmuşlardı. Onlara da bir rek'at kıldırmıştı. Sonra bunlar kalkıp ikinci rek'ati kendi başlarına kılmışlardı. Sonra da ilk grup, gelip ikinci rek'ati kendi başlarına kılmışlardı. Böylece iki defada birer rek'at halinde namazlarını kılmışlardı. Bu rivayetten anlaşıldığına göre ilk grup, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* namazı tamamlayıp selam vermesinden sonra ikinci rek'ati kendi başlarına kılmışlardır. Bu uygulama, daha önce nakletmiş olduğumuz usûl delillerine daha uygun düşmektedir.

Yahya b. Said'in bildirdiğine göre Kasım, Yezid b. Roman'ın rivayetinin benzeri bir hadisi Salih b. Havvat'tan rivayet etmiştir. Mâlik'in Yezid b. Roman'dan rivayet ettiği hadiste anlatıldığına göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bu namazı Zâtü'r-Rika'da kıldırmıştır.

Yahya b. Kesir'in bildirdiğine göre Ebu Seleme, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Zâtü'r-Rika'da Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikteydik.Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* cemaatin bir grubuna iki rek'at kıldırdı. Sonra diğerleri geldi. Onlara da iki rek'at

kıldırdı. Böylece Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*kendisi dört, her iki grup ise ikişer rek'at kılmış oldu."

Bu da Yezid b. Roman'ın rivayet ettiği hadisin muzdarib olduğuna delalet etmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* korku namazını farklı şekillerde kıldığı rivayet edilmiştir. İbn Mesud, İbn Ömer, Cabir, Huzeyfe ve Zeyd b. Sabit (Allah hepsinden razı olsun) ittifakla rivayet ettiler ki; Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, cemaatten bir grup düşman karşısındayken diğer gruba bir rek'at kıldırdı. Sonra düşman karşısındaki grup geldiğinde onlara da bir rek'at kıldırdı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namazını tamamlamadan gruplardan hiçbiri namazının kalan kısmını tamamlamadı.

Kendisinden gelen rivayetler farklı olmakla birlikte Salih b. Havvat ve Ebu Ayyaş ez-Züraki, korku namazı hakkında Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem*, düşmanın kıble cihetinde olması durumuyla ilgili olarak bizim İbn Ebi Leyla ile Ebu Yusuf'tan naklettiğimiz görüşle örtüşen rivayetlerde bulunmuşlardır.

Ebu Eyyub ile Hişam da Cabir *radıyallahu anh* aracılığı ile Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem*bu manada rivayette bulunmuşlardır.

Davud b. Husayn da İkrime aracılığı ile İbn Abbas'tan *radıyallahu anh*; Abdülmelik, Atâ aracılığı ile Cabir'den *radıyallahu anh* benzer rivayette bulunmuştur.

Katade, Hattan'dan naklederek Ebu Musa'nın korku namazını bu şekilde kıldığını rivayet etmiştir.

İkrime b. Halid, Mücahid'den naklederek Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* korku namazını bu şekilde kıldığını rivayet etmiştir.

Hişam b. Urve de Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir rivayette bulunmuştur.

Korku namazının bundan önceki kılınış şekli hakkında İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Cabir'den *radıyallahu anh* rivayette bulunulmuştur. Bu konuda her ikisinden de değişik rivayetler gelmiştir.

Korku namazının başka bir şekilde kılındığı da rivayet edilmiştir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Urve b. Zübeyr, Mervan b. Hakem'in Ebu Hureyre'ye *radıyallahu anh*, 'Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte korku namazı kıldın mı?' diye sorduğunu rivayet etmiştir. Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* 'Evet' demesi üzerine, Mervan 'Ne zaman?' diye sormuş, o da şöyle cevap vermiştir: ***"Necid gazası sırasında. Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***ikindi namazına durdu. Cemaat ikiye ayrılarak bir grup kendisiyle birlikte namaza durdu. Diğer grup ise düşmanın karşısına dikildi. Bunların arkası kıbleye dönüktü. Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***iftitah tekbiri aldı. Cemaatin tamamı yani onunla birlikte olanlarla düşman karşısında olanların tamamı hep birlikte iftitah tekbiri aldılar. Sonra Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***bir rek'at kıldı. Onunla beraber olan grup da bir rek'at kıldı. Sonra kendisi secdeye vardı. Arkasındaki grup da secdeye vardı. Diğerleri düşman karşısında kıyamda duruyorlardı. Sonra Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***secdeden kalktı. Beraberindekiler de kalkıp düşmanın karşısına gittiler. Bu defa da oradâkiler gelip rükû ve secdeye vardılar. Bu arada Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***kıyamda durmaktaydı. Sonra bunlar da kalkıp kıyama durdular. Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***bir rek'at daha kıldı. Bunlar da onunla birlikte rükûya vardılar. O, secdeye vardı. Bunlar da onunla birlikte secdeye vardılar. Sonra düşman karşısındaki grup gelip rükûya ve secdeye vardılar. Bu arada Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***ve beraberindeki grup oturmaktaydılar. Sonra sıra selama gelince Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***selam verdi. Cemaatin de tamamı selam verdi. Böylece Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***korku namazını aralıksız iki rek'at şeklinde kılmış; kendisine tabi olarak kılan iki gruptaki şahıslardan her biri ise fasılalı birer rek'at halinde iki rek'at şeklinde kılmış oldular."***

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* korku namazını farklı bir şekilde kıldırdığına dair rivayet de vardır.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Hasan, Ebu Bekre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***öğleyin korku namazı kıldırdı. Cemaatin bir kısmı arkasında namaza durdu. Bir kısmı da düşman karşısına geçti. İki rek'at kıldırdıktan sonra selam verdi. Namaz kılan grup kalkıp arkadaşlarının yerine düşman karşısına geçtiler. Düşman karşısındakiler de gelip Peygamber'in***

***sallallahu aleyhi ve sellem* arkasında namaza durdular. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara iki rek'at kıldırdıktan sonra selam verdi. Böylece Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* dört rek'at kılmış, iki gruba bölünen ashabından her bir grup ise ikişer rek'at kılmış oldular."**

Hasan, korku namazının kılınışı hakkında bu şekilde fetva veriyordu. Ebu Davud dedi ki: Yahya b. Ebi Kesir de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* korku namazını bu şekilde kıldırdığını Cabir b. Abdullah tarikı ile rivayet etmiştir. Süleyman el-İşkeri de aynı tarikten böyle bir rivayette bulunmuştur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Önce de anlattığımız gibi İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Cabir'in *radıyallahu anh* rivayetlerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, iki gruptan her birine birer rek'at kıldırmış, böylece kendisi iki rek'at, gruplarsa birer rek'at kılmıştır. Bize göre bu, grupların her birinin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte birer rek'ati cemaat halinde kıldıkları (diğer rek'ati ise kendi başlarına kıldıkları) şeklinde anlaşılmaktadır. Düşmanın kıble tarafında olması halinde İbn Ebi Leyla ile Ebu Yusuf, Ebu Ayyaş ez-Züraki'nin rivayet ettiği hadise göre hareket edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* korku namazını, gelen farklı rivayetlere göre değişik şekillerde kılmış olması mümkündür. Çünkü o sadece bir defa korku namazı kılmış değildir ki rivayetler birbirine zıt ve muhalif olsun. Aksine bu namazı birkaç yerde kılmıştır.

Ebu Ayyaş ez-Züraki'nin rivayetinde bildirildiğine göre Usfan'da, Cabir'in rivayetine göre Batnü'n Nahle'de, Ebu Hureyre'nin rivayetine göre Necid gazasında,yine bu rivayette anlatıldığına göre korku namazı Zâtü'r-Rika'da kılınmıştır. Beni Süleym kabilesinin karataşlık mevkiinde kılındığı rivayetlerde ifade edilmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* adıgeçen mahallerde birkaç defa korku namazı kıldırmış olması da akla yatmaktadır. Çünkü Cabir'in rivayet ettiği hadisin bir yerinde şöyle denmektedir: **"Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, cemaatin her iki grubuna ikişer rek'at kıldırdı."**

Bu namazın da Zâtü'r-Rika'da kılındığı bildirilmiştir. Salih b. Havvat'ın hadisinde de korku namazının Zâtü'r-Rika'da kılındığı ifade edilmektedir. Ne var ki bu iki rivayet birbirinden farklıdır. Ravilerden her

biri, diğerinin anlattığından farklı bir şekilde kılınan korku namazından bahsetmiştir. Ebu Ayyaş ez-Züraki'nin rivayet ettiği hadiste bu namazın Usfan'da kılındığı ifade edilmiştir. İbn Abbas *radıyallahu anh* korku namazının Usfan'da kılındığını söylemiştir. Bazen Ebu Ayyaş'ın hadisiyle örtüşen rivayetler gelmiş, bazen de ona muhalif rivayetler gelmiştir. Bu konudaki rivayetlerin muhtelif oluşu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem,* farklı rivayetlerde de anlatıldığı gibi bu namazı, o zamanlarda düşman tuzaklarına karşı alınmasını Yüce Allah'ın emrettiği tedbirler doğrultusunda farklı şekillerde kılmış olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, düşmana karşı tedbirli olunmasını emretmiştir:

(وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ اَسْلِحَتِكُمْ وَاَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً)

"İhtiyatlı bulunsunlar, silâhlarını yanlarına alsınlar. İnkâr edenler arzu ederler ki, silâhlarınızdan ve eşyanızdan bir gafil olsanız da size ani bir baskın yapsalar."[80]

Bu sebeple fakihlerin konuyla ilgili birbirlerinden farklı olan görüşlerinde içtihad etmek caiz görülmüştür. Çünkü Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda gelen rivayetler de birbirinden farklıdır. Ancak bu rivayetlerden Kitabın zahirine ve usûle uygun olanlar, bizim tercihimizdir. Belki de bunlardan sadece birinin hükmü sabit, diğerleri ise neshedilmiştir. İnsanlara kolaylık ve genişlik olsun diye hepsi de sabit ve hiçbiri neshedilmemiş olabilir ki, onlardan birini benimseyen kimse sıkıntıya düşmesin. O zaman belki de bunlardan hangisinin efdal olduğu hususunda konuşulabilir. Mesela ezanda tercî' yapma, kametin kelimelerini ikileme, bayram ve teşrik tekbirlerindeki ihtilaflar ve benzeri konulardaki ihtilaf gibi. Fakihler, bunların hangisinin efdal olduğu konusunda tartışmış ve görüş beyanında bulunmuşlardır. Bunlardan herhangi bir görüşü benimseyen kimse, yaptığı tercihten dolayı kınanmaz. Ama bize göre tercih edilmesi en uygun olan, ayetin zahirine ve usûle muvafık olandır.

Cabir ile Ebu Bekre'nin rivayetlerinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* her iki gruba ikişer rek'at kıldırdığı ifade edilmektedir. Belki de

80 Nisâ, 4/102

o şekilde kıldırdığında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mukim idi. Bu rivayette geçen "İkinci rek'atte selam verdi" ifadesindeki selam ile, tahiyyat duasında geçen "Es-selamü aleyke" kastedilmiş olabilir. Çünkü mukim kimsenin dört rek'atlık bir namazın ikinci rek'atinde selam vermesi, Kitabın zahirine ters düşmektedir. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَلْتَقُمْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُٓوا اَسْلِحَتَهُمْۜ
فَاِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَٓائِكُمْ)

"İçlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun. Silâhlarını da yanlarına alsınlar. Bunlar secdeye vardıklarında (bir rekât kıldıklarında) arkanıza (düşman karşısına) geçsinler."[81]

Rivayetin zahiri, secdeden sonra, önceki pozisyonlarını koruyarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* İle birlikte namazda olmalarını gerekli kılmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zâtü'r-Rikâ' çöldür. İkamete elverişli bir yer değildir. Medine'ye yakın bir yer de değildir. Böyle bir yerde nasıl mukim olunur?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'den çıkarken üç günlük yol gitmek üzere sefere niyet etmemiş olabilir. Vardığı her yerde iki gün kalmaya niyet etmiş ve böylece bize göre mukimlik hali devam etmiş olabilir. Üç günlük sefere niyet etmedikçe çölde olsa bile mukimliği devam eder. Belki de farzların iade edildiği bir zamanda bu şekilde bir korku namazı kıldırmıştır. Farzların iadesi bize göre neshedilmiştir. Ya da bu şekilde kıldırmışsa, bu korku namazı değildi de diğer namazlar gibi bir namazdı. Korku namazının güven ortamında kılınan namazlardan farklı kılındığı hususunda ihtilaf yoktur.

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra korku namazı kılınmayacağına, korkulu durumlarda cemaatin iki grup halinde iki imamın arkasında namazlarını kılmaları gerektiğine dair Ebu Yusuf'tan gelen rivayete bakıldığında o, bu görüşünü ortaya koyarken (وَاِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ)

---

81 Nisâ, 4/102

"(Ey Muhammed!) Cephede sen de onların (mü'minlerin) arasında bulunup da onlara namaz kıldırdığın vakit..." ayetinin zahirine bağlı kalmıştır. Başka imamın arkasında kılınırken elde edilemeyecek sevabı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* arkasında kılarak elde edebilmek için bu namazın sadece onun arkasında kılınabileceğini söylemiştir. Ondan sonra hiç kimse bu namazı tek imamın arkasında kılamaz. Cemaat iki gruba ayrılarak her biri bir imamın arkasında bu namazı kılabilir. Çünkü ikinci imamın arkasında kılınan namazın fazileti, birinci imamın arkasında kılınan namazın fazileti kadardır. Bu şekilde kılındığı takdirde yürüme, yer değiştirme ve kıbleye arka dönme gibi namaza aykırı hareketler olmayacaktır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَاِذَا كُنْتَ فِيهِمْ)

"(Ey Muhammed!) Cephede sen de onların (mü'minlerin) arasında bulunduğunda" ayetinde özel olarak Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hitap edilmiş olması, korku namazının sadece onun arkasında kılınmasını gerektirmez. Çünkü (وَاِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ) **"(Ey Muhammed!) Cephede sen de onların (mü'minlerin) arasında bulunup da onlara namaz kıldırdığın vakit..."** buyuran Allah, aynı zamanda (فَاتَّبِعُوهُ) "Ona (Hz. Peygamber'e) uyun" emrini de verendir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bir şey yaptığını gördüğümüzde bizim de ona uyarak aynı şekilde o şeyi yapmamız gerekir. Mesela (خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ) **"Onların mallarından, onları kendisiyle temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al"**[82] ayeti, zekâtı zenginlerden tahsil etmeyi, kendisinden sonraki devlet başkanlarının yapamayacağı, sadece Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* mahsus bir görev kılmamaktadır.

(يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ)

"Ey Peygamber! Mü'min kadınlar sana biat etmek üzere geldikleri zaman..."[83]

82 Tevbe, 9/103
83 Mümtahine, 60/12

﴿وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾

"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet."[84]

﴿فَاِنْ جَٓاؤُ۫كَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ﴾

"Eğer sana gelirlerse, aralarında hüküm ver."[85]

Bu ayetlerde her ne kadar Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hitab edilmekteyse de, onunla birlikte kendisinden sonraki devletbaşkanlarının da bu hükme tabi oldukları kastedilmiştir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* arkasında namaz kılma faziletini elde etmenin namazda yürüme, kıbleye arka dönme ve yapılmaması namazın farzlarından olan hareketleri yapmanın mübahlığı için bir gerekçe sayılması caiz değildir. Zira bilindiği gibi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* arkasında namaz kılmak farz değildir. Dolayısıyla insanlar, fazileti elde etmek uğruna farzı terk etmekle emrolunmuş olmaları mümkün değildir. Hakikat bizim anlattığımız gibi olunca, korku namazının sadece Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* arkasında kılınabileceğini gerekçe göstererek ondan sonra bu namazın kılınamayacağını söylemenin yanlışlığı anlaşılmış oldu. Doğrusu, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen şekilde korku namazı kılmak, tıpkı kendisiyle birlikte kılınmış gibi caizdir. Aralarında İbn Abbas, İbn Mesud, Zeyd b. Sabit, Ebu Musa, Huzeyfe, Said b. Âs, Abdurrahman b. Semüre ve başkalarının da bulunduğu bir sahabe topluluğu, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem*sonra da korku namazı kılmanın caiz olduğunu rivayet etmişlerdir. Onlardan herhangi birinin bu konuda aykırı görüşte olduğu da bildirilmemiştir. Böyle bir durum ise icmadır. İcmaa da muhalefet edilemez. Doğrusunu Allah bilir.

Akşam Namazı Hakkında İhtilaf Bahsi

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Mâlik, Hasan b. Salih, Evzai ve Şafiî dediler ki: "İmam korku halinde akşam namazını kıldırırken cemaatin birinci grubuna iki rek'at, ikinci grubuna ise bir rek'at kıldırır."

84 Mâide, 5/49
85 Mâide, 5/42

Ancak Mâlik ile Şafiî dediler ki: "İmam birinci gruba iki rek'ati kıldırdıktan sonra kıyamda beklerken cemaat, kalan üçüncü rek'ati kendi başına tamamlar. İkinci grup geldiğindeyse imam onlara bir rek'at kıldırır, sonra selam verir. İkinci grup kalkıp kalan iki rek'ati kendi başına tamamlar."

Şafiî dedi ki: "Birinci grup namazının kalan kısmını kendi başına tamamlayıncaya kadar imam isterse oturur vaziyette bekler. İsterse kıyam halinde bekler. Ancak ikinci grubun namazını kendi başlarına tamamlamalarından sonra imam selam verir."

Sevri dedi ki: "Korku namazını kılarken cemaatin bir safı imamın arkasında namaza durur. Diğer safı ise düşmanın karşısında namaza durur. İmam, bir rek'at kıldırır. Sonra arkasındaki saf, cepheye gidip oradâkilerle yer değiştirir. Onlar gelirler. İmam kıyam halindeyken kendileri rükû ve secde yaparlar. Çünkü imamın kıraati onlar için de yeterlidir. Secdeden sonra otururlar. Sonra kalkıp imamla birlikte üçüncü rek'ati de kılarlar. Oturduklarında ve imam selam verdiğinde cepheye gidip oradakilerin yerine geçerler. Oradâkiler gelip iki rek'at kılarlar."

Sevri bunu derken, korku namazını kıldıran imamın bu namazı iki gruba dengeli bir şekilde taksim etmesi gerektiği düşüncesinden hareket etmiştir ve her bir gruba birer rek'at kıldırması gerektiğini söylemiştir. Ancak bu durumda ilk grubun imamla birlikte birinci ve üçüncü rek'ati, ikinci grubunsa sadece ikinci rek'ati imamla birlikte kılabileceğini anlayınca da bu görüşten vazgeçmiştir.

Sevri dedi ki: "İmam mukim olup cemaate öğle namazını kıldıracaksa, ilk gruba iki rek'at, ikinci gruba da iki rek'at kıldırır. Namazı, her biri kendi başına bir rek'at kılacak şekilde iki grup arasında taksim etmez."

Sevri'nin bu görüşü, başka bir açıdan da usûle aykırıdır. Şöyle ki: Bu durumda birinci grubun namazı tamamlamasına kadar imamın kıyamda durması emredilmiş olmaktadır ki, Mâlik ve Şafiî'nin görüşlerini açıklarken söylediğimiz gibi bu, usûle aykırıdır. Doğrusunu Allah bilir.

Düşmanla Çatışma Halinde Namazın Kılınışı Hakkında Fakihlerin İhtilafı

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Düşmanla çatışma halinde namaz kılınmaz. Namazdayken düşmanla çatışan kimsenin namazı bozulur."

Mâlik ve Sevri dediler ki: "Çatışmadan dolayı rükûya eğilemeyen kimse her rükûun yerine bir tekbir getirir."

Şafiî dedi ki: "Namazdayken kılıçla veya mızrakla bir darbe vurmakta sakınca yoktur. Ama bu kılıç ve mızrak darbeleri peşpeşe olur veya uzun süren bir harekette bulunulursa, bunu yapanın namazı bozulur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Çatışmanın namazı bozacağının delili şudur: Önce de anlattığımız gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* birkaç yerde korku namazı kılmıştır. Ama Hendek savaşında gece ilerleyinceye kadar dört vakit namazı kılamamış ve şöyle buyurmuştu:

(مَلأَ اللّٰهُ بُيُوتَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا كَمَا شَغَلُونَا عَنْ الصَّلاَةِ الْوُسْطَى)

***"Onlar bizi orta namazdan (ikindi namazından) alıkoydukları gibi, Allah da evlerini ve mezarlarını ateşle doldursun."*[86]**

Böyle dedikten sonra kılamamış olduğu namazlarını tertip üzere kaza etti. Çatışmanın kendisini namazdan alıkoyduğunu bildirdi. Çatışma anında namaz kılmak caiz olsaydı, çatışmanın olmadığı korku ortamında namazı terketmediği gibi, çatışma durumunda da terketmezdi. Hendek savaşından önce korku ortamlarında da namazın kılınması farzdı. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Zâtü'r-Rikâ' mevkiinde korku namazı kılmıştı.

Muhammed b. İshak ile Vakıdi'nin anlattıklarına göre Zâtü'r-Rikâ' gazvesi, Hendek savaşından önce olmuştur. Böylece çatışma durumunun namaza aykırı olduğu böyle bir durumda kılınan namazın sahih olmayacağı ispatlanmış oldu. Şunu da belirtmeliyiz ki çatışma, namaza aykırı bir fiil olduğuna ve korku durumu olmadan bu şekilde namaz kılmak

---

86 İbn Mâce, Mevakitu's-Salât, 6

sahih olmadığına göre, korku halinde kılınan namazla korku hali dışında kılınan namazın hükmünün aynı olması gerekir. Abdestsizlik, konuşma, yeme, içme ve namaza aykırı diğer fiiller, korku dışında da korku halinde de namazı bozarlar. Bu fiillerden sadece yürümek namazda mübah kılınmıştır. Zira önce de açıkladığımız gibi her halûkârda yürümek namazı bozmaz. Kaldı ki yürümenin namazı bozmayacağı hususunda fakihler icma etmişlerdir.İcmadan dolayı biz de yürümenin namazı bozmayacağını kabul ettik. Ama yürüme dışında namaza aykırı olan diğer fiiller asli hükmü üzere kalmış olup işlenmeleri durumunda namaz bozulur.

(فَلْتَقُمْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُٓوا اَسْلِحَتَهُمْۚ)

"İçlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun. Silâhlarını da yanlarına alsınlar."

Muhtemeldir ki silahlarını yanlarına almaları emredilenler, imamla beraber olan gruptur. Düşman karşısında duran grubun kastedilmiş olması da muhtemeldir.Çünkü ayette düşman karşısında duranlara dönen gizli bir kelime vardır. Bu gizli kelime, ayetin devamında açığa çıkmaktadır.

Şöyle ki:

(وَلْتَأْتِ طَٓائِفَةٌ اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ)

"Sonra o namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar."

Anlattıklarımızın doğruluğunun başka bir delili de şudur: İmamla birlikte namaz kılan grubun, silahlarını yanlarına almaları emredilmiştir. Bunlar için, "İhtiyatlı bulunsunlar" denilmemiştir. Çünkü düşman karşısında durup bunları koruyan ve henüz namazlarını kılmamış olan bir grup vardır. Bunların yerine de onlar tedbir almışlardır. Bunun devamında Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلْتَأْتِ طَٓائِفَةٌ اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ
وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ)

"Sonra o namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar ve ihtiyatlı bulunsunlar, silâhlarını yanlarına alsınlar."

(فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا اَسْلِحَتَهُمْ)

"İçlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun. Silâhlarını da yanlarına alsınlar" ibaresi ile, imamın beraberindeki grubun kastedildiğine iki yönden delil vardır:

1-İkinci gruptan bahsedildiğinde (وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ) **"**İhtiyatlı bulunsunlar, silâhlarını yanlarına alsınlar**"** denilmektedir. Baştan itibaren silahlarını yanlarına almakla emrolunmuş olsalardı, bu emir başta verilir ve öylece yetinilirdi.

2-"İhtiyatlı bulunsunlar, silâhlarını yanlarına alsınlar" ifadesinde ihtiyatlı olmaları ve silahlarını yanlarına almalarına dair iki emir birden verilmiştir. Çünkü ilk grup namazda olduğu halde düşmanın karşısına geçmiştir. Bu da düşmanın onlara saldırmakta daha fazla tamahlanmasına yolaçar. Çünkü bu durumda her iki grup namazdadır. Bu, **"silâhlarını yanlarına alsınlar"** ifadesiyle ilk grubun kastedildiğine delalet etmektedir. Bu da düşman karşısında duran grubun, baştan itibaren namaza dâhil olmadığına, ancak ikinci rek'ate geldiklerinde namaza dâhil olduklarına delalet etmektedir. Bu sebeple hem ihtiyatlı olmaları hem de silahlarını yanlarına almaları emredilmiştir. Çünkü düşman karşısındaki grubun namazda olmaları durumunda düşmanları, onların namazla meşgul olduklarını bildikleri için onlara saldırmaya daha da tamahlanırlar.

Mesela Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Usfan'da öğle namazını kıldırdıktan sonra Halid b. Velid[87] kendi adamlarına şu talimatı vermişti: "Onlara ilişmeyin. Çünkü bundan sonra kılacakları bir namaz daha vardır ki onu, kendi oğullarından daha çok severler. Onu kılarken kendilerine saldırınız!"

Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* korku namazı kılmıştı. İşte bu sebeple Cenab-ı Allah hem ihtiyatlı olmalarını, hem de silahlarını yanlarını almalarını emretmişti. Bir amel ve hareket sayılan silahı almanın namazda caiz olması, amel-i yesirin yani az bir amelin namazda muaf olduğuna delalet etmektedir.

---

87 Halid b. Velid o zaman henüz Müslüman olmamış ve müşriklerin askerlerine kumanda etmekteydi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ اَسْلِحَتِكُمْ وَاَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً)

"İnkâr edenler arzu ederler ki, silâhlarınızdan ve eşyanızdan bir gafil olsanız da size ani bir baskın yapsalar."

Müslümanların namazla meşgul olmaları durumunda müşriklerin onlara saldırma niyetinde oldukları haber verilmektedir. Yüce Allah, Peygamberini *sallallahu aleyhi ve sellem* bu durumdan haberdar etmekte, Müslümanların da müşriklere karşı ihtiyatlı olmalarını emretmektedir.

Yüce Allah buyurdu ki:

(وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ كَانَ بِكُمْ اَذًى مِنْ مَطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ مَرْضٰى اَنْ تَضَعُوا اَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ)

"Yağmurdan zahmet çekerseniz ya da hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanızda size bir beis yoktur. Bununla birlikte ihtiyatlı olun (tedbirinizi alın)."[88]

Bu ayette hastalık, çamur ve balçık gibi zorluk ve meşakkatlerin olması durumunda silahların bırakılmasının mübah olduğu bildirilmektedir. Yüce Allah burada yağmurun verdiği eziyetle hastalık eziyetini aynı seviyede tutmuş, her iki durumda da silahların bırakılmasına ruhsat tanımıştır. Bu da hasta kimsenin namazını ima ile kılmasının caiz oluşu gibi, çamurlu ve balçıklı bir ortamda bulunan kimsenin de rükû ve secdeyi yapamaması durumunda namazını ima ile kılmasının caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü önce de anlattığımız gibi Yüce Allah, yağmurdan kaynaklanan eziyetle hastalıktan kaynaklanan eziyetleri birbirine eşit kılmıştır. Ama bununla birlikte yine de düşmana karşı ihtiyatlı olunmasını ona karşı gafil kalınmamasını, saldırı olursa hemen alabilecekleri şekilde silahlarının kendi yakınlarında bulundurulmasını emretmiştir.

88 Nisâ, 4/102

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَاماً وَقُعُوداً وَعَلٰى جُنُوبِكُمْ فَاِذَا اطْمَاْنَنْتُمْ فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَاباً مَوْقُوتاً ﴿١٠٣﴾)

103-"Namazı kıldınız mı, gerek ayakta, gerek otururken ve gerek yan yatarak hep Allah'ı anın. Güvene kavuştunuz mu namazı tam olarak kılın. Çünkü namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Bu ayetten başka yerlerde de Yüce Allah "zikr" kelimesini yalın olarak kullanmış ve onunla, şu ayette de olduğu gibi namazı kastetmiştir.

(اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ)

"Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı zikrederler."[89]

Rivayet olunduğuna göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, insanların mescitte bağrışıp çağrıştıklarını görünce "Bu ne çirkinlik!" demiş, onlar da şöyle karşılık vermişlerdi:

"Yüce Allah, 'Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı zikrederler' buyurmamış mı?"

Abdullah *radıyallahu anh* ise onlara şu cevabı vermişti: "Yüce Allah, ayetteki "zikir" kelimesiyle sadece farz namazları kastetmiştir. Eğer ayakta kılamazsan oturarak, oturarak kılamazsan yan üzeri yatarak kılarsın."[90]

(اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ)

89 Âl-i İmrân, 3/191

90 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 9/212

"Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı zikrederler" ayetindeki zikir kelimesiyle ilgili olarak Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bu Yüce Allah'ın, namazı ayakta kılamamaları durumunda oturarak, oturarak kılamamaları durumunda yan üzeri yatarak kılmaları hususunda hastalara tanıdığı bir ruhsattır.

Zikir İki Şekilde Olur. Efdal Olanı Kalben Yapılanıdır. O da Allah'ın Azamet ve Celali üzerinde Tefekkür Etmektir.

Bu ayette (Âl-i İmrân,3/191)geçen "zikir" kelimesiyle namaz kastedilmiştir. Çünkü namaz kılmak, Yüce Allah'ı zikretmektir. Ayrıca namazda farz ve sünnet olan zikirler de vardır.

(فَاِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ)

"Namazı kıldınız mı Allah'ı zikredin" ayetindeki zikir ise namaz değildir. Lâkin bu zikir de iki şekilde olur. Ya kalben Allah zikredilir. Bu, Allah'ın azamet, celal ve kudretini, yarattığı ve meydana getirdiği şeylerdeki varlık ve hâkimiyetinin, sanatının, güzelliğinin delillerinidüşünüp tefekkür etmektir. Ya da O'nu dil ile tazim edip eksikliklerden münezzeh ve mukaddes olduğunu söyleyerek zikretmektir.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: Aklını yitirenden başka hiçbir kimsenin zikri terketmede mazereti kabul edilmez. Yukarıda geçen iki zikrin en şerefli ve üstün mertebeli olanı, birincisidir. Bu zikirle namazın kastedilmediğinin delili, namazın kılınmasından sonra bu zikrin yapılmasının emredilmiş olmasıdır:

(فَاِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِكُمْ)

"Namazı kıldınız mı, gerek ayakta, gerek otururken ve gerek yan yatarak hep Allah'ı zikredin."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ اِنَّ الصَّلٰوةَ
كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا)

"Güvene kavuştunuz mu namazı tam olarak kılın. Çünkü namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır."[91]

Hasan, Mücahid ve Katade'nin bu ayetle ilgili olarak şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "İkamet ettiğiniz yurdunuza döndüğünüzde namazı kasretmeksizin tam kılın."

Süddi ve başkaları dediler ki: "Yürüme pozisyonunda veya binek üzerinde olmaksızın, rükû ve secdeyi tam yaparak namazı kılmanız gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا
مِنَ الصَّلٰوةِ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا)

"Yeryüzünde sefere çıktığınız vakit kâfirlerin size saldırmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur"[92] ayetindeki kasrı, dört rek'atlı namazları iki rek'at olarak kılma şeklinde te'vil edenler, (فَاذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ) **"Güvene kavuştunuz mu namazı tam olarak kılın"** ayetini de, korku halinin ve seferiliğin sona ermesi durumunda dört rek'atlı namazları tam kılma şeklinde te'vil ederler. Ama mezkûr kasr kelimesini, namazı ima ile kılma veya namazdayken yürüme gibi namazın şekliyle ilgili olarak te'vil edenler, (فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ) **"Namazı tam olarak kılın"** ayetini, korku halinden önceki gibi namazı bilinen tam şekliyle kılma emri olarak kabul ederler. Doğrusunu Allah bilir.

Namaz Vakitleri Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا)

91 Nisâ, 4/103
92 Nisâ, 4/101

"Namazı tam olarak kılın. Çünkü namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır."

Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(إِنَّ لِلصَّلَاةِ وَقْتًا كَوَقْتِ الْحَجِّ)

"Namazın vakti olduğu gibi haccın da bir vakti vardır."[93]

İbn Abbas, Mücahid ve Atiyye, "Haccın kesinleşmiş bir vakti vardır" dediler.

İbn Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediği de rivayet edilmiştir:"Haccın aşamalı bir vakti vardır. Her bir aşama geçince diğeri gelir."

Zeyd b. Eslem'in de buna benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet namazın farz kılınışını ve vakitlerini içermektedir. Zira ayette geçen (كِتَابًا) kelimesi namazın farz kılındığı anlamına gelmektedir. (مَوْقُوتًا) kelimesiise namazın bilinen belli vakitlerde kılınması gerektiği manasına gelmektedir. Bu ayette namaz vakitleri mücmel bırakılmış, ancak Kitab'ın başka yerlerinde başlangıç ve son sınırlaması yapılmaksızın vakitlerle ilgili açıklama yapılmıştır. Yüce Allah, vakitlerin sınır ve miktarını Peygamberi'nin *sallallahu aleyhi ve sellem* beyanlarıyla açıklığa kavuşturmuştur.

Namaz vakitleri Kur'an'da şöyle açıklanmıştır:

(اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ)

"Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı'ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl."[94]

93 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 9/275
94 İsrâ, 17/78

Mücahid, bu ayetin açıklamasıyla ilgili olarak İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(لِدُلُوكِ الشَّمْسِ) Öğle namazının vakti güneşin göğün orta yerinden batıya kayması anı demektir. (اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ) Akşam namazı için gecenin belirmeye başlaması demektir."

İbn Ömer'den *radıyallahu anh* rivayet edildiğine göre (دُلُوك) kelimesi, güneşin zevali anlamına gelmektedir. Ebu Vail'in rivayetine göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* bu kelime, güneşin batması anlamına gelmektedir demiştir. Ebu Abdurrahman es-Sülemi'nin benzer bir ifade kullandığı rivayet edilmştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetteki (دُلُوك) kelimesini, güneşin zevali ve batması olarak iki manaya te'vil ettiklerine göre demek ki bu kelime, güneşin hem zevali hem de batması anlamına gelebilir. Eğer öyle olmasaydı selef uleması bunu iki manaya te'vil etmezlerdi. (دُلُوك) kelimesi sözlükte meyletmek manasına gelmektedir. (لِدُلُوكِ الشَّمْسِ) ise güneşin meyletmesidir. Bazen zevale doğru meyleder. Bazen de batmaya meyleder. Güneşin meyletmesinin vaktin evveli olduğunu anlamış bulunmaktayız. (غَسَقِ الَّيْلِ)**"Gecenin karanlığının belirmeye başlaması"** ifadesi ise vaktin sonudur.Ayette (اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ) **"Gecenin karanlığının belirmeye başlamasına kadar"** denilmektedir. Bilindiği gibi öğle namazının vakti, gecenin karanlığına bitişmez. Çünkü ikisinin arasında ikindi namazının vakti vardır. Kuvvetli olan görüşe göre burada (لِدُلُوكِ الشَّمْسِ) ifadesiyle güneşin batmaya meyletmesi kastedilmiştir. (غَسَقِ الَّيْلِ) ile de karanlığın yoğunlaşması kastedilmiştir. Çünkü akşam namazının vakti, gece karanlığının yoğunlaşması anına bitişmekte ve vakit burada sona ermektedir. Bununla beraber (لِدُلُوكِ الشَّمْسِ) ifadesiyle güneşin zevale meyletmesinin kastedilmiş olması'da muhtemeldir. Çünkü güneşin zevalinden gecenin kararmaya başlaması arasında öğle, ikindi ve akşam namazlarının vakitleri vardır. Bu da zeval vaktinden gecenin kararmaya başlaması anına kadar devam eden vakitte mutlaka namaz vakti bulunduğunu ifade etmektedir. Bu vakte öğle, ikindi ve akşam namazları girer. Bununla yatsı namazının da kastedilmiş olması muhtemeldir. Çünkü şu ayette olduğu gibi gaye/sınır da bazen hükme dâhil olur.

(وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ)

"Dirseklere kadar ellerinizi yıkayın."[95]

Burada her ne kadar dirseklere kadar denilse de kastedilen, "dirseklerle beraber ellerinizi yıkayın"dır.

(حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"Yıkanıncaya kadar."[96]

Burada da namaz kılabilmek için yıkanmanın tamamlanmış olması şarttır. (لدُلُوكِ الشَّمْسِ) ifadesinin güneşin zevale meyletmesi olarak manalandırılması durumunda dört namazın vakti zeval ile gecenin karanlığının yoğunlaşması arasına sığmış olur. Sonra ayette (وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ) **"Bir de sabah namazını kıl"** buyrulmuştur. Böylece mezkûr ayet beş namaz vaktini içermiş olmaktadır. Bu, zahir olan bir manadır. Sabah namazının yalnız olarak zikredilmiş olması da buna delalet etmektedir. Çünkü onunla öğle namazı arasında, farz namaz vakti olmayan bir vakit vardır. Yüce Allah, zeval vaktinden yatsı vaktine kadar kılınan namazlar için vakit olduğunu açıklamış, sabah namazını ise yalnız olarak zikretmiştir. Çünkü sabah namazıyla öğle namazları arasında namaz vakti olmayan bir fasıla vakti vardır. (لدُلُوكِ الشَّمْسِ) ifadesiyle güneşin batmaya meyletmesi murad edilmişse bu ayetle sadece iki namazın yani akşam ve sabah namazlarının vaktini açıklamak da kastedilmiş olabilir. Çünkü ayetin devamında (وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ) **"Bir de sabah namazını kıl"** buyrulmaktadır. Önce de açıkladığımız gibi beş vakit namaz da kastedilmiş olabilir. Sadece öğle, akşam ve sabah namazlarının kastedilmiş olması da muhtemeldir. Çünkü (اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ) ayette her ne kadar "Gecenin karanlığının belirmeye başlamasına kadar" denilmekteyse de (اِلٰى) edatı beraberlik anlamını da taşıdığı için ayetin manası şöyle olabilir: "Gecenin karanlığının belirmeye başlamasıyla beraber namaz kıl." Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

95 Mâide, 5/6
96 Nisâ, 4/43

(وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ اِلَى اَمْوَالِكُمْ)

"Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin."[97]

Ayetteki (اِلَى) edatı (مَعَ) anlamına gelmektedir. Bu durumda (غَسَق اللَّيل) ifadesiyle akşam namazının vakti kastedilmiş olmaktadır. Yatsı namazının vaktinin kastedilmiş olması da mümkündür.

Leys'in bildirdiğine göre Mücahid, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu konuda şöyle dediğini rivayet etmiştir:" (دُلُوك الشَّمس) Güneşin zevalinden batmasına ve gece karanlığının belirmesine kadar geçen zamandır."

İbn Mesud *radıyallahu anh* dedi ki: "(دُلُوك الشَّمس) Güneşin batmasından gece karanlığının belirmesine ve batı ufkundaki kımızılığın kaybolması anına kadar geçen zamandır."

Yine Abdullahb. Mesud'un *radıyallahu anh* , güneş battığında "(غَسَق اللَّيل) işte budur" dediği rivayet edilmiştir.

Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh*, "(غَسَق اللَّيل), güneşin batmasıdır" dediği rivayet edilmiştir.

Hasan dedi ki: "(غَسَق اللَّيل), akşam ve yatsı namazlarıdır."

İbrahim en-Nehai dedi ki: "(غَسَق اللَّيل) yatsı namazıdır."

Ebu Cafer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "(غَسَق اللَّيل), gecenin yarılanmasıdır."

Mâlik'in bildirdiğine göre Davud b. Husayn, bir habercinin kendisine İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini naklettiğini rivayet etmiştir: "(غَسَق اللَّيل) gecenin ve karanlığının bir araya gelmesi (karanlığın yoğunlaşması) dır." Bu ayetin, namaz vakitleriyle ilgili olarak anlatmış olduğumuz manalara ihtimali vardır.

97 Nisâ, 4/2

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ الَّيْلِ)

"(Ey Muhammed!) Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl."[98]

Amr, **"Gündüzün iki tarafı"** ifadesiyle ilgili açıklamada bulunan Hasan'ın, "İki taraftan biri sabah namazı, diğeri ise öğle ve ikindi namazlarıdır"; "gecenin gündüze yakın vakitlerinde" ifadesiyle de akşam ve yatsı namazlarının kastedildiğini söylediğini rivayet etmiştir. Buna göre mezkûr ayet, beş namazın vaktini içermiş olmaktadır.

Yunus, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(اَقِمِ الصَّلٰوةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ) **'Gündüzün iki tarafı'** ifadesiyle sabah ve ikindi namazları kastedilmiştir.

Leys'in bildirdiğine göre Ebu İyaz, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şu ayet, namaz vakitlerini bir arada açıklamıştır:

(فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ)

"Öyle ise akşama girdiğinizdeAllah'ı tesbih edin."[99]

Bu ifadeyle akşam ve yatsı namazları; (وَحِينَ تُصْبِحُونَ) **"Sabaha kavuştuğunuzda,"** bununla sabah namazı; (وَعَشِيًّا) **"Gündüzün sonunda"** bununla ikindi namazı, (وَحِينَ تُظْهِرُونَ) **"ve öğle vaktine girdiğinizde"** bununla da öğle namazı kastedilmiştir. Hasan'ın da benzer ifadeler kullandığı rivayet edilmiştir.

Ebu Rezin, (وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ)**"Güneşin doğuşundan önce de, batışından önce de Rabbini hamd ederek tesbih et"**[100] ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

98 Hûd, 11/114
99 Rûm, 30/17
100 Kâf, 50/39

"Ayetteki 'tesbih et' sözüyle farz namazlar kastedilmiştir."

Yine İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki:

(وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى)

"Güneşin doğuşundan ve batışından önce Rabbini hamd ile tespih et. Gece vakitlerinde ve gündüzün uçlarında da tespih et ki hoşnut olasın."[101]

"Bu ayet de namaz vakitlerini ele almaktadır."

Bu ayetlerin hepsi, sınırlarını belirlemeksizin namaz vakitlerinden bahsetmektedirler. Sadece (دُلُوكِ الشَّمْسِ) ifadesi, zeval vaktinden sonra öğle namazı vaktinin başladığını bildirmektedir. Zeval ve gurup vakitleri zaten bilinmektedir.(إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ) ifadesinde ise vaktin sona erdiği, başka manalara ihtimali olmayacak şekilde kesin olarak açıklığa kavuşturulmuş olmamaktadır. (حِينَ تُمْسُونَ) ifadesiyle eğer akşam namazı kastedilmişse, bu bilinen bir şeydir. Aynı şekilde (وَحِينَ تُصْبِحُونَ) ifadesiyle de sabah namazı kastedilmişse bu da bilinmektedir. Çünkü sabah namazının vakti malumdur. (طَرَفَيِ النَّهَارِ) **'Gündüzün iki tarafı'**ifadesinde, öğle ve ikindi namazlarının kastedilmiş olması ihtimali olduğundan dolayı vaktin sınırları belirlenmiş değildir. Çünkü gündüzün ortası, zeval vaktidir. İkinci yarısı, gündüzün bir tarafıdır. Aynı şekilde ilk yarısı da bir tarafıdır. Buna göre 'Gündüzün iki tarafı' ifadesiyle ikindi namazının kastedilmiş olması mümkündür. Çünkü günün sonu, günün bir tarafıdır. Hatta bu ifadeyle öğle namazının değil, ikindi namazının kastedilmiş olması daha da uygundur. Çünkü bir şeyin tarafı yani ucu, ya başlangıcında ya da sonunda olur. Ortalarındaki bir yerin o şeyin tarafı olması, uzak bir ihtimaldir. Ancak Amr'dan yaptığı bir rivayette Hasan, (طَرَفَيِ النَّهَارِ) **'Gündüzün iki tarafı'** ifadesiyle öğle ve ikindi namazlarının kastedildiğini söylemiştir. Yunus'un bir rivayetine göre Hasan, bununla ikindi namazının kastedildiğini söylemiştir ki, ayetin

101 Tâ hâ, 20/130

manasına uygun olan da budur. Bilindiği gibi elbisenin etek kısmına taraf denmektedir. Bele yakın kısmına taraf denmemektedir.

Bu ayetler vakit namazlarının sayısına delalet etmektedirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:(حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى)

"Namazlara ve orta namaza devam edin."[102]

Bu ayet, vakit namazlarının tekli sayıda olduğuna delalet etmektedir. Çünkü çiftli sayıdaki şeylerin ortası olmaz. Farz namazların günde beş vakit olduğu, Peygamber'den*sallallahu aleyhi ve sellem* mütevatir olarak gelen hadislerle ve ümmetin de ondan sözlü ve fiili olarak yapmış olduğu nakillerle sabittir.

Enes b. Mâlik *radıyallahu anh* ile Ubade b.Samit'in *radıyallahu anh*, Mirac hadisinde Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* yaptıkları rivayette anlattıklarına göre kendisi elli vakit namaz kılmakla emrolunmuş, rabbinden sürekli bunu hafifletmesini dilemesi üzerine nihayet beş vakitte karar kılınmıştır. Bize göre bu, beş vakit namaz, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* tercihine bağlı olarak farz kılınmıştır. Çünkü farz kılınan bir şeyi yapma imkânı elde edilemeden neshedilmesi mümkün değildir. Bunu usûlü'l fıkh adlı eserde açıklamış bulunmaktayız. Günlük farz namazların beş vakit olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Seleften bir grup ulema, vitrin vacip olduğunu söylemişlerdir. Bu, Ebu Hanife'nin görüşüdür. Her ne kadar vacipse de farz değildir. Çünkü farz, vacipliğin en üst mertebesindedir. Namaz vakitlerinin beyanına ilişkin Peygamber'den*sallallahu aleyhi ve sellem* mütevatir hadisler rivayet edilmiştir. Ümmet bunların bazısı üzerinde ittifak, bazısı üzerinde ise ihtilaf etmişlerdir.

Sabah Namazının Vakti

Sabah namazının vaktinin ufukta yatay olarak meydana gelen aydınlığın ortaya çıkması, yani ikinci fecrin doğmasıyla başladığı hususunda ihtilaf yoktur.

102 Bakara, 2/238

Süleyman et-Teymi'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(«لَيْسَ الْفَجْرُ أَنْ يَقُولَ هَكَذَا وَهَكَذَا» وَضَرَبَ يَدَهُ وَرَفَعَهَا «حَتَّى يَقُولَ هَكَذَا» وَفَرَّجَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ)

"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem avucunu yumup parmaklarıyla ufkun üst tarafına işaret ederek, ***"Fecrin doğması böyle ve böyle değildir"*** *dedi. Parmaklarının arasını açarak yatay bir şekilde ufku göstererek* "Şu şekilde doğmasıdır" *dedi."*[103]

Kays'ın bildirdiğine göre babası Talk *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(كُلُوا واشْرَبُوا، ولا يَهِيدَنكُمُ السَّاطِعُ المُصْعِدُ، فَكُلُوا واشْرَبُوا حتى يعترِضَ لكُمُ الأحْمَرُ)

"Yiyiniz, içiniz. (Ufuktaki) dikey aydınlık (fecr-i kâzip) sizi (sahur yemekten alıkoyup ta) tedirgin etmesin. (Ufuktaki) kızıllık size görününceye kadar yiyiniz, içiniz."[104]

Süfyan'ın bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْفَجْرُ فَجْرَانِ فَجَرٌ يَحْرُمُ فِيهِ الطَّعَامُ وَيَحِلُّ فِيهِ الصَّلَاةُ، وَفَجَرٌ يَحْرُمُ فِيهِ الصَّلَاةُ وَيَحِلُّ فِيهِ الطَّعَامُ)

"Fecir iki tanedir. Bir fecirde (oruç tutacak olanlar için) yemek yemek haramdır. Namaz kılmak ise helal olur. Bir fecir de vardır ki onda namaz kılmak haramdır. Yemek yemek ise helaldir."[105]

103 İbn Hibban, Sahih: 8/246

104 Ebu Davud, Savm, 17

105 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/555

Namaz vakitleriyle ilgili hadiste Nafi b. Cübeyr *radıyallahu anh*, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayetle şöyle demiştir:

***"Cebrail** aleyhissellem **, Beyt'in yanında Peygamber'e** sallallahu aleyhi ve sellem **imamlık yaptı. Birinci günde fecir/tanyeri ışıldayıp oruç tutacak olanın yeme ve içmesi haram olduğu anda sabah namazını kıldı. Bu, sabah namazının ilk vaktiydi."**[106]*

Bu konuda mütevatir hadisler rivayet edilmiş ve büyük İslam merkezlerinin fakihleri de ittifak etmişlerdir. Sabah namazının son vakti ise bütün fakihlere göre güneşin doğuşudur.

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sabah namazının ilk vakti, ortalığın henüz karanlık, yıldızların da sık vaziyette görülmekte olduğu vakittir. Son vakti ise ortalığın aydınlandığı vakittir."

Mâlik böyle demekle muhtemelen sabah namazının müstehap olduğu vakti kastetmiştir. Sabah namazının ortalığın aydınlanmasından sonrasına ve güneşin doğuşunun öncesine geciktirmeninse kazaya bırakmak değil ama mekruh olduğunu söylemeyi kastetmiştir.

Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(وَقْتُ الصُّبْحِ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِمَالَمْ تَطْلُعِ الشَّمْسُ)

***"Sabah namazının vakti fecr (-i sadık)ın doğuşundan itibaren başlar, güneş doğmadıkça devam eder."**[107]*

Ameş'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ لِلصَّلاَةِ أَوَّلاً وَآخِرًا، وَإِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ الفَجْرِ حِينَ
يَطْلُعُ الفَجْرُ، وَإِنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ)

---

106 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/340

107 Müslim, Mesacid, 173

"Namaz (vaktin)in evveli ve sonu vardır. Sabah namazı vaktinin evveli, fecrin doğduğu zamandır. Vaktinin sonuysa, güneşin doğuş zamanıdır."[108]

Yine Ebu Hureyre *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصُّبْحِ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الصُّبْحَ)

"Güneş doğmadan sabah namazının bir rekâtına kavuşan kişi, sabah namazına kavuşmuş olur."[109]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* namazın bu kadarlık vaktine yetişen kimseyi namazın tamamını kılmakla yükümlü kılmıştır. Tıpkı âdetliyken vakit namazının bir rek'atini kılacak kadar vakit kalmışken temizlenen kadının, büluğa eren çocuğun ve İslam'a giren gayr-ı müslimin o namazın tamamını kılmakla yükümlü olması gibi. Böylece sabah namazının vaktinin güneşin doğuşuna kadar devam ettiği ispatlanmış oldu.

Öğle Namazının Vakti

Öğle namazı vaktinin başlangıcı, güneşin zevalinden sonra başlar. İlim ehli kimseler arasında bu hususta ihtilaf yoktur.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ)

"Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girdiğinizde Allah'ı tespih edin."[110]

(اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ)

"Güneşin zevali vaktinde namazı kıl."[111]

108 Tirmizi, Salat, 114
109 Buhâri, Mevakit, 28; Müslim, Mesacid, 163; Muvatta, Vukut, 5; Tirmizi, Salat, 137
110 Rûm, 30/18
111 İsrâ, 17/78

Ayetteki (دُلُوكِ الشَّمْسِ) ifadesinin, güneşin hem zevali hem de batması anlamına gelmesinin muhtemel olduğunu daha önce açıklamıştık. Dolayısıyla bu ayet hem öğle hem de ikindi namazlarını kılma emrini içermekte ve bu namazların vakitlerinin başlangıç zamanını açıklamaktadır.

Öğle namazı vaktinin sünnette bildirilmesine gelince bu konuda İbn Abbas, Ebu Said, Cabir, Abdullah b. Ömer, Büreyde el-Eslemi, Ebu Hureyre ve Ebu Musa (Allah hepsinden razı olsun)Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayetlerde bulunmuşlardır.

Namaz vakitleriyle ilgili bu rivayetlerde Cebrail'in *aleyhissellem* Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* imamlık yaptığı, güneşin zevali vaktinde öğle namazını kıldırdığı anlatılmaktadır.

Bazı rivayetlerde ise Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* buna dair ifadelerine yer verilmektedir. Şöyle ki:

(إِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ الظُّهْرِ حِينَ تَزُولُ الشَّمْسُ)

"Öğle vaktinin başlangıcı, güneşin zevale erdiği zamandır."[112]

Bunlar meşhur rivayetlerdir. Bunların senedini ve metnini burada uzun uzadıya nakletmek istemiyorum. Böylece öğle namazı vaktinin başlangıcı Kitap, sünnet ve icma-ı ümmetle bilinmiş olmaktadır.

Öğle namazının vaktinin sonuna gelince bu konuda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bununla ilgili olarak Ebu Hanife'den üç rivayet gelmiştir. Şöyle ki:

1-Eşyanın gölgesi, iki katından az iken öğle namazının vakti sona erer.

2-Hasan b. Ziyad'ın Ebu Hanifeden yaptığı rivayete göre eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olunca vakit sona erer.

3-Eşyanın gölgesi kendi boyunun iki katı kadar olunca vakit sona erer. "el-Asl" adlı eserde yer alan rivayet, budur.

---

112 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/149

Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, hasan b. Ziyad, Hasan b. Salih, Sevri ve Şafiî dediler ki: "Eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduğunda öğle namazının vakti sona erer."

Mâlik'in şöyle dediği nakledilmiştir: "Öğle ve ikindi namazlarının vakti, güneşin batmasına kadar devam eder."

Eşyanın gölgesi kendi boyunun iki katı olunca öğle namazı vaktinin sona ereceği görüşünde olanlar, (وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ) **"(Ey Muhammed!) Gündüzün iki tarafında namaz kıl"**[113] ayetini delil göstermektedirler. Bu da ikindi namazının, eşyanın gölgesinin kendi boyunun iki katına varmasından sonra kılınmasını gerektirmektedir. Çünkü gurûb vaktine yaklaşıldıkça günün geri kalan kısmına taraf/uç demek daha da uygun olur. Eşyanın gölgesi kendi boyunun iki katı olduğunda ikindi namazının vakti başladığına göre,ondan öncesi öğle namazının vaktidir.

Zira A'meş'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.

(إِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ صَلَاةِ الظُّهْرِ حِينَ تَزُولُ الشَّمْسُ
وَإِنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ يَدْخُلُ وَقْتُ الْعَصْرِ)

"Şüphesiz öğle namazı vaktinin başlangıcı, güneşin zevale erdiği andır. Vaktinin sonu ise ikindi vaktinin giriş anıdır."[114]

Şu ayetin zahiri de buna delalet etmektedir:

(اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ)

"Güneşin zevalinden (öğle vaktinde batı'ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl."[115]

113 Hûd, 11/114

114 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/552

115 İsrâ, 17/78

(دُلُوك) kelimesinin güneşin zevali manasına gelme ihtimali olduğunu beyan etmiştik. (دُلُوك) kelimesiyle eğer bu mana kastedilmişse ayetin zahiri, öğle namazı vaktinin güneşin batışı anına kadar devam etmesi icab eder. Yalnız eşyanın gölgesi kendi boyunun iki katına varınca öğle namazı vaktinin sona erdiği sabit olduğuna göre, öğle namazı vaktinin gölgeler eşyanın boyunun iki katına ulaştığı anda sona ermesi gerekir. Kuvvetli görüş de böyledir. Bunun sünnetteki delili, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* yapmış olduğu şu rivayettir:

(إِنَّمَا أَجَلُكُمْ فِي أَجَلِ مَنْ خَلَا مِنْ الْأُمَمِ كَمَا بَيْنَ صَلَاةِ الْعَصْرِ وَمَغْرِبِ الشَّمْسِ وَمَثَلُكُمْ وَمَثَلُ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى كَمَثَلِ رَجُلٍ اسْتَعْمَلَ عُمَّالًا فَقَالَ مَنْ يَعْمَلُ لِي إِلَى نِصْفِ النَّهَارِ عَلَى قِيرَاطٍ فَعَمِلَتْ الْيَهُودُ فَقَالَ مَنْ يَعْمَلُ لِي مِنْ نِصْفِ النَّهَارِ إِلَى الْعَصْرِ عَلَى قِيرَاطٍ فَعَمِلَتْ النَّصَارَى ثُمَّ أَنْتُمْ تَعْمَلُونَ مِنْ الْعَصْرِ إِلَى الْمَغْرِبِ بِقِيرَاطَيْنِ قِيرَاطَيْنِ قَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ عَمَلًا وَأَقَلُّ عَطَاءً قَالَ هَلْ ظَلَمْتُكُمْ مِنْ حَقِّكُمْ قَالُوا لَا قَالَ فَذَاكَ فَضْلِي أُوتِيهِ مَنْ شِئْتُ)

"Sizden önce geçmiş ümmetlerin eceline göre sizin eceliniz (ümmet olarak bu dünyadaki vadeniz), ikindi namazıyla güneşin batışı arasındaki zaman kadardır. Sizinle Yahudi ve Hristiyanların misali, işçi çalıştıran bir adamın misali gibidir. Adam, 'Kim öğleye kadar bir ölçek karşılığında benim için çalışır?' der; Yahudiler (onun için bir ölçek) karşılığında çalışırlar. Sonra adam 'Kim öğleden ikindiye kadar bir ölçek karşılığında benim için çalışır?' der; Hristiyanlar (onun için bir ölçek) karşılığında çalışırlar. Sonra siz ikindiden güneş batıncaya kadar iki ölçek, karşılığında çalışırsınız. Onlar, 'Biz daha çok çalıştığımız halde daha az ücret aldık.' derler. Yüce Allah, 'Hakkınız size eksik mi verildi?' der. Hayır, demeleri üzerine Yüce Allah, 'Bu benim lütfumdur. Dilediğime veririm' der."[116]

116 Buhari, Fezail, 17

Bu rivayet, bizim anlattıklarımızın doğruluğuna iki bakımdan delalet etmektedir:

1-'Sizden önce geçmiş ümmetlerin eceline göre sizin eceliniz (ümmet olarak bu dünyadaki vadeniz), ikindi namazıyla güneşin batışı arasındaki zaman kadardır' ifadesiyle ikindi namazının vaktinin kısa olduğu bildirilmek istenmiştir.

Başka bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَاتَيْنِ)

"(İşaret parmağıyla orta parmağını göstererek) Ben ve kıyamet şu ikisi gibi (birbirine yakın) iken Peygamber olarak gönderildim."[117]

Başka bir rivayette de yine iki parmağını göstererek "şu ikisinin arası kadar birbirimize yakın iken" ifadesini kullanmıştır. Bu hadisinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, dünyanın kalan ömrünün, işaret parmağının orta parmağından kısalığı kadar bir süre kaldığını bildirmiştir. Bu süre de dünyanın toplam ömrünün yedide birinin yarısı kadar takdir edilmiştir. Böylece ispatlanmış oluyor ki Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* celimizi bizden önceki ümmetlerin eceline kıyasla kısalık bakımından ikindi vaktine benzettiğine göre, ikindi vakti, eşyanın gölgesi kendi boyunun bir katı olduğu andan itibaren başlamış olmamaktadır. Çünkü o andan itibaren başlayacak olursa, hadiste anlatılmak istenen süreden daha fazla olur. Şu halde bu hadis ikindi vaktinin, eşyanın gölgesi kendi boyunun iki katı olduktan sonra başladığına delalet etmektedir.

2-Mezkûr vakitlerde yapılan çalışmayla ilgili olarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bizlerle Yahudi ve Hristiyanlar hakkında vermiş olduğu örnekte anlatıldığına göre Yahudilerle Hristiyanlar kızarak 'Biz daha çok çalıştığımız halde daha az ücret almaktayız' demişlerdi. Eşyanın gölgesi kendi boyunun bir katı olduğu andan itibaren ikindi vakti girmiş olsaydı Hristiyanlar Müslümanlardan daha uzun bir süre çalışmış olmayacaklardı. Aksine Müslümanlar onlardan daha fazla çalışmış olacaklardı. Zira eşyanın gölgesinin kendi boyunun bir katına vardığı andan güneşin

---

117 Müslim, Cum'a, 13

batışına kadar geçen zaman aralığı, zeval vaktinden eşyanın gölgesinin kendi boyunun bir katına varmasına kadar geçen zaman aralığından daha fazladır. Böylece ikindi vaktinin öğle vaktinden daha kısa olduğu ispatlanmış olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hadiste, Yahudilerle Hristiyanların vakitlerinin Müslümanların vakitlerinden daha uzun olduğunu ifade etmek istemiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz yanlıştır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Yahudilerle Hristiyanların sürelerinin toplamından bahsetmemiş, aksine her birinin süresinden ayrı ayrı bahsetmiştir. Hadiste de görüldüğü gibi 'Biz daha çok çalıştığımız halde daha az ücret almaktayız' demişlerdir. İki milletin ücretinin toplamı Müslümanlarınkinden daha az değildir. Çünkü her ikisinin toplam ücreti Müslümanların aldığı ücret kadardır.

Söylediklerimizin doğruluğuna şu hadis de delalet etmektedir. Urve'nin bildirdiğine göre Beşir b. Ebi Mesud'un babası, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle bir rivayette bulunmuştur:

Cebrail aleyhissellem Peygamber'e sallallahu aleyhi ve sellem (imamlık yaptığı) ikinci günde, her şeyin gölgesi kendi boyu kadar olduğu vakitte gelip "Kalk, öğle namazını kıl" demiştir."[118]

Eşyanın gölgesinin kendi boyu kadar olmasından sonraki vakit ikindi vakti olsaydı, bu durumda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* öğle namazını asıl vaktinden sonraya tehir etmiş olurdu.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İbn Abbas, Cabir ve Ebu Said'in (Allah hepsinden razı olsun) rivayetlerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (Cebrail aleyhisselam'ın kendisine imamlık ettiği) ilk günde eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduğunda ikindi namazını kılmıştır. Bu da ikindi namazı vaktinin, eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduğunda girmesini gerektirmektedir."

---

118 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 17/250

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste Cebrail'in *aleyhissellem* , hicretten önce Beyt'in kapısının yanındaPeygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* imamlık ettiği bildirilmektedir. Yine o rivayette ikinci günde öğle namazını, dünün ikindi vaktinde kıldığı ifade edilmektedir. Bu da iki gündeki kılmalarına göre öğle namazıyla ikindi namazının vakitlerinin aynı olmasını gerektirmektedir.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* rivayetindeki bu ifadeyle, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ilk günde öğle namazını kılıp tamamladığı vakitte, ikinci günde ikindi namazını kıldığı ifade edilmek istenmiştir, denilecek olursa, bu iddiaya şöyle karşılık verebiliriz:

İbn Mesud'un *radıyallahu anh* hadisinde anlatıldığına göre Cebrail *aleyhissellem* ilk günde eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduğunda gelip "Kalk, ikindi namazını kıl" demiş, ikinci günde de eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduğunda gelip "Kalk, ikindi namazını kıl" demiştir.

Bu hadiste bildirildiğine göre Cebrail *aleyhissellem* , eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduktan sonra Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelip namaz kılmasını söylemiştir. Bu da hadisi bu şekilde te'vil edenlerin te'vilini geçersiz kılmaktadır. Hal böyle olunca da şu rivayetlere bakmak gerekmektedir:

Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh* ve Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet ettiler:

(وَقْتُ الظُّهْرِ مَا لَمْ يَحْضُرْ وَقْتُ الْعَصْرِ)

"Öğle namazının vakti, ikindi namazının vakti gelmedikçe devam eder."[119]

Ebu Katade, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّمَا التَّفْرِيطُ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَّلَاةَ حَتَّى
يَجِيءَ وَقْتُ الصَّلَاةِ الْأُخْرَى)

---

119 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 1/282

"Kusur, ancak bir sonraki namazın vakti girinceye kadar namazı kılmayan kimsededir."[120]

Böylece İbn Abbas *radıyallahu anh* ile İbn Mesud'un *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste anlatılanların neshedilmiş olduğu ve bunun hicretten önce vukubulduğu, bizim de ifade ettiğimiz gibi sabit olmuştur. Bunun hükmü sabit olsaydı, en son işlenen fiilin öncekini neshetmesi ve en son işlenen fiilin sabit olması gerekirdi. Bu iki fiilden en son işlenen, ikinci günde eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduktan sonra öğle namazının kılınmasıdır. Bu da eşyanın gölgesinin kendi boyu kadar olmasından sonra da öğle vaktinin devam etmesini gerektirmektedir.

Ebu Musa'nın *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* yaptığı rivayette anlatıldığına göre, namaz vakitlerini kendisine soran bir kişiye cevaben Ebu Musa *radıyallahu anh* şöyle cevap vermiştir: ***"Birinci günde Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***ikindi namazını güneş henüz sararmamış ve de (batı ufkundan) yüksekte iken kılmıştı."***

Süleyman b. Büreyde de babasının şöyle bir rivayette bulunduğunu nakletmiştir: ***"Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***birinci günde ikindi namazını güneş beyaz ve (batı ufkundan) yüksekte iken kılmıştı."***

Eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduğunda ikindi namazını kılan kimse için bu ifadeler kullanılmaz.

İbn Mesud'un *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste de ***"Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***birinci günde ikindi namazını güneş beyaz ve (batı ufkundan) yüksekte iken kılmıştı"*** denilmektedir.

Zühri'nin ashabının büyüklerinden bir topluluk bu hadisi Urve'den rivayet etmişlerdir. Bunu rivayet edenler arasında Mâlik, Leys, Şuayb, Mamer ve diğerleri de vardır. Eyyub da bunu Utbe'den, Utbe ise Ebû Bekir b. Amr b. Hazm'dan, o da Urve'den rivayet etmiştir. Önce de açıkladığımız gibi bu rivayette güneşin zeval anında eşyanın gölgesinin miktarından bahsedilmektedir.

---

120 Müslim, Mesacid ve Mevadiu's-Salât, 55

İbn Mesud'un *radıyallahu anh* hadisi bu iki şekilde rivayet edilmiştir. Birinde anlatıldığına göre ilk günde eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduğunda Cebrail *aleyhissellem* , Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelip "kalk öğle namazını kıl" demiştir. İkinci günde eşyanın gölgesi kendi boyunun iki katı kadar olduğunda gelip "Kalk, ikindi namazını kıl" demiştir.

Zühri'nin Urve'den yaptığı rivayette gölge miktarından bahsedilmemekte, sadece Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ilk günde güneş beyaz ve rengi sararmamış iken ikindi namazını kıldığı anlatılmaktadır.

İkindi namazının erken vakitte kılındığına dair haberler rivayet edilmiştir. Eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduğunda ikindi namazının kılınacağını söyleyenler bu haberleri delil olarak ileri sürmektedirler. Bu rivayetlerin hem onların söylediklerine hem de başkalarının görüşlerine delil olma ihtimali vardır. Bu gibi haberlerin, 'ikindi namazının vakti, eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduğu anda başlar. Başka zamanda değil' görüşüne delil olması sabit olmaz. Çünkü başka manalara ihtimali olan hadisler delil olamazlar. Bu rivayetlerden biri de Enes'in *radıyallahu anh* hadisidir. Bu hadiste anlatıldığına göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ikindi namazını kıldırırdı. Sonra (namaz kılanlardan) biri kalkıp 2-3 mil ötedeki Avali semtine giderdi. Oradakilerin ikindi namazını henüz kılmadıklarını görürdü.

Ebu Vakid el-Leysi'nin bildirdiğine göre Ebu Erva *radıyallahu anh* kendisine şöyle demiştir: ***"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte Medine'de ikindi namazını kılar, sonra da yürüyerek Zülhuleyfe'ye gider ve güneş batmadan oraya varırdım."***

Üsame b. Zeyd hadisinde de anlatıldığına göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* güneş henüz beyaz ve (batı ufkundan) yüksekte iken ikindi namazını kılardı. Onunla birlikte namazını kılan bir adam da namazdan sonra altı mil mesafedeki Zülhuleyfe'ye yaya olarak gider ve güneş batmadan oraya varırdı.

Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre güneş kendisinin odasındayken ve eşyanın gölgesi belirmedenResûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ikindi namazını kılarmış. Başka bir rivayette "Gölge henüz dönmeden" ifadesi kullanılmıştır.

Bu rivayetlerde vakit belirlemesi ve sınırlaması yoktur. İkindi namazından sonra Medine'nin Avali semtine veya Zülhuleyfe'ye gidildiğini söylemekle namaz vakti hakkında bir belirleme yapılamaz. Çünkü anılan yerlere gitme süresi, kişinin yavaş veya hızlı yürümesine göre değişir.

Şeyhimiz Ebu'l Hasan (rh.a), Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisiyle bu hüküm için istidlalde bulunuyordu:

(أَبْرِدُوا بِالظُّهْرِ فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ)

"Öğle namazını serin vakte erteleyiniz. Çünkü sıcaklığın şiddeti, cehennemin kaynamasındandır."[121]

Şunu da belirtmeliyiz ki, eşyanın gölgesinin kendi boyu kadar olmasından sonrası da öğle namazının vaktidir. Eşyanın gölgesi kendi boyu kadar iken de serin vakte girilmiş olmaz. Hatta yaz mevsiminde sıcağın en şiddetli olduğu zaman, eşyanın gölgesinin kendi boyu kadar olduğu vakittir. Öğle namazı vaktinin eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduğunda sona ereceği görüşünde olanlar,buna cevaben; Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gün ortasında zeval vakti gölge henüz az iken öğle namazını kıldığını söylerler. Sahabeden bazıları öğle namazını güneş altında veya ona yakın bir yerde kılıyordu.Bu nedenle Habbab *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Güneşte ısına taşların sıcaklığından Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* şikâyetçi olduk. (Önce) şikâyetimizi kaale almadı. Sonra 'Öğle namazını serin vakte erteleyiniz' buyurdu."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* öğle namazını, gölgenin dönmesinden sonra kılmalarını sahabeye emretmişti. Öğle namazı vakti, eşyanın gölgesi kendi boyu kadar olduğunda sona erer görüşünde olanlara göre öğle namazının serin vakte ertelenmesi işte budur.

Öğle ve ikindi namazları vakitlerinin güneşin batışına kadar devam edeceğine dair Mâlik'ten rivayet edilen görüşe gelince bu, namaz vakitleri konusunda rivayet edilen hadislerin reddettiği bir görüştür. Çünkü İbn Abbas, Cabir, Ebu Said, Ebu Musa ve diğerlerinin (Allah hepsinden razı olsun) rivayetlerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ilk günde ilk

121 Buhârî, Mevâkît, 8

vakitlerinde, ikinci günde son vakitlerinde olmak üzere vakit namazlarını iki gün Cebrail *aleyhissellem* ile birlikte kılmış sonra da Cebrail *aleyhissellem* ona, "Bu ikisinin arası namaz vaktidir" demiştir.

Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh* ile Ebu Hureyre *radıyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet ettiler:

(وَقْتُ الظُّهْرِ مَا لَمْ يَحْضُرْ وَقْتُ الْعَصْرِ)

"Öğle namazının vakti, ikindi namazının vakti gelmedikçe devam eder."[122]

Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadisin bazı lafızları şöyledir: "Öğle namazı vaktinin sonu, ikindi namazı vaktinin başlangıç anıdır." Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem,* öğle namazı vaktinin sonunun ikindi vaktinin başlangıç anı olduğunu haber vermesine rağmen bir kimsenin ikindi vaktini öğle namazı vakti yapması caiz olmaz. İnsanlar sabah, akşam ve yatsı namazlarının vakitlerini Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* naklettikleri gibi, öğle ve ikindi namazlarının vakitlerini sözlü ve uygulamalı olarak ondan nakletmişlerdir. Her namazın diğerininkinden ayrı olarak kendine mahsus bir vakti olduğunu onun belirlemesiyle anlayıp bilmişlerdir.

Ebu Katade'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنَّمَا التَّفْرِيطُ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَّلَاةَ حَتَّى يَجِيءَ وَقْتُ الصَّلَاةِ الْأُخْرَى)

"Kusur, ancak bir sonraki namazın vakti girinceye kadar namazı kılmayan kimsededir."[123]

Bir mazereti olmaksızın öğle namazını ikindi vakti girinceye kadar kılmayan kimsenin kusurlu olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Böylece öğle

122 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 1/282

123 Müslim, Mesacid ve Mevadiu's-Salât, 55

namazının, aynı şekilde ikindi namazının kendine mahsus bir vakti olduğu, her birinin vaktinin diğerininkinden ayrı olduğu ispatlanmış oldu. İki vakit birlikte iki namaza mahsus olsaydı, herhangi bir mazeret olmaksızın ikindi namazını öğle vaktinde kılmak caiz olurdu. Arafat'ta öğle ve ikindi namazlarını cem ederek kılmanın bir özelliği de kalmazdı. Mazeret olmaksızın ikindi namazını öğle vaktinde kılmanın caiz olmaması, bu iki namazdan her birinin kendine mahsus vakti olduğuna delalet etmektedir.

(اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ)

"Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı'ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl"[124] ayetindeki (دُلُوك) kelimesinin zeval vakti olduğu, dolayısıyla zeval vaktinden güneşin batışına kadar devam eden zamanın tamamının öğle namazının vakti olduğuve seleften bir grup ulemadan rivayet olunduğuna göre (غَسَق الَّيل) ifadesinin, güneşin batması anlamına geldiği ileri sürülerek bu ayet delil gösterilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Ayetin zahiri, öğle namazının zeval vaktinden itibaren gecenin karanlığına kadar kılınmasının mübah olmasını gerektirmektedir.Ama fukahanın tamamı, ayetten kastedilen mananın bu olmadığı, kişinin öğle namazını zevalden gece karanlığına kadar geçen zaman içinde kılmakta muhayyer olmadığı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Böylece bu ayette kastedilenin kılınacak başka bir namaz olduğu, o namazın da ikindi veya akşam namazı olduğu ispatlanmış oldu. Akşam namazı olması, ayetin manasına daha uygun düşmektedir. Çünkü bu namazın vakti, gece karanlığına yani karanlığın yoğunlaştığı zamana bitişiktir.

Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilir:

Güneşin zevali esnasında namaz kıl. Gece karardığında da namaz kıl. Bu, öncekinden ayrı bir namazdır. Demek ki bu ayette öğle namazı vaktinin, güneşin batışına kadar devam ettiğine dair bir delil bulunmamaktadır.

Bu manada Şafiî de Mâlik'e bir bakıma muvafakat etmiş olmaktadır. Çünkü o, "Güneşin batmasından önce Müslüman olan bir kimsenin o gü-

---

124 İsrâ, 17/78

nün öğle ve ikindi namazlarını kılması gerekir. Aynı şekilde âdetli bir kadın ve ergenlik çağına yaklaşmış bir çocuk o esnada âdetten temizlenir ve çocuk büluğa ererse bunların da o günün öğle ve ikindi namazlarını kılmaları gerekir. Ona göre o dar vakit her ne kadar namaz için ihtiyari vakit değilse de, zaruret ve mazeret vaktidir. Şafiî usûlüne göre yolculuk, hastalık ve benzeri durumlarda iki namazı cem ederek kılmak caizdir. Yani öğle namazı ikindi vaktine ertelenerek ya da ikindi namazı öğle vaktine alınarak iki namaz birlikte kılınır. Cem edilerek kılınan vakit, mazeret ve zaruret durumunda her iki namazın vakti kabul edilir. Bu geçerli bir durumsa öğle namazı vaktinin başlangıcında âdet görmeye başlayan bir kadının, o günün öğle ve ikindi namazlarını kılmakla yükümlü olduğunu söylemek gerekir. Aynı şekilde âdetli bir kadın da ikindi namazı vaktinin sonunda temizlenirse, o günün öğle ve ikindi namazlarını kılması gerekir. Bu kadın, öğle vaktinde âdet görmeye başlayan kadının mazeret sebebiyle öğle ve ikindi namazlarını cem ederek kılabileceği kadar bir vakte kendisi de ulaşmıştır. Böylece diğer durumlarda ikindi vaktinin öğle namazı vaktinden ayrı bir vakit olduğu ispatlanmış oldu. Şu da var ki, ikindi vaktine ulaşan bir kimse, ikindi namazına ilave olarak öğle namazını kılmakla yükümlü değildir.

İkindi Namazının Vakti

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Önce de anlattığımız gibi ikindi namazı vaktinin başlangıcı, fukahanın ihtilafı çerçevesinde öğle namazı vaktinin sona erdiği vakittir. Fukahanın sahih olan görüşüne göre öğle vakti ile ikindi vakti arasında ara bir vakit yoktur. "Öğle vaktinin sonu, eşyanın gölgesi kendi boyunun iki katına yaklaştığı anda sona erer. İkindi vakti ise eşyanın gölgesi kendi boyunun iki katı olduğu anda başlar" şeklinde Ebu Hanife'den rivayet edilen görüş, şaz bir görüştür. Bu, konuyla ilgili rivayet edilen hadislere de aykırıdır:

(وَقْتُ الظُّهْرِ مَا لَمْ يَحْضُرْ وَقْتُ الْعَصْرِ)

"Öğle namazının vakti, ikindi namazının vakti gelmedikçe devam eder."[125]

125 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 1/282

Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadis şöyledir:

(إِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ صَلَاةِ الظُّهْرِ حِينَ تَزُولُ الشَّمْسُ
وَإِنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ يَدْخُلُ وَقْتُ الْعَصْرِ)

"Şüphesiz öğle namazı vaktinin başlangıcı, güneşin zevale erdiği andır. Vaktinin sonu ise ikindi vaktinin giriş anıdır."[126]

Ebu Katade'nin rivayet ettiği hadiste ise şöyle denmektedir:

(إِنَّمَا التَّفْرِيطُ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَّلَاةَ حَتَّى
يَجِيءَ وَقْتُ الصَّلَاةِ الْأُخْرَى)

"Kusur, ancak bir sonraki namazın vakti girinceye kadar namazı kılmayan kimsededir."[127]

Ebu Hanife mezhebinin sahih görüşü, şu ikisinden biridir: Ya eşyanın gölgesi kendi boyunun iki katı kadar olduğunda ya da kendi boyu kadar olduğunda ikindi namazının vakti girer.Bir de öğle namazı vaktinin çıkmasıyla ikindi namazının vakti girer.

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri, güneşin batmasıyla ikindi vaktinin sona ereceği hükmü üzerinde görüşbirliği etmişlerdir. Bazı kimseler, güneşin sararmaya başlamasıyla ikindi vaktinin sona ereceğini söylemişlerdir. Bunu söyleyenler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* güneşin batışı esnasında ikindi namazını kılmaktan menedişini delil göstermektedirler.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İkindi vaktinin güneşin batmasıyla sona ermesinin delili, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisidir:

(مَنْ تَرَكَ الْعَصْرَ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ مِنْ غَيْرِ
عُذْرٍ ، فَكَأَنَّمَا وُتِرَ أَهْلَهُ وَمَالَهُ)

126 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/552
127 Müslim, Mesacid ve Mevadiu's-Salât, 55

"Bir kimse mazereti olmaksızın güneş batıncaya kadar ikindi namazını kılmazsa, ailesini ve malını kaybedip yalnız başına kalmış gibi olur." [128]

Hadiste de ifade edildiği gibi, güneşin batımına kadar kılınmayan ikindi namazı kazaya kalmış olmaktadır.

Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği başka bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ العَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ، فَقَدْ أَدْرَكَ العَصْرَ)

"Güneş batmazdan önce ikindi namazından bir rekât kılmaya yetişen kimse, ikindi namazına yetişmiştir." [129]

Bu hadis, ikindi namazı vaktinin güneşin batışına kadar devam ettiğine delalet etmektedir.

Birileri Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh* ile Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettikleri (إِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ صَلاَةِ العَصْرِ حِينَ يَدْخُلُ وَقْتُهَا، وَإِنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ تَصْفَرُّ الشَّمْسُ) "İkindi namazı vaktinin başlangıcı, (bu namazın) vaktinin girdiği andır. Son vakti ise güneşin sarardığı vakittir" [130] hadisini güneşin sarardığı vakitte ikindi namazı vaktinin sona ereceğine dair bir delil olarak ileri sürerlerse, bunlara şöyle cevap verebiliriz:

Bize göre bu hadis, ikindi namazını güneşin sararması vaktine kadar geciktirmenin mekruh olduğu anlamına gelmekte ve bu namazın müstehap vaktini beyan etmektedir.

Nitekim Ameş'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Yatsı namazının son vakti, gece yarısıdır." [131]

---

128 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 1/242

129 Buhari, Mevakitu's-Salât, 17

130 Tirmizi, Salât, 114

131 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/169

Bu hadisteki son vakti derken, müstehaplıkta son olan vakti kastedilmiştir. Çünkü gece yarısından sonra da fecrin doğuşuna kadar yatsı namazı vaktinin devam ettiği hususunda ihtilaf yoktur. Bu arada büluğa eren gencin veya Müslüman olan bir kimsenin bu namazı kılması gerekir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(إِنَّ الرَّجُلَ لَيُصَلِّي الصَّلَاةَ وَلَمْ تَفُتْهُ وَلَمَا فَاتَهُ
مِنْ وَقْتِهَا خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَهْلِهِ وَمَالِهِ)

"Şüphesiz adam namazı vaktinde kılar. Vaktini kaçırmayıp zamanında kıldığı namaz onun için ailesinden ve malından daha hayırlıdır."[132]

Öyle bir vakit olur ki, o vakte yetişen kimse, namazın farzını kılmakla yükümlü olur. O vakitte namazı geciktirmesi mekruh olur. Mesela Müzdelife'de sabah namazını ortalığın aydınlanmasına kadar ertelemek mekruhtur. Ama aydınlığa kadar ertelemenin mekruh olması, aydınlık vaktini sabah namazı olmaktan çıkarmaz. Aynı şekilde ikindi namazının son vaktinin güneşin sararma vakti olduğunu bildiren haberler, bu namazı o vakte ertelemenin, namazın faziletini elden kaçırma anlamına geldiğini ifade eder. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bu faziletlerin kişinin ailesinden ve malından daha hayırlı olduğunu bildirmiştir.

Akşam Namazının Vakti

Akşam namazının vakti, güneşin battığı anda başlar. Bu konuda fakihler arasında ihtilaf yoktur.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ)

"Güneşin batması vaktinde namazı kıl."[133]

---

132 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/149
133 İsrâ, 17/78

Önce de ifade ettiğimiz gibi bu ayette geçen (دُلُوكِ الشَّمْسِ) güneşin batması anlamına da gelmektedir.

(وَزُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ)

"Gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl."[134]

(فَسُبْحَانَ اللهِ حِينَ تُمْسُونَ)

"Öyle ise akşama girdiğinizde Allah'ı tespih edin."[135]

Bu ayette kastedilenin akşam namazı olduğu söylenmiştir. Namaz vakitleriyle ilgili olarak İbn Abbas, Cabir ve Ebu Said'den (Allah hepsinden razı olsun) rivayet edilen haberlerde anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Cebrail *aleyhissellem* ile birlikte kıldığı her iki günde de akşam namazını güneş battığında kılmıştır.

Seleme b. Ekva' *radıyallahu anh* dedi ki:

(كُنَّا نُصَلِّي الْمَغْرِبَ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte akşam namazını güneş battığı zaman kılardık."[136]

İnsanlardan bazı şaz kimseler, akşam namazı vaktinin, yıldızların doğduğu anda başladığını söylemişlerdir. Bu görüşlerine delil olarak da Ebu Temim el-Ceyşani'nin Ebu Basra el-Gifari'den yapmış olduğu şu rivayeti göstermişlerdir.

Ebu Basra *radıyallahu anh* dedi ki: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize ikindi namazını kıldırdı ve şöyle buyurdu:

---

134 Hûd, 11/114

135 Rûm, 30 7 17

136 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/154

(إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةَ عُرِضَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَضَيَّعُوهَا , فَمَنْ حَافَظَ عَلَيْهَا مِنْكُمْ أُوتِيَ أَجْرَهُ مَرَّتَيْنِ , وَلَا صَلَاةَ بَعْدَهَا حَتَّى يَطْلُعَ الشَّاهِدُ)

"Şüphesiz şu namaz sizden öncekilere teklif edildi. Ama onlar bunu zayi ettiler. Sizden bu namaza devam edene sevabı iki kat verilecektir. Bundan sonra şahidler ortaya çıkıncaya kadar başka bir namaz yoktur."[137]

Bu hadiste geçen şahitler kelimesiyle yıldızlar kastedilmiştir. Bu, şaz bir hadis olup bununla, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* mütevatir olarak rivayet edilen ve akşam namazı vaktinin güneşin batışı ile başladığını bildiren hadislere itiraz edilemez. Bu, aralarında Hz. Ömer, Osman, Abdullah ve Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* de bulunduğu bir sahabe topluluğu tarafından da rivayet edilmiştir. Ebu Basra *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilen ve akşam namazı vaktinin yıldızların doğuşu anında başladığını bildiren hadis bu rivayetlere aykırı olmayabilir. Çünkü yıldızlar bazen güneş battıktan hemen sonra ortalığın kararmasına kalmadan görülebilmektedir. Genelde durum böyle ise de güneşin batışından hemen sonra da bazı yıldızlar görülebildiği için, Ebu Basra'nın rivayet ettiği hadiste akşam namazı vaktinin, güneşin batışı anında başladığı kastedilmiş olmaktadır. Akşam namazı vaktinin başlangıcını belirlemede yıldızların görülmesi esas alınsaydı, güneş batmadan yıldızlar göründüğü anda da akşam namazını kılmak gerekirdi. Çünkü bazı zamanlarda güneşin batmasından önce de bazı yıldızlar görülebilmektedir. Yıldız görülse de, güneşin batmasından önce akşam namazını kılmanın caiz olmayacağı hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Böylece akşam namazı vaktinin girmesi için yıldızların doğmasının şart olmadığı ortaya çıkmış olmaktadır.

Akşam namazı vaktinin sonuna gelince ilim ehli arasında bu hususta görüş ayrılığı vardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Mâlik, Sevri ve Hasan b. Salih dediler ki: "Diğer namazlarda aolduğu gibi akşam namazı vaktinin de başlangıcı ve nihayeti vardır."

137 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/153

Şafiî, "Akşam namazı için sadece bir vakit vardır" dedi.

Sonra akşam namazı vaktinin başlangıcı ve nihayeti olduğunu söyleyenler, bu namazın vaktinin ne zaman nihayete ereceği hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri, Sevri ve Hasan b. Salih dediler ki: "Akşam namazının vakti, şafakın kaybolmasıyla nihayete erer."

Sonra bunlar, şafakın ne olduğu hususunda da ihtilaf ettiler.

Ebu Hanife, "Şafak, ufuktaki beyazlıktır" dedi.

Ebu Yusuf, Muhammed, İbn Ebi Leyla, Mâlik, Sevri, Hasan b. Salih ve Şafiî dediler ki: "Şafak, ufuktaki kızıllıktır."

Mâlik dedi ki. "Akşam ve yatsı namazlarının vakti, fecrin doğuşuna kadar devam eder."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef uleması da şafak konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bazıları şafakın beyazlık, diğer bazıları ise kızıllık olduğunu söylemişlerdir. Kızıllık olduğunu söyleyenler; İbn Abbas, İbn Ömer, Ubade b. Samit ve Şeddad b. Evs'tir. Ebu Yakub'un bildirdiğine göre Atâ el-Horasani, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şafak, kızıllıktır."

Hişam dedi ki: Ebu Süfyan'ın bildirdiğine göre Nafi, İbn Ömer'in *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şafak, kızıllıktır."

Hişam dedi ki: Muhammed b. Hasan'ın bildirdiğine göre Sevr b. Yezid, Mekhul'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ubade b. Samit ile Şeddad b. Evs yatsı namazını kızıllık kaybolduğunda kılarlardı. Onlar, şafakın kızıllık olduğu kanaatindeydiler."

Bunlar, kendilerinden gelen rivayetlere göre şafakın kızıllık olduğu görüşünde olan kimselerdir.

Kendilerinden gelen rivayetlere göre şafakın beyazlık olduğu görüşünde olanlar ise Ömer b. Hattab, Muaz b. Cebel ve Ömer b. Abdülaziz'dir.

Yusuf b. Şuayb'ın bildirdiğine göre Said b. Müseyyeb, Ömer b. Hattab'ın *radıyallahu anh* şöyle yazdığını rivayet etmiştir: "Yatsı namazı vaktinin başlangıcı, şafakın kaybolduğu andır. Şafakın kaybolması ise ufuktaki beyazlığın toplanıp gitmesidir. İşte bu, yatsının ilk vaktidir."

Hişam dedi ki: Ebu Osman'ın bildirdiğine göre Abdurrahman b. Ganem, Muaz b. Cebel'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şafak, beyazlıktır."

Hişam dedi ki: Muhammed b. Hasan'ın bildirdiğine göre Ömer b. Abdülaziz şöyle demiştir: "Şafak, beyazlıktır."

[Akşam Namazı Vaktinin Başlangıcı ile Sonu Olduğu ve Vaktinin Sadece Namaz Kılacak Kadar Bir Süreyle Takdir Edilemeyeceği Hakkında]

Akşam namazı vaktinin başlangıcı ile sonu olduğuna, vaktinin sadece namaz kılacak kadar bir süreyle takdir edilemeyeceğine şu ayet-i kerime delalet etmektedir:

(اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ)

"Güneşin batmasından gecenin karanlığına kadar namazı kıl."[138]

Önce de ifade ettiğimiz gibi selef ulemasından bazıları, ayette geçen (دُلُوكِ الشَّمْسِ) ifadesinin güneşin batması manasına geldiğini, ayetin lafzının bu manaya ihtimali olduğunu söylemişlerdir.Dolayısıyla ayet-i kerime, akşam namazı vaktinin başlangıcı ile sonunun olmasını gerektirmektedir. Çünkü (اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ) **"Gecenin karanlığına kadar"** ifadesi, akşam namazı vaktinin sonudur. İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre (غَسَقِ الَّيْلِ) ifadesi, karanlığın yoğunlaşması manasına gelmektedir. Böylece akşam namazı vaktinin, güneşin batışından karanlığın yoğunlaşması anına

138 İsrâ, 17/78

kadar devam ettiği ispatlanmış olmaktadır. Bu da akşam namazı vaktinin, bu namazı kılacak kadar bir süreyle takdir edildiğini söyleyenlerin görüşünün batıl olmasını gerektirmektedir.

Ameş'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ الْمَغْرِبِ حِينَ تَغْرُبُ الشَّمْسُ،
وَإِنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ يَغِيبُ الأُفُقُ)

"Akşam namazının ilk vakti, güneşin battığı andır. Son vakti ise ufukun kaybolduğu andır."[139]

Ebu Bekre'nin bildirdiğine göre Ebu Musa, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Namaz vakitlerini soran birine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ilgili hadisini söylemiş, o hadiste şöyle bir ifadeye yer verilmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ilk günde güneş batarken akşam namazını kıldı. İkinci günde ise son vaktinde yani şafakın kayboluşu anında kıldı. Sonra da ***'bu ikisinin arasındaki zaman, vakittir'***dedi."

Alkame b. Mersed'in bildirdiğine göre Süleyman b. Büreyde, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam namaz vaktini kendisine sorduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, "Bizimle birlikte namaz kıl" demiş ve güneş battığında akşam namazını kılmıştı. İkinci günde ise akşam namazını şafakın batmasından önce kılmıştı. Cabir'in *radıyallahu anh* rivayetinde de benzer ifadeler yer almaktadır. Böylece akşam namazının ilk vakti ile son vaktinin olduğu ispatlanmış oldu.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Amr *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(وَقْتُ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ مَا لَمْ يَغِبْ الشَّفَقُ)

"Akşam namazının vakti, şafak kaybolmadığı sürece devam eder."[140]

---

139 Tirmizi, Ebvabu's-Salât, 1
140 Müslim, Salât, 14

Urve b. Zübeyr'in bildirdiğine göre Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Akşam namazını kılarken Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* En'âm suresini okuduğunu işittim. Bu da bu namazın vaktinin uzun olduğuna delalet etmektedir. Vakit eğer üç rek'at kılacak kadar bir süre olarak takdir edilmiş olsaydı bu namazda En'âm suresini okuyan kimse, namazı vaktinin dışına ertelemiş olacaktı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Ebu Said *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilen hadiste anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* her iki günde de akşam namazını aynı vakitte yani güneş battığında kılmıştır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz bizim anlattıklarımıza ters düşmemektedir. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* akşam namazının müstehap vaktini açıklamak için böyle yapmış olabilir. Bizim rivayet ettiğimiz haberlerde akşam namazının ilk vakti ile son vakti açıklanmakta, ikisi arasındaki zaman diliminin akşam namazı için vakit olduğu bildirilmektedir. Bizim rivayetimiz evladır. Çünkü onda her iki haber de kullanılmış olmaktadır. Bununla birlikte Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* her iki günde akşam namazını aynı vakitte kılmasına dair rivayet, kendisine aykırı olan rivayetlerden ayrı olarak ele alınacak olursa, akşam namazının başka vakti olmadığına delalet etmez. Nitekim ikindi namazını her iki günde de güneşin sararmasından önce kılması, ikindi namazının başka vakti olmadığına delalet etmez. Aynı şekilde yatsı namazını her iki günde gece yarısından önce kılması da bu namazın gece yarısından sonra kılınamayacağına delalet etmez.

Akşam namazının ilk ve son vakti olduğunu ispatlayan aklî bir delil şudur: Diğer farz namazların ilk ve son vakitleri olduğuna, bu namazlarının vakitleri, kendilerini kılacak kadar bir süreyle sınırlandırılmadığına göre akşam namazının da aynı hükme tabi olması gerekir. Namazın vaktini, kendisini kılabilecek kadar bir süreyle sınırlandıran kimselerin görüşü, usûl dışı olup hadislere ve akla aykırıdır. Hastalık veya yolculuk gibi bir sebeple akşam namazıyla yatsı namazını, aynı şekilde öğle namazıyla ikindi namazını cem ederek kılmayı caiz görmesi,Şafiî'yi bu bakımdan ilzam etmektedir. Şöyleki: Eğer namazların vakti, kendilerini kılabilecek kadar bir süreyle sınırlı olsaydı o zaman bu namazlar arasında kendileriyle ilgili olmayan tampon bir zaman olacaktı. Sabah ve

öğle namazlarında olduğu gibi, aralarında kendileriyle ilgili olmayan bir zaman aralığı bulunan namazları cem ederek kılmak da caiz değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"Namazları cem ederek kılmanın illeti, vakitlerinin birbirine bitişik olması değildir. Çünkü vakitleri birbirine bitişik olduğu halde akşam namazıyla ikindi namazı cem edilerek birlikte kılınamazlar."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Biz kimseyi, vakitlerinin birbirine bitişikliğini iki namazı cem etmenin illeti saymakla yükümlü kılmıyoruz. Yalnız vakitleri birbirine bitişik olmayan iki namazı cem etmesinin caiz olmadığını bildiriyoruz. Çünkü aralarında kendileriyle ilgili olmayan tampon bir vaktin bulunduğu iki namazı cem etmek caiz değildir. Doğrusunu Allah bilir.

Şafak Bahsi ve Ona Dair Deliller

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Şafak konusunda insanlar ihtilaf ettiklerinden bazıları şafakın kızıllık, bazılarıysa beyazlık olduğunu söylediler. Bunun üzerine biz de bu kelimenin her ikisini kapsadığını ve sözlükte her iki manaya geldiğini anlamış olduk. Eğer öyle olmasaydı şafakın hem kızıllık hem de beyazlık manasına geldiğini söylemezlerdi. Çünkü böyle diyenler, kelimelerin sözlük anlamlarının yanı sıra şer'î terim anlamlarını da bilmektedirler. Mesela bazı kimseler (قرء) kelimesinin âdet hali anlamına geldiğini söylerken, bazıları da temizlik hali anlamına geldiğini söylemişlerdir. Böylece bu kelimenin her iki anlamı taşıdığı ispatlanmış olmaktadır. Bundan sonra şafak kelimesi ile ayette neyin kastedildiğini ortaya çıkarmak için bazı delillere dayanarak istidlalde bulunmaya ihtiyacımız vardır.

Sa'leb'in kölesi Ebu Ömer'in rivayetine göre şafakın ne olduğu kendisine sorulan Sa'leb şöyle demiştir: "Şafak, beyazlıktır." Soru sahibi, "Şafakın kızıllık olduğuna dair şahitler daha fazladır" deyince Sa'leb şu karşılığı vermiştir:

"Gizli kalan bir şeyin açığa çıkanlması için şahide ihtiyaç duyulur. Sözlükte şafakın beyazlık anlamında olduğu, şahide ihtiyaç duymayacak kadar açık ve meşhurdur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Anlatıldığına göre şafak kelimesi esas itibariyle incelik ve yufkalıktır. Mesela (ثَوْبٌ شَفَقٌ) denildiğinde bununla ince ve yufka kumaştan yapılmış bir elbise anlaşılır. (الشَّفَقَةُ) kelimesiyle kalp yufkalığı manası kastedilir. Şafak kelimesi esas itibariyle bu anlama geldiğine göre bu kelimeyle, ufuktaki beyazlığın kastedilmiş olması daha uygundur. Çünkü ufuktaki beyazlık, güneşin ışınlarının incecik kalıntılarıdır. Şafak kelimesi beyazlıkta, kızıllığa nispetle daha ince bir mana taşımaktadır.

Şafak kelimesinin kızıllık manasına geldiği görüşünde olanlar, şu şiiri delil göstermektedirler:

حَتَّى إِذا الشَّمْسُ جَلاَهَا الْمُجْتَلى ... بَيْنَ سِمَاطَيْ شفَقٍ مهول

... فَهِيَ على الأُفْقِ كَعَيْنِ الأَحْوَلِ

"Güneş onu aydınlatıp parlattığında

Kızıl renkli şafakın iki safı arasında

Ufkun üzerindeki şaşı bir göz gibidir."

Bilindiği gibi şair bu şiirindeki şafak kelimesiyle kızıllık manasını kastetmiştir. Çünkü o, gün batımı esnasındaki güneşin tasvirini yapmaktadır.

Şafakın beyazlık olduğu görüşünde olanlar, kendi görüşlerinin isabetli olduğuna şu ayetleri delil olarak ileri sürmektedirler:

(فَلَآ اُقْسِمُ بِالشَّفَقِ)

"Yemin ederim şafağa."[141]

Mücahid dedi ki: "Ayette geçen şafak kelimesi, gündüz anlamındadır."

Takip eden ayet de bu manaya delalet etmektedir:

---

141 İnşikak, 84/16

(وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَ)

“Geceye ve içinde topladıklarına...”

Bu iki ayette geceye ve gündüze yemin edilmiştir. Bu da şafak kelimesinin beyazlık anlamına gelmesini gerektirmektedir. Çünkü gündüzün evvelinde fecrin beyaz ışıkları doğmaktadır. Bu da güneşin batmasından sonra ufukta kalan beyazlığın şafakın kendisi olduğuna delalet etmektedir.

“Şafak” kelimesiyle beyazlığın kastedildiğine şu ayet de delalet etmektedir:

(اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ)

“Güneşin batmasından gecenin karanlığına kadar namazı kıl.”[142]

Bu ayette geçen (دُلوك) kelimesinin güneşin batması anlamına geldiğini açıklamıştık. Sonra (غَسَق الَّيْل) **“gecenin karanlığı”** da bunun nihayeti kılınmıştır.

İbn Abbas’ın *radıyallahu anh,* (غَسَق الَّيْل)ile karanlığın yoğunlaşmasının kastedildiğini söylediği rivayet edilmiştir. Karanlığın yoğunlaşması ise ancak ufuktaki beyazlığın kaybolmasıyla birlikte olur. Çünkü ufukta beyazlık varken karanlık, dağınık vaziyettedir. Toplanıp yoğunlaşması mümkün değildir. Bu da akşam namazı vaktinin ufuktaki beyazlığın kaybolması anına kadar devam ettiğini ve şafak kelimesiyle de beyazlığın kastedildiğini ispatlamaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: “İbn Mesud *radıyallahu anh* ile Ebu Hureyre’den *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre onlar, (غَسَق الَّيْل) ifadesiyle güneşin batmasının kastedildiğini söylemişlerdir.”

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İbn Mesud’dan *radıyallahu anh* gelen meşhur rivayete göre (دُلوك الشَّمْس) ifadesi, güneşin batması

142 İsrâ, 17/78

anlamına gelmektedir. Ona göre (دُلُوك الشَّمْس) ifadesi, güneşin batması anlamına geliyorsa, (غَسَق اللَّيْل) ifadesinin de güneşin batması anlamına gelmesi imkânsız olur. Çünkü Yüce Allah, (اَقِم الصَّلٰوةَ لِدُلُوك الشَّمْس) **"Güneşin batmasıanında namazı kıl"** buyurmuş ve güneşin batma anını akşam namazı vaktinin başlangıcı, (غَسَق اللَّيْل) "gecenin kararması" nı da vaktin sonu yapmıştır. Şu halde vaktin başlangıcı yaptığı bir anı, vaktin sonu yapması mümkün değildir. Durum böyle olunca İbn Mesud'un *radıyallahu anh*, (غَسَق اللَّيْل) ifadesinin güneşin batması anlamına geldiği görüşünde olduğunu söyleyen ravi, rivayetinde hatâ etmiştir. Bununla beraber İbn Mesud'dan *radıyallahu anh* gelen meşhur rivayete göre (دُلُوك الشَّمْس) ifadesi güneşin batması, (غَسَق اللَّيْل) ifadesi ise ufuktaki beyazlığın kaybolması anlamına gelmektedir. Bu rivayet, mezkûr ayetin te'viline ilişkin İbn Mesud'un *radıyallahu anh* söylediklerine uyan doğru bir rivayettir.

Leys'in bildirdiğine göre Mücahid, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(دُلُوك الشَّمْس), güneşin zevalinden, akşamleyin güneş batıp ortalığın kararmasına kadar olan vakittir."

(دُلُوك) kelimesinin zeval manasına geldiğini söylediği sabit olan İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* böyle bir yorum yapmış olması uzak bir ihtimal değildir.

Yalnız Mâlik'in rivayetine göre Davud b. Husayn, bir habercinin haberine dayanarak İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(غَسَق اللَّيْل), gecenin ve karanlığının toplanıp yoğunlaşmasıdır."

Bu da (غَسَق اللَّيْل)'in, güneşin batma anı olmasını reddeden bir durumdur. Çünkü güneşin batması anında karanlık toplanıp yoğunlaşmaz.

Ebu Cafer'in, "(غَسَق اللَّيْل) gece yarısıdır" dediği; İbrahim'in ise "(غَسَق اللَّيْل) yatsı vaktidir" dediği rivayet edilmiştir. Bu manalar içinde ayetin lafzına en uygun olan, ufuktaki beyazlığın kaybolup karanlığın toplanması ve yoğunlaşmasıdır. Şundan ki: (غَسَق اللَّيْل) ifadesi güneşin batması anlamında olsaydı, akşam namazı için belirlenen son vakit, sadece gecenin başlaması olurdu.

Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilirdi: "Akşam namazını güneşin batmasından gecenin başlamasına kadar geçen zaman içinde kıl."

Bu durumda (اللَّيْل) kelimesinin yanında (غَسَق) kelimesini zikretmenin bir faydası olmazdı. Ayetteki her kelimeyi yenilenen bir faydaya göre yorumlamak gerektiğine göre (غَسَقِ اللَّيْل) ifadesi, sadece (إِلَى اللَّيْل) "geceye kadar" denilmesi durumunda ifade edilmeyen manaları ifade etmiş olsa gerek. İfade edilen bu mana salt gecenin başlaması değil, gece başladıktan sonra karanlığın da yoğunlaşmasıdır.

"Şafak" kelimesinin beyazlık anlamına geldiğine, Beşir b. Ebi Mesud'un babasından rivayet ettiği şu hadis delalet etmektedir: ***"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem, **ilk günde ufuk karardığında yatsı namazını kıldı. Bazen cemaat toplansın diye yatsı namazını daha da geciktirirdi."***

Ravi burada Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* namazı vaktinin başlangıcında kıldığını söyledikten sonra bazen vaktinin sonlarında kıldığını da haber vermektedir. Yatsı namazının ilk vaktinin ufkun kararması olduğunu ifade etmiştir. Bilindiği gibi ufukta beyazlığın kalmış olması halinde, ufkun kararmış olmasından söz edilemez. Böylece ufuktaki beyazlığın kaybolmasıyla yatsı namazı vaktinin başladığı ispatlanmış olmaktadır.

Bu görüşü benimsemeyenler derler ki: ***"Ufuk karardığında"*** ifadesi, ufukta beyazlığın kalmış olmasına engel teşkil etmez. Çünkü ravi bu ifadeyi kullanmakla, ufukların tamamının değil de bir kısmının karadığını haber vermiş olmaktadır. Beyazlığın tamamen kayboluşunu söylemek isteseydi, ***"Ufuklar karardığında"*** derdi. ***"Ufuk karardığında"*** demek, ufkun bir yerinde beyazlık dururken başka taraflarının kararmış olmasına engel teşkil etmez.

Şafak kelimesinin beyazlık anlamına geldiğine ve yatsı vaktinin de beyazlığın kaybolması anında başladığına kail olanlar şu rivayeti de delil göstermektedirler:

Zühri'nin bildirdiğine göre Urve, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **ufuk normal bir şekilde karardığında yatsı namazını kıldı. Bazen cemaat toplansın diye yatsı namazını daha da geciktirirdi."***

Şafak kelimesinin kızıllık manasına geldiğini söyleyenler şu rivayeti delil göstermektedirler.

Sevr b. Yezid'in bildirdiğine göre Atâ b. Ebi Rebah, Cabir b. Abdullah'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam, Allah'ın Peygamber'ine *sallallahu aleyhi ve sellem* namaz vakitlerini sordu. O da soruyu sorana (صَلِّ معِي) ***"Benimle birlikte namaz kıl"***[143] buyurdu.

İlk gün yatsı namazını şafakın kaybolmasından önce kıldı. Derler ki: Malum olduğu üzere Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yatsı namazını kızıllığın kaybolmasından önce asla kılmış değildir. Şu halde ravinin, şafak kelimesiyle beyazlığı kastetmiş olması gerekmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yatsı namazını şafakın kaybolmasından sonra kıldığını bildiren rivayet, Cabir'in *radıyallahu anh* rivayetine ters düşmüş olmamaktadır. Çünkü "şafakın kaybolmasından sonra kıldı" derken, kızıllık manasındaki şafakın kaybolmasından sonra yatsı namazını kıldığı kastedilmiştir. Zira iki hadisin birbirine zıt düşmemesi ve birbiriyle telif edilebilmesi için şafak kelimesi her iki manayı da kapsar. Şafak kelimesinin beyazlık manasına geldiğini söyleyenler, Cabir'in *radıyallahu anh* rivayetini, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* namaz vakitleriyle ilgili rivayetinde anlatıldığı gibi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ikinci günde öğle namazını ilk günün ikindi vaktinde kıldığı şeklinde mensuh saymaktadırlar.

Şafak kelimesinin kızıllık manasına geldiğini söyleyenler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisini de delil göstermektedirler:

(إِن أول وَقت الْمغرب حِين تغرب الشَّمْس
وَإِن آخر وَقتهَا حِين يغيب الشَّفق)

"Şüphesiz akşam namazı vaktinin başlangıcı, güneşin battığı andır. Vaktinin sonu da şafakın kaybolduğu andır."[144]

143 Nesai, Mevakît, 6
144 İbn Hacer, Ed-Diraye fi Tahrici Ahadisi'i Hidaye: 1/102

Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh* bazı rivayetlerinde şöyle denmektedir: "Güneş battığında işte o an, akşam namazının vaktidir. Bu vakit, şafakın kaybolmasına kadar devam eder."

Bu hadisin bir varyantı da şöyledir:

(وَقْتُ الْمَغْرِبِ مَا لَمْ يَسْقُطْ ثَوْرُ الشَّفَقِ)

"Şafakın yaydığı ışık kaybolmadıkça akşam namazının vakti devam eder."[145]

Dediler ki: Burada yapılması gereken, şafak kelimesini kızıllık ile beyazlıktan önde olan hangisi ise kelimeyi ona, yani kızıllık manasına yormaktır. Şafak kelimesinin beyazlık manasına geldiğini söyleyenler, buna şöyle cevap verirler: Hadisin zahiri, yatsı vaktinin girmesi için şafakın tamamının yani beyazlığın kaybolması gerekir. Bu da şafak kelimesiyle kızıllığın değil beyazlığın esas alınmasının gerekli olduğuna delalet etmektedir. Zira tamamı kaybolmadıkça "Şafak kayboldu" demek caiz değildir. Nitekim güneşin tamamı ufkun altına inip kaybolmadıkça "Güneş battı" demek de doğru olmaz. Şafak kelimesinin kızıllık manasına geldiği görüşünde olanlar diyebilirler ki: Kızıllıkla beyazlık bir şafak değildirler. Aksine bu ikisi iki ayrı şafaktırlar. Dolayısıyla hadisteki şafak kelimesi, bu ikisinden önce batan anlamına gelmektedir. Tıpkı fecr-i evvel ile fecr-i saninin bir değil, iki ayrı fecir oluşu gibi. Ama fecir denildiğinde kelime, her ikisini de kapsar. İşte şafak kelimesi de böyledir.

Şafak kelimesinin beyazlık anlamına geldiği görüşünde olanlar, Numan b. Beşir'in *radıyallahu anh* şu hadisini delil göstermektedirler:

(وَاللهِ إِنِّي لَأَعْلَمُ النَّاسِ بِوَقْتِ هَذِهِ الصَّلَاةِ , صَلَاةِ الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ ,
كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّيهَا لِسُقُوطِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الثَّالِثَةِ)

"Allah'a yemin ederim ki şu namazın yani yatsı namazının vaktini insanlar içinde en iyi bilen benim. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem

145 Müslim, Mesacid ve Mevadiu's-Salât, 31

ayın üçüncü gecesinde hilalin gözden kaybolması anında yatsı namazını kılardı."[146]

Bu hadisin zahiri, yatsı namazı vaktinin ufuktaki beyazlığın kaybolduğu anda başlamasını gerekli kılmaktadır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Her ayın üçüncü gecesinde hilalin batma anında yatsı vaktinin girdiği devamlı uyulacak bir ölçüt olamaz. Çünkü ayın üçüncü gecesinde hilalin batması yaz ve kış mevsimlerine göre farklı vakitlerde olur. Üçüncü gecede hilalin batmasından sonra yine de ufukta beyazlık kalabilir. Kaldı ki hilal, o gecede batmadan önce başka bir sebeple de gözden kaybolabilir.

Beyaz Şafakın Batmayıp Ufukta Durması

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Kuteybe, Halil b. Ahmed'in şöyle dediğini nakletmiştir:

"Ufku gözlemledim. Beyazlığın asla kaybolmadığını gördüm. Sadece dönüp dolaşıyor ve fecrin doğuşuna kadar bu hal devam ediyordu."[147]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu yanlıştır. Bu konuda bizimle onlar arasında mihnet vardır. Ben yaz gecelerinde gökyüzü bulutsuz ve berrak iken ufku gözlemlediğimde, gecenin yaklaşık dörtte biri geçmeden beyazlığın kaybolduğunu gördüm. Bunu bilmek isteyen kimse deneme yapsın ki böyle diyenlerin sözlerinin yanlış olduğunu apaçık bir şekilde görsün.

---

146 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 9/398

147 Kurtubi, İnşikak suresinin tefsirinde Halil b. Ahmed'in şöyle dediğini nakletmektedir: "İskenderiye fenerine çıkıp ufku gözlemledim. Beyazlığın ufukta dolaşıp durduğunu ve batmadığını gördüm." İbn Ebi Üveys dedi ki: "Fecrin doğuşuna kadar beyazlığın ufukta görünmeye devam ettiğini gördüm." Böylece anlaşılıyor ki musannıfın anlattıklarını, Halil'in söyledikleri reddetmemektedir. Çünkü Halil ufku yüksek bir yerden gözlemlemiş, musannıf ise çölde gözlemlemiştir. Beyazlığın, çölde gözlem yapan kimsenin görüş açısından kaybolması, yüksek bir fenerde gözlem yapanın görüş açısından kaybolmasını gerektirmez. Çünkü iki mekân arasında yükseklik ve alçaklık bakımından tam bir zıtlık vardır.
"Tebyinü'l-Hakaik" adlı eserinde Zeylai şöyle der: "İskenderiye fenerine çıkıp gözlem yapan kimsenin görüş açısına göre güneş, İskenderiye şehrinde, aşağılarda gözlem yapanlara göre battıktan uzun bir süre sonra batar."

Şafakın beyazlık olduğunun bir delili de şudur: Güneşin doğuşundan önce biz ufukta önce beyazlık, sonra da kızıllık gördük. İkisi de aynı namazın vaktidir. Çünkü her ikisi de güneş yuvarlağının doğmasından önce görünen ışınlarıdır. Aynı şekilde zikretmiş olduğumuz illetten dolayı güneşin batmasından sonraki kızıllık ve beyazlığın da aynı namazın (akşam namazının) vakti olması gerekmektedir.

Yatsı Namazının Vakti

Yatsı namazının vakti, fukahanın ihtilafı çerçevesinde şafakın kaybolması anında başlar. İhtiyari vakti gece yarısına kadar devam eder. Başka bir rivayete göre ihtiyari vakti, gecenin üçte biri sona erinceye kadar devam eder. Gece yarısından sonrasına ertelemek mekruhtur. Fecr-i sani (fecr-i sadık) doğmadıkça bu namaz kazaya kalmış olmaz.

Sevri ve Hasan b. Salih dediler ki: "Yatsı namazının vakti, şafakın kaybolması anında başlar. Gecenin üçte biri sona erinceye kadar devam eder. Gece yarısına kadar devam etmesi, en uzak olan vakittir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu iki zât, bu sözleriyle yatsı namazının müstehap vaktini kastetmiş olabilirler. Çünkü fecir doğmadıkça yatsı namazının kazaya kalmayacağı hususunda fakihler ittifak etmişlerdir. Fecirden önce bir çocuk ergen olur veya bir gayr-ı müslim Müslüman olursa, yatsı namazını kılmakla yükümlü olur. Aynı şekilde o esnada âdetli bir kadın temizlenirse o da yatsı namazını kılmakla yükümlü olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ اِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَاِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ
وَتَرْجُونَ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾)

104-"Düşman topluluğunu izlemekte gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı duyuyorsanız, kuşkusuz onlar da sizin acı duyduğunuz gibi acı duyuyorlar. Üstelik siz Allah'tan onların ümit edemeyecekleri şeyleri umuyorsunuz. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Ayet-i kerimede mü'minler cihada teşvik edilmekte, cihad emredilmekte, düşmanı takip edip onlarla karşılaşma konusunda gevşeklik gösterilmesi yasaklanmaktadır. Bu ayette geçen (ابتغاء) kelimesi, ele geçirmeye çalışmak anlamına gelmektedir. Mesela aynı kökten gelen (بَغَيْتُ و ابْتَغَيْتُ) denildiğinde bu, "Ben talep ettim, elde etmek istedim" anlamına gelir. Ayetteki (تَهِنُوا) kelimesinin mastarı olan "vehn" kelimesi ise düşmanla karşılaşan kimsenin hissettiği yüreksizlik ve korkaklıktır. İşte bu ayette Yüce Allah, mü'minleri kalplerinde hissettikleri bu duyguyu içlerinden söküp atmaya, düşmana karşı cesaretli olmaya ve atağa geçmeye davet etmektedir:

(اِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَاِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ)

"Eğer siz acı duyuyorsanız, kuşkusuz onlar da sizin acı duyduğunuz gibi acı duyuyorlar."

Yüce Allah bu ayette, savaşın verdiği eziyetlerle duyulan acılar bakımından düşmanlarınızın sizlerle eşit durumda olduklarını, hatta sizin onlardan daha avantajlı olduğunuzu haber vermektedir. Çünkü siz, onların ümit edemeyecekleri şeyleri Allah'tan ummaktasınız. Dolayısıyla yaraların acısına dayanıp sabretme ve onlara saldırma konusunda daha önde olmanız gerekmektedir. Çünkü onlarda böyle bir ümit yoktur.Bu da sizin için bir fazilet ve avantajdır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَتَرْجُونَ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا يَرْجُونَ)

"Üstelik siz Allah'tan onların ümit edemeyecekleri şeyleri umuyorsunuz."

Denildi ki: Bu ayetin manasıyla ilgili olarak iki şey düşünülebilir. Biri, siz Allah'ın dinine yardım ettiğiniz takdirde Allah da size vaad ettiği zaferi verecektir. Diğeri de ahiret mükâfatı ve cennet nimetidir. Müslümanların savaşa karşı sabırlı olmalarını ve aldıkları yaraların acısına tahammül etmelerini gerektiren sebepler, düşmanlarınkinden daha fazladır.

(وَتَرْجُونَ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا يَرْجُونَ)

“Üstelik siz Allah’tan onların ümit edemeyecekleri şeyleri umuyorsunuz” ayetini şöyle manalandıranlar da vardır: “Sizler, düşmanlarınızın ümit etmedikleri ilahî sevap ve mükâfatları ummaktasınız.”

Hasan, Katade ve İbn Cüreyc’in ayeti bu şekilde manalandırdıkları rivayet edilmiştir.

Başkaları dediler ki: “Onların korkmadıkları hususlarda siz Allah’tan korkuyorsunuz.”

Nitekim Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır:

(مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلّٰهِ وَقَارًا)

“Size ne oluyor da Allah için bir vakar (saygınlık, büyüklük) ummuyorsunuz?” [148]

Yani nasıl oluyor da Allah’ın azamet ve büyüklüğünden korkmuyorsunuz? Bazı lügat bilginleri dediler ki: “Arapça’da (أَلرَّجَاءُ) kelimesi, ancak olumsuz cümlede kullanıldığında korku manasına gelebilir.”

Bu, bir delil olmadan kabul edilebilecek bir hüküm değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّا اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا اَرٰيكَ اللّٰهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾)

105-“(Ey Muhammed!) Biz sana Kitab’ı (Kur’an’ı) hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah’ın sana öğrettikleri ile hüküm veresin. Sakın hainlerin savunucusu olma.”

Bu ayette Yüce Allah, kendisinin bildirip öğrettiği şekilde insanlar arasında hükmetsin ve kendisine kul olarak bağlansın diye kitabı Peygamber’e *sallallahu aleyhi ve sellem* indirdiğini haber vermektedir.

148 Nûh, 71/13

Zırh Çalmakla Suçlanan Yahudi'nin Hikâyesi

(وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا)

"Sakın hainlerin savunucusu olma."

Rivayet olunduğuna göre bu ayet, bir zırh çalan, ancak yakalanacağından korkunca da zırhı bir Yahudi'nin evine atan adam hakkında inmiştir. Evinde bulunduğunda Yahudi, zırhı kendisinin çalmadığını söylemiş, hırsız ise onun çaldığını söylemişti. Bazı Müslümanlar da Yahudi'ye karşı Müslümana destek olmuşlardı. Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*da onların sözlerine inanır gibi olmuştu. Bunun üzerine Cenab-ı Allah Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem,* zırhı kimin çaldığından haberdar ederek Yahudi'nin suçsuz olduğunu bildirdi. Yahudi'yi mahkeme etmekten menetti. Kendisinin de hırsızı savunanlar tarafında yer aldığı için mağfiret dilemesini emretti. Bu bir hakkı ispatlamak veya reddetmek için işin iç yüzünü bilmeden bir kimse aleyhinde ifade vermenin caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü işin iç yüzünü bilmeden suçsuz olan Yahudi'nin aleyhinde tavır takınan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Yüce Allah tarafından kınanmış ve bu olumsuz tavrından dolayı tövbe istiğfarda bulunması emredilmiştir. Hainleri savunmayı yasaklayan bu ayet ve devamı, haklıolduğu bilinmeyen kimseye yardımcı olma yasağını pekiştirmektedir.

(لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا اَرٰيكَ اللّٰهُ)

"İnsanlar arasında Allah'ın sana öğrettikleri ile hüküm veresin."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem,* söylediklerini kendi içtihadı neticesinde söylemediğini, onun bütün söz ve fiillerinin nasstan kaynaklandığı görüşünde olanlar bu ayeti ve Necm suresindeki şu ayeti delil olarak ileri sürebilirler:

(وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى)

"O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir."[149]

149 Necm, 53/3-4

Bu iki ayette, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendi içtihadının sonucu olarak konuşmadığına delalet eden bir delil bulunmamaktadır. Zira biz diyoruz ki, onun kendi içtihadı sonucunda konuştuğu şeyler de Allah'ın ona gösterip öğrettiklerinden ve yapmasını vahyettiklerindendir. Dolayısıyla ayette, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ahkâmla ilgili olarak içtihatta bulunmadığına dair bir delil bulunmamaktadır.

(وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا)

"Sakın hainlerin savunucusu olma" ayetiyle ilgili olarak şöyle denilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kalbinin Yahudi'ye değil de Müslümana olan meyli sebebiyle suç işleyen ve hıyanet içinde olan Müslümandan yana tavır sergilemiş olabilir. Çünkü suç işleyen Müslümanın suçlu ve haksız olduğunu bilmiyordu. Görünürde çalınan zırh Yahudi'nin yanında bulunduğu için de Yahudi suçlanmaya daha yatkın bir konumda, Müslüman ise beraat etmeye daha yatkın bir konumdaydı. Bu sebeple Yüce Allah, biri Müslüman diğeri Yahudi de olsa hasımlardan birinden (Müslümandan) yana tavır koyup onu savunmamasını emretti. Bu da İslam'ı yargılamada bir ilke oldu. Hasımlardan biri hâkim nazarında saygın diğeri aksi bir vasıfta da olsa, hâkim herhangi birinden yana olmayacaktır. Bu da çalıntı bir nesnenin bir kimsenin elinde bulunmasının, o kimsenin hırsızlık yaptığına hükmetmeyi gerektirmemektedir. Zira Yüce Allah Peygamberi'nin *sallallahu aleyhi ve sellem*, çalıntı malın yanında bulunduğu Yahudi'nin hırsız olduğuna hükmetmesini yasaklamıştı. Çünkü Yahudi, zırhı kendisinin çaldığı iddiasını inkâr ediyordu.

Bu hâdise Yusuf'un *aleyhissellem*, buğday ölçeğini kardeşinin yükünün içinde gizleyip sonra da ölçek onun yükü içinde bulundu diye kardeşini kendi yanında alıkoymasına benzememektedir. Çünkü Yusuf *aleyhissellem* onlara, kendi şeriatlarında caiz olan bir hükmü uygulamıştı. Onlar, hırsızı köleleştiriyorlardı. Ancak Yusuf *aleyhissellem*, kardeşini köleleştirme imkânına sahip olmasına rağmen köleleştirmemiş, sadece yanında alıkoymuştu. Hırsızlık yaptığını da söylememişti. Onu başka birisi söylemişti. O da Yusuf'un *aleyhissellem* kardeşi (Bünyamin) in gerçekten hırsızlık yaptığını zannederek böyle demişti. Oysa Cenab-ı Allah, (اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ) **"Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı**

günahtır"[150] buyurarak kişinin kendi zannına ve nefsinin arzusuna göre hükmetmesini yasaklamıştır.

Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّهُ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ)

"Zandan sakının. Çünkü o, sözlerin en yalan olanıdır."[151]

(وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا)

"Sakın hainlerin savunucusu olma."

(وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ اَنْفُسَهُمْ)

"Kendilerine hainlik edenleri savunma."[152]

Çalınan zırh Yahudi'nin evinde bulunduğu için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Yahudi'ye karşı Müslümandan yana bir tavır sergilemiş, Müslümana destek vermeye niyetlenmiş olabilir. Bunun üzerine Yüce Allah Yahudi'nin suçsuz olduğunu ona bildirmiş, hırsızı savunan Müslümanların yanında yer almasını yasaklamıştır. Bu Müslüman grup, hırsızın lehinde şahitlik ediyor ve arkadaşları arasında onu mazur görmesini, suçlu olduğunu iddia edenleri reddetmesini istiyorlardı. Böyle bir şahsın hırsızlıkla suçlanamayacağı doğrultusunda lehte şahitlik ettikleri için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hırsıza yardımcı olacakmış gibi bir görüntü vermişti. Bunun üzerine Yüce Allah onların iç yüzünü şu ayetle kendisine bildirmişti:

(وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ اَنْ يُضِلُّوكَ)

"(Ey Muhammed!) Eğer Allah'ın sana lütuf ve merhameti olmasaydı, onlardan bir grup seni saptırmaya çalışırdı."[153]

---

150 Hucurat, 49/12

151 Suheyb Abdulcebbar, el-Câmi'u's-Sahih li's-Süneni ve'l-Mesanîd: 17/492

152 Nisâ, 4/107

153 Nisâ, 4/113

O haine yardımcı olmanı isteyerek seni saptırmaya çalışırlardı. Denilir ki: Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* o hırsıza yardımcı olmasını isteyen ve kendileri de o haine yardımcı olan grup, Müslümandı. Ancak onlar o hainin iç yüzünü ve kesin olarak hırsızlık yaptığını bilmiyorlardı. Ama zırh evinde bulundu diye Yahudi'nin hırsızlık yaptığına hükmetmeleri de caiz değildi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: Meselenin zahiri aslına aykırı da olsa işin görünen tarafına bakarak hüküm vermek nasıl dalalet olur? Hâkimin görevi, işin iç yüzüne göre değil, zahire göre hüküm vermektir.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Meselenin zahirine göre hüküm vermek dalalet değildir. Asıl dalalet, bilinen bir gerçeğe dayanmadan hainin suçsuz olduğuna hükmetmek ve onu berat ettirmektir. İşte o grup, Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* bu maksattan saptırmaya çalışmışlardı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً اَوْ اِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهٖ بَرٖيئًا فَقَدِ
احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبٖينًا ﴿١١٢﴾)

112-"Kim bir hata işler veya bir günah kazanır da sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa, şüphesiz iftira etmiş, apaçık bir günah yüklenmiş olur."

Ayette geçen (خطيئة) ile (اثم) arasındaki farkı araştıranlar demişler ki: (خطيئة) yani hatâ, kasıt olmaksızın işlenen aykırılıklardır. (اثم) kelimesi ise kasten işlenen aykırılıklardır. Bu ayette ikisi bir arada zikredildi ki, hükümleri açıklansın. Suçsuz birine iftira edildiğinde bu iftira kasten olsa da olmasa da hüküm aynıdır. İftira eden kişi, şüphesiz iftira etmiş ve apaçık bir günah yüklenmiş olur. Çünkü kişinin, işlediğini bilmediği bir fiilinden dolayı bir başkasına iftira etmesi caiz değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا خَيْرَ فٖي كَثٖيرٍ مِنْ نَجْوٰيهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ
مَعْرُوفٍ اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَاءَ
مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتٖيهِ اَجْرًا عَظٖيمًا ﴿١١٤﴾)

114-"Bir sadaka vermeyi, yahut iyilik yapmayı, yahut da insanların arasını düzeltmeyi emredenleri hariç, onların aralarındaki gizli konuşmaların çoğunda hiçbir hayır yoktur. Kim bunları sırf Allah'ın rızasını kazanmak için yaparsa, biz ona büyük bir mükâfât vereceğiz."

Lügat âlimleri dediler ki: Ayette geçen (نَجْوَى) kelimesi, gizli konuşma ve fısıltı demektir. Yüce Allah sadaka vermeyi veya iyilik yapmayı ya da insanların arasını düzeltmeyi emredenleri hariç, kendi aralarındaki fısıltılarında ve gizli konuşmalarında hayır olmadığını açıklamıştır. Bütün hayırlı ve dinen hoş karşılanan işlerin yapılması iyiliktir. Çünkü akıl, bunları birer iyilik ve güzellik olarak kabul eder. Akıl, ikrar edip yapmayı üstlendiği için hakkı tanıyıp itiraf eder. Yapmaktan uzak durup yasaklandığı için batılı da inkâr eder. Diğer taraftan hayır ve iyilik amellerine maruf (bilinen ve tanınan şeyler) denmiştir. Çünkü erdemli ve dindar kimseler, iç içe oldukları ve devamlı yaptıkları için iyi amelleri tanıyıp bilirler. Hayrı tanıdıkları kadar kötü amelleri tanıyıp bilmezler. Çünkü bunları bilmez ve işlemezler. Bu sebeple hayır ve iyilik amelleri maruf (tanınıp bilinen), kötü ameller ise münker (tanınıp bilinmeyen) olarak adlandırılmıştır.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ubeyde el-Hüceymi, Ebu Cürey Cabir b. Süleym'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Deveme binip Mekke'ye gittim. Mescidin kapısına vardığımda devemi ıhtırdım. Bir de gördüm ki Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* orada oturmuş. Üzerinde yünden dokunmuş, kırmızı çizgili iki aba var. Kendisine "Es Selamü aleyke ya Resûlallah" diyerek selam verdim. O da ***"Ve aleyke's-Selam"*** diyerek selamımı aldı. Kendisine, "Biz bir bedevi topluluğuyuz. Bizde biraz kabalık vardır. Bana, Allah'*ın beni onlardan yararlandıracağı bazı kelimeler öğret*" dedim. Üç defa bana ***"Yanaş (bakalım)"*** dedi. Ben de (yanına) yanaştım. Bana, ***"Söyleyeceklerimi tekrarla"*** dedi. Ben de tekrarladım. Bana şunları söyledi: ***"Allah'a karşı gelmekten sakın. Kardeşini güler yüzle karşılamak, su çekip almak isteyen birinin kovasına kendi kovandaki suyu boşaltmak dahi olsa iyi amellerden hiçbirini küçük görme. Birisi sende bulunduğunu bildiği bir huyundan ötürü sana söverse, sen onda bulunduğunu bildiğin bir huyundan ötürü ona sövme. (Sövmezsen) Allah sana sevap yazar, ona da günah yazar. Allah*'ın sana bahşettiği nimetlerden hiçbirine sövme."**[154]

154 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/399

Ebu Cürey dedi ki:"Kendi zâtı ile kâim olan Allah'a yemin ederim ki, o günden sonra (Allah'ın bana bahşetmiş olduğu nimetlerden) ne bir koyuna ne de bir deveye sövdüm."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Cafer'in dedesi, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

«اصْنَعِ الْمَعْرُوفَ إِلَى مَنْ هُوَ أَهْلُهُ وَإِلَى مَنْ لَيْسَ هُوَ أَهْلُهُ، فَإِنْ أَصَبْتَ أَهْلَهُ فَهُوَ أَهْلُهُ، وَإِنْ لَمْ تُصِبْ أَهْلَهُ فَأَنْتَ مِنْ أَهْلِهِ»

***"Layık olana da olmayana da iyilik yap. Eğer layık olana yapmışsan o zaten iyilik ehlindendir. Eğer layık olmayana yapmışsan, sen iyilik ehlindensin."*[155]**

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Ümame, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

***"Her iyilik bir sadakadır. Cennete ilk girecek olanlar iyilik yapanlardır. Yapılan iyilikler, insanı kötü bir şekilde düşüp ölmekten kurtarır."*[156]**

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

«إِنَّكُمْ لَا تَسَعُونَ النَّاسَ بِأَمْوَالِكُمْ وَلَكِنْ يَسَعُهُمْ مِنْكُمْ بَسْطُ الْوَجْهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ»

***"Mallarınızı vererek insanları kazanamazsınız. Lâkin güler yüzünüz ve güzel ahlâkınız ile onları kazanmaya çalışın."*[157]**

Sadakanın Çeşitleri Vardır

Sadaka birkaç çeşittir. Fakirlere bazen farz olarak bazen de nafile olarak mali yardımda bulunarak sadaka verilir. Bazen de bir Müslümana ma-

155 el-Kadâ'i, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sellâme b. Ali, *Müsnedu'ş-Şihâb: 1/436*

156 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 6/163

157 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 10/401

nevi destek sağlayarak ve bir şeyler söyleyerek sadaka verilir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ)

"Her iyilik bir sadakadır."

(كُلُّ سُلَامى مِن الناسِ عليهِ صَدَقَةٌ)

"İnsanların her mafsal (ve kemiği) için sadaka vermeleri gerekir."[158]

(أيعجزُ أحدُكُم أن يكون مِثْلَ أبي ضمضمٍ؟ قالوا: ومن أبو ضمضمٍ؟
قالَ: رجُلٌ فيمن كان مِن قبلِكم قال: "عِرضِي لمن شَتَمَنِي)

"Biriniz Ebu Damdam gibi olamaz mı?"

"Ebu Damdam kim?" dediler.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu: ***"Sizden önceki ümmetlerde yaşamış biridir. O şöyle demişti: "Bana sövene kişilik haklarım sadaka olsun."***[159]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebu Damdam'ın insanların eziyetine tahammül edişini sadaka saymıştı.

(اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ)

"Yahut da insanların arasını düzeltmeyi..."[160]

158 Buhari, Cihad, 130
159 Ebu Davud, Edep, 43
160 Nisâ, 4/114

Bu, şu ayetin karşılığıdır:

(وَاِنْ طَٓائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا)

"Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin."

(فَاِنْ فَٓاءَتْ فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَاَقْسِطُوا اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ)

"Eğer (Allah'ın emrine) dönerse, artık aralarını adaletle düzeltin ve (onlara) adaletli davranın. Çünkü Allah, adaletli davrananları sever."[161]

(فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَٓا اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ)

"Uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur. Uzlaşmak daha hayırlıdır."[162]

(اِنْ يُرِيدَٓا اِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا)

"İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır."[163]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Derdâ *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın (s.a.v)şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

("ألا أخبِرُكُم بأفضَلَ من درجةِ الصِّيامِ والصَّلاةِ والصَّدَقةِ؟

" قالوا: بَلَى يا رسولَ الله -صلى الله عليه وسلم - قال:

"إصلاحُ ذاتِ البَينِ، وفسادُ ذات البين الحالِقَةُ")

"Size oruç, namaz ve sadakanın derecesinden daha faziletli bir şeyi haber vereyim mi?" Ashab-ı kiram, "Evet ya Resûlallah"dediler.

---

161 Hucurat, 49/9

162 Nisâ, 4/128

163 Nisâ, 4/35

Buyurdu ki: ***"Ara bulup düzeltmektir. Ara bozmak ise dini kökünden kazıyıp yokeder."***[164]

(اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ)

"Yahut da insanların arasını düzeltmeyi..." ibaresinin devamında şöyle buyrulmaktadır:

(وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا)

"Kim bunları sırf Allah'ın rızasını kazanmak için yaparsa, biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz."[165]

Sadaka vermeyi, iyilik yapmayı ve insanların arasını düzeltmeyi emreden ayetin sonuna bu kaydın konulması, onlara baş olmak ve âmir konumuna yükselmek amacıyla bunları yapanlara sevap mükâfat verileceği zannedilmemesi içindir.

(وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ
الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿١١٥﴾)

115-"Kim, kendisine hidayet (doğru yol) besbelli olduktan sonra peygambere karşı çıkar, mü'minlerin yolundan başkasına uyarsa, onu yöneldiği yolda bırakırız ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir varış yeridir."

Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* karşı çıkmak, ona muhalefet edip zıttına gitmek ve onun takip ettiği yoldan başka bir yola girmektir. Şu ayet de buna benzemektedir:

(اِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ)

"Allah'a ve Resûlü'ne düşmanlık edenler, kendilerinden öncekilerin alçaltıldığı gibi alçaltılacaklardır."[166]

164 Ebu Davud, Edep, 57
165 Nisâ, 4/114
166 Mücadele, 58/5

Bu ayette düşmanlık olarak tercüme edilen (يُحَادُّونَ) kelimesiyle Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* bulunduğu yoldan başka bir yolda olmak, yani itikat ve diyanet bakımından ona zıt olmak manası kastedilmiştir.

(مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى)

"Kendisine hidayet (doğru yol) besbelli olduktan sonra..."

Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* muhalefet edeni bu muhalefetten sert bir şekilde vazgeçirmek, çirkin bir halde olduğunu ve bundan dolayı azabı hak ettiğini bildirmek için böyle buyrulmuştur.Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* doğruluğuna delalet eden ayet ve mucizelerin meydana gelmesinden sonra dahi inad edip ona muhalefet ettiği için azabı hak etmiştir. Ayette azap tehdidinden bahsedilirken, mü'minlerin yolundan başka bir yola girmekle Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* muhalefet etmek birlikte zikredilmiştir. Bu da icmanın sahih ve geçerli bir delil olduğunu ispatlamaktadır. Çünkü mü'minlerin yolundan başka bir yola girmek, azap tehdidinin kapsamına girmektedir.

(نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى)

"Onu yöneldiği yolda bırakırız."

Burada mü'minlerin yolundan ayrılan kimsenin Allah ile alakasının kalmadığı, veli edinip onlarla güç ve kuvvet bulduğunu iddia ettiği putlarıyla başbaşa bırakılacağı, Allah'ın ona asla yardım etmeyeceği ve destek vermeyeceği bildirilmektedir.

(وَلَاُضِلَّنَّهُمْ وَلَاُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ اٰذَانَ الْاَنْعَامِ
وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا
مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا ﴿١١٩﴾)

119-"(Şeytan) «Onları mutlaka saptıracağım, mutlaka onları kuruntulara sokacağım ve onlara emredeceğim de (putlara adak için) hayvanların kulaklarını yaracaklar. Yine onlara emredeceğim de

Allah'ın yarattığını değiştirecekler» (dedi). Kim Allah'ı bırakıp da şeytanı dost edinirse şüphesiz o, apaçık bir hüsrana düşmüştür."

Bu ayeti Katade, İkrime ve Süddi'nin bu şekilde manalandırdıkları rivayet edilmiştir.

(وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ)

"Onları mutlaka kuruntulara sokacağım."

Yani Allah bilir ya şeytan, onları dünya da uzun müddet kalacaklarına, dünyanın nimet ve lezzetlerine kavuşacaklarına dair kuruntulara sokacağını söylüyor. Bu kuruntuya sokacak ki onlar da dünyaya meyletsinler, putlara adanıp da kulağı yarılan hayvanları yemeyi kendilerine ve herkese haram kılsınlar. Bu hayvanlara Bahîre denirdi ve Araplar bunları yemeyi haram sayarlardı.

(وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ)

"Onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler."

Bu ayetin üç şekilde manalandırıldığı rivayet edilmiştir. Şöyle ki:

1-İbrahim, Mücahit, Hasan, Dahhâk ve Süddi,İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmişlerdir. "Şeytan kendisine uyanlara, Allah'ın haram kıldığını helal saymalarını, helal kıldığını da haram saymalarını emreder."

Ayetin bu manaya geldiğine şu ayet de delalet etmektedir:

(لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ)

"Allah'ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur. İşte bu dosdoğru dindir."[167]

---

167 Rûm, 30/30

2-Şehr b. Havşeb, İkrime ve Ebu Salih, Enes *radıyallahu anh* ile İbnAbbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmişlerdir. "Ayette kastedilen mana, erkeğin burulup hadım hale getirilmesidir."

3-Abdullah ile Hasan'dan gelen rivayete göre ayette kastedilen mana, dövme yaptırmaktır.

Katade, Hasan'ın hayvanları burmakta sakınca görmediğini rivayet etmiştir. Tavus ile Urve'nin de benzer görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

İbn Ömer'in *radıyallahu anh* hayvanları burmayı yasakladığı ve "Erkeklerin burulmasını yasaklıyorum" dediği rivayet edilmiştir.İbn Abbas *radıyallahu anh*, "Hayvanları burmak, işkencedir" dedi ve sonra da (وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ) **"Onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler"** ayetini okudu.

Abdullah b. Nafi'nin bildirdiğine göre babası Nafi, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem, **develeri burmayı yasakladı."***

["Allah İbrahim'i Dost Edindi" Ayeti]

(وَمَنْ اَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًاۜ وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٥﴾)

125-"Kimin dini, iyilik yaparak kendini Allah'a teslim eden ve hakka yönelen İbrahim'in dinine tabi olan kimsenin dininden daha güzeldir? Allah İbrahim'i dost edindi."

Bu ayet şuna benzemektedir:

(ثُمَّ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ اَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا)

"Sonra da sana, "Hakka yönelen İbrahim'in dinine uy" diye vahyettik."[168]

168 Nahl, 16/123

Bu ayet, İbrahim'in *aleyhissellem* dininden olduğu sabit olan hükümlere bizim de tabi olmamızı gerektirmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatının İbrahim'in *aleyhissellem* şeriatının aynısı olması gerekiyor, denilecek olursa biz deriz ki: İbrahim'in *aleyhissellem* dini, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* getirdiği dine dâhildir. Hatta Peygamberimizin *sallallahu aleyhi ve sellem* dininde, İbrahim'in *aleyhissellem* dininden daha fazlası vardır. Bundan dolayı İbrahim'in *aleyhissellem* dinine tabi olmak gerekir. Çünkü onun dini Peygamberimizin *sallallahu aleyhi ve sellem* dinine dâhildir. Peygamberimizin *sallallahu aleyhi ve sellem* getirdiği dine tabi olan kimse, aynı zamanda İbrahim'in *aleyhissellem* dinine de uymuş olur.

Ayette geçen "Hanif" kelimesinin müstakîm, dosdoğru yolda olan kimse anlamına geldiği söylenmiştir. Dosdoğru yola koyulan kimse ise hanifiyyedir. Hayır manasına yorumlansın diye topala "Ahnef", tehlikeli yere, kurtuluş anlamına gelen "Mefaze" denir. Yılan veya akrep sokmuşa da "Sağlam" denir.

(وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيمَ خَلِيلًا)

"Allah, İbrahim'i dost edindi" cümlesine gelince, bunun iki manaya geldiği söylenmiştir. Birincisi, onu sevip dost edinmiştir. Bu mertebeye yükselemeyenlere vermeyeceği sırlarını ona açmış demektir. İkincisi ise ayette geçen (خليل) kelimesi, ihtiyaç manasına gelen hıllet kökünden gelmektedir. Buna göre Allah'ın halili, Allah'a muhtaç olan ve ihtiyacı ancak Allah tarafından karşılanabilecek olan kimse demektir. Ayette eğer bu manalardan birincisi kastedilmişse, "İbrahim, Allah'ın halilidir. Allah da İbrahim'in halilidir" demek caiz olur. Ama ikinci mana kastedilmişse, "Allah, İbrahim'in halilidir" demek caiz olmaz ama "İbrahim, Allah'ın halilidir" demek caiz olur.

(وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي
الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ الّٰتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ

اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَاَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامٰى
بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِهِ عَلِيماً ﴿١٢٧﴾)

127-"Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: «Onlar hakkında size fetvayı Allah veriyor.» Kitapta, kendilerine (verilmesi) farz kılınan (miras)ı vermediğiniz ve evlenmek istediğiniz yetim kızlara, zavallı çocuklara ve yetimlere adil davranmanıza dair, size okunmakta olan âyetler de bunu açıklıyor. Ne hayır yaparsanız şüphesiz Allah onu bilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, velisinin himayesinde bulunan yetim kız hakkında inmiştir. Velisi onun malına ve güzelliğine rağbet ediyor, ama mehrini adaletli bir şekilde vermiyordu. İşte bundan dolayı veliler, himayelerindeki yetim kızlarla evlenmekten menedildiler. İlla da evleneceklerse, emsallerine verilen en yüksek mehir kadar mehir versinler.

(وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ)

"Kitapta, yetim kızlara (âdil davranmanıza dair) size okunmakta olan âyetler de bunu açıklıyor."

"Size okunmakta olan âyetler" ifadesiyle, bu surenin başında geçen (وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ) **"Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan nikâhlayın"**[169]ayeti kasdedilmektedir.

Kadınla Kocasının Uzlaşması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزاً اَوْ اِعْرَاضاً فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا
اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحاً وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّ
وَاِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيراً ﴿١٢٨﴾)

169 Nisâ, 4/3

128-"Eğer bir kadın kocasının, kendisine kötü davranmasından, yahut yüz çevirmesinden endişe ederse, uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur. Uzlaşmak daha hayırlıdır. Nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır. Eğer iyilik eder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır."

Ayetin aslında geçen "Nüşuz" kelimesinin sevmediği için kocanın karısına üstten bakması ve baskı uygulaması manasına geldiği söylenmiştir. Nüşuz kelimesi, yerin kabarıp yükselmesi anlamına gelen (نَشَزَتِ الأرْضُ) kökünden türediği söylenmiştir.

(اَوْ اِعْرَاضًا)

"...yahut yüz çevirmesinden" öfke veya kızgınlığından dolayı yüzçevirmesinden endişe ederse, Cenab-ı Allah uzlaşmalarını mübah kılmıştır. Hz. Ali ile İbn Abbas'ın *radıyallahu anh,* kadının mehrinin bir kısmını almaktan vazgeçerek veya bazı günlerinden kuması lehine feragat ederek kocasıyla uzlaşmasını caiz gördükleri rivayet edilmiştir.

Hz. Ömer *radıyallahu anh* dedi ki: "Eşlerin bir şey üzerinde uzlaşmaları caizdir."

Simâk'ın bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sevde *radıyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisini boşamasından endişe etti ve 'Ey Allah'ın Resûlü, beni boşama. Nikâhında tut. Günümü de Aişe'ye devret" dedi. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* öyle yaptı. Bunun üzerine (وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا اَوْ اِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا) **"Eğer bir kadın kocasının, kendisine kötü davranmasından yahut yüz çevirmesinden endişe ederse, uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur"** ayeti indi. Eşlerin bir şey üzerinde uzlaşmaları caizdir."

Hişam b. Urve'nin bildirdiğine göre babası, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayet, şöyle bir durumdaki kadın hakkında inmiştir. Kadın, bir erkekle evlidir ama kocası onu boşayıp başka

bir kadınla evlenmek niyetindedir. Kadın ona, 'Beni boşama; nikâhında tut. Bana nafaka vermekten muafsın. Yanımda gecelemeyebilirsin."

(فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ)

"Uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur. Uzlaşmak daha hayırlıdır" ayeti işte bu durumdaki kadından bahsetmektedir."

Birçok tarikten gelen rivayetlere göre Hz. Aişe *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Sevde, (Hz. Peygamber ile birlikte olma) gününü Aişe'ye hibe etti. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sebeple Hz. Aişe'nin yanında daha fazla kalırdı."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet birden çok kadınla evli olan erkeğin, eşlerinin yanında sıra ile gecelemesinin, tek kadınla evli ise de (bir zaruret olmadıkça) geceyi onun yanında geçirmesinin vacip olduğuna delalet etmektedir.

Kâ'b b. Sur, dört günde bir günün kadının yanında geçirilmesinin kadının kocası üzerinde bir hakkı olduğuna hükmetti. Bu hükmünü Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* hazır bulunduğu bir mecliste vermiş, o da bu hükmü beğenmişti ve onu Basra'ya kâdı olarak atamıştı. Yüce Allah, kadının geceleme sırasından kumaları lehine feragat etmesini mübah kılmıştır.

Ayetin genel manası mehir, nafaka, geceleme sırası ve diğer kadınlık haklarından vazgeçme karşılığında, kadının kocasıyla uzlaşmasının caizliğini gerekli kılmaktadır. Şu kadar var ki geçmişe yönelik hak edilen nafakadan kadın, kocasını ibra edebilir. Gelecek zamanda hak edilecek olan nafakadan ibra etmesi sahih değildir. İbra etmiş olsa bile gerek duyduğunda bu hakkını talep edebilir. Aynı şekilde cinsel ilişkide bulunma hakkından ibra etmesi de sahih değildir. Dilediğinde kocasından kendisiyle ilişkide bulunmasını isteyebilir. Ancak gönül hoşluğuyla nafaka istemekten ve kocasının kendisinin yanında gecelemesi hakkından feragat edebilir. Ama geleceğe yönelik olarak kocasını bu yükümlülükten ibra etme şeklinde nafaka ve cinsel ilişki hakkını düşüremez. Kocanın da bir bedel ödeyerek karısını, cinsel ilişkide bulunma ve yanında geceleme hakkından vazgeçirmeye çalışması caiz olmaz. Çünkü bu, başkasının malını batıl yolla yemektir. Ya da bu, karşılığında bedel alınması caiz olmayan bir haktır. Çünkü eşlerin cinsel ilişkide bulunmaları ve kocanın karısının yanında

gecelemesi, kendisini icab ettiren sebebi (nikâh akdi) varken düşürülemeyecek haklardandır. Bu, adamın köleyi mehri teslim etmekten ibra etmesi gibidir. Bu ibra sahih olmaz. Çünkü mehri teslim etmeyi icab ettiren sebep vardır. O sebep de nikâh akdidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri, erkeğin iddet nafakası karşılığında karısını hul' etmesinin caiz olduğuna hükmetmişlerdir. Böylece sebebi (iddet) mevcut olmakla birlikte verilmesi henüz vacip olmamış bir nafakayı ödemekten ibra etmeyi caiz görmüşlerdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hükmü vermekle fakihlerimiz, nafaka vermekten ibra etmeyi caiz görmüş değildirler. Verilmesi henüz vacip olmamış bir nafakadan ibra etmenin caiz olmaması hususunda hul'edilen kadınla nikâhı devam eden kadın arasında bir fark yoktur. Lâkin koca, iddet nafakasını vermeme karşılığında karısını hul'ettiğinde iddet nafakasını, karısından alacağı hul' bedelinin yerine koymuş olmaktadır. Hul' bedelinde de bu kadar bir cehaletin/belirsizliğin olması caizdir. Bu bedeli ödemesi, hul' akdi sebebiyle kadının sorumluluğundadır. Sonra ileride almayı hak edeceği iddet nafakası, kendisinin kocasına ödemesi gereken hul' bedelinin yerine geçer. Ayet-i kerime karı-kocanın, mehrin tamamından veya bir kısmından vazgeçilmesi ya da artırılması üzerine uzlaşmalarının caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ayet-i kerime bu hususta herhangi bir ayrım yapmamış, her türlü uzlaşıyı caiz görmüştür.

(وَالصُّلْحُ خَيْرٌ)

"Uzlaşmak daha hayırlıdır."[170]

İlim ehli bazı kimseler dediler ki: Uzlaşmak, yüzçevirmekten ve kötü davranmaktan daha hayırlıdır. Başkaları dediler ki: Eşlerin uzlaşmaları, ayrılmalarından daha hayırlıdır. Delil ile ayrı bir hüküm konulmadıkça uzlaşmanın her hususta hayırlı olduğu bu ayetten anlaşılabilir. Taraflardan birinin diğerinin hakkını inkâr etmesi durumunda iki tarafın uzlaşması, belirsiz bir şey üzerine de uzlaşılması caizdir.

---

170 Nisâ, 4/128

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّ)

"Nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır."[171]

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Said b. Cübeyr *radıyallahu anh* dediler ki: "Kadınların nefisleri, kocalarındaki payları ve malları hakkında bencilliğe hazır (elverişli) kılınmıştır."

Hasan dedi ki: "Kadın ve erkekten her biri diğerinin üzerindeki hakkını elde etmede bencil davranır." Bencillik ve cimrilik, hayrı engellemeye tutkun olmaktır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ)

"Ne kadar uğraşırsanız uğraşın, kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsiniz."[172]

Ebu Ubeyde'nin bu ayetin açıklamasıyla ilgili olarak şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Sevgi ve gönlünüzün meyletmesi bakımından kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsiniz."İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hasan ve Katade'nin de bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

(فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ)

"Öyle ise (birine) büsbütün gönül vermeyin."

Doğrusunu Allah bilir. Yani birden fazla kadınla evli olan erkek, kadınlarından birini tamamen bırakıp diğerine yönelmesin. Buna ayetin devamındaki şu ibare de delalet etmektedir:

(فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ)

"Ötekini (kocası hem var, hem yok) askıda kalmış kadın gibi bırakmayın."

---

171 Nisâ, 4/128

172 Nisâ, 4/129

İbn Abbas, Said b. Cübeyr, Hasan, Mücahid ve Katade, bu ayeti bu şekilde manalandırmışlardır. Katade'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ كَانَتْ لَهُ امْرَأَتَانِ يَمِيلُ مَعَ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى، جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَحَدُ شِقَّيْهِ سَاقِطٌ)

"İki karısı olup da ikisinden birine meyleden bir kimse, kıyamet gününde (vücudunun) iki tarafından biri düşmüş olarak (hesap yerine) gelir."[173]

Bu hadis, erkeğin geceleme sırasında karılarına adaletli davranmasının vacip olduğuna delalet etmektedir. Eğer adaletli davranmayacaksa, ayrılmaları daha iyi olur.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ)

"Sonrası, ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır."[174]

Yüce Allah erkeğin geceleme sırasında karısına adil davranması, onu bir kenarda bırakıp diğer karılarına meyletmemesi gibi kadına karşı görevlerinden bahsettikten sonra ayrılma ihtimallerine binaen onları teselli mahiyetinde şöyle buyurmaktadır:

(وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللّٰهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ)

"Eğer ayrılırlarsa, Allah bol lütuf ve nimetiyle onların her birini zengin kılar (başkalarına muhtaç bırakmaz)."[175]

---

173 İbn Mâce, Nikâh, 47

174 Bakara, 2/229

175 Nisâ, 4/130

Yüce Allah'ın uyulmasını vacip kıldığı hukukunun gereğini yapamamaktan korktukları için ayrılmaya niyetlendiklerinde Allah onlardan her birini zengin kılar (başkalarına muhtaç bırakmaz). Bu ayette Yüce Allah bütün kulların rızkını kendisinin verdiğini, her ne kadar rızkı kullar aracılığıyla vermekte ise de asıl verenin kendisi olduğunu, dolayısıyla hamdi kendisinin hak ettiğini haber vermektedir. Doğruyu bulmaya muvaffak kılan, Allah'tır.

Hâkimin Hasımlara Adil Davranması Gerekir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّام۪ينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَٓاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَب۪ينَۚ اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَق۪يراً فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰٓى اَنْ تَعْدِلُواۚ وَاِنْ تَلْوُٓا اَوْ تُعْرِضُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يراً ﴿١٣٥﴾)

135-"Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.) Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın. Eğer (şahitlik ederken gerçeği) çarpıtırsanız veya (şahitlikten) çekinirseniz (bilin ki) şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

Kabus'un bildirdiğine göre Ebu Zabyan'ın babası, bu ayet hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ayette anlatılmak istenen durum şudur: İki hasım kişi kâdı'nın huzurunda dururken kâdı onlardan birinden yüz çevirir ve başını öte tarafa döndürür."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ümmü Seleme *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنِ ابْتُلِيَ بِالْقَضَاءِ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ فَلْيَعْدِلْ بَيْنَهُمْ فِي لَحْظِهِ، وَإِشَارَتِهِ، وَمَقْعَدِهِ، لَا يَرْفَعَنَّ صَوْتَهُ عَلَى أَحَدِ الْخَصْمَيْنِ مَا لَا يَرْفَعُ عَلَى الْآخَرِ)

"Müslümanlar arasında hüküm vermek (vazifesi) ile imtihan edilen bir kimse bakışı, işareti ve oturuşunda adil olsun. Hasımlardan birine yükseltmediği sesini diğerine asla yükseltmesin."[176]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ) **"Adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun"** ayeti, hakkı ve adaleti ayakta tutma emrini ifade etmektedir. Bu da her kişinin başkalarına karşı görevlerini eksiksizce yerine getirmesini, mazlumun zalimdeki hakkını almasını, zalimin ona zulmetmesine engel olmasını gerektirmektedir. Çünkü bütün bunlar, adaleti ayakta tutma kapsamında olan görevlerdir. Bu yükümlülüğü Yüce Allah, ayetin devamındaki şu ifadelerle pekiştirmektedir: (شُهَدَاءَ لِلّٰهِ) **"Allah için şahitlik yaparak."** Doğrusunu Allah bilir. Yani şahitlik yaparak adalete ulaşılabilecek durumlarda bu ayetteki emir, mazlumun hakkını engelleyen zalime karşı şahitlik yapmayı, böylece mazlumun ondaki hakkının alınıp mazluma verilmesini sağlamayı içermektedir. Bu emir, şu ayete benzemektedir:

(وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَاِنَّهُ اٰثِمٌ قَلْبُهُ)

"Kim şahitliği gizlerse, şüphesiz onun kalbi günahkârdır."[177]

Mezkûr ayet, (وَلَوْ عَلٰى اَنْفُسِكُمْ) **"Sizin aleyhinize de olsa"** ibaresiyle, hak sahibinin hakkını ikrar ve itiraf etme emrini de içermektedir. Çünkü kişinin, üzerinde bulunan hasmına ait hakkı ikrar etmesi, kendi şahsı aleyhine şahitlik etmesi demektir. Bu da kişinin, üzerinde bulunan başkasına ait hakkı ikrar etmesinin caiz ve geçerli olduğuna, hak sahibinin talebi üzerine ikrarda bulunmasının ise vacip olduğuna delalet etmektedir.

(اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ)

"Ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa"

Ayetin bu kısmında gerektiğinde ana-baba ve yakınların aleyhine şahitlik yapılması emredilmektedir. Ayet-i kerime, insanın ebeveyni ve akra-

176 Beyhaki, es-Sünenu's-Suğrâ: 4/133
177 Bakara, 2/283

baları aleyhine şahitlik etmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu hususta bunlarla yabancılar aynı konumdadırlar. Her ne kadar evlatlarının aleyhte şahitlikleri sebebiyle bazen anne babaların hapsedilmesi gerekse bile bu, evladın anne babaya kötü davranması demek değildir. Onlar hoşlanmasalar bile bu, evladın onlar aleyhine şahitlik etmekten çekinmesini gerektirmez. Çünkü (adalet yerini bulsun diye) evladın onlar aleyhine şahitlik etmesi, onların zulmetmelerine engel olmaktır ki bu da bir bakıma onlara yardımcı olmaktır.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(انْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا)

"Zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et."

Dediler ki: Ey Allah'*ın Resûlü, şuna mazlum iken yardım ederiz. Zalim iken nasıl yardım ederiz?*

Buyurdu ki: ***"Onun zulmüne engel olursun. İşte bu, ona yardım etmektir."***[178]

Bu, tıpkı şu hadise benzemektedir:

(لاَ طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ)

"Yaratana isyan edilmesi durumunda yaratılana itaat edilmez."[179]

Bu hadis, helal ve caiz işlerde anne babaya itaat etmenin vacip olduğuna, Yüce Allah'a isyan edilecek durumlarda onlara itaat etmenin caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, hoşlanmasalar bile gerektiğinde onların aleyhine şahitlik edilmesini evlatlara emretmektedir.

(اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَقِيرًا فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا)

"(Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.)"

178 Buhari, Mezalim, 6

179 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Kitabu's-Siyer, 193: 12/546

Burada, aleyhine şahitlik ettiğimiz kimsenin fakirliğine bakarak ona şefkat göstermememiz emredilmektedir. Çünkü Allah, zengin-fakir herkese bizden daha iyi ve güzel bakar. Tümünün yararını bizden daha iyi bilir. Şu halde size düşen görev, bildiğiniz ve gördüğünüz şeyleri söyleyerek onların hakkında şahitlik etmektir.

(فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰى اَنْ تَعْدِلُوا)

"Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın."

Şu halde nefsi arzularınıza uyarak ve akrabalarınıza meylederek adaleti terketmeyin. Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

(اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْاَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى)

"Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma."[180]

Burada şahidin görevinin, üzerinde başkasının hakkı bulunan kimsenin -bu kimsenin fakir olduğunu bilse bile- aleyhine şahitlik etmek olduğuna delalet vardır. Haksızlık yapanın fakir olduğunu bilmediği için kâdı onu hapse atar endişesi, şahidin şehadetten geri durmasını caiz kılmaz.

(وَاِنْ تَلْوُۤا اَوْ تُعْرِضُوا)

"Eğer (şahitlik ederken gerçeği) çarpıtırsanız veya (şahitlikten) çekinirseniz"

Bu ayetin, İbn Abbas'tan*radıyallahu anh* rivayet edilen şu manaya gelmesi de muhtemeldir: İki hasım kişi kâdı'nın huzuruna giderler. Kâdı birinden yüzçevirir ve (onu görmemek için) başını başka tarafa döndürür. Ayette geçen (تلوا) fiilinin mastarı olan (لي) kelimesi defetmek ve uzaklaştırmak manasına gelir. Bu kelimeyle kâdı kastedilirse, ayetin manası, kâdı'nın hasmı, hak ettiği adalet ve eşitlikten uzaklaştırması şeklinde anlaşılır. Bu kelimeyle şahit kastedilirse -ki bu da muhtemeldir- o zaman

180 Sâd, 38/26

mana şöyle olur: Şahit, şehadeti yerine getirmekle emrolunmuştur ki hak sahibi hakkından uzakta kalmasın ve hakkının kendisine teslim edilmesi de geciktirilmesin. Hakkını talep ettiğinde kendisinden yüz çevirilmesin. Mezkûr ayetin hem hâkime hem de şahide yönelik bir emir olması imkânsız değildir. Çünkü ayetin her ikisine de ihtimali vardır. Şu halde ayet-i kerime hasımlara yargı meclisinde aynı seviyedeki mekânlarda oturtma, ikisinin yüzüne bakma ve ikisiyle konuşma hususunda eşit davranılması, birinden ayrı olarak diğeriyle gizli görüşülmemesi emrini içermektedir.

Nitekim Hz. Ali *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* iki hasımdan birini diğerinden ayrı olarak yanımıza alıp onunla başbaşa görüşmemizi yasakladı."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلٰى
رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰئِكَتِهِ
وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾)

136-"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberi'ne, Peygamberi'ne indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkar ederse derin bir sapıklığa düşmüş olur."

Bu ayetin manasının şöyle de olabileceği söylenmiştir: Ey Muhammed'den *sallallahu aleyhi ve sellem* önceki peygamberlere iman edenler! Allah'a, Muhammed'e ve Muhammed'in Allah katından getirdiklerine iman edin. Bunlar, beraberlerinde getirdikleri ayet ve mucizeler sebebiyle önceki peygamberlere iman ettiklerine göre, aynı sebepten Muhammede de *sallallahu aleyhi ve sellem* iman etmeleri gerekmektedir. Diğer taraftan önceki Peygamberlerin kitaplarında Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* geleceğine dair müjdeler vardır. O peygamberlere iman ettiklerine ve Allah katından getirdikleri haberleri tasdik ettiklerine göre, Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* geleceğini de haber vermişlerdir. Şu halde Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamberliğine iman etmeleri gerekmektedir. Buna karşı ileri sürebilecekleri bir itirazları ve delilleri olamaz. Bazıları

da bu ayetin Muhammed'e *sallallahu aleyhi ve sellem* iman etmiş kimselere hitap ettiğini, onların imanlarını sürdürmelerini, imanda sebat etmelerini emrettiğini söylemişlerdir. Doğrusunu Allah bilir.

Mürtedin Tövbe Etmesinin İstenmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْراً
لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلاًۜ ﴿١٣٧﴾)

137-"İman edip sonra inkâr eden, sonra inanıp tekrar inkar eden, sonra da inkarlarında ileri gidenler var ya; Allah onları bağışlayacak da değildir, doğru yola iletecek de değildir."

Katade dedi ki: "Bu ayetle, kitap ehli olan Yahudilerle Hristiyanlar kastedilmektedir. Yahudiler Tevrat'a iman ettiler. Sonra ona muhalefet ederek inkâr ettiler. Aynı şekilde Musa'ya *aleyhissellem* iman ettiler.Sonra ona da muhalefet ederek inkâr ettiler. Hristiyanlar İncil'e iman ettiler. Sonra ona muhalefet ederek inkâr ettiler. Sonra İsa'ya *aleyhissellem* iman ettiler. Sonra ona da muhalefet ederek inkâr ettiler. Sonra Kur'an'a ve Muhammed'e *sallallahu aleyhi ve sellem* muhalefet ederek inkârlarını daha da artırdılar."

Mücahid dedi ki: "Bu ayet münafıklar hakkında inmiştir. Onlar önce iman ettiler; sonra dinden döndüler. Sonra yine iman ettiler ama ardından yine dinden döndüler. Sonra da kâfirlikleri üzere öldüler."

Başkaları dediler ki: "Bu ayette sözü edilenler, kitap ehlinden bir gruptur. Bunlar, Müslümanları şüpheye düşürmeyi amaçlamış, bazen inandıklarını bazen de inkârlarını açığa vuruyorlardı. Cenab-ı Allah onların durumlarını şu ayette açıklamıştır:

(وَقَالَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اٰمِنُوا بِالَّذٖٓي اُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ
اٰمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُٓوا اٰخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ)

"Kitap ehlinden bir grup, «Mü'minlere indirilene günün başlangıcında inanın, sonunda da inkâr edin, belki onlar (size bakarak) dönerler» dedi."[181]

Zındıkın Tövbesinin Kabul Edilip Edilmeyeceği Meselesi

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, tövbe ettiği takdirde Mürtedin tövbesinin kabul edileceğine delalet etmektedir. Zındıkın da tövbesinin kabul edileceğine delalet etmektedir. Çünkü ayette zındık ile diğer kâfirler arasında ayrım yapılmamıştır. İnkârından sonra da tövbesinin yine kabul edileceğine, iman ettiğini açıklaması halinde mü'minliğine hükmedilmesi gerektiğine delalet etmektedir.

Fakihler, mürted ile zındıka tövbe teklifinde bulunulup bulunulmaması gerektiği hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. "el-Asl" adlı eserde Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Mürted, kendisinden tövbe etmesi istenmeden öldürülmez. Kendisine tövbe etme teklifinde bulunulmadan mürted olarak öldürülmesi durumunda onun sorumluluğu olmaz."

Bişr b. Velid, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini nakletti: "Ebu Hanife, iman ettiğini açıklayan zındıka, tıpkı mürted gibi tövbe etmesi teklifinde bulunulması gerektiğini söyledi. Eğer Müslüman olursa serbest bırakılır. Aksi halde öldürülür."

Bu görüşü Ebu Yusuf'un kendisi de bir müddet benimsedi. Ama zındıkların yaptıklarını ve söylediklerinden geri döndüklerini görünce (görüşünü değiştirerek) şöyle dedi: "Bana bir zındık getirilecek olursa hemen boynunun vurulmasını emrederim. Kendisinden tövbe etmesini istemem. Onu öldürmemden önce kendiliğinden tövbe ederse onu serbest bırakırım."

Süleyman b. Şuayb'ın bildirdiğine göre babası, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Zındık bir kişi tövbe ettiğini ileri sürerse, gerçekten tövbe edip etmediğini anlayıncaya kadar onu hapiste tutarım."

181 Âl-i İmrân, 3/72

"Es-Siyer" adlı eserde Muhammed, Ebu Yusuf'un Ebu Hanife'den şöyle bir nakilde bulunduğunu kaydetmiştir: "Mürtede, Müslüman olması teklif edilir. Müslüman olursa ne alâ. Aksi halde olduğu yerde öldürülür. Müslüman olması için teklifte bulunulduğunda hemen Müslüman olmayıp düşünmek için süre isterse, kendisine üç gün süre tanınır." Muhammed, bu görüşe muhalefet eden olduğunu söylememiştir.

Ebu Cafer et-Tahavi dedi ki: Süleyman b. Şuayb'ın bildirdiğine göre babası, Ebu Yusuf'un kendilerine imla ettirdiği "Nevadir adlı eserde şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ebu Hanife şöyle dedi: Zındıkı gizlice öldür. Çünkü onun gerçekten tövbe ettiğini bilemezsin." Ebu Yusuf, bunun hilafına bir şey nakletmiş değildir.

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Mürtede, Müslüman olması için üç defa teklifte bulunulur. Müslüman olursa ne alâ. Aksi halde öldürülür. Bir kimse İslam'dan gizlice dönerse, tövbe etmesi için kendisine teklifte bulunulmadan tıpkı zındıklar gibi öldürülür. Sadece irtidat ettikten sonra hangi dine geçtiğini açıkça söyleyen kimseye tövbe etmesi teklif edilir."

Mâlik dedi ki: "Zındıklar, tövbe etmeleri kendilerine teklif edilmeden öldürülürler." Kendisine itiraz mahiyetinde "Kaderiyecilere[182] nasıl tövbe teklif ediliyor?" denildiğinde Mâlik şu cevabı vermiştir: "Onlara, sahip olduğunuz şu yanlış inancınızdan vazgeçin, denilir. Bu teklife uyarlarsa ne alâ. Aksi halde öldürülürler. Kaderiyeciler ilim sıfatını ikrar ederlerse öldürülmezler."

Mâlik'in bildirdiğine göre Zeyd b. Eslem *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ غَيَّرَ دِينَهُ فَاضْرِبُوا عُنُقَهُ)

"Dinini değiştirenin boynunu vurun."[183]

---

182 Kaderiyye: Müslümanlar arasında çıkan bir fırka olup hayrı Allah'a, şerri de başkasına isnad ederler. Onlar hakkında bir hadiste şöyle buyrulmuştur: (القَدَرِيَّةُ مَجُوسُ هذه الأمة) *"Kaderiyeciler bu ümmetin Mecusileridirler."* (Ebu Davud, Sünnet, 17) Çünkü bunların mezhepleri, "Hayır, nurdandır; şer ise karanlıktandır" diyen Mecusi inancına benzemektedir. Bu, onların inancından nefret ettirip vazgeçirmek için mübalağa nevinden bir hadistir.

183 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/338

Mâlik dedi ki: "Bu emir, İslam'dan dönen ve İslam'ı kabul etmeyen kimse hakkındadır. Yoksa Yahudilikten Hristiyanlığa veya Hristiyanlık'tan Yahudiliğe geçen kimse hakkında değildir."

Mâlik dedi ki: "Mürted kişi İslam'a dönerse öldürülmez. Mürtedin (belki pişman olup İslam'a döner diye) üç gün süreyle bekletilmesi güzel olur. Bence uygun olan da budur."

Hasan b. Salih dedi ki: "Kendiliğinden yüz defa tövbe etse bile yine de mürtede, tövbe etmesi teklif edilir."

Leys dedi ki: "Müslümanlar arasında doğup büyüyen bir kimsenin dinden döndüğüne şahitlik edilirse, tövbe etmesi kendisine teklif edilmez. Âdil kimseler onun aleyhinde şahitlikte bulunduktan sonra tövbe etse de etmese de öldürülür."

Şafiî dedi ki: "Alenen dinden dönen kimseye ve zındıka, tövbe etmeleri teklif edilir. Tövbe etmezlerse öldürülürler."

Dinden dönen kimseye, tövbe etmesi için üç günlük süre tanınması konusunda iki görüş vardır. Biri, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* hadisidir. Diğer görüşe göre ise bekletilmez. Hemen gereği yapılır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Mürtedin öldürülmesi konusunda işi ağırdan almayı emretmiş değildir. Hadisin zahirinden anlaşılan mana budur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Süfyan'ın bildirdiğine göre Cabir, Şa'bi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Tövbe etmesi için mürtedde üç gün süre tanınır." Şa'bi böyle dedikten sonra (اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا) **"İman edip sonra inkâr edenler var ya..."** ayetini okudu.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer *radıyallahu anh* dinden dönen kimseye, tövbe etmesi için üç gün süre tanınmasını emretmiştir. Fakat Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ)

"Dinini değiştireni öldürün!"[184]

---

184 Buhari, İstitabetu'l Mürteddin ve'l Muanidin ve Kitaluhum, 2

Bu hadiste mürtedde, tövbe teklif edilmesinden söz edilmemektedir. Öldürülmeyi hak ettiği düşünülerek bu söylenmemiş olabilir. Ama bu, onun İslam'a davet edilmesine ve kendisinin de tövbe etmesine mani değildir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyuruyor:

(اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ)

"Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et."[185]

(قُلْ هٰذِهِ سَبِيلِي اَدْعُوا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصِيرَةٍ اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي)

"De ki: «İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allah'a çağırırız.»"[186]

Bu ayetlerde Yüce Allah'ın dinine davet etme emri vardır. Bu davette de dinden dönenlerle başkaları arasında bir ayrım yapılmamıştır. Ayetlerin zahiri, diğer kâfirleri İslam'a davet etmeyi gerektirdiği gibi mürteddi de davet etmeyi gerektirmektedir. Onu İslam'a davet etmek, tövbe etmesini kendisine teklif etmektir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ)

"Ey Muhammed! İnkâr edenlere söyle: Eğer(iman edip, düşmanlık ve savaştan) vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır.**"[187]**

Bu ayet, imana daveti içermektedir. Bu, zındıka da tövbe teklif edilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü lafzının genelliği bunu gerektirmektedir.

Şu ayet de böyledir:

---

185 Nahl, 16/125

186 Yusuf, 12/108

187 Enfal, 8/38

(إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا)

"İman edip sonra inkâr eden, sonra inanıp tekrar inkâr edenler var ya..."[188]

Burada da zındıkla diğer kâfirler arasında ayrım yapılmamıştır. Tövbe etmesi durumunda onunda Müslümanlığının kabul edilmesini ayetin zahiri gerektirmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ) **"Ey Muhammed! İnkâr edenlere söyle: Eğer(iman edip, düşmanlık ve savaştan) vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır"** ayetinde, tövbe etmesi durumunda Mürtedin ölüm cezasından kurtulabileceğine dair bir delil bulunmamaktadır. Zira biz diyoruz ki; tövbe ettiği takdirde günahları bağışlanır. Ama bununla beraber yine de öldürülmesi gerekir. Evli zinakârın ve başkasının canına kıyan katilin tövbe etseler bile öldürülmesi gibi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: (إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ) **"Eğer(iman edip, düşmanlık ve savaştan) vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır"** ayeti, Mürtedin günahının bağışlanmasını ve tövbesinin de kabulünü gerektirmektedir. Çünkü tövbesi kabul edilmese, günahları da bağışlanmaz. Bu da tövbe etmesi için kendisine teklifte bulunmanın sahihliğine ve tövbesinin dünya ve ahiret ahkâmı bakımından geçerliliğine delalet etmektedir. Şunu da ifade edelim ki kâfirin öldürülmesi, küfür halini devam ettirdiği için onun hak ettiği bir şeydir. Küfrü bırakıp iman ederse, öldürülmesini gerektiren sebep ortadan kalkacağı için canı dokunulmaz hale gelir. Mesela alenen dinden dönen bir kimse, tekrar İslam'a döndüğünü açıkladığında canı dokunulmaz hale gelir. Zındıkın durumu da böyledir.

Medine'de dinden dönüp Mekke'ye giderek müşriklerin arasına katılan ve bu arada Medine'deki akrabalarına mektup yazan bir mürted, "Resûlullah'a sorun. Tövbe edersem tövbem kabul edilir mi?"diye sormuştu.

---

188 Nisâ, 4/137

İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre işte bu mürted kişi hakkında şu ayet indirilmişti:

(كَيْفَ يَهْدِي اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ اِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا اَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ...... اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)

"İman ettikten, Peygamberin hak olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra inkâr eden bir toplumu Allah nasıl doğru yola eriştirir? Allah, zalim toplumu doğru yola iletmez... Ancak bundan sonra tövbe edip kendilerini düzeltenler müstesnadır. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."[189]

Bu ayetlerin inmesi üzerine akrabaları ona mektup yazdılar. O da Medine'ye dönüp Müslüman oldu ve beyanı üzerine tövbesinin makbuliyetine hükmedildi. Bu konuda bu ayetlerin delil kabul edilmesi, kalbindeki inanç bilinemediği için beyanına göre hakkında hüküm verilmesi gerekir.

"Kişi eğer gizlice dinden dönmüşse, onun tövbe edip etmediğini bilemeyiz" denilecek olursa deriz ki:

Biz onun gerçekte nasıl bir inanca sahip olduğunu bilmekle sorumlu değiliz. Bu bilgiye ulaşmamız mümkün değildir.

Yüce Allah zanna dayanarak hüküm vermemizi şu ayetle yasaklamıştır:

(اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ)

"Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır." [190]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

189 Âl-i İmrân, 3/86-89
190 Hucurat, 49/12

(إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّهُ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ)

"Zandan sakının. Çünkü o, sözlerin en yalan olanıdır."[191]

Konuyla ilgili bazı ayetlerde de şöyle buyrulmuştur:

(وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ)

"Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme."[192]

(اِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِهِنَّ)

"Mü'min kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah, onların imanlarını daha iyi bilir."[193]

Bilindiği gibi ayette onların kalplerindeki düşünce ve inançların hakikatini bilmek kastedilmiş değildir. Kastedilen, onların sözlü olarak açığa vurdukları imanlarıdır. Bu da onları mü'min olarak bilmemize yeterli bir işarettir. Ayet-i kerime, dünyevî hükümler bakımından kalpteki inancın değil, sözle açığa vurulan inancın esas alınması gerektiğine delalet etmektedir. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا)

"Size selâm veren kimseye 'Sen mü'min değilsin' demeyin."[194] Bu ayet, bütün kâfirler hakkında genel bir hüküm mahiyetindedir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* la ilahe illallah diyen bir adamı öldüren Üsame b. Zeyd'e *radıyallahu anh,* adamı neden öldürdüğünü sorduğunda Üsame *radıyallahu anh* öldürülmekten kurtulmak için öyle dedi

---

191 Suheyb Abdulcebbar, el-Câmi'u's-Sahih li's-Süneni ve'l-Mesanîd: 17/492

192 İsrâ, 17/36

193 Mümtahine, 60/10

194 Nisâ, 4/94

diyerek kendini savunmuştu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ona, ***"Kalbini yarıp da baktın mı?"*** demişti.[195]

Sevri'bin rivayetine göre Ebu İshak şöyle demiştir: Harise b. Mudarrib, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* yanına gitti. Ona 'Benimle Araplar arasında kin falan yoktur. Ancak Benu Hanife mescidine gittiğimde onların Müseyleme'ye iman ettiklerini gördüm' dedi. Bunun üzerine Abdullah *radıyallahu anh* haber salıp onları yanına çağırttı. Tövbe etmelerini istedi. İbn Nevvaha'dan başka hepsi tövbe ettiler. Abdullah *radıyallahu anh* ona, 'Resûlullah'*ın sallallahu aleyhi ve sellem sana* (لولا أنك رسولٌ لضربتُ عنقك) ***"Eğer elçi olmasaydın senin boynunu vururdum!"*** dediğini işittim. Sen bugün elçi değilsin. Neden Müslüman olduğunu açıklıyordun?' dedi. O da 'Sizden korunmak için Müslüman olduğumu söylüyordum' dedi. Bunun üzerine Abdullah *radıyallahu anh,* Kurza b. Kâ'b'a emredip Pazar yerinde boynunu vurdurdu. Sonra da şöyle dedi: *'İbn Nevvaha'*yı görmek isteyen Pazar yerine gidip ölüsüne baksın."[196]

Zındık'ın tövbesini kabul etmeyenler bu rivayeti delil kabul ederler. Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh,* İbn Nevvaha'nın kavminden tövbe etmelerini istemişti ama ona bu teklifi yapmamıştı. Çünkü o, takiyye yaparak müslümanlığını açığa vururken kalbinde küfrü gizlediğini itiraf etmişti. Abdullah *radıyallahu anh* onu sahabilerin huzurunda öldürtmüştü. Zira bu hususta sahabilerle istişare ettiği bildirilmektedir.

Zühri, Ubeydullah b. Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kûfe'de bazı adamlar Müseylemetülkezzab'a iman etmeye başladılar. Bu durum Hz. Osman'a *radıyallahu anh* mektupla bildirildi. Hz. Osman da *radıyallahu anh* şu emirnameyi gönderdi: "Hak dine inanmalarını, Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in de *sallallahu aleyhi ve sellem* Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmelerini onlara teklif et. Bunu söyleyip Müseyleme'nin dininden uzaklaşanları öldürmeyin. Ama onun dininde kalmakta sebat edenleri öldürün." Bazıları ondan ayrılıp kelime-i şehadet getirdiler. Bazılarıysa onun dininde kalmakta sebat ettiler ve bu yüzden öldürüldüler.

195 Müslim, İman, 41
196 Ebu Davud, Cihad, 164

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِاَنَّ لَهُمْ عَذَاباً اَلِيماًۙ ﴿١٣٨﴾)

(اَلَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَۜ اَيَبْتَغُونَ
عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعاًۜ ﴿١٣٩﴾)

138-"Münafıklara, kendileri için elem dolu bir azap olduğunu müjdele."

139-"Onlar, mü'ıninleri bırakıp kafirleri dost edinen kimselerdir. Onların yanında izzet ve şeref mi arıyorlar? Halbuki bütün izzet ve şeref Allah'a aittir."

(اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ) **"...mü'ıninleri bırakıp dost edinen..."** ibaresinin şu manaya geldiği söylenmiştir: Kâfirleri kendileri için destekçi ve yardımcı edindiler. Müslümanlara muhalefet ve düşmanlık ettiklerinden dolayı kâfirlerin güç ve kuvvet sahibi olduklarını zannediyorlardı. Allah'ın dini hakkındaki cehaletlerinden ötürü böyle bir vehme kapılmışlardı. Bu, ayette sözü edilen münafıkların niteliklerindendir. Bu da mü'minlerin bazı kâfirlere karşı başka kâfirlerden yardım almalarının caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü bu yolla galip gelmeleri halinde bile yine de küfür galip gelmiş olacaktır. Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri bu görüştedirler. Bu görüşün doğruluğuna şu ayet delalet etmektedir: (اَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ) **"Onların yanında izzet ve şeref mi arıyorlar?"** Bu ayetten anlaşılacağı gibi düşmanlara karşı kâfirlerden yardım istemek caiz değildir. Zira bu yolla galip olunduğu takdirde, zafer ve galibiyet yine kâfirlerin olacaktır. Galip gelen yine küfür olacaktır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mezkûr ayet kâfir olan münafıklar hakkında indiğine göre, onunla mü'minlere karşı istidlalde bulunmak nasıl caiz olur?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kâfirleri dost edinme fiilinin haramlığı sabit olduğuna göre, artık bu fiili mü'minler de işlese başka-

ları da işlese hüküm değişmez. Zira Cenab-ı Allah bir kavmi işledikleri bir fiilden dolayı kötülediğinde, artık o fiil kötü bir fiil olur. Bir delile dayanmadan insanlardan herhangi birinin onu işlemesi caiz olmaz.

Ayette geçen (العِزَّة) kelimesinin aslında şiddet manasına geldiği söylenmiştir. Mesela katı ve sert yere (عَزَازَة) "Azaze" denir. Hastalığı şiddetlenen hasta için (قَدْ إسْتَعَزَّ المَرَضُ عَلَى المَرِيضِ) denir. Bir adamın işi zorlaştığında (عَزَّ عَلَيَّ كَذَا) der. Piyasada bir şey azaldığında (عَزَّ الشَّيْئُ) denir. Çünkü o şeyin aranıp bulunması zorlaşır. Bir işte zorlanan adam için de (عازَّهُ فِي الأمْرِ) denir. Meme deliklerinin darlığından dolayı zor sağılan koyun için (شاةٌ عَزوزٌ) denir. Manası şiddet kelimesinden alınan "izzet", kuvvet; "Aziz" ise kuvvetli ve güçlü demektir. Ayet-i kerime, kâfirleri dost ve yardımcı edinme, onlardan güç alma, güçlenmek için onlara sığınma yasağını içermektedir.

Yalancılıkla itham edemeyeceğim bir kimse bize şöyle bir rivayette bulundu:

Abdullah b. İshak'ın bildirdiğine göre Ömer b. Hattab *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etti:

(مَنِ اعْتَزَّ بِالْعَبِيدِ أَذَلَّهُ اللهُ)

"Kullarla güçleneni Allah zelil kılar."[197]

Bu hadis, mezkûr ayetin ışığında manalandırılmalıdır. Yani kâfir, fasık ve benzerleri ile güçlenen kimseyi Allah zelil kılar. Yoksa mü'minlerle güçlenmek kötü bir şey değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ)

"Hâlbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamberi'nin ve mü'minlerindir."[198]

197 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 20/1
198 Münafikun, 63/8

(اَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا)

"Onların yanında izzet ve şeref mi arıyorlar? Hâlbuki bütün izzet ve şeref Allah'a aittir."[199]

Ayetin bu son kısmında kâfirlerin yanında güç ve şeref arama yasağı tekit edilmekte, bütün izzet, güç ve şerefin kâfirlerin yanında değil, Allah katında olduğu haber verilmektedir. Bu ayet birkaç mana içermektedir. Şöyleki:

1-"İzzet" kelimesi kullanıldığında sadece Aziz ve Celil olan Allah'ın izzeti akla gelmelidir. Çünkü Allah'ın izzetinin yanı sıra başka varlıkların izzetine güvenilip dayanılmaz. Çünkü onların izzetleri küçük, az ve hakirdir.

2-Yüce Allah, kendi yarattıkları içindeki güç sahibi olanlara güç verendir. Şu halde bütün güç ve izzet O'na aittir. O'nun güç ve izzeti kendindendir. Kendi güç ve izzetinden, yaratıklarına da güç ve izzet vermiştir.

3-Kâfirler, Allah'ın hükmünde alçak ve zelildirler. Onlardan izzet sıfatı alınmıştır. İzzetin tamamı Allah'a ve O'nun kendilerine hâkimiyet bahşettiği kimselere yani mü'minlere aittir. Kâfirlerin her ne kadar bir çeşit güç ve kuvvetleri olsa da, onlara izzet sahibi denmez. Aziz ismini hak etmezler.

[Allah'ın Ayetlerinin İnkar Edildiği ve Onlarla Alay Edildiği Meclislerde Bulunmanın Hükmü]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَاُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ اِنَّكُمْ اِذًا مِثْلُهُمْ اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾)

140-"Oysa Allah size Kitap'ta (Kur'an'da) «Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, başka bir

199 Nisâ, 4/139

söze geçmedikleri müddetçe, onlarla oturmayın, aksi hâlde siz de onlar gibi olursunuz»diye hüküm indirmiştir. Şüphesiz Allah, münafıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır."

Ayette, kâfirliğini açığa vuran, Allah'ın ayetleriyle alay eden kimselerle bir arada oturmak yasaklanmıştır. Ayette geçen (حَتّٰى) kelimesinin iki manaya gelme ihtimali vardır. Şöyle ki:

1-(حَتّٰى) kelimesi, kâfirlerle birlikte aynı yerde oturma yasağıyla ilgili bir sınır mahiyetindedir. Yani kâfirler kâfirliklerini açığa vurmak ve Allah'ın ayetleriyle alay etmekten vazgeçtiklerinde onlarla aynı yerde oturma yasağı artık sona erer.

2-Kâfirler, siz mü'minleri gördüklerinde kâfirliklerini açığa vurur ve Allah'ın ayetleriyle alay ederler. Yanlarında oturmanız sebebiyle küfür ve alaylarını daha da ileriye götürmesinler diye siz yanlarına oturmayın.

Bu iki manadan birincisi daha kuvvetli görünmektedir. Hasan'dan gelen bir rivayetteanlatıldığına göre, kâfirler küfürlerini açığa vurmayı ve Allah'ın ayetleriyle alay etmeyi bırakıp başka bir söze geçtikleri takdirde, onlarla bir arada oturulabileceğine dair ayetin hükmü şu ayetle neshedilmiştir:

(فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ)

"Hatırladıktan sonra (kalk), o zalimler grubu ile beraber oturma." [200]

Denildiğine göre ayette sözü edilen "zalimler", Arap müşrikleridirler. Bazıları bunların münafıklar olduğunu, diğer bazılarıysa her zalimin bu kapsama girdiğini söylemişlerdir.

(اِنَّكُمْ اِذًا مِثْلُهُمْ)

"Aksi hâlde siz de onlar gibi olursunuz."

Ayetin bu kısmının iki manaya geldiği söylenmiştir. Şöyle ki:

200 En'âm, 6/68

1-Asiliğiniz her ne kadar kâfirlik derecesine varmasa da, onlarla birlikte oturduğunuz takdirde onlar gibi asi olursunuz.

2-Zahiri durumunuza bakılırsa siz, onlarla birlikte oturduğunuz takdirde onların o hallerine razı olmuş sayılırsınız. Oysaküfre ve Allah'ın ayetleriyle alay edilmesine razı olmak küfürdür. Ancak her ne sebeple olursa olsun yanlarına oturmak caiz değilse de, onların bu haline öfke ve kızgınlık duyarak yanlarına oturan kimse kâfir olmaz. Bu ayet, inkârcının kendisini ve inkârını protesto etmenin vacipliğine delalet etmektedir. Dinen çirkin sayılan bir şeyi ortadan kaldırmak ve bunu yapanlar bu yaptıklarına son verip başka bir konuya geçsinler diye yanlarında oturmamak, kalkıp gitmek mümkün değilse, yapılanlardan rahatsızlık duyulduğunu ortaya koymak gerekir. Bu da bir çeşit protestodur.

Dinî Bir Görev Terk Edilmeyecekse, Münkeratın İşlendiği Yerden Uzaklaşmak Gerekir

Yanında dinin çirkin saydığı bir işin yapıldığını gören kimsenin, bu yapılanları görmeyecek ve duymayacak şekilde bir yere çekilip uzaklaşması doğru olur mu? Bu soruya cevaben şöyle denilebilir. Bu konuda denildi ki: Dinin çirkin saydığı şeyleri görmemek ve işitmemek için kişinin o yerden uzaklaşması durumunda dini bir görevin terkisöz konusu değilse oradan uzaklaşması gerekir. Mesela orada icra edilen şarkı ve oyun seslerinden dolayı namazı cemaatle kılamayacaksa, ağıt yakıldığından dolayı cenaze merasimine katılamayacaksa, oyun ve lehviyattan dolayı düğün yemeğine iştirâk edemeyecekse oradan uzaklaşması gerekir. Ama orada yapması gereken dini bir görevi varsa, işlenen münkerata aldırış etmemesi, o çirkinliklere karşı protestosunu ortaya koyduktan sonra mendup olan işleri yapması gerekir.

Bazıları dediler ki: Yüce Allah münafıklarla, kâfirliklerini ortaya koyanlarla, ilahî ayetlerle alay edenlerle bir arada oturulmasını yasaklamıştır. Çünkü onlarla birlikte oturmak, onlara arkadaşlık etmek ve meclislerinde yaptıkları çirkinliklere ortak olmak demektir. Ebu Hanife, oyunlar oynanıp eğlencelerin tertiplendiği bir düğüne katılan kimsenin o düğün yerinden ayrılıp gitmesinin gerekmediğini, hatta kendisinin de bir defasında başına böyle bir durumun geldiğini söylemiştir.

Bir rivayette anlatıldığına göre Hasan ile İbn Sirin bir cenazeye gitmişler. Orada ağıt yakılıyormuş. İbn Sirin orayı terk etmiş. Bu durum Hasan'a anlatıldığında o şöyle demişti: "Biz batıl bir şeyi görüp hak bir şeyi terk ettiğimizde, eğer bu yanlışımızdan geri dönmezsek bu, bizim dinimize olumsuz etki yapar."

Böyle dediği halde orayı terketmemişti. Çünkü cenazeye katılmak, yapılması istenen ve emredilen bir görevdir. Orada başkasının günah işlemesi sebebiyle bu görev terk edilemez. Düğün yemeğine katılmak da böyledir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, davet edilenlerin düğüne katılmalarını tavsiye etmiştir. Orada başkasının işleyeceği münker bir fiilden dolayı kişi eğer bundan rahatsız oluyorsa, düğünün terk edilmesi caiz olmaz.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Süleyman b. Musa, Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer *radıyallahu anh* bir zurna sesi işitti. Parmaklarını kulaklarına tıkadı ve yoldan uzaklaştı. Sonra da bana "Ey Nafi', bazı sesler işitiyormusun?" diye sordu. Ben 'hayır' deyince parmaklarını kulaklarının üzerinden kaldırdı ve şöyle dedi: ***"Bir defasında Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***ile birlikteydim. Böyle bir ses işitti. O da böyle (benim yaptığım gibi) yaptı."***

Böyle bir durumda bu şekilde davranmak bir tercih meselesidir. Böyle yapılırsa o çirkinliği işleyenin yanında oturulmamış, çaldığı zurnanın sesi işitilmemiş, dolayısıyla zurna çalınmasına karşı bir kanıksama meydana gelmemiş olur. Ama şunu belirtmeliyiz ki, böyle davranmak vacip değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللّٰهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ
مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ
وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَنْ
يَجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴿١٤١﴾)

141-"Onlar sizi gözetleyip duran kimselerdir. Eğer Allah tarafından size bir fetih (zafer) nasip olursa, «Biz sizinle beraber değil miydik?» derler. Şayet kâfirlerin (zaferden) bir payı olursa, «Size üstün-

lük sağlayıp sizi mü'minlerden korumadık mı?» derler. Allah, kıyamet günü aranızda hükmünü verecektir. Allah, mü'minlerin aleyhine kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir."

Hz. Ali ile İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* bu ayeti açıklarken şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Allah, ahirette mü'minlerin aleyhine kâfirlere yol vermeyecektir."

Süddi'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Mü'minleri öldürmeleri ve yurtlarından çıkarıp sürmeleri konusunda Yüce Allah kâfirlere, ahirette kendilerini savunmaları için asla bir hüccet vermeyecektir. Çünkü onlar bu yaptıklarında zalimdirler; hiçbir hüccetleri yoktur."

Kocanın dinden dönmesi sebebiyle karısının boş sayılması konusunda da bu ayetin zahiri bir hüccet sayılabilir. Çünkü nikâh akdi, kadını kendi evinde tutması, onu tedib etmesi, dışarı çıkmasına mani olması gibi hususlarda kocaya yetki tanımaktadır. Nikâh akdinin gereği olarak kadının da bu hususlarda kocasına itaat etmesi gerekir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ)

"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar."[201]

(وَلَنْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا)

"Allah, mü'minlerin aleyhine kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir" ayeti, kocanın dinden dönmesi durumunda karısının boş sayılmasını, karısının üzerindeki hak ve yetkilerinin sona ermesini gerektirmektedir. Çünkü nikâh devan ettiği sürece kocanın hakları sabit olur ve karısı üzerindeki hak ve yetkileri devam eder.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette **"mü'minlerin aleyhine"** ifadesi geçmektedir. Kadınlardan söz edilmemektedir. Dolayısıyla kadınlar bu hükme dâhil olmazlar."

---

201 Nisâ, 4/34

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayette (الْمُؤْمِنِينَ) kelimesi müzekker olarak kullanılmaktadır. Müzekker olarak kullanılması, tıpkı şu ayette olduğu gibi hem erkekleri hem de kadınları kapsar:

(اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا)

"Namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır." [202]

Bu ayette "mü'minlere" kelimesiyle hem erkek hem de kadın Müslümanlar kastedilmiştir. Şu ayette de benzer bir durum vardır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ)

"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının."[203]

Kur'an-ı Kerim'de bunun benzeri başka örnekler de vardır.

Mezkûr ayetin zahiri şu meselede de delil olarak kullanılabilir: Kâfir bir zimmînin karısı Müslüman olursa, kendisi Müslüman olmayı kabul etmediği takdirde hâkim ikisini birbirinden ayırır. Harbi bir kişinin de karısı Müslüman olursa, kendisi Müslüman olmayı kabul etmezse aynı hüküm uygulanır. Müslüman olan karısını onun nikâhında bırakmak caiz olmaz. Şafiî'nin ashabı da bunu delil kabul ederek derler ki: Zimmî bir kimse Müslüman bir köleyi satın alırsa, bu muamele geçersizdir. Çünkü Müslüman köleyi mülkiyetine geçirecek olursa, onun üzerinde her türlü hak ve yetkiye sahip olacaktır. Bu bazılarının itirazlarında anlattıkları gibi bir muamele değildir. Derler ki: Satınalma ile efendi, ayetin reddettiği şekilde köle üzerinde her türlü hak ve yetkiye sahip olmaz. Çünkü satınalmak, mülk edinmek değildir. Mülkedinme, satınalmanın peşisıra gerçekleşen bir olaydır. Mülkiyetine geçtikten sonra köle üzerinde her türlü hak ve yetkiye sahip olur. Şu halde ayette satınalmayı reddeden bir ifade yoktur. Reddedilen, kâfirin Müslüman üzerinde yetkili olmasıdır.

202 Nisâ, 4/103
203 Bakara, 2/278

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kâfirin satın alması Müslüman köle üzerinde hak ve yetki sahibi olmasını sağladığına göre, hak ve yetki sahibi olması ayette reddedildiği için buna yol açacak olan satın almanın da reddedilmesi gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat sizin anlattığınız gibi değildir. Çünkü zimmî efendinin Müslüman köle üzerinde her türlü hak ve yetki sahibi olması caiz değil, ama ona bu yolu açan satın alma caiz diye bir şey söylemiş değilim. Ben sadece ayette zimmînin Müslüman köleyi satınalmasının yasaklandığından bahsedilmediğini söylemek istedim. Siz, zimmînin Müslüman köleyi satın almasının ayette yasaklandığını söylerseniz, ayete başka bir mana eklemiş ve ayeti delil olarak kullanmış olmaz, ayetin hükmünü başka bir tarafa yönlendirmiş olursunuz. Böylece ayette, zimmînin Müslüman köleyi satın almasının reddedilmediği ispatlanmış olmaktadır.

Şunu da ifade edelim ki zimmî, Müslüman köleyi satınalmakla onun üzerinde her türlü hak ve yetkiye sahip olamaz. Çünkü satınalmış olsa da onu çalıştırmaktan ve satıp kendi mülkiyetinden çıkarmak dışında bir tasarrufta bulunmaktan menedilmiştir. Demek ki onu satınalmış olsa da üzerinde her türlü hak ve yetkiye sahip değildir.

[Münafıkların Namaz, Riya ve Zikir Konusunda Hasletleri]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْۚ وَاِذَا قَامُٓوا اِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوا كُسَالٰىۙ يُرَٓاؤُ۫نَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ اِلَّا قَلِيلاًۘ ﴿١٤٢﴾)

142-"Münafıklar, Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir. Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı pek az anarlar."

Bu ayete iki şekilde mana verilebileceği söylenmiştir:

1-Can güvenliklerini sağlamak ve savaşlarda elde edilen ganimetlerde Müslümanlara ortak olmak için mü'min olduklarını söyleyerek Allah'ın

Peygamberi'ni ve mü'minleri aldatırlar. Allah da bu aldatmalarına karşılık onları azaplandırır. Ayette onların aldatmalarının karşılığı ve cezası olan azap, aldatma kelimesi (خادعهم) ile ifade edilmiştir ki kelimeler birbirine eş ve karşılıklı olsun. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ)

"Kim size saldırırsa siz de ona saldırın."[204]

2-İçlerinde aksi bir inancı gizledikleri halde mü'min olduklarını söyleyerek, sahibini aldatan köle gibi çalışmaktadırlar. İşte münafıklar da içlerinde gizledikleri kâfirliklerinden Allah'ın haberdar olduğunu bildikleri halde kendisine verilen emirlere aykırı biçimde çalışan hilekâr köle ve işçi gibi çalışırlar. Fakat zahiren mü'min kabul edilirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ اِلَّا قَلِيلًا)

"Allah'ı pek az anarlar."[205]

Burada münafıkların Allah'ı çok az andıkları ifade edilmektedir. Çünkü Allah'ı, O'nun rızasından başka amaçlarla anarlar. Böyle olunca da fiilen O'nu çokça anmış olsalar da mana itibariyle çok az anmış olurlar.

Katade dedi ki: "Allah'ı anmaları az olarak nitelendirildi. Çünkü O'nu riya olsun diye anmışlardır. Böyle olunca da bu anmaları değersizdir, kabul edilmez. Hatta üzerlerine bir vebal olur."

Bazıları bu ayeti manalandırırken şöyle demişlerdir: Münafıklar, Allah'ı pek az anarlar. Mü'minlerin emrolundukları gibi her halûkârda Allah'ı anmamakta, sadece insanlara gösteriş olsun bazı hallerde O'nu andıklarını göstermektedirler. Oysa mü'minler her halûkârda Allah'ı anarlar:

(فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِكُمْ)

"Gerek ayakta, gerek otururken ve gerek yan yatarak hep Allah'ı anın."[206]

204 Bakara, 2/194
205 Nisâ, 4/142
206 Nisâ, 4/113

Yüce Allah, münafıkların insanlara gösteriş için namaza kalkarken tembel tembel kalktıklarını haber vermektedir. Tembellik, kişiye zor gelen ama yapılmasını gerektiren birçok sebep bulunan bir işi yaparken ağır davranmasıdır. Münafıkların sağlam bir imanları olmadığından, namaz kılmalarını gerektiren bir sebep bulunmamaktadır. Sadece insanlara gösteriş olsun diye ve de onların baskısından korktukları için namazı kılarlar.

[Kafirleri Veli/Dost Edinmenin Hükmü]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ اَتُرِيدُونَ اَنْ تَجْعَلُوا لِلّٰهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٤٤﴾)

144-"Ey iman edenler! Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin. Kendi aleyhinize Allah'a apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz?"

Veli, dostunun isteği üzerine yardım ve desteğini sunarak onu kollayan zâttır. Mü'min, ihlâsla kendisine taatte bulunduğu için Allah'ın velisidir. Kendisine yaptıkları taat ve ibadetlerin karşılığını verdiği için Allah da mü'minlerin velisidir. Bu ayet, kâfirlerden yardım ve destek istemeyi, onlara meyletmeyi, onlara güvenmeyi yasaklamaktadır. Bu ayet, kişinin evladı veya başka bir yakını da olsa kâfirin hiçbir şekilde velayeti hak etmediğine delalet etmektedir. Tasarruf ve velayetle ilgili işlerde zimmîlerden yardım istemenin caiz olmadığına da delalet etmektedir.

Bu, şu ayete benzemektedir:

(لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ)

"Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin."[207]

Mezhebimizin fakihleri, zimmîyi alım satım işlerinde vekil tayin etmeyi, ona mudarebe sermayesi verilmesini mekruh görmüşlerdir. Bu görüşün doğruluğuna bu ayet de delalet etmektedir.

207 Âl-i İmrân, 3/118

(وَاَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلّٰهِ)

"Dinlerini Allah'a has kılanlar..."[208]

Bu ayet, ibadet kategorisinde yapılan dinî görevlerin riya lekesinden, dünyevî çıkar sağlama arzusundan ve sevabını silip yok edecek olan günah ve masiyetlerden arınmış olarak sırf Allah rızası için yapılması gerektiğine delalet etmektedir. Yine bu namaz, ezan ve hac gibi ibadetlerin dünyevî çıkarlar karşılığı yapılmasının caiz olmadığına da delalet etmektedir. Bunların sırf Allah'a yakın olma niyet ve arzusuyla yapılmaları gerekir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ
ظُلِمَ وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيعاً عَلِيماً ﴿١٤٨﴾)

148-"Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında, çirkin sözün açıklanmasını sevmez. Şüphesiz Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

İbn Abbas *radıyallahu anh* ve Katade dediler ki: "Kişi ancak kendisine zulmedene beddua edebilir."

Mücahid'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kişi ancak kendisine haksızlık edenin haksızlıklarını başkalarına anlatabilir."

Hasan ve Süddi dediler ki: "Kişi ancak kendisine zulmedene karşı başkalarından yardım dileyebilir."

Furat b. Süleyman'ın anlattığına göre (لا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَ) **"Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında, çirkin sözün açıklanmasını sevmez"** ayeti hakkında açıklama yapması istenilen Abdülkerim, şöyle demiştir: "Bir adam sana söverse sen de söversin. Ama sana iftira ederse sen ona iftira etme."

208 Nisâ, 4/146

Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

(وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَٰئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ)

“Zulme uğradıktan sonra, kendini savunup hakkını alan kimseye (ceza vermek için) bir yol yoktur.”[209]

İbn Uyeyne’nin bildirdiğine göre İbrahim b. Ebi Bekr, (لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَ) **“Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında, çirkin sözün açıklanmasını sevmez”** ayeti hakkında Mücahid’in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

“Bu ayet misafirlik hakkındadır. Seni evine misafir etmesi için bir adama gittiğinde seni misafir etmezse, onun aleyhinde konuşmana ruhsat tanınmıştır.”

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezkûr ayet bu şekildete’vil edilecekse bu te’vil, misafir etmenin vacip olduğu bir zaman için geçerli olabilir.

Nitekim Peygamber’in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(الضِّيَافَةُ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ وَمَا بَعْدَ ذٰلِكَ فَهُوَ صَدَقَةٌ)

“Misafirlik üç gündür. Bundan sonrası sadakadır.”[210]

Belki de yiyecek bir şey bulamayan bir kimsenin evine birileri misafir olur da ev sahibi ona ikram edecek bir şeyler bulamaz. Bu da şikâyet edilmesi caiz olan nâhoş bir durumdur.

---

209 Şûrâ, 42/41

210 Ebu Davud, Et’ime, 5. Bu hadisteki (ثَلَاثَةَ) kelimesi zarf olarak mansuptur. İmam Ahmed b. Hanbel, hadisin zahirini esas alarak eve gelen kimseyi misafir etmeyi vacip görmüştür. Cumhur ise bunu darda kalan ve konuk edilmesi şart koşulmuş olup evin yanından geçen zimmînin misafir edilmesi manasında yorumlamıştır. Misafirliğin üç günden fazlasının sadaka olduğunun söylenmesi, misafir olunan evde üç günden fazla kalınmaması içindir. Çünkü mert adam, sadaka alan durumuna düşmek istemez. Nitekim el-Camiu’s-Sağir’in şerhlerinde de böyle denmektedir.

Mezkûr ayette, dışgörünüşü itibariyle iyi görünen bir insan hakkında, çirkin ve kötü sözler sarfeden kimseye karşı çıkmanın vacip olduğuna delalet vardır. Zira Yüce Allah böyle bir şeyi sevmediğini haber vermiştir. O'nun sevmediği, istemediği demektir. Şu halde bizim de dışgörünüşü itibariyle iyi görünen bir insan hakkında çirkin ve kötü sözler sarfedilmesini hoş karşılamamamız ve buna karşı koymamız gerekmektedir. Ayette (مَنْ ظُلِمَ) **"Zulme uğrayan dışında"** kaydı bulunmaktadır. Buna göre başkasına zulmettiği bilinmeyen kimse hakkında kötü söz söylenmesine karşı çıkmamız gerekmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ اُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ كَثِيراً ﴿١٦٠﴾)

160-"Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları sebebiyle önceden kendilerine helâl kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık."

Katade dedi ki: "Zulüm ve tecavüzleri sebebiyle, bazı şeylerin kendilerine haram kılınması suretiyle cezalandırıldılar."

Bu ayette zulümleri sebebiyle kendilerine ceza olsun diye bazı şeyler onlara şer'an haram kılınarak Yahudilerin mihnetlerinin ağırlaştırılmasının caizliğine delalet vardır. Zira Yüce Allah bu ayette, birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları ve yaptıkları zulüm sebebiyle temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldığını haber vermektedir.

Onlara neleri haram kıldığını da şu ayette açıklamaktadır:

(وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍۚ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا اَوِ الْحَوَايَا اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ)

"Yahudilere tırnaklıhayvanların hepsini haram kıldık. Sığır ve koyunların ise sırtlarında veya bağırsaklarında bulunanlar ya da ke-

miklerine karışanlar dışındaki içyağlarını (yine) onlara haram kıldık. İşte böyle, azgınlıkları sebebiyle onları cezalandırdık."[211]

Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَاَخْذِهِمُ الرِّبٰوا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَاَكْلِهِمْ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ)

"Kendilerine yasaklanmış olduğu hâlde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle..."

Bu ayet, kâfirlerin şer'î hükümlere muhatap olup bunların gereğini yapmakla yükümlü olduklarına, aksi halde azabı hak edeceklerine delalet etmektedir. Çünkü faiz almaları sebebiyle Yüce Allah onları yermiş, bundan dolayı onları azaplandıracağını haber vermiştir.

(لٰكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ
وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالْمُؤْمِنُونَ
بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ اُو۬لٰٓئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾)

162-"Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler. O namazı kılanlar, zekatı verenler, Allah'a ve ahiret gününe inananlar var ya, işte onlara büyük bir mükâfat vereceğiz."

Katade'den rivayet olunduğuna göre bu ayetteki (لٰكِن) kelimesi, istisna edatıdır. Bazıları dediler ki: "İlla ve lâkin" kelimeleri, olumsuzluktan sonra olumlu ya da olumluluktan sonra olumsuz cümlenin başına aynı manayı ifade ederek geçebilirler. Bu gibi yerlerde "illa" kelimesi kullanıldığında onunla "lâkin" manası kastedilebilir. Şu ayet buna örnek gösterilebilir:

(وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَـًٔا)

---

211 En'âm, 6/146

"Bir mü'minin bir mü'mini öldürmesi olacak şey değildir. Ancak yanlışlıkla olması başka."[212]

Ayetin manası şöyle olabilir: Lâkin yanlışlıkla öldürürse bir köle azad etmesi gerekir. Bu ayetteki (إلاّ) edatı, (لكن) edatının yerine kullanılmıştır. (لكن) edatı, şu bakımdan (إلاّ) edatından farklıdır: (إلاّ) edatı, çoktan azı istisna etmek için kullanılır. Ama (لكن) edatı, tek bir şeyden sonra da kullanılabilir. Örneğin (ما جائني زَيْدٌ لكِنْ عَمْرٌو) "Zeyd bana gelmedi. Lâkin Amr geldi." Asıl itibariyle (لكن) edatı istidrâk, yani "şu olmadı da bu oldu" anlamında kullanılır. (إلاّ) edatı ise tahsis için kullanılır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ اِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُ اَلْقٰيهَا اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلٰثَةٌ اِنْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْ اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ اَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾)

171-"Ey Kitab ehli! Dininizde sınırları aşmayın ve Allah hakkında ancak hakkı söyleyin. Meryemoğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi ve kendisinden bir ruhtur. Öyleyse Allah'a ve peygamberlerine iman edin, «(Allah) üçtür» demeyin. Kendi iyiliğiniz için buna son verin. Allah ancak bir tek ilahtır. O çocuk sahibi olmaktan uzaktır. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey onundur. Vekil olarak Allah yeter."

Hasan'dan rivayet edildiğine göre bu ayet, Yahudi ve Hristiyanlara hitap etmektedir. Çünkü Hristiyanlar Hz. İsa hakkında çok aşırı gittiler ve onu peygamberler arasından alıp ilahlık mertebesine yükselttiler. Yahudiler de onun hakkında çok aşırı gittiler ve onu gayr-ı meşru saydılar. Dolayısıyla her iki grup da onun hakkında aşırı gitmiş oldular. Dinde aşırılık, hak olarak belirlenen sınırı aşmaktır.

---

212 Nisâ, 4/92

Bir rivayette anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, cemerata atmak için İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* kendisi için çakıl taneleri toplamasını istemişti. İbn Abbas *radıyallahu anh* der ki: "Ben de iki parmak ucuyla tutulup atılabilecek büyüklükte çakıl taneleri toplayarak kendisine sundum. Elinde evirip çevirmeye başladı ve 'Bunlar gibisini (cemerata) atın' buyurdu. Sonra da şöyle buyurdu:

(إِيَّاكُمْ وَالْغُلُوَّ فِي الدِّينِ، فَإِنَّهُ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمُ الْغُلُوُّ فِي الدِّينِ)

"Dinde aşırı gitmekten sakının. Çünkü sizden önceki (ümmet)leri dinde aşırı gitmeleri helâk etti."[213]

Bu sebeple, "Allah'ın dini, geride kalanla ileri giden arasındadır" denilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَكَلِمَتُهُ اَلْقٰيهَا اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ)

"Mesih, ancak Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi ve kendisinden bir ruhtur."[214]

Bu ayette Mesih'in evsafı anlatılırken onun Allah'ın bir kelimesi olduğu söylenmiştir. Bunun da üç manaya geldiği rivayet edilmiştir:

1-Hasan ile Katade'den rivayet olunduğuna göre "İsa *aleyhissellem* , âdetüllaha göre bir erkekle bir kadının birleşmesi sonucu değil, Allah'ın (كُنْ فَيَكُونُ) **"ol" der, o da hemen oluverir"[215]**kelimesiyle yaratılıp dünyaya gelmiştir.

2-İnsanlar, Allah'ın kelimesiyle hidayete erdikleri gibi onun aracılığıyla da hidayete ererler.

---

213 İbn Mâce, Menasik, 63

214 Nisâ, 4/171

215 Bakara, 2/117

3-Allah'ın peygamberlerine indirmiş olduğu önceki kitaplarda onun peygamber olarak geleceği müjdelenmiştir.

(وَرُوحٌ مِنْهُ)

"Kendisinden bir ruhtur."

Çünkü Allah'ın izniyle Cebrail onu Meryem'e üflemiştir. Üflemeye ise Şair Zi Rümme'nin şu şiirinde de ifade edildiği gibi ruh denir.

وقلتُ لهُ : ارفعها إليكَ فأحيها ** بِرُوحِكَ وَاقْتَتْهُ لَهَا قِيتَةً قَدْرًا

"Ona dedim ki: O ateşi kaldırıp yanına al ve üfleyerek canlandır.

Ona üflerken de ölçülü bir şekilde üfle. Rıfk ile muamele et ona."

Bu şiirde üflemek, ruh kelimesiyle ifade edilmiştir. Üflemek ateşi canlandırdığı gibi ruh da insanı canlandırır. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'e de ruh denmiştir:

(وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ رُوحًا مِنْ اَمْرِنَا)

"İşte sana da, emrimizle, bir ruh (kalpleri dirilten bir kitap) vahyettik." [216]

Bu ayette vahyedildiği bildirilen ruhun, diğer insanların ruhu gibi bir ruh olduğu, ancak onu şereflendirmek için Allah'ın onu kendisine izafe ettiği söylenmiştir. Allah'ın beyti ve Allah'ın seması demek gibi.

(يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ
اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ
فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَاِنْ كَانُوا اِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ
الْاُنْثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اَنْ تَضِلُّوا وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٧٦﴾)

216 Şûrâ, 42/52

176-“Senden fetva istiyorlar. De ki: «Allah size “kelâle” (babasız ve çocuksuz kimse)nin mirası hakkında hükmünü açıklıyor: Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa bıraktığı malın yarısı onundur. Eğer kız kardeşi ölür ve çocuğu da bulunmazsa, erkek kardeş ona varis olur. Eğer kız kardeşler iki iseler, (erkek kardeşin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kardeşler erkekli kızlı iseler o zaman, (bir) erkeğe, iki kızın hissesi kadar (pay) vardır. Sapmayasınız diye Allah size (hükmünü) açıklıyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.»”

“Sapmayasınız diye Allah size (hükmünü) açıklıyor.”

Ayetin aslında olumsuzluk edatı olan (لا) harfi hazf edilmiştir. Tıpkı (والله أَبْرَحُ قاعداً) “Vallahi oturmaya devam edeceğim”cümlesindeki (أَبْرَحُ) fiilinin başındaki (لا) harfinin hazfedilişi gibi. (تالله يَبْقَى عَلَى الأَيَّام ذو حِيَدٍ) “Tallahi burma boynuzlu yaban öküzü günlerce kalmaz” cümlesinde de (يَبْقَى) fiilinin başındaki (لا) harfi hazf edilmiştir. Bu anlatılanların ışığında yukarıda geçen ayetin manasının şöyle olabileceği söylenmiştir: Allah, sapmanızı istemediği için size hükmünü açıklıyor. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَسْئَلِ الْقَرْيَةَ) **“Kente sor.”**[217]

Burada “Kent halkına sor” demek kastedilmiştir.

217 Yusuf, 12/82

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

5- MÂİDE SURESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَوْفُوا بِالْعُقُودِ اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْاَنْعَامِ اِلَّا مَا يُتْلٰى
عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ﴿١﴾)

1-"Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin. İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla, okunacak (bildirilecek) olanlardan başka hayvanlar, size helal kılındı. Şüphesiz Allah istediği hükmü verir."

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Mücahid, Mutarrif, Rebî', Dahhâk, Süddi, İbn Cüreyc ve Sevri dediler ki: "Ayette geçen **'akitlerinizi'**kelimesiyle, verilen sözler kastedilmiştir."

Mamer, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ayette geçen 'akitlerinizi' kelimesiyle, cahiliyet devri akid ve ittifakları kastedilmiştir."

Cübeyr b. Mut'im *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"İslam'da antlaşma yoktur. Cahiliyet devrinde yapılmış olan bir antlaşma varsa ona da sadık kalınmasını İslamkuvvetli bir şekilde tavsiye etmiştir." [218]

---

218 Ebu Davud, Feraiz, 16

İbn Uyeyne, Asım el-Ahvel'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Enes b. Mâlik'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini işittim: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bizim evde ensar ile muhacirler arasında antlaşma yaptırdı." Kendisine, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* "İslam'da antlaşma yoktur. Cahiliyet devrindeki herhangi bir antlaşma(nın reddedilmesini) İslam daha da şiddetlendirmiştir" buyurduğu hatırlatılınca o, yine "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bizim evde ensar ile muhacirler arasında antlaşma yaptırdı" dedi. İbn Uyeyne, "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ensar ile muhacirler arasında sadece kardeşlik bağı kurdu"dedi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin."[219]

Tefsircilerin hiç ihtilaf etmeksizin söylediklerine göre İslamiyet'in ilk zamanlarında insanlar, nesep bağı sebebiyle değil, kendi aralarında yaptıkları ahitleşmelere dayanarak birbirlerine mirasçı oluyorlardı. (وَالَّذِينَ عَاقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ) **"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin"** ayetinin manası işte budur. Bu uygulama, Yüce Allah'ın miras konusunda akrabalık bağıyla birbirlerine bağlı olanları, aralarında ahitleşme bulunan kimselere göre daha öne almasına kadar devam etti.

Nitekim bu hususta şöyle buyurmuştu:

(وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ ف۪ي كِتَابِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ وَالْمُهَاجِر۪ينَ)

"Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitab'ına göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha öncelikldidirler."[220]

---

219 Nisâ, 4/33.
220 Ahzâb, 33/6

İslamiyetteki karşılıklı yardımlaşma ve mirasçı olma üzerine yapılan ahitleşmeler sahih bir şekilde vardı. ***"İslam'da antlaşma yoktur"*** sözüyle, cahiliyet devrindeki şekliyle yapılan antlaşmalara yer olmadığı kastedilmiş olabilir. Bu hadis, ahitleşmeye dayalı mirasçılığın neshedilmesinden sonra irad edilmişolabilir.

Cahiliyet devri ahitleşmeleri birkaç şekilde yapılırdı. Bunlardan biri şöyleydi: Ahitleşilirken taraflardan biri diğerine, "Kanım akıtılırsa senin kanın akıtılmış demektir. Ben bir yeri yıkarsam sen de yıkmış gibi olacaksın. Ben önce ölürsem sen bana mirasçı olursun. Sen önce ölürsen ben sana mirasçı olurum" derdi. Böylece taraflardan her biri haklıveya haksız da olsa yardımcı olmak ve onu himaye etmek üzere ahitleşmiş olurlardı. Böyle bir ahitleşme tabii ki İslam'a göre caiz değildir. Çünkü iki kişinin haksız da olsalar birbirlerine yardımcı olmak akrabalarını mahrum bırakarak mallarını ahitleştikleri kimseye miras bırakmak üzere ahitleşmesi caiz değildir. Bu, İslam'a göre caiz olmayan bir ahitleşme şeklidir.

Cahiliyet devrinde Araplar kendilerini koruma altına alıp savunmak için ahitleşirlerdi. Mazlumun hakkını zalimden alacak, güçsüzü güçlüye karşı koruyacak bir otorite başlarında bulunmadığı ve dağınık, başsız halde yaşadıkları için zaruretler onları bu ahitleşmelere mecbur kılıyordu. Böylece bazıları, güçlülerin zulmünden korunmuş oluyorlardı. Ahitleşmelerin çoğu bu amaçla yapılıyordu. Bunun içinde zayıflar, güçlü kimselerin himayelerine girmeye ihtiyaç duyuyorlardı. Himaye; bir adamın veya bir topluluğun ya da bir kervanın bir kabileyi himaye etmesiydi. Bu sayede o kabile, kendilerini rahatsız edecek bir harekete ve saldırıya maruz kalmazdı. ***"İslam'da antlaşma yoktur"*** sözüyle bu tür bir ahitleşme kastedilmiş olabilir.

İslamiyet'in ilk zamanlarında Müslümanlar da müşriklerden, Medine Yahudilerinden ve münafıklardan çok sayıda düşmanları olduğu için ahitleşme yapmaya ve birilerinin himayesinden yararlanmaya ihtiyaç duyuyorlardı. Yüce Allah İslamiyet'i güçlendirip Müslümanların sayısı çoğaldığında, Müslümanlar kendilerini savunacak güce sahip ve düşmanlarına galip olduklarında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Müslümanların artık ahitleşmeye ihtiyaçlarının kalmadığını haber verdi. Çünkü hepsi, Yüce Allah'ın birbirlerine dost ve yardımcı olmalarını vacip kılması sebebiyle kâfir düşmanlarına karşı tek bir yumruk haline gelmişlerdi. Nitekim bu husus şu ayette bildirilmiştir:

(وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ)

"Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar."[221]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadislerinde şöyle buyurmuştur:

(ثَلَاثٌ لَا يُغِلُّ عَلَيْهِنَّ قَلْبُ مُؤْمِنٍ: إِخْلَاصُ الْعَمَلِ لِلَّهِ، وَالنَّصِيحَةُ لِوُلَاةِ الْمُسْلِمِينَ، وَلُزُومُ جَمَاعَتِهِمْ، فَإِنَّ دَعْوَتَهُمْ، تُحِيطُ مِنْ وَرَائِهِمْ)

"Üç şey mü'*minin kalbinde varken o asla hıyanet etmez. Ameli ihlasla Allah için yapmak. Yöneticilere samimi olmak. İslam toplumundan ayrılmamak. İslam toplumunun duası adamı arkasından kuşatır (ve korur).*"[222]

Müslümanlar güçlendikten sonra ahitleşme yaparak yardımlaşma ve himaye müessesesi artık ortadan kalkmış oldu. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Adiyy b. Hatim'e *radıyallahu anh* şöyle demiştir:"Belki yaşarsın da bir kadının bir kimsenin himayesinde olmaksızın Kadisiye'den çıkıp Yemen'e gittiğini görürsün."

İşte bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"İslam'da antlaşma yoktur"*** buyurmuştur.

"Cahiliyet devrindeki herhangi bir antlaşmayı İslam daha da şiddetlendirmiştir" hadisine gelince bununla, cahiliyet devrinde yapılmış olan makul ve müstahsen içerikli anlaşmalara da riayet edilmesi gerektiği kastedilmiş olabilir. Buna cahiliyet devrinde Zübeyr b. Abdülmuttalib'in yapmış olduğu antlaşma örnek gösterilebilir. Bu antlaşma hakkında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:"İbn Cüd'ân'ın evinde yapmış olduğum antlaşmayı bana kızıl tüylü davarları verseler de bozmak istemem. Haşim, Zühre ve Teym orada deniz yünü ıslattığı sürece (sonsuza dek) mazlumun yanında yer almak üzere antlaşma yaptılar. İslamiyet

221 Tevbe, 9/71
222 İbn Mâce, Menasik, 76

döneminde de böyle bir antlaşma yapmaya davet edilirsem mutlaka icabet ederim. Bu, erdemliler antlaşmasıdır."

Anlatıldığına göre Erdemliler antlaşması, mazlumu koruma ve iyi geçinmede örnek olma üzerine yapılmış bir antlaşmadır. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* Peygamber olmazdan önce bu antlaşmaya katıldığını, İslamiyet döneminde de böyle bir antlaşmaya davet edilirse katılacağını haber vermiştir. Çünkü Yüce Allah, mü'minlerin böyle davranmalarını emretmiştir. Bu, aklen de güzel görülen bir şeydir. Hatta şeriatın gelmesinden önce aklen de gerekli olan bir şeydir. Böylece ***"İslam'da antlaşma yoktur"*** hadisiyle, aklın uygun görmediği ve şeriatın mübah saymadığı antlaşmaların kastedildiğini anlamış olmaktayız.

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda şöyle buyurmuştur:

(شَهِدْتُ مَعَ عُمُومَتِي غُلَامًا حِلْفَ الْمُطَيَّبِينَ فَمَا أُحِبُّ أَنْ أَنْكُثَهُ وَإِنَّ لِي حُمُرَ النَّعَمِ)

"Delikanlılık çağımda amcalarımla birlikte parmaklarını esansa batırarak yemin edenlerin (mutayyebîn) antlaşmasında hazır bulunmuştum. Bana kızıl tüylü davarları verseler bile o antlaşmayı bozmak istemem."[223]

Kureyşliler arasında yapılan Mutayyebîn antlaşması, sınırları dâhilinde savaşarak saygınlığına halel getirmek isteyenlere karşı Harem'i korumayı konu ediniyordu."Cahiliyet devrindeki herhangi bir antlaşmayı İslam daha da şiddetlendirmiştir" hadisine gelince bununla, cahiliyet devrinde yapılmış olan mutayyebîn ve erdemliler antlaşması ile şeriatın caiz görmediği maddeleri, günahları içermeyen veşartlarına uyulması gereken antlaşmalar kastedilmiştir.

Akit kelimesi sözlükte bağlamak anlamına gelir. Mesela ipi bağladığınızda (عَقَدْتُ الْحَبْلَ) dersiniz. Geleceğe yönelik yapılan bir yemine akid denir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

223 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 9/304

(لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيٓ اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ)

"Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız (akd ettiğiniz) yeminlerle sizi sorumlu tutar."[224]

Yemine akid denir. Nitekim bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ)

"Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiğiniz) kimselere de kendi hisselerini verin."[225]

(أَوْفُوا بِالْعُقُودِ) **"Akitlerinizi yerine getirin"** ayeti hakkında açıklama yapan Ebu Ubeyde şöyle demiştir: "Ayetteki akitler kelimesiyle verilmiş olan sözler ve yeminler kastedilmiştir."

Aynı ayet hakkında Cabir *radıyallahu anh* şöyle bir açıklama yapmıştır: "Ayette geçen akitler kelimesiyle nikâh akdi, alışveriş, yemin ve verilen sözler kastedilmiştir."

Zeyd b. Eslem de buna kendi yanından şirket ve yemin akdini eklemiştir.

Vekî'in bildirdiğine göre Musa b. Ubeyde, kardeşi Abdullah b. Ubeyde'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Akitler altı tanedir: Yemin, nikâh, taahhüd, alım, satım ve yemin akdi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Akid, kişinin kendisinin bir işi yapmayı veya başkasını mecbur tutarak bir işi yapmasını karara bağlamasıdır. Çünkü "akit" kelimesi sözlükte bağlamak manasına gelmektedir. Daha sonraları bu kelime yeminler, akitler, alışveriş akitleri ve benzeri işler için kullanılmaya başlanmıştır. "Akit" kelimesiyle, anlatılan ve yapılması bir yükümlülük haline getirilen şeyi yapma mecburiyeti kastedilmektedir. Bu da gelecek zamanda gereğinin yapılması beklenen şeyleri kapsamına alır. Bu sebeple alışveriş, nikâh, kira ve diğer bedelleşme işlemlerine akit denmiştir. Çünkü

224 Mâide, 5/89
225 Nisâ, 4/33

bu akitlerden birini yapan kimse, bu akdi tamamlamayı ve gereğini yapmayı üstlenmiş olmaktadır.

Gelecek zamana yönelik yemine de akit denmiştir. Çünkü bu şekilde yemin eden kişi, yapmaya veya yapmamaya yemin ettiği şeyin gereğine uymakla kendini yükümlü kılmıştır.

Şirkete, mudarebeye ve benzeri şeylere de akit denmiştir. Zira anlattığımız gibi akdin taraflarından her biri yapılacak çalışmalar ve elde edilecek kârlar konusunda diğer tarafın ileri sürdüğü şarta uymakla kendini yükümlü kılmıştır. Verilen söz ve eman da akittir. Çünkü başkasına söz veren ve eman veren kimse, kendini verdiği sözün ve emanın gereğini yerine getirmekle yükümlü kılmıştır. Kişinin gelecekte gerçekleştirmek üzere ileri sürdüğü şartlar da akittir. Adaklar ve sevaplı işleri vacip hale getirmek ve bunlara benzer şeyleri taahhüt etmek de akittir.

Yapılması beklenmeyen ve gelecek zamanla ilgisi olmayıp geçmiş zamanla alakalı olan işlere gelince, bunlara akit denmez. Mesela karısını boşayan kimsenin boşamasına akit denmez. Bir kimse karısına, "Eve girersen boşsun" derse, bu bir yemin akdi olur. Ama bir kimse "Vallahi dün eve girdim" demekle bir şey akd etmiş olmaz. Lâkin "Yarın mutlaka eve gireceğim" derse akit yapmış olur. Bu da gösteriyor ki, geçmişe yönelik ifadelerle kişi bir şeyi kendisi üzerine vacip hale getirmiş olmaz. Ama geleceğe yönelik ifadelerle vacip hale getirmiş olur. Mesela "Dün eve girmek bana vacip olsun" demek, imkânsız, anlamsız ve de boş bir sözdür. Ama "Yarın eve girmek bana vacip olsun" demek, yapılması gereken vacip bir iş olur. Şu halde akid, kendisi sebebiyle gelecek zamanda bir işin yapılması zorunlu hale gelen şey demektir. Geleceğe yönelik edilen yemin, akittir. Çünkü bu şekilde yemin eden kişi, üzerine yemin ettiği şeyin gereğini yerine getirmeye kendini yükümlü kılmıştır. Ama geçmiş zaman hakkında böyle bir şeyin yapılması mümkün değildir. Mesela bir kimse "Vallahi Zeyd ile konuşacağım" derse, Zeyd ile konuşma hususunda kendini bağlamış olur. Aynı şekilde "Vallahi Zeyd ile konuşmadım" derse, onunla konuşmadığını kesin bir şekilde vurgulayarak ifade etmiş olur. Bu ifadelerinde konuşma veya konuşmama hususunda yemin ederek kendi şahsını bağlamış olmaktadır. Bu ifadelerindeki tekit sebebiyle ifadesine akid denmektedir. Ve bu da kişinin elindeki ipe düğüm atmasına ve ipi sağlam bir şekilde bağladığına güvenmesine benzetilmektedir. Aynı şekilde yeminli ifadeye

de daha fazla güven duyulmaktadır. Bundan dolayı adak da akit ve yemin olmuştur. Çünkü adakta bulunan kimse, adadığı şeyi yapmaya kendini yükümlü kılmakta, oişi yapma veya yapmama hususunda kendi şahsını kesin bir ifadeyle bağlamaktadır. Ama ifadeler geçmiş zamana yönelik olunca, sarfedilen ifade akit olmadığı gibi vücup ve yükümlülük de ifade etmez. Bu da akit hakkında anlattığımız tekit ve bağlayıcılık şeklindeki ifadelerin manasını açıklamaktadır.

Akdin geçmiş zamana değil de gelecek zamana yönelik olduğunun delili şudur: Akit kelimesinin zıttı hall/çözmedir. Bilindiği gibi vukubulmuş bir şey için hall/çözme düşünülemez. Hatta bu imkânsızdır. Hall/çözme, geçmiş zamanda meydana gelmiş olan bir olayın zıttı olmadığına göre, geçmişte meydana gelen o olayın akit olmadığı anlaşılır. Çünkü eğer akit olsaydı, tıpkı akitte olduğu gibi gelecek zamanda onun zıttı olan bir hallinin/çözümünün olması gerekirdi.

Akdin Gerçekleşmesi İçin Gereğinin Yapılabilirliği Aklen de Mümkün Olmalıdır.

Bir kimse karısına "eğer eve girersen boşsun", "yarına girildiğinde sen boşsun" derse adamın bu ifadesi bir akittir, artık bu akdin bozulması ve feshi olmaz, denilecek olursa, biz buna cevaben şöyle deriz: Bu sözü söyleyen kişinin şartın gerçekleşmesinden önce ölmesi durumunda karısının boşanmaması mümkündür. Çünkü bu ifadesini bozacak bir hall/çözüm vardır.

Bu sebeple Ebu Hanife, testide su olmadığı halde "Şu testideki suyu içmezsem kölem hürdür" diyen kimsenin yemininin mün'akid olmayacağını, yani bu ifadesinin bir akit olmayacağını söylemiştir. Çünkü bu şahsın bu ifadesini bozacak bir hall/çözüm bulunmamaktadır.

Bir kimse "Göğe çıkmazsam kölem hürdür" derse, yemininin mün'akid olmasından sonra kölesi hür olur. Çünkü her ne kadar göğe yükselme sözünü yerine getiremeyece

ğini bilsek de bu akdini çözecek bir hall vardır. Çünkü o, yapılması aklen zannedilebilen bir mana üzerine yeminini akdetmiştir. Zira göğe yükselmek, gerçekleşmesi aklen zannedilebilen bir manadır. Bunun yapılmaması da aklın kabul edebileceği bir iştir. Ama testide olmayan bir

suyun içilmesini düşünmek bile imkânsızdır. Olmayan suyu içileceğini söylemek akit olmaz.

(يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَوْفُوا بِالْعُقُودِ)

"Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin"[226] ayeti, verilen sözlere, harbi, zimmî, harici ve diğerleriyle yaptığımız anlaşmalara, zimmet akitlerine bağlı kalma, yemin ve adaklarımızın gereğini yapma yükümlülüğümüzü içermektedir. Bu, mana bakımından şu ayetlere benzemektedir:

(وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْك۪يدِهَا)

"Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Allah'ı kend**inize kefil kılarak pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın."**[227]

(وَاَوْفُوا بِعَهْد۪ٓي اُوفِ بِعَهْدِكُمْ)

"Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim."[228]

Allah'a verilen söz, O'nun emir ve yasaklarına uyma sözüdür. (اَوْفُوا بِالْعُقُودِ) **"Akitlerinizi yerine getirin"** ayetiyle ilgili olarak İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Yani haram ve helal kıldığı şeylerle ilgili Allah ile yapmış olduğunuz akitlerinizi yerine getirin."

Hasan'ın bu ayetle ilgili olarak şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Burada borç akitleri kastedilmiştir. Ayet aynı zamanda alışveriş, kira, nikâh ve akit denilebilecek her türlü akdin gereğini yerine getirme emrini içermektedir. Bir akdin geçerliliği veya fasidliği, bir adağın sahihliği ve bağlayıcılığı

226 Mâide, 5/1
227 Nahl, 16/91
228 Bakara, 2/40

hususunda ihtilaf ettiğimizde, (أَوْفُوا بِالْعُقُودِ) **"Akitlerinizi yerine getirin"** ayetini delil olarak ele almamız uygun olur. Çünkü bu ayetin genel hükmü; kefalet, kira, alışveriş ve diğer muamelelerin usûlünce yapılmaları durumunda geçerli olmalarını gerekli kılmaktadır. Bu ayet, şahsa veya mala ve bazı risklere kefil olmanın caizliğine de delalet etmektedir. Çünkü ayette bunlar arasında bir ayrım yapılmamıştır.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(الْمُسْلِمُونَ عِنْدَ شُرُوطِهِمْ)

"Müslümanlar, şartlarının yanındadırlar (Gereğini yaparlar)."[229]

Bu hadis, (أَوْفُوا بِالْعُقُودِ) **"Akitlerinizi yerine getirin"** ayetiyle aynı manadadır. Hadis, uyulmamasını gerektiren özel bir delil olmadıkça kişinin ileri sürdüğü şartlara uymasını gerekli kılan genel bir hüküm mahiyetindedir.

Adaklar

Her yemin eden veya adakta bulunan veya başkasına bir şeyi yapacağını şart koşan bir kimsenin bu yeminini veya adağını veya şartını yerine getirmesi vacip midir? Diye sorulacak olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Adaklar üç kısma ayrılır.

1-Kişiyi Allah'a Yakın Kılacak İbadet Cinsinden Bir Şeyi Adamak

Vacip olmayan bu şey adandıktan sonra yapılması vacip hale gelir. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(أَوْفُوا بِالْعُقُودِ)

"Akitlerinizi yerine getirin."

229 Buhari, İcare, 14

(وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ)

"Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin."

(يُوفُونَ بِالنَّذْرِ)

"Onlar adaklarını yerine getirirler."[230]

(يَا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبُرَ
مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ)

"Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir."[231]

(وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ اٰتٰينَا مِنْ فَضْلِه۪ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ
الصَّالِح۪ينَ فَلَمَّا اٰتٰيهُمْ مِنْ فَضْلِه۪ بَخِلُوا بِه۪ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ)

"İçlerinden, «Eğer Allah bize lütuf ve kereminden verirse, mutlaka bol bol sadaka veririz ve mutlaka salihlerden oluruz»diye Allah'a söz verenler de vardır. Fakat Allah, lütuf ve kereminden onlara verince, onda cimrilik ettiler ve yüz çevirerek dönüp gittiler."[232]

Ayette, adaklarını yerine getirmeyenler yerilmişlerdir.

Hz. Ömer *radıyallahu anh* cahiliyyet devrinde bir gün itikâfa girmeyi adamıştı. Bunu duyan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, (أَوْفِ بِنَذْرِكَ) ***"Adağını yerine getir"[233]*** buyurmuştu.

---

230 İnsan, 76/7
231 Saff, 61/2-3
232 Tevbe, 9/75-76
233 Buhari, İtikâf, 16

Başka bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse belirli bir adakta bulunursa adağını yerine getirmesi gerekir. Bir kimse de belirlemeksizin adakta bulunursa onun yemin kefareti vermesi gerekir." [234]

Bu anlatılanlar, ibadet cinsinden yapılan adakların ayniyle yerine getirilmesinin gerekliliği hakkındaki hükümlerdi.

2- İbadet Cinsinden Olmayan Mübah Şeyleri Adamak

Mübah bir şeyin adanmasıyla o şey vacip olmaz, yapılması zorunlu hale gelmez. Böyle bir şeyi adayan kimse bununla yemin kastetmişse, bu şeyi yapmazsa yemin kefareti vermesi gerekir.Mesela bir kimse, "Zeyd ile konuşmak veya eve girmek ya da pazara gitmek Allah için üzerime vacip olsun ya da adağım olsun" derse, bu söylenenler mübah işlerdir. Adamakla bunların yapılması vacip hale gelmez. Çünkü ibadetlerde aslı olmayan şeyler, adamakla vacip hale gelmezler. Bunları söylemekle yemin kastedilir de gereği yapılmazsa yemin kefareti gerekir.

3-Günah Bir İş Yapmayı Adamak

Mesela bir kimse "Falanı öldürmek veya içki içmek veya falanın malını gasp etmek Allah için üzerime borç olsun ya da adağım olsun" derse, bu işleri yapmak Allah'a karşı masiyet ve günahtır. Adaktır diye yapılmaları asla caiz olmaz. Haram ve günah oluş nitelikleri devam etmektedir. Bu da ibadet olmayan mübah işlerin adanmakla vacip hale gelmeyeceği hususunda anlattıklarımızın doğruluğuna delalet etmektedir. Nitekim haram bir iş adanınca mübah ve vacip hale gelmez. Bunları adamakla kişi yemin kastetmişse yemin olur. Gereğini yapmama durumunda da yemin bozulduğu için yemin kefareti vermek gerekir.

Bu hususta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا نَذْرَ فِي مَعْصِيَةِ اللهِ وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ)

---

234 Hadisin ikinci cümlesi için bkz: Ebu Davud, Eyman ve'n Nüzur, 29

"Allah'a karşı masiyet ve günah olan şeylerde adak olmaz. (Böyle bir adakta bulunulursa gereği yapılmaz.) Onun kefareti yemin kefaretidir."[235]

Adaklar işte bu üç kısma ayrılmaktadırlar.

Yeminler

Yeminlere gelince yemin de bu üç kısım şey üzerine yani ibadetler, mübahlar ve günah olan işler üzerine akdedilir:

1-Yemin, ibadet olan bir şey yapmak üzerine edilirse o şey, yemin sebebiyle vacip hale gelmez. Ama yapılmasına yemin edilince de yemin edenin o şeyi yapması emredilir. Aksi halde yemini bozulur ve kefaret ödemesi gerekir.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Abdullah b. Ömer'e *radıyallahu anh* şöyle demiş:

-Duyduğuma göre sen 'Vallahi ben bütün zaman boyunca (hiç ara vermeden) oruç tutacağım' demişsin.

- Evet.

-Öyle yapma. Lâkin her aydan üç gün oruç tut.

- Ben bundan daha fazlasını tutabilirim.

Neticede Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* gün aşırı oruç tutmasını emretmişti. Yemini sebebiyle bütün zaman boyunca (hiç ara vermeden) oruç tutmasını gerekli görmemişti.[236]

Bu hadis, yemin edilen şeyin mutlaka yapılması gerekmediğine delalet etmektedir. Bu sebeple mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Bir kimse "Vallahi yarın oruç tutacağım" der de sonra oruç tutmazsa kaza etmesi gerekmez; yemin kefareti vermesi gerekir."

---

235 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/97
236 İbn Hibban, Sahih: 8/337

2-İkinci kısım yeminler, mübah bir şey yapmak üzere edilen yeminlerdir. İbadet yapmak üzerine edilen yeminlerin gereğini yapmak zorunlu olmadığı gibi mübah işler yapmak üzerine edilen yeminlerin de gereğini yapmak zorunlu değildir. Yemin eden kişi dilerse yeminin gereğini yapar dilemezse yapmayıp yeminini bozar ve kefaret öder.

3-Üçüncü kısım yeminler, masiyet ve günah işlemek üzerine edilen yeminlerdir. Böyle bir şeyi yapmaya yemin eden kimsenin yeminin gereğini yapması caiz olmaz. Aksine yemini bozup kefaret ödemesi gerekir. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (مَنْ حَلَفَ عَلَي يَمِينٍ فَرَأَي غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيَأْتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ وَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ)***"Bir şeye yemin edip de (yapmaya yemin ettiğinden) başka bir işi daha hayırlı bulan kişi, hayırlı bulduğu işi yapsın ve yemininden dolayı kefaret versin"***[237] buyurmuştur.

Başka bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Ben bir yemin edip de yemin ettiğim şeyden daha hayırlısını görürsem mutlaka hayırlı olan işi yapar ve (bozduğum) yeminim için kefaret veririm."[238]

Konuyla ilgili bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَلَا يَأْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُوا اُولِي الْقُرْبٰى وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ)

"İçinizden varlık ve servet sahibi kimseler yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere (kendi mallarından bir şey) vermeyeceklerine yemin etmesinler. Onlar affetsinler, vazgeçip iyi muamelede bulunsunlar. Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz?"[239]

Rivayet olunduğuna göre bu ayet, ifk hadisesinde Hz. Aişe *radıyallahu anh* hakkında dedikodulara dalan Mistah b. Üsase'ye artık mali yardım-

237 Müslim, Eyman, 3
238 Müslim, Eyman, 3
239 Nûr, 24/22

da bulunmayacağına yemin eden Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* hakkında inmiştir. Bu ayette Yüce Allah ona, Mistah'a mali yardımda bulunmaya devam etmesini emretmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْاَنْعَامِ)

"Hayvanlar,[240] size helâl kılındı."

Ayette geçen (الْاَنْعَام) kelimesiyle deve, sığır, koyun ve keçinin kastedildiği söylenmiştir. Bazıları bu kelime yalın olarak kullanıldığında deve akla gelir. Deve ile birlikte söylendiğinde sığır, koyun ve keçileri de kapsar. Ama deve kelimesinden ayrı olarak söylendiğinde bunları kapsamaz. Hasan'ın birinci görüşte olduğu rivayet edilmiştir. (الْاَنْعَام) kelimesinin deve, sığır, koyun, keçi, geyik ve yabani sığırları kapsadığı söylenmiştir. Toynaklıhayvanlar bu kapsama girmezler. Çünkü (الْاَنْعَام) kelimesi "yumuşak basış" manasını içeren bir kelimedir. Toynaklılarda ise böyle bir özellik yoktur. Ayetin devamında avlanmanın istisna edilmiş olması da buna delalet etmektedir:

(غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ) **"İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla..."**

Toynaklı hayvanların (2 (الْاَنْعَام'ın kapsamına girmediğine şu ayet delalet etmektedir:

(وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ)

"Hayvanları da yarattı. Onlarda sizin için bir ısınma ve birçok faydalar vardır. Hem de onlardan yersiniz."[241]

240 Meâldeki bu "hayvanlar" kelimesi, âyette geçen "Behimetü'l-En'âm" ifadesinin karşılığı olmak üzere konulmuştur. Bununla kastedilen deve, sığır, koyun, keçi ve bunlara dâhil edilebilecek diğer hayvanlardır.

241 Nahl, 16/5

Sonra buna şu ayet de atfedilmiştir:

(وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً)

"Hem binesiniz diye, hem de süs olarak atları, katırları ve merkepleri de yarattı."[242]

Bu ayette toynaklılardan ayrıca söz edilmesi ve bunların (الأنعام)'a atfedilmesi, bunların (الأنعام) a dâhil olmadıklarına delalet eder.

İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, ineğin karnındaki yavruya da "Behimetü'l-enâm" dediği rivayet edilmiştir. Evet öyledir. Çünkü inek de (الأنعام)'a dâhildir. Her ne kadar (الأنعام) ın hepsi hayvan iseler de İbn Abbas *radıyallahu anh* "Behimetü'l-enâm" demiştir. Çünkü bu, "en'âm olan hayvanlar size helal kılındı" cümlesine benzemektedir. Ayette de en'âm kelimesi behime'ye izafe edilmiştir. Bu "nefsü'l insan" ifadesine benzemektedir. Nefis, can manasınadır. İnsan da aynı manaya geldiği halde burada da nefs kelimesi insana izafe edilmiştir.

Yüce Allah'ın Mü'minlere Mübah Kıldığı Şey İstisna Edici Bir Delil Yoksa Başka Mükelleflere de Mübahtır.

Bazı kimseler bu hayvanların etlerini yeme mübahlığın, ayette sözü edilen akitlerin gereğini yapma şartına bağlı olduğunu zannetmişlerdir. Ama işin aslı öyle değildir. Çünkü akitlerin gereğini yapmak, bu hayvanlardan yararlanmanın mübah, etlerini yemenin caiz olması için şart kılınmış değildir. Lâkin (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ) **"Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin"** ayetinde bize mü'minler olarak hitab edilmiştir. Bu, mezkûr hayvanların sadece mü'minlere mübah olmasını gerektirmez. Aksine bu mübahlık, ister kâfir ister mü'min olsunlar, bütün mükellefler için genel niteliktedir.

242 Nahl, 16/8

Nitekim benzer bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا)

"Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur."[243]

Bu ayette özel olarak mü'minlere hitab edilmekle birlikte ayetin hükmü, mü'minlerle kâfirleri kapsayacak şekilde genel niteliktedir. Allah Tealanın mü'minlere mübah kıldığı her şey, diğer mükellefler için de mübahtır. Aynı şekilde vacip ve farz kıldığı her şey de istisna edici bir delil bulunmaması halinde bütün mükelleflere vacip ve farzdır. Yine diyoruz ki, iman etmediklerinden ötürü azabı hak ettikleri gibi, şer'î ahkâmı terk etmelerinden ötürü de kâfirler azabı hak ederler.

Birileri çıkıp şöyle diyebilir: "Hayvanları kesmek yasaktı. Ancak kesilmesinin caiz olduğuna dair naklî delili duyduktan sonra onları kesmemiz caiz oldu. Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamberliğine inanmayan ve onun hayvan kesimini şer'î olarak mübah saymasını kabul etmeyen kimse açısından hayvan kesiminin haramlığı devam etmektedir. Bu görüşte olan kimse der ki: Hayvanları kesmek, kitap ehli olsun olmasın kâfirlere haramdır. Keserlerse âsi ve günahkâr olurlar. Her ne kadar Ehl-i kitabın kestiği hayvanların etini yemek bize mübah da olsa hüküm böyledir."

Bu görüşü dillendiren kimseye göre dinsiz bir kimse, kesilen hayvanın etini yiyebilir ama kendisinin kesmesi caiz değildir. İlim ehline göre bu doğru değildir. Çünkü kitap ehli kimseler hayvan kestiklerinde dinleri sebebiyle asi ve günahkâr olsalardı, kestikleri hayvanların, mecusilerin kestikleri hayvanlar gibi mundar olması icab ederdi. Çünkü mecusiler batıl itikatları sebebiyle hayvan kesmekten men edilmişlerdir. Kestikleri de helal değildir. Bu da kitap ehli kimsenin hayvan kesme sebebiyle asi ve günahkâr olmadığına, hayvan kesmenin, tıpkı bizim gibi ona da mübah olduğuna delalet etmektedir.

243 Ahzâb, 33/49

Hz. Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamberliğine inanmayan ve onun hayvan kesimini şer'î olarak mübah saymasını kabul etmeyen kimsenin hayvan kesmesinin haramlığı devam etmektedir, ifadesi doğru değildir. Çünkü önceki peygamberlerin kitaplarında hayvan kesiminin mübahlığına dair naklî deliller, Yahudi ve Hristiyanlar hakkında sabittir. Bu deliller, onların hayvan kesmelerinin sahihliğine engel bulunmadığını göstermektedirler. Çünkü bir kimse hayvan keserken kasten besmele çekmezse, bize göre âsi ve günahkâr olur. Bu şekilde kesilen hayvanın eti, besmelesiz kesimi caiz görenler tarafından yenilebilir. Kesenin âsi ve günahkâr olması, kesiminin sahih olmasına engel teşkil etmez.

(إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ)

"Okunacak (bildirilecek) olanlardan başka..."

İbn Abbas *radıyallahu anh* ,Mücahid, Katade ve Süddi'den rivayet olunduğuna göre bu ayetle kastedilen, bu surenin (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ) **"Ölmüş hayvan ve kan size haram kılındı"** ibaresiyle başlayan üçüncü ayetinde ve Kur'an'ın diğer ayetlerinde haram kılınanlardır.

Başkaları dediler ki: "Ayette kastedilen mana şudur: Size bildirilecek olan ihramlıyken karada avlanmanın haramlığıdır."

Bu te'vile göre ayette sanki şöyle denmek istenmiştir: Bu ayetin devamında size okunup bildirilecek olan hayvanları yemeniz size haram kılınmıştır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen rivayette de belirtildiği gibi (إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ) **"Okunacak (bildirilecek) olanlardan başka..."**ayeti ile bu surenin üçüncü ayetinde bildirilecek olan şeylerin haramlığı kastedilmiş olabilir. Eğer bu mana kastedilmişse mezkûr ayet mücmel değildir. Çünkü bundan önce haramlığı ortaya çıkanlar bilinmektedir. Bu durumda (أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ) **"Hayvanlar, size helâl kılındı"**ayeti, bu surenin üçüncü ayetinde haram kılınanlar dışındaki bütün hayvanların helal olduğunu bildiren genel bir hüküm olmaktadır. Hayvanları mübah kılan bu ayetin hemen ardından, bazı şeylerin haram kılındığını bildiren ve (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ) **"Ölmüş hayvan ve kan size haram kılındı"**ibaresiyle

başlayan üçüncü ayet gelmektedir. (إلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ) ayeti ile **"Haramlığı size açıklanacak olanlardan başka..."**manası da kastedilmiş olabilir. Buna göre bazı hayvanların ve nesnelerin bize haram kılındığı ikinci vakitte bildirilecektir. Bu da anılan ayetin hükmünün genelliğini ortadan kaldırmamaktadır. Anılan ayetle şu mana da kastedilmiş olabilir: Bazı hayvanlar şimdi size haram kılınmıştır. Amahangilerinin haram kılındığı size ikinci bir vakitte açıklanacaktır. Bu da (أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ) **"Hayvanlar, size helâl kılındı"**ayetinin mücmel olmasını gerektirir. Çünkü bu ayet, bilinmeyen bazı hayvanların bize haram kılındığını haber vermektedir. Yani bu ayet bazı hayvanların helal bazılarının da haram olduğunu mücmel bir şekilde bildirmekte ve hükmü, açıklanmaya muhtaç halde durmaktadır. Bizim için uygun olan, şöyle yapmaktır: Ayetin lafzında bizim anlattığımız gibi mücmelliğe ve umumiliğe ihtimal varsa, ayeti umumi manada kullanma imkânı olduğu için, o manada yorumlamak gerekir. Ayetin genel helallik hükmünden istisna edilen şeylerse haramlığı Kur'an'da belirtilen leş ve benzeri şeyler olur.

(إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ)

"Okunacak (bildirilecek) olanlardan başka..."ayeti geçmiş zamanda haram kılınanların değil de gelecek zamanda haram kılınacak olanların bildirilmesini gerektirmektedir. Geçmişte haram kılınanlar bize zaten bildirilmiştir. Şu halde ayeti, gelecek zamanda haram kılınacak şeylerin bildirileceği şeklinde yorumlamak gerekir, denilecek olursa, buna cevaben deriz ki: Bu ayetle geçmişte haram kılınıp bize bildirilenler ile gelecekte bize haram kılınacak ve bildirilecek olanların kastedilmesi mümkündür. Zira Kur'an'ın okunması sadece geçmiş zamanla sınırlı değildir. Onu geçmişte okuduğumuz gibi gelecekte de okumamız gerekmektedir. Bundan önce inen Kur'an ayetlerini gelecekte okumak mümkündür. Buna göre ayetteki istisnanın faydası, daha önce haram kılınan hayvanların haramlık hükmünün baki kaldığını ve bu hükmün neshedilmediğini açıklamaktır. Birçok hayvanın haramlığını bildiren ayetler indirilmiş olduğu halde (أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ) **"Hayvanlar,size helâl kılındı"** ayetinin devamında (إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ) **"Okunacak (bildirilecek) olanlardan başka..."** şeklinde bir

istisna cümlesi olmasaydı, bu o hayvanların haramlığının neshedilmesini ve tümünün mübah olmasını gerektirirdi.

(غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ)

"İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla...[244]"

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bazı kimseler bu ayeti, ihramlıyken av etini yemenin haram olması şeklinde yorumlamışlardır. Bu takdirde (اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ) **"Okunacak (bildirilecek) olanlardan başka..."** ifadesiyle yapılan istisna, hac veya umre ihramında bulunan kimselerin avlanmasının ve av etlerini yemesinin haram kılınması manasına gelir. Bu yorum,ikinci istisna olan (غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ) **"İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla"** ifadesini hükümsüz kılar ve bunu (اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ) **"Okunacak (bildirilecek) olanlardan başka..."** ifadesiyle aynı mertebeye koyar ki o da ihramlı kimsenin avlanmasının haram kılınmasıdır. Bu ise zorlama bir te'vildir. Yine bu yorum, hayvanların mübah kılınmasından yapılan istisnanın sadece avlanmayla sınırlı olmasını gerekli kılmaktadır. Oysa biz biliyoruz ki hayvanların leşleri de bu mübahlıktan istisna edilmiştir. Dolayısıyla bu, hiçbir yönden kabul edilebilecek bir te'vil değildir. Sonra bu te'vile göre (غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ) **"İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla"** ifadesi, akabinde gelen istisnadan da istisna edilmiş olacak ve ayetler şöyle takdir edilmiş olacaktır:

(اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ اِلَّا مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ)**"Okunacak (bildirilecek) olanlardan başka, ihramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla..."**

Ayetler eğer böyle takdir edilirse, ihramlıyken avlanmanın mübah olması gerekecektir. Çünkü bu durumda ihramlıyken avlanmak, haram bir şeyden istisna edilmiş olacaktır. Zira bu durumda (اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ) ayeti şöyle manalandırılmış olacaktır: "Haramlığı açıklananlardan ve gelecekte açıklanacak olanlardan av dışında hayvanlar size helal kılındı."

---

244 Hac ve umre için ihrama girmiş bulunanlar karada avlanamazlar, ihramlı bir kimsenin avladığı hayvanın etinden yiyemezler.

Ya da ayetin manası şöyle takdir edilmiş olacaktır: "Avlanmayı helal sayma dışında akitlerinizi yerine getirin. Okunacak (bildirilecek) olanlardan başka hayvanlar, size helâl kılındı."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَٓائِرَ اللّٰهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَٓائِدَ وَلَٓا آٰمّ۪ينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًاۜ وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُواۜ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُواۢ وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰىۖ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾)

2-"Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu din) nişanelerine[245], haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve de Rab'lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâ'be'ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın. Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoydular diye bir takımlarına beslediğiniz kin, sakın ha sizi, haddi aşmaya sürüklemesin. İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah'ın cezası çok şiddetlidir."

Gelen rivayetlerden anlaşıldığına göre selef uleması bu ayete birkaç mana vermişlerdir. İbn Abbas'ın *radıyallahu anh,* ayetteki şeâir kelimesinin hac menasiki olduğunu söylediği rivayet edilmiştir.

Mücahid'in şeâir kelimesinin; Safa, Merve, Hac kurbanı ve orada kesilen büyük baş hayvanların şeâir olduğunu söylediği rivayet edilmiştir.

Atâ'nın, "Şeâir, Allah'ın kulları için koymuş olduğu farzlardır" dediği rivayet edilmiştir.

245 Meâlde geçen "nişaneler" kelimesi, âyetteki "şeâir" kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. "Şeâir" , alâmetler, işaretler ve semboller demektir. Burada kastedilen, dinin belirgin alâmetleri, işaretleri ve sembolleridir. Özellikle de haccın eda edildiği kutsal yerler ve bazı hac fiilleridir.

Hasan ise şöyle demiştir: Şeâir, Allah'ın dininin tamamıdır. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ)

"Her kim de Allah'ın nişanelerini (dinini) yüceltirse, şüphesiz ki bu kalplerin takvasından (Allah'a karşı gelmekten sakınmasından)dır."[246]

Bazıları bu ayetteki şeâir kelimesinin harem sınırının işaretleri olduğunu, Mekke'ye girmek isteyenlerin buraları ihramsız geçmelerinin yasaklandığını söylemişlerdir. Bu manaların hepsi ayette ihtimal dâhilindedir.

Sözlükte şeâir kelimesi bildirmek ve hissettirmek manasına gelen iş'âr' mastarından alınmıştır. Mesela duyu organlarına "meşâirül beden" denmektedir. Meşâir kelimesi işaretleri bildiren yerler anlamına da gelmektedir. (قَدْ شَعَرْتُ به) dediğimizde bu, "Bildim" manasını ifade eder. Yüce Allah (لَا يَشْعُرُونَ) buyurduğunda bu, "Bilmiyorlar" manasını ifade eder. Şair de başkalarının hissedemediklerini zekâsıyla hissettiği için kendisine şair denmiştir. Kelimenin lügat manası bizim anlattığımız gibi olduğuna göre şeâir kelimesi, alâmet ve işaret manasına gelmekte olup tekili "şaire" yani insana bir şeyi hissettirip bildiren alâmettir.

(لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللّٰهِ)

"Allah'ın (koyduğu din) nişanelerinesakın saygısızlık etmeyin."

Bu ibare, Allah'ın bütün dini alâmet ve işaretlerini içermektedir. Bu alâmet ve işaretler, Yüce Allah'ın bize bildirdiği ve sınırlarını aşmamamızı, eksik bırakmamamızı, zayi etmememizi emrettiği dinî görev ve farizalardır. Bu, şeâir kelimesiyle ilgili olarak selef ulemasından rivayet edilen bütün manaları içermektedir. Dolayısıyla bu ayet hareme ihramsız girmeyi, savaşarak oranın saygınlığını hiçe saymayı, oraya sığınanı öldürmenin haramlığını gerektirmektedir. Ayrıca Safa ile Merve arasında sa'y yapmanın vacipliğini de gerektirmektedir. Çünkü Mücahitten gelen rivayette anlatıldığına göre bun-

246 Hac, 22/32

lar da Allah'ın şeâirindendirler. Bunların arasında sa'y etmek, İbrahim'in *aleyhissellem* şeriatında de vardı. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* bunların arasında sa'y etmiştir. Böylece bu iki tepenin Allah'ın şeâirinden oldukları ispatlanmış olmaktadır.

(وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ)

"Haram aya (da saygısızlık etmeyin)."

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Katade'den rivayet olunduğuna göre haram aylarda savaşmakla bu aylara saygısızlık edilmiş olur. Yüce Allah Bakara suresinde şöyle buyurmaktadır:

(يَسْئَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ)

"Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: «O ayda savaş büyük bir günahtır.»"[247]

Biz bu ayetin neshedildiğini daha önce açıklamış ve bu rivayetin kendisinden geldiği kişinin görüşünü nakletmiştik. Bunu (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Allah'a ortak koşanları öldürün"[248]** ayetinin neshettiğini de söylemiştik. Atâ bu ayetin hükmünün sabit olduğunu, dolayısıyla haram ayda savaşmanın haram olduğunu söylemiştir. (وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ) **"Haram aya (da saygısızlık etmeyin)"** ayetinde kastedilen mananın ne olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir.

Katade dedi ki:"Ayette kastedilen, haram aylarda savaşılmamasıdır."

İkrime dedi ki: "Haram aylar; Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Receb aylarıdır."

(وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ) **"Haram aya (da saygısızlık etmeyin)"** ifadesiyle bu ayların tümünün kastedilmiş olması mümkün olduğu gibi, ayetin lafzının gereği bunlardan sadece birinin kastedilmiş olması da mümkündür. Lafzın

247 Bakara, 2/217
248 Tevbe, 9/5

delaleti cihetinden diğer ayların hükmü bilinmektedir. Çünkü onların hepsi aynı hükme tabidir. Birinin hükmü belli olunca bu hepsi için geçerli olur.

(وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ)

"Hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara (da saygısızlık etmeyin)"

Hedy, kişinin Allah'a yakınlaşmasına vesile olan kurban ve sadakalara denir. Nitekim Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisinde de sadakaya hedy denmektedir:

(ومَثَلُ المُهَجِّرِ إلى الجمعةِ كالمُهْدِي بَدَنَةً، ثم كالمهدي بَقَرَةً، ثم كالمهدي شاةً، ثم كالمهدي بَطَّةً، ثم كالمهدي دَجاجَةً ، ثم كالمهدي بَيْضَةً)

"Cuma namazına erken gidenin misali, bir deve kurban eden kimse gibidir. Ondan sonra giden, bir inek kurban eden gibidir. Ondan sonra giden, bir koyun kurban eden gibidir. Ondan sonra giden, bir ördek kesip sadaka olarak dağıtan gibidir.Ondan sonra giden, bir tavuk kesip sadaka olarak dağıtan gibidir. Ondan sonra giden ise bir yumurta sadaka veren gibidir." [249]

Bu hadiste tavuk ve yumurta için hedy kelimesi kullanılmış ve bu kelimeyle sadaka kastedilmiştir. Mezhebimizin fakihleri de dediler ki: Bir kimse "Şu elbisem hedydir" derse, artık o elbiseyi sadaka olarak vermesi gerekir. Ancak "hedy" kelimesi yalın olarak kullanıldığında büyükbaş hayvanlarla davarları ve bunların Mekke hareminde kurban edilmesi manasını kapsar.

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ)

"Eğer (düşman, hastalık ve benzer sebeplerle) engellenmiş olursanız artık size kolay gelen hedyi (kurbanı) gönderin." [250]

---

249 Muhammed el-Cezerilbnu'l-Esîr, Câmiu'l-Usul fî Ahâdisi'r-Resûl: 9/424

250 Bakara, 2/196

Selef ve onlardan sonra gelen halef uleması, hedyin asgarisinin bir koyun olduğu hususunda müttefiktirler.

Hedyle ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ)

"Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir hedy (kurbanlık hayvan)."[251]

(فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ)

"Hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser."[252]

Fakihlerin tamamına göre hedyin asgarisi bir koyundur. Hedy kelimesi yalın olarak kullanıldığında büyükbaş hayvanlarla davarlardan birinin Mekke hareminde kesilmesi manasına gelir.

(وَلَا الْهَدْيَ)

"Hedye (hac kurbanına da saygısızlık etmeyin)"

Bu kelime ile Mekke hareminde kesilmek üzere belirlenen hedyi helal saymanın yasaklığı kastedilmiştir. Hedyi helal saymak, belirlendiği amaçtan başka bir ibadet amacıyla kesmektir. Bu sahibinin Beyt'e doğru sevketmesinden veya onu adak ya da başka bir şekilde vacip kıldıktan sonra hedyden yararlanmasının caiz olmadığına delalet etmektedir. Yine bu (وَلَا الْهَدْيَ) kelimesi, adak ya da ihsar veya avlanma cezası olarak kesilen vacip hedyin etinden yemenin caiz olmadığına delalet etmektedir. Hedy kelimesinin zahiri, temettü ve kıran hedylerinin etini yemenin caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü hedy kelimesi bunları da kapsamaktadır.

251 Mâide, 5/95
252 Bakara, 2/196

Ancak temettü ve kıran hedylerinin etini yemenin caiz olduğuna dair delilimiz vardır.

(وَلَا الْقَلَائِدَ)

"(Hac kurbanlıklarına takılı) gerdanlıklara (da saygısızlık etmeyin)."

Ayetteki "kalaid" kelimesi, seleften gelen rivayetlerde anlatıldığına göre birkaç şekilde manalandırılmıştır.

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Ayetteki kalaid kelimesiyle boynuna gerdanlık takılı hedy kastedilmiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, hedylerden bazısına gerdanlık takılabileceğine bazılarına ise takılmayacağına delalet etmektedir. Deve ve sığırlara takılabilir ama davarlara takılmaz. Cenab-ı Allah, gerdanlıklı veya gerdanlıksız hedylerin dokunulmazlığının ihlal edilmesini yasaklamıştır.

Mücahid dedi ki: İnsanlar hac ihramına girdiklerinde hem kendilerine hem de hedylerine Haremin ağaç kabuklarından gerdanlık yapıp takarlardı. Bu, onların güvende olmalarını sağlardı. Yüce Allah, gerdanlıklı olanlara dokunulmasını yasaklamıştı. Ancak daha sonra insanların bu şekilde gerdanlık takmalarına ilişkin hüküm neshedildi. Hedy dışındaki hayvanlara da gerdanlık takma hükmü neshedildi."

Hacca giden insanların Harem'deki ağaç kabuklarından gerdanlık yapıp takındıkları, Katade'den de rivayet edilmiştir.

İlim ehli bazı kimseler dediler ki:"Mezkûr ayette, gerdanlıklı hedylerin sadaka olarak verilmesi ve sahiplerinin onlardan yararlanmamaları kastedilmiştir."

Hasan'ın bu konuda şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hedylerin boynuna pabuçlar gerdanlık olarak takılır. Bu bulunmazsa hurma çiçeğinin kabuğu kıvrılıp gerdanlık şekline getirilir ve hedyin boynuna takılır. Sonra da bu hedy sadaka olarak verilir."

Denilmiştir ki, yün eğrilip büküldükten sonra hedyin boynuna takılır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayet-i kerime, hedyin boynuna gerdanlık takmanın sevap olduğuna, gerdanlık takılan hayvanın hedy olduğuna ve hedy hükümlerine tabi olduğuna delalet eder. Hayvanın boynuna gerdanlık takan sahibi, onu hedy etmek istediğine dair niyetini ortaya koyar. Böylece sahibi vacip kılmasa bile o hayvan hedy olur. Bu şekilde hedy edilen hayvana artık dokunulmaz ve ondan yararlanılmaz. Sadece kesilip sadaka olarak dağıtılır. Ayet-i kerime, hedyin gerdanlığının da sadaka olarak verilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü ayetin lafzının bu manaya da ihtimali vardır.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'de büyükbaş hedylerinin bir kısmını kendisi kestikten sonra kalan kısmını da Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* kesmesini emretmiş ve ona şöyle buyurmuştur:

"Bunların çullarını, yularlarını da sadaka olarak ver. Bunlardan bir şeyi kasaba (ücret olarak) verme. Biz ona kendi yanımızdan veririz."[253]

Bu da hedye binmenin, sütünü sağmanın, sütünden yararlanmanın caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü (وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ) **"Hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara (da saygısızlık etmeyin)"** ayeti bu hükümlerin hepsini içermektedir. Cenab-ı Allah sevaba vesile olacağını ve bazı hükümler terettüp ettireceğini bildirerek kalaid, yani gerdanlık kelimesini buradan başka yerlerde de zikretmiştir:

(جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ
وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ)

"Allah; Ka'be'yi, o saygıdeğer evi, haram ayı, hac kurbanını ve (bu kurbanlara takılı) gerdanlıkları insanlar(ın din ve dünyaları) için ayakta kalma (ve canlanma) sebebi kıldı."[254]

Hedy ile gerdanlıkların haram aylar ve Kâbe gibi saygınlık ve hukuku olmasaydı bunlar, ayette haram aylar ve Kâbe'nin insanların din ve dünyalarına yönelik faydalarından bahsedilirken onların yanı sıra zikredilmezlerdi.

253 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 4/219
254 Mâide, 5/97

Hakem, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Mâide suresinden sadece şu iki ayet neshedilmiştir:

(لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللّٰهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَٓائِدَ)

"Allah'ın (koyduğu din) nişanelerine, haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara sakın saygısızlık etmeyin."[255]

Bu ayet, şu ayetle neshedilmiştir:

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."[256]

(فَاِنْ جَٓاؤُ۫كَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ)

"Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir."[257]

Bu ayet, şu ayetle neshedilmiştir:

(وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ)

"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet."[258]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezkûr ayette, haram aylarda savaşma yasağının, hacca gidenlerin güvende olmak için, kendilerine ve hayvanlarına harem deki ağaçların kabuklarıyla gerdanlık yapıp takmalarının neshedildiği kastedilmektedir. Yoksa hedylere gerdanlık takmanın neshedildiği katedilmemektedir. Çünkü bu, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem*, sahabilerden ve onlardan sonra gelen tabiundan mütevatir rivayetle sabit olan bir hükümdür.

255 Mâide, 5/2
256 Tevbe, 9/5
257 Mâide, 5/42
258 Mâide, 5/49

Mâlik b. Miğvel, (وَلَا الْقَلَائِدَ) ayetiyle ilgili olarak Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: İnsanlar yola çıktıklarında harem deki ağaçların kabuklarından gerdanlık yapıp boyunlarına takar ve böylece güvende olurlardı. Bunun üzerine (لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللّٰهِ) **"Allah'ın (koyduğu din) nişanelerinesakın saygısızlık etmeyin"** ayeti indi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah, cahiliyet âdeti üzere bu şekilde gerdanlık takanlara ilişilmesini yasaklamış olabilir. Zira Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Peygamber olmasından sonra, aklın reddetmediği bazı cahiliyet uygulamalarının devam etmesine ses çıkarılmamıştı. Bu hal, Yüce Allah'ın bunların bazısını neshetmesine kadar devam etti. İşte bu sebeple İslamiyet'in ilk zamanlarında Yüce Allah, harem deki ağaçların kabuklarından gerdanlık yapıp takanlara ilişilmesini yasaklamıştı. Daha sonra Yüce Allah, İslam'a girmeleri sebebiyle güvende olmalarından dolayı Müslümanların bu gerdanlıkları takmaları hükmünü neshetti.

Müşriklere gelince, Cenab-ı Allah, İslam'a girinceye kadar öldürülmelerini şu ayetle emretti:

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."[259]

Böylece Harem ağaçlarının kabuğundan gerdanlık yapıp takan müşrikleri öldürme yasağı neshedildi. Müslümanlarınsa zaten buna ihtiyacı kalmadı. Dolayısıyla insanların gerdanlık takmalarının hükmü kalmadı. Ama hedye gerdanlık takmanın hükmü sabit olarak kaldı.

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Beyan, Şa'bi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Mâide suresinden sadece şu ayet neshedilmiştir:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللّٰهِ)

"Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu din) nişanelerine sakın saygısızlık etmeyin."[260]

259 Tevbe, 9/5
260 Mâide, 5/2

Abdullah b. Muhammed'in bildirdiğine göre Mamer, (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللّٰهِ) **"Ey iman edenler! Allah'**ın (koyduğu din) nişanelerine sakın saygısızlık etmeyin" ayeti hakkında Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Bu ayet neshedilmiştir. Cahiliyet devrinde bir adam hacca gitmek üzere evinden çıkıp yola koyulduğunda semüre/mugaylan ağacından yapılan bir gerdanlığı boununa takardı. Artık hac ibadetini tamamlayıncaya kadar kendisine kimse ilişmezdi. Döneceği zaman da kıldan yapılma bir gerdanlık yapıp boynuna takar, evine varıncaya kadar kendisine yine kimse ilişmezdi. O zamanlarda müşrikler kimseyi Kâbe'den geri çevirmezlerdi. Haram aylarda ve Kâbe'nin yanında savaşmamakla emrolunmuşlardı. Bu hüküm şu ayetle neshedildi:

(فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ)

"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün."[261]

Yezid b. Zürey, (جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ) **"Allah; Ka'be'yi, o saygıdeğer evi, haram ayı, hac kurbanını ve (bu kurbanlara takılı) gerdanlıkları insanlar(ın din ve dünyaları) için ayakta kalma (ve canlanma) sebebi kıldı"[262]** ayeti hakkında Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayette bazı manilerden söz edilmektedir. Yüce Allah, cahiliyet devrinde insanların birbirlerine ilişmelerini bunlarla engellemiştir. Adam, haram ayda babasının katiliyle karşılaşırdı. Ama ona ilişmez, yanına bile yaklaşmazdı. Bir adam her türlü suç işler sonra da Hareme sığınırdı,yakalanmaz, yanına bile yaklaşılmazdı. Bir adamaçlıktan etlerin sinirini yediği halde bunun için adam bir hedye rastlarama ona ilişmez, yanına bile yaklaşmazdı. Bir adam bir eve yönelirdi,ama eve kıldan gerdanlık takılmış ise o eve kimse ilişemezdi. Bir adam Mina'da cemerattan ayrılıp evine dönerken, izhir/boya otundan veya harem ağaçlarının kabuklarından gerdanlık yapıp boynuna taktıysa insanlardan korunmuş olurdu.

---

261 Tevbe, 9/5

262 Mâide, 5/97

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, (يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَٓائِرَ اللّٰهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَٓائِدَ وَلَٓا آمّ۪ينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ) **"Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu din) nişanelerine, haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve Kâ'be'ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin"** ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir: Müslümanlarla müşrikler, Beytullah'ı birlikte haccediyorlardı. Bu ayette Yüce Allah, mü'min olsun kâfir olsun Beytullah'ı haccetmekten engellenmesini ve ona ilişilmesini yasakladı. Ancak daha sonra şu ayeti indirdi:

(اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا)

"Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar."[263]

(مَا كَانَ لِلْمُشْرِك۪ينَ اَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللّٰهِ شَاهِد۪ينَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ)

"Allah'a ortak koşanların, inkârlarına bizzat kendileri şahitlik edip dururken, Allah'ın mescitlerini imar etmeleri düşünülemez."[264]

İshak b. Yusuf, İbn Avn'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hasan'a, "Maide suresinden neshedilen bir ayet oldu mu?" diye sordum. "Hayır" diye cevap verdi. Bu cevap, (وَلَٓا آمّ۪ينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ) **"Kâ'be'ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin"** ayetindeki **"Kâ'be'ye gelenlere"** ifadesiyle, Hasan'a göre mü'minlerin kastedildiğine delalet etmektedir. Zira bu kelimeyle kâfirler kastedilmiş denilirse, bilinmelidir ki bu, **"Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar"**[265] ayetiyle neshedilmiştir.

(وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ) **"Haram aya (da saygısızlık etmeyin)"** ayeti haram aylarda savaşmayı yasaklamaktaydı. Ancak önceki sayfalarda ifade ettiğimiz gibi bu ayet neshedilmiştir. Ancak Atâ'dan rivayet olunduğuna göre bu ayetin hükmü Hasan'a göre sabittir, neshedilmemiştir.

263 Tevbe, 9/28
264 Tevbe, 9/17
265 Tevbe, 9/28

(يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا)

"Rab'lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek..."

Bu ayet hakkında İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ayet-i kerime, **"Ticari kazanç sağlamayı isteyerek"** manasına gelmektedir. Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ)

"(Hac mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur."[266]

Rivayete göre Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hacca gidenlerin orada ticaret yapmalarının hükmü sorulmuştu. Bunun üzerine Yüce Allah bu ayeti indirmişti. Bunu daha önce de anlatmıştık.

(لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ)

"(Hac mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur" ayetini açıklayan Mücahid, bu ayette geçen **"Rabbinizin lütuf ve keremi"** ifadesinin ücret ve ticari kazanç manasına geldiğini söylemiştir.

(وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا)

"İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın."

Mücahid, Atâ ve başkaları dediler ki: Bu, ihramdan çıktıktan sonra avlanmanın helal olduğunu bildirmektir. İhramdan çıkan kimse dilerse avlanabilir, dilemezse avlanmaz.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, yasaktan sonra serbest bırakmadır. Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

---

266 Bakara, 2/198

(فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْاَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ)

"Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın."[267]

Önceki ayette (وَذَرُوا الْبَيْعَ) **"Alışverişi bırakın"** emriyle Cuma namazı vaktinde alışveriş yasaklanmıştı. O emrin ardından bu ayette de namazın kılınmasından sonra alışverişin serbest olacağı **"Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın"** ayetiyle bildirilmektedir.

(وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا)

"İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın."

Ayetten anlaşıldığına göre önceden hac ihramına girilmiş olmaktadır. Çünkü tahallül, ancak ihramdan sonra olur. Bu da (وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَٓائِدَ وَلَٓا اٰمّٖينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ) **"Hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve Kâ'be'ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin"** ayetinde sayılan işleri yapmak, ancak ihrama girdikten sonra söz konusu olmaktadır. Bu da hedyi Hareme taraf sevkeden ve ona gerdanlık takanın ihramlı olması gerektiğine delalet etmektedir.

(وَلَٓا اٰمّٖينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ)

"Kâ'be'ye gelenleresakın saygısızlık etmeyin" ayeti, Mekke'ye ihramsız girmenin hiç kimseye caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü (وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا) **"İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın"** ayeti, Mescid-i Haram'a gelen kimsenin daha sonra içinden çıkıp tahallül edeceği bir ihramda olması gerektiği hükmünü içermektedir. O ihramdan çıkıp tahallül ettikten sonra avlanması helal olur. (وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا) ayetiyle ihramdan tahallül etme ve harem'den çıkma manası da kastedilmiş olabilir.

267 Cum'a, 62/10

Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* (ولا يُنَفَّرُ صَيدُهُ) ***"(Haremin) avı ürkütülmez"***[268]buyurmakla Harem'de avlanmayı yasaklamıştır. Bu konuda selef ulemasıyla onlardan sonra gelen halef uleması arasında bir ihtilaf yoktur. Böylece ayette, hem ihramdan hem de Harem'den çıkmanın kastedildiğini anlamış olmaktayız. Bu da tıraş olup ihramdan çıkan kimsenin avlanmasının caiz olduğuna delalet etmektedir. Henüz ziyaret tavafını yapmamış olması, avlanmasına engel teşkil etmez. Zira Yüce Allah, (وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا) **"İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın"** buyurmuştur. Bu durumdaki bir kişi de ihramdan çıkmıştır. Çünkü tıraş olması, ihramdan çıkmasını sağlamıştır.

(وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُواۢ)

"Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoydular diye bir topluma beslediğiniz kin, sakın ha sizi, haddi aşmaya sürüklemesin."

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Katade dediler ki: (لَا يَجْرِمَنَّكُمْ) kelimesi **"Sizi sevketmesin, sürüklemesin"** anlamına gelmektedir.

Lügat âlimleri dediler ki:"(جَرَمَنِي زَيْدٌ عَلَى بُغْضِكَ) denildiğinde bundan, "Zeyd beni sana düşmanlığa sürükledi" manası anlaşılır."

Ferrâ dedi ki: (لَا يَجْرِمَنَّكُمْ) kelimesi "size kazandırmasın" anlamına gelmektedir. Mesela (جَرَمْتُ عَلَى أهلي) denildiğinde bundan "Ailem için kazandım" manası anlaşılır. (فُلَانٌ جَرِيمَةُ أهله) denildiğinde de bundan "Falan adam ailesi için kazanç sağlayan bir kimsedir" manası anlaşılır.

Bu bağlamda Şair şöyle demiş:

جَرِيمَةَ نَاهِضٍ فِي رَأْسِ نِيقٍ ... تَرَى لِعِظَامِ مَا جَمَعَتْ صَلِيبَا

Dağın zirvesinde yavrusu için erzak kazanmış

Topladığı kemiklerin yağlarını görürsün orada

---

268 Buhari, Cezaü's-Sayd, 11

Şiirdeki (جَرِيمَة) kelimesi kazanılan erzak manasında kullanılmıştır.

(جَرَمَ ، يَجْرِمُ ، جَرْماً) fiili kesmek manasına da gelmektedir.

(شَنَآنُ قَوْمٍ)

"Bir topluma beslediğiniz kin"

Buradaki "şenean" kelimesi, nunun sükûnu ile "şenan" şeklinde de okunmuştur. Nunun fethası ile "şenean" şeklinde okuyan, bu kelimeyi mastar yapmış olur. Mesela (شَنِئْتُهُ ، أَشْنَأُهُ ، شَنَآنًا) denmesi gibi. (شَنَآنُ) kelimesi kin manasınadır. Buna göre ayette sanki şöyle denmiş olmaktadır: (وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ بُغْضُ قَوْمٍ) İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Katade'nin bu ayetle ilgili olarak şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Ayette sanki şöyle denmiş olmaktadır: (وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ عداوة قَوْمٍ)

(شَنَآنُ) kelimesini nunun sükûnu ile "şenan" şeklinde okuma durumunda ayetin manası "Bir topluluğa öfke duyan kimse..." şeklinde olur. Kâfirler Müslümanları Mescid-i Haram'dan alıkoydular ve onlara haksızlık ettiler diye Müslümanların da haktan vazgeçip zulüm ve haddi aşmaya yönelmelerini Yüce Allah bu ayetle yasaklamıştır.

Mesela bir hadis-i şeriflerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuşlardır:

(أَدِّ الأمانَةَ إلى مَنِ ائتَمَنَكَ، ولا تَخُنْ مَنْ خانَكَ)

"Sana güvenene (ve malını emanet olarak bırakan kimseye) emaneti teslim et. Sana hainlik edene sen hainlik etme." [269]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى)

"İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın."

269 Ebu Davud, Büyû', 81

Ayetin zahiri, Allah'a taat olan her hususta yardımlaşmayı gerekli kılmaktadır. Zira iyilik de Allah'a taat olan işlerdendir.

(وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ)

"Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın."

Yüce Allah'a karşı günah ve isyan sayılan işlerde başkalarıyla yardımlaşmamız yasaklanmıştır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَٓا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِه۪ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَٓا اَكَلَ السَّبُعُ اِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْاَزْلَامِ ذٰلِكُمْ فِسْقٌ اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ د۪ينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ د۪ينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَت۪ي وَرَض۪يتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ د۪يناً فَمَنِ اضْطُرَّ ف۪ي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِاِثْمٍ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٣﴾)

3-"Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. İşte bütün bunlar fısk (Allah'a itaatten kopmak) tır. Bugün kafirler dininizden (onu yok etmekten) ümitlerini kestiler. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim. Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."

Etinin helal olması için normal şekilde kesilmesi gereken hayvan kesilmeden ölmüşse işte ona "meyte" ölmüş hayvan denir. Kana gelince onun da akıtılmış olanı haram kılınmıştır.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(قُلْ لَٓا اَجِدُ فِي مَٓا اُو۫حِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُٓ اِلَّٓا اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا)

"De ki: "Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş ve akıtılmış kandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum."[270]

Bunu Bakara suresinde açıklamıştık. Kanın akıtılmış olanının haram kılındığının delili, Müslümanların karaciğerle dalağın mübahlığı konusunda icma etmiş olmalarıdır.

Nitekim Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(أُحِلَّتْ لي ميتتان ودَمَان)

"Bana iki ölü ve iki kan helal kılındı."[271]

Bu hadisteki iki kan ile karaciğer ve dalak kastedilmektedir. Bunlar kan oldukları halde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunları mübah kılmıştır. Çünkü akıtılmış kan değildirler. Bu hadis, akıtılmış olmayan bütün kanları yemenin mübah olduğuna delalet etmektedir.

Mübah olanların sayı ile sınırlandırılması başkalarının haram olduğuna delalet eder, denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz yanlıştır. Çünkü sayı ile sınırlandırmak, o sayı dışındakilerin hükümlerinin farklı olması anlamına gelmez. Bununla beraber bu sayının dışında kalan kanlardan mübah olanlar da vardır. Bu, kesimden sonra etlerin arasında ve damarlarda kalan kanlardır. Mezkûr hadiste mübah kanların

270 En'âm, 6/145
271 İbn Hacer, Etrafu'l Müsnedi'l Mu'teli bi Etrafi'l Müsnedi'l Hanbeli: 3/354

iki sayısı ile sınırlandırılması ve karaciğer, dalak diyerek isimleriyle zikredilmesi, bunların dışında kalan kanların tümünün haram olmasını gerektirmez. Şunu da belirtelim ki, En'am suresinin 145. ayetinde (اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا) **"akıtılmış kan"** ifadesi kullanılırken bu surenin 3. ayetinde (وَالدَّمُ) "kan" kelimesi yalın olarak kullanılmıştır. Bu kelimenin başındaki elif lâm ahd-i zihni yani "bilinen kan" anlamını veren bir takıdır. Buradaki kan kelimesi yalın olarak kullanılmış da olsa bununla, akıtılmış kan kastedilmektedir.

(أحلّتْ لي ميتتان ودَمَان) ***"Bana iki ölü ve iki kan helal kılındı"*** hadisi, (قُلْ لَٓا اَجِدُ فِي مَٓا اُوحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُٓ اِلَّٓا اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا) **"De ki: «Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş ve akıtılmış kandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum»"**ayetini tekit etmek için varid olmuştur. Çünkü anılan hadiste sözü edilen iki kandan kasıt, karaciğer ile dalaktır ki onlar da akıtılmış kan değildirler. Bu hadis varid olmasaydı bile, akıtılmış kanın haramlığına, karaciğer ile dalağın haram olmadığına ayetin delaleti yeterli olurdu.

(وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ)

"Domuz eti... size haram kılındı."

Bu ayetteki haramlık, domuzun içyağı ile kemiğini ve diğer kısımlarını da kapsamaktadır. Bilindiği gibi et denince, ete karışan içyağıda akla gelmektedir. Çünkü "et" kelimesi onuda kapsar. Bu konuda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Domuzun tüketiciye sağladığı yararların büyük kısmı ette olduğu için ayette etten bahsedilmiştir. Ayrıca domuzun haram kılınması mübhem olduğu için bu haramlık onun vücudunun diğer kısımlarını da içerir. Tıpkı leş ve kanda olduğu gibi. Domuzun kılı ile kemiklerinin hükmünü ise dahaayrıntılı açıklamış bulunmaktayız.

(وَمَٓا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهِ)

"Allah'tan başkası adına boğazlanan..."

Ayetin zahiri, kesilirken üzerine Allah'tan başkasının adı anılan hayvanların haram olmasını gerektirmektedir. Zira ayette geçen (أُهِلَّ) fiilinin

mastarı olan "ihlâl", bir varlığın adını anarak açıkça onu zikretmektir. Bu kelime, doğarken çocuğun ağlayıp ses vermesi anlamına gelen (إستهلال الصَّبِيِّ)'den alınmıştır. Hac veya umre ihramına giren kimsenin yüksek sesle tehlilde bulunması, la ilahe illallah demesi (İhlâlü'l muhrim) de bu kökten gelmektedir. Bu ayet, cahiliyet devrinde Arapların yaptığı gibi, kesilirken üzerine putların adı anılan hayvanların haram olduğu hükmünü içermektedir. Ayrıca Allah'tan başka herhangi bir varlığın adı anılarak kesilen hayvanların da haram olmasını gerektirir. Buna göre bir kimse hayvan keserken besmele yerine "Zeyd'in adı ile" veya "Amr'ın adı ile" derse, hayvan şer'î usûle uygun kesilmiş olmaz. Böyle yapması o hayvanın haram olmasını gerektirir. Besmele çekmemekle Allah'tan başkasının adını anmak arasında bir fark yoktur. Her iki durumda da hayvan murdar olur.

(وَالْمُنْخَنِقَةُ)

"Boğulmuş"

Hasan, Katade, Süddi ve Dahhâk'tan rivayet olunduğuna göre bu, avcının ipiyle veya başka bir şeyle boğazı sıkılarak boğulup öldürülen hayvandır. Buna benzer bir rivayet de, Abaye b. Rüfaa'nın Rafi' b. Hadic'den yapmış olduğu rivayettir.

Bu rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Diş ve tırnak dışında her şeyle boğazlayabilirsiniz."[272]

Bize göre burada sözü edilen diş ve tırnak ile, çekilmemiş olup vücuttaki yerinde duran diş ve tırnak kastedilmiştir. Çünkü bunlarla boğazlanan hayvan, boğulmuş hayvan gibidir.

(وَالْمَوْقُوذَةُ)

"Darbe sonucu ölmüş"

272 Abdurrezzak, Musannef: 4/465

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hasan, Katade, Dahhâk ve Süddi'den rivayet edilen görüşe göre bu, sopa ve benzeri bir şeyle vurularak öldürülen hayvandır. (وَالْمَوْقُوذَةُ) kelimesinin fiili olan (وَقَذَهُ ، يَقِذُهُ ، وَقْذًا ، وهو وقيذ) denildiğinde ölecek hale getirinceye kadar vurmak manası kastedilmiş olur. Normal kesim şekli dışında öldürülen her hayvan (وَالْمَوْقُوذَةُ) kapsamına girer. Ebu Amir el Akadi'nin bildirdiğine göre Zeyd b. Eslem, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* saçma ile öldürülen hayvan hakkında İşte bu *(وَالْمَوْقُوذَةُ) "Darbe sonucu ölmüş"* tür dediğini rivayet etmiştir.

Şube'nin bildirdiğine göre Ukbe b. Sahban, Abdullah b. Mugaffel'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* çakıl taşının iki parmağın ucuyla ava fırlatılmasını yasakladı ve şöyle buyurdu:

(إِنَّهَا لَا تَصِيدُ صَيْدًا وَلَا تَنْكَأُ عَدُوًّا وَلَكِنَّهَا تَكْسِرُ السِّنَّ وَتَفْقَأُ الْعَيْنَ)

"Çakıl tanesi av avlamaz, düşman yenmez. Ancak diş kırar ve göz çıkarır."[273]

Şu rivayetler de buna benzer mahiyettedirler:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Hemmam, Adiyy b. Hatim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Ey Allah'ın Resûlü! Okumu ava atıp isabet ettiriyorum. Onu yiyebilir miyim?" diye sordum.

Şöyle buyurdu:

(إذا رَميتَ بالمِعْراض وذكرتَ اسمَ اللهِ فأصابَ
فَخَزَقَ فكُلْ، وإن أصابَ بِعَرْضِه فلا تأكُلْ)

"Oku attığında Allah'ın adını anarsan ve ok ava isabet edip delerse onu yiyebilirsin. Ama enlemesine isabet eder (ve ağırlığı ile onu öldürür) ise onu yeme."[274]

273 Müslim, Sayd ve Zebaih, 8
274 Ebu Davud, Sayd, 2

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Şa'bi, Adiyy b. Hatim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* ok ile avlanmanın hükmünü sordum.

Şöyle buyurdu:

(مَا أَصَابَ بِحَدِّهِ فَخَرَقَ فَكُلْ وَمَا أَصَابَ بِعَرْضِهِ فَقَتَلَ فَإِنَّهُ وَقِيذٌ فَلَا تَأْكُلْ)

"Okun sivri ucuyla isabet edip deldiğini ye. Enlemesine isabet edip (ağırlığıyla) öldürdüğü, darbe sonucu ölmüştür. Onu yeme."[275]

Okun yaralamayıp enlemesine darbesi sonucu öldürdüğü hayvan, ele geçirilip kesilmesine güç yetmeyen hayvanlardan olsa bile ayetteki (وَالْمَوْقُوذَةُ) kapsamına konulmuştur. Bu da ele geçirilip kesilmesine güç yetirilemeyen hayvanlardan olsa bile yaralayıp kanını akıtmanın, şer'î kesimin şartı olduğuna delalet etmektedir. Ayetteki (وَالْمَوْقُوذَةُ) kelimesinin hükmü, ele geçirilip normal şekilde kesilmesine güç yetirilebilen hayvanlar için de ele geçirilemeyen hayvanlar için de geçerli olan genel bir hükümdür.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Zerr b. Hubeyş, Ömer b. Hattab'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ هَاجِرُوا، وَلَا تَهْجُرُوا، وَلَا يَحْذِفَنَّ أَحَدُكُمُ الْأَرْنَبَ بِعَصَاهُ أَوْ بِحَجَرٍ فَيَأْكُلَهَا، وَلْيُذَكِّ لَكُمُ الْأَسَلُ وَالرِّمَاحُ وَالنَّبْلُ)

"İnsanlar! Samimi olarak hicret edin. Sureten hicret eder gibi olmayın. Sakın ola ki biriniz değneğini veya bir taşı fırlatarak tavşan öldürüp yemesin. Bunu kendiniz için ok ve mızrakla *yapın.*"[276]

(وَالْمُتَرَدِّيَةُ)

"Yüksekten düşerek ölmüş."

---

275 Ahmed b. Hanbel, Müsned:32/115, Müessesetu'r-Risale, Şuayb el-Arnavut Tahkiki. İkinci Baskı, 1999

276 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 1/65

İbn Abbas *radıyallahu anh,* Hasan, Dahhâk ve Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "(وَالْمُتَرَدِّيَةُ), dağın tepesinden aşağılara veya kuyuya düşüp ölen hayvandır."

Mesruk, Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Dağın tepesindeki bir ava okunu atsan da aşağılara düştüğünde ölmüşse onu yeme. Zira korkarım ki o, yere düşmüş olduğundan dolayı ölmüştür. Yine bir kuşa okunu atarsın da o kuş suya düşüp ölürse onu yeme. Zira korkarım ki o boğularak ölmüştür."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Burada avın ölümünün başka bir sebebi de olabilir ki, o da yukarılardan aşağıya düşmesidir. Bu düşme sebebiyle ölmüş olma ihtimali bulunduğundan dolayı yenmesi haram kılınmıştır. Suya düşüp ölmesinde de aynı hüküm söz konusudur. Peygamber'den de *sallallahu aleyhi ve sellem*bu doğrultuda rivayetler gelmiştir.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Şa'bi, Adiyy b. Hatim'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* avlanmayı sordum. Bana şöyle cevap verdi:

(إِذَا رَمَيْتَ بِسَهْمِكَ فَاذْكُرِ اسْمَ اللَّهِ , فَإِنْ وَجَدْتَهُ قَدْ قُتِلَ فَكُلْهُ إِلَّا أَنْ تَجِدَهُ قَدْ وَقَعَ فِي مَاءٍ فَمَاتَ , فَإِنَّكَ لَا تَدْرِي الْمَاءُ قَتَلَهُ أَمْ سَهْمُكَ)

"Okunu attığında Allah'ın adını an. Ölmüş olduğunu görürsen avını ye. Ancak suya düşmüş ve orada ölmüş olduğunu görürsen (onu yeme). Çünkü onu su mu öldürdü yoksa senin okun mu öldürdü? Bunu bilemezsin."[277]

Buna benzer bir rivayet de av köpeğinin avladığı hayvanla ilgili olan rivayettir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki:

(إِذَا أَرْسَلْتَ كَلْبَكَ الْمُعَلَّمَ، وَسَمَّيْتَ فَكُلْ وَإِذَا أَرْسَلْتَ كَلْبَكَ، فَخَالَطَتْهُ أَكْلُبٌ لَمْ يُسَمَّ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهَا، فَلَا تَأْكُلْ، لَا تَدْرِي أَيُّهَا قَتَلَهُ)

277 Darekutni, Sünen: 5/533

***"Eğitilmiş köpeğini Allah'ın adını anarak saldığında onun avladığını ye. Ama besmelesiz salınan başka köpekler de ona katılırlarsa avlanan hayvanı yeme."*[278]**

Ok atmanın yanı sıra normal kesim sayılmayan öldürücü başka bir etmen daha bulunduğunda mesela kendisine ok atılan av suya düşüp ölürse veya besmele çekerek salınan bir köpeğine besmele çekilmeden salınan başka bir köpek de katılırsa avlanan hayvanın yenmesini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* haram kılmıştır. Keza Abdullah b. Mesud da *radıyallahu anh,* dağın tepesinde ok atılarak vurulan av hayvanının aşağılara düşüp ölmesi durumunda, o hayvanı yemenin mübah olmayacağını söylemiştir. Çünkü o hayvanın ölümünde haramlık ve mübahlık sebepleri bir araya gelmiştir. Böyle olunca da mübahlık sebebi bırakılıp haramlık sebebine göre hüküm verilir. Aynı şekilde bir Müslümanla bir mecusi, bir avı müştereken boğazlar veya öldürürlerse o av yenmez.

Mübahlık Sebebiyle Haramlık Sebebi Bir Araya Geldiğinde Mübahlık Sebebine Göre Değil, Haramlık Sebebine Göre Hüküm Verilir.

Burada anlattıklarımızın tamamı, haramlık sebebiyle mübahlık sebebinin bir araya gelmesi durumunda hükmün mübahlık sebebine göre değil de haramlık sebebinegöre verileceğine dair bir delildir.

(وَالنَّطِيحَةُ)

"Boynuzlanarak ölmüş"

Hasan, Dahhâk, Katade ve Süddi'den rivayet edilen görüşe göre (وَالنَّطِيحَةُ) kelimesi, "Boynuzlanarak ölmüş" anlamınadır. Başka bazı kimseler ise bu kelimenin, "Boynuzlayarak ölmüş" manasına geldiğini söylemişlerdir. Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu kelime her iki manaya da gelebilir. Çünkü boynuzlanarak ölmekle boynuzlayarak ölmek arasında bir fark yoktur.

278 Abdurrezzak, Musannef: 4/470

(وَمَا اَكَلَ السَّبُعُ)

"Yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar"

Yani yırtıcı hayvan tarafından bir parçası koparılıp yenen ve ölen hayvanları yemek haram kılınmıştır. Araplar, yırtıcı hayvanın öldürüp bir kısmını yediği hayvana (أكيلة السَّبُع) derler. Artakalan kısma da aynı şeyi derler.

Ebu Ubeyde dedi ki: (ما أكَلَ السَّبُعُ), yırtıcı hayvan tarafından bir kısmı yenip bir kısmı bırakılan hayvandır. Bu hayvan o yırtıcının avıdır. Bu ayette yenmesi yasaklananların tamamı, mezkûr sebeplerle ölmüş olan hayvanlardır. Cahiliyet devri insanları bunların hepsini yerlerdi. Yüce Allah bunları haram kıldı. Ayet-i kerime, insanlar tarafından şer'î kesim şeklinde kesilmeyen ve anılan sebeplerden biri sonucunda ölen hayvanları yemenin haramlığına delalet etmektedir.

(اِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ)

"(Henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç"

Bilindiği gibi buradaki istisna, buraya kadar sayılan ve yenmesi haram kılınanların tamamından değil, bir kısmından yapılan bir istisnadır. Zira istisnanın, (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ بِهِ) ibaresinden yapılmadığı hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Çünkü bu ibarede sayılanların şer'î kesimle kesilmesi caiz değildir. Şu halde istisnanın, bu ibareden sonra gelen ibaredekilerden yapılmış olması gerekmektedir. Buna göre anılan istisnanın, (وَالْمُنْخَنِقَةُ) "Boğulmuş" kelimesi ile onun peşinden gelenlerden yapıldığı ispatlanmış olmaktadır.

Hz. Ali, İbn Abbas *radıyallahu anh,* Hasan ve Katade'nin bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Bunlar şöyle demişlerdir: "Avlanan hayvana yetiştiğinizde gözleri oynuyor veya kuyruğunu oynatıyorsa, onu keserseniz yenmesi caiz olur."

Rivayet olunduğuna göre bazıları demişler ki: "Bu ayetteki istisna, öncesine değil de (وَمَا اَكَلَ السَّبُعُ) **"Yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar"** ibaresine dönmektedir."

Bu, itibar edilebilecek bir görüş değildir. Çünkü selef uleması bunun aksi istikamette görüş birliği etmişlerdir. Çünkü yırtıcı bir hayvan başka bir hayvanın etinden bir parça koparıp yer veya bir koyun bir dağın tepesinden aşağılara yuvarlanıp düşer ve bunlar ölmeden sahipleri yetişip bunları normal şekilde keserse, bunları yemenin caiz olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Boynuzlanan, uçurumdan yuvarlanan ve darbeye maruz kalan hayvan da böyledir. Böylece ayetteki istisnanın (وَالْمُنْخَنِقَةُ) **"Boğulmuş"** kelimesi ile onun peşinden gelenlerden yapıldığı ispatlanmış olmaktadır. (اِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ) **"(Henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç"** ifadesi ise istisna-i münkati'dir. Bununla sanki şöyle denmek istenmiştir: 'Lâkin (Henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz, bu haramlık hükmünün dışındadır.'

Bu istisna, şu ayetlerdeki istisnalara da benzemektedir:

(فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهَا اِيمَانُهَا اِلَّا قَوْمَ يُونُسَ)

"Yûnus'un kavminden başka, keşke (azabı görmeden) iman edip, imanı kendisine fayda veren bir tek memleket halkı olsaydı!"[279]

(طٰهٰ مَا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰى اِلَّا تَذْكِرَةً لِمَنْ يَخْشٰى)

"Tâ Hâ. (Ey Muhammed!) Biz, Kur'an'ı sana sıkıntı çekesin diye değil, ancak (Allah'ın azabından) korkacaklara bir öğüt (bir uyarı) olsun diye indirdik."[280]

Ayetin manası şöyle olabilir: 'Lâkin bu Kur'an, Allah'tan korkan kimseler için bir uyarıdır.' Kur'an'de bunun benzeri çok ayetler vardır.

---

279 Yunus, 10/98
280 Tâ hâ, 20/1-3

Fakihler (وَالْمَوْقُوذَةُ) darbeye maruz kalan ve benzeri durumdaki hayvanın kesilmesi konusunda ihtilaf etmişlerdir. "el-Asl" adlı eserimde İmam Muhammed yüksekten düşen ancak ölmeden yetişilip kesilen hayvanın yenilebileceğini söylemiştir. Darbeye maruz kalan, boynuzlanan ve yırtıcı hayvan tarafından bir parçası koparılıp yenen hayvan da ölmeden yetişilip kesilirlerse aynı hükme tabi olurlar.

"el-İmlâ" adlı eserde Ebu Yusuf "Bu durumlardaki hayvanlar artık yaşamasından ümit kesilir bir hale gelirlerse, bundan sonra ve ölmeden kesilseler bile yenmeleri helal olmaz" demiştir.

İbn Semmaa, Muhammed'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Bu durumdaki bir hayvan vurulduğu gün boyunca veya biraz az yahut biraz fazla yaşayabilecek ise kesildiği takdirde yenmesi helal olur. Ama o kadar bir süreyi normal şekilde yaşayabilecek durumda değilse, aksine can çekişmekteyse, kesilse bile yenmesi helal olmaz."

Bunu söylerken de ölümcül derecede ağır yaralıyken dâhi Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* ahit ve emirlerinin geçerli sayılmasını delil göstermiştir. Ölümcül derecede ağır yaralı olan bir kimseyi biri öldürecek olursa kısasa tabi olur.

Mâlik dedi ki: "Yukarıda anlatılan durumlardaki hayvanın yanına varıldığında gözlerini oynatabiliyorsa, kesildiği takdirde yenmesi helal olur."

Hasan b. Salih dedi ki: "Yukarıda anlatılan durumlardaki hayvan asla yaşayamayacak bir duruma gelmişse, kesilse bile yenmesi helal olmaz."

Evzai dedi ki: "Yanına varıldığında henüz canlı ise kesildiği takdirde yenmesi helal olur. Av köpeği tarafından avlanıp bir kısmı yenen hayvan, kesilse de yenmesi helal olmaz."

Leys dedi ki: "Yırtıcı hayvan yakaladığı hayvanın karnını parçalayıp içindekilerini dışarı çıkarmış olsa bile henüz canlı ise kesildiği takdirde yenmesi helal olur. Ancak hayvandan koparılıp ayrılmış olan kısımlar yenilmez."

Şafiî dedi ki: "Yırtıcı hayvan bir koyunun karnını yarar ve kesilmediği takdirde öleceğini kesin olarak anlarsak, bu haldeyken kesilirse yenilmesinde sakınca yoktur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:(إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ) **"Kestikleriniz hariç"** ibaresi henüz canı çıkmamış iken kesilmiş olmasını gerektirmektedir. Bunda, benzer durumdaki hayvanların yaşayabilir olmasıyla olmaması arasında bir fark yoktur. Bu durumdaki bir hayvan kısa veya uzun bir süre canlı kalsa da kesilmesi halinde yenilmesi helal olur.

Hz. Ali *radıyallahu anh* ile İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* gelen bir rivayete göre, bu durumdaki hayvanın vücudunun herhangi bir yeri hareket ettiği takdirde kesilmesi, yenmesinin helal olması bakımından geçerli olur. Davarlara ölümcül bir hastalık isabet ettiğinde bu hastalıklı haliyle kısa veya uzun bir süre yaşayacak olsa, boğazlanması durumunda yenmesi helal olur. Yüksek bir yerden düşüp ölmek üzere olan ve benzeri durumda bulunan hayvan da bu hükme tabidir. Doğrusunu Allah bilir.

Hayvan Kesiminin Şartları

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ)

"Kestikleriniz hariç"

Hayvan kesimi diye tercüme ettiğimiz (ذَكَاة) kelimesi birkaç manaya gelmektedir. Kesim yeri, kesilecek kısım, kesim aleti, kesimin dini şekli, keserken besmele çekmek gibi manaları içermektedir. Tabii bu, normal şekilde güç yetirilip kesilebilen hayvanlarda söz konusudur. Balığa gelince onun kesimi, harici bir etkenle olur. Kendiliğinden ölen balıklar ise şer'î usûle göre kesilmiş sayılmadıkları için yenilmezler. Biz bunu Bakara suresinin tefsirinde suda sırt üstü yüzen balıklardan bahsederken açıklamıştık.

Hayvanın kesilecek yerine gelince bu, ele geçirilebilen ve kendisine güç yetirilebilen hayvanlarda gerdanın üst tarafı ile çene arası yerdir.

"el-Câmi'u's Sağir" adlı eserde Ebu Hanife'nin şöyle dediği nakledilmektedir: "Boğazın alt tarafı veya ortası ya da üst tarafı olsun, herhangi bir yerinden kesmek caizdir."

Ama kesilmesi gereken şeyler dört tanedir: Bunlar; yemek borusu, nefes borusu, boynun ve nefes borusunun iki yanındaki atar damarlardır. Kesen kişi bunların dördünü keserse, kesimi tam ve sünnete uygun biçimde gerçekleştirmiş olur.

Eksik bırakır da bu dördünden sadece üçünü kesecek olursa, Bişr b. Velid'in Ebu Yusuf'tan rivayetine göre Ebu Hanife bu konuda şöyle demiştir: "Kesilecek şeylerin çoğu kesilirse yenilmesi helal olur. Bu dört şeyden herhangi üçü kesilirse yenilmesi helal olur." Ebu Yusuf ile Muhammed böyle demişlerdir. Bundan sonra Ebu Yusuf şöyle demiştir: "Yemek ve nefes borularıyla iki damardan birini kesmedikçe hayvanın etini yeme."

Mâlik b. Enes ile Leys dediler ki: "Boynun iki yanındaki atardamarlarla nefes borusunun kesilmesine ihtiyaç vardır. Hayvanı kesen kişi bunlardan birini kesmezse etin yenmesi helal olmaz." Bunlar, yemek borusunun kesilmesi gereğinden bahsetmemişlerdir.

Sevri dedi ki: "Damarlarla nefes borusu kesildikten sonra yemek borusu kesilmezse bunun bir sakıncası olmaz."

Şafiî dedi ki: "Kesimin caiz olması için en azından yemek ve nefes borularının kesilmesi gerekir. Boynun iki tarafındaki iki atar damarın da kesilmesi uygun olur. Bu iki damar insandan ve hayvandan çekilip alınsa bile, insanın ve hayvanın yaşaması mümkündür. Bunlar kesilmeseler de yemek ve nefes boruları kesilirse hayvanın etini yemek caiz olur."

Hayvanın kesim yerinin gerdan ile boğaz arası bir yer olduğunu söylemiştik. Bununla ilgili olarak Ebu Katade el-Harrani, Hammad b. Seleme'den, o da Ebu'l Aşra'dan rivayette bulunarak Ebu'l Aşra'nın babasının şöyle dediğini nakletti: Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* hayvan kesimi sorulduğunda şöyle cevap verdi:

"Gerdan ile boğaz arası yerden kesilir. Ama baldırına sivri bir şey fırlatıp vurursan bu da senin için yeterli olur."[281]

Hadisteki bu son cümle, kesmek için yakalayıp ele geçiremediğimiz hayvanlar hakkında geçerli olan bir hükümdür.

---

281 İbn Mâce, Zebaih, 9

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Boğazlanan hayvanın yemek ve nefes borularıyla boynunun iki yanındaki atar damarların kesilmesinin caizliği konusunda ulema arasında ihtilaf olmamıştır. Bu da boğazlamada bu dördünü kesmenin şart olduğuna delalet etmektedir. Şayet öyle olmasaydı bunları kesmek caiz olmazdı. Çünkü bunları kesmekle hayvana, kesimin geçerliliği için şart olmayan bir acı fazlasıyla verilmiş olacaktı. Böylece bu dördünü kesmenin gerekli olduğu ispatlanmış olmaktadır.

Yalnız Ebu Hanife dedi ki: Bu dört şeyin üçü kesilirse, vacipte bir eksiklik olmakla birlikte yine de kesim caiz olur. Çünkü bu durumda kesilmesi gereken şeylerin çoğu kesilmiş olmaktadır. Bu gibi şeylerde bir şeyin çoğu, tamamının yerine geçer.Tıpkı kulağının ve kuyruğunun çoğunun kesik olmasının, hayvanın kurban edilmesine engel oluşunda tamamının kesik olması olarak kabul edilmesi gibi.

Ebu Yusuf, kesimin sahih olması için yemek ve nefes borusuyla boynun iki yanındaki atar damarlardan birinin kesilmesinin şart olduğunu söylemiştir. Ebu Hanife, iki atar damarla yemek ve nefes borularından birini kesmekle bu iki boruyla iki atar damardan birini kesmek arasında fark görmemiştir. Çünkü kesimin sahih olması için bunların tümünün kesilmesi emredilmiştir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* ve (İbn İsa'nın rivayetine göre) Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediklerini rivayet etmiştir:

(نَهَى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ شَرِيطَةِ الشَّيْطَانِ)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şeytanın yönlendirdiği şekilde atar damarları kesilmeksizin derisi kesilip ölüme terk edilerek yapılan kesimi yasakladı."[282]

Bu hadis, atar damarları kesmenin şart olduğuna delalet etmektedir.

Ebu Hanife'nin bildirdiğine göre Rafi' b. Hadic, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

282 Ebu Davud, Edahi, 17

"Diş ve tırnak dışında kanı akıtan, damarları kesen her şeyle kesim yapılabilir."[283]

İbrahim'in babasının bildirdiğine göre Huzeyfe *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:"Diş ve tırnak dışında damarları kesip kanı akıtan her şeyle kesim yapın."

Bu rivayetlerin hepsi, hayvan boğazlamada evdac'ın kesilmesinin şart olmasını gerekli kılmaktadırlar. Evdac, yemek ve nefes borularıyla boynun iki yanındaki atar damarların adıdır.

[Kesim Aleti Konusu]

Kesim aletine gelince, damarlarla boruları kesip kanı akıtan her alet kesimde kullanılabilir. Bu vasıftaki bir aletle yapılan kesim sahihtir. Yalnız mezhebimizin fakihleri, vücuttan ayrılmış tırnak, kemik, boynuz ve diş ile kesim yapılmasını mekruh görmüşlerdir. Çünkü Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bunlarla kesim yapmanın uygun olmadığına dair rivayetler gelmiştir.

"el-Camiu's Sağir" de anlatıldığına göre, bunların dışındaki şeylerle kesim yapmakta bir sakınca yoktur. Keza kazık, sivri bir tahta ve çuval kulpuna geçirilen ağaç parçasıyla ya da çakmak taşı ile kesmekte de sakınca yoktur. Kemik, diş ve tırnağa gelince bunlarla kesim yapmak yasaklanmış, bu hususta hadis ve sahabi sözleri rivayet edilmiştir. Boynuz ve sivri dişlerle kesim yapmak da bize göre bu yasağa dâhildir. Bir adam bir hayvanı kendi dişi veya tırnağı ile keserse, kestiği hayvan leştir, yenilmez. Bunu yapan da kesici değil katildir.

Mâlik b. Enes dedi ki:"Kesici olan ve borularla damarlardan kan akıtan her türlü alet ile kesim yapmakta sakınca yoktur."

Sevri dedi ki:"Yemek ve nefes borularıyla boynun iki yanındaki atar damarları kesen her aletle yapılan kesim sahihtir.Yalnız diş ve tırnak bunun dışındadır."

Evzai dedi ki: "Denizdeki sedef kabuğuyla kesim yapılmaz."

---

283 Abdurrezzak, Musannef: 4/465

Hasan b. Salih boynuz, diş, tırnak ve kemikle kesim yapılmasını mekruh görmüştür.

Leys dedi ki: "Kanı akıtan her aletle kesim yapmakta sakınca yoktur. Yalnız kemik, diş ve tırnak bunun dışındadır." Şafiî, diş ve tırnakla kesim yapılmasını caiz görmemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kesim aleti olarak kullanılması yasaklanan diş ve tırnak, vücuttaki yerlerinde duran diş ve tırnaktır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, tırnağın Habeşlilerin bıçağı olduğunu söylemiştir. Onlar vücuttan çekilip alınmış olanıyla değil, vücuttaki yerinde duran tırnaklarıyla hayvan keserlerdi. İbn Abbas *radıyallahu anh* bu şekilde kesmenin boğmak olduğunu söylemiştir.

Ebu Bişr dedi ki: İkrime'ye, çakmak taşıyla kesilen hayvanın hükmünü sordum. Bana şöyle cevap verdi: "Taş eğer keskinse ve borularla damarları parçalamadan düzgün bir şekilde kesiyorsa onunla kesilen hayvanın etini yiyebilirsin."

Buradaki ifadesinde görüldüğü gibi İkrime, kesilen hayvanın yemek ve nefes borularıyla boynunun iki yanındaki atar damarlarının parçalanmadan düzgün bir şekilde kesilmesini şart koşmuştur. Çekilip alınmamış ve vücuttaki yerlerinde duran diş ve tırnakla yapılan kesimde ise borularla damarlar düzgün bir şekilde kesilmeyip parçalandıkları için yapılan kesim sahih olmaz. Ama vücuttan çekilip alınmış olan diş ve tırnakla yapılan kesimde, borularla atar damarlar düzgün şekilde kesilip kan akarsa böyle bir kesimde sakınca olmaz. Ancak mezhebimizin fakihleri, bunların kör bıçak gibi olmaları sebebiyle bunlarla, boynuz ve kemikle kesmeyi mekruh görmüşlerdir. Nitekim aşağıdaki rivayette Peygamber'inde *sallallahu aleyhi ve sellem* bu manada sözleri vardır.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu'l Eş'as, Şeddad b. Evs'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* şu iki şeyi işittim:

(إِنَّ اللهَ كَتَبَ الْإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ، فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ، وَإِذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الذَّبْحَ، وَلْيُحِدَّ أَحَدُكُمْ شَفْرَتَهُ، فَلْيُرِحْ ذَبِيحَتَهُ)

"Allah her şeye ihsanı (iyi davranmayı) farz kıldı. Öldürdüğünüzde güzelce öldürün, kestiğinizde güzelce kesin. Biriniz (bir şey kesecek olduğunda) bıçağını bilesin ve keseceği hayvanı rahatlatsın."[284]

Mezhebimiz fakihlerinin vücuttan çekilip alınmış olan diş, kemik, boynuz ve benzeri şeylerle hayvan kesmeyi mekruh görmeleri, kesimin geçerliliği için gerekli olmayan bir acının hayvana çektirilmiş olacağından ötürüdür.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Mürri b. Katari, Adiyy b. Hatim'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Dedim ki: Ey Allah'*ın Resûlü. Ne buyurursunuz? Bizden biri bir av yakalar da yanında bıçağı yoksa onu çakmak taşıyla veya değneğinin kesici tarafıyla kesebilir mi? Cevaben şöyle buyurdu:*

(أَمْرِرِ الدَّمَ بِمَا شِئْتَ، وَاذْكُرِ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ)

"İstediğin bir aletle kanı akıt ve Allah'ın adını an."[285]

Nafi'nin Kâ'b b. Mâlik'in babasından rivayet ettiği bir hadiste anlatıldığına göre siyahi bir cariye, çakmak taşı ile bir koyun kesmişti. Kâ'b bunu kendisine anlattığında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o koyunu yemelerini emretmişti.

Süleyman b. Yesar'ın bildirdiğine göre Zeyd b. Sabit de *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* benzer bir rivayette bulunmuştur.

Rafi' b. Hadic'in *radıyallahu anh* rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine şöyle buyurmuştur:

"Diş ve tırnak dışında kanı akıtan, damarları kesen her şeyle kesim yapılabilir."[286]

---

284 Müslim, Sayd ve Zebaih, 11

285 İbn Mâce, Zebaih, 5

286 Abdurrezzak, Musannef: 4/465

[Normal Biçim Kesilmesine Güç Yetirilemeyen Hayvanlar Hakkında]

Bu anlattıklarımız, ele geçirilip normal biçimde kesilmesine güç yetirilebilen hayvanlar hakkındaki hükümlerdir. Bunların kesiminde kesim yeri ve kesim aletiyle ilgili açıkladığımız hükümler esas alınır. Ele geçirilip normal biçimde kesilmesine güç yetirilemeyen hayvanlara gelince bunların kesimi, yaralayıp kanını akıtacak bir aletle vurmak ya da bir köpek veya kuşu üzerine salıp baskı altına alma ve ezme şeklinde olmaksızın yaralamak şeklinde olur. Av hayvanı gibi yabani olan hayvanlarla, aslen yabani olmayan ama daha sonra yabanileşen ve ele geçirilmesine güç yetirilemeyen, normal biçimde kesmemize imkân kalmayacak şekilde bir uçurumdan aşağılara yuvarlanıp düşen hayvanlar arasında bu hükümler açısından bize göre bir fark bulunmamaktadır.

Fakihler bu konuda iki noktada ihtilaf etmişlerdir.

Biri, yaralayıcı olmayan bir aletle vurulması hususudur.

Mezhebimizin fakihleri, Mâlik ve Sevri dediler ki: "Avlanacak hayvana mızrak enlemesine isabet ederse, yetişilip kesilmediği takdirde eti yenilmez."

Sevri dedi ki: "Taş veya saçma ile vurursan, yetişip kesmediğin takdirde onu yemeni mekruh bulurum."

Mezhebimizin fakihlerine göre mızrak, taş ve saçma arasında bir fark yoktur.

Evzai dedi ki: "Mızrakla vurulduğunda vücudu delinse de delinmese de yenilebilir. Ebu Derdâ, Fudale b. Ubeyd, Abdullah b. Ömer ve Mekhul bunda bir sakınca görmemekteydiler."

Hasan b. Salih dedi ki: "Atılan taş, avın vücudunu delerse ye. Saçma delmezse de ye."

Şafiî dedi ki: "Av hayvanına fırlatılan alet onun vücudunu delerse ya da kesici tarafıyla onun vücudunun bir yerini keserse yenilebilir. Ama alet, ağırlığı ile o hayvanı yaralarsa hayvan, darbe sonucu öldürülmüş olup yenilemez."

Yırtıcı hayvanlar tarafından yakalanıp öldürülen hayvan hakkında iki görüş vardır.

Bir görüşe göre bu hayvan yaralanmamışsa eti yenmez. Çünkü Yüce Allah (مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ) **"Avcı hayvanların tuttuğu (avlar)"**[287] buyurmuştur.

Diğer görüşe göre bu durumdaki hayvanın yenmesi helaldir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezhebimiz fakihleri, Mâlik ve Şafiî, köpeğin darbe sonucu öldürdüğü hayvanın yenilemeyeceği hususunda ihtilaf etmemişlerdir.

Yabanileşen veya yükseklerden düşüp ölen hayvanla ilgili olarak fakihlerin ihtilaf ettikleri iki noktanın ikincisine gelince, deve ve sığır gibi aslen yabani olmayan bir hayvan yabanileştiğinde veya bir kuyuya düştüğünde mezhebimizin fakihleri dediler ki: "Onu kesmeye güç yetirilemezse, av hayvanı gibi öldürülür ve böylece şer'an kesilmiş sayılır." Sevri ile Şafiî de bu görüştedirler.

Mâlik ile Leys dediler ki: "Normal kesim şartlarına uygun olarak kesilmezse eti yenilmez."

Hz. Ali, İbn Mesud, İbn Abbas, İbn Ömer, Alkame, Esved ve Mesruk'un da mezhebimiz fakihleri ile aynı görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Avlanan hayvanın kesilmiş sayılma şartının, sivri uçlu veya kesici bir aletle yaralanması olduğuna dair mezhebimiz fakihlerinin görüşünü destekleyen rivayetler daha önce geçmişti. Bu rivayetlerden biri de okla vurulan hayvana ok eğer sivri tarafıyla isabet etmişse yenilebileceğini, enlemesine isabet edip öldürmüşse yenilemeyeceğini bildiren rivayetti. Çünkü enlemesine isabet edip öldürmüşse o hayvan, darbe sonucu öldürülmüş olmaktadır. Böyle bir hayvanın haram olduğu da ayet-i kerimede bildirilmektedir:(وَالْمَوْقُوذَةُ) **"Darbe sonucu ölmüş..."**[288]

---

287 Mâide, 5/4
288 Mâide, 5/3

Yaralanmadan ölen her hayvan bu kapsama girer. Bunlar darbe sonucu öldükleri için, Kitap ve Sünnet'in açık hükümlerine göre haram kılınmışlardır.

Katade'nin bildirdiğine göre Ukbe b. Sahban, Abdullah b. Mugaffel'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* çakıl taşının iki parmağın ucuyla ava fırlatılmasını yasakladı ve şöyle buyurdu:

(إِنَّهَا لَا تَصِيدُ صَيْدًا وَلَا تَنْكَأُ عَدُوًّا وَلَكِنَّهَا تَكْسِرُ السِّنَّ وَتَفْقَأُ الْعَيْنَ)

"Çakıl tanesi av avlamaz, düşman yenmez. Ancak diş kırar ve göz çıkarır."[289]

Bu da kesici ve delici olmayan ve yaralamayan şeylerle baskı ve ezme şeklindeki darbeler neticesinde ölen hayvanların şer'an kesilmiş sayılmayacaklarına delalet etmektedir. Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* okla vurma hakkında da şöyle buyurmuştur:

(إذا رَميتَ بالمِعْراض وذكرتَ اسمَ اللهِ فأصابَ
فَخَزَقَ فكُلْ وإن أصابَ بِعَرْضِه فلا تأكُلْ)

"Oku attığında Allah'ın adını anarsan ve ok ava isabet edip delerse onu yiyebilirsin. Ama enlemesine isabet eder (ve ağırlığı ile onu öldürür) ise onu yeme."[290]

Burada yaralayan ok ile yaralamayan ok şeklinde bir ayrım yapılmamıştır. Bu da aletin esas alınması gerektiğini göstermektedir. Alet eğer yaralayıcı nitelikte ise onun isabet ettirilmesiyle şer'î kesim gerçekleştirilmiş sayılacaktır. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, çakıl taşları hakkında "Çakıl tanesi av avlamaz" demesi de delici olmayan nesnelerle şer'î kesimin gerçekleşemeyeceğini ispatlamaktadır.

289 Müslim, Sayd ve Zebaih, 8
290 Ebu Davud, Sayd,2

Deve ve benzeri hayvanlardan biri yabanileşir veya kuyuya düşersekesimi bakımından av hayvanı hükmüne tabi tutulacağı, şu rivayetten anlaşılmaktadır:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abaye b. Rüfaa, Rafi' b. Hadic'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir devemiz kaçtı. Biz de onu okla vurduk. Sonra bunu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* sorduk. O, şöyle buyurdu:

(إِنَّ لِهَذِهِ الإِبِلِ أَوَابِدَ كَأَوَابِدِ الْوَحْشِ فَإِذَا نَدَّ مِنْهَا شَيْءٌ فَاصْنَعُوا بِهِ ذَلِكَ وَكُلُوا)

"Şu develerin yabani hayvanlar gibi bir ürküp kaçması vardır. Bunlardan biri ürküp kaçarsa (yakalayamadığınız takdirde) kendisini böyle vurun ve etini *yiyin."*[291]

Süfyan'ın rivayetinde "Deveyi okla vurarak gücünü azalttık" ifadesi de vardır. Bu rivayet, atılan oklarla öldürülen hayvanın etini yemenin mübahlığına delalet etmektedir. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* bu durumdaki hayvanın oktan başka bir aletle kesilmesini şart koşmamıştır.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Hammad b. Seleme, Ebu'l Aşra'nın babasının Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Ey Allah'*ın Resûlü, kesim illa da gerdanla boğaz arasından mı yapılmalıdır?*" Bu soruya Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap verdi:

***"Baldırına sivri bir şey fırlatıp vurursan bu da senin için yeterli olur."*[292]**

Tabii ki bu, kesilecek hayvanın ele geçirilememesi durumunda uygulanacak olan hükümdür. Zira ele geçirilebilen hayvanın kesilmesinin bu şekilde olmayacağı hususunda ihtilaf yoktur.

291 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/247

292 İbn Mâce, Zebaih, 9

Bu konuda söylediklerimizin doğruluğuna aklî yönden delalet eden delillerden biri, atılan silahın av hayvanını öldürmesinin şer'î kesim yerine geçtiği hususunda fakihlerin tamamının icma etmiş olmalarıdır. Sonra bunun şer'î kesim yerine geçmesi ikisebepten biriyle olmaktadır. Bu hüküm ya avın cinsi sebebiyle böyle olmaktadır. Ya da yakalanıp ele geçirilmesine güç yetirilemediği için böyle olmaktadır. Fakihler canlı olarak ele geçirilebilen avın kesiminin, sanki hiç av değilmiş de sıradan bir hayvanmış gibi şer'î biçimde boğazlanması olduğu hususunda ittifak ettiklerine göre bu hüküm, hayvanın cinsiyle alakalı olmayıp yabanileşmesi durumunda ele geçirilmez olmasıyla alakalıdır. Başka hayvanlar da elegeçirilemez bir şekilde yabanlaşırlarsa onlara da aynı hüküm uygulanır. Çünkü bunlarda da av hayvanında bulunan elegeçiremezlik ve yabanlaşma illeti mevcuttur.

Avın İki Parçaya Bölünmesi

Avın bir kısmının kesilmesi durumunda hüküm ne olur? Fakihler bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin fakihleri, Sevri-İbrahim ile Mücahid de bunların görüşlerine katılmışlardır- dediler ki: "Atılan silah veya av köpeği avı iki parçaya bölerse her iki parça da yenir. Başının devamındaki kısımdan üçte birini keserse yine yenir. Kuyruk sokumu tarafından üçte birini keserse, baş tarafından sonraki üçte ikilik kısmı yenir. Kuyruk sokumu tarafındaki üçte birlik kısmı yenmez."

İbn Ebi Leyla ve Leys dediler ki: "Atılan silah veya av köpeği av hayvanından bir parça koparır da hayvan bu darbe sebebiyle ölürse, tamamı yenilebilir."

Mâlik dedi ki: "Orta yerinden kesilir veya boynu vurulursa yenilebilir. Baldırı kesilip koparılırsa, baldırı yenmez ama diğer kısımları yenilebilir."

Evzai dedi ki: "Kuyruk sokumu kısmı kesilip koparılırsa, kesilip koparılan kısım yenilmez. Hayvanın vücudunun diğer kısımları yenilebilir. Vücudu ortadan ikiye bölünmüş ise tamamı yenilebilir."

Şafiî dedi ki: "Atılan silah veya av köpeği av hayvanını ikiye bölmüş ise iki parçadan biri diğerinden az olsa bile hayvanın tamamı yenilebilir.

Hayvanın eli veya ayağı kesilir ya da kesilip koparıldıktan sonra bir saat veya daha fazla yaşayabileceği bir yeri kesilip koparılır ve bundan sonra attığı silahla onu öldürürse, canlıyken kesilip koparılan kısmı değil de ana gövdesi yenilebilir. İlk kesip koparmadan dolayı ölse tamamı yenilebilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Vakid *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَا قُطِعَ من البَهيمةِ وهي حَيَّةٌ فهي مَيتَةٌ)

"Canlı iken hayvandan koparılan kısım leştir."[293]

Bu hadisin hükmü, hayvanın kesim yeri dışındaki bir yerinden kesilen az miktardaki bir parçayı ilgilendirmektedir. Zira avın boynu vurulup başı gövdesinden ayrılsa, hayvanın tamamı şer'î biçimde kesilmiş sayılır. Böylece kesim yeri dışındaki bir yerinden kesilip koparılan kısmın haramlığının kastedildiği ispatlanmış oldu. Bu haramlık hükmü de kesilip koparılan az miktardaki bir kısmı kapsamaktadır. Zira hayvan ortasından ikiye bölündüğünde veya baş tarafından üçte biri kesildiğinde şer'î kesimin gerçekleşmesi için kesilmesine gerek görülen damarlar da kesilmiş olur. Bunlar da yemek ve nefes borularıyla birlikte boynun iki yanındaki atar damarlardır. Evet, bu durumda bunların tamamı kesilmiş olmaktadır. Ama kuyruk sokumu tarafından üçte biri kesildiğinde, şer'î kesimin gerçekleşmesi için kesilmesine gerek görülen damarlar kesilmiş olmaz. Dolayısıyla bu durumda hayvandan kesilip koparılan kısım leş hükmünde olur.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Canlı iken hayvandan koparılan kısım leştir"*** buyurmuştur. Çünkü hayvanın ölümü, bu kısmının kesilmesinden sonra meydana gelmektedir. Bu kısım, hayvan canlı iken kendisinden kesilip koparılmıştır. Hayvanın baş tarafından kesilmesi durumunda tamamı şer'î biçimde kesilmiş sayılır. Bu, tıpkı ayağının kesilmesi ve kesim yeri dışında vücudunun yaralanması ama bir şey kesilip koparılmaması gibidir. Bu da normal kesim yerinden kesme imkânı olmadığı için, şer'î biçimde kesme yerine geçer.

---

293 Ebu Davud, Sayd, 4

[Hayvan Kesiminde Din Şartı]

Hayvan kesimiyle ilgili din şartına gelince oku atan veya avlayan kişinin Müslüman ya da kitap ehli biri olması şarttır. İnşallah yeri geldiğinde bunu açıklayacağız. Tesmiye şartına gelince bu, kesme veya oku atma ya da eğitilmiş av hayvanını veya köpeğini salma anında, avcının yahut kesim yapacak olan kişinin hatırında ise besmele çekmesidir. Ama unutursa besmele çekmemesi zarar vermez. Yeri geldiğinde bununla ilgili açıklama inşallah yapılacaktır.

Sanem ile Nusub Arasındaki Fark

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ)

"Dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar size haram kılındı."[294]

Mücahid, Katade ve İbn Cüreyc'den rivayet edildiğine göre ayette geçen 'Nusub' kelimesi dikili taşlar demektir. Cahiliyet devri insanları bu taşlara tapınır ve kurban sunarlardı. Yüce Allah bu dikili taşlara sunulan kurbanların etlerinin yenmesini yasakladı. Çünkü bu kurbanlar, üzerlerine Allah'tan başkasının adları anılarak kesilen hayvanlardı.

Nusub ile sanem arasındaki farka gelince sanem, üzerinde suret ve nakışlar bulunan putlardır. Nusub ise böyle değildi. Çünkü nusub, (tapınmak için) dikili taşlardı. Vesen de nusub gibidir. Vesen'in, üzerinde suret ve şekil bulunmayan putların adı olduğunun delili şu rivayettir:

Boynunda bir haç olduğu halde huzuruna gelen Adiyy b. Hatim'e Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Boynundaki şu veseni at"***[295] buyurmuştu.

Görüldüğü gibi bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, haç'a vesen demiştir. Bu hadis, nusub ile vesenin, suretli ve nakışlı olmasa bile tapınma için dikilen şeyler olduğuna delalet etmektedir.

---

294 Mâide, 5/3
295 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 17/92

Ayette sözü edilen dikili taşlar için kesilen kurbanları cahiliyet devri insanları yerlerdi. Yüce Allah, ölü hayvanı, domuz etini ve ayette zikredilip de müşriklerin mübah saydıkları diğer bazı şeyleri haram kılarkenbu kurbanların da yenmesini haram kıldı. Bazıları demişler ki:

(اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْاَنْعَامِ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ)

"Okunacak (bildirilecek) olanlardan başka hayvanlar size helâl kılındı"[296] ayetindeki istisna ile kastedilen, dikili taşlara kurban edilen hayvanlardır.

(وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْاَزْلَامِ)

"Fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı."[297]

Denildi ki: Fal oklarıyla kısmet aramak iki amaçla yapılırdı. Biri, bu oklarla kendisine nasıl bir kısmet çıkacağını öğrenmek için kişi bunları çekerek kısmet arardı. Diğeri de oklar neyi emrediyorsa, sanki yemin etmiş gibi kendilerini o işi yapmakla yükümlü kılmak için bu oklarla çekiliş yaparlardı.

Cahiliyet devrinde bir kimse sefere, savaşa, ticarete veya başka bir işini görmeye gideceği zaman, torbada duran bu üç çeşit oku birbirine karıştırırdı. Oklardan birinin üzerinde "Rabbim bana emretti" yazısı vardı. Birinde "Rabbim bana yasakladı" yazısı vardı. Diğerinde de herhangi bir şey yazılmış değildi. Yazısız olan bu oka menih derlerdi. Çekim yapacak olan kişi bunları birbirine karıştırdıktan sonra birini tutup çekerdi. Eğer üzerinde "Rabbim bana emretti" yazısı varsa o işi yapardı. Ama çektiği okun üzerinde "Rabbim beni yasakladı" yazısı varsa, o işi yapmaktan vazgeçerdi. Şayet çekimde yazısız ok çıkarsa okları tekrar karıştırır ve çekimi tekrarlardı.

Hasan dedi ki: "Çekim için üç tane oka yönelirlerdi."

O da bizim dediklerimizi anlatmıştır. Ayetlerin te'vilini bilen diğer kimseler de böyle demişlerdir.

296 Mâide, 5/1
297 Mâide, 5/3

Ayette geçen (الأَزْلاَم) kelimesi çoğul olup tekili (زَلَمْ) dir ve ok manasına gelmektedir. Yüce Allah, cahiliyet devri insanlarının yaptığı bu oklarla kısmet arama işini yasaklamış ve bunu ayet-i kerimede fasıklık olarak nitelemiştir:

(ذٰلِكُمْ فِسْقٌ)

"İşte bütün bunlar fısk (Allah'a itaatten kopmak)tır."

Bu da köle azad etmede kura çekmenin batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü o da bununla aynı anlama gelmektedir. Kura çekilmesi durumunda herhangi bir doğmadığı halde kuradan çıkacak sonuca uyulacaktır. Zira ölmek üzere olan bir kimse bir veya iki kölesini azad eder ve bunlar mirasının üçte birinden fazla bir değerde değillerse, hürriyeti hak etmede hepsi eşit hakka sahip olurlar. Ama kura çekilmesi durumunda bazı köleler hak etmedikleri hürriyeti elde edecek, onlara eşit konumda olan bazı kölelerse hürriyetten yoksun kalacaklardır. Bu, fal oku çeken kimsenin başka bir sebep olmaksızın sadece "emretti" ve "yasakladı" gibi yazılara uymasına benzemektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ganimetlerin paylaştırılmasında kime hangi hissenin verileceğinin, çok eşli bir erkeğin sefere gideceği zaman yanına hangi eşini alacağının ve diğer bazı işlerin kura ile belirlenmesi caiz görülmüştür."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ganimetlerin paylaştırılmasında, kocasıyla birlikte sefere çıkacak eşin belirlenmesinde ve diğer bazı işlerde kura çekilmesi, hak sahiplerinin gönlünü hoş tutmak, haksahiplerinden birinin kayırıldığı ithamını ortadan kaldırmak içindir. Şayet haksahipleri kura çekmeksizin kendi aralarında anlaşırlarsa o da caiz olur. Ama mevcut kölelerden biri üzerinde gerçekleşen hürriyetin, onun üzerinden alınıp başka bir köleye aktarılması caiz değildir. Kura çekmede ise üzerinde hürriyet meydana gelen kölenin hürriyeti, kendisinin dengi ve eşidi olan başka bir köleye aktarılmış olmaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ)

"Bugün kâfirler dininizden (onu yok etmekten) ümitlerini kestiler." [298]

İbn Abbas ve Süddi dediler ki: "İrtidat edip onların dinine döneceğinizden ümitlerini kestiler."

Ayette geçen "Bugün" kelimesiyle hangi günün kastedildiği hususunda ihtilaf edilmiştir. Mücahid, bununla veda haccındaki arefe gününün kastedildiğini söylemiştir.

(فَلَا تَخْشَوْهُمْ)

"Artık onlardan korkmayın."

Size galip gelmelerinden korkmayın. İbn Cüreyc böyle demiştir.

Hasan dedi ki: "Bugün" kelimesine ayetin bu kısmında açıklık getirilmiştir:

(اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ)

"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim."

"Bugün" ile kastedilen, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zaman-ı saadetlerinin tamamıdır. İbn Abbas *radıyallahu anh* bu ayetin arefe ve aynı zamanda Cuma gününde indiğini söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (اَلْيَوْمَ) kelimesi, yalın olarak kullanıldığında zaman anlamına gelir. Mesela şu ayette olduğu gibi:

(وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ)

"Böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse..."[299]

Buradaki 'Böyle bir günde' ifadesiyle belirsiz bir vakit kastedilmiştir.

---

298 Mâide, 5/3

299 Enfal, 8/16

(فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ)

"Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse..."

Burada zorda kalma şeklinde tercüme edilen ıztırar, aslında insana açlık veya başka bir şekilde zarar dokunması ve buna karşı insanın kendini savunamaması demektir. Bu ayetin manası, insana açlık zararının dokunmasıdır. Bu da insanın canından olmaktan veya organlarından birine şiddetli bir zarar isabet etmesinden korkması durumunda haram etlerden yiyebileceğine delalet vardır. Yüce Allah bunu (فِي مَخْمَصَةٍ) **"şiddetli açlık"** şeklinde açıklamıştır.

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Süddi ve Katade dediler ki: "(مَخْمَصَة), açlık demektir. Zaruret durumunda Yüce Allah, ayette haramlıklarını bildirdiği şeylerin hepsinden yemeyi mübah kılmıştır.

(اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ)

"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim" cümlesiyle ortaya konulan hüküm, önceki cümlelerle haram kılınan şeylerin haramlık hükmünün (فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِاثْمٍ) **"Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse..."** cümlesiyle tahsis edilmesine mani olmamıştır. Surenin başında geçen (اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْاَنْعَامِ) **"Hayvanlar size helâl kılındı"**[300] ayetindeki hitap hayvanların mübahlığını içermektedir.

(اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ)

"İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla, okunacak (bildirilecek) olanlardan başka..."

---

300 Mâide, 5/1

Bu ibare ise ihramlılık hali sona erdikten sonra avlanmanın mübah olduğunu beyan etmekte ve "Hayvanlar size helâl kılındı" cümlesinin kapsamına girmemektedir. Bunlardan sonraki (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ) ayetinde bize haram kılınan şeyler beyan edilmektedir. Sonra da zaruret halinde bu haramlık hükmünden bazı şeyler ayrı tutulmuş ve onların zaruret halinde haram kapsamına girmeyeceği bildirilmiştir. Buradaki haramlık, ihramlılık halinde kara avı ve diğer haramlar hakkında genel niteliktedir. Kişi zaruret haline düştüğünde bu haram şeylerden yemesi, ayetin hükmü gereğince kendisine helal olur.

(غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ)

"Günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse..."

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hasan, Katade, Mücahid ve Süddi dediler ki: "Kişi açlığını giderdikten sonra yemeye devam etmek gibi kendi nefsi arzusuna uyarak değil de açlık zaruretine düştüğünde bu haram şeylerden yerse günaha girmiş olmaz."

Tayyibat Kelimesi, Helal ve Lezzetli Şeyler İçin Kullanılır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَٓا اُحِلَّ لَهُمْ قُلْ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ
الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ فَكُلُوا مِمَّٓا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ
وَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤﴾)

4-"(Ey Muhammed!) Sana, kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: «Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı. Onların sizin için tuttuklarından yiyin. Onu (av için) salarken üzerine Allah'ın adını anın (besmele çekin). Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah hesabı çabuk görendir.»"

Tayyibat kelimesi, iki manaya gelmektedir. Biri; lezzetli şey, diğeri ise; helal olan şey demektir. Çünkü tayyib kelimesinin zıttı habistir. Habis ise haram şey demektir. Buna göre tayyip, helal olan şey manasına gelmektedir. Tayyib kelimesinde asl olan mana, kendisinden lezzet alınan şey demektir. Helal olan şey de tayyib olan nesneye benzetilmiştir. Çünkü her ikisinde de zarar verici unsurlar bulunmamaktadır.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(يَا اَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ)

"Ey peygamberler! Temiz şeylerden yiyiniz"[301]

(وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ)

"(Peygamber) Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar."[302]

Bu ayetlerde tayyib kelimesi habis, yani kötü ve pis şeylerin zıttı olarak kullanılmıştır. Kötü ve pis şeylerse haramdır.

Bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

(فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ)

"Size hoşunuza giden (başka) kadınlardan nikâhlayın."[303]

Buradaki **"hoşunuza giden"** ifadesiyle, "size helal olan ve kendilerinden hoşlandığınız kadınlar" kastedilmiş olabilir.

301 Mü'minun, 23/51
302 A'râf, 7/157
303 Nisâ, 4/3

Şu Ayetin Zahiri, Delil İle Haram Kılınanlar Dışında Lezzet Alınan Her Şeyin Mübahlığına Delil Sayılabilir

(قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ)

"De ki: Size temiz ve hoş olan şeyler helâl kılındı."

Bu cümleyle şu mana kastedilmiş olabilir: Tüketmenizde dini açıdan size zararı olmayacak olan, lezzet aldığınız ve hoşunuza giden şeyler size helal kılındı. Bu da kullanan veya tüketen kimsenin dini açıdan sorumlu olmayacağı helal şey anlamına gelmektedir. Bu ayetin zahiri, delil ile haram kılınanlar dışında lezzet alınan her şeyin mübahlığına dair bir delil sayılabilir.

Peygamber'in Sallallahu Aleyhi ve Sellem Ebu Rafi'e, Köpekleri Öldürmesini Emretmesi

(وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ)

"Eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Selma, Ebu Rafi'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَمَرَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَقْتُلَ الْكِلَابَ)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, köpekleri öldürmemi emretti."[304]

İnsanlar, 'Ey Allah'ın Resûlü! Öldürülmesini emrettiğin bu ümmetten bize helal kılınanlar nelerdir?' diye sordular. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ)

304 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 45/167

"De ki: Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı."[305]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Amir eş-Şa'bi, Adiyy b. Hatim'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* köpeklerin avladıkları hayvanların hükmünü sorduğumda bana ne cevap vereceğini bilemedi. Derken şu ayet nazil oldu:**"Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı."**[306]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu hadisin zahiri, eğitilmiş avcı hayvanlardan yararlanmanın mübahlığını kapsamakta ve bunlardan çeşitli şekillerde yararlanmanın mübah olmasını gerektirmektedir. Delil ile haram kılınanlar dışında köpeğin ve avcı kuşların alınıp satılmasının ve bunların sağladıkları diğer yararların (avladıklarını yemenin) mübah olmasına delalet etmektedir. Bazı kimseler ayette hazf/kısaltma olduğunu, aslında söylenmek istenenin şu olduğunu ifade etmişlerdir: **"De ki: Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların avladıkları hayvanlar helâl kılındı."** Buna Adiyy b. Hatim'in *radıyallahu anh* yukarıda nakletmiş olduğumuz hadisi de delalet etmektedir. Mezkûr hadiste belirtildiğine göre Adiyy *radıyallahu anh* Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem,* köpeğin avladığı hayvanın hükmünü sormuş ve onun bu sorusu üzerine **"Eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların avladıkları hayvanlar helâl kılındı"** ayeti nazil olmuştur.

Ebu Rafi'nin *radıyallahu anh* hadisinde de öldürülmesi emredilen köpeklerden ne şekilde yararlanmanın mübah olacağı sorulduğunda Cenab-ı Allah mezkûr ayeti indirmiştir. Ayet-i kerimenin, köpeklerden yararlanmanın, onun avladığını yemenin mübahlığını içermesine engel yoktur. Ayetin hakikati, köpeklerin de helal olmasını gerektirmektedir. Çünkü (وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ) ifadesi, eğittiğimiz hayvanların helal olduğunu bildirmektedir. "Bu hayvanların avladıkları" şeklinde tercüme edebilmek için bir delile ihtiyaç vardır. Ayetin özünde, bu hayvanların

305 Mâide, 5/4

306 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 17/75

avladıklarının da mübah olduğuna dair bir delil vardır. O da şudur: (فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ) **"Onların sizin için tuttuklarından yiyin."**

Bu ayeti iki manada yorumlamak, her iki mana için delil olarak kullanmak, sadece bir manada kullanıp o mana için delil olarak kullanmaktan evladır. Ayet-i kerime, avcı hayvanın avladıklarının mübah olması için eğitilmiş olmasının şart olduğuna da delalet etmektedir.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ)

"Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı."

Ayetteki (الْجَوَارِح) kelimesine gelince denildi ki; bu, sahibi için av kazanan hayvan demektir ki bunlar da av köpekleri ve avlanmada kullanılan yırtıcı kuşlardır. Bu kelimenin tekili, (جَارِحٌ) dır. Bir işte çalışıp kazanç sağlamada kullanıldıkları için vücut organlarına da (اَلْجَارِحَةُ) denmiştir. Kelimenin bu anlamda kullanıldığı ayetlerden bazıları şunlardır:

(وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ)

"Gündüzün kazandıklarınızı bilen"[307]

(اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ)

"Yoksa kötülük kazananlar (işleyenler), sanıyorlar mı ki kendilerini..." [308]

Bu da eğitilmiş ve avlanmayı bilen diğer sivri dişli yırtıcı hayvanlarla ve pençeli kuşlarla avlanmanın caiz olduğuna delalet etmektedir. (الْجَوَارِح)

307 En'âm, 6/60
308 Câsiye, 45/21

kelimesinin, sivri dişi veya pençesiyle avladığı hayvanı yaralayan hayvan anlamına geldiği de söylenmiştir.

"Ez-Ziyadât" adlı eserde Muhammed dedi ki:"Köpek yaralamaksızın gövdesiyle ava çarpar ve av ölürse, ölen bu av yenilmez. Çünkü bu av, sivri diş veya pençe ile öldürülmüş değildir."

Ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

(وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ)

"Eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı."

Ancak sivri dişle ve pençeyle yaralanan avlar helal olur. (الْجَوَارِح) kelimesi, sivri dişli hayvanlarla pençeli kuşların adı olduğuna göre ayette geçen (الْجَوَارِح) kelimesiyle sivri dişli hayvanların ve pençeli kuşların kastedilmiş olmasına engel yoktur. (أَلْكَواسِب) kelimesiyle, avlanarak kazanç sağlayan hayvanlar kastedilmiştir. Bu da avlanmada kullanılan köpek, pars ve yırtıcı kuşları ve eğitilebilen her cins hayvanı ifade etmektedir. Bununla beraber öldürülen avın yaralanmış olmasının, şer'î kesimin şartı olduğunu da ifade etmektedir. Bu, öldürülen avın yaralanmış olmasının, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hadisinde de murad edildiğine delalet etmektedir.

Hadiste şöyle buyrulmuştu:

"Ok ava isabet edip delerse onu yiyebilirsin. Ama enlemesine isabet eder (ve ağırlığı ile onu öldürür) ise onu yeme."[309]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Kur'an'ın manasıyla örtüşen bir hükmünü gördüğümüzde, Kur'an'ın kast ettiği manayı esas almamız gerekir. Yüce Allah'ın murad ettiği de budur.

(مُكَلِّبِينَ) Ayetteki bu kelimeye iki şekilde mana verilebileceği söylenmiştir. Şöyle ki:

309 Ebu Davud, Sayd, 2

a) (مُكَلِّب) Köpeğe avlanmayı öğreten ve onu bu konuda eğiten sahibi demektir.

b) (مُكَلِّب) kelimesi, köpeklerin alıştırılması gibi diğer hayvanların da avlanmaya alıştırılması manasına gelir, denilmiştir. (تَكْلِيب) kelimesi, alıştırma ve eğitme manasına gelir. Meselaköpek insanlara alışırsa ona (كَلْبٌ كَلِبٌ) denir. (مُكَلِّبِينَ) "Eğitilmiş ve alıştırılmış" kelimesi diğer yırtıcı hayvanlardan ayrı olarak sadece köpeklere özgü bir nitelik değildir. Çünkü eğitilmişlik ve alıştırılmışlık, hepsi için söz konusu olabilecek bir durumdur. (مُكَلِّب) kelimesiyle köpeğin tedibi ve eğitilmesi manası kastedilmiş de olsa, köpek dışındaki diğer avcı hayvanlar da bu kapsama girer ve bu, hepsi için genel nitelikte bir hüküm olur.

Köpek dışındaki diğer avcı hayvanların yakalayıp öldürdüğü avlara gelince, selef uleması bununla ilgili olarak farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mervan el-Ömeri'nin bildirdiğine göre Nafi', Ali b. Hüseyin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Doğan ve Şahin, eğitilmiş avcı hayvanlardır."

Mamer, Leys'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mücahid'e doğan, pars ve avcılıkta kullanılan diğer yırtıcı hayvanlar soruldu. Bunların tümünün av hayvanı olduklarını söyledi."

İbn Cüreyc, (مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ) ifadesiyle ilgili olarak Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "eğitilmiş avcı hayvanlar, köpeklerle kuşlardır."

Mamer'in bildirdiğine göre İbn Tavus, babası Tavus'un (وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ) ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(الْجَوَارِحِ) avcı hayvanlar, köpeklerle eğitilmiş şahin ve parstır."

Eş'as, (وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ) ayeti hakkında Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Doğan, şahin ve pars, avlanmada köpek gibidirler."

Sahr b. Cüveyriye, Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ali b. Ebi Talib'in *radıyallahu anh* bir yazısında, 'Şahinlerin öldürdüğü av hayvanını yemek uygun değildir' ifadesini gördüm."

İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre Nafi', Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Şahin ve diğer kuşların avladıklarına yetişip kesebilirsen o av senindir. Aksi halde o avdan yeme."

Seleme b. Alkame, Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ali *radıyallahu anh*, doğanların öldürdüğünü yemeyi mekruh sayardı."

Ebu Bişr'in rivayetine göre Mücahid, kuşların avladığı hayvanı yemeyi mekruh sayar ve ayette geçen (مُكَلِّبِينَ) kelimesiyle köpeklerin kastedildiğini söylerdi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Bazıları (مُكَلِّبِينَ) kelimesiyle sadece köpeklerin kastedildiğini, diğer bazılarıysa köpeklerle birlikte diğer av hayvanlarının kastedildiğini söylemişlerdir. Bilindiği gibi (وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ) ifadesi, hem kuşları hem de köpekleri kapsamaktadır. Sonra (مُكَلِّبِينَ) kelimesiyle sadece köpeklerin kastedilmiş olması muhtemel olduğu gibi, daha önce anılan bütün av hayvanlarının kastedilmiş olması da muhtemeldir ki köpekler de bunlardandır. Buna göre (مُكَلِّبِينَ) kelimesi, eğitilmiş ve ava alıştırılmış anlamına gelir. Bu kelime, diğer hayvanları dışarıda bırakıp sadece av köpekleri anlamında kullanılamaz. Bunu genel anlamda kabul etmek ve ihtimale dayanarak özellememek gerekir.

Büyük İslam merkezlerinin fakihlerinin, kuşların -öldürmüş olsalar bile- avladıklarının mübah olduğu ve tıpkı köpek tarafından avlanmış gibi sayıldığı hususunda ihtilaf ettiklerini bilmiyoruz.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri, Mâlik, Sevri, Evzai, Leys ve Şafiî dediler ki:"Eğitip alıştırdığınız pençeli kuşlarla sivri dişli yırtıcı hayvanların avlanması caizdir."

Ayetin zahiri de bu ifadeyi teyit etmektedir. Çünkü ayet, avcı hayvanların avladığını yemenin mübah olduğuna şahitlik etmektedir. Yine bu ayet, sivri dişi veya pençesiyle avını yakalayıp yaralayan ve sahibini av ile kazandıran hayvanları kapsamakta, bu hususta köpekle diğer av hayvanları arasında ayrım yapmamaktadır. (وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ) ayeti, bu hayvanların avladıklarının mübah olması için, avlayan hayvanın eğitilmiş olmasının şart olduğuna delalet etmektedir. Avlayan

hayvan eğitimli değilse ve avladığını öldürürse, öldürülen hayvan şer'an kesilmiş sayılmaz. Çünkü ayetin bu hükmü, avlardan hangisinin helal olduğunu soranlara cevap olarak verilmiştir. Eğitilmiş av hayvanlarının avladıklarının mutlak surette mübah olacağı, kendilerine cevap olarak verilmiştir. Bu da mübahlığın alanına giren, mutlak olarak verilen cevabın içerdiği şeylerin tamamını kapsamaktadır. Çünkü ayetteki soru, kendilerine hangi avların helal olacağı şeklindeydi. Anılan şeylerle nitelenmiş özel bir cevap kendilerine verildi.Şu halde avlardan mezkûr niteliklerde olmayanların mübah sayılması caiz olmaz.

Bu soruya verilen cevabın devamında şöyle buyrulmuştur:

(تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ)

"Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız"

Selman ve Sa'd'dan rivayet olunduğuna göre av hayvanının eğitilmesi, ava alıştırılması ve sahibine sadık olup onun çağrısına uyarak geri dönmesi ve kaçıp gitmemesidir.

İbn Ömer *radıyallahu anh* ile Said b. Müseyyeb de böyle demişler ve av hayvanının yakaladığı hayvandan bir şeyler yemiş olmamasını şart koşmamışlardır. Bu iki zâttan başkasından gelen rivayete göre, avladığı hayvandan bir şeyler yemiş olmaması, av köpeğinin eğitilmiş olduğunu gösterdiği gibi, avın mübah olmasının da şartıdır. Eğer avdan bir şeyler yemişse artık o av yenilmez. Bu, İbn Abbas, Adiyy b. Hatim ve Ebu Hureyre'nin (Allah hepsinden razı olsun) görüşüdür. Bunların hepsi dediler ki: "Şahin'in avladığı hayvan -şahin onun birazını yemiş olsa bile- yenilebilir. Çağırdığınızda çağrınıza uyup gelmesi, şahin'in eğitilmiş olduğunu gösterir.

Fakihlerin Bu Konudaki İhtilafları

Eğitilmiş köpek avının birazını yerse artık o av yenilmez. Ama şahin, avladığının birazını yese bile onun avı yenilebilir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Eğitilmemiş köpek, avladığı hayvandan bir şeyler yerse, artık o av yenilmez. Ama

şahin, avladığı hayvanın birazını yese bile onun avı yenilebilir." Sevri de bu görüştedir.

Mâlik, Evzai ve Leys dediler ki: "Köpek, avladığı hayvanın bir kısmını yese bile o hayvanın eti yenilebilir."

Şafiî dedi ki: "Köpek, avladığı hayvanın bir kısmını yerse artıko hayvanın eti yenilmez. Kıyasa göre şahin de köpek gibidir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yırtıcı kuşların avlanmasını caiz gören selef uleması, bunların avladıkları hayvanların bir kısmını yeseler bile avlarının yenilmesinin mübah olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Sa'd, İbn Abbas, Selman-ı Farisi, İbn Ömer, Ebu Hureyre ve Said b. Müseyyeb bunlardandır. Ancak selef uleması, köpeğin avladığı hayvan hakkında ihtilaf etmişlerdir.

Hz. Ali b. Ebi Talib, İbn Abbas, Adiyy b. Hatim, Ebu Hureyre, Said b. Cübeyr ve İbrahim dediler ki: "Köpek, avladığı hayvanın bir kısmını yerse, artık avladığı o hayvan yenilmez."

Selman-ı Farisi, Sa'd ve İbn Ömer dediler ki: "Köpek, avladığı hayvandan yerse, sadece üçte biri kalsa bile yenilmesi mübahtır." Hasan, Ubeyd b. Ömer, iki rivayetten birine göre Ebu Hureyre, Atâ, Süleyman b. Yesar ve İbn Şihab da bu görüştedirler.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Köpeğin avladığını yememesi konusunda eğitilip terbiye edildiği, durumundan anlaşılır. Avladığı hayvanın bir kısmını yiyip yemediği rahatlıkla görülüp anlaşılabilir. Şayet yemiyorsa, bu konuda eğitilip terbiye edildiği anlaşılır. Avladığı hayvanın bir kısmını yememesi, avının şer'an sahih biçimde kesilmiş sayılmasının şartlarındandır. Ama birazını yemiş olması, sahih biçimde kesilmiş sayılmasına engeldir. Şahine gelince onun, avladığı hayvandan yememe konusunda eğitilmesi mümkün değildir. O, böyle bir eğitimi kabul etmez. Yüce Allah bütün av hayvanlarının avlanmasını mübah kılmayı, avladıklarından yememe şartına bağlamış olsaydı, şahinin avladığından yememe konusunda eğitilmesini şart koşması mümkün olmayacaktı. Çünkü onu bu konuda eğitmeye imkân bulunmamaktadır. Şu halde böyle bir eğitime tabi tutulamayan ve bu yolda terbiye edilmeyi kabul etmeyen şahin için, avladığından yememe şartını

koyduğunu söylemek caiz değildir. Böylece avladıklarından yememelerinin, şahin ile diğer avcı kuşların eğitimleri için şart olmadığı ispatlanmış oldu.

Ancak bu, av köpeğinin eğitiminde şarttır. Çünkü o, avladığı hayvandan yememe konusunda eğitilme ve terbiye edilmeyi kabul eder. Şahinin öldürdüğü hayvanın murdar olacağı hususunda Hz. Ali ile diğerlerinden gelen rivayeti şöyle anlamak mümkündür: Bu zâtlara göre, avcı hayvanın eğitilmesinin şartlarından biri de, avladığı hayvandan yememesidir. Ne var ki bu şartın avcı kuşlarda gerçekleşmesi mümkün değildir. Gerçekleşmeyince de avcı kuş eğitilmiş olmayacak ve öldürdüğü avı da helal olmayacaktır. Ancak bu durum, avcı kuşlar hakkında eğitimden söz etmenin bir yararı olmamasına yol açacaktır. Çünkü bunların avladıkları helal olmayacak ve eğitilenle eğitilmeyen aynı olacaktır ki böyle bir şey mümkün değildir. Çünkü Yüce Allah, köpekle kuşları ayırmaksızın bütün av hayvanlarının eğitilmesini şart koşmuştur. Dolayısıyla ayetin lafzındaki genelliği esas almak gerekir. Her ne kadar eğitilmeleri farklı yöntemlerle olsa da avcı kuşlarla köpeklerin eğitilmeleri gerekir. Buna göre köpek ve benzerlerinin eğitilmesi, avladıklarından yememeleridir. Avcı kuşların eğitilmesi de sahiplerinin talimatlarına uymaları, onlara alışmaları ve onlardan kaçıp gitmemeleridir. Farklı yöntemlerle de olsa eğitilmeleri halinde ayette zikredilen hayvanların hepsi eğitilmiş olurlar.

Köpek ve benzeri av hayvanlarının avladıklarının helal olması için, onlardan yememelerinin şart olduğuna şu ayet delalet etmektedir:

(فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ)

"Onların sizin için tuttuklarından yiyin."

Hangisini bizim için hangisini kendisi için tuttuğu, avladığından yiyip yememesi ile anlaşılır. Avladığından yememesi şart koşulmuş olmasaydı, (فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ) **"Onların sizin için tuttuklarından yiyin"** ayetinin anlamı kalmazdı. Bizim için tuttuğunu, avladığından yememesi ile anladığımıza ve Yüce Allah da onun avladığını yememizi bu şartla mübah kıldığına göre, kendisi için tuttuğunu yememizin haram olması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Şahin, avladığı hayvandan biraz yediği halde yine de onu bizim için tutmuş sayılmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Av hayvanının bizim için tutmuş olması, köpek ve benzeri av hayvanlarında şarttır. Önce de ifade ettiğimiz gibi avcı kuşlarda böyle bir şey şart değildir. Köpeğin avladığından yememesinin onu bizim için tuttuğuna, yemesinin ise kendisi için tuttuğuna şu rivayet delalet etmektedir.

Rivayet olunduğuna göre İbn Abbas *radıyallahu anh* şöyle demiştir:

"Köpek, avladığı hayvandan yerse, sen o avı yeme. Çünkü köpek onu kendisi için avlamıştır."[310]

Burada İbn Abbas *radıyallahu anh*, köpeğin avladığından yememesini, onu bizim için tuttuğunun göstergesi olduğunu bildirmiştir. Tutma kelimesi bu manaya gelmektedir. Şayet öyle olmasaydı İbn Abbas *radıyallahu anh*, kelimeyi bu şekilde manalandırmazdı. Kelime bu manaya geldiğine göre (فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ) **"Onların sizin için tuttuklarından yiyin"** ayetini de bu şekilde manalandırmak gerekmektedir. Peygamber'den*sallallahu aleyhi ve sellem* gelen rivayetlerde de mezkûr kelime bu şekilde manalandırılmaktadır. Böylece bu konuda sünnetin hüccetliği iki yönden sabit olmaktadır: Biri; anılan ayetin mana ve maksadının bu şekilde olduğudur. İkincisi de; köpek ve benzeri hayvanların kendileri için tuttukları avları yemenin haram oluşudur.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Şa'bi, Adiyy b. Hatim'in *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* eğitilmiş köpeğin avını sordum. Şöyle cevap verdi:

(إِذَا أَرْسَلْتَ كَلْبَكَ الْمُعَلَّمَ وَسَمَّيْتَ فَكُلْ مَا أَمْسَكَ عَلَيْكَ الْكَلْبُ،
وَإِنْ قَتَلَ فَأَكَلَ مِنْهُ فَلَا تَأْكُلْ فَإِنَّهُ إِنَّمَا أَمْسَكَ عَلَى نَفْسِهِ)

"Eğitilmiş köpeğini (avın üzerine) salıp besmele çektiğinde onun senin için tuttuğunu ye. Ama öldürüp de birazını yerse artık sen yeme. Çünkü o, avı kendisi için tutmuştur."[311]

310 Abdurrezzak, Musannef: 4/473

311 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 17/75

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Şa'bi, Adiyy b. Hatim'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* ok ile avlanmayı sordum.

Şöyle cevap verdi: ***"Ok sivri ucuyla ava isabet ederse (avladığın hayvanı) ye. Enine isabet ederse yeme. Çünkü o, darbe sonucu ölmüştür."***

Dedim ki: "Köpeğimi salıyorum (Onun avladığını yiyebilir miyim)?"

Şöyle cevap verdi: ***"Köpeğini salarkenbesmele çekersen (onun avladığını) ye. Aksi halde yeme. Köpek, avladığından birazını yerse sen o avladığını yeme. Çünkü onu kendisi için tutmuştur."***

Adiyy *radıyallahu anh* yine sormuş: "Köpeğimi salıyorum. Lâkin avın üzerinde onunla birliktebaşka bir köpek daha görüyorum. (Ne yapmalıyım)?"

Şöyle cevap verdi: ***"Onların avladıklarını yeme. Çünkü sen sadece kendi köpeğini salarken besmele çekmişsin."***[312]

Yüce Allah'ın (فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ) **"Onların sizin için tuttuklarından yiyin"** ayeti ile hangi manayı kastettiği, işte bu rivayetle açıklanmış olmaktadır. Görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, köpeğin yediği avın yenmesini kesin olarak yasaklamış bulunmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Habib el-Muallim'in bildirdiğine göre Abdullah b. Amr, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Ebu Salebe el-Huşeni'ye *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Köpeğin senin için tuttuğunu ye."*** Ebu Salebe, "Köpek ondan yemiş olsa da mı yiyeyim?" diye sorunca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Köpek ondan yemiş olsa da ye"*** diye cevap vermiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir:Ebu Salebe'nin bu rivayetindeki ***"Köpek ondan yemiş olsa da ye"*** ifadesi yanlıştır. Çünkü bu hadisi Ebu Salebe'den Ebu İdris el-Holani, Ebu Esma ve başkaları da rivayet etmişlerdir. Onlar rivayetlerinde bu ifadeye yer vermemişlerdir.

---

312 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/395

Ebu Salebe'nin rivayetindeki bu ifade sabit olsa bile, Adiyy b. Hatim'in hadisini bu bapta delil olarak tercih etmek, şu iki bakımdan daha uygun olur:

1-Adiyy b. Hatim'in rivayet ettiği hadis, (فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ) **"Onların sizin için tuttuklarından yiyin"** ayetinin zahiri ile örtüşmektedir.

2-Bu hadiste köpeğin yediği avın artık haram olduğu bildirilmektedir. Aynı konuda biri haram kılan diğeri de mübah kılan iki rivayetle karşılaşıldığında haram kılan rivayetin delil olarak kullanılması evla olur.

(فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ) **"Onların sizin için tuttuklarından yiyin"** ayetinin manası, köpeğin yakaladığını öldürdükten sonra bizim için alıkoyması demektir, denilecek olursa, buna karşı biz şöyle deriz: Bu ifade yanlıştır. Çünkü yakalanan hayvan öldürülmekle zaten alıkonmuş olmaktadır. Köpeğin öldürdükten sonra onu bizim için alıkoymasına ihtiyaç yoktur. Bu anlamsız bir şeydir.

Yakalanan hayvanın öldürülmesi, bizim için alıkonması demektir, denilecek olursa, buna karşı biz şöyle deriz: Bu ifade de anlamsızdır. Çünkü bu durumda ayet, "Av köpeklerinin sizin için öldürdüklerini yiyin" şeklinde takdir edilmiş olur ki, bu da ayetin faydasını ortadan kaldırmaktadır. Çünkü avcı hayvanların öldürdüklerinin mübahlığı, ayetin önce geçen ve hangi hayvanları yemenin mübah olduğunu soran kimseye cevap olan şu kısmında geçmektedir:

(وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ)

"Onların sizin için tuttuklarından yiyin"

Yani eğitilmiş avcı hayvanların avladıkları bize mübah kılınmıştır. Şunu da ifade edelim ki tutmak, sadece öldürmek demek değildir. Çünkü av hayvanı avını öldürmeksizin canlı olarak da bizim için tutup alıkoyabilir. Şu halde onu bizim için tutması, yalnızca sahibi gelinceye kadar onu bekletmesi demek değildir. Onu bizim için tutması ya öldürmeksizin tutup alıkoymasıdır. Ya da öldürüp alıkoymasıdır. Yahut öldürdükten sonra yenilmek üzere bırakmasıdır. Bilindiği gibi ayette kastedilen mana, onu öldürmeksizin bizim için tutup alıkoyması değildir. Fukahanın tamamı, ayette kastedilen mananın bu olmadığında görüş birliği etmişlerdir. Yen-

mesinin mübah olması için canlı olarak tutulup alıkonması şart değildir. Eğer öyle olsaydı, av hayvanının avlayıp öldürdüğü hayvanın yenilmesi helal olmazdı. Ayette kastedilen, öldürdükten sonra birazını yese bile onu bizim için tutup alıkoyması da değildir. Çünkü böyle bir şeyin kastedilmiş olması anlamsızdır. Zira Yüce Allah, av hayvanının avladığını bizim hesabımıza tutmuş olmasını onu yemenin mübah olması için şart koşmuştur. Av hayvanı avladığını öldürdükten sonra terk edip onun yanından ayrılır ve bizim için alıkoymasa da o avı yememizin caiz olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Şu halde avı tutup alıkoymasının kastedilmediğini öğrenmiş olmaktayız. Kastedilen, avladığını yememize terk etmiş olmasıdır.

Birileri çıkıp şöyle derse: "(فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ) **"Onların sizin için tuttuklarından yiyin"** ayeti, köpeğin avladığını yemesinden sonra avın kalan kısmının bize mübah olmasını gerektirmektedir. Çünkü köpek ondan yemediği takdirde bizim için tutmuş olacaktır. Sadece yediği kısmı bizim için tutmuş değildir. Artanını ise bizim için tutmuş olmaktadır. Şu halde ayetin zahiri, artan kısmı yememizin mübah olmasını gerektirmektedir. Çünkü o kısmı bizim için tutmuş olmaktadır."

Bunu söyleyene vereceğimiz cevap şu olmalıdır: Bu söylediğiniz birkaç bakımdan yanlıştır.

Şöyle ki:

1-Yukarıda ayette geçen imsâk/tutup alıkoymayla ilgili, kendisinden rivayette bulunulan selef uleması bu hususta iki görüş ortaya koymuşlardır. Bu görüşlerden birine göre köpek, avladığından biraz yerse o avın eti yenilmez. Bu, İbn Abbas *radıyallahu anh* ile köpeğin avı öldürdükten sonra bizim için alıkoyması gerekir diyenlerin görüşüdür. Köpek, avladığının bir kısmını yedikten sonra kalan kısmını sahibinin yemesi için bırakırsa bu da sahibi için tutup alıkoymasıdır, diyenlerin görüşünü hiçbir fakih benimsemediği için bu görüş batıl olmuştur.

2-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadislerinde şöyle buyurmuştur:

"Köpek, avladığından birazını yerse sen o avladığını yeme. Çünkü onu kendisi için tutmuştur."[313]

313 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/395

Köpek eğer avladığının birazını yemişse, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun artan kısmını bizim için tutmuş saymamıştır.

3-Sizin dediğiniz doğru olsa (فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ) **"Onların sizin için tuttuklarından yiyin"** ayeti, tutup alıkoymaktan söz etmeksizin, "Köpeğin öldürdüğü avı yiyin" manasına gelmiş olacaktır. Bilindiği gibi bu durumda köpeğin yediği kısmın da haram sayılması mümkün olmayacaktır. Bu da onu bizim için tutmuş olması şartını anlamsız hale getirecektir. Şunu da ifade edelim ki köpek, avladığı hayvanın bir kısmını yerse, biliriz ki onu bizim için değil, kendisi için avlayıp tutmuştur. Birazını yedikten sonra kalan kısmını yemeyip bırakması, o kısma, bizim için tutup alıkoymuş hükmünü kazandırmaz. Çünkü normalde kalan kısmı yemeyip bizim için bırakmış olması düşünülemez. Aksine doyduğu ve ihtiyacı kalmadığı için o kısmı bırakmıştır. Yoksa biz yiyelim diye bırakmış değildir. Başta bir kısmını yemiş olması, o hayvanı bizim için avlayıp tutmadığına delalet etmektedir. Köpeğin yeterli bir şekilde eğitilip eğitilmediğini belirlemede göz önünde bulundurmamız gereken ölçü budur. Köpek, bizim için avlayıp tuttuğunu bilmelidir. Avladığından yerse, yeterli düzeyde eğitilmediğini anlarız.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Köpek, sahibi için değil kendisi için avlayıp tutar. Bilindiği gibi tok iken avın üzerine salındığında avlamaz. Ancak avlayacağı hayvanın etinden kendisine biraz yedirilerek ava alıştırılır. Şu halde avladığı hayvandan yemesi, eğitimli olmadığı ve o hayvanı bizim için tutmadığı anlamına gelmez. Bu hususta söylediklerinizi kabul edersek, köpeğin niyetine ve içindeki maksada göre hüküm vermeye ihtiyaç duyacağız. Doğrusu onun niyet ve maksadını da bilemeyiz. Aksine onun bu avı kendisi için yakalama niyetinde olduğundan şüphemiz yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Köpeğin kendisi için avlayıp tuttuğu şeklindeki ifadeniz gerçeği yansıtmamaktadır. Şayet öyle olsaydı, yakaladığı hayvanı yemeyi bırakması için dövülmezdi. Avladığı hayvanı yemesin diye eğitildiğinde bu şekilde bir eğitimi kabul etmez ve eğitilmezdi. Eğitildiğinde avladığını yemezse, demek ki yeterince eğitilmiştir. Artık avladığını yemez. Avladığını da bizim için tutmuş olduğunu anlarız. Eğitilmesine dair Allah'ın koyduğu şart da yerine getirilmiş olur. Artık avladığında sahibi için avlar ve yakaladığını da onun için tutar.

'Sahibi hesabına avlasaydı, tok iken de avlardı' demenize gelince, köpek eğer eğitilmiş ise sahibi onu avın üzerine saldığında onun için avlayıp tutar ve avlamaktan geri durmaz. 'Avlayacağı hayvanın etinden kendisine biraz yedirilerek ava alıştırılır'demenize gelince, avını yakalamasından sonra kendisine o avın etinden biraz yedirilir. Köpek niyet ve maksadına gelince o, eğitilmişse kendisinden neyin istendiğini bilir ve istenilen işi yapar. Eğitilmiş atın bazı seslerle, kırbacın havaya kaldırılması ve benzeri hareketlerle binicisinin maksadını anlaması gibi. Köpek eğer avladığından bir şeyler yemezse, eğitilmiş olduğu anlaşılır. Ama avladığından yerse demek ki onu sahibi için değil, kendisi için avlamıştır. Anlattıklarımızın doğruluğuna delalet eden hususlardan biri şudur ki; köpeğin eğitilmesi, avladığını yememesi ile anlaşılır. Bilindiği gibi köpek cana yakındır, yabani değildir. Eğitilmesindeki amaç, cana yakın olmasını ve ehlileşmesini sağlamak değildir. Öyleyse eğitilmesi, avladığından yememesini sağlamak için olmalıdır. Şahin, avcı kuşlardandır. Asıl itibariyle yabani bir hayvandır. Avladığını yememesi için dövülüp eğitilmesi doğru olmaz. Şu halde yabanilikten kurtulup sahibine alışması, sahibi onu çağırdığında çağrısına uyması (yabanilik olan) asıl tabiatının ortadan kaldırılması amacıyla eğitilmesi gerektiği ispatlanmış olmaktadır. Bu sayılan özelliklere sahip olduğunda eğitilmiş olduğu anlaşılır.

(فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ)

"Onların sizin için tuttuklarından yiyin" ayeti hakkında denildi ki: Ayetteki (مِمَّا)'nın içinde bulunan (مِنْ) baziyet ifade eden bir harftir. Buna göre ayetin manası şöyle olur: 'Köpek ve benzeri av hayvanlarının sizin için tuttuklarının tamamı değil de bir kısmı size mübahtır. Bu da yaralamaksızın çarparak ağırlığıyla öldürdüğü değil, yaralayarak öldürdüğü hayvandır.' Bazıları da dediler ki: Ayetteki (مِنْ) harfi zaid olup manayı pekiştirmek için kullanılmıştır.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّاٰتِكُمْ)

"Ve günahlarınızdan bir kısmına da keffaret olur."[314]

---

314 Bakara, 2/271

Bazı nahiv âlimleri bu harfin zaid olduğunu söylemenin yanlış olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bu harf, olumlu cümlelerde bulunurken zaid olmaz. Ancak olumsuz ve soru cümlelerinde bulunduğunda zaid olabilir.

(وَيُكَفِّرُ عَنكُم مِّن سَيِّـَٔاتِكُمْ) **"Ve günahlarınızdan bir kısmına da keffaret olur"** cümlesi ise gayenin iptidası olan bir cümledir. Yani gizli kalmasını arzu ettiğiniz kötü amellerinizi ve günahlarınızı örter, onlara keffaret olur. Ayetin manası şöyle de olabilir: Hikmet bakımından örtülmesi uygun olmayan günahlarınızı değil de uygun olanları örter. Zira bu ayet, bütün mükelleflere hitap etmektedir.

Kesin Bilginin Olduğu Yerde İctihada Yer Yoktur

Ebu Hanife dedi ki: "Köpek avladığı hayvandan yerse ve daha önce birçok hayvan avladığı halde onlardan yemiş olmasa bile, yine de o avladıklarının tamamı haram olur. Çünkü bu sonuncu avından yemesi ile onun av konusunda eğitilmemiş olduğu açıkça anlaşılmıştır. Ama ilk avlanmalarında avladığından yemediği görülünce, onun eğitilmiş olduğuna ağırlıklı kanaat ve içtihat yoluyla hükmedilmişti. Lâkin son avından yediği görülünce eğitimsiz olduğuna kesin bilgiye dayalı olarak hükmedilmiştir. Oysa kesin bilginin olduğu yerde içtihada yer yoktur. Eğitilmiş olmadığı halde ilk avlanmalarında avından yemeyebilir. Nitekim bazı yırtıcı hayvanlar, avladıkları hayvanları hemen yakaladıkları anda yemezler. Bir müddet sonra yerler. Köpek ve benzerleri birçok hayvan avladıkları halde onlardan yemezlerse, ağırlıklı kanaate dayanılarak onların eğitimli olduklarına hükmedilir. Daha sonra avladıklarını yemeye başlarlarsa, daha önceden avladıkları da haram hale gelir."

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Köpek ve benzerleri, üç defa avladıklarından yemezlerse, eğitimli olduklarına hükmolunur. Bundan sonra avladıklarından yeseler bile, önceki avladıkları haram olmaz. Zira üç defa avladıktan sonra önce aldığı eğitimi unutmuş olması mümkündür. Dolayısıyla daha sonra avladıklarından yese bile, mübahlığına hükmedilen önceki avladıkları, ihtimale dayanılarak haram hale gelmez."

Ebu Hanife'nin söylediğini şöyle anlamak gerekir: Köpek ve benzerleri aldıkları eğitimi normalde unutmayacakları bir süre içerisinde avlarından

yemeye başlarlarsa, önceleri avlayıp da yemedikleri hayvanlar da haram olurlar. Ama eğitimi almalarının üzerinden unutmanın normal karşılanabileceği uzun bir zaman geçer ve ondan sonra avladıklarından yerlerse, önceleri avlayıp da yemedikleri hayvanların haram olmaması gerekir.

Ebu Hanife ile Ebu Yusuf ve Muhammed arasındaki ihtilaf noktası şöyle açıklanabilir: Bu ikisine göre, köpeğin eğitimli sayılabilmesi için üç defa avladığından yememesi şarttır.

Ebu Hanife ise buna bir sayı sınırlaması getirmemiştir. Ona göre avladığından yememekle eğitimli olduğu hususunda ağırlıklı kanaat oluşur ve bundan sonra aradan uzun bir zaman geçmeden avın üzerine saldığında avladığı hayvandan yerse, eğitimli olmadığına hükmedilir. Avladığından yemediği vaktin üzerinden eğitimini unutabileceği uzun bir zaman geçtikten sonra avcı hayvan avın üzerine salınır da avladığından yerse, bu durumda önceleri avlayıp da yemediği avlar haram hale gelmezler.

Ebu Yusuf ile Muhammed derler ki: "Av hayvanı üç defa avladığını yemez de kısa veya uzun bir müddet sonra avladıklarından yerse,bu durumda önceleri avlayıp da yemediği avlar haram hale gelmezler."

Ebu Hanife ile Ebu Yusuf ve Muhammed arasında ihtilaf konusu olan nokta işte budur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ)

"Onu (av için) salarken üzerine Allah'ın adını anın (besmele çekin)."[315]

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hasan ve Süddi de ayeti bu şekilde manalandırmışlardır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:(وَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ) **"Onu (av için) salarken üzerine Allah'**ın **adını** anın **(besmele çekin)"** ayeti, vücup ifade

315 Mâide, 5/4

eden bir emirdir. Bu ayetteki besmele çekme emrinin, (فَكُلُوا مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ) **"Onların sizin için tuttuklarından yiyin"** ayetindeki yeme anında yerine getirilmesi gerektiği muhtemel olduğu gibi, avcı hayvanı avın üzerine salarken yerine getirilmesi gerektiği de muhtemeldir. Çünkü (وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ) **"Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı"** ayeti, eğitimli avcı hayvanların avın üzerine salınmasından bahsetmektedir. Öyleyse besmele çekmenin bununla ilgili olması mümkündür. Eğer bu manaya ihtimali olmasaydı, selef uleması bu ayete böyle mana vermezlerdi. Durum böyle olduğuna ve Allah'ın adını zikretme (besmele çekme) emri vacip kılındığına, fakihler de bir şey yerken besmele çekmenin vacip olmadığı konusunda ittifak ettiklerine göre, demek ki besmeleyi avcı hayvanı avın üzerine salarken çekmek vacip kılınmıştır. Bu hususta ihtilaf edilmiştir. Avcı hayvanı avın üzerine salarken besmele çekmek vacip olduğuna göre bu, avcı hayvanın eğitimli olması, hayvanı avın üzerine salan kimsenin hayvan kesmesi sahih kimselerden olması, silahla avlanan hayvanın kesici ve delici bir silahla yaralanması gibi, hayvanın etinin helal olması için şart olmuştur. Ayetin hükmüne göre besmele kasten terk edilirse hayvanın eti murdar olur. Zira besmele çekme emri, unutan kişiyi kapsamamaktadır. Çünkü unutan kişiye şer'î hitabın yapılması sahih değildir. Bu sebeple Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri dediler ki: Besmele çekmenin unutulması, hayvanın şer'an kesilmiş sayılmasına ve etinin helal olmasına engel olmaz. Çünkü kişi, unutma halinde dinî hükümlerle mükellef değildir. Hayvan keserken besmele çekmenin vacip olduğunu, (وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ) "Üzerine Allah adı anılmayan (hayvan) lardan **yemeyin"**[316] ayetine ulaştığımızda inşallah açıklayacağız.

Köpeği avın üzerine salarken besmele çekmeyle ilgili rivayetlerden biri şudur:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Şa'bi, Hatim b. Adiyy'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

316 En'âm, 6/121

Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* sordum. "Köpeğimi salıyorum (Onun avladığını yiyebilir miyim)?"

Şöyle cevap verdi: ***"(Köpeğini salarken)besmele çekersen (onun avladığını) ye. Aksi halde yeme. Köpek, avladığından birazını yerse sen o avladığını yeme. Çünkü onu kendisi için tutmuştur."***

Adiyy *radıyallahu anh* yine sormuş: "Köpeğimi salıyorum. Lâkin avın üzerinde onunla birlikte başka bir köpek daha görüyorum. (Ne yapmalıyım)?"

Şöyle cevap verdi: ***"Onların avladıklarını yeme. Çünkü sen sadece kendi köpeğini salarken besmele çekmişsin."***[317]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Adiyy'i, salarken besmele çekmediği köpeğin avladığını yemekten ve köpeğine avlanma sırasında başka bir köpeğin iştirâk etmesi halinde, ikisinin avladıklarını yemekten yasaklamıştı. Bu da avın helal olması için köpeği salarken besmele çekmenin şart olduğunu göstermektedir. Yine bu, besmele çekmenin vacipliği konusunda köpeği avın üzerine salmanın hayvanı boğazlama gibi olduğuna delalet etmektedir.

Avla ilgili bazı hususlarda fakihler ihtilaf etmişlerdir. İhtilaf ettikleri hususlardan biri, Mecusi bir kişinin köpeğiyle avlanmaktır.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri, Mâlik, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Köpek eğer eğitimli ise onu eğiten Mecusi de olsa Müslüman bir kimse onu avın üzerine saldıktan sonra onun avladığı hayvanı yemekte sakınca yoktur."

Sevri dedi ki: "Mecusi bir kimsenin köpeğiyle avlanmayı mekruh görüyorum. Ancak onu Müslüman bir kimse eğitmiş ise onunla avlanmak mekruh değildir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ) **"Onların sizin için tuttuklarından yiyin"** ayetinin zahiri, köpek ile avlanmanın caiz, onun avladığını yemenin mübah olmasını gerektirmektedir. Ayette av köpeğinin sahibinin Müslüman ya da Mecusi olması gibi bir ayrıma gidilmemiştir. Çünkü av köpeği; hayvanı boğazlamakta kullanılan bıçak veya hayvana

317 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/395

fırlatılan ok gibi bir alettir. Köpeğin diğer av aletlerinden farklı bir hükme tabi tutulmaması gerekir. Avlanmada göz önünde bulundurulacak olan köpek değil, köpeği avın üzerine salan kişidir. Mesela bir Mecusi, Müslüman bir kişiye ait bir köpekle bir hayvanı avlarsa, o hayvanın etini yememiz caiz olmaz. Ama bir Müslüman da Mecusi birine ait bir köpekle avlanırsa, avladığını yemenin helal olması gerekir.

Bir kişi çıkıp buna şöyle bir itirazda bulunabilir. "Yüce Allah şöyle buyuruyor:

(يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَٓا اُحِلَّ لَهُمْ قُلْ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ)

"(Ey Muhammed!) Sana, kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: «Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı.»"[318]

Bilindiği gibi bu ayet mü'minlere hitap etmektedir. Dolayısıyla köpeğin avladığının helal olması için onu eğitenin Müslüman olması şarttır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Mecusinin eğitmesi, hayvanın yenilmesinin mübah olması için şart olan Müslümanın eğitmesiyle aynı düzeyde veya daha eksik olur. Eğer aynı düzeyde ise eğitenin kim olduğuna bakılmaz. Eğitimli olup olmadığına bakılır. Mesela Müslüman tarafından eğitilmiş kadar eğitimli olan bir köpeğe Müslüman bir kimse mâlik olursa, o köpeğin avladığını yemek caizdir. Şu halde köpeğin sahibinin kim olduğuna değil, eğitimli olup olmadığına bakılır. Mecusinin eğitmesi Müslümanın eğitme düzeyinin altında ise öyle ki avlanma sırasında avın helal olması için gerekli olan şartları köpek ihlal ediyorsa, demek ki bu köpek eğitimli değildir. Bu nitelikteki bir köpeğin avının helal olmaması hususunda mecusinin veya Müslümanın mülkiyetinde olması, sonucu değiştirmez.

318 Mâide, 5/4

(تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ)

"Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız" ifadesine gelince, bu her ne kadar Müslümanlara hitap etmekteyse de buradaki maksat, köpeğin eğitilmiş olmasıdır. Bir Mecusi onu tıpkı bir Müslümanın eğitmesi gibi eğitirse, güdülen maksat gerçekleşmiş olur. Artık o köpeğin sahibinin Mecusi olduğuna bakılmaz.

Fakihlerin av konusunda ihtilaf ettikleri noktalardan biri de, henüz canlı iken avın üzerine yetişilmesi meselesidir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Köpek tarafından avlanan veya okla vurulan hayvanın yanına avcı vardığında hayvan henüz canlı ise ancak sonra ölürse, ölmeden onu kesme imkânını bulmasa bile artık o av yenilmez."

Mâlik ve Şafiî dediler ki: "Ölmeden onu kesme imkânını bulamazsa, elindeyken ölse bile yenilmesi caizdir. Ama kesme imkânı olduğu halde kesmez ve onu eline almış olmasa bile o haldeyken ölürse yenilmesi caiz olmaz."

Sevri dedi ki: "Sahibi avı köpekten alıp kesme imkânına sahip olduğu halde kesmez ve ölürse artık o av yenilmez."

Evzai dedi ki: "Avcı avı kesme imkânı olduğu halde kesmezve ölürse artık o av yenilmez. Ama eline geçirdikten sonra kesme imkânı bulamaz ve ölürse o av yenilebilir."

Leys dedi ki: "Avcı avın yanına vardığında av köpeğin ağzındaysa, avı kesmek için potininden veya kuşağından bıçağını çıkarırken av ölürse o av yenilebilir. Ama bıçağını gidip torbasından çıkarırken av ölürse, artık o av yenilmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Avcı avın yanına vardığında onu canlı olarak ele geçirirse, onun yenilmesinin helal olması için normal biçimde kesilmesi şarttır. Artık kesme imkânının olup olmadığına bakılmaz. Çünkü daha önce kendisine ulaşılamadığı ve ele geçirilemediği için köpekle avlanması helal olmuştu. Canlı olarak ele geçirildikten sonra artık köpekle avlanmasının helal olmasına sebep şey ortadan kalkmış olmakta ve ölmek üzere olan, ölmesinden endişe edilen herhangi bir hayvan gibi olmaktadır.

Yenmesinin helal olması için normal şekilde kesilmesi gerekir. Kesilmesine yetecek kadar bir zaman bulunup bulunmaması bu hükmü değiştirmez. Burada maksat, onun canlı olarak ele geçirilmesidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Diğer hayvanların yenmelerinin helal olması için normal biçimde boğazlanmaları gerekir. Çünkü onları boğazlamaya güç yetirilmekte ve imkân bulunmaktadır. Ama kendiliklerinden ölürlerse, yenilmeleri helal olmaz. Av köpeğinin ve okun yaralaması, ele geçirilemeden ölen av hayvanı için normal bir kesim sayılmaktadır. Avcı av hayvanını ele geçirdiğinde onu kesmeye yetecek kadar bir süre yaşayamayacaksa, köpeğin yaralaması ile normal biçimde kesilmiş sayılır. Avcı da onu sanki ölümünden sonra ele geçirmiş gibi olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, iki şekilde olur:

a-Köpek, avını komaya sokacak derecede ağır yaralamış, mesela şah damarını, yemek veya nefes borusunu kesmiş ya da karnını yarıp iç organlarını dışarı çıkarmışsa, bundan sonra hayvanı kesme imkânı bulunsa da bulunmasa da bu şekilde yaralaması, o hayvan için normal bir boğazlama sayılır.

b-Köpek, avını emsallerinin yaşayabileceği derecede yaralar. Ancak avcı bu avı eline alınca, onu kesmeye yetecek kadar bir zaman geçmeden ölürse, bu avın yenilmesi helal olmaz. Çünkü bu yaralama, hayvanın avcının eline geçmesinden ve kesilmesinden önce öleceği beklentisini meydana getirmişti. Canlı olarak avcının eline geçtikten sonra köpek tarafından yaralanmasının hükmü geçersiz olur ve yenilmesini helal kılmayan uçurumdan düşme, boynuzlanma ve benzeri sebeplerle yaralanan diğer hayvanlar gibi olur. Yenilmesinin helal olması için mutlaka boğazlanması gerekir.

Av konusunda fakihlerin üzerinde ihtilaf ettikleri hususlardan biri de avın, avcının görüş mesafesi dışına çıkıp kaybolması meselesidir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Av ve köpek, avcının görüş mesafesinden çıkıp kaybolmaları durumunda avcı aramaya devam ediyorsa ve bulduğunda da köpeğin avı öldürmüş olduğunu görürse, o avın yenilmesi caiz olur. Ama aramayı bırakıp başka bir işle meşgul olur, sonra aramaya başlar ve avı köpek yanında durduğu halde ölü olarak görürse, artık o avın yenilmesini mekruh görürüz."

Avı okla yaralaması ve avın gözden kaybolacak derecede uzaklara düşmesi durumu için de bu fakihlerimiz aynı şeyleri söylemişlerdir.

Mâlik dedi ki: "Gözden kaybolup uzaklara düşen ava avcı aynı gün içinde yetişir ve onu köpek ya da okla avlamışsa, ölmüş ama onunla yaralanmışsa onu yiyebilir. Ama geceyi geçirdikten sonra avcı onu bulmuşsa, onu yemesi caiz olmaz."

Sevri dedi ki: "Avcı avı vurduktan sonra gözden kaybolup uzaklara düşer ve avcı onu bir gün ya da bir gece sonra bulursa, onu yemesini mekruh görüyorum."

Evzai dedi ki: "Avcı avını ertesi gün ölü olarak görür, kendi oku veya okunun izi üzerinde varsa onu yiyebilir."

Şafiî dedi ki: "Vurulan av gözden kaybolup uzaklara düşerse, kıyasa göre o avın yenilmemesi gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(كُلْ مِمَّا أَصْمَيْتَ وَدَعْ مَا أَنْمَيْتَ)

"Aynı vakitte ulaşıp ele geçirdiğin avı ye. Ama kaybedip de daha sonra bulduğunu yeme."[319]

Kendisinden gelen başka bir rivayette ifade edildiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh* şunu da söylemiştir: "Kaybedip de bir gece sonra bulduğun avı yeme."

Sevri'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Ebi Rezin, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayetle şöyle demiştir: ***"Avladığın hayvan, göremeyeceğin kadar uzaklara düşüp ölmüşse onu yemen mekruhtur."***

Böyle derken yerdeki zararlı hayvan ve haşerelerden bahsetti. Yani o avı onların öldürmüş olabileceğini ima etti. Bu rivayette adı geçen Ebu

319 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 13/449

Rezin, ashab-ı kiramdan olan Ebu Rezin el-Ukayli olmayıp, Ebu Vail'in azatlısı Ebu Rezin'dir.

Avcı avın peşine düşmezse daha sonra onu bulduğunda yemesinin caiz olmaması, ihtilafsız şu manaya gelmektedir: Av gözden kaybolmasa onu gidip alabilecek ve normal biçimde kesecek yakınlıkta olsa, ama bunu yapmasa ve bu arada av da ölse, artık onu yemesi caiz olmaz. Avcı avı takipten vazgeçmez ama onun yanına vardığında ölü olduğunu görürse, onu normal biçimde kesme imkânını bulamadığı için köpeğin veya okun onu öldürmesinin normal kesim sayılacağını bilmekteyiz. Avı takipte ağır davranırsa, acele etmesi halinde yetişip onu normal biçimde kesebilirdi ama böyle yapmadı ve bu arada av da öldü düşüncesinden hareketle artık onu yemesi caiz olmaz. Avı takipten vazgeçmez ve onu canlıyken ele geçirirse, köpeğin onu öldürmesinin normal kesim sayılmayacağını da kesin olarak bilirse artık onu yemesi caiz olmaz.

Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Adiyy b. Hatim'i *radıyallahu anh*, avlanma sırasında köpeğine başka bir köpeğin iştirâk etmesi halinde ikisinin avladıklarını yemekten yasaklamıştı. Zira besmele çekilmeksizin salınan o ikinci köpeğin avı öldürmüş olması muhtemeldir.[320]

Şeriat koyucu olan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yabancı bir köpeğin o avı öldürmüş olabileceği ihtimalinden dolayı o avın yenilmesini haram kılmıştı. Aynı şekilde avı takip ettiği takdirde yetişip kesme imkânı olduğu halde bunu yapmazsa artık o avın yenilmemesi gerekir. Çünkü bu da aynı anlama gelmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Muaviye b. Salih'in bildirdiğine göre Ebu Salebe, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayette bulunarak şöyle demiştir:

"Uzaklara düşüp kaybolan avına üç gün sonra ulaşan avcı, eğer kokmamış ise o avı yiyebilir."[321]

320 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/395
321 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/406

Bazı rivayetlerde ise şu ifadeler yer almaktadır: **"Üç gün sonra avına ulaştığında attığın ok onun üzerindeyse, kokınamışsa yiyebilirsin."**[322]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Fukahanın tamamı bu rivayetin birkaç yönden merdud olduğu ve delil olarak kullanılamayacağı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Şöyle ki:

1-Fakihlerden hiçbiri, avın üç gün sonra bulunması halinde yenilebileceğini söylemiş değildir.

2-Kokmadığı sürece avın yenilebileceği ifade edilmiştir. Oysa burada avı yemenin haram oluşunun sebebi, kokmuş olması değildir.

3-Kokuşmanın diğer eşyalarda da hükmü yoktur. Yemede helallik veya haramlık hükmü, hayvanın şer'î biçimde kesilip kesilmemiş olmasına göre değişir. Av eğer şer'î biçimde kesilmişse, aradan zaman geçtikten sonra bulunduğunda kokuşmuş olmasının bir hükmü yoktur (ve yenilmesi caizdir). Ama şer'î biçimde kesilmemişse, bulunduğunda kokuşmuş olmasa bile bunun da bir hükmü olmaz (ve yenilmesi caiz olmaz).

Muhammed b. İbrahim et-Teymi'nin bildirdiğine göre Umeyr b. Seleme, Nehdli bir adamın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Revha'dan geçerken bir yaban eşeğinin okla vurulup ölmüş olduğunu gördü. Ok hala vücuduna saplı vaziyetteydi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Sahibi gelinceye kadar ilişmeyin"*** dedi. Derken Nehdli adam geldi ve *'Ey Allah'ın Resûlü! Bu benim vurduğum avımdır'* deyince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Yiyiniz"*** buyurdu ve ***Hz. Ebû Bekir'e onu arkadaşlara paylaştırmasını emretti.*** Arkadaşlar da ihramlı idiler.[323]

Bazı kimseler bu rivayeti, avın takibinde ağır davranılsa bile daha sonra bulunması durumunda onu yemenin mübahlığına delil saymaktadırlar. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, vurulan yaban eşeğinin kime ait olduğunu sorup araştırmamış ve sahibi gelinceye kadar bekletilmesini emretmişti. Bekletme durumunda onu yemenin hükmü değişecek olsaydı,

---

322 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 10/195
323 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/172

hemen onun kime ait olduğunu sorup araştırırdı. Bunda da söylenenlerin doğruluğuna dair bir delil yoktur. Şundan ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yaban eşeğini henüz yeni vurulduğunu gösterir bir halde bulmuştu. Yarası hala kanıyordu. Avcı da hemen gelmişti. Onu takipte geçmemişti. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* avın durumunu ve kime ait olduğunu sorup araştırmamıştı.

Bir kişi çıkıp itiraz mahiyetinde şu rivayeti ileri sürebilir: Heşim'in bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, Adiyy b. Hatim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Dedim ki; Ey Allah'ın Resûlü! Biz avcı bir halkız. Birimiz oku ava atar. Av onun gözlerine görünmeyecek kadar uzaklara düşer. Bir iki gece kayıp vaziyette kalır. Sabah olunca da peşine düşer. Okunu ava saplı vaziyette görür.Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bana şöyle cevap verdi:

(إِذَا وَجَدْتَ السَّهْمَ فِيهِ وَلَمْ تَجِدْ فِيهِ أَثَرَ سَبُعٍ
وَعَلِمْتَ أَنَّ سَهْمَكَ قَتَلَهُ فَكُلْهُ)

"Oku ava saplı vaziyette görür ve bedeninde yırtıcı hayvan izini görmezsen ve de okun sebebiyle öldüğünü bilirsen onu yiyebilirsin."[324]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu rivayetteki ifadeler, birkaç gece sonra ava rastlasabile kendi oku ile öldüğünü bilmesi durumunda onu yemesinin mübahlığını gerektirmektedir. İlim ehlinden bir kimsenin bu görüşte olduğunu doğrusu biz bilmemekteyiz. Çünkü bu rivayette avın yenmesinin mübah olması için, avcının onun kendi okuyla öldüğünü bilmesi esas alınmıştır. Şunu da belirtmeliyiz ki, avın takibini ağırdan alması durumunda kendi okunun onu öldürdüğünü bilemez. Oysa Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu bilmesinin şart olduğunu bildirmiştir. Bunu bilemediğine göre o avı yememesi gerekir. Avı takip etmeyi ağırdan alır ve aradan uzun bir zaman geçtikten sonra onu bulursa, avın kendi okuyla öldüğünü bilemez.

Şu rivayet de mezhebimiz fakihlerinin söylediklerinin doğruluğuna delalet etmektedir:

---

324 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/472

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Amr b. Temim, dedesinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Dedim ki: Ey Allah'ın Resûlü! Biz çölde yaşayan bir halkız. Eğitilmiş köpeklerle avlanırız. Okla da avlanırız. Bunlardan bize hangisi helal, hangisi haramdır?

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Eğitimli köpeğini salıp da besmele çektiğinde onun senin için tutmuş olduğundan yese de yemese de, onu öldürse de öldürmese de sen o avdan yiyebilirsin. Ava okunu attığındaaynı vakitte ulaşıp elegeçirdiğin avı ye. Ama kaybedip de daha sonra bulduğunu yeme."***

Yani avcının görüş mesafesi dışında uzak bir yere düşen ve onu takipte avcının ağır davrandığı av daha sonra bulunduğunda yenilmesi caiz olmaz. Çünkü uzaklara da düşmüş olsa, hemen takibe çıkıp bulması halinde onu yemesinin caiz olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Hadiste, köpeğin yediği avın artan kısmını avcının yemesimübah kılınmıştır. Bu da sizin söylediklerinizin aksine bir hükümdür, denilecek olursa, buna cevaben şöyle deriz: Adiyy b. Hatim'in *radıyallahu anh* hadisi buna muarız bir hadistir. Bunu daha önce de açıklamıştık.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ
وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ
مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ
مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ
فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٥﴾)

5-"Bu gün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Her kim de inanılması gerekenleri inkar ederse bütün işlediği boşa gider. Ahirette de o, ziyana uğrayanlardandır."

Bu ayetteki “gün” ile ayetin indiği gün kastedilmiş olabilir. Daha önce iki yerde anlatılan günlerin kastedilmiş olması da mümkündür. Biri şu ayette kastedilen gündür:

(اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ)

“Bugün kâfirler dininizden (onu yok etmekten) ümitlerini kestiler.” [325]

Diğeri aynı ayetin şu kısmında geçen gündür:

(اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ)

“Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim.”

Bugünün veda haccındaki arefe günü olduğu söylendiği gibi, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zaman-ı saadetlerinin tamamı olduğu da söylenmiştir. Selef ulemasının bu konudaki farklı görüşlerini önceki sayfalarda nakletmiştik.

Ayetteki “tayyibat” kelimesi, haram kılındığı burada ve başka yerlerdeki ayetlerde açıklanan şeyler dışında hoşumuza giden ve lezzet aldığımız şeyler manasına gelebilir. Buna göre bu ayet, haram kılındığına dair delil bulunan şeyler dışındaki bütün lezzetli şeylerin mübah olması hususunda genel bir hüküm olmaktadır. Yine “tayyibat” kelimesiyle mübahlığı başka ayetlerde bildirilen diğer şeyler de kastedilmiş olabilir.

(وَطَعَامُ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ)

“Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâldir.”

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Ebu Derdâ *radıyallahu anh*, Hasan, Mücahid, İbrahim, Katade ve Süddi'den rivayet olunduğuna göre bu ayette, Kitap ehlinin kestikleri hayvanların yenilmesinin Müslümanlara helal olduğu ifade edilmek istenmiştir. Ayetin zahiri de bunu gerektirmektedir. Çün-

325 Mâide, 5/3

kü onların kestikleri de yiyeceklerindendir. Genel manasıyla ele alacak olursak bu ayet, kestikleri hayvanlarla diğer yedikleri şeyler de dâhil olmak üzere bütün yiyeceklerini kapsamaktadır. Ama kuvvetli görüşe göre, ayette kastedilen, özellikle onların kestikleri hayvanlardır. Çünkü ekmek, zeytinyağı ve diğer yağlar gibi yiyeceklerin hükmü, sahiplerinin niteliğine göre değişmez. Bunda hiç kimsenin şüphesi yoktur. Onu imal edenin, kendine mal edinenin Mecusi veya Kitap ehli olması fark etmez. Bu hususta Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur. Kesen kişi ister Müslüman, ister Kitap ehli, ister Mecusi olsun, İslam'ı ölçülere aykırı olarak kesilen hayvanların yenmesi haramdır. Bu hüküm, kesen kimsenin dinine göre değişmez. Yüce Allah, Kitap ehlinin yiyeceklerinin mübah olduğunu özel olarak bildirdiğine göre buradaki yiyeceği, onların kestikleri hayvanlar manasında anlamak gerekir. Çünkü kesilen hayvanın hükmü, kesenlerin dinine göre değişiklik arz etmektedir.

Yahudi Kadının İkram Ettiği Koyunu Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, Kesenin Yahudi veya Müslüman Olduğunu Sormadan Yemesi

Şunu da belirtmeliyiz ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Yahudi bir kadının kendisine ikram ettiği kızartılmış koyundan yemiş, onu kesenin Yahudi mi yoksa Müslüman mı olduğunu da sormamıştı.

Araplardan kitap ehlinin dinine mensup olan kimsenin kestiği hayvanın yenilip yenilmeyeceği konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Araplardan ve acemlerden olan Yahudi ve Hristiyanların kestikleri hayvanların üzerine Allah'ın adı anılmışsa, bu hayvanların eti helaldir. Ama Hristiyan bir kimse, kestiği hayvanın üzerine Mesih'in adını anarsa o hayvanın eti yenilmez. Bu hususta Arapla acem arasında fark yoktur."

Mâlik dedi ki: "Kendi kiliseleri için kestikleri hayvanların etini yemeyi mekruh görüyorum. Üzerine Mesih'in adı anılan hayvanın eti yenilmez. Bu hususta Arapla acem aynıdır."

Sevri dedi ki: "Keserken üzerine Allah'tan başkasının adını anarsa, o hayvanın etini yemeyi mekruh görürüm." İbrahim de bu görüştedir.

Sevri dedi ki: "Atâ'nın şöyle dediği bana ulaştı: 'Keserken üzerine Allah'tan başkasının adı anılan hayvanların yenilmesini Allah helal kılmıştır. Çünkü Yüce Allah, onların hayvan keserken Allah'tan başkasının adını anacaklarını biliyordu."[326]

Evzai dedi ki: "Hristiyan bir avcının, köpeğini avın üzerine salarken Mesih'in adını andığını işitsen bile yine de o av yenilebilir."

Yahudi ve Hristiyanların kendi kilise ve yortuları için kestikleri kurbanlardan yemekte Mekhul bir sakınca görmemekte ve şöyle demiştir: "Bu, onların Kur'an'ın nüzulünden önceki kestikleri idi. Daha sonra Yüce Allah bunu kendi Kitabı'nda da helal kıldı." Leys b. Sa'd da bu görüştedir.

Rebî, Şafiî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Beni Tağlip Araplarından olan Hristiyanların kestiklerinde hayır yoktur. Kur'an'ın inmesinden önce Kitap ehlinin dinine tabi olup putperestliğe muhalefet eden kimse, ister Arap ister acem olsun (kendi dininde kalmak isterse) cizye vermesi kabul edilir. Kendisine İslam daveti ulaşan ve Kitap ehlinden de olmayan kimse ise ya Müslümanlığı kabul edecektir ya da kılıçla vurularak öldürülecektir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Seleften olan bir cemaatten rivayet olunduğuna göre Kitap ehli Araplarla ilgili olarak hiç kimse, bunların Kitabi dine mensup olmalarının Kur'an'ın inmesinden önce veya sonra olması arasında fark gözetmemiştir. Selef ve onlardan sonra gelen ulemadan hiçbirinin, Kitap ehli Araplar hakkında Şafiî'nin yaptığı bu ayrım gibi bir ayrım yaptığını bilmiyoruz. Bu ayrımı yapmada Şafiî yalnız kaldığı için onun bu hususta söyledikleri, ilim ehlinin söylediklerinin dışında kalmıştır.

Said b. Cübeyr, (لَٓا اِكْرَاهَ فِي الدّ۪ينِ) **"Dinde zorlama yoktur"**[327] ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Ensardan bir kadının doğan çocukları yaşamadığı zaman, "Çocuğum yaşarsa onu Yahudileştiririm" diye yemin ederdi. NadiroğullarıYahudileri

326 Atâ, bu söylediklerini, (وَطَعَامُ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ) "Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâldir" ayetinin genel hükmünden almıştır. Çünkü bu ayette herhangi bir istisna yapılmamıştır.

327 Bakara, 2/256

Medine'den sürgün edildiklerinde, gidenlerin arasında ensar çocuklarının da olduğu görüldü. Ensar, "Ey Allah'ın Resûlü, çocuklarımız da gidiyor!" dediler. Bunun üzerine Yüce Allah **"Dinde zorlama yoktur"** ayetini indirdi."

Said dedi ki: "Dileyen, Yahudilere katıldı. Dileyen de İslam'a girdi. Yüce Allah Yahudiliğe Kur'an'ın inmesinden önce geçenle sonra geçen arasında bir ayrım yapmadı."

Ubade b. Nüseyy, Gadîf b. Haris'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ömer b. Hattab'ın *radıyallahu anh* valilerinden birisi kendisine şöyle bir mektup yazıp gönderdi: "Samirilerden bazı kimseler Tevrat okuyor, Cumartesi iş yapma yasağına uyuyor, ölüm sonrası dirilişe inanmıyorlar. Bunlar hakkında ne buyurursunuz?"

Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* ona şu cevabı gönderdi: "Onlar, Kitap ehlinden bir topluluktur. (Dinî yaşantılarına karışma)."

Muhammed b. Sirin, Ubeyde'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ali'ye *radıyallahu anh*, ArapHristiyanların kestikleri hayvanların hükmünü sordum. Şöyle cevap verdi: "Onların kestikleri helal değildir. Onların kendi dinleriyle,şarap içmekten başka bir bağları kalmamıştır."

Atâ b. Saib'in bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Beni Tağlib Hristiyanlarının kestikleri hayvanları yiyebilirsiniz. Kadınlarıyla da evlenebilirsiniz."

Yüce Allah bir ayet-i kerimede şöyle buyuruyor:

(وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ)

"Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır."[328]

Kişi onlardan değilse bile, onları dost edinmekle onlardan sayılır. Bu ayette, Kur'an'ın inmesinden önce Kitap ehlinin dinine girenle, Kur'an'ın inmesinden sonra giren kimse arasında bir ayrım yapılmamıştır. Ulema da bu görüş üzerinde birleşmiştir.

328 Mâide, 5/51

Kur'an'ın inmesinden önce Kitap ehlinin dinine girenle, Kur'an'ın inmesinden sonra giren kimse arasında bir ayrım yapılması gerektiğine dair görüşün batıl olduğuna şu ayet delalet etmektedir:

(يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰٓى اَوْلِيَٓاءَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ)

"Ey inananlar! Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdırlar. Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır."[329]

Bu ayetteki dost edinme, gelecek zamanla ilgili bir dost edinmedir. Burada Yüce Allah, Araplardan Yahudi ve Hristiyanları Kur'an'ın inmesinden sonra dost edinecek olanların onlardan sayılacağını haber vermiştir. Bu da İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* ifade ettiği Beni Tağlib Araplarının Kitabî olmalarını ve kestikleri hayvanların helal olmasını gerektirmektedir. Çünkü başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَطَعَامُ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ)

"Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâldir."

Bazı kimseler, Yahudilik ve Hristiyanlık dinine mensup olan İsrailoğullarının Kitap ehli olduklarını, bu dinlere mensup olan diğer Arap ve acemlerin Kitap ehli sayılmadıklarını iddia etmektedirler. Bunların da Kur'an'ın inmesinden önce bu dinlere intisab etmiş olmalarıyla Kur'an'ın inmesinden sonra intisab etmiş olmaları arasında bir ayrım yapmamışlar ve bu görüşlerine delil olarak da şu ayeti göstermişlerdir:

(وَلَقَدْ اٰتَيْنَا بَن۪ٓي اِسْرَٓاء۪يلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ)

"And olsun biz, İsrailoğulları'na kitap, hükümranlık ve peygamberlik verdik."[330]

329 Mâide, 5/51
330 Câsiye, 45/16

Bu ayette Yüce Allah, kendilerine Kitap verdiği kimselerin, İsrailoğulları olduğunu haber vermiştir. Yahudilik ve Hristiyanlık dinine mensup olan İsrailoğullarının Kitap ehli oldukları görüşünde olanlar, Ubeyde Es-Selmani'nin rivayet ettiği Hz. Ali'nin şu sözünü de delil olarak ileri sürmüşlerdir:"Arap Hristiyanlarının kestikleri helal değildir. Onların kendi dinleriyle, şarap içmekten başka bir bağları kalmamıştır."

Yukarıdaki ayet, bunların görüşlerine delalet etmemektedir. Çünkü ayette, İsrailoğulları'na Kitap verildiği bildirilmektedir. Bu, onların dinine giren kimselerin onlardan sayılmayacağı anlamına gelmez.

İbn Abbas *radıyallahu anh*, onların kestikleri hayvanların helal olduğunu söylemiştir. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰى اَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ
بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ)

"Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdırlar. Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır." [331]

Kişi onlardan değilse bile, onları dost edinmekle onlardan sayılır. Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* ArapHristiyanlarının kestikleri hayvanların yenilmesinin helal olmadığını söylemesi, onların İsrailoğullarından olmamaları sebebiyle değil, Hristiyanlık şeriatının ahkâmına uymamaları sebebiyledir. Zira o, "Onların kendi dinleriyle, şarap içmekten başka bir bağları kalmamıştır" demişti. Yoksa 'Onlar İsrailoğullarından olmadıkları için kestikleri hayvanlar helal değildir' dememişti. Başkaları Hristiyanlık ve Yahudilik dinine girseler bile, İsrailoğullarından değillerse Kitap ehlinden sayılmazlar, diyenlerin söyledikleri hükümsüzdür, reddedilmiştir.

Hişam b. Hassan'ın bildirdiğine göre Huzeyfe, Adiyy b. Hatim'in *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına geldik. Bana şöyle buyurdu:

---

331 Mâide, 5/51

-Ey Adiyy b. Hatim, Müslüman ol ki selamete eresin.

- Benim bir dinim vardır.

-Senin dinini ben senden daha iyi biliyorum.

- Benim dinimi sen benden daha mı iyi biliyorsun?

-Evet... Sen Rekûsî değil misin?[332]

- Evet, Rekûsîyim.

-Sen kendi kavminin reisi değil misin?

- Evet, onların reisiyim.

-Elde edilen ganimetlerin dörtte birini almıyor musun?

- Evet, alıyorum.

-Senin dinine göre de böyle yapman sana helal değildir.

Adiyy diyor ki aramızdaki bu konuşmadan sonra bende sanki bir zillet ve alçalma meydana geldi. Bu sebeple nefsim sanki biraz tevazu gösterdi."[333]

Abdüsselam b. Harb'in bildirdiğine göre Mus'ab b. Sa'd, Adiyy b. Hatim'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına gittim. Boynumda altın bir haç vardı. Bana, '**Üzerindeki şu putu at**'dedi. Sonra (اتَّخَذُوا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ) "**(Yahudiler) Allah'*ı bırakıp, hahamlarını;* (Hristiyanlar ise) rahiplerini rab edindiler**"[334] ayetini okudu. 'Onlara tapmıyoruz ki' demem üzerine şöyle buyurdu:

'*Onlar Allah*'ın haram kıldıklarını helal saymıyorlar mı? Kendilerine tabi olanlar da bu hususta onlara uymuyorlar mı? Allah'ın helal

332 Rekûsîlik: Hristiyanlık ile Sabiîliğin karışımı olarak ortaya çıkan dini bir inanç.

333 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 6/359

334 Tevbe, 9/31

kıldıklarını haram saymıyorlar mı? Kendilerine tabi olanlar da bu hususta onlara uymuyorlar mı? İşte bu, onlara tapmaktır."[335]

Bu iki rivayette bizim görüşümüzün doğruluğuna dair birkaç çeşit delalet vardır. Bu delillerden biri şöyledir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Adiyy'i, Allah'ı bırakıp hahamlarını ve rahiplerini rab edinen Yahudilerle Hristiyanlardan saymıştır. Adiyy'in Arap olması, onun bunlardan sayılmasına engel olmamıştır.

Birinci hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Sen Rekûsî değil misin?"*** diye sormuştur.

Rekûsîler, Hristiyanlardan bir sınıftır. Hristiyanlık'ta yeri olmayan dörtte bir ganimet alması onu Hristiyanlık'tan çıkarmış değildir. Çünkü Hristiyanlık'ta ganimet almak helal değildir. Bu da gösteriyor ki bazı din mensuplarının kendi dinlerinin ahkâmına uymamaları, onları o dinin dışına çıkarmaz. Yine bu gösteriyor ki, Kitap ehli sayılmakta Araplarla İsrailoğulları arasında bir fark bulunmamaktadır. Her ikisi de bu bakımdan aynı hükümlere tabidirler.

Ayrıca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Adiyy'e, mensup olduğu Hristiyanlığa Kur'an'ın inmesinden önce mi, yoksa sonra mı girdiğini de sormamıştı. Bu da önce veya sonra o dine girmiş olması arasında bir fark bulunmadığına delalet etmektedir. Doğrusunu Allah bilir.

Kitap Ehli Kadınlarla Evlenmek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ)

"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetteki (الْمُحْصَنَاتُ) kelimesinin anlamı üzerinde farklı görüşler ortaya konulmuştur.

335 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/116

Hasan, Şa'bi, İbrahim ve Süddi'den rivayet olunduğuna göre bu kelime ile, iffetli kadınlar kastedilmiştir.

Hz. Ömer'in de *radıyallahu anh* bu kelimeye aynı manayı verdiği rivayet edilmiştir. Onun bu görüşü şu rivayetle bize ulaşmıştır:

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Salt b. Behram, Şakik b. Seleme'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Huzeyfe, Yahudi bir kadınla evlendi. Hz. Ömer *radıyallahu anh* ona, o kadından ayrılmasını bir mektupla bildirdi. Huzeyfe, cevabi mektubunda, "Bunlarla evlenmek haram mıdır?" diye sordu. Hz. Ömer *radıyallahu anh* ona şu cevabı verdi: "Hayır. Ama Kitap ehli kadınların iffetsizleriyle evlenmiş olmanızdan korkarım."

Bu rivayet,(الْمُحْصَنَاتُ) kelimesinin Hz. Ömer'e *radıyallahu anh* göre iffetli kadınlar anlamına geldiğini ispatlamaktadır.

Mutarrif,(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir"** ayeti hakkında Şa'bi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Yahudi ve Hristiyan kadının muhsan olması, cünüp olduğunda gusletmesi ve iffetini koruması demektir.

İbn Ebi Nüceyh, Mücahid'in, "Bu ayetteki muhsanat kelimesiyle hür kadınlar kastedilmiştir" dediğini rivayet etmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kitap ehli kadınlarla evlenme konusunda birkaç noktada ihtilaf edilmiştir. Üzerinde ihtilaf edilen noktalardan biri şudur: Kitap ehli kadınların hür ve zimmî olanlarıyla evlenmek mübahtır, denilmiştir. Selef ulemasıyla büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu hususta ihtilaf etmemişlerdir. Sadece İbn Ömer'in *radıyallahu anh* bunu mekruh gördüğü rivayet edilmiştir.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Yahya b. Said, Abdullah b. Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:"İbn Ömer *radıyallahu anh*, Kitap ehli kimselerin yiyeceklerinden yemekte sakınca görmezdi. Ancak Kitap ehli kadınlarla evlenmeyi mekruh görürdü."

Cafer dedi ki: Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Leys, Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Yahudi ve Hristiyan kadınlarla evlenmenin hükmü kendisine sorulduğunda İbn Ömer *radıyallahu anh* şöyle derdi: "Şüphesiz

Allah, müşrik kadınları Müslüman erkeklere haram kılmıştır. 'Rabbim, Meryem oğlu İsa'dır" veya 'İsa, Allah'ın sıradan kullarından bir kuldur' demekten daha büyük bir şirk bulunduğunu bilmiyorum."

Ebu Ubeyd'in bildirdiğine göre Ebu Melih, Meymun b. Mehran'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer'e *radıyallahu anh* dedim ki: "Biz, aramızda Kitap ehli kimselerin de yaşadığı bir yerde yaşıyoruz. Onların yiyeceklerinden yiyebilir miyiz? Onlardan olan kadınlarla evlenebilir miyiz?" Helal kılan ayetle haram kılan ayeti bana okudu. Kendisine, "Senin okuduklarını ben de okuyorum. Onların yiyeceklerinden yiyebilir miyiz? Onlardan olan kadınlarla evlenebilir miyiz?" dedim. Bana yine helal kılan ayetle haram kılan ayeti okudu.E

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Burada helal kılan ayet, (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir"** ayetidir.Haram kılan ayet ise (وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَّ) **"İman** etmedikleri sürece Allah**'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin"**[336] ayetidir. Bu ayetlerden birinin bu kadınlarla evlenmeyi helal kıldığını, diğerinin ise haram kıldığını görünce İbn Ömer *radıyallahu anh* duraksamış ve kitap ehli kadınlarla evlenmenin mübah olduğunu kesin olarak söyleyememiştir.

Kitap Ehli Zimmî Kadınlarla Evlenmeyi Bir Sahabi Cemaati İttifakla Mübah Görürken, İbn Ömer *radıyallahu anh* Onlara Muhalefet Etmiştir.

İbn Ömer *radıyallahu anh* dışında sahabeden bir cemaat, Kitap ehli zimmî kadınlarla evlenmeyi ittifakla mübah görmüş ve (وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَّ) **"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin"** ayetinin, Kitap ehlinden başka kadınlara mahsus olduğunu söylemişlerdir.

Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Süfyan, Hammad'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yahudi ve Hristiyan kadınlarla evlenmenin hükmünü Said b. Cübeyr'e sordum. Bana sakınca olmadığını söyledi. Kendisine, Yüce Allah, (وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَّ) **"İman etmedikleri sürece Allah'a**

336 Bakara, 2/221

ortak koşan kadınlarla evlenmeyin" buyuruyor, dedim. Bu ayette kastedilenlerin putperestlerle Mecusiler olduğunu söyledi."

İbn Ömer'in *radıyallahu anh* bu konudaki görüşünün olumsuz olduğunu daha önce nakletmiştik.

Hz. Osman b. Affan'ın *radıyallahu anh* Hristiyan olan Naile binti Ferafise el-Kelbiye ile evlendiği rivayet edilmiştir. Hz. Osman *radıyallahu anh* onu eşlerinin üzerine kuma olarak getirmişti. Talha b. Ubeydullah'ın, Şamlı bir Yahudi kadınla evlendiği rivayet edilmiştir.

Kitap ehli kadınlarla evlenmenin mübah olduğu görüşü, aralarında Hasan, İbrahim, Şa'bi ve başkalarının da bulunduğu Tabiun çoğunluğundan rivayet edilmiştir.

(وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ)

"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin" ayeti, mutlaka iki manadan birine gelmektedir: Bu ayet mutlak olarak kullanıldığında, Kitap ehli kadınlar da bu ayetteki evlenme yasağına dâhil olurlar. Ya da bu ayetteki evlenme yasağı, Kitap ehli dışında sadece putperest kadınlarla sınırlı kalmaktadır. Ayetin lafzı eğer Kitap ehli kadınları da kapsıyorsa o zaman (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir"** ayeti bunun hükmünü tahsis eder ve yasaklayıcı olan (وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ) **"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin"** ayeti, Kitap ehli dışındaki putperest kadınlarla evlenmeyi yasaklamış olur. Zira genel hüküm ifade eden ayeti, özel hüküm ifade eden ayeti göz önüne alarak icra etmek mümkün olduğunda, her ikisinin hükmünü icra etmemiz gerekir. Kesin bir delil olmadan özel hüküm ifade eden ayeti, genel hüküm ifade eden ayetle neshetmemiz caiz olmaz.

(وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ)

"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin" ayeti buradan başka yerlerde açıkladığımız gibi putperest kadınları kapsıyorsa, (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce**

kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir" ayetinin hükmü sabittir. Çünkü Kur'an'da bunun neshini gerektiren bir ayet bulunmamaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir"** ayeti ile önceleri Kitap ehli iken Müslüman olan kadınlar kastedilmektedir.

Nitekim başka ayetlerde de Yüce Allah bunun böyle olduğunu bildirmektedir:

(وَاِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ)

"Kitap ehlinden öyleleri var ki, Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene inanırlar."[337]

(لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ اٰيَاتِ اللّٰهِ
اٰنَاءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَيُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ)

"Onların (Kitap ehlinin) hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta duran, secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyan bir topluluk da vardır. Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar."[338]

Burada kastedilenler, Kitap ehli iken Müslüman olanlardır. Şu ayet de böyledir:(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir."**

Yani Kitap ehli iken Müslüman olan kadınlar da size helaldir. (Onlarla da evlenebilirsiniz)."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söyledikleriniz birkaç bakımdan yanlıştır. Şöyle ki:

337 Âl-i İmrân, 3/199
338 Âl-i İmrân, 3/113-114

1-Kitap ehli ifadesi sadece Yahudiler ile Hristiyanlar hakkında kullanılır. Diğer kâfirlerle Müslümanlar hakkında kullanılmaz. Hiç kimse Müslümanlar için "onlar Kitap ehlidirler" diyemediği gibi, onların Yahudi veya Hristiyan olduğunu da söyleyemez. Yüce Allah (وَاِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ) **"Kitap ehlinden öyleleri var ki, Allah'a inanırlar"** derken, Allah'a iman ettikleri kaydını koyarak onların Kitap ehli olduklarını bildirmiştir. Aynı şekilde (مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اُمَّةٌ قَٓائِمَةٌ يَتْلُونَ اٰيَاتِ اللّٰهِ اٰنَٓاءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ) **"Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta duran, secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyan bir topluluk da vardır"** buyururken de onları Kitap ehli olmakla niteledikten sonra iman sahibi olduklarını bildirmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Kitap ehlinden yalın olarak bahsedilen her yerde mutlaka Yahudi ve Hristiyanların kastedilmiş olduğunu gördüm.

2-(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ) **"Mü'min kadınlardan iffetli olanlar size helâldir"** ayetinde mü'min kadınlardan bahsedilmiştir. Buradaki mü'min kadınlar ifadesi, daha önce müşrik veya Kitap ehli iken Müslüman olan ve Müslüman olarak doğup büyüyen kadınları kapsamaktadır. Buna Kitap ehli olan (ve o hallerini devam ettiren) kadınların atfedilmesi doğru olmaz. Şu halde ayetin devamında gelen (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir"** ifadesinin, Kitap ehli olup İslam'a girmemiş olan kadınlarla ilgili olması gerekir. Buradaki muhsanat ile Kitap ehlinden olup iman etmiş iffetli kadınların kastedildiği görüşünde olanların manalandırması doğru olsa biz deriz ki:

Bir delil olmadan ayetin zahirini bırakıp başka şekilde mana vermek caiz değildir. Yanımızda ayetin zahirini bırakıp başka şekilde manalandırmamızı gerektiren bir delil de yoktur. Ayeti onların iddia ettikleri gibi bu şekilde manalandıracak olursak, yani buradaki muhsanat kelimesini daha önce kitap ehli iken Müslüman olan kadınlar şeklinde manalandırırsak, ayetin bize sağlayacağı fayda ortadan kalkar. Çünkü daha önceki muhsanat kelimesiyle mü'min kadınlardan açıkça bahsedilmişti. Şunu da belirtelim ki Yüce Allah,(وَطَعَامُ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ) **"Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâldir"** ayeti ile, Kitap ehli iken Müslüman olan kimselerin yiyeceklerini kastetmemiştir. Aksine bununla, Yahudi

ve Hristiyanların yiyeceklerini kastetmiştir. Aynı şekilde(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ)**"kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir"** ayeti de mü'min kadınlar değil, kitap ehli kadınlarla ilgilidir.

Kitap ehli kadınlarla evlenmenin haram olduğu görüşünde olanlar, şu ayeti delil olarak ileri sürmektedirler: (وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ) **"Müşrik karılarınızın nikâhlarına tutunmayın."**[339]

Bu ayeti delil olarak ileri süren kimseye şöyle denilir: Bu ayet, kocası İslam'a girerek dârül harbi terk edip İslam diyarına hicret eden harbî kadın veya karısı İslam'a girerek dârül harbi terk edip İslam diyarına hicret eden harbî erkek hakkındadır. Bilindiği gibi ayetin devamında da şöyle buyrulmaktadır: (وَسْئَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْئَلُوا مَا أَنْفَقُوا) **"Onlara harcadığınız mehri, (evlendikleri kâfir kocalarından) isteyin. Kâfirler de (İslâm'ı kabul eden ve sizinle evlenen eski hanımlarına) harcamış oldukları mehri (sizden) istesinler."**

Şu da var ki, (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ) **"Mü'min kadınlardan iffetli olanlar size helâldir"** ayeti genel hüküm ifade etseydi, yani her sınıf gayr-ı müslimden iman etmiş olan kadınları kapsasaydı, şu ayet onun hükmünü tahsis eder/özellerdi:

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ)

"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir."

Kitap ehli kadınlarla evlenme konusunda başka bir bakımdan da ihtilaf edilmiştir. İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: "Harbî iseler, Kitap ehli kadınlarla evlenmek helal değildir."

339 Mümtahine, 60/10

Böyle dedikten sonra şu ayeti okudu:

(قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ...
حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ)

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen... kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın."[340]

Hakem dedi ki: "Ben bunu İbrahim'e anlattım. Hoşuna gitti."

Görüşlerini naklettiğimiz sahabilerden İbn Abbas *radıyallahu anh* dışında, Kitap ehli kadınlardan zimmî olanlarla harbî olanları birbirinden ayıran başka biri yoktur. Ayetin zahiri, Kitap ehli kadınların tümü ile evlenmenin caiz olmasını gerektirmektedir. Çünkü Kitap ehli denilince zimmîler de harbiler de bu kapsama girerler.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* görüşünü desteklemek için şu ayet delil olarak ileri sürülmektedir:

(لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ)

"Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiçbir topluluğun Allah'a ve Peygamberi'ne düşman olan kimselere sevgi beslediğini göremezsin."[341]

Evlenmek ise eşler arasında şu ayet gereğince sevgi meydana getirir:

(وَمِنْ اٰيَاتِه۪ٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا
لِتَسْكُنُٓوا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً)

"Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir."[342]

340 Tevbe, 9/29
341 Mücadele, 58/22
342 Rûm, 30/21

Buna göre harbî kadınlarla evlenmenin mahzurlu olması gerekmektedir. Zira (يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللهَ وَرَسُولَهُ) **"Allah'a ve Peygamberi'ne düşman olan kimselere sevgi beslerler"** ifadesi, harbilere uyan bir durumdur. Çünkü onlar (inanç bakımından) bizim bulunduğumuz noktadan başka bir noktadadırlar. Bu da bize göre harbî kadınlarla evlenmenin mekruh olduğuna delalet etmektedir. Mezhebimizin fakihleri, Kitap ehlinden harbî olan kadınlarla evlenmeyi mekruh görmektedirler.

Selef uleması, Beni Tağlib kabilesinin (Hristiyan) kadınlarıyla evlenme konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Rivayet olunduğuna göre Hz. Ali *radıyallahu anh*, onlarla evlenmeyi caiz görmemiştir. Çünkü ona göre onların şarap içmekten başka Hristiyanlıkla bir bağlantıları kalmamıştır. İbrahim ile Cabir b. Zeyd de bu görüştedirler. İbn Abbas *radıyallahu anh*, "Bunda bir sakınca yoktur. Kişi onlardan değilse bile, onları dost edinmekle onlardan sayılır" demiştir.

Kitap ehli cariyelerle evlenme konusunda da ihtilaf edilmiştir. Fakihlerin bu konudaki ihtilafını Nisâ suresinin tefsirinde anlatmıştık.

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ)

"Daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir" ayetindeki "muhsanat" kelimesini hür kadınlar şeklinde manalandıranlar, bu mübahlığı Kitap ehlinden olan yalnızca hür kadınlarla sınırlı tutmuşlardır. Bu ayetteki muhsanat kelimesini iffetli kadınlar manasında yorumlayanlar ise Kitap ehlinden olan cariyelerle de evlenmenin mübah olduğunu söylemişlerdir.

[Mecusilerin Ehl-i Kitap Olmaları Meselesi]

Mecusiler hakkında da farklı görüşler ortaya konulmuştur: Selef ulemasının çoğunluğu ve fakihlerin ekserisi, bunların Kitap ehli olmadıklarını söylerken, bazı kimseler bunların Kitap ehli olduklarını söylemişlerdir. Ancak Kitap ehli olduklarını söyleyenler sıra dışı bir grup olup görüşleri kabul görmemiştir. Mecusilerin Kitap ehli olmadıklarının delili, şu ayet-i kerimedir:

(وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ اَنْ تَقُولُوا اِنَّمَا اُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلٰى طَٓائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَاوَاِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ)

"Bu (Kur'an) da bizim indirdiğimiz bereket kaynağı bir kitaptır. Artık ona uyun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin. «Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa (Yahudilere ve Hristiyanlara) indirildi.Biz onların okumalarından habersiz idik»demeyesiniz, diye bu Kur'an'ı indirdik."[343]

Bu ayette Yüce Allah, Kitap ehlinin iki topluluk olduğunu haber vermiştir. Şayet Mecusiler de Kitap ehli olsalardı, ayette üç topluluktan söz edilirdi. Mesela bir kimse "Benim falan adamın yanında iki cübbem var" derse, o adamın yanında bundan daha fazla cübbesi olduğunu artık iddia edemez. Yine bir adam "Ben bu gün iki adamla karşılaştım" derse, iki adamdan başkasıyla karşılaşmış olduğunu reddetmiş olur.

Bir kişi buna şöyle bir itirazda bulunabilir: "Cenab-ı Allah bu sözü Kur'an'da müşriklerin ifadesi olarak nakletmektedir. Onlar bu ifadelerinde hata yapmış olabilirler."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Cenab-ı Allah bunu müşriklerin ifadesi olarak nakletmemiştir. Lâkin bu ayetle onların mazeret ileri sürmelerinin önüne geçmiştir ki şöyle demesinler: "Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa (Yahudilere ve Hristiyanlara) indirildi.Biz onların okumalarından habersizdik."

Bu, Yüce Allah'ın sözüdür. Bu Kur'ân ayetiyle Yüce Allah, müşriklerin delil ileri sürmelerinin ve kendilerini savunmalarının önünü kesmiş olmaktadır. Şunu da ifade edelim ki mecusiler, Allah'ın peygamberlerine indirdiği kitaplardan hiçbirini benimseyip ona tabi olmazlar. Sadece Zerdüşt'ün kitabını okurlar. Zerdüşt, yalancı bir peygamberdi. Şu halde mecusiler Kitap ehli değildirler.

343 En'âm, 6/155-156

Mecusilerin Kitap ehli olmadığına şu rivayet delalet etmektedir:

Yahya b. Said'in bildirdiğine göre Cafer b. Muhammed, babasından nakilde bulunarak Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mecusilere nasıl muamele edeceğimi bilemiyorum. Onlar Kitap ehli değildirler."

Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh* ona şöyle dedi: Ben, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* onlar hakkında şöyle buyurduğunu işittim:

(سُنُّوا بِهِمْ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ)

"Kitap ehline uyguladığınız muameleyi onlara da uygulayın."[344]

Ancak Hz. Ömer açık ve net bir şekilde onların Kitap ehli olmadıklarını söyledi. Abdurrahman ve diğer sahabiler de ona muhalefet etmediler.

Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mecusiler hakkında ***"Kitap ehline uyguladığınız muameleyi onlara da uygulayın"*** buyurduğunu rivayet etmiştir. Eğer Kitap ehli olsalardı, onlarhakkında ***"Kitap ehline uyguladığınız muameleyi onlara da uygulayın"*** demez, aksine "Onlar, Kitap ehlidirler" derdi.

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hecer Mecusilerinden cizye almış ve "Kitap ehline uyguladığınız muameleyi onlara da uygulayın" buyurmuştur.

"Mecusiler eğer Kitap ehli değillerse, nasıl oluyor da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları Kitap ehli kimselerin statüsüne sokmuş veonlarhakkında ***"Kitap ehline uyguladığınız muameleyi onlara da uygulayın"*** buyurmuştur" denilecek olursa, biz de şöyle deriz:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu özel olarak cizye bağlamında söylemiştir. Bu husus başka rivayetlerde de anlatılmıştır.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Kays b. Müslim, Hasan b. Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

344 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 13/365

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, Hecer Mecusilerine mektup yazarak onları İslam'a davet etti ve (mektubunda) şöyle dedi: ***"Eğer Müslüman olursanız bizimle aynı haklara sahip olur ve aynı yükümlülüklere tabi olursunuz. Müslümanlığı kabul etmeyen, cizye ödemekle yükümlü olur. Ancak böylelerinin kestikleri yenilmez ve kadınlarıyla evlenilmez."***[345]

Hz. Ali, Abdullah, Cabir b. Abdullah, Hasan, Said b. Müseyyeb, Ebu Rafi' ve İkrime'nin, Mecusilerin avladıklarını yemeyi yasakladıkları rivayet edilmiştir. Bu rivayet, Mecusilerin bu zâtlara göre Kitap ehli olmadıklarına delalet etmektedir.

Mecusilerin Kitap ehli olmadıklarına delalet eden hususlardan biri de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mektuplarıdır. Mesela Bizans imparatoruna yazdığı mektubunda şu ifadeye yer vermişti:

(قُلْ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَٓاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ)

"De ki: «Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin.»" [346]

İran Kisra'sına mektup yazmış ama onun bir Kitaba bağlı olduğunu dile getirmemiştir.

(الٓمٓ غُلِبَتِ الرُّومُ)

"Elif, Lâm, Mîm.Rumlar yenilgiye uğratıldılar."[347]

Müslümanlar, Rumların galip olmalarını arzulamışlardı. Çünkü Rumlar Kitap ehli idiler. Kureyşlilerse İranlıların galip olmalarını arzulamışlardı. Çünkü onların tamamı Kitap ehli değillerdi.

Hz. Ebû Bekir bu hususta Kureyşli biri ile karşılıklı bahse girmişti. Bu olayla ilgili hikâye meşhurdur."Mecusiler önceleri Kitap ehli idiler. Sonra kitapları yok oldu" diyenlerin onları Kitap ehli saymaları doğru değildir.

---

345 Suheyb Abdulcebbar, el-Câmi'u's-Sahih li's-Süneni ve'l-Mesanîd: 15/39

346 Âl-i İmrân, 3/64

347 Rûm, 30/1-2.

Bir zamanlar bunların kitaplarının olduğu iddiasının doğruluğu sabit değildir. Kitaplarının bir zamanlar varlığı sabit olsa bile yine de bu, onların Kitap ehli olmalarını gerektirmez. Çünkü mezkûr iddialarına göre daha sonra kitapları yok olmuştur. Şimdi onlar Yüce Allah'ın indirdiği kitaplardan hiçbirini benimsememekte ve ona uymamaktadırlar.

Sabiiler ve Onların Tuttukları Yol

Sabiilerin Kitap ehli olup olmadıkları hususunda ihtilaf edilmiştir.

Ebu Hanife'den rivayet edilen görüşe göre Kitap ehlidirler.

Ebu Yusuf ile Muhammed, Kitap ehli olmadıklarını söylediler.

Ebu'l Hasan el-Kerhi onlar hakkında şöyle derdi: "Ebu Hanife'nin Kitap ehlinden saydığı Sabiiler, Hz. İsa'nın dinini benimseyip İncil okuyan sabiilerdir. Ama Harran taraflarında yaşayan ve yıldızlara tapanlar fakihlerimizin tamamına göre Kitap ehli değildirler."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zamanımızda sabii olarak bilinenler arasında Kitap ehli olan kimse yoktur. Aslında bunların hepsi aynı inancı benimsemektedirler. "Hepsi" derken Harran taraflarında yaşayanlarla Vasıt'ın Sevad bölgesinde, Betaih taraflarında yaşayanları kastediyorum. Bunların temel inançları, yedi gezegeni tazim edip onlara tapınmak ve onları ilah edinmektir. Aslında bunlar putlara taparlardı. Ancak Irak diyarına Farslar hâkim olup sabiilerin hükümranlığını yıktıktan sonra Nabti kökenli olan bunlar artık putlara açıktan tapmaya cesaret edemediler. Çünkü Farslar bunları puta tapmaktan menetmişlerdi. Aynı şekilde Rumlar, Şam ve Cezire halkı da sabii idiler. Konstantin Hristiyan olunca, kılıç zoruyla bunlara da Hristiyanlığı kabul ettirdi. O vakitten itibaren Bizans topraklarında putperestlik inancı ortadan kaldırıldı ve bunlarda görünürde Hristiyan halk yığınlarının arasına katıldılar. Ama çoğu putperestlik inancını gizli tutuyordu. İslamiyet zuhur edince Hristiyanların arasına girdiler. Müslümanlar, onlarla Hristiyanları birbirinden ayırt edemediler. Çünkü putperestliği gizliyor ve asıl itikatlarını saklıtutuyorlardı. İnsanlar arasında inancını en iyi gizleyebilenler bunlardı. Çocukları bile aklı erdikten sonra inancını gizlemekte birçok hile ve taktiği bilirdi. İsmailîye mezhebi mensupları da inançlarını gizleme yöntemini bunlardan öğrenmiş ve böylece insanları

mezheplerine davet etnişlerdir. Bunların asli inançları, yedi gezeğenden herbirini kendi adlarıyla put ve ilah edinip onlara tapınmaktı. Bu hususta aralarında hiçbir ihtilaf yoktur. Yalnız Harran'da yaşayan Sabiilerle Betaih tarafında yaşayan sabiiler arasında kendi şeriatlarındaki bazı hükümlerde biraz farklılık vardı.Onların arasında Kitap ehli kimseler yoktu.

Kuvvetle zannediyorum ki Ebu Hanife, bazı sabiilerin Hristiyanmış gibi görünmelerine, İncil'i okumalarına, Hz. İsa'nın dinini benimsemiş gibi bir tavır takınmalarına, takiyye yapmalarına bakarak onların Kitap ehli olduklarını söylemiştir. Çünkü fakihlerin çoğu onların bu tavırlarına itibar etmeyip cizye vermelerini uygun görmemiş; ya Müslüman olmaları ya da kılıçtan geçirilmeleri gerektiğini söylemişlerdir. Sabiilerin bu anlattığımız şekilde bir inanca sahip olanları, Kitap ehli değildirler. Bunların kestikleri hayvanlar yenilmez ve kadınlarıyla da evlenilmez. Bu konuda fakihler arasında görüş ayrılığı yoktur.

Namaz İçin Taharet

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ
اِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُ۫سِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِۜ وَاِنْ كُنْتُمْ
جُنُباً فَاطَّهَّرُواۜ وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ
الْغَٓائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا صَع۪يداً طَيِّباً فَامْسَحُوا
بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْد۪يكُمْ مِنْهُۜ مَا يُر۪يدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلٰكِنْ
يُر۪يدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾)

6-"Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (teyemmüm edin). Allah size

herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat o sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahiri, namaza kalktıktan sonra lazım gelen temizliğin yapılmasını gerektirmektedir. Çünkü namaza kalkmak, temizliğin yapılması için şart olarak gösterilmiştir. Cezanın yani şartın karşılığı olan fiilin hükmü, şartın gerçekleşmesinden sonra meydana gelmesidir. Mesela bir kimse karısına, “Eve girersen boşsun” derse boşanma, karısının eve girmesinden sonra meydana gelir. Yine bir kimse bir başkasına, “Zeyd ile karşılaşırsan ona ikramda bulun” derse, onun bu sözü, o adamın Zeyd ile karşılaşmasından sonra Zeyd’e ikramda bulunmasını gerekli kılar. Bu cümlelerin kelimelerinin ve gerçek maksatlarının bu manada olduğu hususunda lügat âlimleri arasında ihtilaf yoktur. Selef ulemasıyla onlardan sonraki dönemlerde gelen halef uleması arasında şu hususta ihtilaf yoktur: Namaza kalkmak taharetin yani abdestin farz olmasının sebebi değildir. Abdestin farz olmasının namaza kalkmaktan başka bir sebeple bağlantısı vardır. Şu halde bu ayetin lafzı, namaza kalktıktan sonra abdestin farz olması için genel bir hüküm değildir. Şu halde abdestin farz olmasının, ayette gizli ve mukadder olan bir kelimeyle bağlantısı vardır. Yine ayetin lafzında, namaza kalktıktan sonra abdestin farz olduğunu tekrarlamayı gerektiren bir şey de yoktur. Bunun da iki sebebi vardır:

1-Anlattığımız gibi abdestin farz olmasının hükmü, ayette açıkça zikredilmeyen gizli ve mukadder bir kelimeye bağlanmaktadır. Dolayısıyla abdestin farz olduğunu bilmek için başka bir delile ihtiyaç vardır.

2-ayetin başındaki (إِذَا) edatı, Arap lügatında tekrarı gerektirmez. Mesela bir kimse birbaşkasına (إِذَا دَخَلَ زَيْدٌ الدَّارَ فَأَعْطِهِ دِرْهَمًا) “Zeyd bu eve girdiğinde ona bir dirhem ver” der ve Zeyd de o eve bir defa girerse, adamın ona bir dirhem vermesi gerekir. Çünkü Zeyd bunu hak eder. Ama daha sonra Zeyd o eve yine girerse o adamdan bir şey alma hakkına sahip olmaz. Aynı şekilde bir adam karısına (إِذَا دَخَلْتِ الدَّارَ فَأَنْتِ طَالِقٌ)“Eve girersen boşsun” der ve kadın da o eve bir defa girerse (bir talakla) boşanır. Ama bir kez daha girerse (ikinci bir talakla) boşanmaz. Böylece namaza tekrar kalkma durumunda yeniden abdest almanın farz olduğuna dair bir delilin bu ayette bulunmadığı ispatlanmış oldu.

Bu ayet sebebiyle insanlar bir defadan fazla abdest almazlar, denilecek olursa biz deriz ki: Önce de açıkladığımız gibi bu ayet, içindeki gizli ve mukadder kelime açıklanmadan, abdestin farz olması için yalnız başına yeterli bir delil değildir. "Bu ayet sebebiyle insanlar bir defadan fazla abdest almazlar" ifadesi hatalı bir ifadedir. Çünkü bu ayet, açıklanmaya ihtiyacı olan mücmel bir ayettir. Ne zaman ki hakkında bir açıklama gelirse, o zaman bu ayet sebebiyle abdestin sadece bir defa mı, yoksa mükerrer olarak mı alınması gerekeceği anlaşılır. Ayetin lafzı, tekrara gerek bırakmayacak şekilde genel bir hüküm olsa bile yine de lafzına bakacak olursak, namaza kalkıldığında tekraren abdest alınmasını gerektirmez. Abdestin tekraren alınmasını gerektiren sebep, namaza kalkmak değil de abdestsizliğin meydana gelmesi ve o abdestsizlik halinden temizlenme gereğidir.

Yalancılıkla itham edemeyeceğim bir kişinin bize bildirdiğine göre Alkame b. Mersed, Süleyman'ın babası Büreyde'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Mekke fethi gününde Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **bize beş vakit namazı bir abdestle kıldırdı ve mestlerinin üzerini de meshetti.Ömer** radıyallahu anh **ona, 'Ey Allah'ın Resûlü, daha önce hiç yapmadığın bir şeyi (bugün) yaptın' deyince Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem, **(عَمْدًا فَعَلْتُهُ) "Bilerek yaptım"[348] buyurdu.

Yalancılıkla itham edemeyeceğim bir kişinin bize bildirdiğine göre Muhammed b. İshak, Muhammed b. Yahya b. Hibban'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh* oğlu Abdullah'a,"Sen,Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh* abdestli olsa da olmasa da her namaz vaktinde abdest aldığını gördün mü?" diye sordum. Bana şu karşılığı verdi:

"Esma binti Zeyd b. Hattab bana dedi ki: Abdullah b. Hanzala b. Ebi Âmir el-Gasîl[349] kendisine şunu anlatmıştır:

348 Tirmizi, Taharet, 45

349 Hanzale *radıyallahu anh*, Uhud harbine yapılan daveti duyunca gusletme imkânı bulamadan aceleyle davete icabet edip harbe katıldığı için şehit düştüğünde melekler onu yıkamışlardı. Sahabiler onu yıkamak istediklerinde Peygamber *sallallahu aley-*

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* her namaz vaktinde abdestli olsa da olmasa da abdest almakla emrolunmuştu. Her namaz vaktinde abdest alması Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* zor gelince abdesti bozulmamış olduğu zamanlarda bu yükümlülük üzerinden kaldırıldı. Ancak her namaz kılacağı zaman misvak kullanmakla emrolundu."

Abdullah b. Ömer her namaz vaktinde abdest alma gücünü kendinde bulduğu için ölünceye kadar her namaz vaktinde abdest aldı."

Birinci hadis, namaza kalkmanın abdest almayı gerektirmediğine delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* her namaz için abdest tazelemiş değildir. Bu da mezkûr ayette, abdest alma farzlığının dayandığı gizli ve mukadder bir kelime olduğunu ispatlamaktadır. Ayetteki bu gizli ve mukadder kelimenin ne olduğu, ikinci hadiste açıklanmaktadır ki, o da "Abdesti bozulmamış olduğu zamanlarda abdest alma yükümlülüğü onun üzerinden kaldırıldı" ifadesidir. Mezkûr ayetteki gizli ve mukadder kelimenin abdestsizlik Süfyan-ı Sevri'nin şu rivayeti delalet etmektedir: Cabir'in bildirdiğine göre Abdullah b. Alkame, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* su döktüğünde biz kendisiyle konuşsak da o bizimle konuşmazdı. Biz kendisine selam versek de o yine bizimle konuşmazdı. Bu hali ailesinin yanına varıp namaz için abdest almasına kadar devam ederdi. Ruhsat ayeti indiğinde bu meseleyi kendisine açtık. O zaman şu ayet inmişti:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ......)

"Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi... yıkayın."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ayetin, abdestsiz iken namaza kalkan kimsenin abdest almasını farz kıldığını haber verdi.

Yalancılıkla itham edemeyeceğim bir kişinin bize bildirdiğine göre Abdullah b. Ebi Melike, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet

---

hi ve sellem "Onu yıkamayın. Çünkü ben, onu meleklerin yıkadıklarını gördüm" buyurmuştu. Melekler tarafından yıkanmış olduğunu bildirmek için kendisine "Gasîl" lakabı takılmıştı. (İbn Hacer. Telhisu'l-Habir: 2/117, Medine, 1964)

etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* heladan çıktı. Kendisine yemek takdim edildi."Abdest suyunuzu da getirelim mi?" diye sordular.

Şöyle cevap verdi:(إنَّمَا أُمِرْتُ بِالْوُضُوءِ إِذَا قُمْتُ إِلَى الصَّلاَةِ) ***"Ben namaza kalktığımda abdest almakla emrolundum."***[350]

Dedi ki:Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* abdestsiz kişinin yemek yiyeceği zaman abdest alması gerekip gerekmeyeceğini sordular. O da namaza kalktığında abdest almakla emrolunduğunu söyledi.

Ebu Maşer el-Medeni'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَوْلاَ أَنْ أَشُقَّ عَلَى النَّاسِ لأَمَرْتُهُمْ عِنْدَ كُلِّ
صَلاَةٍ بِوُضُوءٍ وَمَعَ الْوُضُوءِ بِالسِّوَاكِ)

"Ümmetime zorluk çıkarmış olmasaydım her namaz için abdest almalarını ve her abdest alışta da misvak kullanmalarını emrederdim."[351]

Bu hadis, mezkûr ayetin her namaz için abdest almayı farz kılmadığına iki bakımdan delalet etmektedir:

1-Şayet mezkûr ayet her namaz için abdest almayı farz kılsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Her namaz için abdest almalarını emrederdim"*** demezdi.

2-Şayet böyle bir emir verseydi, her namaz için abdest almak, ayetle değil de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* emri üzerine farz olurdu.

Mâlik b. Enes, Zeyd b. Eslem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ.)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzleriniziyıkayın."

350 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/70
351 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/290

Yani uykudan uyanıp yataktan kalktığınızdayüzlerinizi yıkayın. Önceleri abdestsiz kimsenin selama karşılık vermesi caiz değildi.

Katade'nin bildirdiğine göre Husayn Ebu Sasan, Muhacir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardım. Abdest alıyordu. Kendisine selam verdim. Abdest almayı tamamladıktan sonra şöyle buyurdu: ***"Selamını almayışım, sadece abdestsiz oluşumdan dolayı idi."***

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Sabit el-Abderi, Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir iş için İbn Ömer *radıyallahu anh* ile birlikte İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* yanına gittik. İşini İbn Abbas *radıyallahu anh* ile hallettikten sonra o gün bize naklettiği hadisi şu oldu: Bir defasında Medine sokaklarından birinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile karşılaştım. Büyük veya küçük abdestini yapıp dışarı çıkmıştı. Bir adam çıkıp geldi ve kendisine selam verdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun selamına karşılık vermedi. (Teyemmüm etmek için) iki elini duvara vurdu. Sonra elleriyle yüzünü meshetti. Sonra ellerini bir daha duvara vurdu. Bu defa kollarını dirseklerle birlikte meshetti. Sonra adamın selamına karşılık verdi ve şöyle buyurdu:

(إِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أَرُدَّ عَلَيْكَ إِلَّا أَنِّي لَمْ أَكُنْ عَلَى وُضُوءٍ)

"Selamına karşılık vermeme sadece abdestsiz oluşum (veya taharet üzere olmayışım) engel olmuştur."[352]

Bu hadis, önceleri selama karşılık verebilmek için abdestli olmanın şart olduğuna delalet etmektedir. Bunun sadece Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* özgü bir şart olması da mümkündür. Çünkü başkalarını, abdestsiz haldeyken selama karşılık vermekten yasakladığı rivayet edilmiş değildir. Bu rivayet, selama temiz halde karşılık vermenin vacip olduğuna delalet etmektedir. Çünkü selama karşılık verme zamanının geçmesinden korktuğu için hemen teyemmüm etmiştir. Zira verilen selama hemen karşılık verilmesi gerekir. Gecikme olursa vakti geçer. Bu durumda cemaatle kılınmak üzere olan bayram veya cenaze namazını abdestsiz olduğu için kaçırmaktan korkan ve bu namazları teyemmüm ederek kılması caiz olan

352 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ:1/316

kimse gibi olur. Selama mutlaka abdestli veya teyemmümlü olarak karşılık verme hükmünün Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* üzerinden kaldırılıp neshedilmiş olması mümkün olduğu gibi, yaşadığı sürece bu hükmün onun üzerinde kalmış olması da mümkündür.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali, her namaz için abdest alırlarmış. Bunu müstehap bilerek böyle yaptıklarını düşünmek gerekir.

Sa'd *radıyallahu anh* dedi ki: "Abdest aldığında, abdestin bozulmadığı sürece namaz kılabilirsin."

İbn Ebi Zi'b'in rivayetine göre İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* azatlısı Şube şöyle demiştir: Ubeyd b. Ömer, her namaz için abdest alır ve (اذا قمتم الى الصّلوة فاغسلوا وجوهكم) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi...yıkayın"** ayetini bu manada yorumlardı.İbn Abbas *radıyallahu anh* da onun bu te'viline karşı çıkardı.

Abdest bozulmamış ise her namaz için abdest almanın farz olmadığı görüşü İbn Ömer, Ebu Musa, Cabir b. Abdullah, Ubeyde es-Selmani, Ebu'l Âliye, Said b. Müseyyeb, İbrahim ve Hasan'dan rivayet edilmiştir. Bu konuda fakihler arasında ihtilaf yoktur.

Abdest tazelemenin faziletine dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* birçok hadis rivayet edilmiştir. Mesela yalancılıkla itham edemeyeceğim bir kişinin bize bildirdiğine göre, Muaviye b. Kurre, İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(دَعَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً وَقَالَ: «هَذَا وَظِيفَةُ الْوُضُوءِ، لَا يَقْبَلُ اللّٰهُ صَلَاةً إِلَّا بِهِ». ثُمَّ تَحَدَّثَ سَاعَةً ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ قَالَ: «هَذَا مَنْ تَوَضَّأَ بِهِ ضَاعَفَ اللّٰهُ لَهُ الْأَجْرَ مَرَّتَيْنِ»، ثُمَّ تَحَدَّثَ سَاعَةً ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، فَقَالَ: «هَذَا وُضُوئِي وَوُضُوءُ النَّبِيِّينَ مِنْ قَبْلِي)

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* su getirilmesini istedi. Abdest organlarını birer defa yıkayarak abdest aldı ve şöyle buyurdu: ***"Bu, abdestin vazifesidir. (Yani) bu olmadan Allah namazı kabul etmez."***

Sonra bir müddet konuştu. Ardından su getirilmesini istedi. Bu defa abdest organlarını ikişer kez yıkayarak abdest aldı ve şöyle buyurdu: ***"Bu, Allah*'ın kendisine iki kat sevap vereceği kimse*lerin aldığı abdesttir."***

Sonra bir müddet konuştu. Ardından su getirilmesini istedi. Bu defa abdest organlarını üçer kez yıkayarak abdest aldı ve ***"Bu, benim ve benden önceki peygamberlerin abdestidir"*** buyurdu."[353]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"Abdest üstüne abdest, nur üzerine nurdur"***buyurduğu rivayet edilmiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* **"Ümmetime zorluk çıkarmış olmasaydım her namaz için abdest alma*larını emrederdim"***[354] buyurmuştur.

Bütün bu rivayetler, kişinin abdesti bozulmamışsa her namaz için abdest almasının müstehap olduğuna delalet etmektedir. Her namaz için abdest tazelemeye dair seleften gelen rivayetlerin bu manada yorumlanması gerekir.

Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* abdest alıp ayakkabılarının üzerine meshettiği ve *"Bu, abdesti bozulmamış kimsenin aldığı bir abdesttir"*[355] dediği rivayet edilmiştir.

Hz. Ali *radıyallahu anh* bunu Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiğini de söylemiştir.

Daha önce anlattıklarımızla da ispatlanmış oluyor ki (اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi...yıkayın"** ayeti, her namaz için abdest almayı farz kılmamaktadır. Bu ayet, zahiri manasıyla bir delil olarak kullanılamaz. Ayette gizli ve mukadder bir kelime mevcut olup, abdest almanın farzlığı o kelimeye dayanmaktadır (ki o da hades halidir). Dolayısıyla bu ayet, açıklanmaya ihtiyacı olan mücmel bir ayettir. Maksadına delalet eden bir delil olmadıkça, bu ayetin genel ifa-

353 Ebu'l-Kasım Abdulmelik b. Bişran, Emali İbn Bişran: 1/276; İbn Mâce, Taharet, 48
354 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/290
355 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 1/290

desini bir delil olarak kullanmak sahih olmaz. Uyku sebebiyle abdest bozulduğu için abdest almak gerektiğine dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* mütevatir hadisler rivayet edilmiştir. Bu da namaza kalkmanın abdest almayı gerektirmediğine delalet etmektedir. Çünkü uykudan dolayı abdest almak farz olduğuna göre, bundan sonra namaza kalkmanın abdest almayı farz kılmaması gerekir. Mesela; uykudan dolayı abdest almak gerektiğinde abdest almayan kişide ikinci bir abdest bozucu durum meydana gelirse, hem uykudan hem de ikinci abdest bozucu olaydan dolayı iki abdest alması gerekmez. Bir abdest alması yeterli olur. Namaza kalkmak abdest almayı gerektirseydi, namaza kalkarken uykudan dolayı da ikinci bir abdest almak gerekmezdi. Namaza kalkma ile uykudan her biri, ayrı bir abdest almayı gerektiren birer sebep olsalardı bile ikinci bir abdest almaya gerek kalmazdı. Bu da abdest almayı emreden ayetteki gizli ve mukadder kelimenin uyku olduğunu ispatlamaktadır.

Buna göre ayetin takdiri şöyle olur: "Uykudan kalktığınızda abdest alın."

Nitekim Zeyd b. Eslem de böyle bir rivayette bulunmuştur. Abdest almayı gerektiren uykunun da, uyumakta olan kişinin uyanması durumunda kendisi için "uykudan kalktı" denilebilecek normal bir uyku olması gerekir. Otururken veya secde yahut rükû halinde uyumakta olan kimse uyandığında onun için "uykudan kalktı" denilmez. Bu ifade ancak yatarak uyuyan kimse hakkında kullanılabilir. Bazı kimseler uykunun kendisinin abdesti bozmadığını, ancak uyurken abdest bozucu durumların çoğunlukla meydana gelmesinden ötürü abdest almak gerektiğini ve mezkûr ayetin yellenmekten ötürü abdest almak gerektiğine delalet ettiğini söylemektedirler. Ayetin manası bizim anlattığımız şekilde ise o zaman ayetin özünde uykudan ve yellenmekten ötürü abdest alma gereği vardır. Yine büyük ve küçük abdestten ötürü de abdest almak gerektiği, ayetin içeriğinde mevcuttur. Bu mana da ayette mukadder olarak mevcuttur. Çünkü ayetin içinde şöyle bir cümle mevcuttur:

(اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ)

"Veya biriniz gaitten (def-i hacetten) gelirse..."[356]

356 Mâide, 5/6

Ayette geçen gait kelimesi, alçak ve çukur yer anlamına gelmektedir. İnsanlar ihtiyaçlarını gidermek için oraya giderlerdi. Bu ifade de büyük ve küçük abdestten, sidik akıntısından, meziden, istihaze kanamasından, def-i hacet için insanlardan gizlenilecek bir yere yani helâ ve benzeri bir yere gitmekten ötürü abdest almanın farzlığı hükmünü kapsamaktadır. İnsanlardan gizlenilecek bir yere yani helâ ve benzeri bir yere girildiğinde orada insanın bedeninden çıkan şey; sidik akıntısı, mezi, istihaze kanı ve benzeri her ne olursa olsun hepsinin hükmü aynı olup abdest almayı gerektirirler. Bunların hepsi abdest bozucu şeyler olup, ayette mukadder olan ve abest almayı gerektiren kelimenin kapsamına girerler.

Selef uleması ve büyük İslam merkezlerinin fakihleri, bir şeye yaslanmaksızın oturarak uyuyan kimsenin (abdestinin bozulmadığı ve dolayısıyla) abdest almasının gerekmediği hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Atâ, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir gece yatsı namazına geç geldi. Mescitteki insanlar (oturdukları yerde) uyumuşlardı. Sonra uyandılar. Hz. Ömer radıyallahu anh evine varıp "Namaza ya Resûlallah" deyince evinden çıkıp (mescide geldi) ve namazı kıldırdı. İbn Abbas radıyallahu anh, mescitte oturdukları yerde uyuyanların abdest aldıklarından bahsetmemiştir.***[357]

Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* mescidine gelir, namazı beklerdik. Kimimiz uyuklar, kimimiz uyurdu. Ama abdesti yenilemezdik."

Nafi', İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kişi yan gelip uyumadıkça abdest alması gerekmez."

Fakihlerin bu konudaki farklı görüşlerini burdan başka yerlerde açıklamış bulunmaktayız.

Ebu Yusuf'un bildirdiğine göre Atâ, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

---

357 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 9/63

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bazen abdest almadan sabah namazını kılardı."

Kendisine bunu sorduklarında şöyle cevap verdi:

(إِنِّي لَسْتُ كَأَحَدِكُمْ تَنَامُ عَيْنَايَ وَلاَ يَنَامُ قَلْبِي لَوْ أَحْدَثْتُ لَعَلِمْتُهُ)

"Şüphesiz ben sizin gibi biri değilim. Gözlerim uyur ama kalbim uyumaz. Eğer abdestim bozulsaydı muhakkak bilirdim."[358]

Bu hadis uykunun aslında abdesti bozan bir sebep olmadığına, uykudan dolayı abdest alma gereğinin de uyurken farkında olmadan abdesti bozan bir durumun meydana gelme ihtimalinden ötürü olduğuna delalet etmektedir. Zaten uyurken de genellikle abdest bozucu durumlar meydana gelmektedir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(الْعَيْنُ وِكَاءُ السَّهِفَإِذَا نَامَتِ الْعَيْنُ اسْتَطْلَقَ الْوِكَاءُ)

"Göz, makadın bağıdır. Göz uyuyunca bağ çözülür."[359]

Uyuyanın vücudunun ağırlaştığı uykuda genellikle abdest bozan durumlar meydana geldiği için böyle bir uykunun abdest bozduğuna hükmedilir. Abdest bozan durum, uyuyanın yan veya sırtüstü uyuduğu normal uykuda meydana gelebilir.Bu şekilde uyuyan kimse, kendisinde ne gibi hallerin meydana geldiğini bilemez. Kıyam, rükû ve secde gibi namaz pozisyonlarından birinde veya otururken zaruret olmaksızın uykuya dalan kimsenin abdesti bozulmaz. Çünkü bu durumlarda kişi, abdesti bozan durumlara karşı kendini koruyabilir. Kendisinde abdest bozucu bir durum meydana gelirse bunun farkında olur.

Yezid b. Abdurrahman'ın bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

---

358 Tirmizi, Savm, 62; Tirmizi, Fiten, 63

359 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/191

(ليس عِلى من نام ساجداً وضوء، حتى يضطجعَ،
فإنه إذا اضطجع استرخَتْ مفاصلُه)

***"Secde halindeyken uyuyan kimsenin yan veya sırtüstü uzanmadıkça abdest alması gerekmez. Yan veya sırtüstü uzanınca mafsalları gevşer."*[360]**

[Namaz İçin Abdeste Kalkmak]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ)

"Namaza kalkacağınız zaman..." ayetindeki gizli ve mukadder kelime, uykudan kalkma veya abdestsiz iken namaza kalkmak olduğuna göre abdestsizliği ortadan kaldırmak için abdest almak gerekir. Ayetteki salât/namaz kelimesi cins ismi olduğundan, farz veya nafile bütün namazları kapsar. Bu, taharetin yani abdestli olmanın farz veya nafile bütün namazların sıhhat şartı olmasını gerektirmektedir. Çünkü ayette farz veya nafile namaz ayrımı yapılmamıştır. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu (لاَيَقْبَلُ الله صَلاَةً بِغَيْرِ طَهُورٍ) ***"Temizlik yapılmadan kılınan namazı Allah kabul etmez"***[361]hadisi ile tekit etmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Yüzlerinizi yıkayın."

Bu emir, abdest alırken yüzün yıkanmasını gerektirmektedir. Yıkama, üzerinde pislik bulunmayan bir yerin üzerinden suyun akıtılıp geçirilmesidir. Pislik olduğundaysa orayı yıkamak, suyu oranın üzerinden

360 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/60
361 Buhâri, Vudû, 2; Müslim, Taharet, 1

akıtıp geçirerek o pisliği gidermek veya bunun yerine geçecek bir şey yapmaktır.

(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Yüzlerinizi yıkayın" emrindeki maksat, yüzün üzerinden suyu yalnızca akıtıp geçirmektir. Çünkü yüzde, giderilmesi şart olan pislik ve necaset olmaz. Pislik olmayınca da yüzü yıkarken elle ovmak gerekmez. Sadece suyu yüzün üzerinden akıtıp geçirmek gerekir. Bu meselede üç nokta üzerinde farklı görüşler ortaya konulmuştur:

Mâlik b. Enes dedi ki: "Suyun akıtılması ve yıkanan yerin de elle ovulması gerekir. Aksi halde yıkama gerçekleşmez."

Bu, aynı zamanda bizim mezhebimiz fakihlerinin ve fukaha çoğunluğunun görüşüdür.

Başkaları dediler ki:"Yüzün üzerinden suyu akıtarak geçirmek gerekir. Ovmak gerekmez."

Hişam, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yıkanacak yer üzerine yağ sürer gibi su sürülürse yeterli olur."

Yıkanan yeri elle ovmak gerektiğini söyleyenlerin görüşünün batıl olduğunun delili şudur: Yıkama, yıkanacak yeri elle ovmaksızın o yerin üzerinden suyu akıtma anlamına gelir. Bunun da delili şudur: Mesela bedeninde pislik bulunan bir kimse, pisliğin bulunduğu yere peşpeşe su dökerek o pisliği ovmaksızın giderecek olursa, orayı yıkamış olur. Yıkama, ovmaksızın sadece suyu akıtmakla gerçekleştiğine göre, yüzün üzerinden suyu akıtmakla, Yüce Allah'ın (فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Yüzlerinizi yıkayın"** emrinin gereği yerine getirilmiş olur. Yıkanacak yeri elle ovmayı şart koşan kimse, nas'ta olmayan bir şeyi nas'a eklemiş olur. Oysa kendisiyle neshin yapılması caiz olan bir delil olmadan nassa ekleme yapmak caiz değildir. Ayrıca ovma ile giderilecek bir pislik yoksa yıkanan yeri ovmanın ve oraya el sürmenin bir faydası ve hükmü de yoktur. Yıkarken eliyle ovsa ya da eliyle ovmaksızın sadece suyu yıkanacak yerin üzerinden akıtsa hüküm değişmez. Yine elle ovmanın bütün usûl

kaynaklarına göre taharet/temizlikte bir hükmü yoktur. Öyleyse üzerinde ihtilaf edilen konuyla bunun bir ilgisinin olmaması gerekir.

Abdest alırken yüzü yıkamanın emredilmesi, yüzdeki bir şeyi giderme amacıyla olmadığına göre, yüzü yıkamanın ibadet gereği olduğunu anlıyoruz. Yüzü yıkarken üzerinden suyu akıtmak şart kılındığına göre, yıkarken yüzü elle ovmanın da şart kılınması gerekir. Aksi halde suyu yüzün üzerinden akıtmanın bir anlamı olmaz, denilecek olursa biz deriz ki: Pislikleri yıkamada, yıkanacak yerin üzerinden suyun akıtılmasının usûlde bir hükmünün olduğu ispatlanmıştır. Yıkanan yeri ovmanın bir hükmünün olduğu ispatlanmış değildir. Aksine pislikleri gidermede ovmanın hükmü sakıt olmuştur. Ovmanın bir hükmü olsaydı yıkamada ovmanın esas alınması daha öncelikli olurdu. Hadesten temizlik denilen abdest ve gusülde de yıkanan yerlerin ovulması aynı şekilde gerekli olurdu.

Yıkanılması emredilen organların üzerinden suyu akıtmaksızın sadece suyla meshedilmesini caiz gören kimsenin bu söyledikleri, ayetin zahirine ters düşmektedir. Zira Yüce Allah abdest alırken bazı organların yıkanmasını, bazılarının ise meshedilmesini şart koşmuştur. Yıkanmasını emrettiği organın meshedilmesi yeterli olmaz. Çünkü yıkama, yıkanacak yerin üzerinden suyu akıtıp geçirmeyi gerektirir. Bunu yapmayan o organı yıkamış sayılmaz. Ama meshetmek böyle yapmayı gerektirmez. Sadece meshedilecek organın üzerine ıslak elin sürülmesini gerektirir. Yıkamayı bırakıp meshetmek caiz olmaz. Şayet yıkama kelimesi ile mesh kastedilmiş olsaydı, ayette hem yıkamadan hem de meshten ayrı ayrı bahsetmenin bir faydası olmazdı. Ayette ikisinden ayrı ayrı bahsedilmesi, yıkamanın meshten ayrı bir şey olmasını gerektirmektedir. Abdest alan kişinin, yıkanması gereken organları yıkamayıp meshetmesi yeterli olmaz. Çünkü o, kendisine emredileni yapmamıştır. Abdest alırken suyu saç diplerine kadar ulaştırma mecburiyetinin olmayışı, aksine saçın görünen kısmının meshedilmesinin yeterli olması buna delalet etmektedir. Cünüplükten ötürü gusleden kimsenin suyu saç diplerine kadar ulaştırması gerekir. Meshetmekle yıkamak aynı olsaydı, cünüplükten ötürü guslederken de abdestteki gibi sadece saçın görünen kısmının meshedilmesi yeterli olurdu. Bu da yıkanması şart olan organın meshedilmesinin yeterli olmayacağına delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yıkanması gereken yerde giderilmesi gereken bir pislik yoksa maksat, o yere ıslak eli sürmektir. Buna göre yıkamayla meshetmek arasında bir fark olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, bizim söylediklerimizin doğruluğuna delalet etmektedir. Şöyle ki: Yıkanacak organda yıkamayı gerektiren bir pislik yoksa o organı yıkamanın ibadet olması gerekir. Sonra Cenab-ı Allah, ayette yıkamayla meshetmeyi (hüküm bakımından) birbirinden ayırmıştır. Şu halde emre uymamız ve gereğini yapmamız gerekmektedir. Yıkamayı bırakıp başka şeye (meshe) yönelmemiz caiz değildir. Yıkanması emredilen organı yıkayarak ibadet etmemiz, meshedilmesi emredilen organı meshederek ibadet etmemiz gibidir. Öyleyse aklî kullanarak ayetteki kelimenin hükmünü bırakıp başka bir şeye yönelmemiz caiz olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Abdest alan kişi kolunu yıkadıktan sonra azıcık kuru bir yer kalsa ve orayı meshetse bu caiz olur. Bu da tamamını meshetmenin caiz olduğuna delalet etmektedir. Azını meshetmek caiz olduğuna göre tümünü meshetmek de caiz olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz yanlıştır. Çünkü kuruluk mesh ile yıkanan yere bitişirse, yıkanmış hükmünde olur. Ama meshedilerek yıkanmış yere bitişmez ve ıslanmazsa meshedilmesi ittifakla caiz olmaz. Bu da meshin yıkama yerine geçmeyeceğine delalet etmektedir. Bu itirazın sahibine denir ki: Bu söylediğin abdestte bizi bağlarsa, aynı durumun cünüplükten ötürü yıkanmada da seni bağlaması gerekir. Doğrusunu Allah bilir.

Niyet Etmeksizin Abdest Almak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Yüzlerinizi yıkayın."

Bu ayet, niyetli veya niyetsiz olarak yüzün yıkanmasıyla namaz kılmanın caiz olmasını gerektirmektedir. Çünkü buradaki yıkama, manası anlaşılan şer'î bir kavram olup, suyu yıkanması gereken yerin üzerinden

akıtmaktır. Niyet etmekten ibaret değildir. Yıkamada niyeti şart koşmak, nassa ekleme yapmaktır. Bu da iki bakımdan fasittir:

1-Nassa ekleme yapmak, ayetin neshini gerektirir. Çünkü ayet, niyet şartı olmaksızın abdest organlarını yıkamakla namaz kılmanın mübah olduğunu bildirmiştir. Abdest organlarını yıkamanın yanı sıra abdest almaya da niyet edilmeden namaz kılmanın caiz olmadığını söyleyen kimse, ayetin neshini gerekli kılmaktadır. Bu da mezkûr ayetin misli bir nass gelmeden caiz olmaz.

2-Nassın kendine mahsus bir hükmü vardır. Kendisinden olmayan bir şeyi nassa eklemek caiz değildir. Kendisinden olan bir şeyi düşürüp hükümsüz kılmak da caiz değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayetin lafzında olmadığı halde namazın sahih olması için niyeti şart koştunuz. (Buna ne dersiniz?)"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Namazda bu iki bakımdan caizdir:

1-Salât/namaz kelimesi mücmel olup açıklanmaya ihtiyacı vardır. Hakkında herhangi bir açıklama yapılmadan bu kelimenin kendisi bir hüküm gerektirmez. Namaza niyetin farz olduğuna ilişkin açıklama geldiği için biz, namazda niyetin farz olduğunu söylüyoruz. Ama abdestte böyle bir durum yoktur. Çünkü vudû'/abdest, manası zahir ve maksadı açık olan şer'î bir kavramdır. Ayetin lafzında ve ibaresinde olmayan bir şeyi ona eklediğimizde, nassa ekleme yapmış oluruz ki, bunu yapmak da ancak mislince bir nass ile caiz olur.

2-Fakihlerin tamamı namazda niyetin farz olduğu hususunda icmâ etmişlerdir. Salât/Namaz kelimesi genel manalı olup mücmel olmasaydı namazda niyetin farz olduğunu söylemek icmâ sebebiyle caiz olurdu. Mücmel olduğunda ise niyetin onda farz olduğunu söylemek, icmâ bakımından öncelikle gerekir.

Niyetin Farzlığı Hususunda Fakihlerin İhtilaf Etmeleri

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Suyla yapılan her temizliğin niyetsiz yapılması caizdir. Ama teyemmümün niyetsiz olarak yapılması caiz değildir."Sevri de bu görüştedir.

Evzai dedi ki: "Abdestin niyetsiz olarak alınması caizdir." Evzai'nin teyemmüm hakkında ne dediğini bilmiyoruz.

Mâlik, Leys ve Şafiî dediler ki: "Abdest ve gusül, niyetsiz olarak yapılırsa geçerli olmaz. Teyemmüm de böyledir."

Hasan b. Salih dedi ki: "Abdest ve teyemmümün hepsi niyetsiz olarak yapılırlarsa geçerli olurlar."

Ebu Cafer et-Tahavi dedi ki: "Teyemmüm hakkında böyle söylenildiğini başkalarından duymuş değiliz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Abdestin niyetsiz olarak alınmasının caiz olduğuna ayetin delalet ettiğini önce anlatmıştık.

(وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"-Yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın."[362]

Bu ayet, cünüplükten ötürü niyetsiz olarak gusletmenin caiz olduğuna delalet etmektedir.

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın."

Bu ayet de daha önce açıkladığımız gibi aynı şeye delalet etmektedir. Şu ayet de bu manaya delalet etmektedir:

362 Nisâ, 4/43

(وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا)

“Gökten tertemiz bir su indirdik.”[363]

Yani gökten temizleyici bir su indirdik. Bu suyla yıkanan yerin tertemiz olması gerekir. Bunun için ayrıca niyeti de şart koşarsak, Allah'ın bu suya verdiği temizleyicilik niteliğini sudan çekip almış oluruz. Çünkü o zaman su, başka bir şey (niyet) olmadan temizleyici olamaz. Oysa Cenab-ı Allah, başka bir şeyi (niyeti) şart koşmaksızın suyu temizleyici kılmıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: “Suyla yıkamanın yanı sıra niyetin de şart koşulması, Allah Teâlâ'nın nitelediği şekilde suyu temizleyici olmaktan çıkarmaz.

Nitekim Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

(جُعِلَتْ لِيَ الأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا)

“Yeryüzü benim için mescit ve (toprağı da) temizleyici kılındı.”[364]

(التُّرَابُ طَهُورُ الْمُسْلِمِ مَا لَمْ يَجِدْ الْمَاءَ)

“Toprak, suyu bulamadığı sürece Müslümanın temizleyici nesnesidir.”[365]

Bütün bunlar, abdest, gusül ve teyemmümde yıkamanın ve meshetmenin yanı sıra niyetin şart kılınmasına engel değildirler.”

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yüce Allah suya benzeterek toprağı, namaz kılmayı mübah etmede mecazen temizleyici olarak adlandırmıştır. Bunun delili de toprağın hades halini ve necaseti gidermeyişidir. Böyle olunca da anlıyoruz ki Allah ve Resûlü, toprağı mecaz ve

363 Furkan, 25/48
364 Darimi, Sünen, Siyer, 30
365 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/148

istiare kabilinden temizleyici olarak adlandırmıştır. Diğer taraftan ***"Toprak, Müslümanın temizleyici nesnesidir"*** buyrulmuş olmasının yanı sıra teyemmümde niyetin de şart koşulması normaldir. Abdest için böyle düşünmek doğru değildir.

Bunun sebebi de şudur: Teyemmüm konusundaki (فَتَيَمَّمُوا) **"(Temiz bir toprağa) yönelin"** ifadesi, niyetin farz olmasını gerektirmektedir. Çünkü teyemmüm kelimesi sözlükte kastetme ve yönelme anlamına gelmektedir.

(التُّرَابُ طَهُورُ الْمُسْلِمِ)

"Toprak, Müslümanın temizleyici nesnesidir" hadisi ahad tarik ile gelmiştir. Gelen hadisin manasının ayetle örtüşmesi gerekir. Çünkü hadise dayanarak ayetin hükmünü terk etmek caiz değildir. Ama ayete dayanarak hadisin hükmüne ekleme yapmak caizdir. Bu, (وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا) **"Gökten tertemiz bir su indirdik"** ayeti gibi değildir. Çünkü Kur'an'ın nassına ancak kendisiyle neshetmenin caiz olacağı bir şey sebebiyle ekleme yapılabilir. Buna şu ayet delalet etmektedir:

(وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ)

"Sizi temizlemek için üzerinize gökten yağmur yağdırıyordu."[366]

Bu ayetlerde görüldüğü gibi Yüce Allah, niyet şartı olmaksızın temizliğin suyla gerçekleşeceğini açıklamış bulunmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Yüzlerinizi yıkayın"** ayeti, taharetin farz olmasını gerektirmektedir. Farz olduğuna göre de yapılan taharetin geçerli olması için niyetle yapılması şarttır. Çünkü farz olan bir işin niyetsiz yapılması mümkün değildir. Zira farzın sahih bir şekilde yerine getirilebilmesi için iki niyete ihtiyacı vardır. Biri, onu yaparak Yüce Allah'a yakın olma niyetidir. Diğeri de farzı yerine getirme niyetidir. Niyet etmezse, yaptığı farz sahih olmaz ve farz olarak gerçekleşmez. Çünkü kendisine emredileni yapmış değildir."

366 Enfal, 8/11

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu anlattıklarınız, kendisi amaç olan başka bir şeye sebep olmayan farzlarda söz konusudur. Lâkin başka bir fiilin sahih olması için şart koşulan şeyleri yaparken niyet etmek,niyetin farz olduğunu bildiren bir delil yoksa farz değildir.Cenab-ı Allah abdestli olmayı, namazın sahih olması için şart kıldığına göre, demek ki abdest almanın kendisi, amaç olan bir farz değildir. Mesela günlerce baygın olan hasta veya âdetli ya da loğusa kadın gibi üzerinde namaz kılma yükümlülüğü bulunmayan kimsenin abdest alması farz değildir.

Yüce Allah (اذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın"** ve (وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا) **"-Yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın"** buyurmuştur.

Bu ayetlerde görüldüğü gibi abdest ve gusül, kendisi amaç olarak emredilmemiş, başka bir şeyin yapılmasına araç olarak şart kılınmıştır. Dolayısıyla abdestte ve gusülde niyeti şart koşan kimsenin başka bir delile ihtiyacı vardır. Bilindiği gibi bir farz için şart olan birçok şey, kendisi amaç olarak farz kılınmış değildir. Bunların mükelleften başkasının fiili sonucunda meydana gelmesi mümkündür. Mesela namazın edasının geçerli olması için şart olan vakit gibi. Vaktin girmesinde ve çıkmasında namaz kılanın bir dahli bulunmamaktadır. Yine mükellef olmak için şart olan ergenlik ve akıl da, mükellefin kendi fiiliyle elde edilebilen nitelikler değildirler.

Bu anlattıklarımızdan anlaşıldığına göre bir farzın geçerli olması için şart koşulan bir şeyi yapmakla mükellef bir ibadet yapmış sayılmaz ve bu şartı yerine getirirken niyet etmesi de gerekmez. Mesela (وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ) **"Elbiseni temizle."**[367] Bu ayette her ne kadar elbisenin pisliklerinin temizlenmesi emredilmekteyse de bu temizliği yaparken niyet şart koşulmamıştır. Çünkü pisliğin temizlenmesi, amaç olarak farz kılınmış değildir. Aksine bu, başka bir işin yapılabilmesi için şart koşulmuştur. Buna göre ayetin takdiri şöyle olur: Namazı ancak temiz elbise ile kıl. Namazı ancak avret yerlerin örtülüyken kıl.

---

367 Müddessir, 74/4

Şafiî'nin şu meselede bize muvafakat etmesi, bizim burada anlattıklarımızın doğruluğuna delalet etmektedir. Şöyle ki: Bir adam taharet niyetiyle yağmur altında oturup bekler, kendisinin bir fiili olmaksızın yağmur onun organlarının tümüne isabet ederse bu, onun abdestli sayılması için yeterli olur. Niyetin kendisi amaç olarak farz olsaydı, organlarının yıkanması için kendisi bir eylemde bulunmadığı veya başkasına bu organları yıkamasını emretmediği için bu durumda abdestli sayılmaması gerekirdi. Çünkü abdest asli farz olsaydı öyle yapması gerekirdi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Teyemmümün kendisi amaç olarak farz kılınmış değildir. Bununla birlikte niyetsiz yapılması durumunda geçerli olmamaktadır. Şu halde niyetin farz olması,kendisi amaç olarak farz kılınan şeylere mahsus değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söyledikleriniz bizi bağlamaz. Çünkü biz bu söylediklerimizi niyetin farz olmayışına bir gerekçe olarak söylemedik ki, sizin sözlerinizi çürütmek mecburiyetinde kalalım. Bizim açıkladığımız şey şuydu: Kendisi araç olarak farz kılınan şeylerde başka yerden bir delil olmadıkça o işi yaparken niyete gerek yoktur. Biz bu söylediklerimizle, bu gibi işlerde ayetteki emrin zahirine bakarak niyetin farz olduğunu savunanların savlarını çürütmüş olduk. Aslında teyemmüm kelimesinin özünde niyetin gerekliliği vardır. Çünkü teyemmüm, sözlükte kastetme manasına gelmektedir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ)

"Bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın."[368]

Yani bayağı şeyleri vermeye yönelmeyin ve kastetmeyin. Şair de (تَيَمَّما) kelimesiyle kastetme manasında kullanarak şöyle demiştir:

ولا يلبثُ العصرانِ يومٌ وليلةٌ ... إذا اختلَفا أنْ يُدركا ما تَيمَّما

"Gece ile gündüz bir gün bir gece beklemez.

368 Bakara, 2/267

Kastettiklerini yakalamak istediklerinde."

Başka bir şair de şöyle demiştir:

إن تك خيلي قد أصيب صميمها ... فعمداً على عيني تَيَمَّمْتُ مالكا

"Atım kalbinden vuruldüysa eğer,

Gözümü yumarak Malik'e yönelirim."

Bu şiirdeki (تَيَمَّمْتُ) fiili yönelme ve kastetme manasında kullanılmıştır.

Şair A'şâ da şöyle demiştir:

تَيَمَّمْتُ قيساً وكم دونه ... من الأرض من مهمة ذي شزن

"Kays'a yöneldim. Ona ulaşıncaya kadar

Nice sert ve sivri yerler vardır arada."

Bu şiirde de (تَيَمَّمْتُ) fiili yönelme ve kastetme manasında kullanılmıştır.

Teyemmümle ilgili ayetin lafzında kastedilen fiilin yapılmasına niyet etmenin gerekliliği mevcut olduğuna göre, biz de teyemmüm için niyetin şart olduğunu söylüyoruz. Teyemmümde niyetin farz olduğunu söylemekle, zikri geçmeyen bir şeyi ayete eklemiş olmuyoruz. Abdestte bunun altında niyet şartı gizli değildir. Şart olduğunu söylersek, zikri geçmeyen bir şeyi ayete eklemiş oluruz ki bu caiz değildir.

Teyemmümle abdesti birbirinden ayıran başka bir husus şudur: Teyemmüm bazen guslün yerine bazen de abdestin yerine geçmektedir. Ama her iki durumda da aynı şekilde alınmaktadır. O zaman ikisinin hükmünü birbirinden ayırmak için niyete ihtiyaç vardır. Çünkü niyet, fiillerin hükümlerini birbirinden ayırmak için şart koşulmuştur. Teyemmümün hükmü değişiklik arzettiğine, bazen gusül yerine bazen de abdest yerine geçtiğine göre, hangisinin gusül yerine, hangisinin de abdest yerine geçtiğini ayırt edebilmek için niyete ihtiyaç vardır. Abdeste gelince bunun kendisinin alınışına ve hangi ibadet için alındığına göre hükmü değişmez. Dolayısıyla

abdest alırken ne için abdest alındığını belirlemeye ve niyet etmeye ihtiyaç duyulmaz. Bu tıpkı şöyle demeye benzemektedir: "Namazı ancak temiz elbise ile kıl. Namazı ancak avret yerlerin örtülüyken kıl."

Bunları yaparken niyete gerek görülmemektedir.

Bu anlattıklarımızın sünnetteki delili şu rivayetlerdir: Rüfaa b. Rafi' ile Ebu Hureyre *radıyallahu anh* şöyle rivayet ettiler: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir bedeviye namazı öğretirken şöyle buyurmuştu:

(لَا يَقْبَلُ اللّٰهُ صَلَاةَ امْرِئٍ حَتَّى يَضَعَ الطَّهُورَ مَوَاضِعَهُ فَيَغْسِلَ وَجْهَهُ ثُمَّ يَدَيْهِ ثُمَّ يَمْسَحَ رَأْسَهُ ثُمَّ يَغْسِلَ رِجْلَيْهِ)

"Temizleyici suyu yerine koyup da yüzünü, sonra ellerini yıkamadıkça, sonra başını meshetmedikçe, sonra da ayaklarını yıkamadıkça Allah bir adamın namazını kabul etmez."[369]

"Temizleyici suyu yerine koyup da..." ifadesi, abdestin niyetsiz olarak alınmasının geçerli olduğuna delalet etmektedir. Çünkü suyun konulacağı yerler (abdest organları) bellidir. Bu organlar Kur'an'da zikredilmiştir. Bu takdirde hadiste sanki şöyle bir ifade kullanılmış olmaktadır: 'Abdest organlarını yıkamadıkça Allah bir adamın namazını kabul etmez.' ***"Yüzünü, sonra ellerini yıkamadıkça..."*** ifadesi de bunu gerektirmektedir. Çünkü bu hadiste bu organların yıkanmasından bahsedilirken niyet etmek şart koşulmamıştır. Hadisin zahiri, her ne şekilde olursa olsun abdest organlarının yıkanması durumunda (niyet edilmiş olmasa bile) abdestin geçerli olmasını gerektirmektedir.

Niyetin abdest için şart olmadığının başka bir delili de şudur: Bilindiği gibi mezkûr hadiste Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine abdest almayı öğrettiği bildirilen bedevi, namaz ahkâmını bilmeyen bir kimseymiş. Şayet niyet şart olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu da kendisine söylemeden onu bırakmazdı. Bu da niyetin, abdestin farzlarından olmadığına apaçık bir delildir. Gusülde de niyetin şart olmadığına delalet eden bir delil, şudur:

369 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/224

Cünüplükten ötürü gusledecek olan Ümmü Seleme'ye *radıyallahu anh* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنَّمَا يَكْفِيكِ أَنْ تَحْثِي عَلَى رَأْسِكِ ثَلاَثَ حَثَيَاتٍ مِنْ مَاءٍ، ثُمَّ تُفِيضِي عَلَى سَائِرِ جَسَدِكِ الْمَاءَ، فَتَطْهُرِينَ، أَوْ قَالَ: فَإِذَا أَنْتِ قَدْ تَطَهَّرْتِ)

"Başına üç avuç su dökmen, sonra da bedeninin tamamına su dökmen yeterlidir. Bunu yaparsan temizlenirsin. (Ya da şöyle buyurmuştur: ***Bunu yaptığında bir de bakarsın ki temizlenmişsin.)"***[370]

Bu hadiste de niyet şart koşulmamıştır.

İbn Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alışını anlatarak şöyle demiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Abdest organlarını birer defa yıkayarak abdest aldı ve şöyle buyurdu: ***"Bu olmadan Allah namazı kabul etmez."***[371]

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* görünen şeyler olan abdest fiillerine işaret etmiştir. Görünmeyen şeylerden olan niyete işaret etmiş değildir. Zaten görünür olmayan şeylere işaret etmek doğru olmaz. Görünürdeki abdest fiillerini yapmakla namazın kabul edileceğini haber vermiştir.

Konuyla ilgili başka hadislerde de şöyle buyurmuştur:

(إِذَا وَجَدْتَ الْمَاءَ فَأَمِسَّهُ جِلْدَكَ)

"Suyu bulduğunda onu cildine temas ettir."[372]

(تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةٌ فَبُلُّوا الشَّعْرَ وَأَنْقُوا الْبَشَرَةَ)

"Her kılın altında cünüplük vardır.Kılları ıslatın ve cildi de temizleyip arındırın."[373]

370 Tirmizi, Taharet, 77
371 Ebu'l-Kasım Abdulmelik b. Bişran, Emali İbn Bişran: 1/276; İbn Mâce, Taharet, 48
372 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/11
373 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/276

Abdestte niyetin şart olmadığının aklî delili şudur: Abdest almak, tıpkı pislikleri yıkama gibi suyla yapılan bir temizliktir. Abdest, başka bir şeyin bedeli olarak değil, sırf kendisiyle namazın sahih olmasına ulaşılabilen bir sebeptir. Bu bakımdan pisliklerin yıkanması, avret yerlerinin örtülmesi ve temiz bir mekânda durulması gibidir. Abdestin üzerine teyemmüm etmek gerekmez. Çünkü o, başkasının bedelidir.

Abdestte niyetin şart olduğu görüşünde olanlar şu ayeti delil olarak ileri sürebilirler:

(وَمَا اُمِرُوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ)

"Hâlbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak O'na kulluk etmeleri emredilmişti."[374]

"Bu ayet, abdest alırken niyet etmenin farz olmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü bu, ihlâs hallerinin en asgarisidir."

Bu görüşü ileri sürenlere şöyle deriz: Abdestte niyetin şart olduğunu söyleyebilmek için abdestin bir ibadet olduğunu veya dinin bir parçası olduğunu ispat etmek gerekir. Çünkü ibadetlerin Allah'a tapınmada bizzat kendilerinin amaç olduğunu söylemek mümkündür. Ama başkaları için araç yahut şart ya da sebep olarak yapılması emredilen şeyler için bunu söylemek mümkün değildir. Onlar bu kapsama girmezler. Taharette/abdest ve gusülde niyeti terkeden kimsenin Allah'a karşı ihlâslı olmadığını söylemek gerekse, pisliği yıkarken veya avret yerini örterken niyet getirmeyen kimse için de aynı şeyi söylemek gerekecektir. Bu anlattığımız işleri yaparken niyet getirmeyen kişinin ihlâssız olduğunu söylemek doğru olmadığına göre, namaz için emredilen abdesti alırken niyet etmeyen kimse için de ihlâssız demek doğru olmayacaktır.

İhlâs, Ortak Koşmanın zıttıdır

Şunu da ifade etmeliyiz ki, İslam'a inanan bir kimse, ibadetlerini yaparken Allah'ın rızasının yanısıra başkalarının da rızasını kazanmaya niyet etmezse, o kişi Allah'a karşı ihlâslıdır. Çünküihlâs, başkalarını ortak

374 Beyyine, 98/5

koşmaya aykırıdır. Ortak koşmadığı takdirde, imanı mevcut olduğu için yaptığı bütün ibadetleri ihlâsla yapmış olur.

Abdest ve gusülde niyetin şart olduğu görüşünde olanlar, şu hadisi delil olarak ileri sürmüşlerdir:

(إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ)

"Ameller (in kıymeti) ancak niyetlere göredir."[375]

Bu ihtilaf noktasında bu hadisin delil olarak kullanılması sahih değildir. Çünkü hadisin lafzının hakikati, amelin niyete bağlı olmasını gerektirmektedir. Abdestte ise niyet olmadığı halde amel, yani abdest mevcuttur. Böyle olunca da hadiste lafzın hakikatinin kastedilmediğini anlıyoruz. Öyleyse orada zikredilmeyen gizli bir mana kastedilmiştir. Dolayısıyla bu hadisin genel ifadesini bu konuda delil olarak ileri süren kimse bu hadisi anlamamış demektir. Hadiste kastedilen, amelin hükmüdür, denilecek olursa biz deriz ki: Hadiste amelin hükmü zikredilmemiştir. Dolayısıyla hadisin genel ifadesini delil olarak ileri sürmek geçersizdir.

Hadisin lafzının zahirini delil olarak kullanmadığımız takdirde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hadisini yararsız hale getirmiş olmaz mıyız? Oysa onun sözleri yararsız değildir. Şu halde bu hadis ile amelin hükmü kastedilmiş olmalıdır, denilecek olursa biz deriz ki: Bu hadisle amelin hükmü değil de fazileti kastedilmiş olabilir. Bir hadisin iki şeye ihtimali olduğunda kendisiyle neyin kastedildiğini belirlemek için başka bir delile ihtiyaç duyulur.Kendisi delil olarak kullanılamaz. Bu hadisin iki manaya geldiği söylenecek olursa biz deriz ki: Bu söylediğiniz yanlıştır. Çünkü iki manaya ihtimali olan gizli bir kelime bu hadiste zikredilmiş değildir. Bu hadisin iki manaya geldiği yani hem amelin hükmüne hem de faziletine dair olduğu söylense biz deriz ki:

Bu, lafızda açıkça zikredilirse olabilir. O zaman birden fazla manaya ihtimali olabilir. Denilir ki: Hadisin genel ifadesi, hepsini kapsamaktadır. Lafızda açıkça zikredilmeyene gelince o, gizli olandır. Ve hadisin lafzı da ondan ibaret değildir. Hadisi genel manada ele almak gerekir, demek

375 Buhâri, Bed'ül-Vahy, 1

de hatadır. Bu hadiste amellerin hem hükmünün hem de faziletinin kastedilmiş olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü amelin fazileti kastedilmişse, sanki "Niyetsiz yapılan amelin fazileti yoktur" denmiş gibi olur. Bu ifade o amelin hükmünün var olmasını gerektirir. Yani bu amel geçerlidir ancak niyetsiz yapıldığı için fazileti yoktur, manası anlaşılır. Ama amelin hükmü kastedilmişse, aslı olmayan bir amelin faziletinin kastedilmiş olması caiz olmaz. Aynı lafızla hem amelin hükmünün hem de faziletinin birlikte kastedilmiş olması caiz değildir. Çünkü aynı lafzın bir amelin hem aslını hem de faziletini yok sayması mümkün değildir. Bu hadis ahad bir haberdir. Önce de açıkladığımız gibi ahad habere dayanarak Kur'an'ın hükmüne ekleme yapmak caiz değildir.

Fasıl

(وُجُوهَكُمْ)

"Yüzlerinizi (yıkayın)."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüzün dikey sınırının alnın üst tarafındaki saç bitim noktasından çenenin altına kadar, enine sınırının ise iki taraftan kulak yumuşağına kadar olduğu söylenmiştir. Bu ifadeyi Ebu'l Hasan el-Kerhi, Ebu Said el-Berdai'den nakletmiştir. Fakihler arasında bu hususta görüş ayrılığı olduğunu bilmiyoruz. "Yüz" kelimesinin zahiri anlamı da bunu gerektirmektedir. Zira yüzün Arapçası olan "vech" kelimesi, yüzün ortada ve açıkta durmasından, insan bir şeye yönelip baktığında yüzüyle o şeye bakıp yöneldiğinden dolayı yüze isim olarak verilmiştir. Yüzün sınırını bu şekilde belirledik. Çünkü insan, bedeninin bu kısmı ile başka varlıklara bakıp yönelmektedir. Sözünü ettiğiniz bu gerekçeden ötürü kulakların da yüzün sınırları içine girmesi gerekir, denilecek olursa biz deriz ki: Kulakların yüzün sınırları içine girmesi gerekmez. Çünkü başa takke ve sarık gibi şeyler takıldığında kulaklar göğsün gömlekle örtülmesi gibi örtü altında kalır, görünmezler. Açığa çıktıklarında ise yönelinen şeylere yüzle birlikte onlarla da yönelinir. Yüzün sınırı hakkında bu anlattıklarımız, abdestten bahseden ayette ağıza ve buruna su almanın farz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü ağzın ve burnun içi yüzden sayılmamaktadır. Karşılaştığımız kimselere ve eşyaya ağzımızın ve burnumuzun içiyle değil, yüzümüzle bakıp yöneliriz. Ayet-i kerime ağzın ve burnun içinin

yıkanmasını gerekli kılmadığına göre şahıslara ve eşyaya bakıp yöneldiğimiz yüzümüzü yıkamamızı farz kılmıştır. Abdestte ağıza ve buruna su vermenin farz olduğu görüşünü savunan kimse, ayette olmayan bir şeyi ayete eklemiş olur ki bu caiz değildir. Çünkü bunu yapmak, ayetin neshini gerektirmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(وَبَالِغْ فِى الاسْتِنْشَاقِ إلاَّ أَنْ تَكُونَ صَائِمًا) ***"Burnuna (ve ağzına) su verirken suyu ileri götür. Yalnız oruçlu olduğunda suyu ileri götürme."***[376]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest organlarını birer defa yıkayarak abdest aldığında ***"Bu olmadan Allah namazı kabul etmez"***[377] buyurmuştu. Bu hadisler de abdest alırken ağıza ve buruna su vermenin farz olmasını gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Abdest organlarını birer defa yıkayarak abdest aldığında "Bu olmadan Allah namazı kabul etmez" buyurduğu hadiste abdest alırken ağzına ve burnuna su verdiği ifade edilmemektedir. Sadece abdest aldığı bildirilmektedir. Abdest ise Allah'ın Kitabı'nda belirtilen organların yıkanmasıdır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadiste bahsi geçen abdesti alırken ağzına ve burnuna su vermemiş olabilir. Çünkü o, yanındaki sahabileri abdestin olmazsa olmazları olan farzları konusunda bilgilendirmeyi amaçlamıştı. Şu halde bu hadiste itirazcının kullanabileceği bir delil bulunmamaktadır. Ağzına ve burnuna su verdiği ispatlansa bile yine de ayetin hükmüne eklemede bulunmak caiz olmaz.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (وَبَالِغْ فِى الاسْتِنْشَاقِ إلاَّ أَنْ تَكُونَ صَائِمًا) ***"Burnuna (ve ağzına) su verirken suyu ileri götür. Yalnız oruçlu olduğunda suyu ileri götürme"*** hadisi ile de abdestin farzlarına ekleme yapmada ayete itiraz edilemez. Çünkü haber-i vahide dayanarak Kur'an'ın hükmüne ilave yapmak caiz değildir.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Cüreyc, Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* nasıl ab-

---

376 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/261

377 Ebu'l-Kasım Abdulmelik b. Bişran, Emali İbn Bişran: 1/276; İbn Mâce, Taharet, 48

dest aldığı kendisine sorulduğunda Hz. Aişe *radıyallahu anh* şöyle dedi: Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* bir kapta su getirildi. Abdest aldı, ellerine bir defa su döktü. Yüzünü bir defa yıkadı. Kollarını bir defa yıkadı. Başını bir defa meshetti. Ayaklarını bir defa yıkadı ve ***"Bu, Allah'***ın üzerimize farz kıldığı abdesttir" buyurdu. Sonra bu yaptıklarını tekrarladı ve ***"Kim kat kat fazla yaparsa Allah da ona kat kat fazla sevap verir"*** buyurdu. Sonra bu yaptıklarını üçledi ve ***"Bu, biz peygamberler topluluğunun abdestidir. Buna ilave yapan, kötü bir şey yapmış olur."***

Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alışını anlatırken ağıza ve buruna su vermekten söz etmemiştir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu abdesti alırken etrafındaki sahabilere abdestin farzlarını açıklamak istemişti. Abdest alırken ağıza ve buruna su vermek farz olsaydı onu da yapardı.

Sakalı Yıkamak ve Arasına Suyu Girdirmek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Yüzlerinizi yıkayın."

Önce de açıkladığımız gibi yüz, bir insanla karşılaştığınızda onun size yönelip size bakan organıdır. Bu tanıma göre sakalın da yüzün kapsamında olması muhtemeldir. Çoğunlukla yüzün diğer kısımları gibi örtülü olmaz. Mesela bir adamın sakalı çıktığında onun için"Yüzü çıktı" anlamında (خَرَجَ لِحْيَتُهُ) derler. Sakalın yüzden sayılmasına bir engel yoktur. Yüzü yıkamayı emreden ayetin zahiri, sakalı da yıkamayı gerektirmektedir. Sakalın yüzden sayılmadığı da söylenebilir. Böyle diyenlere göre yüz, karşınıza çıkan kimsenin size yönelip bakan tenidir. Bu tenin üzerinde daha sonraları biten tüylerle kıllar değildir.

Birinci görüşte olanlara yani sakalı yüzden sayanlara göre, sakalın yüzde daha sonra bitmiş olması, bu tüylerle kılların yüzden sayılmasına engel teşkil etmez. Tıpkı başta biten saçların baştan sayılmasına bir engelin

bulunmaması gibi. Yüce Allah (وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ) **"Başlarınıza mesh edin"** buyurmuştur. Bir kimse suyu tepesindeki deriye ulaştırmaksızın başındaki saçı meshederse, başını meshetmiş ve bütün Müslümanlara göre ayetin gereğini yapmış olur. Aynı şekilde yüzdeki tüyler ve kıllar da yüzün dışında sayılmazlar. Ancak sakalı yüzden saymayanlar, sakal ile baştaki saçı birbirinden ayırarak şöyle diyebilirler: Baştaki saç doğum esnasında da çocuğun başında vardır. Bu, tıpkı kaş gibi üzerinde bulundukları organın bir parçası sayılır. Sakal ise doğum sırasında mevcut olmayıp daha sonraki zamanlarda biter. Dolayısıyla sakal, yüzden sayılmaz.

Abdest alırken sakalın yıkanması, arasına suyun girdirilmesi ve meshedilmesi konusunda selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

İsrail, Cabir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kasım, Mücahid, Atâ ve Şa'bi'nin sakallarını meshettiklerini gördüm." Tavus'un da böyle yaptığı rivayet edilmiştir.

Harîz dedi ki:"Zeyd b. Abdurrahman b. Ebi Leyla'nın abdest aldığını gördüm. Sakalının arasına suyu girdirdiğini görmedim. Hz. Ali'nin de *radıyallahu anh*bu şekilde abdest aldığını gördüm."

Yunus dedi ki: "Ebu Cafer'i gördüm. Abdest alırken sakalının arasına su girdirmiyordu."

Bu âlimlerden hiçbiri, abdest alırken sakalın arasına su girdirmenin vacip olduğu görüşünde değillerdi.

İbn Cüreyc, Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Ömer *radıyallahu anh* abdest alırken sakal tüylerinin dibini ıslatır ve eliyle de sakalını karıştırırdı. Öyleki sakalından çokça su damlardı."

Ubeyd b. Umeyr, İbn Sirin ve Said b. Cübeyr'den bu minvalde rivayetler gelmiştir. Bunların hepsinin abdest alırken sakallarını yıkadıkları rivayet edilmiştir. Lâkin bunların sakal yıkamayı yüz yıkamak gibi farz saydıklarına dair herhangi bir rivayet gelmiş değildir.

İbn Ömer *radıyallahu anh*, temizlik konusunda çok titiz olup işi ileriye götürürdü. Abdest alırken gözlerinin içini yıkardı. Her namaz için abdest alırdı. Bunu farz saydığı için değil, müstehap gördüğü için yapardı.

Abdest alırken sakalın arasına suyu girdirmenin vacip olmadığı hususunda büyük İslam merkezlerinin fakihleri arasında görüş ayrılığı yoktur.

Peygamber'in** sallallahu aleyhi ve sellem **abdest alırken sakalının arasına suyu girdirdiği rivayet edilmiştir.[378]

Enes'ten *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, sakalının arasına su girdirmiş ve***"Rabbim bana böyle emretti"***[379] buyurmuştur.

Hz. Osman ve Ammar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alırken sakalının arasına suyu girdirdiğini rivayet etmişlerdir.

Hasan, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **bir değil, iki değil, üç değil, birçok defa abdest suyunu döktüm. Tarağın dişleri gibi parmaklarıyla sakalının arasına suyu girdirdiğini gördüm."***[380]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alışı hakkında hakkında hadisler rivayet edilmiştir. Ancak bu hadislerde sakalının arasına suyu girdirdiğine ilişkin bir ifade bulunmamaktadır. Mesela Abdü Hayr'ın Hz. Ali'den *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadis, Abdullah b. Zeyd'in hadisi, Rebî' binti Muavviz'in ve diğerlerinin rivayet ettikleri hadisler, bu hadislerden bazılarıdır. Bu hadislerin tümünde Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alırken yüzünü üç defa yıkadığı ifade edilmekte ancak sakalının arasına suyu girdirdiği söylenmemektedir. Abdest ayetine dayanarak da sakalın arasına suyu girdirmenin ve sakalı yıkamanın farz olduğunu söylemek caiz değildir. Çünkü ayet-i kerime yüzü yıkamanın farz olduğunu bildirmektedir. Yüz ise karşınıza çıkan kimsenin size bakıp yönelen kısmıdır. Sakalın iç kısmı ise tıpkı ağzın ve burnun içi gibi yüzden değildir. Yüzden olmadıkları için de abdest

378 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 23/98

379 Taberani, Müsnedu'ş-Şamiyyin: 3/6

380 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/26

alırken ağzın ve burnun içinin yıkanması farz değildir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alırken sakalının arasına suyu girdirdiği veya sakalını yıkadığı sabit olsa bile bunu farz gördüğü için değil, mazmaza ve istinşak gibi müstehap gördüğü için yapmıştır. Sakalın arasına suyu girdirmenin veya sakalı yıkamanın farzlığına ilişkin ayette bir delil olmadığına göre, haber-i vahide dayanarak ayete ekleme yapmamız caiz olmaz. Abdest alırken sakalın arasına suyu girdirmeye dair haberlerin tümü ahad haberlerdir. Bunlara dayanarak Kur'an'ın nassına ekleme yapmak caiz olmaz. Sakalın arasına suyu girdirmek, yıkamak değildir. Dolayısıyla bunun ayet ile farz kılınması caiz değildir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sakalının arasına suyu girdirdiği sabit olduğuna göre, sakalı yıkamanın farz olmadığı sabit olmuştur. Çünkü yıkamak farz olsaydı, yıkamayı bırakıp arasına suyu girdirmekle yetinmezdi.

Sakalın arasına suyu girdirme ve sakalı meshetme konusunda mezhebimizin fakihleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mualla, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdest alırken sakalın arasına suyu girdirmenin hükmünü Ebu Hanife'ye sordum. Şöyle cevap verdi: "Sakalın arasına suyu girdirmek gerekmez. Dış kısmını ıslak elle meshetmek yeterli olur. Abdest organlarının dışı esas alınır. Saçların ve tüylerin arası, abdest organlarının dış kısmı değildir." İbn Ebi Leyla da bu görüştedir.

Ebu Yusuf, "Ben abdest alırken sakalımın arasına suyu girdiririm" dedi.

Nevadir adlı eserinde Bişr b. Velid, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini nakletmiştir: "Sakal, enli ve geniş de olsa dış kısmı meshedilir. Bunu yapmadan namaz kılarsa ve sonra da yapmadığını hatırlarsa yeniden abdest alıp namaz kılması gerekir."

İbn Şücâ'nın bildirdiğine göre Hasan, Züfer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Abdest alan bir adamın yüzünü yıkarken suyu sakalının üzerine akıtması gerekir. Su eğer sakalının üçte birine veya dörtte birine isabet ederse bu onun için yeterli olur. Ama dörtte birinden daha azına isabet ederse yeterli olmaz." Bu, Ebu Hanife'nin görüşüdür. Hasan da bu görüşü benimsemiştir.

Ebu Yusuf dedi ki: "Yüzünü yıkadığında sakalına suyu temas ettirmese de yeterli olur."

İbn Şücâ' dedi ki: "Sakalını yıkaması gerekmediğine göre yüzün tüylü kısmı baş gibi olur. Oranın yıkanması gerekmediğine göre baş gibi meshedilmesi gerekir. O zaman da başta olduğu gibi sakalın da dörtte birinin meshedilmesi yeterli olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Sakal eğer yüzden sayılırsa o zaman yüzün tüysüz cildi gibi yıkanması gerekir. Yüzden sayılmazsa o zaman da ayete göre ne yıkanması ne de meshedilmesi gerekir. Fukahanın tamamı sakalın yıkanmasının gerekli olmadığı hususunda görüş birliği ettiklerine göre bu, sakalın yüzden olmadığına delalet eder. Zira yüzden olsaydı yıkanması gerekirdi. Yıkanması gerekli olmadığına göre meshedilmesi de gerekli değildir. Zira yıkanması veya meshedilmesi gerekir diyecek olursak ayete ekleme yapmış oluruz. Aynı şekilde abdest alırken mazmaza ve istinşakın farz olduğunu söylemek de caiz değildir. Çünkü bunu söylediğimiz takdirde Kitabın nassına ekleme yapmış oluruz. Şunu da belirtmeliyiz ki; abdest alırken sakalın meshedilmesi farz olsaydı, aynı organda yani yüzde bir zaruret olmadığı halde hem yıkama hem de mesh farizası bir araya gelmiş olacaktı ki bu da usûle aykırıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bazen hem yıkama hem de mesh farizası aynı organda bir arada bulunabilmektedir. Mesela yaralı elinde sargı bulunan bir kimse abdest alırken sargının üzerini mesheder, elin sağlam kısmını da yıkar."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz, zaruret ve mazeret durumunda olabilir. Sakal tüylerini yıkamayı bırakıp meshe yönelmek için bir zaruret bulunmamaktadır. Yüz, Cenab-ı Allah'ın yıkanıp temizlenmesini farz kıldığı abdest organlarındandır. Bir zaruret olmadan bu organda yıkamayla meshetmenin bir arada olması caiz olmaz. Sakalın üzerinden suyu akıtmak her ne kadar müstehap ise de Ebu Yusuf'un söyledikleri, hem yıkanması hem de meshedilmesi farzlığını birlikte düşürmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ)

"Dirseklere kadar ellerinizi yıkayın."[381]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (يَدْ) "El" kelimesi, bilinen organın omuza kadar olan kısmının adıdır. Bunun delili de şudur:

Ammar *radıyallahu anh* teyemmüm ederken meshi omuzlarına kadar götürdü ve (تَيَمَّمْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِلَى الْمَنَاكِبِ) ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **ile birlikte teyemmüm ederken meshi omuzlara kadar götürdük"***[382] dedi. Bunu, (فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ) **"Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (teyemmüm edin)"** ayetinin genel ifadesine dayanarak böyle yapmışlardı.

Ammar'ın *radıyallahu anh* bu ifadelerine lügat âlimlerinden karşı çıkan olmamıştı. Çünkü kendisi de lügat ehli bir kimseydi. Kendisine göre "el" kelimesi, bilinen organın omuza kadar olan kısmının adı idi. Böylece elin sınırının omuza kadar olduğu ispatlanmış oldu. Yalın olarak "el" denildiğinde omuza kadar olan kısım anlaşılır. Ancak daha sonra abdest ayetinde dirsekler sınır olarak belirtildiğine göre, dirseklerden ötesi iki yönden kapsam dışına çıkarılmış oldu:

1-Lafzın genel oluşu, dirsekleri içine almaktadır. Dirseklerin elin yıkanacak kısmının dışında olduğuna dair bir delil bulmadıkça ayeti, dirsekleri de yıkamak gerektiğine dair bir delil olarak kullanmamız gerekmektedir.

2-Gaye bazen mugayyaya dâhil olur. Yani sınır çizgisi bazen sınırın beri tarafına dâhil olur. Bazen de olmaz. Dâhil olduğu yerlere şu örnekleri verebiliriz:

(وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ)

"Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın."[383]

Karı kocanın cinsel ilişkide bulunmalarının mübah olması için, kadının temizlik dönemine girmiş olması şarttır.

---

381 Mâide, 5/6

382 İbn Mâce, Taharet, 90

383 Bakara, 2/222

(حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ)

"Kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz."[384]

Kadının, kendisini üç talakla boşayan kocaya helal olabilmesi için ondan başka bir erkekle evlendikten sonra ondan da ayrılmış olması şarttır. (إِلَى وَ حَتّٰى) kelimeleri gaye, sınır ve miad belirlemek için kullanılan edatlardır. Gayenin mugayyaya dâhil olmadığı yani sınır çizgisinin sınırın beri tarafına dâhil olmadığı yerlere örnek olarak da şu ayeti gösterebiliriz:

(ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ)

"Sonra da geceye kadar orucu tam tutun."[385]

Bilindiği gibi gece, oruç süresine dâhil değildir. Hal böyle olduğuna göre hades yani abdestsizlik hali ellerde kesin olarak mevcut iken bu hali kesin olan bir şeyle yani dirsekleri de yıkamakla gidermek gerekir. Çünkü **"dirseklere kadar"** ifadesinde sınırın tam olarak başladığı yeri belirlemek şüphelidir. Öyle olunca da sınırın tamamını yani dirsekleri de yıkamak gerekir.

Cabir b. Abdullah'ın *radıyallahu anh* rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alırken yıkamayı dirseklerin yanına vardırdığında dirseklerinin üzerine suyu akıtırdı. Abdestin alınışını açıklama makamında yaptığı için onun yaptığı hareket bize göre vücup ifade eder. Zira (اِلَى الْمَرَافِقِ) ibaresi dirseklerin elin yıkanacak kısmına dâhil olacağı manasına gelebileceği gibi, yıkanacak kısmının dışında kalacağı manasına da gelebilir. Dolayısıyla bu, açıklanmaya ihtiyacı olan bir ibaredir. İşte Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* fiili, bunu açıklama sadedinde geldiğinde bizim için vücup ifade eder. Ellerin yıkanacak kısmına dirseklerin de dâhil olduğunu söyleyişimiz, Züfer dışında mezhebimiz fakihlerinin

384 Bakara, 2/230
385 Bakara, 2/187

tümünün görüşüdür. Sadece Züfer, ellerin yıkanacak kısmına dirseklerin de dâhil olmadığını söylemiştir. Ayakların topuk kemiklerinin yıkanıp yıkanmaması konusunda da aynı şekilde ihtilaf edilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ)

"Başlarınıza mesh edin."[386]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Baştan ne kadarlık bir kısmın meshedilmesinin farz olduğu hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koydular. Mezhebimiz fakihlerinden bu konuda iki rivayet gelmiştir. Birine göre başın dörtte birinin meshedilmesi farzdır. Diğerine göre ise üç parmak miktarınca meshedilmesi farzdır. Meshe, başın ön tarafından başlanır.

Hasan b. Salih, "Meshe başın arka tarafından başlanır" demiştir.

Evzai ve Leys dediler ki: "Başın ön kısmı meshedilir."

Mâlik dedi ki: "Farz olan, başın tamamının meshedilmesidir. Az bir kısmı terk edilecek olursa bu da caiz olur."

Şafiî dedi ki: "Farz olan, başın bir kısmının meshedilmesidir." Şafiî, mesh edilecek yer için bir sınır koymamıştır.

(وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ)

"Başlarınıza mesh edin" buyruğu, başın bir kısmının meshedilmesini gerektirmektedir. Bilindiği gibi şu edatlar bazı manaları ifade etmek için konulmuş/vaz'edilmişlerdir. Her ne kadar bazı yerlerde bağlantı için bazı yerlerde işlevsiz/mülga olarak yer alsalar da kendileri ile ifade edilecek manalarda kullanmamız mümkün olduğunda bunları o manalar için kullanmamız gerekir. Mesela (مِنْ) edatı birkaç manada kullanılır. Bunlardan biri kısmilik diyebileceğimiz ba'ziyyet manasında kullanılmasıdır. Sonra bu edat bazen işlevsiz/mülga olarak da cümlede yer alabilir. O zaman varlığıyla yokluğu arasında bir fark olmaz. Edatı,

386 Mâide, 5/6

konulmuş olduğu/vaz' edildiği manaya uygun olarak kullanma imkânını bulduğumuzda onu işlevsiz/mülga hale getirmemiz doğru olmaz. (مِنْ) ve (بِ) edatlarının ba'ziyyet/kısmilik ifade ettiğinin delili şudur: Mesela (مَسَحْتُ يَدِي بِالْحَائِطِ) dediğinizde bundan, elinizi duvarın tamamına değil de bir kısmına sürdüğünüz anlaşılır. Ama (مَسَحْتُ الْحَائِطَ) demiş olsanız bundan, elinizi duvarın bir kısmına değil de tamamına sürdüğünüz anlaşılır. Bu örneklerde (بِ) edatının cümlede yer alıp almaması arasındaki mana farkı, örf ve lügat bakımından açıkça görülmüştür. Hal böyle olunca, (وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ) cümlesindeki mesh emrini başın bir kısmını meshetme şeklinde anlamamız gerekmektedir. Bunu yaptığımız takdirde (بِرُؤُسِكُمْ) kelimesinin başındaki(بِ) edatının ifadedeki hakkını vermiş oluruz. Manadaki payını düşürüp onu varlığıyla yokluğu eşit olan işlevsiz bir harf haline getirmememiz gerekir. (بِ) harfi her ne kadar bazen (كَتَبْتُ بِالْقَلَمِ) "Kalem ile yazdım." (مَرَرْتُ بِزَيْدٍ) "Zeyd'e uğradım" cümlelerinde olduğu gibi ilsak/bitiştirme manasında kullanılsa da bu, kısmilik/ba'ziyyet manasında kullanılmasına engel teşkil etmez. Şu halde (بِ) edatını her iki manada da kullanabiliriz. Şöyle ki: Başın meshedilmesi farz olan bazı kısmını meshetmede ilsak manasında kullanırız.

(بِرُؤُسِكُمْ) kelimesinin başındaki (بِ) edatının ba'ziyyet/kısmilik manasına geldiğine şu rivayet de delalet etmektedir:

Ömer b. Ali b. Mukaddem'in bildirdiğine göre Hammad, (وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ) ayeti hakkında İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Abdest alan kişi, başının bir kısmını meshederse, bu onun için yeterli olur. Ama ayette (وَامْسَحُوا رُؤُسَكُمْ) denilseydi o zaman başın tamamının meshedilmesi gerekirdi."

İbrahim (بِرُؤُسِكُمْ) kelimesinin başındaki (بِ) edatının ba'ziyyet/kısmilik manasına geldiğini bildirmiştir. İbrahim lügat bilginlerinden olup bu alanda sözü kabul edilen bir kimseydi. (بِ) edatının ba'ziyyet/kısmilik manasının kastedildiğine delalet eden hususlardan biri de, başın bir kısmının meshedilmemesi ve bir kısmının meshi ile yetinilmesi durumunda meshin yeterli olacağı hususunda fakihlerin tümünün ittifak etmiş olmalarıdır. İşte bu, (بِ) edatının ba'ziyyet/kısmilik manasında kullanılmasının

ta kendisidir. Muhalifimizin, 'Başın çoğunu meshetmek farzdır' demiş olması onu, (بِ) edatını ba'ziyyet/kısmilik manasında kullanmaktan kurtarmamaktadır. Ancak o, meshedilmesi gereken kısmın kendisinin iddia ettiği büyük kısmı olması gerektiğini söylemektedir. Başın bir kısmının meshedilmesi gerektiği, fakihlerin ittifakıyla sabit olduğuna göre, şimdi de meshedilecek miktarı belirleyecek delile ihtiyaç duyulmaktadır.

(بِ) edatını ba'ziyyet/kısmilik manasına gelmekteyse (مَسَحْت بِبَعْض رَأْسِي كُلِّه) demek doğru olmayacağı gibi (مسحت بِرأسى كُلِّه) demek de doğru olmaz, denilecek olursa böyle diyene karşı şöyle cevap verilebilir: Önce de açıkladığımız gibi herhangi bir kayıtla kayıtlanmaksızın mutlak olarak kullanıldığında (بِ) edatının hakikat manası ve gereği, kısmilik/ba'ziyyettir. Bununla birlikte mülga/işlevsiz olma ihtimali de vardır. Bir kimse (مسحت بِرأسى كُلِّه) dediğinde cümledeki (بِ) edatını mülga/işlevsiz kılmayı kastettiğini anlarız. Bunu söylemediğinde bu edat, hakikî manasına yorumlanır. Bunun hakikî manalarından biri de kısmilik/ba'ziyyettir. Bazen de aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere cümlede sıla/bağlantı edatı olarak kullanılır ve mülga/işlevsiz olur.

(مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ)

"Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur."[387]

(يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ)

"Günahlarınızı bağışlasın."[388]

Bu sebeple bu edatları bir delil olmadan her yerde mülga/işlevsiz kılmamız gerekmez.

Abdest alırken başın sadece bir kısmını meshetmenin yeterli olacağına dair görüşümüzün benzeri, bir selef topluluğundan da rivayet edilmiştir. Bu selef topluluğundâkilerden biri İbn Ömer'dir. Nafi'nin rivayetine göre

387 A'râf, 7/59
388 Ahkaf, 46/31

İbn Ömer *radıyallahu anh* abdest alırken başının ön kısmını meshetmiştir. Hz. Aişe *radıyallahu anh* validemizin de böyle yaptığı rivayet edilmiştir. Şa'bî dedi ki: "Başının hangi tarafını meshedersen et, senin için yeterli olur." İbrahim de aynı şeyi söylemiştir.

Abdest alırken başın bir kısmını meshetmenin farz olduğu görüşünde olanların söylediklerinin doğruluğuna şu rivayetler delalet etmektedir:

Ebu'l Hasan Ubeydullah b. Hüseyin el-Kerhi'nin bildirdiğine göre Amr b. Vehb, Muğire b. Şu'be'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(خَصْلَتَانِ لَا أَسْأَلُ عَنْهُمَا أَحَدًا بَعْدَ مَا شَهِدْتُ مِنْ
رَسُولِ اللهِ صلعم قَالَ: كُنَّا مَعَهُ فِي سَفَرٍ، فَبَرَزَ لِحَاجَتِهِ،
ثُمَّ جَاءَ فَتَوَضَّأَ، وَمَسَحَ بِنَاصِيَتِهِ وَجَانِبَيْ عِمَامَتِهِ)

"İki şey var ki, Resûlullah'ta sallallahu aleyhi ve sellem gördükten sonra artık onları başkalarına sormadım. Kendisiyle birlikte bir yolculuktaydık. İhtiyacı için (bineğinden) indi. (Def-i hâcetten) sonra gelip abdest aldı. Perçemini ve sarığının iki yanını meshetti."[389]

Süleyman et-Teymi'nin bildirdiğine göre Bekir b. Abdillah el-Müzeni, Muğire'nin *radıyallahu anh* oğlunun babasından naklen şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **mestlerin üzerine meshetti. Perçeminin üzerini meshetti ve elini de sarığının üzerine koydu (ya da şöyle demiştir) sarığını meshetti."***

Ubeydullah b. Hüseyin'in bildirdiğine göre Atâ, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem abdest aldı. Alnının iki yanındaki hafif çıkıntı ile perçemi arasını meshetti."***

Kitap ve sünnetin zahirinden anlattıklarımızla ispatlanmış oluyor ki başın sadece bir kısmını meshetmek farzdır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alırken zaruretten dolayı ya da abdesti bozulmadığı halde abdest üzerine abdest aldığı için perçemini

389 Nesai, Taharet, 93

meshetmiş olabilir, denilecek olursa biz deriz ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* için bir zaruret söz konusu olsaydı, diğer halleri anlatıldığı gibi zaruret hali de anlatılırdı. Abdesti bozulmadığı halde abdest üzerine abdest aldığı için perçemini meshettiği ifadesine gelince bu geçersiz bir te'vildir. Çünkü Muğire b. Şube'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* def-i hacette bulunduktan sonra abdest almış ve perçemini meshetmiştir. Eğer perçemin meshiyle ilgili bu te'vil geçerli olsaydı, mestlerin meshi hakkında geçerli olurdu. O zaman da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* zaruretten dolayı veya abdesti bozulmuş olmadığı halde abdest üzerine abdest aldığı için mestleri üzerine meshetti, denilirdi.

Başın tamamının meshedilmesi gerektiği görüşünde olanlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* başının ön ve arka kısmını meshettiğine dair rivayeti delil olarak ileri sürmüşler ve şöyle demişlerdir: Farz olan, başın sadece bir kısmını meshetmek olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başının tamamını meshetmezdi. Bu takdirde başının tamamını meshedenler de haddi aşmış olurlardı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alırken yıkamayı üçlediği ve (مَنْ زَادَ فَقَدْ اعْتَدَى وَظَلَمَ) ***"Bundan fazlasını yapan haddi aşar ve zulmeder"***[390] dediği rivayet edilmiştir.

Bu görüşte olanların bu iddialarına cevaben şöyle denilebilir: Abdest alırken başın bir kısmının meshedilmesinin farz, tamamının meshedilmesininse sünnet olmasına engel yoktur. Nitekim yıkanması gereken abdest organlarının bir defa yıkanması farz, üç defa yıkanması ise sünnettir. Farzdan fazla sayıda yıkamak, eğer sünnet sınırları içindeyse haddi aşmak sayılmaz. Aynı şekilde mestlerin ayağın üstüne gelen kısmını meshetmek farzdır. Ama mestlerin hem üstünü hem de altını mesheden kimse haddi aşmış olmaz.Yine namazda bize göre kıraatin farz olan miktarı bir ayettir. Muhalifimize göre ise Fatiha'nın tamamıdır. Ama Fatiha'nın yanı sıra zamm-ı sure okumak bütün fakihlere göre sünnettir. Abdest alırken yüzün dış kısmını yıkamak farzdır. Ama yüz ile birlikte ağıza ve buruna su vermek sünettir. Başı meshetmek farzdır. Başla birlikte kulakları meshetmek ise sünnettir.

390 İbn Huzeyme, Sahih, Vudû', 138,

Muhaliflerimizin dediği gibi başın çoğunu meshetmek farzdır. Az bir kısmı meshedilmese de caiz olur. Ama tamamını meshederse haddi aşmış olmaz. Aksine (sünnete) isabet etmiş olur. Aynı şekilde biz de diyoruz ki farz olan, başın bir kısmını meshetmektir. Sünnet olan ise tamamını meshetmektir. Ancak mezhebimizin fakihleri dediler ki, meshedilmesi farz olan miktar üç parmak kadardır. Bu, iki rivayetten birine göre böyledir. Bu rivayet, aynı zaman "el-Asl" da yer almaktadır.

Hasan b. Ziyad'ın rivayetine göre meshedilmesi farz olan miktar, başın dörtte biridir. Üç parmak miktarı olduğunu söyleyenlerin görüşü şöyle izah edilebilir: Önce de ifade edildiği gibi başın bir kısmının meshedilmesi farzdır. Bu kısmın miktarı ise ayette belirlenmiş değildir. Böyle olunca da Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konudaki beyanına ihtiyaç duyulmuştur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem,* abdest alırken göreperçemini meshettiği rivayet edildiğine göre, onun fiilleri bizler için birer açıklamadır. Namazın rekâtları, hareket ve fiillerinde olduğu gibi, abdestteki fiilleri de bizim için bir açıklama mahiyetinde olunca vücup ifade ederler. (Hz. Peygamber perçemini meshettiği için) Fakihler, perçemin miktarını üç parmak miktarı olarak takdir etmişlerdir.

Rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh,* abdest alırken alnının iki yanındaki çıkıntı ile perçemi arasını meshetmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* başını önden arkaya, arkadan da öne doğru iki eliyle meshettiği rivayet edilmiştir. Meshin bu şekilde yapılmasının farz olması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* farz olan bir şeyi terketmezdi. Farz olmayan bir işi ise sünnet olarak yapmış olması mümkündür. Bir defasında perçemini meshetmekle yetindiği başka bir defasında ise başının tamamını meshettiği ayrı ayrı rivayet edildiğine göre, her iki rivayeti de delil olarak kullanırız. Perçemin meshini farz kabul ederiz. Çünkü ondan daha az miktarda meshettiği rivayet edilmiş değildir. Ondan daha fazla miktardaki meshi ise sünnettir. Meshin farzı perçemden daha az miktarda olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bazı hallerde perçemini meshetmekle yetindiği gibi, bunu açıklamak maksadıyla mutlaka bir defasında da perçemden daha az

miktarını meshetmekle yetinirdi. Bunu yaptığı sabit olmadığına göre demek ki farz olan, perçemin meshedilmesidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu yaptığı açıklama maksatlı olsaydı, meshte farz olan, başın başka yerlerinin değil de perçem yerinin meshedilmesi olurdu. Nitekim siz de orasını, meshedilecek miktarın açıklaması olarak kabul etmektesiniz. Buna göre meshin ondan daha az miktarda olması geçerli değildir. Başın bir kısmını meshetmenin yeterli olacağı görüşünde olan fakihlerin tamamına göre perçem yerini bırakıp başın diğer bir yerini meshetmek yeterli olur. Bu da meshin perçem miktarı ile sınırlı kalmasının gerekmediğine delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Başın başka bir tarafını meshetmenin perçemi meshetme yerine geçtiğine dair delil olmasaydı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* fiili, görünürde bunu gerektirirdi. Buna göre mesh farzının perçem üzerinde olması da gerekmez. Bu durumda meshle ilgili fiilinin hükmü sadece miktar üzerinde kalmakta ve beyanının zahiri de bunu gerektirmektedir. (Yani başın herhangi bir yerinden dörtte bir kadarı meshedilirse farz yerine getirilmiş olur).

Peygamber'in Sallallahu Aleyhi ve Sellem Fiili, Kur'an'ın Mücmel Olan Hükümlerini Açıklığa Kavuşturur

(وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ)

"Başlarınıza mesh edin" buyruğu, başın bir kısmını meshetmeyi gerekli kılmaktadır. Başın herhangi bir yerinin meshedilmesinin, ayetin zahirinin hükmüne göre yeterli olması gerekir, denilecek olursa biz deriz ki: "Başın bir kısmı" ifadesi belirsiz olduğunda mücmel olur ve sizin anlattıklarınız onu mücmel hükmünden çıkarmaz. Mesela şu ayetler de mücmeldirler:

(خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً)

"Onların mallarından bir sadaka (zekât) al."[391]

391 Tevbe, 9/103

(وَآتُوا الزَّكٰوةَ)

"Zekâtı verin."[392]

(يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ)

"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanlar"[393]

Bu ayetlerin hepsi mücmeldirler. Çünkü cümle içindeki geliş yerlerinde belirsizlik vardır. Zenginden ne kadar zekât alınacağı, mal sahibinin ne kadar infakta bulunması ve zekât mükellefinin ne kadar zekât vermesi gerektiği belirtilmemiştir. Herhangi bir kimsenin "vermiş" denebilecek kadar az miktardaki bir malı vermesi gereken daha fazla miktardaki zekâtın yerine vermesi caiz olmaz. Aynı şekilde (وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ) ifadesi de her ne kadar başın bir kısmının meshini gerektirmekte ise de bu "bir kısım" bize göre belirsiz olduğu için bu cümle mücmeldir. Hükmünün yapılacak açıklamaya göre belirlenmesi gerekir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bununla ilgili fiili, Allah'ın bu buyruktaki muradının açıklamasıdır. Bu konudaki görüşümüzü teyit eden başka bir delil de şudur: Diğer abdest organlarının ne kadarının yıkanmasının farz olduğu belirlendiğine göre, başın da meshedilmesi farz olan kısmının belirlenmesi gerekir. Çünkü o da abdest organlarındandır. Bu da Mâlik ile Şafiî'ye karşı ileri sürebileceğimiz bir hüccettir. Çünkü Mâlik başın çoğunun meshedilmesinin farz olduğunu, az bir kısmının meshedilmeksizin bırakılmasının caiz olduğunu söylemiştir. Bu durumda ona göre meshedilmesi farz olan miktar belirsiz kalmaktadır.

Şafiî dedi ki: "Az veya çok mesh denebilecek bir fiilin yapılması yeterli olur."

392 Bakara, 2/43
393 Tevbe, 9/34

Bu durumda meshedilecek alanın miktarı belirsiz kalmaktadır. Biz üç parmaklık bir yerin veya diğer rivayete göre başın dörtte birinin meshedilmesi gerektiğini söylediğimizde meshedilecek alanın miktarı belirlenmiş olmaktadır. Meshedilmesi farz olan yerin miktarınının belli olması bakımından bu, diğer abdest organlarının hükmüne muvafık olmaktadır. Muhalifimizin söyledikleri, abdest organlarında yıkanılması farz olan miktar bakımından bu hükme aykırılık arz etmektedir. Perçem miktarına bakmaksızın bunu bu meselede bir delil başlangıcı yapabiliriz. Bunun için şöyle de diyebiliriz: Başın meshedilmesi gereken miktarı diğer abdest organlarının yıkanan kısmı kadar olması gerektiği farz edilseydi, ancak hiç kimse bizim dediğimiz üç parmak miktarı veya başın dörtte biri kadar meshedilmesi gerektiğinden başka bir şey söylemediğine göre demek ki, başın dörtte birinin veya üç parmak kadarlık bir kısmının meshedilmesi farzdır.

Bir kişi çıkıp "Siz debaştan üç saç telinin meshedilmesinin yeterli olabileceğine karşı çıkmadınız" diyecek olursa kendisine şöyle cevap veririz:

Bunu kabul etmemiz mümkün değildir. Çünkü başın başka yerlerini ıslatmadan sadece üç telini meshetmek imkânsızdır. Kendisiyle sınırlı kalınamayacak bir yeri meshetmenin farz olması da caiz değildir. Şunu da ifade etmeliyiz ki başın meshedilecek miktarı parmaklarla belirlendiği için mestleri meshetmeye kıyaslanmıştır. Bu doğrultuda sünnet de varid olmuştur. Mestler su ile meshedildikleri için başın da aynı şekilde su ile meshedilmesi gerekir.

Başın dörtte birinin meshedilmesi gerektiğini söyleyenlerin görüşüne ise şöyle bir açıklama getirilebilir: Başın bir kısmının meshedilmesinin farz olduğu, sadece bir telinin meshedilmesinin yeterli olmayacağı sabit olduğuna göre, "mesh" denildiğinde anlam itibariyle bu kelimenin tam olarak yerine oturabileceği bir eylemin yapılmış olmasını ölçü almak gerekir. Başın meshi denildiğinde ne kadarlık bir kısmının gerektiği sorusuna cevap vermeden bir adamın şahsını göz önüne getirmek gerekir. Karşınıza çıkan bir şahsı gördüğünüzde mesela "falanı gördüm" dediğinizde normal olarak onun vücudunun tamamını değil, ancak onun vücudunun sizden taraf kısmı olan dörtte birini görürsünüz. İşte böyle, vücudunun dörtte birini gördüğünüz bir şahıstan "Onu gördüm" diye söz edersiniz. Bu sebeple fakihlerimiz başın meshinde dörtte birini ölçü almışlardır. Başın tıraş edilmesinde de bu kadarını ölçü almışlardır. Hac

veya umre ihramında bulunan bir kimsenin, başının dörtte birini tıraş etmekle ihramdan çıkabileceği hususunda fakihlerimiz arasında ihtilaf yoktur. Başın bundan daha az bir kısmını tıraş etmekle fakihlerimize göre ihramdan çıkmış olmaz. Bu sebeple başın dörtte birinden azını tıraş etmesi durumunda "dem" (bir koyun veya keçi kesmesi) gerektiğini söylemişlerdir.

Başın bir parmakla meshedilmesinin yeterli olup olmayacağı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Abdest alan kişinin, üçten az parmakla başını meshetmesi caiz değildir. Bir veya iki parmakla mesheder ama meshi üç parmakla yapmış kadar uzatırsa, yine de yeterli olmaz."

Sevri, Züfer ve Şafiî, yeterli olacağını söylemişlerdir. Ancak Züfer, bu şekilde yani üçten az parmakla da yapılsa başın dörtte birinin meshedilmesi gerektiğini söylemiştir. Meshte aslolan şudur: Mesh farzını yerine getirmek için suyun bir yerden başka bir yere aktarılması yeterli olmaz. Çünkü meshte amaç, suyu meshedilecek yerin üzerine temas ettirmektir. Oranın üzerinden akıtmak değildir. Islak parmak, meshedilecek yerin üzerine konulursa bu suyla orası meshedilmiş olur. Artık o parmakla başka bir yerin meshedilmesi caiz olmaz. Abdestin yıkanan organlarında ise hüküm böyle değildir. Çünkü o organların üzerinden su akıtılmayıp sadece ıslak el üzerlerine sürülüp meshedilirse yeterli olmaz. Abdest organının üzerinden su akıtılmazsa, su bir yerden alınıp o organa taşınmazsa yıkama gerçekleşmez. Bu sebeple su, bir yerden alınıp bir organa nakledilmekle müsta'mel sayılmaz. Meshe gelince suyu akıtmaksızın ilgili organa sürmekle mesh gerçekleşir. Mesh farzının sahih bir şekilde yerine gelmiş olması için suyun ilgili organın üzerinden akıtılmasına gerek yoksa suyu başka bir yere nakletmek caiz olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Abdest alan kişi suyu başından aşağı döküp akıtsa ve üç parmakla meshedilecek kadar bir yeri ıslatsa, suyu bir yerden alıp başka bir yere nakletmiş olmakla birlikte bu yaptığı iş, mesh yerine geçerli oluyor.Başını bir parmağıyla meshedip suyu başka bir organa nakletmesini neden caiz görmüyorsunuz?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Suyu dökmek mesh değil, yıkamaktır. Yıkamada suyun bir yerden alınıp başka bir yere aktarılması caizdir. Kişinin ıslak parmağını ilgili organın üzerine koyması meshtir. Bu parmakla başka bir yeri meshetmesi caiz olmaz. Şunu belirtmeliyiz ki; başın üzerine akıtılan su oraya dökülüp orayı yıkamakla meshedilmesi farz olan alanı suyla kaplamış olmaktadır. Ama ıslak bir parmak başa sürülüp meshedildiğinde meshedilmesi farz olan alanın tamamını kaplamamakta ve meshi tamamlamamaktadır. O bir parmak sadece kendi temas ettiği alanı meshetmiş olmaktadır. O parmağı dokundurduğunuz yerden başka bir yere de götürdüğünüzde, ikinci yere müsta'mel bir suyu nakletmiş olursunuz ki bu caiz değildir.

Ayakların Yıkanması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ)

"Başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın." [394]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hasan, İkrime, Hamza ve İbn Kesir, bu ayetteki (وَاَرْجُلِكُمْ) kelimesini, lam harfinin esresiyle, meksur olarak, yani ayakları meshetme manasında okumuşlardır.

Hz. Ali, Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, bir rivayete göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, İbrahim, Dahhâk, Nafi', İbn Âmir, Kisâî, Âsım'dan rivayetle Hafs, (وَاَرْجُلَكُمْ) kelimesini, lam harfinin fethası ile, mansub olarak yani ayakları yıkama manasında okumuşlardır. Bunlara göre abdest alırken ayakların yıkanması farzdır. Hasan-ı Basri'den hıfzedilen görüşe göre abdest alırken ayakların tamamının meshedilmesi gerekmektedir. Onun dışında selef ulemasından bir kimsenin ayakların tamamının veya bir kısmının meshedilmesi gerektiğini söyleyen biri bulunduğunu bilmemekteyim. Bazıları, ayakların bir kısmının meshedilmesinin caiz olduğunu

394 Mâide, 5/6

söylemişlerdir. Ayet-i kerimede kastedilenin, ayakların yıkanması olduğu hususunda büyük İslam merkezlerinin fakihleri arasında görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Ayetin her iki şekilde okunuşu, nüzulüne uygundur. Ümmet de bunu Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* bu şekilde dinlemiştir. İki kıraattan birine göre ayaklar, meshedilmesi gereken başa atfedilip mecrur olarak okunduğunda ayetin, ayakları meshetme manasına gelebileceği, diğer kıraata göre de, ayaklar yıkanacak organlara atfedilip mansub olarak okunduğunda, yıkama manasına gelebileceği hususunda lügat âlimleri arasında ihtilaf yoktur. (وَأَرْجُلَكُمْ) kelimesi mansub olarak okunduğunda bu kelime, lafza değil de manaya atfedilmiş olur. Çünkü meshedilen (وَأَرْجُلَكُمْ) mefulün bih'tir. Tıpkı şairin dediği gibi:

مُعاوِيَ إِنَّنَا بَشَرٌ فأَسْجِحْ ... فَلَسْنا بِالجبالِ ولا الْحَدِيدَا

"Ey Muaviye! Biz beşeriz, lütfeyle bize

Yumuşak davran. Biz dağ ve demir değiliz."

Şiirdeki (الْحَدِيدَا) kelimesi mansub olup mana bakımından (الجبال) kelimesine atfedilmiştir. Ayetteki (وَأَرْجُلَكُمْ) kelimesinin mecrur olarak okunması durumunda bu kelime (بِرُؤُسِكُمْ) kelimesine atfedilmiş olur ve ayakların meshedilmesi manasına gelir. Mansub olarak okunması durumunda ise ayakların yıkanması manasına gelir.

Mesela şu ayetlerde de benzer bir irap durumu vardır:

(يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ)

"Ebediyen genç kalan uşaklar, onların etrafında dolaşırlar."[395]

Buayetin az ilerisinde de şu ayet gelmektedir: (وَحُورٌ عِينٌ)**"Onlar için iri gözlü huriler de vardır."[396]**

395 Vâkı'a, 56/17
396 Vâkı'a, 56/22

(وَحُورٍ) kelimesi bir önceki ayette geçen (طَيْرٍ) kelimesine mücaveret sebebiyle atfedilip mecrur olarak okunabilir.[397] Bu durumda mana itibariyle ondan da önce geçen (وِلْدَانٌ) kelimesine atfedilmiş olur. Çünkü huriler de genç uşaklar gibi cennetliklerin etrafında hizmet için dolaşırlar. Kendilerine hizmet için etraflarında dolaşılmaz. Nitekim şair de şöyle demiştir:

فَهَلْ أَنْتَ إِنْ مَاتَتْ أَتَانُكَ رَاكِبٌ ... إِلَى آلِ بِسْطَامِ بْنِ قَيْسٍ فَخَاطِبِ

"Katırın ölürse, Bestam b. Kays ailesine gitmeye

Var mısın onlarla konuşup kızlarını istemeye?"

Bu şiirdeki (خَاطِبِ) kelimesi, mecrur olan (قَيْسٍ) kelimesine mücaveretten dolayımecrur olmuştur. Aslında bu kelime merfu olan (رَاكِبٌ) kelimesine atfedilmiştir. Aşağıdaki mısrada da görüleceği gibi bu şiirdeki kafiyeler mecrurdur.

فَنَلْ مِثْلَهَا فِي مِثْلِهِمْ أَوْ فَلُمْهُمْ ... عَلَى دَارِ مَيٍّ بَيْنَ لَيْلَى وَغَالِبِ

"Meyye'nin evinde Leyla ile Galib'in arasında,

Sen onlara misillemede bulun ya da onları kına."

Bu mısradaki (غَالِبِ) kafiyesi de mecrurdur.

Bu anlattıklarımızla ispatlanmış oluyor ki (وَأَرْجُلَكُمْ) kelimesinin mansub ve mecrur olarak iki şekilde okunması mümkündür. Mansub okunması durumunda ayetten, ayakların yıkanması gerektiği manası çıkar. Mecrur okunması durumunda ise ayakları meshetme manası çıkar. Buna göre ayet-i kerime için üç manadan biri söz konusu olacaktır. Şöyle ki:

1-Ayette iki mana birlikte kastedilmiştir. Buna göre ayakların aynı abdest için hem yıkanması hem de meshedilmesi gerekmektedir.

---

397 "En-Neşr" adlı eserde anlatıldığına göre Ebu Caferi Hamza ve Kisâî, (وَحُورٍ) kelimesini mecrur olarak okumuşlardır. Diğerleri ise merfu olarak okumuşlardır.

2-Abdest alan kişinin tercihine bırakılmak üzere ayaklar ya yıkanacak ya da meshedilecektir. Bu iki uygulamadan hangisini tercih ederse onun için farz olan odur.

3-Abdest alan kişinin tercihine bırakılmaksızın ayaklar ya yıkanacak ya da meshedilecektir.

Yıkama ve meshin birlikte yapılması ise caiz değildir. Fakihlerin tamamı bu hususta görüş birliği etmişlerdir. Abdest alan kişinin tercihine bırakılarak ayakların yıkanmasının ya da meshedilmesinin kastedildiğini söylemek de doğru değildir. Çünkü ayette abdest alan kişiye tercih hakkı tanındığına dair bir ifade bulunmamaktadır. Buna delalet eden bir şey de yoktur. Ayette tercih hakkından bahsedilmediği halde abdest alan kişiye böyle bir hak tanınması caiz olsa, o zaman ayette bahsedilmediği halde yıkama ve meshin birlikte yapılması da caiz olurdu. Bu anlattıklarımız, tercih hakkının olmadığını ortaya koymuştur. Tercih hakkının ve yıkamayla meshi birlikte yapmanın aslı olmadığına göre demek ki, ayette tercih hakkı tanınmaksızın ayakları yıkama ve meshetmekten sadece biri kastedilmiştir. Bu durumda hangisinin kastedildiğini öğrenmek için de bir delil bulmaya ihtiyaç duymaktayız. Meshetmenin değil de yıkamanın kastedildiğinin delili şudur: Abdest alan kişinin ayaklarını yıkaması durumunda farzı yerine getirdiği, istenileni yaptığı, mesh etmediğinden ötürü de kınanmayacağı hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Böylece ayette kastedilenin, ayakların yıkanması olduğu ispatlanmış olmaktadır.

Şunu da belirtelim ki; fakihlerin tamamı kastedilen mananın sadece biri olduğu hususunda ittifak etmekle birlikte, ayetin lafzı söylediğimiz gibi her iki manaya da muhtemel kabul edildiğinde bu ayet, açıklanmaya muhtaç, mücmel bir ayet olur. Bu mücmel ayetin açıklanması hakkında Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* fiili veya sözlü bir beyan geldiğinde ancak kendisiyle hangi mananın kastedildiğini anlayabiliriz. Nitekim ayakların yıkanması gerektiğine dair ondan sözlü ve fiili beyan da gelmiştir. Fiili beyanı şudur: Meşhur ve mütevatir rivayetlerle sabit olmuştur ki, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alırken ayaklarını yıkamıştır. Ümmet de bu hususta ihtilaf etmiş değildir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hustaki fiili bir beyan sayılır. O, beyan makamında bir fiil işlediğinde bu fiili bizler için vücup ifade eder. Bu yaptığının yani abdest

alırken ayaklarını yıkamasının, Allah'ın muradı olduğu da sabit olur. Bu konudaki sözlü beyanı da şudur:

Cabir, Ebu Hureyre, Hz. Aişe ve Abdullah b. Ömer'in (Allah hepsinden razı olsun) rivayetlerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, abdest alıp da ayaklarından kuru kalan topuklarının parladığını gördüğünde(وَيْلٌ لِلأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ)***"Topukların ateşten vay haline!Abdesti tam alın"*** buyurdu.[398]

Bir defasında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest organlarını birer defa yıkayarak abdest aldı ve şöyle buyurdu:***"Bu olmadan Allah namazı kabul etmez."***[399]

"Topukların ateşten vay haline!" ifadesi bir azap tehdididir. Bunu ancak farzı terk edenler hak ederler. Bu da ayakların tamamının suyla temizlenmesini gerektirmektedir. Sadece bir kısmının temizlenmesiyle yetinmenin caiz olacağını söyleyenlerin görüşlerini iptal etmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ) ***"Abdesti tam alın"*** buyruğu ve abdestte ayaklarını da yıkadıktan sonra ***"Bu olmadan Allah namazı kabul etmez"*** demesi, ayakların tamamının yıkanmasını farz kılmaktadır. Çünkü abdest, yıkamanın adı olup, suyu ilgili organların üzerine akıtmayı gerektirmektedir. Mesh ise suyun akıtılmasını gerektirmez. Diğer hadiste de ***"Bu olmadan Allah namazı kabul etmez"*** ifadesi yer almaktadır. Yani ayaklar yıkanmadan alınan abdest ile kılınan namazı Allah kabul etmez.

Şunu da söylemeliyiz ki; ayakları meshetmek eğer caiz olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mezkûr beyanlarında buna değinmeden geçmezdi. Şayet Yüce Allah ayakların meshedilmesini de yıkanması gibi murad etmiş olsaydı, ayakların meshedilmelerinin de hüküm bakımından yıkanmalarıyla aynı ağırlıkta olması gerekirdi. Abdestle ilgili olarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ayakların yıkanması gerektiğinden bahsettiği gibi meshedilmeleri gerektiğinden bahsetmediğine göre, abdestle ilgili ayette ayakların meshinin kastedilmediği ispatlanmış olmaktadır.

398 Müslim, Taharet, 9

399 İbn Bişran, Ebu'l-Kasım Abdülmelik, *Emali İbn Bişrân*: 1/276; İbn Mâce, Taharet, 48

Şunu da ifade etmeliyiz ki; iki kıraat iki ayet gibidir. Biri, ayakların yıkanması, diğeri ise meshedilmesi manasına gelmektedir. Çünkü mezkûr ayetin her iki manaya gelme ihtimali vardır. Biri yıkamayı diğeri ise meshetmeyi gerektiren iki ayet gelse, yıkamayı bırakıp meshe yönelmek caiz olmaz. Çünkü yıkamada fazla bir fiil vardır. Yıkama emri bunu gerektirmektedir. Bu durumda iki ayetin veya başka bir deyişle iki kıraatin faydası daha çok ve hükmü daha genel olanını yani yıkamayı emredeni kullanmak gerekir. Çünkü yıkamak, meshi de içerir. Ama mesh, yıkamayı içermez. Yine mezkûr ayette Yüce Allah,ellerin yıkanması gereken kısmının sınırını (وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ) **"Dirseklere kadar ellerinizi yıkayın"** ibaresiyle belirlediği gibi, (وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ) **"Her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın"** ibaresiyle de ayakların yıkanması gereken kısmının sınırını belirlemiştir. Bu da ellerin dirseklerle birlikte olan kısmının tamamen yıkanmasının gerekli olduğuna delalet ettiği gibi, ayakların topuk kemikleriyle birlikte tamamının yıkanmasının gerektiğine delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hz. Ali ile İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest almış ve ayaklarının, ayakkabılarının üzerine meshetmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu konuda gelen ahad haberleri kabul etmek, iki bakımdan caiz olmaz. Şöyle ki:

1-Çünkü bu rivayetler, ayette bildirilen ve delillerini de sunduğumuz ayakları yıkama vecibesine aykırı düşmektedirler.

2-Umumun ihtiyacı olan bu gibi konularda ahad haberler delil olarak kabul edilmezler. Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* (وَاَرْجُلَكُمْ) kelimesini mansub olarak okuduğu ve ayette ayakların yıkanmasının kastedildiğini söylediği rivayet edilmiştir. Şayet Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ayakların meshini caiz gördüğüne, yıkamayıp meshle yetindiğine dair bir bilgisi olsaydı, ayette ayakların yıkanmasının kastedildiğini söylemezdi.

Yine bu konuda Hz. Ali'den *radıyallahu anh* rivayet edilen ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (هَذَا وُضُوءُ مَنْ لَمْ يُحْدِثْ) ***"Bu, abdesti bozulmamış olanın abdestidir"***[400] ifadesini içeren haberin aslı şöyledir:

Şu'be'nin bildirdiğine göre Abdülmelik b. Meysere, Nizal b. Sebure'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ali *radıyallahu anh* öğle namazını kıldı. Sonra avluda oturdu. İkindi vakti olunca bir testi su getirilmesini emretti. Getirilen suyla ellerini, yüzünü ve kollarını yıkadı. Başını ve ayaklarını meshetti ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle yaptığını gördüm ve (هَذَا وُضُوءُ مَنْ لَمْ يُحْدِثْ) ***"Bu, abdesti bozulmamış olanın abdestidir"*** buyurduğunu işittim.

Abdesti bozulmayan kimsenin abdest üstüne aldığı abdestte ayaklarını yıkamayıp meshetmesinin caiz olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Şu da var ki mezkûr ayet, ayakların yıkanması manasına geldiği gibi meshedilmesi manasına da gelebileceğine göre biz bu ayeti, ayaklar çıplak iken yıkanmalarının, mest giymiş iken meshedilmesinin farz olduğu şeklinde bir delil olarak kullanırız.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Teyemmümde baş ve ayakların temizliği devre dışı olması, abdestte ayakların yıkanmasının değil de meshedilmesinin gerektiğine delalet eder."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz, ayette ayakları yıkamanın kastedilmediğini gerektirmektedir. Ama yıkama durumunda da farzın yerine getirilmiş olacağı hususunda da ihtilaf yoktur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* uygulamasında yıkamanın yeriniteyemmüme bıraktığı hususunda ümmetin hiçbir ihtilafı yoktur. Yine cünüplükten dolayı bedenin tümünün yıkanması gerekirken, su bulunamaması halinde yıkamanın yerini teyemmüme bıraktığı da bilinmektedir. Şu hakde abdest yerine teyemmüm edilirken baş ve ayakların temizliği, yerlerini teyemmüme bırakmaktadırlar. Her ne kadar teyemmümde ayaklar toprakla meshedilmeseler de yapılan teyemmüm, ayakları yıkama yerine geçmektedir.

400 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/121

Fasıl

Topuk kemikleri olarak tercüme ettiğimiz (الْكَعْبَيْنِ)'in manası üzerinde ihtilaf edilmiştir. Mezhebimiz fakihlerinin büyük çoğunluğu ve diğer ilim erbabı, bunların ayak bileğiyle bacak eklemi arasında iki yandaki çıkıntılı kemikler olduklarını söylemişlerdir.

Hişam'ın Muhammed'den naklettiği görüşe göre bu, ayaktaki tarak kemiğinin üst tarafındaki tümsek gibi olan kemik olup üzerine ayakkabı ipi bağlanır. Fakat sahih olan, birinci görüştür. Zira Yüce Allah, (وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ) **"Her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın"** buyurmuştur. Bu da her ayakta iki topuk kemiği (كَعْب) bulunduğuna delalet etmektedir. Şayet her ayakta sadece birer tane (كَعْب) bulunsaydı o zaman ayette(الْكَعْبَيْنِ) yerine (اِلَى الْكِعَابِ) denirdi.

Buna benzer bir ayette de şudur:

(اِنْ تَتُوبَا اِلَى اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا)

"(Ey peygamber'in eşleri!) Eğer siz ikiniz Allah'a tövbe ederseniz, ne iyi. Çünkü kalpleriniz kaydı."[401]

Her insanın bir kalbi olduğuna göre Yüce Allah, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* iki eşinin kalplerini kendilerine izafe ederken çoğul kalıbı olan "kulûb" kelimesiyle izafe etmiştir. Topuk kemikleri ayaklara tesniye/ikil kalıbında (الْكَعْبَيْنِ) kelimesiyle izafe edilmiştir. Bu da her ayakta iki topuk kemiğinin bulunduğuna delalet eder.

Topuk kemiği dediğimiz (الْكَعْبَيْنِ) nin ayak bileğiyle bacak bağlantısı arasında ve iki yandaki çıkıntılı kemikler olduğunu ispatlayan delillerden biri de şu rivayettir:

Kendisini yalancılıkla itham edemeyeceğim birinin bildirdiğine göre Câmi' b. Şeddad, Tarık b. Abdillah el Muharibi'nin *radıyallahu anh* şöyle

401 Tahrim, 66/4

dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem,* üzerinde kırmızı bir cübbeyle Zülmecaz panayırında gördüm. Şöyle diyordu:

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ، قُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ تُفْلِحُوا) ***"Ey İnsanlar! La ilahe illallah deyin kurtuluşa erin."***

Bir adam da arkasından kendisini takip ediyor ve onu taşlıyordu. Ökçesini ve topuk kemiklerini kanatmıştı. Çevredekilere de "Ey İnsanlar! Buna uymayın. Bu yalancıdır" diyordu. Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem* göstererek "Kim bu?" diye sordum. Abdülmuttalib'in oğlu, dediler. "Arkasından gidip onu taşlayan şu adam kim?" diye sordum. "Bu da Abdüluzza Ebu Leheb'dir"dediler.[402]

Bu rivayet (كَعْب) yani topuk kemiğinin, ayağın yan tarafındaki çıkıntılı kemik olduğuna, (tarak kemiğinin üst tarafındaki tümsekvari kemik olmadığına) delalet etmektedir. Çünkü arkadan gelen bir kimsenin attığı taşlar ön taraftaki tümseğimsi kemiğe isabet etmez.

Abdullah b. Muhammed b. Şureyh'in bildirdiğine göre Numan b. Beşir *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَتُسَوُّنَّ صُفُوفَكُمْ أَوْ لَيُخَالِفَنَّ اللهُ بَيْنَ وُجُوهِكُمْ أَوْ قُلُوبِكُمْ)

"Ya saflarınızı düzgün tutarsınız ya da Allah yüzlerinizi (veya kalplerinizi) birbirine muhalif kılar."[403]

Numan *radıyallahu anh* dedi ki: "(Peygamber efendimizin böyle buyurmasından sonra bizden birinin topuk kemiklerini (namazda) yanında duran arkadaşının topuk kemiğine, omuzunu da onun omuzuna âdeta yapıştırdığını gördüm."

Bu rivayet de (كَعْب) yani topuk kemiğinin anlattığımız gibi, ayağın iki yanındaki çıkıntılı kemik olduğuna delalet etmektedir. Doğrusunu Allah bilir.

402 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 8/314

403 Ebu Avane Yakub b. İshak el-İsferayini, Müstahrecu Ebi Avane: 4/173

Mestler Üzerine Meshetme Konusunda Farklı Görüşler

Mezhebimiz fakihlerinin tamamı, Sevri, Hasan b. Salih, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Mukim kimse mestlerinin üzerine bir gün ve bir gece süreyle, seferi kimse ise üç gün ve üç gece süreyle meshedebilir."

Mâlik ile Leys'ten rivayet edilen görüşe göre mestler üzerine mesh, vakit ile sınırlı değildir. Kişi ayakları temiz iken mestlerini giydikten sonra dilediği sürece mestlerinin üzerine meshedebilir. Mâlik, mukim ile seferinin bu hükümde birbirlerine eşit olduklarını söylemiştir. Mâlik'in ashabı, bunun mezhebin sahih görüşü olduğunu söylemişlerdir.

İbn Kasım'ın Mâlik'ten rivayet ettiği bir görüşe göre, seferi kimse meshedebilir ama mukim kimse meshedemez. Yine İbn Kasım, Mâlik'in mestler üzerine meshi zayıf bir görüş olarak gördüğünü bildirmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mestler üzerine mesh uygulaması, bilgi gerektirecek derecedeki meşhur ve mütevatir rivayetlerle sabit olmuştur.

Bu sebeple Ebu Yusuf dedi ki: Mestler üzerine mesh rivayeti gibi meşhur ve müstefiz rivayetlerle gelen sünnet ile Kur'an'ın neshedilmesi caizdir. Mestlerin üzerine meshetme konusunda bildiklerimizi sahabilerden hiçbiri reddetmemiş ve onlardan hiçbiri, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mestler üzerine meshettiği hususunda asla şüphe etmemiştir. Yalnız Mâide suresinin inişinden önce mi yoksa ondan sonra mı meshettiği hususunda ihtilaf edilmiştir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* meshi süreli kıldığını, mukim için bir gün ve bir gece, seferi içinse üç gün ve üç gece süre tanıdığını Hz. Ömer, Hz. Ali, Safvan b. Assal, Huzeyme b. Sabit, Avf b. Mâlik, İbn Abbas ve Aişe validemiz (Allah hepsinden razı olsun) rivayet etmişlerdir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mestleri üzerine süre kaydına tabi olmaksızın meshettiğini Sa'd b. Ebi Vakkas, Cerir b. Abdullah el Beceli, Huzeyfe b. Yeman, Muğire b. Şu'be, Ebu Eyyub el-Ensari, Sehl b. Sa'd, Enes b. Mâlik, Sevban, Amr da babası Ümeyye'den, Süleyman da babası Büreyde'den naklen rivayet etmişlerdir.

A'meş'in bildirdiğine göre İbrahim, Hemmam'dan nakline binaen Cerir b. Abdillah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest aldığını ve mestleri üzerine meshettiğini gördüm."[404]

A'meş, İbrahim'in şöyle dediğini nakletti: "Hadis ehli, Cerir'inrivayet ettiği (bu) hadise şaşıyorlardı. Çünkü Cerir, Mâide suresinin nüzulünden sonra Müslüman olmuştur."

Ama bu hadisler bize meşhur ve müstefiz olarak ulaşmış olup ravilerinin sayısı çoksa ve çok sayıdaki bu ravilerin yalan üzerinde ittifak etmeleri, yanılmaları ve dalgınlık gösterip hata etmeleri imkânsız hale gelmişse, ayetin hükmüyle beraber bu hadisleri de delil olarak kullanmamız gerekir. Önce de açıkladığımız gibi, ayette meshe ihtimal vardır. Biz de bu meshi, giyilen mestlerin üzerine yapılacak olan mesh şeklinde anlıyoruz. Ayaklar çıplak ise yıkanması gerekir görüşündeyiz. Şu halde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* meshinin Mâide suresinin nüzulünden önce veya sonra olması bizim için fark etmez. Çünkü nüzulünden önce meshetmişse daha sonra gelen ayetler onun bu uygulamasını neshetmemiştir. Bu da ayaklarda mest varsa uygulamanın ayete muvafık olması ihtimalinden ötürüdür. Uygulama ayete muvafık olmasa bile belki de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zatına mahsus olarak mesh caiz görülmüştür. Buna göre çıplak iken ayakların yıkanması emredilmiştir. Ayet, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mestleri meshinden önce inmişse, mesh uygulaması ayetin ifade edebileceği manaya muvafık olduğundan caiz görülmüştür. Her ne kadar bu gibi mütevatir ve yaygın hadislerle ayeti neshetmek caiz ise de bu, ayetin ayakları yıkama emrinin neshi sayılmaz. Aksine bu, ayetin maksadını açıklamaktır.

Mestler üzerine meshin caizliği sabit olduğuna göre, önce açıkladığımız gibi mukim ve seferi kimselerin mestlerini belirli bir süre meshedebilecekleri de sabit olmuştur. Şayet mesh süresi iptal olursa mesh de iptal olur. Mesh sabit olursa süre de sabit olur.

Bu görüşe muhalefet eden bir kimse şu rivayetleri kendi görüşü için bir delil olarak ileri sürebilir: Hz. Ömer *radıyallahu anh*, ziyaretine gelen ve

404 İbn Mâce, Taharet, 84

cuma günü mestlerinin üzerine mesheden Ukbe b. Âmir'e *"Sünnete uygun hareket ettin"*[405] demiştir.

Hammad b. Zeyd'in bildirdiğine göre Kesir b. Şenzir, seferde mestler üzerine meshe dair bir soruya muhatap olan Hasan'ın şöyle cevap verdiğini rivayet etmiştir: "Biz Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı ile sefere çıkardık. Mestlere meshetmede bir süreye tabi olmazlardı."

Bu rivayetleri bize karşı delil olarak ileri süren muhalifimize deriz ki: Said b. Müseyyeb, mestlere mesh konusunda kendisine itirazda bulunan Abdullah b. Ömer'e babası Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: *"Ey oğulcuğum! Amcan (Said) senden daha iyi bir fakihtir. (Mestler üzerine meshin süresi) seferi kimse için üç gün ve üç gece, mukim kimse için ise bir gün ve bir gecedir."*[406]

Süveyd b. Gafle, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* mestler üzerine meshin süresi konusunda şöyle dediğini rivayet etmiştir: *"Mestler üzerine meshin süresi, seferi kimse için üç gün ve üç gece, mukim içinse bir gün ve bir gecedir."*

Açıkladığımız müddete bağlı kalarak Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* mestlere mesh için bir süre tahdidinde bulunduğu sabit olmuştur. Cumadan cumaya kadar mestleri üzerine mesh ettiğini söyleyen Ukbe'ye *"Sünnete uygun hareket ettin"* demesi, muhtemelen şu anlamda söylenmiş bir sözdür: Sen mestlerine mesh etmekle sünnete uygun hareket ettin.

"Cumadan mestlerinin üzerine mesheden..." ifadesiyle de meshin caiz olacağı şekilde Cuma günü meshetti manası kastedilmiştir. Mesela bir kimse "Bir ay süreyle mestlerime meshettim" derse, bu kişi, meshin caiz olacağı şekilde bir ay süreyle mestleri üzerine mesh yaptığını söylemeyi kastetmiş olur. Yoksa bilindiği gibi anılan rivayette adı geçen Ukbe b. Âmir, mestleri cumadan cumaya kadar bir hafta süreyle ayağından çıkarmaksızın meshettiğini söylemiş değildir. Meshe ihtiyaç duyduğu ve de meshin caiz olacağı vakitte meshettiğini söylemek istemiştir. Mesela "Mekke'de bir ay Cuma namazı kıldım" dediğinizde, Cuma namazını kılmanın caiz olacağı vakitte kıldığınızı söylemeyi kastetmiş olursunuz.

405 İbn Mâce, Taharet, 87
406 Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, el-Âsâr: 1/12

Doğrusunu Allah bilir ya, Hasan'ın, "Biz Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı ile sefere çıkardık. Mestlere meshetmede bir süreye tabi olmazlardı" ifadesiyle şu mana kastedilmiştir: Seferdeki sahabiler çoğunlukla iki ile üç gün arasında mestlerini ayaklarından çıkarıyorlardı. İnsanların âdet edindikleri gibi sürekli üç gün ayaklarında giyili tutup da meshetmiyorlardı. Hemen hemen hiç çıkarmaksızın ayaklarında üç gün süreyle giyili tutmuyorlardı. Bu rivayet, ayaklarından hiç çıkarmaksızın mestlerine üç günden fazla süreyle meshettiklerine delalet etmemektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Huzeyme b. Sabit *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْمَسْحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ لِلْمُسَافِرِ ثَلاثَةُ أَيَّامٍ وَلِلْمُقِيمِ يَوْمٌ)

***"Mestler üzerine mesh(in süresi) seferi için üç gün, mukim için bir gündür."*[407]**

Hadisin ravisi Huzeyme *radıyallahu anh* diyor ki: "Eğer sürenin artırılmasını isteseydik Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bizim için artırırdı."

Ubeyy b. Ammare'den *radıyallahu anh* gelen bir rivayette şöyle denilmektedir:

(قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ أَمْسَحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ؟ قَالَ: «نَعَمْ
يَوْمًا» . قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ وَيَوْمَيْنِ؟ قَالَ: «نَعَمْ وَثَلَاثَةً»
قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ وَثَلَاثَةً؟ قَالَ: «نَعَمْ وَمَا شِئْتَ»)

Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* dedim ki:

- Ey Allah'ın Resûlü, mestler üzerine meshedeyim mi?

-Evet, bir gün süreyle (meshedebilirsin).

- Ey Allah'ın Resûlü, iki gün süreyle olur mu?

---

407 Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud el-Beğavi, Şerhu's-Sünne: 1/462

-Evet, üç gün süreyle de olur.

- Ey Allah'ın Resûlü, üç gün mü?

-Evet ve de dilediğin kadar."[408]

Başka bir rivayette bu sürenin yedi güne kadar uzatıldığı bildirilmektedir.[409]"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Huzeyme'nin rivayetinde geçen "Eğer sürenin artırılmasını isteseydik Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bizim için artırırdı" ifadesi, ravinin bir zannıdır. Oysa zan, hak namına hiçbir şeyin yerini tutmaz.

İbn Ebi Ammare'nin rivayet ettiği hadise gelince bunun kuvvetli olmadığı söylenmiştir. Senedi üzerinde ihtilaf edilmiştir. Bu hadis sabit olsa bile "Dilediğin kadar süreyle meshedebilirsin" ifadesi, üç günü geçmemek şartıyla manasına gelmektedir. Mesh süresini bildirmeye dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* meşhur ve müstefiz olarak gelen hadislere, çeşitli manalara ihtimali olan bu gibi şaz haberlerle itiraz etmek caiz değildir.

Hadisin Olduğu Yerde Aklî Delile Yer Yoktur.

Mestler üzerine mesh caiz olduğuna göre, başın meshinde olduğu gibi bunun süre ile kayıtlı olmaması gerekir, denilecek olursa biz deriz ki: Hadisin olduğu yerde aklî delile yer yoktur. Meshin süresiyle ilgili hadisler sabit ise artık onların yanında aklî delile yer kalmaz. Ama hadisler sabit değilse o zaman söylenecek şey, sabit olup olmadığına ilişkin olmalıdır. Meshin süreli olduğuna dair hadisler, reddedilemeyecek şekilde meşhur ve müstefiz rivayetler olarak bize ulaşmışlardır. Şunu da ifade edelim ki başın meshi ile mestler üzerine mesh arasındaki fark, aklî bakımdan da apaçık ortadadır. Şöyle ki: Başın meshi, asli bir farzdır. Başka bir şeyin bedeli değildir. Mestler üzerine meshetmekse, ayakları yıkama imkânı bulunduğu ve hiçbir zaruret de olmadığı halde ayakları yıkamanın yerine yapılmaktadır. Öyleyse ayakları yıkamanın yerine ancak belirli bir süre boyunca mestler üzerine meshedilebilir.

---

408 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 1/202

409 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/419

Sargı Üzerine Meshetmek Ebu Hanife'ye Göre Müstehaptır.

Sargı üzerine mesh, yaralı organı yıkamanın bedeli olduğu halde süresiz olarak caiz görülmüştür, denilecek olursa biz deriz ki; Ebu Hanife'nin görüşüne göre bu soru hükümsüzdür. Çünkü o, sargı üzerine meshi vacip görmemektedir. Ona göre bu mesh müstehaptır. Terkedilmesi abdeste zarar vermez. Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre de sargı üzerine mesh zorunlu değildir. Kişi ancak teyemmüm gibi bir zaruret zamanında ancak bu meshi yapmaktadır. Mestler üzerine meshetmeksezaruretsiz olarak caizdir. Bu sebeple başın meshi ile mestler üzerine meshin hükmü birbirinden ayrılmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Meshin caizliğinin sefer haliyle sınırlı olduğunu, çünkü bu konuda rivayetler bulunduğunu, ikamet halinde meshin caiz olmadığını siz de reddetmediniz. Rivayete göre bu mesele Hz. Aişe'ye *radıyallahu anh* sorulduğunda o, "Bunu Ali'ye sorun. Çünkü o, yolculuklarında Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*beraberindeydi." Bu da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ikamet halindeyken mestler üzerine meshetmediğine delalet etmektedir. Çünkü meshetmiş olsaydı, Hz. Aişe böyle bir durumdan habersiz kalmazdı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hz. Aişe validemize muhtemelen seferilikteki meshin süresi sorulmuştur. O da soran kişiyi Hz. Ali'ye *radıyallahu anh* havale etmiştir. Yine Hz. Aişe validemiz, hem seferiler hem de mukimler için mesh müddetiyle ilgili hadisi rivayet edenlerden biridir. Ayrıca seferinin mesh süresini bildiren hadiste mukimin de mesh süresini bildiren ifadeye yer verilmiştir. Bu hadis seferi hakkında sabit ise mukim hakkında da sabittir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mukim iken abdestte ayaklarını yıkadığına ve (ayaklarında yıkanmamış yer bırakılan kimseler için) ***"Topukların ateşten vay haline!"***[410] buyurduğu mütevatiren rivayet edilmiştir, denilecek olursa, biz şöyle deriz: Bu, ancak ayakların çıplak olduğu zamanda söz konusudur.

---

410 Müslim, Taharet, 9

Hazar haline göre sefer haline mahsus olarak namazların kısaltılması, teyemmüm etme ve oruç tutmama gibi bazı hükümlerin hafifletilmesi caizdir, denilecek olursa, biz şöyle deriz: Biz kıyasa dayanarak meshi mukime ve müsafire mübah kılmış değiliz. Aksine biz bunu hadislere dayanarak mübah kılmışızdır. Dolayısıyla seferilikte de mukimlikte de meshin icabatı birbirine eşittir. Burada mukayese yapmanın anlamı yoktur.

Fakihler mesh konusunda başka bir bakımdan ihtilaf etmişlerdir.

Mezhebimizin fakihleri dediler ki: "Bir kişi ayaklarını yıkayıp mestlerini giydikten sonra abdest bozucu bir durum meydana gelmeden abdestini tamamlar ve bundan sonra abdesti bozulduğunda mestleri üzerine meshedebilir." Sevri de bu görüştedir. Mâlik'in de aynı şeyi söylediği rivayet edilmiştir.

Ancak Şafiî bunu yeterli görmeyip mestlerin tam olarak abdest alındıktan sonra giyilmesi gerektiğini söylemiştir.

Mezhebimiz fakihlerinin delili şu hadis-i şeriftir:

(يَمْسَحُ الْمُقِيمُ يَوْمًا وَلَيْلَةً، وَالْمُسَافِرُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيَهَا)

"Mukim bir gün bir gece, misafir ise üç gün üç gece süreyle meshe-der." [411]

Görüldüğü gibi hadis-i şerifte mestlerin tam bir abdest almadan önce giyilmesiyle tam bir abdest aldıktan sonra giyilmesi arasında bir ayrım yapılmamıştır.

Şa'bi, Muğire b. Şube'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest aldı. Eğilip mestlerini ayaklarından çıkarmak istedim. ***"Bırak onları. Çünkü ben onları temiz olarak giydim" dedi ve sonra da mestlerinin üzerine meshetti.*** [412]

411 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/174
412 Buhari, Vüdu' 49; Müslim. Taharet 79

Hz. Ömer b. Hattab'ın *radıyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ayaklarını temiz (yıkamış) olarak mestleri giyersen artık onların üzerine meshedebilirsin."

Ayaklarını yıkayan kimse, diğer abdest organlarını yıkamış olmasa da ayaklarını temizlemiş olur. Bu tıpkı şuna benzer: Bir kimse bir rekât namaz kıldığında namazın tamamını kılmış olmasa da onun için "Bir rekât kıldı" denir. Tam abdest almadan sadece ayakları yıkadıktan sonra mestleri giymeyi caiz görmeyenler, bu haldeyken mestleri giymiş olanların mestleri ayaklarından çıkarmalarını ve abdest aldıktan sonra giymeleri gerektiğini söylemektedirler. Mestlerin mesh vaktine kadar ayakta durmaları da böyledir. O zaman da aynı şeyin yapılması gerektiğini söylemektedirler. Çünkü ayakta giyili kalması, yeni giyilmiş olması gibidir.

[Çorap Üzerine Meshetme Konusu]

Çorap üzerine mesh konusunda da farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Ebu Hanife ile Şafiî, deriyle kaplı olmayan çorapların üzerine meshi caiz görmemişlerdir.

Tahavi'nin Mâlik'ten naklettiği görüşe göre deriyle kaplı olsalar da çoraplar üzerine meshedilmez. Mâlik'in ashabından bazılarının naklettiklerine göre tıpkı mestler gibi deri ile kaplı olmadığı takdirde çorap üzerine meshedilmez.

Sevri, Ebu Yusuf, Muhammed ve Hasan b. Salih dediler ki: "Deriyle kaplı olmasalar bile kalın çoraplar üzerine meshedilebilir."

Bunda asıl olan şudur: Önce de belirttiğimiz gibi abdestle ilgili ayetteki maksadın, ayakların yıkanması olduğu sabit olmuştur. Mestler üzerine mesh edilebileceğine dair mütevatir rivayetler gelmiş olmasaydı biz de bu meshi caiz görmezdik. Buna dair sahih hadisler geldiğine ve bunları abdest ayetiyle birlikte birer delil olarak kullanmaya muhtaç olduğumuza göre, meshe ihtimalleri olduğu için bunları ayete uygun bir şekilde delil olarak kullandık. Kalan kısmı da ayetin maksadına ve gereklerine bıraktık. Mestler üzerine meshe dair rivayetler derecesinde kuvvetli rivayetler, çoraplar üzerine meshe dair de gelmedikleri için, ayakları yıkamanın hükmü-

nü ayetin maksat ve muradına uygun olarak bıraktık ve bunun hükmünü başka bir yere taşımadık.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Muğire b. Şube *radıyallahu anh* ile Ebu Musa *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, çorapları ve ayakkabıları üzerine meshettiğini rivayet etmişlerdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Muhtemelen o çoraplar deriyle kaplıydılar. Bu, ihtilaf konusu olan bu meselede sizin lehinize bir delil değildir. Çünkü burada genel hüküm ifade eden bir hadis yoktur. Ancak yapılan ve nasıl yapıldığını bilmediğimiz bir fiilin anlatımı vardır. Ayrıca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdesti bozulmamış olduğu halde o abdesti alırken böyle yapmış da olabilir. (Bozulmamış abdest üzerine alınan abdestte bu gibi bazı şeylere müsamaha gösterilebilir.) Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir defasında abdest alırken çıplak ayakları üzerine meşhetmiş ve ***"Bu, abdesti bozulmamış kimsenin aldığı bir abdesttir"***[413] buyurmuştur.

Çorapların üzerine meshin caiz olmayışının aklî delili şudur: Fakihlerin tamamı, ayaklara çorap gibi sarılan bir bez üzerine meshi caiz görmemişlerdir. Çünkü normalde bu sargı bezi ile yürünemez. Çoraplar da böyledir. Ama çoraplar deriyle kaplı olsalar, mest ve potin mesabesinde olurlar ve onlarla yürümek mümkündür. Bilindiği gibi fakihler, deriyle kaplı çoraplar üzerine meshetmenin caiz olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Yürüme ve diğer kullanım bakımından mest gibi olduktan sonra çorabın tamamının veya bir kısmının deriyle kaplı olması arasında bir fark bulunmamaktadır.

[Sarık Üzerine Meshetme Konusu]

Sarık üzerine mesh konusunda da farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Mezhebimizin fakihleri, Mâlik, Hasan b. Salih ve Şafiî, sarığın ve başörtüsünün üzerine meshetmenin caiz olmadığını söylemişlerdir.

Sevri ve Evzai dediler ki: "Sarık üzerine meshedilebilir."

413 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/121

Birinci görüşün sahih olduğunun delili, (وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ) **"Başlarınıza mesh edin"** ayetidir. Bu ayetin hakikî manası, suyun başa temas ettirilmesini gerektirmektedir. Sarığa mesheden kimse ise gerçekte başını meshetmiş olmaz. Dolayısıyla bu şekilde aldığı abdestle kıldığı namaz geçerli olmaz. Ayrıca başın meshedilmesi gerektiğine dair mütevatir rivayetler vardır. Sarık üzerine meshetmek caiz olsaydı, mestler üzerine meshetme konusunda gelen rivayetlerin derecesinde sarığa meshetme konusunda da kuvvetli rivayetler gelirdi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sarığa meshettiğine dair mütevatir rivayetler gelmediğine göre sarığa meshetmek iki bakımdan caiz olmamaktadır:

1-Abdestle ilgili ayet, başın meshedilmesini gerektirmektedir. Bilgi gerektiren, mütevatir bir haber olmadan ayetin gereğini bırakıp başka bir şeye yönelmek caiz değildir.

2-Bu konudaki ihtiyaç geneldir. Böyle durumlarda ancak mütevatir haberler delil olarak kabul edilir. Ayrıca İbn Ömer'in *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği hadiste anlatıldığına göre;"Efendimiz *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest organlarını birer defa yıkayıp başını meshetmiş ve ***"Bu, abdestin vazifesidir. (Yani) bu olmadan Allah namazı kabul etmez"*** buyurmuştur."[414]

Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu şekilde abdest alırken başını meshetmiştir. Sarığa meshetme durumunda alınan abdeste abdest denmez. Sonra kendisinin bu şekilde almış olduğu abdest olmadan namazın geçerli olmayacağını bildirmiştir. Önceki sayfalarda nakletmiş olduğumuz Hz. Aişe hadisinde de anlatıldığı gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest organlarını birer defa yıkayıp başını meshederek abdest almış, sonra da, ***"Bu, Allah'***ın üzerimize farz kıldığı abdesttir**"** buyurmuş ve başın suyla meshedilmesinin üzerimize farz olduğunu, bu yapılmadan alınan abdestle kılınan namazın geçerli olmayacağını haber vermiştir.

Muhaliflerimiz Bilal *radıyallahu anh* ve Muğire b. Şube'nin *radıyallahu anh* rivayet ettikleri (أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ وَالْعِمَامَةِ)

---

414 Ebu'l-Kasım Abdulmelik b. Bişran, Emali İbn Bişran: 1/276; İbn Mâce, Taharet, 48

"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem **abdest aldı ve mestler ile sarık üzerine meshetti."[415]

Raşid b. Sa'd'ın Sevban'dan rivayet ettiği şu haberi itiraz mahiyetinde birer delil olarak ileri sürebilirler:

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* düşmana karşı bir müfreze gönderdi. Bunlar soğuk alıp hastalandılar. Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerine, (أَمَرَهُمْ أَنْ يَمْسَحُوا عَلَى الْعَصَائِبِ وَالتَّسَاخِينِ) ***"Onlara sargı, bandaj gibi ayakları sıcak tutmak için giyilen şeylerin üzerine meshetmelerini emretti."***[416]

Bu itirazın sahiplerine şöyle cevap verilebilir: Delil olarak ileri sürdüğünüz haberlerin senedi muzdariptir. Bu senedlerde meçhul kişilerin adı geçmektedir. Senedleri müstakim, düzgün olsa yine de bu gibi rivayetlerle ayetin hükmüne karşı çıkılamaz. Önce de açıkladığımız gibi Muğire b. Şu'be'nin hadisinde anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alırken perçemine ve sarığına meshetmiştir. Hadisin bazı rivayetlerinde sarığının kenarına meshettiği, bazı rivayetlerinde ıslak elini sarığının üzerine koyduğu ifade edilmekte ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* perçemi meshetme farizasını yerine getirdikten sonra sarığa da meshettiği bildirilmiştir ki bize göre bu caizdir. Bilal'in rivayet ettiği ise muhtemelen Muğire'nin hadisinde açıklandığı gibidir. Sevban'ın rivayetine gelince bu da Muğire'nin hadisindeki açıklama doğrultusunda anlaşılmalıdır. Yani başın bir kısmı meshedildikten sonra sarığa da meshedilebilir. Doğrusunu Allah bilir.

Abdest Organlarının Birer Defa Yıkanması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Yüzlerinizi yıkayın."

415 Darekutni, Sünen: 1/354; Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/408

416 Ebu Davud, Taharet, 57

Ayetin zahiri, yüzünbir defa yıkanmasını gerektirmektedir. Çünkü ayette sayıdan söz edilmemektedir. Dolayısıyla yıkama emri, yıkama fiilinin tekrarlanmasını gerektirmemektedir. Yüzünü bir defa yıkayan kimse, farzı yerine getirmiş olur.

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bu minval üzere rivayetler gelmiştir.

Bu rivayetlerden bazıları şöyledir:

İbn Ömer'den *radıyallahu anh* gelen rivayette anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest organlarını birer defa yıkayarak abdest almış ve ***"Bu, Allah'***ın üzerimize farz kıldığı abdesttir"[417] buyurmuştur.

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Cabir'in *radıyallahu anh* rivayetlerine göre;***Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***abdest organlarını birer defa yıkayarak abdest almıştır.***[418]

Ebu Râfi *radıyallahu anh*, ***Peygamber'in*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***abdest alırken abdest organlarını üçer defa yıkadığını bir defasında da birer defa yıkadığını ifade etmiştir.***[419]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah'ın bu ayette nass olarak bildirdikleri şeyler, önce de açıkladığımız gibi abdestin farzlarıdır. Abdestte Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnet olarak belirlediği bazı şeyler vardır ki, onları da şu rivayetlerden anlamaktayız:

Abdullah b. Hasan'ın bildirdiğine Halid b. Alkame, Abdülhayr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Hz. Ali *radıyallahu anh* sabah namazını kıldıktan sonra mescidin avlusuna geçip oturdu. Bir süre sonra hizmetçisine, bana temizleyici suyu getir, dedi.Hizmetçisi ona bir kap su ve tas getirdi. Abdülhayr, sözüne devamla dedi ki: Biz de oturmuş ona bakıyorduk. Sağ eliyle kabı alıp sol eline su döktü. Sonra ellerini yıkadı. Sonra kabı sağ eliyle alıp sol eline su döktü

417 Ebu'l-Kasım Abdulmelik b. Bişran, Emali İbn Bişran: 1/276; İbn Mâce, Taharet, 48
418 İbn Mâce, Taharet, 45; Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/84
419 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 1/278

ve ellerini üç defa yıkadı. Sonra sağ elini kaba daldırıp avucunu suyla doldurdu. Ağzına ve burnuna su verdi. Sol eliyle sümkürdü ve üç defa yıkadı. Sonra yüzünü üç defa yıkadı. Sonra sağ elini dirseğe kadar üç defa yıkadı. Sonra sol elini dirseğe kadar üç defa yıkadı. Sonra her iki elini kaba daldırdı ve su üste çıkacak şekilde ellerini dibe indirdi. Sonra ellerini üzerindeki ıslaklıkla birlikte kaldırıp ikisiyle birlikte başını meshetti. Sonra sağ eliyle sağ ayağına su döktü ve sağ ayağını sol eliyle üç defa yıkadı. Sonra sağ eliyle sol ayağına su döktü ve o ayağını da sol eliyle üç defa yıkadı. Ardından avucuyla bir avuç su alıp içti ve sonra şöyle dedi:

(مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى طُهُورِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهَذَا طُهُورُهُ)

"Resûlullah'ın sallallahu aleyhi ve sellem abdestini seyretmek isteyen kimse varsa, işte onun aldığı abdest böyleydi."[420]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* abdestinin keyfiyeti hakkında Hz. Ali'nin *radıyallahu anh*bu rivayetinde anlatılanlar, mezhebimiz fakihlerinin de görüşüdür. Burada anlatıldığına göre Hz. Ali *radıyallahu anh* abdeste başlarken kaptan ellerine su döküp ellerini üç defa yıkamıştır. Bu, mezhebimizin fakihlerine ve diğer fakihlere göre müstehap olup vacip değildir. Ellerinde necaset olmadığı takdirde yıkamaksızın onları su kabına daldırdığında suyu ifsad etmez.

Rivayet olunduğuna göre Hasan-ı Basri, yıkamadan ellerini su kabına daldıran kimse, o suyu dökmelidir, demiş ve fıkıhta sözü geçerli olmayan bazı kimseler de onun bu görüşüne tabi olmuştur. Anlatıldığına göre bazı hadisçiler, uykudan uyanan kimsenin ellerini üç defa yıkamadan su kabına daldırmasını yasaklayan hadisle ilgili olarak, gece uykusu ile gündüz uykusunu birbirinden ayırmışlardır. Çünkü gece uykusunda kişinin bazı tarafları açılabilir. Ellerinin necasetli yerlere değdiğinden emin olamaz. (Onun için gece uykusundan uyandığında ellerini yıkaması emredilmiştir). Gündüz uykusunda ise bazı tarafları açılmaz.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alış şekliyle ilgili olarak Hz. Ali'den *radıyallahu anh* rivayet edilen hadis, bu değerlendirmeyi hükümsüz kılmaktadır. Abdeste başlarken elleri

420 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/85

üç defa yıkamanın sünnet olmasını gerektirmektedir. Zira rivayette bildirildiğine göre Hz. Ali *radıyallahu anh* sabah namazını kıldıktan bir süre sonra, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* nasıl abdest aldığını yanındaki kimselere öğretmek için abdest almış, ellerini su kabına daldırmadan önce ellerini yıkamıştır.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ مَنَامِهِ فَلَا يَغْمِسْ يَدَهُ فِي إِنَائِهِ
حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثًا فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ مِنْهُ)

"Biriniz uykusundan uyandığında, elini üç defa yıkamadan (su) kabına daldırmasın. Çünkü geceleyin elinin nerelere değdiğini bilemez."[421]

Muhammed b. Hasan dedi ki: Önceleri insanlar, tuvalet ihtiyacını giderdikten sonra makatlarını taşla temizlerlerdi. Uykudayken ellerinin makatlarına değip değmediğinden emin değillerdi. Orası ter ve benzeri sebeplerle ıslanır ve elleri de ıslak olan o necaset mahalline değmiş olabilirdi. Ellerine necaset bulaşmış olması ihtimalinden dolayı Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ihtiyat gereği ellerini yıkamalarını emretmişti. Fakihler uykudan uyandıktan sonra elleri bir şeye sürmeden yıkamanın mendup olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Az önce görüşlerini naklettiğimiz kimselerin söyledikleri, şaz bir görüştür. Ayetin zahiri, bu yıkamanın vacip olmasını reddetmektedir.

Ayette (اذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın"** buyrulmaktadır. Ayetin zahiri, elleri kaba daldırdıktan sonra yıkamanın farz olduğunu gerektirmektedir. Kaba daldırmadan önce yıkamanın farz olduğunu söylemek, ayette mevcut olmayan bir şeyi ayete eklemektir. Bunu yapmak da misli olan bir ayet gelmeden veya buna dair bir icma olmadan caiz değildir. Ayeti, uykudan uyananla başkaları hakkında genel hüküm ifade eden bir emir olarak kabul etmek gerekir. Ayetin uykudan uyanan

421 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 15/536

kimsenin ellerini yıkaması gerektiği hakkında indiği rivayet edilse bile, sair hususlar için de elleri yıkamanın caiz olacağı mutlak olarak bildirilmiştir.

Atâ b. Yesar, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, yanında bulunan bazı kimselere şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resûlullah'ın sallallahu aleyhi ve sellem nasıl abdest aldığını size göstermemi ister misiniz?" *Böyle dedikten sonra kendisine bir kap su getirmelerini söyledi. Getirilen su dolu kaptan sağ eliyle bir avuç su aldı. Ağzına ve burnuna su verdi. Sonra bir avuç daha aldı. O suyla sağ elini yıkadı. Sonra bir avuç daha aldı. O suyla da sol elini yıkadı...*[422]

Bu hadiste İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, ellerini yıkamadan kaba daldırdığı haber verilmektedir. Bu da elleri kaba daldırmadan yıkamanın farz olmayıp müstehap olduğuna, Hz. Ali *radıyallahu anh* ile Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* hadislerindeki ellerini kaba daldırmadan yıkadıklarına dair ifadelerin mendupluk manasına geldiğine delalet etmektedir.

Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* bu konuda rivayet ettiği hadis, uykudan uyanan kimsenin ellerini yıkamasının farz olmayıp ihtiyat gereği olduğuna açıkça delalet etmektedir. Çünkü hadiste"Geceleyin elinin nerelere değdiğini bilemez" denilmektedir. Hadiste, uykudan uyanan kimsenin elinde pislik oluşunun kesin olmadığı haber verilmektedir. Bilindiği gibi uykudan önce kişinin eli temizdi. Uyandıktan sonra da temiz olduğu kabul edilir. Bu, temiz olduğunu kesin olarak bilen kimseler için böyledir. Ama elinin necasete bulaştığına dair şüphesi olan kişi için Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, şüpheden kurtulup temizlik hakkında kesin bilgiye ulaşsın diye ellerini yıkamasını emretmiştir. Bu da uykudan uyanan kimsenin ellerini kaba daldırmadan önce yıkamasının müstehap olupfarz olmadığına delalet etmektedir.

İbrahim en-Nehai'nin anlattığına göre Abdullah'ın arkadaşlarına, uykudan uyanan kimsenin ellerini kaba daldırmadan önce yıkaması gerektiğine dair Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadis hatırlatıldığında onlar şöyle

422 Ebu Davud, Taharet, 50

demişlerdir: “Ebu Hureyre, çok yanılan bir kimsedir. Abdest alırken onun taş olukla ne işi olur?”

Eşcaî, Ebu Hureyre’ye “Abdest almak için senin taşolukla ne işin var?” diye sorunca Ebu Hureyre ona, “Senin şerrinden Allah’a sığınırım” karşılığını vermiştir.

Abdullah’ın arkadaşlarının Ebu Hureyre’nin bu hadisine karşı çıkmaları, elleri kaba daldırmadan yıkamanın farz olmasına inanması sebebiyledir. Yoksa Resûlullah’ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında da ondan sonra da Medine’de insanların gidip abdest aldıkları bir taşoluğun varlığı bilinmektedir. Bunu kimsenin inkâr ettiği yoktur. Oradan abdest alabilmek için elin mutlaka oradaki suya daldırılması gerekiyordu. Abdullah’ın arkadaşlarının bu rivayete karşı çıkmaları, oradan suyu avuçlayarak almaya kimse karşı çıkmadığı halde, Ebu Hureyre’nin elleri oraya daldırmadan yıkamanın farz olduğuna inanmasıydı. Onun bu rivayetini reddetmemişler ancak elleri suya daldırmadan yıkamanın farz oluşuna inanmaya karşı çıkmışlardır.

[Kulakların Başla Birlikte Meshedilmesi]

Kulakların başla birlikte meshi konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: “Kulaklar baştan sayılırlar. Onunla birlikte meshedilirler.” Mâlik, Sevri ve Evzai de bu görüştedirler. Mâlik’in bu konudaki görüşünü Eşheb, kendisinden rivayet etmiştir.

İbn Kasım da aynı şeyleri şu ilave ile birlikte Mâlik’ten rivayet etmiştir: “Kulaklar yeni bir su ile meshedilirler.”

Hasan b. Salih dedi ki: “Abdest alan kişi, yüzüyle birlikte kulaklarının içini yıkar. Başını meshederken kulaklarının dış kısmını da mesheder.”

Şafiî dedi ki: “Abdest alan kişi başını meshettikten sonra eline yeni bir su alarak kulaklarını mesheder. Kulakları meshetmek, müstakil bir sünnettir. Kulaklar ne yüzden ne de baştan sayılırlar.”

Kulakların baştan sayıldıklarının ve onunla birlikte meshedilmelerinin gerektiğinin delili, şu rivayetlerdir:

Ubeydullah b. Hüseyin'in bildirdiğine göre Şehr b. Havşeb, Ebu Ümame'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest aldı. Ellerini üç defa yıkadı. Yüzünü üç defa yıkadı. Kollarını üç defa yıkadı. Başını ve kulaklarını meshetti.

(الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ)

"Kulaklar da baştandır" buyurdu.[423]

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Enes b. Mâlik *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Önüyle arkasıyla kulaklar baştandır."[424]

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Ebu Hureyrede *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* benzer rivayette bulunmuşlardır.

Birinci hadis, bizim söylediklerimizin doğruluğuna iki bakımdan delalet etmektedir:

1-Hadiste Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alışı anlatılırken "Başını ve kulaklarını meshetti" ifadesinin kullanılması, kulakların başla birlikte tek suyla meshedilmesini gerektirmektedir. Bir hadise dayanmadan kulakları meshetmek için yeniden su almak gerektiğini söylemek caiz olmaz.

2-***"Kulaklar da baştandır"*** ifadesi ya bize kulakların baştaki yerini tanıtmak için söylenmiştir. Ya da başa tabi olduklarını onunla birlikte meshedileceklerini bildirmek için söylenmiştir. Kulakların baştaki yerini tanıtmak amacıyla söylenmiş olamaz. Çünkü kulakların yeri, gözle apaçık görülüp bilinmektedir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* boş yere ve fayda içermeyen şeyler söylemesi mümkün değildir. Şu halde geriye ikinci şık kaldı. Yani kulakların da başla birlikte meshedileceklerini bildirmek için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurmuştur.

---

423 İbn Mâce, Taharet, 53
424 Darekutni, Sünen: 1/104

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* belki de kulakların baş gibi meshedilmeleri gerektiğini bildirmek maksadıyla böyle buyurmuştur, denilecek olursa, biz şöyle deriz:Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* "Kulaklar da baştandır" ifadesini bu maksatla kullanmış olması mümkün değildir. Zira baş ile kulakların birlikte mesh hükmüne tabi olmaları, kulakların baştan sayılmalarını gerektirmez. Mesela yüz ile ayakların yıkama hükmüne tabi olmalarını gerekçe göstererek 'ayaklar da yüzdendir' diyemezsiniz. Hal böyle olunca "Kulaklar da baştandır" ifadesiyle, kulakların başın bir kısmı gibi olup başa tabi oldukları manasının kastedildiği ispatlanmış olmaktadır. Meseleye başka bir açıdan bakıldığında şöyle diyebiliriz: (الأُذُنَانِ مِنْ الرَّأسِ) hadisindeki (مِنْ) edatı, başka manaya geldiğine dair bir delil bulunmadıkça kısmilik/baziyyet manasına gelir. "Kulaklar da baştandır" ifadesi, kulakların başın bir kısmı olduğu manasına gelmektedir. Böyle olunca da başın diğer kısımları gibi, başla birlikte aynı suyla kulakların da meshedilmesi gerekmektedir.

Konuyla ilgili olarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(مَنْ تَوَضَّأَ فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ، خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ فِيهِ وَأَنْفِهِ، فَإِذَا غَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ وَجْهِهِ، حَتَّى يَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَشْفَارِ عَيْنَيْهِ، فَإِذَا غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ يَدَيْهِ، فَإِذَا مَسَحَ بِرَأْسِهِ خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ رَأْسِهِ، حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ أُذُنَيْهِ)

"Abdest alıp ağzına ve burnuna su veren kimsenin günahları ağzından ve burnundan çıkıp gider. Yüzünü yıkadığında günahları yüzünden dökülüp gider. Hatta kirpiklerinin altından akıp gider. Ellerini yıkadığı zaman günahları ellerinden dökülüp gider. Başını meshettiği zaman günahları başından çıkıp gider. Öyle ki kulaklarından da çıkıp gider."[425]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadiste gözleri yüze eklediği gibi kulakları da başa eklemiştir.

425 İbn Mâce, Taharet, 6

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"On şey fıtrattandır. Bunların beş tanesi baştadır..."*** Böyle buyurduktan sonra ağza ve buruna su vermeyi söylemiştir. Bu, ağızla burunun başın hükmüne dâhil olduklarına delalet etmemektedir. "Kulaklar da baştandır" hadisini de böyle değerlendirmek gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* fıtratla ilgili hadiste "Ağız ve burun, baştandır" dememiştir. Sadece fıtratla ilgili olarak yapılması gereken beş şeyin başta olduğunu söylemiştir. Biz de gözler, ağız ve burun baştadır, diyerek aynı şeyi söylüyoruz. Yüce Allah (لَوَّوْا رُؤُسَهُمْ) **"Başlarını çevirirler."**[426] Burada başlarını çevirirler derken aynı mana kastedilmiştir. (Yani yüzlerini çevirirler). Kaldı ki sizin ileri sürdüğünüz delil, bizim lehimize olan bir delildir. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu cümlenin kapsadığı şeyleri baş olarak adlandırdığına göre kulakların da baştan olması gerekir. Çünkü cümle, kulakları da kapsamaktadır. Mezkûr şeylerden biri, delilsiz olarak bu cümlenin kapsamından çıkarılamaz. (وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ) **"Başlarınıza mesh edin"** buyurmakla, her ne kadar başta da olsa mesh ile yüzü kastetmediği bilinmektedir. Aksine yüzün yukarısını ve kulakların yukarısını kastetmiştir. Sonra Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Kulaklar da baştandır"*** buyurmuştur. Bu da kulakların meshedilen baştan olduğuna dair bir bilgilendirmedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kulaklarını meshetmek için eline yeniden su almıştır. Rubeyyi' binti Muavviz'in *radıyallahu anh* rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başını ve şakaklarını meshettikten sonra kulaklarını meshetti. Bu da kulakları meshetmek için eline yeni bir su almış olmasını gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir:Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kulaklarını meshetmek için eline yeni su aldığına dair ifadenize gelince bunun mutemed bir cihetten rivayet edildiğini bilmiyoruz. Bunun doğru olduğunu kabul etsek bile yine de sizin görüşünüzün doğruluğuna delalet etmez. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kulakları için aldığı su, başının tamamını meshetmek için aldığı sudur. Kulaklar baştan

426 Münafikun, 63/5

sayıldıklarına göre, "Kulakları meshetmek için yeni bir su aldı" ifadesiyle "Başını meshetmek için yeni bir su aldı" ifadesi arasında bir fark yoktur. Baş için alınan su, kulaklar için alınmış demektir. Rubeyyi'nin *radıyallahu anh* "Başını meshettikten sonra kulaklarını meshetti" ifadesinde de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kulaklarını meshetmek için yeni bir su aldığına dair bir delil yoktur. Çünkü meshten sözedilmesi, kulakları için yeni su almış olmasını gerektirmez. Çünkü mesh kelimesi, yeni bir su olmaksızın da meshetme manasına gelmektedir. Bu, şu rivayete benzemektedir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ellerini başının önüne getirerek ve gerisine götürerek başını aynı suyla iki defa meshetti." İkinci meshi yeni bir su almasını gerektirmediği gibi kulaklarını meshederken de yeni bir su alması gerekmez. Çünkü başın önüyle arkasının aynı anda meshedilmesi mümkün olmadığı gibi, başın kulaklarla birlikte de aynı anda meshedilmesi mümkün değildir. Başın meshinden sonra kulakların meshinden sözedilmesinde, başın suyundan ayrı olarak kulaklar için yeni bir su alındığına dair bir delil yoktur.

Peygamber'in Sallallahu Aleyhi ve Sellem"Yüzüm, Kendisini Yaratana Secde Etti" Hadisinin Manası

Birilerişu hadisi ileri sürerek bize itirazda bulunabilirler:

(سَجَدَ وَجْهِي للذي خَلَقَهوَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ)

***"Yüzüm, kendisini yaratan, kulağının ve gözününyerini yarıp (bu organları yerli yerince yerleştiren) Allah'asecde etti."*[427]**

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadisteki (وَجْه) kelimesiyle bildiğimiz "yüz" organı kastedilmemiş, aksine Allah'ın huzurunda secdeye kapanan insanın kendisi kastedilmiştir. Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ)

"O'nun zatından başka her şey yok olacaktır."[428]

427 Tirmizi, Daavât, 32
428 Kasas, 28/88

Bu ayette geçen (وَجْه) kelimesiyle Yüce Allah'ın zâtı kastedilmiştir. Ayrıca mezkûr hadiste geçen (سَمْع) kelimesiyle kulak kastedilmemiştir. Anılan kelimenin kulak hükmünde olduğuna dair bir delil yoktur. Nitekim şair de şöyle demiştir:

إِلَى هَامَةٍ قَدْ وَقَرَ الضَّرْبُ سَمْعَهَا ... وَلَيْسَتْ كَأُخْرَى سَمْعُهَا لَمْ يُوقَرْ

"Başına vurulan darbe işitme gücünü zayıflattı.

Diğeri gibi değil. Onun işitme gücü zayıflamadı."

Bu şiirde işitme gücü ve kulak, başa izafe edilmiştir. Bu da kulakların başa tabi olarak onunla birlikte meshedileceklerine delalet etmektedir. Çünkü farz bir meshe bağlı olmadan sünnet bir meshin yapılacağı, usûlde yoktur. Bilindiği gibi mestler üzerine meshederken meshin parmak uçlarından başlatılarak bacağın dibine kadar uzatılması sünnettir. Farz olansa, ayağın üst tarafının bir kısmının meshedilmesidir. Bizim görüşümüze göre ise meshin üç parmak miktarınca olmasıdır. Muhalifimizin görüşüne göre ise az da olsa mesh denebilecek kadar bir kısmın meshedilmesi yeterlidir.

Abdülhayr'ın rivayet ettiği hadiste anlatıldığına göre Hz. Ali *radıyallahu anh* başının ön kısmı ile arka tarafını meshetmiş, sonra da "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*abdesti böyle idi" demiştir.

Abdullah b. Zeyd el Mazini ve Mikdam b. Ma'dikerib'in rivayetlerine göre *Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, iki elini öne doğru getirip sonra da geriye doğru götürerek başını meshetmiştir. Önce başının ön kısmından başlayıp ensesine doğru meshetmiş, sonra ellerini meshi başlattığı yere geri getirmiştir.*[429]

Bilindiği gibi ense, meshedilmesi farz olan bir yer değildir. Çünkü kulakların alt tarafındaki yerlerin meshedilmesi, mesh farzının yerine getirilmesi bakımından yeterli olmaz. Ancak oralar, meshedilmesi farz olan yerlere bağlı olarak meshedilirler.

429 Darekutni, Sünen: 1/82

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kulaklar, meshedilmesi farz olan yerlerden olmadıklarına göre ağzın ve burnun içine benzemektedirler. Mazmaza ve istinşakta olduğu gibi, kulakların meshi için de yeni su alınması gerekir. Dolayısıyla kulakların meshi, başka bir şeye bağlı olmayan müstakil bir sünnet olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz doğru değildir. Çünkü ense, farz olan meshin uygulanacağı bir yer değildir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başa tabi kılarak ensesini başıyla birlikte meshetmiştir. Kulaklar da böyledirler. Mazmaza ve istinşaka gelince bunlar, ağzın ve burnun içinin yüzden sayılmaması sebebiyle müstakil birer sünnettirler. Bunlar yüze tabi değildirler. Ağıza ve buruna su vermek için yeni su alınır. Kulaklarla ense ise baştandırlar. Her ne kadar buralara meshetmek farz değilse de, meshedilmesi farz olan yere bağlı olarak buralara meshetmek sünnettir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kulaklar eğer baştan iseler, onların üzerindeki tüyleri tıraş etmekle ihramdan çıkılmış olması gerekir. Kişi ihramdan çıkmak istediğinde başıyla birlikte kulaklarını da tıraş etmesi sünnet olmalıdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bunları tıraş etmek sünnet olmadığı gibi bunları tıraş etmekle ihramdan da çıkılmaz. Çünkü normalde kulakların üstünde saç olmaz. Normalde başın üzerinde saç bulunan kısmının tıraş edilmesi sünnettir. Kulakların üstünde saç bulunması şaz ve az rastlanılır bir şey olduğuna göre, kulakların tıraş edilmesi hükmü düşmüş oldu. Ama meshedilmeleri hükmü düşmüş değildir. Kulaklar asıl olmayıp başa tabidirler dediğimizde, başa meshedilmeden kulağa meshetmeyi caiz görmemiş olmuyor muyuz?Hal böyle olunca nasıl olur da tıraşta onları baştan ayrı asli bir organ olarak kabul edebiliriz?

Hasan b. Salih'in, kulakların içinin yıkanıp dışının meshedilmesi gerektiğine dair görüşüne gelince, bu pek anlamlı görünmemektedir. Çünkü içleri yıkanırsa kulaklar, yüzden sayılmış olurlar ve yıkanmaları farz olur. Dış kısımlarının başla birlikte meshedilmeleri gerektiği görüşüne de katılmıyoruz. Çünkü bu, kulakların baştan olduklarına delalet etmektedir. Oysa biz bir kısmı yüzen, diğer bir kısmı da baştan sayılan bir organ görmüş değiliz.

Mezhebimizin (Hanefî) müçtehitleri dediler ki:Kulaklarının alt tarafını mesheden kişi, farz olan baş meshini yerine getirmiş olmaz. Çünkü kulakların alt tarafı ensedendir. Farz olan mesh yerlerinden değildir. Dolayısıyla oraları meshetmekle farz olan mesh yerine getirilmiş olmaz. Mesela saçları omuzlarına kadar uzayan bir kimse omuzları üzerindeki saçı meshetmekle başını meshetmiş sayılmaz.

Abdest farzları arasına fasıla koymanın hükmü üzerinde fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Abdestin farzları arasına fasıla koymak caizdir."

İbn Ebi Leyla, Mâlik ve Leys dediler ki: "Abdest almakta olan kişi, farzların arasına uzun bir fasıla koyar veya bu arada başka bir işle meşgul olursa abdest almaya baştan başlar."

Bizim görüşümüzün doğruluğunun delili şu ayettir:

(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ)

"Yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın."

Abdest alan kişi her ne şekilde olursa olsun abdest organlarını yıkamakla ayetin gereğini yerine getirmiş olur. Abdestin farzlarını peşpeşe yerine getirmesini ve araya fasıla koymamasını şart koşarsak, nassa ekleme yapmış oluruz. Nassa ekleme yapmaksa onun neshini gerektirir. Bizim görüşümüzün doğruluğuna şu ayet de delalet etmektedir:

(مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ)

"Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ister."[430]

Yüce Allah bu ayette, maksadın temizlik ve güçlüğü gidermek olduğunu haber vermiştir.

430 Mâide, 5/6

Muhalifimizin söylediklerinde ise ayette sözü edilen temizliğin gerçekleşmesinin yanı sıra güçlük de vardır. Buna şu ayetler de delalet etmektedir:

(وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ)

"Sizi temizlemek için üzerinize gökten yağmur yağdırıyordu."[431]

Yüce Allah, peşpeşe yıkama şartı olmaksızın temizliğin suyla gerçekleşeceğini haber vermiştir. Suyun bulunduğu yerde zahiri hükme göre temizlik gerçekleşmiş olur.

(وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا)

"Gökten tertemiz bir su indirdik."[432]

Yani gökten temizleyici bir su indirdik. Bu suyun bulunduğu yerde temizlik gerçekleşir. Temizleyici su ile yıkandığı halde yıkama peşpeşe yapılmadı diye temizlik gerçekleşmedi dersek, Cenab-ı Allah'ın suya verdiği temizleyicilik niteliğini çekip almış oluruz.

Abdestte farzların peşpeşe yapılmasının şart olmadığına şu rivayet de delalet etmektedir:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Hüseyin b. Sa'd babasına naklederek Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Bir adam, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna gelerek "Ey Allah'ın Resûlü, cünüplükten temizlenmek için guslettim ve sabah namazını kıldım. Sabah aydınlandıktan sonra kolumda tırnak kadar bir yere suyun isabet etmemiş olduğunu gördüm" dedi.

431 Enfal, 8/11
432 Furkan, 25/48

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap verdi:

(لَوْ مَسَحْتَ عَلَيْهِ بِيَدِكَ أَجْزَأَكَ)

"Elinle oraya meshetseydin senin için yeterli olurdu."[433]

Guslün üzerinden epeyi bir zaman geçtikten sonra kuru yere meshetmesinin yeterli olacağını bildirmiş ve yeniden gusül yapmasını emretmemişti.

Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh* ile başkalarının rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* abdest alan ama topukları ıslanmadığı için de parlayan bazı kimseleri görünce şöyle buyurmuştur:

(وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ أَسْبِغوا الوُضُوءَ)

"Topukların ateşten vay haline! Abdesti tam alın."[434]

Abdestin farzları arasına fasıla koymanın abdestin geçerliliğine zarar vermeyeceğine şu rivayet de delalet etmektedir:

Rüfaa b. Rafi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Sizden biri, abdestin farzlarını yerine getirmedikçe namazı tamamlanmaz."***[435]

Farzların arasına fasıla koymak, farzları yerine getirilmiş olmaktan çıkarmaz. Çünkü farzlar, Kur'an'da zikredilen belli organlardır. Bunların peşpeşe yıkanması ve araya fasıla konmaması şart koşulmuş değildir. Bu rivayetin başka bir varyantı da başka bir bakımdan bu görüşün sahihliğine delalet etmektedir:

(إِنَّهَا لَا تَتِمُّ صَلَاةٌ لِأَحَدٍ حَتَّى يُسْبِغَ الْوُضُوءَ كَمَا أَمَرَهُ اللهُ تَعَالَى، يَغْسِلُ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، وَيَمْسَحُ بِرَأْسِهِ وَرِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ)

"Şu muhakkak ki bir kimse Yüce Allah'ın kendisine emrettiği şekilde abdesti tam almadan; yüzünü ve dirseklere kadar ellerini yıkayıp ba-

433 Ziyaeddin Ebu Abdillah Muhammed b. Abdilvahid el-Makdisi, el-Ahadisu'l Muhtare: 2/92

434 Müslim, Taharet, 9

435 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/538

***şını meshetmeden ve ayaklarını da topuk kemiklerine kadar yıkamadan namazı tamamlanmaz."*[436]**

Bu hadiste abdest organlarının peşpeşe yıkanmasından söz edilmemiştir. Dolayısıyla farzlar peşpeşe yerine getirilse de aralarına fasıla konulsa da abdest geçerli olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ) **"Yüzlerinizi ve ellerinizi yıkayın"** ayeti, aciliyyet gerektiren bir emirdir. Dolayısıyla bu emrin derhal yerine getirilmesi gerekir. Abdest organlarını yıkamanın arasına fasıla konulacak olursa, abdeste baştan başlamak gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Emrin acil nitelikli oluşu, geniş zaman içinde yerine getirilmesi halinde sahihliğine engel teşkil etmez. Abdest almaya başlamayan bir kimse bir müddet sonra abdest aldığı takdirde bu abdesti geçerli olur. Vakitli olmayan diğer emirler de böyledirler. Emredildiği vakitte yapılmaması, daha sonra yapılması durumunda onu fasit kılmaz ve sahihliğine de engel olmaz. Öyleyse bu gerekçeniz, öncelikle bizim görüşümüzün doğruluğuna delalet etmektedir. Çünkü derhal yıkanan abdest organının yıkanması hepimize göre sahihtir. Geride kalan diğer organları yıkamayı bekletip araya fasıla koymak, önce yıkanmış olan organların yıkanmasını geçersiz hale getirmemelidir. Önce yıkanmış olanı yeniden yıkamayı gerektirmemelidir. Zira tekrar yıkanmasını gerekli kılmak, onun derhal yıkanma hükmünü iptal etmek ve ertelemeli yıkanmasını vacip hale getirmektir. Oysa önce acilen yıkanmış olmasını geçerli saymak gerekir.

Abdest organlarını peşpeşe yıkamak gerektiği görüşünde olanlar İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şu hadisini delil olarak ileri sürmektedirler: *"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem abdest organlarını birer defa yıkadı ve"**Bu, olmadan Allah'***ın hiçbir namazı kabul etmeyeceği abdesttir**"** buyurdu."[437]

"Bilindiği gibiPeygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest organlarını peşpeşe yıkamıştı."

---

436 İbn Mâce, Taharet, 58

437 Ebu'l-Kasım Abdulmelik b. Bişran, Emali İbn Bişran: 1/276; İbn Mâce, Taharet, 48

Bu rivayeti ileri sürenlere cevaben deriz ki: Bu bir iddiadır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest organlarını peşpeşe yıkadığını da nereden çıkarıyorsunuz? Belki de bir vakitte yüzünü yıkamış, bir müddet sonra ellerini yıkamış, diğer organlarını da bu minval üzere yıkamış olabilir. Bunu da yanında bulunan sahabilere abdest organlarını aralıklı yıkamanın caiz olduğunu ifade etmek maksadıyla yapmış olabilir. Kaldı ki abdest organlarını peşpeşe yıkamış olsaydı bile bu, peşpeşe yıkamanın vacip olduğuna delalet etmez. Çünkü "Bu, abdesttir" ifadesi, organları yıkama zamanına değil, yıkama fiilinin kendisine işaret etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Abdest fiilleri namaz fiilerine benzer. Birbirlerine bağlıdırlar. Tamamı yapılmadıkça bazılarının yapılmış olması, bir hüküm ifade etmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz hac ibadeti örneği ile çürütülür. Çünkü hac fiilleri de birbirlerine bağlıdırlar. Mesela Arafat vakfesi yapmayan bir kimsenin ihramı ve önceden yapmış olduğu tavafı geçersiz hale gelir. Ama bundan dolayı hac fiilerinin peşpeşe yapılması vacip değildir. Şunu da belirtelim ki, abdestte diğerlerinden ayrı olarak bazı organları yıkamanın hükmü sabit olur. Mesela bir kimsenin kolunda bir özür olursa, orayı yıkamanın farzlığı düşer. Ama namaz böyle değildir. Çünkü namaz fiilleri birbirlerine bağlıdırlar. Yapılması mümkün ise ya tümü sabit olur ya da tümü düşer. Abdest organlarından bazısını yıkamanın hükmü düşebildiğine göre abdest, ikisi de mükellefe farz olduklarında bu bakımdan namaza ve zekâta benzer. Bunları aralıklı bir şekilde yerine getirmesi caiz olur. Yine namazda fiilerin peşpeşe yapılması, araya fasıla konulmaması gerekir. Çünkü kişi, namaza iftitah tekbiri ile girer. Namaz fiilleri de ancak namaza başlama tekbiri olan iftitah tekbirinin üzerine bina edilirlerse sahih olur. İftitah tekbirini konuşma veya bir fiille iptal ederse, namazın takip eden fiillerini iftitahsız olarak yapması sahih olmaz. Abdest alırken iftitah tekbirine ihtiyaç duyulmaz. Bilindiği gibi abdest alırkenarada konuşmak ve diğer bazı fiilleri işlemek normal karşılanıp abdesti bozmaz. Yalnız abdestin farzlarının peşpeşe yerine getirilmesi gerektiği görüşünde olanlar, abdestin tamamlanmasından önce organların kurumamış olmasını şart koşmuşlardır. Aslında abdest alırken organlardan birinin kurumasının abdestin bozulmasına etkisi olmaz. Bilindiği gibi organların tamamının kurumasının da abdestin bozulmasına etkisi olmaz. Öyleyse bazı organların kurumasının da hükmü böyledir. İtirazcının bu

benzetmesi sahih ve kıyası da doğru olsaydı dâhi burada geçerli olmazdı. Çünkü kıyasa dayanarak nassa ekleme yapmak caiz değildir. Burada kıyasa yer yoktur. Ayrıca bir kişi güneş altında abdest alırken, abdest organlarını peşpeşe yıkasa bile yıkadığı organ, diğerini yıkamadan hemen kuruyuverir. Bu hususta hiç kimsenin ihtilafı yoktur. Ancak bu durum, abdestin bozulmasını gerektirmez. Keza yıkadığı organı bırakıp sonrakini yıkamaya başlayıncaya kadar önceki organın kuruması da abdesti bozmaz.

[Abdest Alırken Besmele Çekmenin Hükmü]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın."

Bu ayet abdest alırken besmele çekmenin farz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, besmele çekmeyi şart koşmaksızın sadece abdest organlarını yıkamakla namaz kılmayı mübah kılmıştır. Mezhebimiz fakihleri ile büyük İslam merkezlerinin fakihleri de bu görüştedirler. Bazı hadisçilerin, abdest alırken besmele çekmeyi farz saydıkları, kasten terk edilmesi durumunda abdestin geçerli olmayacağını, ama unutarak terk edilmesi halinde geçerli olacağını söyledikleri nakledilmiştir. Besmele çekmeden alınan abdestin geçerli olacağına şu ayet delalet etmektedir:

(وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا)

"Gökten tertemiz bir su indirdik."[438]

Bu ayette abdestin geçerliliği, besmele çekme şart koşulmaksızın abdest organlarının temizleyici suyla yıkanmasına bağlanmıştır. Besmeleyi şart koşan, ayetlerde olmayan bir şeyi bu ayetlerin hükmüne eklemiş ve abdest organlarını yıkamayla namaz kılmanın caiz olacağı hükmünü reddetmiş olur.

438 Furkan, 25/48

Abdest alırken besmele çekmenin şart olmadığının sünnetteki delilleri şu rivayetlerdir:

İbn Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest organlarını birer defa yıkayarak abdest aldığını ve şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Bu, abdestin vazifesidir. (Yani) bu olmadan Allah namazı kabul etmez."***[439]

Bu hadiste besmele çekmekten söz edilmemektedir.

Rufaa b. Rafi'nin *radıyallahu anh* rivayetinde anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir bedeviye namaz için abdest almayı öğretirken ona şöyle demiştir:

(إِنَّهَا لَا تَتِمُّ صَلَاةٌ لِأَحَدٍ حَتَّى يُسْبِغَ الْوُضُوءَ كَمَا أَمَرَهُ اللّٰهُ تَعَالَى، يَغْسِلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ)

"Şu muhakkak ki bir kimse Yüce Allah'ın kendisine emrettiği şekilde abdesti tam almadan; yüzünü ve dirseklere kadar ellerini yıkamadan namazı tamamlanmaz..."[440]

Bu hadiste de abdest alırken besmele çekmenin şart olduğu ifade edilmemiştir.

Hz. Ali, Hz. Osman, Abdullah b. Zeyd *radıyallahu anh* ve diğerlerinin, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alış şekliyle ilgili yaptıkları rivayette, bu zâtlardan hiçbiri abdest alırken besmelenin farz olduğunu ifade etmemiş, sadece "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest alışı böyle idi" demişlerdir. Şayet besmele çekmek farz olsaydı mutlaka söylerlerdi. Abdest organlarını yıkama konusunda ve meshetme konusunda gelen rivayetler derecesinde bu konuda da mütevatir rivayetler gelirdi. Çünkü buna Müslümanların genelinin ihtiyacı vardır.

Abdest alırken besmele çekmenin farz olduğu görüşünde olanlar, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği (لَا وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ) ***"Bes-***

439 Ebu'l-Kasım Abdulmelik b. Bişran, Emali İbn Bişran: 1/276; İbn Mâce, Taharet, 48
440 İbn Mâce, Taharet, 58

mele çekmeden abdest alanın abdesti geçerli değildir" [441] hadisi delil olarak ileri sürecek olurlarsa, onlara cevaben şöyle deriz: Kur'an'ın nassının hükmüne, ancak kendisi ile neshin caiz olacağı hadislerle ekleme yapılabilir. Dolayısıyla bu hadise dayanılarak yapılan itiraz, iki yönden geçersizdir: Biri, bizim anlattığımızdır. Diğeriyse umumi belva olan meselelerde ahad haberler delil kabul edilmezler. Bu hadis şayet sahih ise bununla, besmelesiz alınan abdestin geçersiz olacağını değil, faziletinin eksik olacağını bildirmek amaçlanmıştır.

Tıpkı şu hadislerde olduğu gibi:

(لَا صَلَاةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إلَّا فِي الْمَسْجِدِ)

"Mescide komşu olan kimsenin mescit dışında kıldığı namaz geçerli olmaz." [442]

(مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ فَلَمْ يُجِبْ فَلاَ صَلاَةَ لَهُ إلاَّ مِنْ عُذْرٍ)

"Ezanı işitip de mazereti olmadığı halde icabet etmeyen (cemaate gitmeyen) kimsenin (kendi başına kıldığı) namazı geçerli olmaz." [443]

Hades hali abdesti temelden iptal ettiğine göre abdest de namaz gibi olmaktadır. Namaza nasıl ki Allah'ın adı anılarak başlanıyorsa abdeste başlarken Allah'ın adının anılması gerekir, denilecek olursa biz deriz ki: 'Hades hali namazı iptal eder' şeklindeki ifadeniz, bize göre yanlıştır. Çünkü hades hali meydana gelse bile namazın o ana kadar kılınmış olan kısmı, kişi gidip abdest alır ve dönüp kaldığı yerden namaza devam ederse namazı geçerli olur. Şu halde namaza başlarken Allah adının anılması gereği, hades halinin namazı iptal edeceği manasına gelmez. Aksine burada kastedilen şey, namazda kıraatin farz oluşudur. Ayrıca biz bir temizlik olduğu için abdesti, necasetin yıkanmasına kıyaslamaktayız. Yine muhaliflerimiz, besmelenin unutulması durumunda abdestin geçerli olacağı hususunda bize katılmaktadırlar. Böylece muhaliflerimizin görüşü iki bakımdan batıl olmaktadır:

441 İbn Mâce, Taharet, 41

442 Darekutni, Sünen: 2/292

443 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/57

1-Namazda iftitah tekbirinin bilerek veya unutarak terk edilmesi durumunda namaz batıl olur.

2-Abdestte besmele çekmek farz olsaydı, unutulması durumunda da abdest geçerli olmazdı. Zira farz olsaydı, abdestin anılan diğer şartları gibi o da abdestin geçerli olma şartlarından olurdu.

[İstincanın Hükmü]

İstincanın[444] farz olup olmadığı hususunda fakihler ihtilaf etmişlerdir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın."

Bu ayet, istincanın farz olmadığına delalet etmektedir. Çıkış deliğinin dışına sirayet etmemişse, yapılmaması durumunda kılınan namaz da geçerlidir. Fakihler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Yapılmaması her ne kadar hoş karşılanmasa da mezhebimiz fakihleri bu durumda kılınan namazın geçerli olacağını söylemişlerdir. Şafiî, baştan itibaren istincanın yapılmaması durumunda namazın geçerli olmayacağını söylemiştir. Ancak ayetin zahiri, birinci görüşün sahih olduğuna delalet etmektedir. Tefsirde rivayet olunduğuna göre mezkûr ayetin manası şöyledir: "Namaza kalkacağınız zaman abdestiniz yoksayüzlerinizi yıkayın..."

Ayetin devamında da şöyle buyrulmaktadır:

(اَوْ جَاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ
فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا)

"Veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin."

444 *İstincâ*; abdest bozduktan sonra pisliğin giderilmesi, taharet anlamına gelmektedir.

Bu ayet bizim görüşümüzün isabetli olduğuna iki bakımdan delalet içermektedir:

1-Abdestsiz kimsenin abdest organlarını yıkaması ve başını meshetmesi farz olup namaz kılmayı kendine ancak bu şekilde mübah etmesi mümkündür. İstincayı farz sayan kimse, ayetin mübah kıldığını engellemiş olmaktadır.Bu da ayetin neshini gerektirir. Bilgi gerektiren mütevatir hadis olmadan ayetin neshedilmesi caiz değildir. İstincanın farz olduğuna dair böyle bir hadisin mevcut olduğu bilinmemektedir. Bununla birlikte ulema, bu ayetin neshedilmediği ve hükmünün sabit olduğu konusunda görüş birliği etmişlerdir. Bu konuda görüş birliği etmiş olmaları ise istincanın farz olduğu görüşünde olanların söylediklerini iptal etmektedir.

2- ﴿اَوْ جَاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا﴾

"Veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin" ayeti, abdest bozmaktan gelen kimsenin teyemmüm etmesini farz kılmıştır. Bu durumdaki kişinin istinca etmeden teyemmümle namaz kılması mübah görülmüştür. Bu da istincanın farz olmadığına delalet etmektedir.

İstincanın farz olmadığının sünnetteki delili şu rivayetlerdir:

Ali b. Yahya b. Hallad'ın bildirdiğine göre babası, amcası Rufaa b. Rafi'den nakilde bulunarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

﴿إِنَّهَا لَا تَتِمُّ صَلَاةٌ لِأَحَدٍ حَتَّى يُسْبِغَ الْوُضُوءَ كَمَا أَمَرَهُ اللّٰهُ تَعَالَى، يَغْسِلُ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ، وَيَمْسَحُ بِرَأْسِهِ وَرِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾

"Şu muhakkak ki bir kimse Yüce Allah'ın kendisine emrettiği şekilde abdesti tam almadan; yüzünü ve dirseklere kadar ellerini yıkayıp başını meshetmeden ve ayaklarını da topuk kemiklerine kadar yıkamadan namazı tamamlanmaz."[445]

445 İbn Mâce, Taharet, 58

İstinca yapmamakla birlikte sadece abdest organlarını yıkamakla namaz kılmak mübah kılınmıştır.

Husayn el-Harrani'nin bildirdiğine göre Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh*, Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* nakilde bulunarak Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنِ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ , مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَا حَرَجَ وَ
مَنِ اكْتَحَلَ فَلْيُوتِرْ , مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ , وَمَنْ لَا فَلَا حَرَجَ)

"(Büyük abdestini bozduktan sonra) makadını katı şeyle temizleyen kimse bunu tek sayıda yapsın. Böyle yaparsa iyi yapmış olur. Yapmasa da sorumlu olmaz. Gözüne sürme çeken kimse bunu tek sayıda yapsın. Böyle yaparsa iyi yapmış olur. Yapmasa da sorumlu olmaz."[446]

İsticmarı yapmayan (büyük abdest bozduktan sonra makadını temizlemeyen) kimsenin sorumlu olmayacağı bildirilmiştir. Bu da istinca ve isticmarın farz olmadığına delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İsticmar yapmayıp suyla taharet alan kimsenin sorumlu olmayacağı kastedilmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz iki bakımdan yanlıştır:

1-Hadiste suyla taharet almaya yönelme şartı olmaksızın da isticmarın yapılmaması caiz görülmüştür. Suyla taharet almaya yönelmek şartıyla isticmarın terk edilebileceğini söyleyenler, herhangi bir delile dayanmaksızın hadisin hükmünü tahsis etmiş olurlar.

2-Suyla taharet almaya yönelmek şartıyla isticmarın terk edilebileceğini söylemek anlamsızdır. Zira suyla taharet almanın taşla isticmar etmekten efdal olduğu bilinmektedir. İki şeyden efdal olanı yapan kişi için "Sorumlu değildir" ifadesini kullanmak pek de isabetli olmaz. Bu imkânsız bir şey olup Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir şey söylemesi mümkün değildir. Zira böyle bir ifadede bulunmak, yersiz konuşmaktır.

446 Taberani, Müsnedu'ş-Şamiyyin: 1/275

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Selman'ın *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir:

(نَهَانَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَسْتَنْجِيَ بِدُونِ ثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem üçten az sayıda taşla istinca yapmamızı yasakladı."[447]

Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(فليستنج بثلاثةِ أحجارٍ)

"Büyük abdestini yapan üç taşla istinca/temizlik yapsın"[448]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* emri vücub ifade eder.

"Makadını katı şeyle temizleyen kimse bunu tek sayıda yapsın. Böyle yaparsa iyi yapmış olur. Yapmasa da sorumlu olmaz" [449] hadisindeki **"sorumlu olmaz"** ifadesini, isticmarın vacipliğini ortadan kaldırmayacak şekilde yorumlamak gerekir. O zaman hadisi şöyle manalandırmak gerekir: İsticmar'ı hiç yapmayan değil de, tek sayıda olmayıp çift sayıda yapan veya isticmar'ın yerine suyla taharet alan kimsesorumlu olmaz. Böyle manalandırırsak hadisteki emrin vacipliği yerine getirilmiş olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hadislerin ikisini cem ederiz. Her ikisinin de hükmüyle amel ederiz. Birinin hükmünü diğeri sebebiyle düşürmeyiz. İstinca yapma emrini ve terk edilmesi yasağını, istincanın mendupluğu manasında kabul ederiz. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Yapmasa da sorumlu olmaz"*** ifadesini istincanın vacip olmayışı manasında kabul ederiz. Sizin idddia ettiğiniz manada kullanılırsa hadislerden birinin hükmü temelli düşürülmüş olur. Özellikle bizim haberimiz, ayetin nassının içerdiği, istincasız namaz kılmanın caizliğine uygun düşmektedir. İstincanın farz olmadığına, istinca yapmadan namaz kılmanın

447 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 6/234

448 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 2/482

449 Taberani, Müsnedu'ş-Şamiyyin: 1/275

caiz olduğuna delalet eden hususlardan biri de şudur: Su varken ve suyu bırakıp taşla temizlenme zarureti yokken dâhi taşla istinca eden kimsenin kıldığı namazın geçerli olduğu hususunda fakihler icmâ etmişlerdir. İstinca eğer farz olsaydı, bedenin diğer taraflarına çok miktarda necaset bulaştığında taşla değil de suyla temizlik yapıldığı gibi, istincanın taşlarla değil de suyla yapılması gerekirdi. Bu da makattaki azıcık bir necasetin muaf kapsamında olduğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Siz çamaşır üzerinde kurumuş olan meninin ovalanarak giderilmesinin caiz olduğunu söylüyorsunuz. Ama bu, çok miktardaki meninin o haliyle çamaşır üzerinde dururken kılınan namazın geçerli olduğuna delalet etmemektedir. Aynı şekilde istinca yeri de taşla temizlendiğinde kılınan namaz geçerli olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Biz necis de olsa meni için böyle bir uygulamayı caiz gördük. Çünkü meninin kendisinin hükmü hafiftir. Bilindiği gibi çamaşırın hangi tarafına isabet ederse etsin, meninin hükmü aynıdır. Yani ovalamakla giderilmesi yeterli olur. Ama insanın bedenine herhangi bir necaset bulaştığında onu su ve diğer sıvılar dışında başka bir şeyle gidermek caiz değildir. İstinca mahalli olan makattaki necasetin de hükmü aynıdır. Bu ağır necasettendir. Orada bulunmasıyla bedenin başka bir yerinde bulunması arasında bir fark yoktur. Mest üzerinde hacimli bir necasetin görülmesinin hükmü bize sorulduğunda da aynı şeyi söyleriz. Bu necaset de kuruduktan sonra ovalanarak giderilebilir. Ama bedene isabet ederse, giderilmesi ancak suyla olur. Soru sahiplerine şöyle de denilir: İnsan bedeni ile mestin yapıları birbirinden farklı olduğu için hükümleri de birbirinden farklıdır. Mestin derisi kalın olup üzerindeki rutubeti içine çekip kurutmaz. Necasetin hacmi ise hafif ve delikli olupmestteki rutubeti içine çekip kurutur. Ovalanıp kazındığında gider ve geride kendisinden çok az bir şey kalır ki onun da hükmü yoktur. Dolayısıyla ovalama, kazıma ve yıkama bakımından hükümlerinin değişik olması ya necasetin hafifliğinden ötürü kendisiyle ya da isabet ettiği yerle ilgilidir. Böylesine hafif olunca da sudan başka bir şeyle giderilmesi mümkündür. Mesela kılıca kan bulaştığında o kanı silmekle kılıç temizlenmiş olur. Çünkü kılıcın maddesi necaseti kabul etmez; onu kurutur. Dış kısmındaki silinip giderilince üzerinde, önemsenmeyecek ve hüküm ifade etmeyecek kadar az bir şey kalır.

[Abdestte Tertip]

(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Yüzlerinizi yıkayın" ayeti, abdestte tertibin (abdest organlarını ayetteki sıraya göre yıkamanın) farz olduğunu söyleyenlerin görüşlerinin batıl olduğuna, kişinin tercihine göre abdest organlarından bazılarını diğerlerinden önce yıkayabileceğine delil gösterilmektedir. Mezhebimiz müçtehitleri, Mâlik, Sevri, Leys ve Evzai bu görüştedirler.

Şafiî dedi ki: "Kolların yüzden önce, ayakların da kollardan önce yıkanması durumunda alınan abdest geçerli olmaz."

Şafiî'nin bu sözü onu, Selef ulemasının ve fakihlerin icması dışına çıkaran sebeplerdendir. Çünkü Hz. Ali, Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* ve Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dedikleri rivayet edilmiştir:

(مَا أُبَالِي أَيَّ أَعْضَائِي بَدَأْتُ , إِذَا أَتْمَمْتُ الْوُضُوءَ)

"Abdesti tam olarak aldığımda abdest almaya herhangi bir organımdan başlamam benim için önemli değildir."[450]

Bildiğimiz kadarıyla selef ulemasıyla onlardan sonra gelen halef ulemasından bir kimsenin Şafiî'nin bu görüşüne katıldığı rivayet edilmemiştir.

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi (yıkayın)" ayeti, abdestte tertibin farz olmadığına üç bakımdan delalet etmektedir:

1-Ayetin zahiri, tertip şartı aranmaksızın abdest organlarının yıkanmasıyla kılınan namazın geçerli olmasını gerektirmektedir. Çünkü (وُجُوهَكُم) kelimesinden sonra gelen el, baş ve ayakların Arapça karşılıkları olan kelimelerin başındaki (vav) harfi, lügat âlimlerine göre tertip gerektirmemektedir. Müberred ve Sa'leb böyle demişlerdir.

---

450 Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam, Et-Tuhûr: 1/353

Lügat âlimleri dediler ki: "Bir kimsenin (رَأَيْتُ زَيْدًا وَعَمْرًا)"Zeydi ve Amr'ı gördüm" demesi (önce Zeyd'i sonra Amr'ı gördüğü anlamına gelmeyip) sanki (رَأَيْتُ الزَّيْدَيْنِ) "İki Zeyd'i gördüm" veya "İkisini gördüm" demiş gibi olur."

Kelime ve lafız erbabının âdetine göre de bu böyledir. Mesela bir kimse bir başkasının (رَأَيْتُ زَيْدًا وَعَمْرًا) "Zeydi ve Amr'ı gördüm" dediğini işitse, onun verdiği bu haberden kesin olarak önce Zeyd'i sonra Amr'ı gördüğü anlamını çıkarmaz. Aksine ikisini birlikte görmüş olması, hatta Zeyd'den önce Amr'ı görmüş olması da mümkündür. Böylece "vav" ın tertip için olmadığı ispatlanmış oldu.

Fakihler, bir adam (إذَا دَخَلْتُ الدار فأمر أتى طَالِقٌ وَعَبْدِي حُرٌّ وَعَلَيَّ صَدَقَةٌ)"Eve girdiğimde karım boştur, kölem hürdür ve sadaka vermek de adağım olsun" der ve eve girerse bu söylediklerinin biri diğerinden önce değil de hepsinin aynı anda gerçekleşeceği hususunda görüş birliği etmişlerdir.

"Vav" harfinin tertip manasını ifade etmediğine Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de delalet etmektedir:

(لَا تَقُولُوا مَا شَاءَ اللَّهُ وَشِئْتَ وَلَكِنْ قُولُوا مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ شِئْتَ)

"Allah dilerse ve sen de dilersen, demeyin. Lâkin Allah dilerse sonra da sen dilersen, deyin."[451]

"Vav" harfi tertip manasına olsaydı, "sonra" manasına gelen (ثُمَّ) edatı yerinde kullanılırdı. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* ikisi arasında fark görmezdi. Abdest ayetindeki "vav" ların tertip manasına olmadığı ispatlandığına göre, abdestte tertibin farz olduğunu söyleyenler, ayete muhalefet etmiş ve içeriğinde olmayan bir şeyi ayete eklemiş olurlar. Bize göre bu, ayetin neshini gerektirmektedir. Çünkü böyle bir şeyi yapmakla ayetin mübah kıldığı şey haram kılınmış olmaktadır. Ulema, bu ayetin neshedilmediği hususunda ihtilaf etmiş değildir. Böyle olunca da abdestin tertibe uymaksızın alınmasının caiz olacağı ispatlanmış oldu.

451 İbn Mâce, Keffarât, 13

2-Abdestte tertibe uymanın farz olmadığına ayetteki ikinci delalet, şu ilahî buyruktur:

(وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ)

"Başlarınıza mesh edip her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın."

Abdest alırken ayakları yıkamanın gerektiği ve mana bakımından ayakların ellere atfedildiği hususunda büyük İslam merkezlerinin fakihleri arasında ihtilaf yoktur. Buna göre ayetin takdir edilen manası şöyle olur: "Yüzlerinizi, ellerinizi ve ayaklarınızı yıkayın. Başlarınıza da mesh edin." Böylece ispatlanmış oluyor ki ayetin kelimelerinin bu şekilde sıralanmış olmasıyla, abdestin mutlaka bu sıraya uyularak alınmasını amaçlamış değildir.

3-Abdestle ilgili ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır:

(مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ)

"Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ister."

Ayetin bu bölümü, abdestte tertibin düştüğüne iki bakımdan delalet etmektedir.

Birincisi: Allah'ın güçlük çıkarmak istemediğinin yani ibadetleri yapmaya vesile olan taharette darlık ve sıkıntı vermek istemediğinin bildirilmesidir. Taharette, abdestte tertibe uymakta zorluk vardır. Kolaylık ortadan kaldırılmaktadır.

İkincisi: (وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ) **"Fakat O, sizi tertemiz yapmak ister"** ibaresidir. Burada Cenab-ı Allah'ın maksadı ilgili organların yıkanmasıyla abdestin alınmış olacağının, tertibe riayet etmekle etmemek arasında bir fark olmadığının bildirilmesidir. Çünkü Yüce Allah'ın muradı, abdest organlarının yıkanmasıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Birinci şıkka göre sizin de dediğiniz gibi "vav" harfinin tertip gerektirmediğini kabul ediyoruz. Lâkin yüzü yıkama emrinin başındaki "fa" harfi takibiyye manasında olduğu için, abdestte tertibi gerektirmektedir. "Fa" harfinin takibiyye manasına geldiği hususunda lügat erbabı arasında ihtilaf yoktur. Yüce Allah (اذا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın"** buyurduğuna göre lafzın hükmü gereğince, namaza kalkmanın peşi sıra yüzün yıkanması icab eder. Çünkü yüzü yıkama emri olan (فَاغْسِلُوا) kelimesi, namaza kalkma anından bahseden (قُمْتُمْ) kelimesine "fa" harfi ile atfedilmiştir. Dolayısıyla yüzün diğer abdest organlarından önce yıkanması gerekir. Yüzü yıkamada tertip gerektiğine göre diğer organlarda da tertibe uymak gerekir. Çünkü hiç kimse abdest organları arasında bir ayrım yapmamıştır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz tertip iki sebepten dolayı farz değildir. Birinci sebep şudur: (اذا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ) **"Namaza kalkacağınız zaman"** ifadesiyle lafzın hakikati kastedilmemiştir. Çünkü lafzın hakikati namaza kalktıktan sonra abdest almayı gerekli kılmaktadır. Görüldüğü gibi, abdest almak için namaza kalkmak şart koşulmuştur. Burada kalkmak kelimesi kullanılmış ama başka mana kastedilmiştir. Önce de açıkladığımız gibi burada gizli ve mukadder bir kelime vardır. Bu durumdaki ifadeler mecaz oldukları için bunları bir delile dayanmadan kullanmak caiz değildir. Şu halde yüzü yıkama emrinin başında "fa" harfi bulunduğu için, namaza kalktıktan sonra yüzü yıkamanın farz olması görüşü doğru değildir. Çünkü yüzü yıkamanın dayalı olduğu sebep bir delile dayanmaktadır. Bu da soru soranın sorusunu düşürmektedir.

Tertibin farz olmayışının ikinci sebebi şudur: (اذا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın"** ayetinin tertibi gerektirebileceğini bir an için kabul edelim.

Muhaliflerimize deriz ki: Ayette geçen atıf harfleri olan "vav" ların tertib manasına gelmedikleri sabit olduğuna göre ayetin manası şöyle takdir edilir: "Namaza kalkacağınız zaman abdest organlarınızı yıkayın."

Bu durumda namaza kalkınca organların hepsinin yıkanması gerekir. Bunlardan yüzün önce yıkanacağına dair bir hüküm yoktur. Çünkü "vav" harfi cem' içindir. Buna göre abdest organlarının tümü, "Fa" harfi ile kıyama yani namaza kalkmaya atfedilmiş olur. Kendi aralarında bir yıkama sırası olduğuna dair bir delil yoktur. Aksine bu, aralarında bir tertip ve sıranın olmadığına delalet eder.

Abdest organları arasında bir yıkama sırası/tertip olmadığına (وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا) **"Gökten tertemiz bir su indirdik"**[452] ayeti de delalet etmektedir. Yani temizleyici bir su indirdik. Bu nitelikte bir su bulunduğunda temizleyici olması, Yüce Allah'ın verdiği bu niteliğini koruması gerekir. Abdestte tertibin farz olduğunu söyleyen, suyun bu niteliğini çekip almış olur. Başka bir faktör olmadan suyun temizleyici olmayacağını söylemiş olur ki bunu söylemek de caiz değildir.

Abdest organları arasında bir yıkama sırası/tertip olmadığının sünnetteki delili şudur:

Rüfaa b. Rafi'nin *radıyallahu anh* rivayetine göre, bir bedeviye namazı öğreten Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"Abdesti yerli yerince almadan, sonra da tekbir ve tahmid getirmeden insanlardan hiçbirinin namazı tamam olmaz."[453]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdestin yerli yerince alınmasının yeterli olacağını haber vermiştir. Abdestin yerli yerince alınması ise ayette belirtilen abdest organlarının yıkanmasıdır. Tertipten söz edilmeksizin bunların yıkanmasıyla namazın geçerli olacağı bildirilmiştir. Bu anılan organların yıkanmasının, abdestin yerli yerince alınmış tam bir abdest olmasını gerektirir.

Abdestte tertibe uyulmazsa abdest yerli yerince alınmış olmaz, denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz isabetli değildir. Çünkü abdest organları Kur'an'da zikredilmiş olup bellidir. Hangi şekilde olursa olsun bu organlar yıkandığı takdirde abdest yerli yerince alınmış

---

452 Furkan, 25/48

453 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/345

olur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* verdiği hükme göre bunu yaptığı takdirde kişinin tahareti tamamlanmış ve abdesti yeterli olur.

Abdestte tertibin farz olmadığının aklî delili, fakihlerin şu meseledeki ittifaklarıdır: Yüce Allah (وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ) **"Dirseklere kadar ellerinizi yıkayın"** buyurduğu halde,bir kişi kollarını dirseklerden başlayarak bileklere doğru yıkarsa abdesti geçerli olur. Ayetin lafzının hakikatine göre, tertibe uyulması gereken bir yerde tertip vacip olmadığına göre, ayetin lafzının tertip gerektirmediği yerde tertibe uymamak öncelikle caiz olur. Bu, tertibe uymanın gerekmediğine açık bir delildir. Artık bu iki tertibi yani kolun kendisini yıkamadaki tertiple, diğer organlar arasındaki tertibi cemedecek bir illeti zikretmeye ihtiyaç kalmamaktadır. Bu anlattıklarımızla ispatlanmış oluyor ki ayette abdest organlarının bir sıra içinde zikredilmesinden maksat, bu organları o tertibe göre yıkamak değildir. Eğer öyle olsaydı, (وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ) **"Dirseklere kadar ellerinizi yıkayın"** lafzına göre kolların bileklerden dirseklere doğru yıkanması öncelikle gerekli olurdu. Şu da var ki, tertip konusunda diğer abdest organlarını kollara kıyaslamak doğru olur. Kolların birinde tertip düştüğüne göre diğerinde de düşmesi gerekir.

Namazla zekât arasında da tertip farz değildir. Çünkü bunlardan herhangi birinin farzlığı sabit olmakla birlikte diğerinin sakıt olması mümkündür. Abdestteki tertip de işte böyledir. Mesela yüzü yıkama farzını yerine getirmek gerektiği halde, bir hastalıktan dolayı ayakları yıkama farzı sakıt olabilir. Şunu da belirtmeliyiz ki, abdest organlarını birlikte yıkamak imkânsız olmadığına göre bu organları tertibe göre yıkamak farz değildir. Tıpkı namazla zekât arasında tertibe uymak gerekmediği gibi.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Osman *radıyallahu anh* abdest alırken yüzünü yıkamış, sonra ellerini, sonra ayaklarını yıkamış, sonra da başını mesh etmiş ve sonra da şöyle demiştir:

(هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ)

"Resûlullah'ın sallallahu aleyhi ve sellem bu şekilde abdest aldığını gördüm."[454]

454 Darimi, Sünen: 1/550

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest organlarını birer defa yıkayarak abdest aldı ve ***"Bu, abdestin vazifesidir. (Yani) bu olmadan Allah namazı kabul etmez."***[455]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadiste tertipten söz edilmemektedir. Sizin kastettiğiniz, Zeyd el-Ammî'nin Muaviye b. Kurre aracılığıyla İbn Ömer'den *radıyallahu anh* rivayet etmiş olduğu hadistir. O hadiste anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest organlarını birer defa yıkamış ve sonra da (هَذَا وُضُوءٌ مَنْ لَا يَقْبَلُ اللّٰهُ لَهُ صَلَاةً إلَّا بِهِ) ***"Bu, olmadan Allah'ın namazı kabul etmeyeceği abdesttir"***[456] buyurmuştur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bundan sonra da abdest organlarını ikişer defa yıkamıştır...

Hadis, sonuna kadar nakledildiği halde içinde tertibe dair bir ifadeye rastlanmamıştır. Hadisteki ifadelere bakıldığında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* abdest almaya yüzünden önce kollarını yıkamakla veya başını mesh etmekle başlamış olmasına bir engel yoktur. Abdesti tertibe göre aldığını iddia eden kimse, bu iddiasını ancak bir rivayetle ispatlayabilir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Tertibin müstehap olduğunu kabul ettiğiniz halde nasıl olur da tertibi terk etmenin caiz olduğunu söylersiniz?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Müstehap olan bir şeyi yapmayıp mübah olan bir şeyi yapmak caizdir. Bununla beraber başkalarına öğretmek maksadıyla tertibe uymadan abdest almak caizdir.Mesela her vakit namazını vaktin başında kılmak müstehap olmakla birlikte (vaktinin sınırını) öğretmek maksadıyla akşam namazını biraz geciktirmek caizdir.

Abdest tertipsiz olarak alındığına ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (هَذَا وُضُوءٌ مَنْ لَا يَقْبَلُ اللّٰهُ لَهُ صَلَاةً إلَّا بِهِ) ***"Bu, olmadan Allah'***ın namazı kabul etmeyeceği abdesttir" buyurduğuna göre demek ki abdestte tertibe uymamak farzdır, denilecek olursa biz deriz ki: Bu dediğinizi kabul etsek ve bununla beraber hadisin lafzı, işaret edildiği gibi abdestin tertipsiz alınmasını

455 Ebu'l-Kasım Abdulmelik b. Bişran, Emali İbn Bişran: 1/276; İbn Mâce, Taharet, 48
456 İbn Mâce, Taharet, 47

gerektiriyor desek, yine de senin sorunu hükümsüz kılacak bir delile dayanarak tertibe uymayı caiz görür ve deriz ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* "Bu, abdesttir" demesi tertibe değil, abdest organlarını yıkamaya işarettir. Dolayısıyla abdestte tertibin farzlığına yer yoktur.

Abdestte tertibin farz olduğu görüşünde olanlar şu rivayeti delil olarak ileri sürebilirler:

"Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sa'y etmek için safa tepesine çıkmış ve *(نَبْدَأُ بِمَا بَدَأَ اللّٰهُ بِهِ) "Yüce Allah'ın (Kur'an'da) önce bahsettiği safa tepesinden (sa'ye) başlarız"*[457] demişti. Bu da Kur'an'da tertib ile zikredilen her şeyin tertibine uymak gerektiğine dair genel bir hükümdür."

Bu rivayeti tertibin farz oluşuna dair bir delil olarak ileri sürenlere cevaben şöyle deriz: Bu rivayetteki, "vav" harfi tertibi gerekli kılmamaktadır. Şayet gerekli kılsaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, lisan ehli olan sahabilerine say'e nereden başlanacağını tarif etme ihtiyacını duymazdı. Bununla beraber buradaki "vav" harfi[458] Safa ile Merve arasında tertibin vacip olduğuna delalet etmemektedir. Burada tertibin vacipliğine delalet etmediğine göre başka yerlerde nasıl delalet eder. Burada en fazla sa'ye Safa tepesinden başlanması gerektiği haber verilmektedir. Yapılması istenen şeyi haber vermekse tertibi gerektirmez. Sa'ye Safa tepesinden başlanmış olması da tertibi vacip kılmaz. Şayet vacipliği gerektirseydi, bu rivayetin hükmü başka bir iş için değil, verilen haberle sınırlı kalırdı.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (نَبْدَأُ بِمَا بَدَأَ اللّٰهُ بِهِ) ***"Yüce Allah'ın*** (Kur***'an'da) önce bahsettiği safa tepesinden (sa'ye) başlarız"*** hadisi, sa'ye, Yüce Allah'ın Kur'an'da kelime olarak Merve'den önce zikrettiği Safa tepesinden başlanması gerektiğine dair bir haberdir. Lafız olarak önce Safa tepesinden bahsedildiğine göre mana itibariyle de sa'ye oradan başlanacaktır. Hüküm eğer böyle olmasaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (نَبْدَأُ بِمَا بَدَأَ اللّٰهُ بِهِ) ***"Yüce Allah'ın (Kur'an'da) önce bahsettiği safa tepesinden (sa'ye) başlarız"*** demezdi. Böyle buyurmakla sa'ye fiilen Safa'dan başlanması gerektiğini kastetmiştir. Bu, Cenab-ı Allah'ın kelime olarak

457 İbn Mâce, Menasik, 84
458 (إنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ) ayetindeki atıf harfi olan "vav" kastedilmektedir.

önce Safa'dan bahsetmesinin, hüküm olarak da sa'ye oradan başlanması gerektiğini haber vermektir.

Bu iddianın sahiplerine cevap olarak şöyle deriz: Bu, şu sebepten dolayı sizin zannettiğiniz gibi değildir. Yüce Allah'ın ilgili ayette önce zikrettiği yerde biz sa'y hareketini başlatacağız, dediğimizde bu, bir mana ifade eden doğru bir cümle olur. Yine bize göre yapılacak işin, kelamdaki tertip ve sıraya göre yapılmasının kastedilmesine de bir engel yoktur. Ancak bir delil olmadan bu tertibe uymanın vacip olduğunu iddia etmek caiz değildir. Mesela (ثُمَّ) edatı asıl itibariyle sonralık manasına gelir. Ama bazen "ve" anlamındaki "vav" yerine de kullanılır. Şu ayetlerde olduğu gibi:

(ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا)

"Ve iman edenlerden oldu."[459]

(ثُمَّ اللّٰهُ شَهِيدٌ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ)

"Ve Allah onların yapmakta olduklarına da şahittir."[460]

(اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَقِيرًا فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا)

"(Şahitlik ettikleriniz) zengin ve fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.)"[461]

"Vav" harfi ile tertip manasının kastedilmesine de engel yoktur. O zaman mecaz olur. Bir delil olmadan mecaz manasına almak ise caiz değildir.

---

459 Beled, 90/17
460 Yunus, 10/46
461 Nisâ, 4/135

Niçin Hac Öncesi Umre Yapmayı Emrediyorsunuz? Sorusuna İbn Abbas'ın Radıyallahu Anh Cevabı

Tertip konusunda şöyle bir itiraz gelebilir:"İbn Abbas'a *radıyallahu anh*, siz hac öncesi umre yapılmasını nasıl emrediyorsunuz? Oysa Yüce Allah (وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ) **"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın"**[462] buyurmuştur, denildiğinde o şöyle cevap vermişti: "Siz ayeti[463] nasıl okuyorsunuz? Vasiyetten önce borcu mu, yoksa borçtan önce vasiyeti mi okuyorsunuz?" Tabii ki borçtan önce vasiyeti okuyoruz demeleri üzerine, "Önce hangisinden işe başlıyorsunuz?" diye sormuştu. Onlar da ölenin borcunu ödeyerek işe başladıklarını söyleyince İbn Abbas *radıyallahu anh*, "Hac ve umre arasındaki tertip ve sıra da işte böyle bir şeydir" cevabını vermişti.

Arapların dilinde fiili tertibin lafzi tertibe uygun olması gerekmeseydi, İbn Abbas'a *radıyallahu anh* böyle bir soruyu sormazlardı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu soruyu soran kişinin sözü nasıl delil kabul edilebilir? O, lügat erbabına göre ihtilafsız bir şekilde tertip içeren ayetten habersizdir. Ayette şöyle buyrulmaktadır:(فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ) **"Hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse..."**[464] Bu ibare, haccın mutlaka umreden sonra yapılmasını, umrenin hacdan önce yapılmasını gerektirmektedir. Bunu bilmeyen kimse, (وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ) **"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın"** ibaresinin manasını bilmiyor demektir. Bunu söyleyen kişi, soru sahibinin lügat erbabından olduğunu nereden biliyor? Belki de yeni Müslüman olan acemlerden biriydi. Arap diline vakıf bir kimse değildi. Hangisinin sözü kabule daha layıktır? Lafızdaki tertip, fiili tertibi gerektirmez diyen İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* sözü mü, yoksa soru sahibinin sözü mü kabule daha layıktır? Tertibi savunanların görüşlerini çürütmek için İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* sözlerinden başka bir delilimiz olmasa dâhi, onun bu sözleri bizim için fazlasıyla yeterlidir.

---

462 Bakara, 2/196

463 İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* kastettiği ayet, Nisâ suresinin 11. ayetidir: (مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا اَوْ دَيْنٍ)

464 Bakara, 2/196

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(اِبْدَؤُوا بِما بَدَأَ الله عز وجل به)

"Güç ve yücelik sahibi Allah'ın (söylemeye) başladığı yerden başlayın."[465]

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْاٰنَهُ فَاِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهُ)

"Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir. O hâlde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy."[466]

(اِبْدَؤُوا بِما بَدَأَ الله عز وجل به)

"Güç ve yücelik sahibi Allah'ın (söylemeye) başladığı yerden başlayın" hadisi, Yüce Allah'ın lafız ve hüküm itibariyle Kur'an'da başladığı yerden yani Safa tepesinden sa'ye başlamayı gerektirmektedir. (فاتَّبِعْ قُرْاٰنَهُ) ***"Onun okunuşuna uy"*** emri, ayette tertipli bir şey yapılması istenildiğinde o tertibe göre hareket edilmesi gerektiğine dair genel bir emirdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: (اِبْدَؤُوا بِما بَدَأَ الله عز وجل به)***"Güç ve yücelik sahibi Allah'***ın (söylemeye) başladığı yerden başlayın**"** hadisi, Safa ve Merve tepeleri hakkında varid olmuş bir hadistir. Bazıları bu hadisin arka planını da anlatmışlardır. Bazıları da sadece vürud sebebini hafızalarında tutmuş ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (اِبْدَؤُوا بِما بَدَأَ الله عز وجل به) ***"Güç ve yücelik sahibi Allah'***ın (söylemeye) başladığı yerden başlayın**"** hadisini nakletmekle yetinmişlerdir. Bunları iki ayrı hadis gibi değerlendirmemiz doğru olmaz. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* iki ayrı durumda söylediği bir sözü bir delile dayanmadan iki ayrı

465 Ebu Avane Yakub b. İshak el-İsferayini, Müstahrecu Ebi Avane: 10/40
466 Kıyame, 75/17-18

hadis gibi değerlendirmek caiz değildir. Biz de sa'ye, Allah'ın ayette önce zikrettiği Safa tepesinden başlarız. Bizimle muhaliflerimiz arasındaki tartışma, ayette önce Safa'dan söz edilmiş olması üzerine değil, sa'ye önce Safa'dan başlamanın Allah'ın muradı olup olmadığı üzerinedir. Şu halde Yüce Allah'ın sa'ye de bir tertip koyduğunu, bu tertibe göre sa'ye Safa'dan başlanmasını murad ettiğini ispatlamamız gerekir ki, ispatlanınca sa'ye Safa tepesinden başlayalım. (فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ) **"Onun okunuşuna uy"** ayeti için verilecek cevap da böyledir. Çünkü Kur'an'ın okunuşuna uymak, ondaki tertip ve nizama göre işe başlamaktır. Ayette sayılan emirleri sırasına göre mi, hepsini cem ederek mi veya bunların dışında başka bir şekilde yapmamızı mı murad etmiş? Bunu tespit edip ona göre Kur'an'ın hükmü doğrultusunda işe başlamak gerekir. Kastedilmeyen bir tertibe uymayı farz kıldığınız zaman Onun okunuşuna uymuş olmazsınız. Ayetteki lafzi tertip, fiili tertibi gerektirmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kur'an hem okumanın hem de hükmün adı olduğuna göre, her iki hususta da ona uymamız gerekmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kur'an, ister hüküm niteliğinde ister haber niteliğinde olsun okunan ayetlerin adıdır. Okunuşunda ona uymamız gerekir. Ama lafzındaki tertibe göre fiilde de tertibin kastedilip edilmediğini belirleyecek olan, lügatın ilkeleridir. Emredilen şeylerle ilgili lafızlardaki tertibe göre fiili bir tertibe uymak, Arap lügatinin ilkeleri arasında yer almamaktadır. Bilindiği gibi Kur'an'ın çoğu kısmı, ahkâm ayetleri olarak inmiştir. Bunlardan sonra başka ahkâm ayetleri de inmiştir. Önce inen ayetlerin okunuşunun önde olması, bunların gereklerinin daha sonra inenlerden önce yapılmasını icab ettirmemektedir. Kur'an'ın nazmını, sûre ve ayetlerinin yerlerini değiştirmenin caiz olmadığını biliyoruz. Bu, mezkûr hükümlerin ayetlerin ve surelerin okunuş tertibine göre tertib edilmesini gerektirmemektedir. Böylece itirazcının bu sorusunun hükümsüzlüğü açıklanmış olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Vav" harfi ile yapılan atıflarda tertibin mevcut olduğu ispatlanmıştır. Mesela bir adam, zifafa girmeden karısına (أَنْتِ طَالِقٌ وَطَالِقٌ وَطَالِقٌ) "Sen boşsun ve boşsun ve boşsun" derse, başta söylediği "boşsun" kelimesiyle karısı bir talakla boşanmış

olur. İkinci ve üçüncü talaklar meydana gelmez. Bu örnekte "vav" harfi lafzın hükmünde bir tertip meydana getirmiş olmaktadır. (فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) "Yüzlerinizi yıkayın" ayeti de okunuştaki sıraya göre, abdest organlarını yıkamada tertibe uymanın farz olmasını gerektirmektedir.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yukarıdaki örnekte karısına hitaben "boşsun" kelimesini üç defa tekrarlayan adamın karısıyla ilgili birinci talak, sizin de ifade ettiğiniz gibi "vav" ın tertip manası taşımasından dolayı ikincisinden önce meydana gelmiş değildir. İkincisinden önce birinci talakın meydana gelmiş olmasının sebebi, boşamayı bir şarta veya vakte bağlamaksızın telaffuz etmiş olmasıdır. Bu şekilde yapılan boşamalarda talaklardan biri diğerini beklemeden meydana gelir. Bu meselede önce telaffuz ettiği için birinci talak meydana geldikten sonra, ikinci talak meydana gelmek üzereyken birinci talakla boşanmış olan kadın artık o adamın karısı olmaktan çıktığı için ikinci talak gerçekleşmez.

(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Yüzlerinizi yıkayın" buyruğuna gelince bu ibareyle yüzün ellerden, ellerin de başın meshinden önce yıkanması hükmen gerçekleşmiş olmaz. Çünkü hepsi yıkanmadıkça bir kısmının yıkanmış olması bir hüküm ifade etmez ve abdest bakımından bir yarar sağlamaz. Ancak tamamının yıkanması, ayetteki abdest alma hükmünün yerine getirilmiş olmasını gerektirir. Dolayısıyla abdest ayetinin lafzi tertibi abdestte tertibi gerektirmemektedir. Mesela yukarıda geçen boşama örneğindeki adam, karısına hitaben "Eğer eve girersen boşsun, boşsun, boşsun" derse, karısı eve girmedikçe bu üç boşamadan hiçbiri meydana gelmez. Çünkü bu boşamalardan her birini, hepsi için geçerli olan eve girme şartına bağlamıştır. Tıpkı abdest organlarından her birinin yıkanmış sayılmasında, diğer organın yıkanmış olmasının şart koşulmasında olduğu gibi. İlim ehli kimselerin üzerinde birleşip ihtilaf etmedikleri görüşe göre bir kimse karısına hitaben "Şu eve ve şu eve girersen boşsun" dedikten sonra karısı, adamın işaret ettiği ikinci eve girer, sonra da ilk işaret ettiği eve girerse boşanmış olur. "Şu eve ve şu eve" diye işaret etmiş olması, karısının boşanmış olması için işaret ettiği ilk eve girmesini şart haline getirmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا يَقْبَلُ اللّٰهُ صلاة أحدكم حتى يسبغ الوضوء فيغسل
وجهه ثُمَّ يَدَيْهِ ثُمَّ يَمْسَحَ بِرَأْسِهِ ثُمَّ يَغْسِلَ رجليه)

"Yüzünü, sonra ellerini yıkayarak, sonra başını mesh ederek, sonra ayaklarını yıkayarak abdesti tam olarak almadığı sürece Allah birinizin namazını kabul etmez."

Bu hadisteki (ثُمَّ) edatları tertibi gerektirir. Bunda ihtilaf yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bunu söyleyen kişi ya yalancı ya da cahildir. En çok da yalancı olduğunu ve kasten böyle bir ifade kullandığını zannediyorum. Çünkü bu naklettiği, Ali b. Yahya b. Hallad'ın babasından nakilde bulunarak Rufaa b. Rafi'den rivayet ettiği hadistir. Bu hadis birkaç tarikten rivayet edilmiştir. Ancak hiçbirinde tertipten bahsedilmemiş ve abdest organları birbirine (ثُمَّ) edatı ile atfedilmemiştir.

Bu rivayetlerde en çok söylenen şey şudur: ***"Yüzünü ve ellerini yıkar, başını mesh eder ve topuk kemikleriyle birlikte ayaklarını yıkar."***

Bazı rivayetlerde de ***"Abdesti yerli yerince alıncaya kadar"*** ifadesi kullanılmaktadır. Bu da tertibe uymamanın caiz olmasını gerektirmektedir. Abdest organlarının (ثُمَّ) edatı ile birbirine atfedilmesine gelince, hiç kimse böyle bir rivayette bulunmamış, ne zayıf ne de kuvvetli bir senetle böyle bir şeyi zikretmiştir. Şu var ki, hadiste böyle bir şey rivayet edilse bile, Kur'an'ın hükmüne ilave yapılması ve neshedilmesi söz konusu olacağından böyle bir hadisle Kur'an'a itiraz edilemez. Abdestte tertibin farz olmadığına dair Kur'an'da bir ifade bulunmadığı kesinleştiğine göre, önce de anlattığımız gibi haber-i vahide dayanarak tertibin farz olduğunu söylemek caiz değildir.

Cünüplükten Temizlenmek İçin Yapılan Gusül

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا)

"Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin."[467]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cünüplük şer'î bir kavram olup, gusletmedikçe namazdan, Kur'an okumaktan, mushafa el sürmekten ve mescide girmekten uzak durma gereğini ifade eder. Cünüp iken bu saydığımız şeylerden uzak durması emredilen kimsenin bunları yapabilmesi, gusletme şartına bağlıdır. Meninin basınçlı ve şehvetli olarak dışa akması veya penisin ön veya arka organa girdirilmesiyle cünüp olunur. Cinsel ilişkiye giren kişi ile kendisi ile ilişkiye girilen kişi bu bakımdan aynı hükme tabidirler. Her ne kadar âdet ve loğusalık hali, yukarıda sıralanan cünüplüğün haram kıldığı şeyleri haram kılsalar da bunların hükmü, cünüplüğün hükmünden farklıdır. Mesela âdet ve loğusalık hali, cinsel ilişkide bulunmayı haram kılar. Âdet ve loğusalık hali devam ettiği sürece gusletmekle bunlardan temizlenilmez. Ama gusletmekle cünüplükten temizlenilir. Cünüp kimseninincinsel ilişkide bulunması haram değildir. Cünüp kimseye bu adın verilmesi, gusledinceye kadar yukarıda sayılan ibadetlerden uzak durmasının gerekmesi sebebiyledir. Gusletmek, cünüplüğü temizler. Cünüp kelimesi mastar olduğu için, hem tekil hem de çoğul için kullanılır.

(رَجُلٌ عَدْلٌ وقومٌ عَدْلٌ ورَجُلٌ زَوْرٌ وقومٌ زَوْرٌ) Buradaki (زَوْرٌ) kelimesi ziyaretçi anlamına olup hem tekil olan (رَجُلٌ) kelimesine sıfat olmuş, hem de çoğul olan (قومٌ) kelimesine sıfat olmuştur.

(أَجْنَبَ الرَّجُلُ وَتَجَنَّبَ وَاجْتَنَبَ) Bu örnekteki fiillerin üçü de adamın cünüp olması manasına gelmektedir. Bunların mastarı ise "cenabet ve ictinab" tır. Burada zikredilen cenabet kelimesi anlattığımız gibi uzak durmak ve sakınmak manasına gelmektedir.

467 Mâide, 5/6

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَالْجارِ ذِي الْقُرْبى وَالْجارِ الْجُنُبِ)

"Yakın komşuya, uzak komşuya iyilik edin."[468]

Yani nesep bakımından uzak komşuya iyilik edin. Böylece "cenabet" kelimesi şeriat dilinde anlattığımız bazı şeylerden uzak durmanın adı oldu. Sözlük anlamı ise bir şeyden uzaklaşmaktır. Tıpkı "Savm" kelimesi gibi. Bu kelime, sözlükte imsâk yani kişinin kendini tutması anlamına gelmektedir. Şer'î ıstılahta ise oruçluyken yapılması yasaklanan bazı şeylerden uzak durmak anlamına gelmektedir. Bunlara benzer diğer bazı dini kavramlar da sözlük anlamlarından sıyrılarak şeriatta kendilerine yüklenen anlamları ve şer'î hükümleri taşır olmuşlardır.

Yüce Allah, kendisinde cünüplük meydana gelen kişinin temizlenmesini şu ayetle farz kılmıştır:

(وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا)

"Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin."

Başka ayetlerde de şöyle buyrulmaktadır:

(لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ
وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın."[469]

(وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ)

"Sizi temizlemek, sizden şeytanın vesvesesini gidermek için üzerinize gökten yağmur yağdırıyordu."[470]

---

468 Nisâ, 4/36
469 Nisâ, 4/43
470 Enfal, 8/11

Rivayet olunduğuna göre Bedir savaşında bazı sahabiler ihtilam olmuşlardı. Yüce Allah yağmur yağdırdı da yağmur suyu ile cünüplükten kurtuldular. Cünüplükten temizlenmek için yapılması gereken gusülde suyun bedenin her tarafına ulaştırılması gerekmektedir. Çünkü (فَاطَّهَّرُوا) **"İyice temizlenin"** emri genel nitelikli bir hüküm ifade etmektedir.

Guslün sünnetlerini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şu rivayette bize açıklamıştır:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, teyzesi Meymune'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(وَضَعتُ للنبيّ - صلى الله عليه وسلم - غُسلاً يَغتَسِلُ به مِنَ الجَنابةِ، فأكفَأَ الإناءَ على يَدِهِ اليُمنى فغَسَلَها مرَّتين أو ثلاثاً، ثمَّ صَبَّ على فَرجِهِ فغَسَلَ فَرجَهُ بشِمالِهِ، ثمَّ ضَرَبَ بيَدِهِ الأرضَ فغَسَلَها، ثمَّ مَضمَضَ واستَنشَقَ وغسَلَ وجهَهُ ويَدَيهِ، ثمَّ صَبَّ على رأسِهِ وجَسَدِهِ، ثمَّ تَنَحَّى ناحيةً، فغَسَلَ رِجلَيهِ، فناوَلتُهُ المِنديلَ فلم يَأخُذْهُ، وجعلَ يَنفُضُ الماءَ عن جَسَدِهِ)

"Cünüplükten ötürü gusletmesi için Peygamber'in sallallahu aleyhi ve sellem yanına bir kapta su bıraktım. Kaptan sağ eline su döktü. Onu iki veya üç kez yıkadı. Sonra penisine su döktü. Onu sol eliyle yıkadı. Sonra elini yere vurup yıkadı. Sonra ağzına ve burnuna su verdi. Yüzünü ve ellerini yıkadı. Sonra başına ve bedenine su döktü.Sonra yıkandığı yerden uzaklaşıp kenara çekildi ve ayaklarını yıkadı. Kendisine mendil uzattım, almadı. Suyu bedeninden silkelemeye başladı."[471]

Mezhebimizin fakihlerine göre cünüplükten temizlenmek için gusül böyle yapılır. Cünüplükten temizlenmek için gusledilirken ayıca abdest almak farz değildir. Çünkü ayette (وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا) **"Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin"** buyrulmaktadır. Cünüp kişi gusledince de tertemiz olur ve ayetin gereğini yerine getirmiş olur.

471 Ebu Davud, Taharet, 95

Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ
وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın."[472]

Bu ayetlerde, abdest almaksızın sadece gusletmekle namaz kılmak mübah kılınmıştır. Gusletmenin yanı sıra abdest almayı da namazın sıhhat şartı sayan kimse, ayette olmayan bir şeyi ayete eklemiş olur. Önce de açıkladığımız sebepten dolayı bunu yapmak caiz değildir.

Yüce Allah (اذا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın"** buyurmuştur. Bu, namaz kılacak olan herkes için genel bir emirdir, denilecek olursa cevaben şöyle deriz: Cünüp kimse gusledince bedeninin tamamını yıkadığı için ayette sayılan bu abdest organlarını da yıkamış ve ayetin gereğini yerine getirmiş, yani hem abdest almış hem de gusletmiş olur. Gusletmezden önce abdest almazsa, gusletmekle abdest de almış sayılır. Çünkü gusül, abdestten daha kapsamlıdır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* gusülden önce abdest aldığı söylenecek olursa, cevaben şöyle deriz: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle yapmış olması, gusülden önce abdest almanın müstehap ve tavsiye edilen bir amel olduğuna delalet eder. Çünkü onun böyle yapması, görünürde bu fiilin vacip olduğuna delalet etmemektedir.

Cünüplükten temizlenmek için yapılan gusülde ağıza ve buruna su vermenin farz olup olmadığı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Leys ve Sevri farz olduğunu, Mâlik ile Şafiî ise farz olmadığını söylemişlerdir. (وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا) **"Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin"** ayeti genel bir emir

472 Nisâ, 4/43

olup, bedenin temizleme hükmüne dâhil olan her tarafının temizlenmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla bedenin yıkanmadık bir yerinin bırakılması caiz olmaz.

Ağzına ve burnuna su vermeksizin gusleden kimse temizlenmiş ve ayetin gereğini yerine getirmiş olur, denilecek olursa cevaben şöyle deriz: Bu kişi bedeninin bir kısmını temizlemiş olur. Oysa ayetteki genel emir, bedenin tamamının temizlenmesini gerektirmektedir. Bedenin bir kısmını temizlemekle, ayetin lafzındaki genel emrin gereğini yapmış olmaz. Mesela (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) **"Müşrikleri (Allah'a ortak koşanları) öldürün"**[473] her ne kadar üç müşrik için söylenebilse de müşriklerin tamamını kapsayan genel bir emirdir. Bizim burada anlatmaya çalıştığımız da böyledir. Bu ayetin bütün müşrikleri öldürme hükmünü yerine getirmek için, sadece üç müşriki öldürmekle yetinmek caiz olmadığı gibi, aynı şekilde gusülde bedenin tümünü yıkamayı farz kılan (فَاطَّهَّرُوا) emrine göre, guslederken bedenin bir kısmını yıkamakla yetinmek de caiz olmaz.

İki Ayetten Hükmü Daha Genel ve Faydası Daha Çok Olanı Kullanmak Gerekir.

(وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"Bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın"[474] ayeti, ağıza ve buruna su verilmeden yapılan guslün geçerli olmasını gerektirmektedir. Çünkü bu şekilde yıkanan kimseye de gusletmiş denilir, denilecek olursa, cevaben şöyle deriz: (فَاطَّهَّرُوا) emri guslde ağzın ve burnun içini temizlemeyi gerektirdiğine göre, bu iki ayetten hükmü daha genel ve faydası daha çok olanı delil olarak kullanmamız gerekir. Hükmü daha özel ve sınırlı olanla yetinmemiz caiz değildir. Çünkü hükmü özel ve sınırlı olanda delilsiz bir tahsis/özelleme vardır. Bildiğiniz gibi gusülde ağzına ve burnuna su verene de "gusletti" denilmektedir. (تَغْتَسِلُوا) kelimesinin Nisa suresinin 43. ayetinde yer alması,

473 Tevbe, 9/5
474 Nisâ, 4/43

bedenin tamamının yıkanmasını emreden (وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا) **"Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin"** ayetinin gereğinin yerine getirilmesine engel değildir.

Gusülde ağıza ve buruna su vermenin farz olduğunun sünnetteki delili şu rivayetlerdir:

Haris b. Vecih'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةٌ فَبُلُّوا الشَّعْرَ وَأَنْقُوا الْبَشَرَةَ)

"Her kılın altında cünüplük vardır. Kılları ıslatın ve cildi de temizleyip arındırın."[475]

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Hz. Ali *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ تَرَكَ مَوْضِعَ شَعْرَةٍ مِنْ جَسَدِهِ مِنْ جَنَابَةٍ لَمْ
يَغْسِلْهَا، فُعِلَ بِهِ كَذَا وَكَذَا مِنَ النَّارِ)

"Cünüplükten ötürü guslederken bedeninde kıl kadar yeri yıkamaksızın bırakan kimseye cehennemde şöyle ve şöyle (azab) edilir."[476]

Bu hadisi rivayet eden Hz. Ali *radıyallahu anh* der ki: "Ben bu hadisi duyduktan sonra saçlarıma düşman oldum."

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Sirin, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَعَلَ الْمَضْمَضَةَ
وَالِاسْتِنْشَاقَ لِلْجُنُبِ ثَلَاثًا فَرِيضَةً)

"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem cünüp kimsenin guslederken ağzına ve burnuna üçer defa su vermesini farz kıldı."[477]

475 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/276
476 İbn Mâce, Taharet, 106
477 Darekutni, Sünen: 1/207

(تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةٌ فَبُلُّوا الشَّعْرَ وَأَنْقُوا الْبَشَرَةَ)

"Her kılın altında cünüplük vardır. Kılları ıslatın ve cildi de temizleyip arındırın"[478] hadisi bizim görüşümüzün isabetli olduğuna iki bakımdan delalet etmektedir. Biri şudur ki; burnun içinde hem kıl hem de cilt vardır. Ağzın içinde de cilt vardır. Dolayısıyla bu hadis, hem ağıza hem de buruna su verilmesini gerektirmektedir. Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadis de burnun içinin yıkanmasını gerektirmektedir. Çünkü içinde kıl vardır.

Gözün içinde de kıl vardır, denilecek olursa buna cevaben şöyle deriz: Bu, sıra dışı ve nadir görülen bir durumdur. Hükümler, genellikle ve çoğunlukla karşılaşılan durumlarla ilgili olurlar.Sıra dışı ve nadir görülen durumlar hükümsüzdür. Gözün içini yıkamanın gerekmediğine dair özel hüküm hakkında icma vardır. Bununla beraber bunun hangi cihetle tahsis edildiğine dair delili tartışmak, bizi meselenin dışına çıkarır. Buna dair özel hükmün delilini ikame etmeme hususunda fukahanın genel bir kabulü vardır.

İbn Ömer *radıyallahu anh* cünüplükten temizlenmek için guslederken gözlerinin içini yıkardı denilecek olursa, buna cevaben şöyle deriz: O, bunu farz olarak yapmıyordu.Temizlik konusunda kendi nefsini zora sokuyordu. Farz görmediği şeyleri yapıyordu. Her namaz için abdest alıyordu. Bazı şeyleri farz veya vacip gördüğü için değil, ihtiyaten yapıyordu.

Ravileri arasında Yusuf b. Esbat'ın bulunduğu hadiste ağıza ve buruna su vermenin farz olduğuna dair kesin ifadeler vardır.

"Mezkûr hadiste guslederken ağıza ve buruna üçer defa su vermeyi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* farz kıldığı bildirilmektedir. Ama sen öyle demiyorsun" denilecek olursa buna cevaben şöyle deriz:

Hadisin zahiri, ağıza ve buruna üçer defa su vermenin farz olmasını gerektirmektedir. Ama iki defanın farzlığının düşmesine dair bir delil ortaya çıkmış, geride bir defanın farzlığı kalmıştır. Ağıza ve buruna su vermenin farz olduğuna dair aklî delil şudur: Cünüplükten ötürü guslederken, bedenin temizlenmesi hükmüne dâhil olan iç ve dış her tarafının yıkanması gerekir. Necaset bulaştığında saç diplerine kadar yıkamak gerektiği gibi,

---

478 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/276

gusülde de suyun saç diplerine kadar ulaştırılması gerekir. Aynı gerekçeden ötürü ağzın ve burnun da içinin yıkanması gerekmektedir.

Yine aynı gerekçeden ötürü gözlerin içinin de yıkanması gerekir, denilecek olursa cevaben şöyle deriz: Kişinin gözlerinin içine necaset bulaşsa bile temizlemesi gerekmez. Ebu'l Hasan böyle derdi. Şunu da ifade edelim ki, gözlerin içinde cilt yoktur.Cünüplükte ise cildin temizlenmesi gerekmektedir.

Mademki gözlerin içi vücudun dâhili kısmıdır ve yıkanması gerekmiyor. Öyleyse aynı şekilde ağzın ve burnun içinin de yıkanmaması gerekir, denilecek olursa cevaben şöyle deriz:

Gözlerin içi, nasıl vücudun dâhili kısımlarından sayılır? Eğer kirpikle kapatıldığında gözlerin dâhilde kaldıklarını kastediyorsan, bu durum koltuk altları için de söz konusudur. Çünkü pazular kapatıldığında koltuk altları kapanır ve görünmez olur.Oysa cünüplükten ötürü gusül yaparken koltuk altlarının da yıkanması gerektiği hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur.

Cünüplükten ötürü yapılan gusülde ağıza ve buruna su vermeyi farz kabul etmemiz, bunların abdestte de farz olmasını gerektirmez. Çünkü abdestin farzlığını bildiren ayet, yüzü yıkamayı gerektirmektedir. Yüz ise kendisiyle karşılaştığınız kimsenin bedeninin size yönelip bakan kısmıdır. Ağzın ve burnun içini kapsamaz. Cünüplükten temizlenmek için yapılması gerekli gusülden bahseden ayet ise herhangi bir tarafını dışarıda tutmaksızın bedenin tamamının temizlenmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla bize geliş bağlamlarına göre her iki ayetin hükmünü kullanmaktayız. Şu halde aklî bakımdan abdestle gusül arasındaki fark şudur: Abdestte farz olan, bedenin iç kısmını değil de dış kısmının yıkanmasıdır. Bunun delili, suyu saç diplerine ulaştırmakla yükümlü olmayışımızdır. Bu sebeple abdestte ağzı ve burnun içini yıkamak zorunlu değildir. Cünüplükten temizlenmek için yapılan gusülde ise tenin dâhili kısımlarının da yıkanması gerekmektedir. Bunun delili, suyu saç diplerine ulaştırmakla yükümlü oluşumuzdur. Buna Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"On şey fıtrattandır. Bunların beşi bedende, beşi de baştadır..."*** hadisiyle cevap veririz. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurduktan sonra ağıza ve buruna su vermeyi söylemiştir. Biz de küçük taharet dediğimiz abdestte ağıza ve buruna su vermenin sünnet olduğunu söylemekteyiz.

Ancak önce de ifade ettiğimiz gibi abdestle cünüplük arasında fark olduğunu da söylüyoruz. Doğrusunu Allah bilir.

Teyemmüm Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا)

"Hasta olursanız veya seferde bulunursanız ve biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin."[479]

Bu ayet, suyu kullanma durumunda zarar görmekten korkan hasta ve su bulamayan seferi kimsenin cünüp ya da abdestsiz olmasıyla ilgili hükmü içermektedir. Zira (اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ) **"ve biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelirse"** cümlesinde abdestsizliğin hükmü açıklanmaktadır. Bu cümlede geçen (الْغَٓائِطِ) kelimesi, alçak ve çukur yer anlamına olup insanların ihtiyaçlarını giderdikleri mekândır. Bu kelimenin kendisi, abdestsizlikten kinaye olarak kullanılmıştır.

(اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ) **"...veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur)sanız..."** cümlesi, cünüplük durumunda su bulamamanın hükmünü anlatmaktadır. Bunun delili de inşallah ileride verilecektir. (وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى) **"Hasta olursanız"** ifadesi genel olduğu için, şayet sadece bazı hastaların teyemmüm edebileceklerine dair bir delil bulunmazsa, hasta olan herkesin teyemmüm etmesinin mübah olduğuna delalet etmektedir.

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile bir tabiun cemaatinden rivayet olunduğuna göre, sadece suçiçeği hastalarıyla suyu kullandığı takdirde zarar görecek olan hastalar teyemmüm edebilirler. Bununla beraber suyu kullanmaktan zarar görmeyecek olan hastanın, su varken teyemmüm etmesinin mübah olmayacağı hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Hastanın

479 Mâide, 5/6

teyemmüm etmesinin mübah oluşu, su bulamamasından dolayı değil, aksine suyu kullandığı takdirde zarar görmekten korkmasından dolayıdır. Nitekim bunu açıklamıştık. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur: **"Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin"** buyurmuştur.

Bu ayette suyun yokluğu şartı aranmaksızın hasta kimsenin teyemmüm etmesi mübah kılınmıştır. Teyemmüm edebilmek için suyun yokluğu, hasta kimse için değil seferi kimse için şarttır. Çünkü hasta kimsenin teyemmüm etmesinin mübah olması için suyun yokluğu şart koşulacak olursa bu, ayette hasta kimseden bahsedilmesini faydasız hale getirir. Zira hastanın ve seferi kimsenin teyemmüm edip onunla namaz kılmasını mübah kılan illet, suyun yokluğu olsaydı, ayette suyun yokluğundan bahsetmenin yanı sıra hastadan da bahsetmenin bir faydası olmazdı. Hüküm suyun yokluğuna bağlansaydı teyemmüm etmeyi mübah kılmada veya yasaklamada hastalığın bir etkisi olmazdı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Seferi kimse suyu bulduğunda teyemmüm etmesi caiz olmayacağından, teyemmümün caizliğinin seferiliğe değil de suyun yokluğuna bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak ayette de görüldüğü gibi suyun yokluğunun yanı sıra seferilik halinden de bahsetmek caiz olduğuna göre, hastanın teyemmüm etmesinin mübahlığının suyun yokluğuna bağlanmasına demek ki bir engel yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayette seferi kimseden de bahsedimiştir. Çünkü çoğunlukla seferilikte su bulamama durumuyla karşılaşılır. Ayette seferilikten bahsedilmesi, genellikle ve de çoğunlukla suyun bulunamayacağı durumu açıklamak içindir.

Mesela bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا قَطْعَ فِي ثَمَرٍ حَتَّى يَأْوِيَهُ الْجَرِينُ)

"Kurutma yerine konulmadan çalınan meyveden dolayı el kesilmez." [480]

480 Beyhaki, es-Sünenu's-Suğrâ: 3/310

Burada kastedilen, meyvelerin sadece kurutma yerine konulmuş olması değildir. Çünkü mal sahibi, meyveleri evine veya binasına koyduktan sonra da çalan kimsenin eli kesilir. Burada kastedilen, meyvelerinsağlama alınması, bozulmaya karşı tedbir alınması ve çalınmaya karşı güvenli bir yere konulmasıdır. Çünkü kurutma yerine konulması, çalınmasına karşı emniyet altına alınmasıdır.

Bu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisine benzemektedir:

"Yirmi beş deve için (zekât olarak) bir bint-i mehad verilir."[481]

Burada zekât olarak verilecek deveden bint-i mehad (anası gebe) diye bahsedilmesi, anasının gebe olduğunu bildirmek maksadıyla değildir. Anası gebe olan küçük develer genellikle bir yaşını tamamlayıp iki yaşına girmiş oldukları için, verilecek devenin yaşını bildirmek amacıyla binti mehad ifadesi kullanılmıştır. Teyemmüm ayetinde de suyun yokluğu şartının yanı sıra seferilikten de bahsedilmesi mezkûr maksat iledir. Ama hastanın durumu böyle değildir. Çünkü hastanın teyemmüm etmesinin mübahlığı, suyun yokluğuyla alakalı değildir. Ayette hastadan sözedilmesinin maksadının, suyu kullandığı takdirde zarar görmesi olduğunu anlamış oluyoruz. Suyu kullanma durumunda zarara yol açmayacak bir hastalığa yakalanmış olan kişinin teyemmüm etmesinin caiz olmayacağı hususunda seleften rivayette bulunulmuş ve fakihler de bu doğrultuda icma etmiş olmasalardı, ayetin lafzının genel nitelikte oluşu, hastanın her durumda teyemmüm etmesinin caiz olmasını gerektirirdi.

Bu sebeple Ebu Hanife ile Muhammed dediler ki: "Guslettiği takdirde suyun soğukluğundan zarar göreceğinden korkan kimsenin teyemmüm etmesi caizdir."

Su varken bile soğukluğundan zarar görmekten korktuğu için Amr b. As'ın *radıyallahu anh* teyemmüm ettiği, onun bu hareketini Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* uygun görüp reddetmediği rivayet edilmiştir. Seferilikte su olduğu halde soğukluğundan korkulduğu için teyemmüm etmenin caiz olduğu hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Mübah **kılan illet (soğuktan zarar görme korkusu) mukimlikte de mevcut olduğun-**

481 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 3/122

da aynı şekilde teyemmümün caiz olınası gerekir. Hastalığın hükmü seferiliğe ve mukimliğe bağlı olarak değişmediğine göre, suyu kullanma durumunda soğuktan zarar görmekten korkmanın hükmü de seferiliğe ve mukimliğe göre değişmez.

(اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ) **"...ve biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelirse..."**cümlesindeki (اَوْ) harf-i atfı "ve" manasınadır.

Buna göre ayetin takdiri şöyle olur:

(وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ وَ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ)

"Hasta olursanız veya seferde bulunursanız ve biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelirse..."

Burada abdest bozmaktan gelen kişi ile, hasta kimse ile seferi kimse kastedilmiştir. Yani hasta kimse ile seferi kimse abdestsiz olup da namaz farizasını yerine getirmeleri gerektiğinde teyemmüm ederler. (اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ) **"...ve biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelirse"** cümlesindeki (اَوْ) harf-i atfı "ve" manasına olduğunu söylemiştik. Şayet öyle olmazsa, abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelen kişi, hasta ile seferi kimseden başka üçüncü bir şahıs olur. Bu durumda hasta kimseyle seferi kimsenin teyemmüm etmeleri, abdestsiz olmalarıyla bağlantılı olmaz. Bilindiği gibi hastalarla seferi kimseler, abdestsiz olmadıklarında teyemmüm etmeleri gerekmez. Şu halde (اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ) cümlesinin **"...ve biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelirse..."** manasında olması gerekmektedir.

Tıpkı şu örneklerde olduğu gibi:

(وَاَرْسَلْنَاهُ اِلٰى مِائَةِ اَلْفٍ اَوْ يَزِيدُونَ)

"Biz onu yüz bin ve daha fazla insana peygamber olarak gönderdik." [482]

482 Saffat, 37/147

Bu ayetteki (يَزِيدُونَ) fiilinin başında yer alan (أَوْ) edatı "ve" manasında kullanılmıştır.

(اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَقِيرًا فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا)

"(Şahitlik ettikleriniz) zengin ve fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.)"[483]

(اَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا)

"...Veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin."[484]

Bu ayetteki (لاَمَسْتُمْ) kelimesinin manası üzerinde selef uleması tartışmışlardır.

Hz. Ali, İbn Abbas *radıyallahu anh*, Ebu Musa *radıyallahu anh*, Hasan, Ubeyde ve Şa'bî, bu kelimenin cinsel ilişkiden kinaye olduğunu söylemişlerdir. Bunlar, teni karısının tenine dokunan kimsenin abdest almasının gerekmediği görüşündedirler.

Hz. Ömer ile Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh*, ayetteki (لاَمَسْتُمْ) kelimesiyle elle dokunmanın kastedildiğini söylemişlerdir. Bunlar karısına eli değen kimsenin abdest alması gerektiği görüşünde olup cünüp kimsenin teyemmüm etmesinin caiz olmadığını söylemişlerdir. (لاَمَسْتُمْ) kelimesini cinsel ilişki manasında te'vil eden sahabiler, karısına eli dokunan kimsenin abdest alması gerekmediği görüşündedirler. Anılan kelimeyi elle dokunma manasında te'vil edenler ise karısına eli dokunan kimsenin abdest alması gerektiğini söylemişlerdir. Bunlar, cünüp kimsenin teyemmüm etmesini caiz görmemişlerdir. Fakihler de bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

483 Nisâ, 4/135
484 Mâide, 5/6

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer, Sevri ve Evzai dediler ki: "İster şehvetli, ister şehvetsiz, karısına eli dokunan kimsenin abdest alması gerekmez."

Mâlik dedi ki: "Zevk almak için karısına şehvetle elini süren kimsenin abdest alması gerekir. Şehvetsiz de olsa zevk almak için elini sürerse yine abdest alması gerekir."

Yine Mâlik dedi ki: "Zevk almak için karısının saçına elini sürerse abdest alması gerekir. Karısına 'Senin saçın boştur' derse karısı boş olur."

Hasan b. Salih dedi ki: "Bir adam karısını şehvetle öperse abdest alması gerekir. Ama şehvetsiz öperse abdest alması gerekmez."

Leys dedi ki: "Bir adam zevk almak için elbisesinin üzerinden karısına elini sürerseabdest alması gerekir."

Şafiî dedi ki: "Bir adam şehvetli veya şehvetsiz olarak karısının bedenine dokunursa abdest alması gerekir."

Her ne şekilde olursa olsun kadına ellemekle abdestin bozulmayacağının delili, değişik yollarla Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* gelen şu rivayettir:

(أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُقَبِّلُ
بَعْضَ نِسَائِهِ ثُمَّ يُصَلِّي وَلَا يَتَوَضَّأُ)

"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem **bazı kadınlarını öperdi. Sonra da abdest almadan namaz kılardı."[485]

Bazı rivayetlerde bunun yanı sıra oruçluyken de kadınlarından bazısını öptüğü ifade edilmiştir. Kadınlarını başörtülerinin ve elbiselerinin üzerinden öptüğü şeklinde bir te'vile gitmek, iki sebepten ötürü doğru olmaz.

1-Hadisteki lafzı bir delil olmadan mecaz manasında yorumlamak caiz değildir. Çünkü bu lafzın hakikî manası, öperken cildine dokunmasını ge-

---

485 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/363

rektirmektedir. Hasmımızın anlattığına göre ise eşinin başörtüsünü öpmüş olmaktadır.

2-Başörtüsünün üzerinden öpmüş ise böyle bir olayı nakletmenin bir faydası yoktur.Ayrıca kendisine karşı tesettürlü durmalarını gerektirecek derecede eşleri ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* arasında bir uzaklık mı vardı ki, onları ancak başörtülerinin üzerinden öpebiliyordu.

Erkekle kadının tenlerinin birbirine dokunması sebebiyle abdestlerinin bozulmayacağının bir delili de şu rivayettir:

Hz. Aişe *radıyallahu anh* (diğer eşlerinden birinin yanına gitmiş olacağını düşünerek) Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* aramaya başlar ve bulduğu anı şöyle anlatır: "Elim ayağının tabanına değdi. Secde halindeydi. Şöyle dua ediyordu:

(أَعُوذُ بِعَفْوِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ)

"Affın vesilesiyle azabından, rızan vesilesiyle de gazabından sana sığınıyorum." [486]

Kadının dokunması eğer abdest bozsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Aişe validemizin elinin kendisinin vücuduna dokunmasından sonra secde halini devam ettirmezdi. Çünkü abdesti bozulan bir kimsenin secdede beklemesi caiz olmaz.

Ebu Katade'den rivayet olunduğuna göre ***Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, Ebu'l Âs'ın ve aynı zamanda Hz. Zeyneb'in kızı Ümame omuzundayken namaz kılıyordu. Secdeye varırken indiriyor, secdeden kalkarken yine omuzuna alıyordu.*** [487]

Bilindiği gibi Böyle yaparken mutlaka eli Ümame'nin bedenine değmiştir. Böylece erkeğin teninin kadının tenine dokunmasıyla abdestin bozulmayacağı ispatlanmış olmaktadır.

---

486 Beyhaki, Fezailu'l-Evkât: 1/126

487 Buhari, Salât, 109

Bu rivayetler, şehvetli veya şehvetsiz bir şekilde kadınla erkeğin tenlerinin birbirine temas etmesinin abdest bozacağı görüşünde olanlara karşı birer delildir. Bunlar, şehvetle dokunmanın abdesti bozduğunu söyleyenlere karşı birer delil değildirler. Çünkü bu rivayetlerde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* fiilleri anlatılmaktadır. Onun şehvetle dokunduğu bu rivayetlerde bildirilmemektedir. Ümame'ye elinin şehvetle değmediği ise kesin olarak bilinmektedir.

Her iki gruba karşı ileri süreceğimiz delil şudur: Kadınlara şehvetle el değmesi umumi belva, yani sakınılması zor bir şeydir. Bu, küçük ve büyük abdest bozma ve benzeri umumi belvalara göre daha genel olan bir umumi belvadır. Eğer bununla abdest bozulsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu ümmete mutlaka bir nass olarak bildirirdi. Çünkü bu umumi bir belvadır ve ümmetin bunun hükmünü bilmeye ihtiyacı vardır. Bu gibi şeylerin hükmünü ümmetin tamamına değil de sadece bir kısmına tebliğ etmekle yetinmek caiz olmaz. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda bir nassı olsaydı, sahabenin büyük bir çoğunluğunun bundan haberi olurdu. Şehvetle veya şehvetsiz olarak kadının bedenine dokunmakla abdestin bozulmayacağının mezkûr sahabe topluluğundan rivayet edilmesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda bir nassının olmadığına delalet eder. Böylece kadınla erkeğin tenlerinin birbirine temasından dolayı abdest almak gerekmediği anlaşılmış olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hasmınız bu söylediklerinizin aksini söyleyebilir. Şöyle ki: Kadınla erkeğin tenlerinin birbirine temasından dolayı abdest almak gerekmeseydi, böylesine umumi bir belva hakkında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* umuma hitab eden bir nassının olması icab ederdi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kadınla erkeğin tenlerinin birbirine temasından dolayı abdest almak gerekmediği için Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bir nassının olması icab etmez. Şayet abdest almak gerekseydi o zaman bir nassının olması icab ederdi. Bilindiği gibi Kadınla erkeğin tenlerinin birbirine temasından dolayı abdest almak, esasında gerekli değildir. Abdest almaları gerekmediğini bildikleri bir hususta Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sahabeye bir şey söylememesi de gayet normaldir. Cenab-ı Allah abdest almalarına hükmetmiş olsaydı, abdest almak gerekmediğine dair eski bilgileri taşıdıklarından haberdar olduğu

halde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sahabeye bu değişiklik hakkında bir şey söylememesi doğru olmazdı. Çünkü yeni gelişmeden onları haberdar etmemesi, emrolunduklarının hilafına hareket etmelerini onaylamak manasına gelir. Sahabeden bir topluluğun kadınla erkeğin tenlerinin birbirine temasından dolayı abdest almak gerekmediği görüşünde olmalarından anlıyoruz ki,Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda bir nassı yoktur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاءَ) **"Veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur)sanız"** cümlesinin zahiri manasıyla yetinerek sahabeye bir açıklamada bulunmuş olmayabilir. Cümledeki (لاَمَسْتُمُ) kelimesinin hakikî manası, elle veya bedenin başka bir yeriyle kadına dokunmaktır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayette iki manadan sadece birinin kastedildiğine dair bir nass yoktur. Aksine ayetin her iki manaya da ihtimali vardır. Bu sebeple ulema, ayetin manası üzerinde ihtilaf etmiş ve ayette kastedilen manayı belirlemek için içtihad etmenin caiz olduğunu söylemişlerdir. Toplumun bilmeye genel bir ihtiyacı olduğu halde kadınla erkeğin tenlerinin birbirine temasından dolayı abdest almak gerektiğine dair bir nass yoktur. (لَمْس) kelimesinin, Hz. Ali, İbn Abbas *radıyallahu anh* ve Ebu Musa'nın *radıyallahu anh* te'villerine göre cinsel ilişki manasına gelmesi muhtemeldir. Yine bu kelimenin, Hz. Ömer ile İbn Mesud'dan *radıyallahu anh* rivayet edilen görüşe göre elle dokunma manasına gelmesi de muhtemeldir.

Peygamber'in sallallahu aleyhi ve sellem bazı kadınlarını öptüğü, sonra da abdest almadan kalkıp namaz kıldığı rivayet edilmiştir.[488]

Bu da Cenab-ı Allah'ın bu ayetteki muradını açıklamış olmaktadır. (لَمْس) kelimesiyle cinsel ilişkinin kastedildiğine şöyle bir delil de vardır: Bu kelimenin hakikî manası her ne kadar elle dokunmak ise de kadınlara izafe edildiğinde bununla cinsel ilişkinin kastedilmiş olması gerekir. Mesela (الوَطْء) kelimesinin hakikî manası ayaküstü yürümek manasınadır.

488 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/363

Ama kadınlara izafe edildiğinde sadece cinsel ilişki manasını ifade eder. (لَمْس) kelimesi de işte böyledir.

Şu ayet de buna örnek gösterilebilir:

(وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ)

"Kendilerine el sürmeden onları boşarsanız..."[489]

Yani kendileriyle cinsel ilişkiye girmeden onları boşarsanız...

Şunu da belirtelim ki; Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem,* cünüp kimseye teyemmüm etmesini emrettiği, meşhur rivayetlerle bildirilmiştir. Ayetin içeriğine uygun bir hüküm Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* nakledildiğinde, ayette yer aldığı için bunu yapmış olması gerekir. Mesela hırsızın elini kesmiştir. Bilindiği gibi bu hüküm, ayetin lafzının bir gereğidir. Uyguladığı diğer şer'î hükümler de Kitabın zahiri ahkâmı doğrultusundadır. (لَمْس) kelimesiyle cinsel ilişkinin kastedildiği sabit olduğuna göre artık bunun elle dokunma anlamına gelmediği birkaç yönden anlaşılmış olmaktadır. Şöyle ki: İlk kuşaktaki selef uleması, ayette iki manadan sadece birinin kastedildiği hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Hz. Ali, İbn Abbas *radıyallahu anh* ve Ebu Musa *radıyallahu anh,* (لَمْس) kelimesini cinsel ilişki manasına yorumladıkları için kadına elle dokunma durumunda abdestin bozulmayacağını söylemişlerdir.

Hz. Ömer ile İbn Mesud *radıyallahu anh,* mezkûr kelimeyi sadece tenin tene değmesi manasına yorumladıkları için, cünüp kimsenin teyemmüm etmesini caiz görmemişlerdir. Böylece ilk kuşak selef uleması, ayetteki (لَمْس) kelimesiyle sadece bir mananın kastedildiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Her iki mananın da kastedilmiş olduğunu söyleyen, selef ulemasının ittifakının dışına çıkmış olur. Ayette sadece bir mananın kastedildiğine dair yapmış oldukları icmaya da muhalefet etmiş olur.Adamın karısını öpmesi de mülamesedendir (abdesti bozar) şeklinde İbn Ömer'den *radıyallahu anh*

489 Bakara, 2/237

gelen rivayet, onunmezkûr ayette her iki mananın kastedildiği görüşünde olduğuna delalet etmez.Aksine onun bu konudaki görüşü, Hz. Ömer ile İbn Mesud'un *radıyallahu anh*görüşü gibidir. Bu haberde açıklandığına göre (لَمَسَ) kelimesi sadece elle dokunma manasına gelmemektedir. (لَمَسَ) öpme, kucaklama ve aynı yatakta birlikte yatma gibi hareketlerle de gerçekleşir.

Mezkûr ayette iki mananın birlikte kastedilmediğine delalet eden başka bir delil de şudur: Muhaliflerimize göre kadına elle dokunmak abdesti bozar. Cinsel ilişkide bulunmaksa guslü gerektirir. Bir ayetin genel ifadesine iki ayrı hükmün bağlanması doğru olmaz. Mesela (وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا) **"Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin"**[490] ayetinin lafzı genel niteliktedir. Dolayısıyla bu ayetin, iki hırsızdan biri on, diğeri de beş dirhem değerinde bir şey çalmadıkça eli kesilmez, şeklinde bir hüküm içermesi doğru olmaz. Abdestle ilgili ayette geçen (لَمَسَ) kelimesiyle cinsel ilişkinin kastedildiği ve guslü gerektirdiği, anlattığımız şekilde sabit olduğuna göre, elle dokunma manası kapsam dışına çıkarılmış oldu.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette kastedilen mana hem cinsel ilişki hem de elle dokunma olduğu için lafzın gereği olan hüküm değişmemekte ve her iki durumda da (su bulunamadığında) teyemmüm edilmesi gerekmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Teyemmüm, bedeldir. Asolan suyla temizlenmektir. Öncesinde suyla temizliğin vacip olmadığı bir halde teyemmümün icab etmesi mümkün değildir. Çünkü teyemmüm, suyla temizliğin bedelidir. Ayette geçen (لَمَسَ) kelimesinin iki durumdan birinde abdesti, diğerinde ise guslü gerektirmesi doğru değildir. Şunu da ifade edelim ki, teyemmüm hep aynı şekilde yapılsa da duruma göre hükmü değişmektedir. Çünkü birinde (yani guslün yerine yapıldığında) vücudun bütün organlarının yıkanmasının yerine yapılmaktadır. Diğerinde (yani abdestin yerine alındığında) ise vücudun bazı organlarının yıkanmasının yerine yapılmaktadır. Dolayısıyla her ikisini aynı lafzın içermesi doğru olmaz. İki sebepten biri için teyemmüm etmek gerektiğinde mezkûr ayet sanki onun için bir nass olmaktadır ve mesela (لَمَسَ) kelimesi cinsel

490 Mâide, 5/38

ilişkidir. Ondan ötürü (su bulamadığınızda) teyemmüm edin denilmiş gibi olmaktadır. Bu takdirde elle dokunma, ayetin manasına dâhil olmamaktadır. (لَمْس) kelimesiyle hem cinsel ilişki hem de elle dokunmanın kastedilmiş olmadığına delalet eden bir delil de şudur: Bu kelimeyle cinsel ilişki kastedildiğinde bu lafız kinaye olur. Elle dokunma kastedildiğinde ise sarih olur.

Hz. Ali ile İbn Abbas'ın *radıyallahu anh*, "(لَمْس) cinsel ilişkidir. Ancak bu, kinaye bir kelimedir" dedikleri rivayet edilmiştir. Bir kelimenin bir halde hem kinaye hem de sarih olması mümkün değildir. Başka bir cihetten de bu mümkün değildir. Şöyle ki: (لَمْس) kelimesiyle cinsel ilişkinin kastedilmiş olması mecazîdir. Bu kelimenin hakikî manası, elle dokunmaktır. Bir kelimenin bir durumda hem mecaz hem de hakikat manasında kullanılması ise caiz değildir.

Cinsel ilişkiye de temas denildiği için (لَمْس) kelimesi neden hem elle dokunma hem de cinsel ilişkide bulunma anlamında hakikaten kullanılmamaktadır? Diye sorulacak olursa biz deriz ki: Bu dediğiniz şu bakımlardan mümkün değildir:

1-Hz. Ali ile İbn Abbas'tan*radıyallahu anh* gelen rivayete göre (لَمْس) kelimesi, kinaye olarak cinsel ilişki manasına gelmektedir. Bu iki zât, Arap lügatini bu itirazın sahibinden daha iyi biliyorlardı. Dolayısıyla onun"(لَمْس) kelimesi sarih olarak hem elle dokunma hem de cinsel ilişkide bulunma anlamını taşımaktadır" sözü geçersiz olmuştur.

2-Önce de açıkladığımız gibi lafzı genel nitelikte olan bir ayetin, kendisine dâhil olma ihtimali bulunan iki muhtelif hükmü gerektirmesi caiz değildir. Ayetteki (لَمْس) kelimesiyle bedene dokunmak kastedilmişse, bu yapıldığında abdest bozulur ve cinsel ilişkide bulunmazdan önce kadını ellemekle ayette sözü edilen teyemmümün yapılması gerekir. Çünkü kadını ellemeden onunla cinsel ilişkiye girmek zaten mümkün değildir. Bu durumda cinsel ilişkide bulunmak, ayette sözü edilen teyemmümün yapılmasını gerektirmez. Çünkü ilişkiden önce kadının ellenmesiyle teyemmümün yapılması zaten gerekli olmuştur.

Ayetteki (لَمْس) kelimesiyle cinsel ilişkinin kastedildiğine Yüce Allah'ın şu buyruğu delalet etmektedir:

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin."[491]

Ayetin bu kısmında, suyun varlığında abdestsizliğin ve cünüplüğün hükmü açıklanmıştır. Sonra buna şu cümle atfedilmiştir:

(وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا)

"Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin."

Bu cümlede de suyun yokluğunda abdestsizliğin ve cünüplüğün hükmü açıklanmıştır. Buna göre (اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ) **"veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur)sanız"** ibaresi, cünüp olma manasında anlaşılmalıdır ki ayet-i kerime, suyun varlığında ve yokluğunda her ikisinin hükmünü içermiş olsun. Ayeti kerimede kastedilen sadece elle dokunmak olsaydı, teyemmümün cünüplük için değil de sadece abdestsizlik durumunda alınması gerekmiş olacaktı. Suyun yokluğunda cünüplüğün hükmünü ifade etmiş olmayacaktı. Ayeti iki manada yorumlamak, bir manada yorumlamaktan ve onunla sınırlandırmaktan daha iyidir. Ayetteki (اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ) ibaresiyle cinsel ilişkinin kastedildiği sabit olduğuna göre, elle dokunma manası kapsam dışına çıkarılmış oldu. Zira aynı lafızla her iki mananın kastedilmiş olmasının mümkün olmayacağını açıklamıştık.

491 Mâide, 5/6

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(اَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاءَ) ibaresi elle dokunma manasında yorumlanırsa, elle dokunmanın abdesti bozacağı hükmü ortaya çıkar. Ama sadece cinsel ilişki manasına geldiği söylenirse böyle bir hüküm ortaya çıkmaz. Senin ileri sürdüğün görüşe göre bu ibareyi iki manada yorumlamak gerekmektedir. Buna göre kadına elle dokunmak abdesti bozduğu gibi, cünüp kimsenin teyemmüm etmesini de caiz kılar. Ayeti iki manaya yorumlamak caiz olmazsa ki, selefin bunun aksine ittifakının olduğunu ve bir lafzın hem hakikat hem de mecaz, hem kinaye hem de sarih olmasının mümkün olmayacağını söylemiştin. Bu durumda seni, (اَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاءَ) ibaresini hakikat manasında o şekilde kullansak da elle dokunma manasında yorumlamaya seni sevkeden yeni bir fayda mı var? Cünüp için teyemmüm etmeyi mübah kılmanın faydasını ispat etmeni, elle dokunmanın abdesti bozduğunun faydasını ispat etmenden daha öncelikli kılan sebep nedir?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: (اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ) ibaresi, suyun varlığında abdestsizliğin ve cünüplüğün hükmünü açıklamaktadır. Bununla beraber cünüplüğün hükmünü de açık ve kesin bir şekilde ortaya koymaktadır. Şu halde uygun olan, ayetin devamında da suyun yokluğunda abdestsizliğin ve cünüplüğün hükmünü açıklamak olacaktır:

(اَوْ جَاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ اَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاءَ)

"veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) sanız..."

Ayetin baş tarafında suyun varlığında abdestsizliğin ve cünüplüğün hükmü açıklandığı gibi, burada da suyun yokluğunda abdestsizliğin ve cünüplüğün hükmü açıklanmaktadır. Ayetin konusu, abdestsizlik ve cünüplük hallerini tafsilatlı olarak anlatmak değildir. Konu, bunların hükmünü açıklamaktır. (لَمْس) kelimesini hades halini beyan etmekte yorumlarsan, onu zahirinin ve gereğinin dışına çıkarmış olursun. Bu sebeple uygun olan, bizim söylediğimizdir. Meseleye başka bir açıdan bakıldığında (لَمْس) kelimesini cinsel ilişki manasında yorumlamak, iki mana ifade eder: Biri, mevcut suya ihtiyaç olması durumunda cünüp

kimsenin teyemmüm etmesinin caiz olmasıdır. Diğeri de kadınla erkeğin cinsel organlarının birbirine temas etmesi halinde meni akmasa bile gusül yapmanın gerekmesidir. Şu halde (لَمْس) kelimesini cinsel ilişki manasında yorumlamak, bir faide ile yetinmekten yani elle dokunmanın abdesti bozduğunu kabul etmekten evladır.

Mufaale Veznindeki Fiil, Nadir Bazı Şeyler Dışında İki Kişi Arasındaki Eylemdir.

Ayetin manasıyla ilgili olarak söylediklerimizin doğruluğunu ispatlayan başka bir delil de şudur: Bu ayet iki şekilde okunur: (أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاءَ) ve (أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ). (لاَمَسْتُم) şeklindeki okunuşun zahiri manası cinsel ilişkide bulunmaktır. Bunun başka bir manası yoktur. Çünkü mufaale veznindeki fiil, nadir bazı şeyler dışında iki kişi arasındaki eylemdir.Mufaale vezninde olup da faili tek bir zât olan fiillere örnek olarak şu cümleleri gösterilebilir: (قَاتَلَهُ اللّٰه . وجازاه . وَعَافَاهُ اللّٰه) "Allah onu kahretsin, Allah cezasını versin, Allah ona afiyet versin." Ancak bu örnekler sayılı olup bu vezindeki başka fiiller bunlara kıyaslanamazlar. Mufaale babında aslolan, fiilin iki kişi arasında cereyan etmesidir. Buna örnek olarak şu fiilleri gösterilebilir: (قَاتَلَهُ وَضَارَبَهُ وَسَالَمَهُ وَصَالَحَهُ) "Onunla savaştı, Onunla vuruştu, onunla barıştı, Onunla uzlaştı" v.b. ayetteki (لاَمَسْتُم) kelimesinin hakikî manası bu olduğuna göre, kelimeyi iki kişi arasında cereyan eden cinsel ilişki manasında yorumlamak gerekir.

Kelimenin manasının böyle olması gerektiğine şu ifadeler de delalet eder: Mesela bir adama elinizi sürdüğünüzde (لاَمَسْتُ الرَّجُلَ) demezsiniz. Yine elbiseye elinizi sürdüğünüzde (لاَمَسْتُ الثَّوْبَ) demezsiniz. Çünkü bu fiili siz yalnız başınıza icra etmiş bulunmaktasınız. Bu da (أَوْ لاَمَسْتُمُ) fiilinin "veya kadınlarla cinsel ilişkide bulunursanız" manasına olduğuna delalet eder. Bu fiilin hakikî manası cinsel ilişkidir. Bu sahih olduğuna ve (أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ) cümlesi de kadınlara hem elle dokunmak hem de onlarla cinsel ilişkide bulunmak manasına gelebildiğine göre, (أَوْ لاَمَسْتُمُ) fiilini sadece bir manaya muhtemel olacak, yani cinsel ilişkide bulunmak manasında yorumlamak gerekir. Çünkü bir ayetin sadece bir manaya ihtimalinin bulunması durumunda o ayet muhkem olur. İki manaya ihtimali bulunan ayet

ise müteşabihtir. Yüce Allah, müteşabih ayeti muhkem ayete göre te'vil etmemizi şu ayetle bize emir buyurmuştur.

(هُوَ الَّذِي اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ)

"O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihtir."[492]

Muhkem ayetler müteşabih olanların anası (ve esası) olarak nitelendirildiğine, müteşabih olanı muhkeme göre te'vil etmemiz emrolunduğuna, bu emri yerine getirmeyip sadece müteşabihe tabi olup sadece onun hükmü ile yetinenler kınandıklarına göre, (أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ) cümlesinin iki manaya ihtimalinin olmadığı ve müteşabih olduğu ispatlanmış oldu. (أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاءَ) cümlesi, Arap dili bakımından sadece bir mana ile sınırlı olduğuna göre muhkem olmaktadır. Dolayısıyla müteşabih olan (أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ) cümlesinin de buna göre te'vil edilmesi gerekmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mezkûr ayet, zikretmiş olduğunuz iki şekilde okunduğuna ve (أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاءَ) okuyuşuna göre ayet sadece cinsel ilişki manasına geldiğine, (أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ) okuyuşuna göre ise hem elle dokunma hem de cinsel ilişkide bulunma manasına ihtimali bulunduğuna göre iki okuyuşu iki ayrı ayet gibi kabul etmemiz gerekir. Birinde cinsel ilişkiden kinaye olur. Onu o manada kullanırız. Diğerinde elle dokunma manasında sarih bir ifade olur. Onu da cinsel ilişkiden ayrı olarak elle dokunma manasında delil olarak kullanırız. Böylece biri kinaye diğeri de sarih olarak her iki lafız kendi gereğine uygun birer delil olarak kullanılmış olur. Zira bir lafzın aynı durumda hem hakikat hem de mecaz, hem kinaye hem de sarih olarak kullanılması mümkün değildir. Böylelikle her iki okuyuşun hükmünü, bir faide ile yetinmeyip iki faide için kullanmış oluruz."

492 Âl-i İmrân, 3/7

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğinizi yapmak caiz değildir. İlk kuşak selef uleması, her iki okuyuşu bildikleri halde bu ayetin manası üzerinde ihtilaf etmişlerdi. Her iki okuyuşu da sahabiler, Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* dinlemişlerdir. Her iki kıraati bildiklerine, sonra da bunu göz önünde bulundurmadıklarına, elle dokunmadan dolay abdestin bozulduğunu söyleyenler de bunu delil olarak kabul etmediklerine göre, bu görüşün batıl olduğunu anlamış olmaktayız. Bununla beraber onlar mezkûr ayeti iki manada yorumlamamış, aksine iki manadan birinin kastedildiği hususunda ittifak etmişlerdir. İhtilaf edenlerden her biri ayeti, arkadaşının te'vil ettiği cinsel ilişki veya yalnızca elle dokunmadan başka bir manada te'vil etmişlerdir. Böylece her ne şekilde olursa olsun iki kıraatin birlikte veya ayrı ayrı da olsa hem cinsel ilişki hem de elle dokunma manasını gerektirmedikleri ispatlanmış oldu. Bunlar iki okuyuşu iki ayrı ayet şeklinde de değerlendirmemişlerdir. Her bir okuyuşu kendi manasına göre değerlendirmek ve gereğince amel etmek icab eder.

Ebu'l Hasan el-Kerhi buna başka bir cevap veriyordu. Şöyle ki: İki okuyuşu iki ayrı ayet olarak değerlendirmek doğru değildir. Şundan ki: Aynı durumda iki ayrı okuyuşun birbirinden ayrı olan hükmü uygulanması gerekmez. Aksine birinin hükmü diğerinin yerine geçer. İkisini iki ayrı ayet gibi değerlendirirsek, okumada, mushafta ve talim/öğretmede de ikisini bir araya getirmemiz gerekir. Çünkü diğer okuyuş da Kur'an'ın bir parçasıdır. Kur'an'ın bir parçasını yok saymak doğru olmaz. İki okuyuştan biriyle yetinen kimse, Kur'an'ın tümüyle değil, bir kısmıyla yetinmiş olur. Bundan da ister istemez Mushaflarda Kur'an'ın tamamının toplanmadığı gibi bir sonuç çıkar. Bu da bütün Müslümanların ortak kabulüne aykırı bir şeydir. Böylece iki okuyuşun, hüküm bakımından iki ayrı ayet gibi olmadığı ispatlanmış oldu. İkisinin hükmü birleştirilsin diye değil, sadece biri diğerinin yerine geçerli olsun diye iki şekilde okunabilmektedir. Nitekim farklı okunuşları mushafta da birlikte belirtilmemiştir.

Elle dokunmanın abdesti bozan şeylerden olmadığına delalet eden hususlardan biri de şudur: Abdesti bozan bir şeyi yapmada kadınla erkek arasında fark olmaz. Ama bir kadın başka bir kadına eliyle dokunduğunda abdestleri bozulmaz. Erkeğin ona eliyle dokunması, erkeğin erkeğe eliyle dokunması da aynı şekilde abdesti bozmaz. Kadına elle dokunmak da işte böyledir. Bunun delilini iki şekilde açıklayabiliriz:

a-Abdest bozucu şeyleri yapmada kadınla erkek arasında fark olmadığını biliyoruz. Erkeğin yaptığı abdest bozucu bir şeyi kadının yapması durumunda da abdesti bozulur. Kadının yaptığı abdest bozucu bir şeyi erkeğinyapması durumunda da abdesti bozulur. Bu hususta kadınla erkek arasında ayrım yapan kimsenin söyledikleri usûl dışıdır.

b-Kadının kadına, erkeğin erkeğe elle dokunmasının abdesti bozmadığına illet olarak bu davranışın, cinsel ilişki olmaksızın tenin tene değmesi olduğu söylenmektedir. Aynı illet, kadınla erkeğin birbirlerine elle dokunmalarında da geçerlidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"Ebu Hanife, karısına çıplak bedenle sarılan ve penisi harekete geçen kimsenin abdestinin bozulacağını ve dolayısıyla abdest alması gerekeceğini söylemiştir. Oysa kadına bedenen dokunmakla elle dokunmak arasında bir fark yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ebu Hanife, abdestin bozulmasını ve buna bağlı olarak abdest alınması gerektiğini, kadına çıplak bedenle sarılma sebebine bağlamamıştır. Aksine o, abdestin bozulmasını ve ona bağlı olarak da abdest alınması gereğini, kadınla erkeğin cinsel organlarının iç içe girmeseler bile birbirlerine temas etmeleri sebebine bağlamıştır. Muhammed de Ebu Hanife'den böyle bir rivayette bulunmuştur. Çünkü insan bu noktaya geldiğinde, farkında olmasa da kendisinden mutlaka bir ifrazat çıkar. Bu gibi durumlarda genellikle farkında olmadan insandan ifrazat çıkacağından ötürü Ebu Hanife, abdestin bozulacağı gerekçesiyle ihtiyaten abdest alınmasını vacip görmüştür. Tıpkı uykudayken genellikle abdest bozucu durumların meydana gelmesinde olduğu gibi. Şu halde erkekle karısının birbirlerine çıplak bedenle sarılmalarından dolayı değil, böyle bir durumda farkında olmadan bazı ifrazatın çıkacağı ihtimaline binaen ihtiyaten abdest almak vacip görülmüştür. Doğrusunu Allah bilir.

Suyun Yokluğunda Teyemmüm Etmenin Farz Oluşu

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلَمْ تَجِدُوا مَآءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا)

"Su bulamazsanız, o zamantemiz bir toprağa yönelin."[493]

493 Mâide, 5/6

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Suyun var olmasının şartı üzerinde farklı görüşler ortaya konulmuştur. Mezhebimiz fakihlerinin üzerinde ittifak ettikleri görüşe göre suyun var olması demek, temizliğe yetecek kadar suyu herhangi bir zarar görmeksizin kullanma imkânının bulunmasıdır. Mesela kişinin yanında bir miktar su olur ama kullandığı takdirde susamaktan ve içecek su bulamamaktan ya da suyu çok pahalıya temin etmekten korkarsa teyemmüm eder. Suyu fazla para vererek satın alması gerekmez. Ancak zaruret olmadan satılan sularda olduğu gibi normal piyasa fiyatına bulursa onu satın alır. Normal piyasa fiyatının üstünde bir bedel istenirse satın alması gerekmez. Mezhebimiz fakihlerinin tamamı, teyemmüm açısından suyun var sayılması için kişinin bütün temizliğine yeter miktarda olmasının şart olduğunu söylemişlerdir. Yükünün içinde suyun var olduğunu bilmesine gelince bunun suyun var sayılmasının şartı oluşu ise ihtilaflıdır. Bunu inşallah ileride açıklayacağız.

Suyu aramanın vacipliği konusunda da ihtilaf edilmiştir. Arama yapmadan da bir kişinin suyu yok sayılır mı? Biz sadece demiştik ki, kişi yanındaki suyu taharet için kullandığı takdirde susuz kalmaktan korkarsa, farz olan taharet için o su yok sayılır. Zira kullandığında zarar görmekten korkması durumunda, tıpkı hasta kimse gibi o suyu bırakıp teyemmüm etme mazeretine sahip olur.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ)

"Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ister."[494]

Yüce Allah bizim zorluk çekmemizi ve sıkıntıya düşmemizi istememiştir. Susuz kalmaktan korkulması durumunda suyu başka amaçla kullanmayı emretmek, insanlar için sıkıntıların en büyüğüdür. Cenab-ı Allah bunu kabul etmemiş ve kesin olarak reddetmiştir.

(يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ)

"Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez."[495]

494 Mâide, 5/6
495 Bakara, 2/185

Zarar görmeye ve canın telef olmasına yol açacak şekilde suyu kullanmak da zorluktan sayılır. Mesela bir kimse susayıp su içmek mecburiyetinde kaldığında namaz vakti girer ve yanında içmek için bulundurduğu o sudan başka bir su da yok ise suyu içmesi ve taharet için kullanmaması emredilir. Suyu taharet için kullanmaya başlamış olsa bile tahareti bırakıp o suyu içmesi emredilir. Susuz kalmaktan korkan kimse hakkında böyle bir görüş Hz. Ali, İbn Abbas *radıyallahu anh*, Hasan ve Atâ'dan da rivayet edilmiştir. Biz, zaruret hali olmaksızın suyu piyasa değeri bir fiyatla bulması durumunda satın almasını şart koşmuştuk. Çünkü değerinden fazla bir fiyatla satılan suyu, taharet için alıp tüketme yükümlülüğü yoktur. Değerinden fazla ödenen para, bir kıymet karşılığında ödenmiş olmayacağı için, malın zayi edilmesi demektir. Mesela bir dirhem değerindeki bir malı on dirheme satın alan bir kimse, dokuz dirhemi boşa harcamış ve zayi etmiş olur. Oysa Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, malı zayi etmeyi yasaklamıştır.[496]

Yine bir kimsenin elbisesinin üzerinde necaset olur da onu yıkamak için su bulamazsa, namaz kılabilmek için necaset bulaşan yeri kesip atması gerekmez. Aksine, kestiği takdirde zarar görmemesi için namazı o necis elbisesiyle kılması gerekir. Suyu değerinden fazla bir fiyatla satın alması da böyledir. Satın alma mecburiyeti yoktur. Ama piyasa fiyatına satılmakta olduğunu görürse, satın alıp onunla abdest alması gerekir. Bu durumda teyemmüm etmesi caiz olmaz. Piyasa değeri ile satınalması malı zayi etmek sayılmaz. Bu durumda ödediği paranın karşılığında bir şeye sahip olmaktadır ki o şey de sudur. Bu suyu satınalıp abdest alması gerekir.

Yanındaki suyu taharete yetecek miktardaolmayan bir kimse hakkında fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Mezhebimiz fakihlerinin tamamı bu kişinin teyemmüm edebileceğini ve o suyu taharette kullanmakla yükümlü olmadığını söylemişlerdir. Aynı şekilde cünüp olan bir kimsenin gusletmeye yetmeyecek ama abdest almaya yetecek kadar suyu varsa bu kişinin de teyemmüm edeceğini söylemişlerdir.

Mâlik ile Evzai dediler ki: "Cünüp kimse başlangıçta bu suyu kullanmaz; teyemmüm eder. Bundan sonra abdesti bozulur ve yanında abdest almaya yetecek miktarda suyu olsa bile yine teyemmüm eder."

496 Buhari, Zekât, 20

Mezhebimiz fakihleri bu son mesele hakkında dediler ki: "Cünüp kimse guslüne yetecek miktarda su bulamadığı takdirde, bu su ile abdest alması gerekir."

Şafiî dedi ki: "Mevcut su ile vücudunun yıkayabileceği kadar yerlerini yıkar, sonra da teyemmüm eder. Bundan başkasını yapması caiz olmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ ....
فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın... Eğer su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin."

Bu ayet iki şeyden birini gerekli kılmaktadır. Varlığında suyu, suyun yokluğunda ise toprağı gerekli kılmaktadır. Cenab-ı Allah, teyemmümü bu şartla farz kılmıştır. Suyu bulamayan adamın teyemmüm etmesinin farz olduğu, teyemmüm etmeden kılacağı namazın sahih olmayacağı hususunda ihtilaf yoktur. Böylece bu ayette sözü edilen suyun, kendisiyle taharet yapmanın farz olduğu su olmadığını anlamış oluyoruz. Çünkü kendisiyle taharet yapmanın farz olduğu su mevcut olsa, namazının sıhhati, teyemmüm etmesi şartına bağlanmazdı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah (فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً) **"Eğer su bulamazsanız"** buyurarak teyemmümü, belirleme yapmaksızın herhangi bir suyun yokluğu şartına bağlamıştır. Bu da taharete yetsin veya yetmesin, her miktardaki suyu kapsar. Buna göre az veya çok suyun mevcut olması durumunda teyemmüm etmek mübah olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu te'vilin bozuk olduğunun delili şudur: Ulemanın icmasına göre bu durumdaki adama farz olan, suyu kullansa bile, teyemmüm etmesidir. Bu miktardaki suyu kullanmakla emrolunsaydı, ayrıca teyemmüm etmesi gerekmezdi. Zira Yüce Allah, namazın sahihliğini sağlayacak suyun olmaması durumunda kişinin teyemmüm etmesini farz kılmıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Biz bu kişinin o suyu kullanıp tüketmesinden sonra ancak teyemmüm etmesinin caiz olduğunu söylemekteyiz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Meselenin hükmü sizin dediğiniz gibi olsaydı, bu kişi yanındaki suyu kullanınca artık teyemmüm etmeye de ihtiyacı kalmazdı. Suyu kullandıktan sonra teyemmüm etmesinin gerektiği hususunda fakihler ittifak ettiklerine göre bu suyun, kendisiyle taharetin farz olduğu ve yokluğunda da teyemmümün mübah olacağı su olmadığı ispatlanmış olmaktadır. Yine bu suyun var oluşu, kendisi ile namazın mübah olması bakımından yok hükmündedir ve bu kişinin teyemmüm etmesi de caizdir. Yine bir kişi abdest alırken ayaklarından birini yıkayıp diğerini mest üzerinden mesh ederse caiz olmaz. Çünkü mesh, yıkamanın bedelidir. Yıkama ile bedelinin aynı abdestte bir araya getirilmesi caiz olmaz. Aynı şekilde suyun azlığı sebebiyle bedenin bir kısmını yıkayıp kalan kısmı için de teyemmüm etmek caiz olmaz.

Şunu da ifade edelim ki meshin ayaktaki hades halini gidermeyişi gibi, teyemmüm de bedendeki hades halini gidermez. Bu sebeple hades halini gideren yıkama ile hades halini gidermeyen meshin aynı abdestte bir araya getirilmesi, aynı şekilde hades halini gideren yıkama ile hades halini gidermeyen teyemmümün aynı bedende bir araya getirilmesi caiz olmaz. Bilindiği gibi teyemmüm bazen guslün yerine bazen de abdestin yerine geçmektedir. Şu da var ki teyemmüm, hades halinin yıkanmasını gerektirdiği bütün organları yıkamanın yerine geçmektedir. (Yanında az miktarda su bulunan kişiyi) teyemmüm etmekle birlikte bedeninin yıkayabildiği kadar bir kısmını yıkamakla yükümlü kılarsak bu teyemmümü, ya bir kısım organlarını yıkamasının yerine ya da tamamını yıkamanın yerine geçer. Yıkanmayan organları yıkamanın yerine geçerse teyemmüm, vücudun bazı organlarını yıkamanın yerine geçmiş olur ki bu imkânsız bir şeydir. Çünkü teyemmüm parçalara bölünemez. Bu görüş batıl olduğuna göre geride teyemmümün, bütün organların yıkanması yerine geçerli olması görüşü kaldı. Buna göre kişi yıkadığı organları için hem abdest almış hem de teyemmüm etmiş olur ki bu da imkânsız bir şeydir. Çünkü yıkanan organlardaki hades hali ortadan kalkmıştır. Artık teyemmüm, o organları yıkamanın yerine geçmez. Böylece hem yıkamanın hem de teyemmüm etmenin birlikte vacip olmayacakları ispatlanmış oldu.

Şunu da ifade edelim ki Şafiî, kişinin yanında abdeste yetmeyecek az miktardaki suyla yüzünü ve kollarını yıkamasını ayrıca bu iki organ için teyemmüm etmesini gerekli görmektedir. Ona göre bu iki organ üzerinde teyemmüm etmesi, hem bu organların hem de diğer iki organın (baş ile ayakların) yıkanması yerine geçmektedir. Şafiî bu adamı bu iki organda iki taharetle yükümlü kılmaktadır. Teyemmümün, yıkanmış iki organda taharet sayılması nasıl caiz olur? Bu demektir ki, taharet gerçekleşince hades hali yine de giderilmiş olmamakta ve hadesin hükmü baki kalmaktadır. Bu nasıl bir taharettir ki, yapıldığı halde hades hali devam etmektedir. Böyle bir şey mümkün olur mu?

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kişinin yanındaki su az olduğu için organlarının bir kısmını yıkayıp diğer kısmı için teyemmüm etmesi gerekir ve bu teyemmüm, bütün organlarının tahareti sayılır, dediğinizde bu sizin için de geçerlidir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu bizi bağlamaz. Çünkü biz bu adamın yanında bulunan az miktardaki suyu taharet için kullanmasını gerekli görmüyoruz. Şu halde "Şayet kullanırsa..." sözü hükümsüz kalmaktadır. Bütün organlarını yıkamasına yetecek miktarda suyu olduğunda o suyu kullanmasını gerekli gördüğümüz gibi sen az da olsa o suyu kullanmasını gerekli görüyorsun. Oysa bizim dediğimiz gibi olursa o adam yeterli suyla abdest almış ve abdestini tamamlamış olur. Artık teyemmüm etmesi, abdestin yerine geçmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Size göre abdest ve teyemmümün birlikte alınması caizdir. Biri diğerine aykırı değildir. Mesela bir adam eşeğin artığı olan sudan başka bir su bulamazsa o suyla abdest alır ayrıca teyemmüm de eder, diyorsunuz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu adamın tahareti, bu ikisiyle birlikte değil, ikisinden biriyle gerçekleşir. Bu sebeple taharete ikisinden dilediği herhangi biriyle başlamasının caiz olacağını söyledik. Zira bize göre bu su şüphelidir. Şüpheli suyla da taharet farizası yerine getirilemez. Hem bu suyla abdest alır hem de teyemmüm ederse, kendisine farz olan, ikisinden biridir.

Nitekim fakihlerin tümü şunu söylemişlerdir: "Bir kimse beş vakit namazdan birini unutup kılmaz, ancak hangisi olduğunu bimezse, zimmetinde beş vakit değil de sadece bir vakit namazı olduğu halde, kesin olarak kaza etmiş olmak için beş vakit namazını kaza etmesi gerekir."

İşte burada da benzer bir durum sözkonusudur. Oysa sen bu meselemizde de hem abdest almasının hem de teyemmüm etmesinin farz olduğunu iddia etmektesin. Şunu da söylemek gerekirse orucun kefaret olarak azad edilecek kölenin bedeli olması gibi teyemmüm de suyun bedelidir. Kefaret olarak biraz oruç tutulup bir de kölenin bir kısmını azad etmek caiz olmayacağı gibi, aynı şekilde vücudun birazını suyla yıkayıp bir de teyemmüm etmek caiz olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Henüz âdet görmeye başlamamış küçük yaştaki kadın boşandığında iddetini ay hesabıyla beklemeye başlar. İddet süresi sona ermeden âdet görmeye başlarsa, iddetini âdet hesabıyla beklemeye başlaması gerekir. Aynı şekilde âdet gören bir kadın boşanır da iddetini âdet hesabıyla beklemeye başlar ve iddeti sona ermeden âdetten kesilip menopoz devresine girerse, iddetini ay hesabıyla beklemeye başlaması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İddetin sona ermesinden önce sözünü ettiğin durum meydana gelirse, önce beklenmiş olan süre iddet olmaktan çıkar. Ama sen, yıkamış olduğun kısmı taharet olmaktan çıkarmış olmamaktasın. Teyemmüm de işte böyledir.

Bu meseleyle ilgili başka bir delil de şudur:

(التُّرَابُ طَهُورُ الْمُسْلِمِ،مَا لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ)

"Su bulmadığı sürece toprak, Müslümanın temizleyici nesnesidir."[497]

Bu hadisteki delalet, (مَا لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ) ibaresindedir. Burada (الْمَاءَ) kelimesinin başında lam-ı tarif vardır. Bu da iki şeyden biri içindir. Ya su cinsinin tamamını kapsamak/istiğrak-ı cins içindir. Ya da bilinen/mahud bir sudan bahsetmek içindir. İstiğrak-ı cins için kelimenin başına konulmuşsa o zaman hadisin takdiri şöyle olur: "Dünya da su bulunmadığı takdirde toprak, Müslümanın temizleyici nesnesi olur."

---

497 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/148

Kelimenin başındaki lam-ı tarif, mahud/bilinen bir sudan bahsetmek için konulmuşsa, bu durumda mezkûr hadis bizim dediğimiz manaya gelir. Çünkü burada bilinen bir su yoktur ki, söylenen kelam, abdestin tamamını gerçekleştirecek olan sudan başka sadece o suya raci olsun. Meselemizde ise böyle bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla haberin zahiri gereğince teyemmüm etmek caiz olur.

Yükünün İçinde Su Bulunduğunu Unutup Teyemmümle Namaz kılan Kimsenin Hükmü

Kişinin yükünün içinde su bulunduğunu bilmesi, teyemmümün mübah olması bakımından şart mıdır, değil midir? Bu hususta ihtilaf edilmiştir.

Ebu Hanife ve Muhammed dediler ki:"Seferi kimse suyu yükünün içinde unutup teyemmüm ederek namaz kılarsa, namazı geçerli olur. O namazı ne vakit içinde ne de vakit çıktıktan sonra iade eder."

Mâlik dedi ki: "Vakit içindeyken iade eder. Ama vakit çıktıktan sonra iade etmesi gerekmez."

Ebu Yusuf ile Şafiî dediler ki: "Her halûkârda namazı iade etmesi gerekir.

Bunun delili şudur:

(فَلَمْ تَجِدُوا مَآءً فَتَيَمَّمُوا)

"Eğer su bulamazsanız teyemmüm edin."

Suyu unutan kimse suyu bulmamış sayılır. Çünkü onu kullanma imkânına ulaşamaz. Yükünün içinde veya yanında su bulunmayan bir kimse gibidir. Ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

(رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَسِينَا اَوْ اَخْطَأْنَا)

"Ey Rabbimiz! Unutur ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma!"[498]

498 Bakara, 2/286

Bu ayet, unutulan şeylerin hükmünün düşmesini gerektirmektedir.

Başka bir yerde de şöyle buyrulmaktadır:

(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Yüzlerinizi yıkayın."

Bilindiği gibi bu hitap, unutan kimseye yönelik değildir. Çünkü unutan kimseyi mükellef kılmak sahih olmaz. Unutan kimse abdest için yüzünü yıkamakla mükellef olmadığına ve bu yönde emir almadığına göre o, mutlaka teyemmüm etmekle emrolunmuştur. Çünkü imkân varken hem abdestin hem de teyemmümün ikisinin birlikte sakıt olması caiz olmaz. Şu halde suyu yükünün içinde unutan kimsenin teyemmüm etmesi caizdir. Yine bir kişi çölde olup su arar ve bulamazsa, teyemmüm edip namazını kılar. Ancak daha sonra o çölde üstü kapalı bir kuyu bulunduğunu öğrenirse, namazı iade etmesi gerekmez. Var olan suya kişinin kendisinin mâlik olması ile suyun nehirde veya kuyuda olması arasında hüküm bakımından bir fark yoktur. Adamın kuyudaki suyun varlığını bilmemesi o suyu yok hükmünde kıldığına göre, yükündeki suyu unutması da yükteki suyu yok hükmünde kılar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Abdestsiz olduğunu veya namaz kılmadığını unutan kimsenin abdest alma ve namaz kılma yükümlülüğü düşmez. Aynı şekilde yükünün içinde suyun olduğunu unutan kimsenin de abdest alma yükümlülüğü düşmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir:

(رُفِعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأُ وَالنِّسْيَانُ)

"Yanılma ve unutma (sebebiyle işledikleri hataların sorumluluğu) ümmetimin üzerinden kaldırıldı"[499] hadisinin zahiri manasına göre abdestsiz olduğunu veya namaz kılmadığını unutan kimsenin abdest alma ve namaz kılma yükümlülüğünün düşmesi gerekir. Biz de aynı görüşteyiz.

---

499 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 13/139

Ancak hatırladığında yapmasını gerekli gördüğümüz şey, öncekinden ayrı bir farzdır. Önceki abdest veya namaz artık sakıt olmuştur. Önce unutup sonra hatırlayan kimsenin unuttuğu abdesti almasının veya unuttuğu namazı kılmasının gerekli olduğunu başka bir delile dayanarak söylemekteyiz. Öyle olmasa unutması onu kaza etme yükümlülüğünden de kurtarır. Şunu da söylemek gerekir ki başka bir sebep daha eklenmedikçe farzın düşmesinde unutmanın yalnız başına bir tesiri olmaz. Unutmaya suyun olmadığı seferilik gibi başka bir sebep eklenince ikisi birlikte bir mazeret olur ve farzı düşürürler. Abdesti, kıraati ve namazı ve benzeri bir farzı unutmaya gelince, burada unutmaya başka bir sebep daha eklenmediği takdirde unutma, bu farzların düşmesi için yalnız başına bir etmen olamaz. Diğer taraftan biz unutmayı asıl olan farzın düşmesi için değil, aslın bedeline geçmek için bir mazeret saydık. Sizin anlattığınız meselelerde ise farzların bedeline geçmek değil, kendilerinin düşürülmesi vardır. Bu bakımdan ikisinin hükmü birbirinden ayrılmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Suyu yükün içinde unutan kişi aslında suyu bulmuş demektir. (Dolayısıyla teyemmüm etmesi caiz değildir.)"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Suyun var olması, yükün içinde olup zarara uğramaksızın kullanma imkânının elde edilememesi demek değildir. Mesela yanında su olduğu halde susayıp içecek su bulamamaktan korkan kimsenin teyemmüm etmesi caizdir. Yükün içinde duran suyu unutan kimse ise buna göre sudan daha uzaktadır. Çünkü suyu kullanma imkânına ulaşamamaktadır. Bilindiği gibi yükünde su olmayan ama nehrin kıyısında duran bir kimse, her ne kadar nehirdeki suyun sahibi değilse de o suyu kullanma imkânına sahiptir. Böylece suyun varlığı ile kastedilenin, zarara uğramaksızın o suyu kullanma imkânına sahip olmak olduğunu öğrenmiş olduk. Mesela yükündeki suyu kullanmasına engel olunan bir kimsenin teyemmüm etmesi caizdir. Böylece suyun varlığının suya sahip olmak değil, onu kullanma imkânını elde etmek olduğunu öğrenmiş olduk.

Bir kimsenin elbisesinde necaset varsa, yükünde suyun varlığını unuttuğu için yıkamaksızın öylece namaz kılsa, bu namazı geçerli olur mu? Buna ne dersiniz? Diye sorulacak olursa buna şöyle cevap verilebilir: Mezhebimiz fakihlerinin bu mesele hakkında bir şey söylediklerini bilmiyoruz. Ancak Ebu Hanife'nin söylediğine kıyas yaparak bu kişinin namazının geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Ebu'l Hasan el-Kerhi de elbisesini

yükünün içinde unutup çıplak olarak namaz kılan kimsenin namazının geçerli olduğunu söylemiştir.

Suyu Bulmuş Olmak İçin Onu Önceden Aramış Olmayı Gerektirmez.

Beraberinde su bulunmayan bir kimse su aramaz ise suyu yok sayılır mı? Bu konuda ihtilaf edilmiştir. Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Kişinin suyu bulma ümidi yoksa ve bir başkası da o çevrede su bulunduğunu kendisine haber vermemişse suyu araması gerekmez ve teyemmüm etmesi yeterli olur.

Şafiî dedi ki: "Suyu araması gerekir. Aramadan teyemmüm ederse teyemmümü geçerli olmaz."

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Suyu bulma ümidi varsa veya bir başkası, suyun bulunduğu yeri kendisine haber verirse, kendisiyle suyun arasında bir mil veya daha fazla bir mesafe varsa, arkadaşlarından geri kalma ve yol arkadaşlarından tamamıyla kopma sebebiyle zarar ve meşakkate maruz kalmaktan endişe ederse suya gitmesi gerekmez. Ama kendisiyle su arasındaki mesafe bir milden daha az ise suya gider. Tabi eğer kendisine ve beraberindekilere hırsızlardan ve canavarlardan zarar gelmeyecek, kendisi de yol arkadaşlarından kopmayacaksa suya gider. Fakihlerimiz bu durumda olan kimsenin teyemmüm etmesinin caiz olacağını, suyu aramasının gerekli olmayacağını, çünkü suyu bulmuş olmadığını söylemişlerdir. Yüce Allah, (فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا) **"Eğer su bulamazsanız teyemmüm edin"** buyurmuştur. Bu adam da suyu bulamamıştır. Aramadan suyu bulmamış sayılmaz derlerse, böyle diyenlere şöyle cevap verilebilir: Bu görüşünüz hatalıdır.Çünkü suyun var olması (her şart altında) onu aramayı gerektirmez.

Cennettekilerin cehennemdekilere şöyle diyecekleri bir ayette şöyle nakledilmektedir:

(فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ)

"Rabbimizin bize va'dettiğini biz gerçek bulduk. Siz de Rabbinizin va'dettiğini gerçek buldunuz mu?" diye seslenirler. Onlar, "Evet" derler."[500]

---

500 A'râf, 7/44

Bu ayette de görüldüğü gibi cehennemdekilerin, arayıp peşine düşmedikleri bir şeyi (Rabb'in va'dettiği şeyleri) buldukları bildirilmektedir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(مَنْ وَجَدَ لُقَطَةً فَلْيُشْهِدْ ذَوَيْ عَدْلٍ)

***"Bir yitik bulan kimse (onu bulduğuna) adalet sahibi iki kişiyi şahit tutsun."*[501]**

Yitiği bulan kişi onu aramış olmasa da bulmuş olmaktadır. Mesela kefaret olarak verilmesi gereken köle hakkında da şöyle buyrulmaktadır:

(فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ)

"Bunlara imkân bulamayanın iki ay ard arda oruç tutması gerekir." [502]

Yani kefaret olarak verecek bir kölesi olmayan veya azad etmek üzere köle satın alacak kadar paraya sahip olmayan kimsenin iki ay ard arda oruç tutması gerekir. Yoksa köle araması emredilmiş değildir. Suyun varolması aramadan da mümkün olduğuna göre yanında su bulunmayan, suyun mevcudiyetinden haberi olmayan kimse suyu bulmuş değildir. Ve bu kişi, (فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا) **"Eğer su bulamazsanız teyemmüm edin"** buyruğunun kapsamına girer. Artık suyu araması farzını ona ek olarak yüklememiz caiz olmaz. Zira böyle yapmak, ayetin hükmüne ilavede bulunmak olur ki caiz değildir.

Buna şu hadisler de delalet etmektedir:

(جُعِلَتْ لِي الأَرْضُ مَسجداً وطَهوراً)

***"Yeryüzü bana mescid ve (teyemmüm etmem için) temizleyici kılındı."* [503]**

501 İbn Mâce, Lukata, 2
502 Nisâ, 4/92
503 Buhari, Teyemmüm, 3

(التُّرَابُ طَهُورُ الْمُسْلِمِ مَا لَمْ يَجِدْ الْمَاءَ)

"Toprak, suyu bulamadığı sürece Müslümanın temizleyici nesnesidir." [504]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Ebu Zer'ê *radıyallahu anh* şöyle buyurmuştu:

(التُّرَابُ كَافِيكَ وَلَوْ لَمْ تجد الْمَاءَ عَشْرَ حِجَجٍفَإِذَا
وَجَدْتَ الْمَاءَ فَأَمِسَّهُ جِلْدَكَ)

"On seneye kadar su bulamasan dahi toprak sana yeter. Suyu bulduğundaysa onu cildine değdir." [505]

Suyu bulmuş olmanın onu önceden aramış olmayı gerektirmediğine delalet eden hususlardan biri de şudur: Bir kimse yanında bulunan su veya başka bir şeyi önceden talep edip aramadan da elde etmiş olabilir. Mesela yanında kölesi olan bir kimse, o kölesini talep edip aramış olmasa dâhi onun hakkında, "Bu adam köleyi bulmuş" denir.

Birileri çıkıp"Kişinin talep etmediği ve aramadığı şeye sahip olduğunda onu bulmuş olduğunu söylemenin normal olduğunu siz inkâr etmediniz. Ancak bir şeyi arayıp da bulamadıktan sonra 'O şeyi bulamadı' denilebilir" diyecek olursa, ona şöyle cevap verilir:

Bir şeyin var olması, onu talep edip aramış olmayı gerektirmediğine, o şeye sahip olmak için bu şart olmadığına göre, bir şeye sahip olamamakta ve onu bulmamakta da aynı hüküm geçerlidir. Bir şeyin var oluşu hakkında kullanılan ifade, o şeyin yokluğu hakkında da kullanılabilir. Mesela bir kişi talep edip elde etmek için aramış olmasa bile (şayet bin lirası yoksa) onun hakkında "Bu kişi bin lirayı bulmuş değil" denilmesi doğrudur. Yine o kişinin malı zayi olsa ve mal bulmak için hiçbir talep ve arayışı olmasa da onun hakkında "Bu kişi mal bulamadı" demek doğru

504 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/148
505 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/407

olur. Aynı şekilde bir talep ve arayışı olmadan bir mala sahip olan kişi hakkında "Bu kişi mal buldu" demek doğrudur. Malın varlığıyla yokluğu, bu ifadeler bakımından birbirine eşittir. Varlığı da yokluğu da onu talep edip aramakla bağlantılı değildir.

Mesela bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَاِنْ وَجَدْنَٓا اَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ)

"Biz onların çoğunda, sözünde durma diye bir şey bulmadık. Ama gerçekten onların çoklarını yoldan çıkmış kimseler bulduk."[506]

Görüldüğü gibi bu ayette (وُجُود) "bulma" mastarının müştakı olan kelimeler, talep etme ve arama eylemi olmadığı halde hem olumlu hem de olumsuz cümlede kullanılmıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle diyebilir: "Bir şahsın yol arkadaşının yanında su bulunur da ondan su istemeden teyemmüm ederse teyemmümü sahih olmaz. Ancak ister de arkadaşı vermezse o zaman teyemmüm ettiği takdirde teyemmümü sahih olur. Bu da suyu talep etmenin vacipliğine delalet etmektedir. Şu rivayet de bunu tekit etmektedir: Cinlerle buluştuğu gecede Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Abdullah b. Mesud'a *radıyallahu anh* (هَلْ مَعَكَ مَاءٌ) ***"Beraberinde su var mı?"[507]*** diye sormuş ve ondan su istemiştir."

Bunu diyen kimseye şöyle cevap verilebilir: Kişinin yol arkadaşından su istemesine gelince, Ebu Hanife'den rivayet edilen görüşe göre bir şahıs yol arkadaşından su istemeden teyemmüm edip namaz kılarsa, namazı geçerlidir. Ebu Yusuf ile Muhammed'den rivayet edilen görüşe göre ise bu durumdaki kişinin namazı geçerli olmaz. Ancak arkadaşından su ister de arkadaşı vermediği için teyemmüm edip namaz kılarsa, namazı geçerli olur. Bizim görüşümüze göre suyu istediğinde arkadaşının vereceğine ümidi varsa ondan suyu istemesi gerekir. Ama arkadaşının suyu vereceğine ümidi yok ise ondan su isteme yükümlülüğü yoktur. Bunun benzeri bir durum da şöyledir: Kişinin, bulunduğu yerin yakınlarında suyun bulunduğuna dair ümidi varsa

506 A'râf, 7/102
507 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/146

veya bir başkası kendisine bu yönde bir haber vermişse teyemmüm etmesi caiz olmaz. Çünkü bu gibi durumlarda galip zan, kesin bilgi gibidir. Mesela bir kimse yakınındaki nehre gittiğinde kendisini bir canavarın parçalayacağını veya eşkıya tarafından yolunun kesileceğini galip zanla zannederse, nehre gitmeyip teyemmüm etmesi caiz olur. Ama nehre giderken selamette olacağını galip zanla zannederse, nehre gitmeyip teyemmüm etmesi caiz olmaz. Bu, bir şeyi talep etmenin vacip olduğunu söyleyenlerin görüşüne uygun değildir.

Abdullah b. Mesud'un *radıyallahu anh* hadisine, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ondan su isteyişine ve ayrıca su arayıp bulması için Hz. Ali'yi yönlendirmesine gelince, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bize göre bunları vacip olarak değil, müstehap olarak yapmıştır.

Şunu da belirtmeliyiz ki çölde olup yanında su bulunmayan, orada su olduğu veya olmadığı hususunda pek bir kanaati olmayan kimse eğer suyu bulursa artık su aramasına gerek kalmaz. Çünkü bulduğu bir şeyi aramakla yükümlü kılınması caiz değildir. Suyu bulmazsa bu kişinin teyemmüm etmesi caizdir. Zira Yüce Allah (فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا) **"Eğer su bulamazsanız teyemmüm edin"** buyurmuştur. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* (التُّرَابُ طَهُورُ الْمُسْلِمِ مَا لَمْ يَجِدْ الْمَاءَ) ***"Toprak, suyu bulmadığı sürece Müslümanın temizleyici nesnesidir"***[508] buyurmuştur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Namazın geçerli olmasının şartlarından biri de vaktin girmiş olmasıdır. Vaktin girdiği kesin olarak bilinmeden kılınan namaz geçerli olmaz. Aynı şekilde teyemmümün de caiz olmasının şartı suyun yokluğu olduğuna göre, bu şartın gerçekleştiği kesin olarak bilinmeden teyemmüm etmenin caiz olmaması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir:Bu iki meselenin hükmü şöyle verilebilir: Teyemmümde aslolan, suyun yokluğudur. Kişi kendi yanında suyun olmadığını kesin olarak bilebilir. Ancak başkasının yanında var mıdır yok mudur? Aradığı takdirde suyu bulur mu bulmaz mı? İşte bunu bilemez. Bu kişi bilmediği ve şüpheli olduğu bir şey sebebiyle (yanında suyun olmadığına dair) kesin bilgiyi bırakıp suyu aramakla yükümlü olmaz. Namaz vaktine gelince o da mevcut değildir. Vaktin girdiğini kesin

---

508 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/148

olarak bilmeden şüpheye dayanarak namazını kılan kişinin namazı geçerli olmaz. İşi aslolan kesin bilgiye dayanarak yapma gereği bakımından her iki mesele birbirine benzemektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ .... فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın... Eğer su bulamazsanız, o zaman teyemmüm edin" buyurmuştur. Ayette görüldüğü gibi ebedi ve daimi surette farz olan, abdestte yüzün yıkanmasıdır. Kişinin bir şekilde imkân bularak bu farzı yerine getirmesi gerekir. Yüzünü yıkama imkânını buluyorsa, onun için farz olan budur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: (فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)**"Yüzlerinizi yıkayın"** buyuran Allah, (فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا) **"Eğer su bulamazsanız, o zaman teyemmüm edin"** de buyurmuştur." Yüzü yıkamanın farzlığı suyun varlığına bağlıdır. Teyemmümün caizliği de suyun yokluğuna bağlıdır. Kişi bu durumda sudan kesin olarak mahrumdur. Muhalifimiz, araması durumunda suyu bulmasının mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Oysa teyemmümü mübah kılan şart gerçekleştiğinde onu bırakıp olup olmayacağı bilinemeyen ihtimallerin peşinden gitmek caiz değildir. Muhalifin söylediği, en fazla şunu gerektirmektedir: Kişinin çevresinde su bulunacağını ümit etmesi ve bulunacağına galip zanla kanaat getirmesi, bir başkasının da bu doğrultuda kendisine haber vermesi durumunda suyu araması gerekir. Ama böyle bir durum söz konusu değilse, ayette ileri sürülen şart, teyemmümü mübah kılacak şekilde gerçekleşmiş olur. Bu mübahlık şartını bir kimsenin gözardı etmesi ve başka bir ölçüyü esas alması caiz değildir.

Mezhebimiz fakihleri, suyun bir milden yakın bir mesafede olduğunun galip zanla bilinmesi ve yerinin bilinmesi durumunda kullanılması gerekeceğini, artık teyemmümün mübah olmayacağını söylemişlerdir. Ama bir mil veya daha fazla bir uzaklıktaysa, kendi içtihadlarına dayanarak o suyu kullanmanın vacip olmadığını ve teyemmümün mübah olduğunu söylemişlerdir.Mil, mesafe takdirinde kullanılan bir ölçü birimidir.

Normalde ondan daha az miktardaki bir ölçü birimiyle mesafe takdiri yapılmamaktadır. Mesafe belirlemede milden daha kısasını değil, mili esas almışlardır. Mesela Ebu Yusuf'a göre elbisede necaset bulaşan yer bir karış olduğunda aşırı miktarda olup namazın geçerliliğine engeldir. Çünkü karış, alan ölçümünde en küçük ölçü birimidir. Normalde bundan daha küçük bir şeyle alan ölçümü yapılmaz. Nafi'nin rivayetine göre İbn Ömer *radıyallahu anh* seferdeyken iki-üç galve[509] mesafede iken dâhi suya yönelmez ve teyemmüm edip namaz kılarmış.

Said b. Müseyyeb'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Çoban ile su arasında iki-üç mil mesafe varsa ve namaz vakti de girerse, teyemmüm edip namaz kılar."

Hasan ve İbn Sirin dediler ki: "Namaz vakti çıkmadan su elde edebileceğini ümit eden kimse teyemmüm etmez."

Namaz Vaktinin Sonunda Su Bulan Kimse, Vaktin Çıkmasından Korksa Bile Mâlik'in Görüşünün Aksine Abdest Alması Gerekir

Vaktin sonunda su bulan ancak teyemmüm etmediği takdirde vaktin çıkmasından korkan kimsenin ne yapması gerektiği hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimizin fakihleri, Sevri, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Seferi veya mukim bir kimse şehirdeyken su bulur, ancak vaktin sonunda olduğu için abdest aldığı takdirde vaktin çıkmasından korksa bile mutlaka abdest alması gerekir."

Mâlik dedi ki: "Bu durumdaki bir kişi vaktin çıkmasından korkarsa teyemmüm etmesi yeterli olur."

Leys b. Sa'd dedi ki: "Bu kişi abdest aldığı takdirde vaktin çıkmasından korkarsa, teyemmüm ederek namaz kılar. Vakit çıktıktan sonra da abdest alarak bu namazını iade eder."

---

509 Galve, ok atımı mesafe demek olup yaklaşık 240 m. dir.

Bu meselede asıl dayanak şudur:

(فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا)

"Eğer su bulamazsanız, o zaman teyemmüm edin." Bu ayet, su varken kullanılmasını, su yokken toprağa yönelinmesini vacip kılmaktadır. Su varken toprağa yönelmek caiz değildir. Çünkü böyle yapmak, bu ayete aykırıdır. Cenab-ı Allah abdest organlarının yıkamasını mü'mine emrederken bunu, namaz vaktinin devam etmesi ve vakit içindeyken namazı kılabilmesi şartına bağlamamıştır. Gerek vakit içinde gerek vakit dışında bu, yerine getirilmesi gereken mutlak bir emirdir.

Abdestle ilgili ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ
وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın."

Cünüp kişinin gusletmeden namaz kılması bu ayetle yasaklanmıştır. Ancak burada gusletmek için namaz vaktinin devam edip etmediğinden bahsedilmemiştir.

Namaz vaktinin devam edip etmediğine bakılmaksızın abdest veya gusül alınmasının gerekliliğine sünnetten delilimiz, şu rivayetlerdir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebu Zer'e *radıyallahu anh* şöyle buyurmuştur:

(التُّرَابُ كَافِيكَ وَلَوْ لَمْ تجد الْمَاءَ عَشْرَ حِجَجٍفَإِذَا
وَجَدْتَ الْمَاءَ فَأَمِسَّهُ جِلْدَكَ)

***"On seneye kadar su bulamasan dahi toprak sana yeter. Suyu bulduğundaysa onu cildine değdir."*[510]**

Kişi suyu bulduğunda, vaktin çıkmasından korksa da korkmasa da o suyu kullanmak mecburiyetindedir. Çünkü ayetteki (فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Yüzlerinizi yıkayın"** emri genel niteliktedir.

Başka bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(التُّرَابُ طَهُورُ الْمُسْلِمِ مَا لَمْ يَجِدْ الْمَاءَ)

***"Toprak, suyu bulmadığı sürece Müslümanın temizleyici nesnesidir."*[511]**

Suyu bulduğu zaman Müslüman kimse için toprak artık temizleyici nesne olmaktan çıkar. Teyemmüm ettiği takdirde namazı da geçerli olmaz.

Namaz vaktinin devam edip etmediğine bakılmaksızın abdest veya gusül alınmasının gerekliliğine aklî delil şudur: Taharet farzı, vakit farzından daha güçlü bir farzdır. Şundan ki, taharet olmadan namaz geçerli olmaz. Ama vakit çıktıktan sonra kılınan namaz (kaza da olsa) geçerli olur.

"Vaktin çıkmasından korkan kimse vaktinde kılmanın faziletini elde etmek için, teyemmüm ederek namazını kılabilmelidir" denilecek olursa, böyle diyene şöyle karşılık verilebilir:

Taharetsiz kıldığından dolayı kılmış sayılmadığı bir namaz için, vaktinde kılmanın faziletini nasıl elde edebilir?

"Teyemmüm (temizleyici toprakla yapıldığı için) taharettir" diyecek olursa ona şöyle karşılık verilebilir:

Yüce Allah'ın da buyurduğu ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şart koştuğu gibi teyemmüm suyun yokluğunda temizleyicidir (ve taharettir). Ama su varken temizleyici değildir. Bu durumda sana düşen, su

510 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/407
511 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/148

varken ve zarara uğramaksızın suyu kullanma imkânı varken de teyemmümüm temizleyici olduğunu ispatlamaktır. Buna dair bir delil getirdiğin zaman, vaktinde namaz kılmanın faziletini elde edebilmek için teyemmümle namaz kılınabileceğine dair görüşünü temellendirmiş olursun.

Bir kimse "Su bulamadığı için değil, namazı vaktinde kılabilmesi için seferi kimsenin teyemmüm etmesi mübah görülmüştür" diyecek olursa, kendisine şöyle cevap verilir:

Eğer dediğiniz gibi olsaydı, suyun yokluğunda vaktin evvelinde teyemmüm etmesi caiz olmazdı. Çünkü o durumda vaktin çıkması korkusu yoktur. Oysa fakihlerin tamamının ittifakına göre vaktin evvelinde teyemmüm etmesinin caiz olması şuna delalet etmektedir: Teyemmümün caiz olması için vaktin kaçırılması korkusu şart değildir.

Bir kimse "Teyemmümün mübah olması için suyun yokluğu şart olsaydı, hastanın ve susuz kalmaktan korkan kimsenin su varken teyemmüm etmesi caiz olmazdı" diyecek olursa, kendisine şöyle cevap verilir:

Hastanın ve susuz kalmaktan korkan kimsenin su varken teyemmüm etmesinin caiz olduğunu söylüyoruz. Çünkü suyun var olması demek, herhangi bir zarara ve zorluğa maruz kalmadan onu kullanma imkânına sahip olmaktır. Zira Yüce Allah, ayette hasta ve seferi kimseden özel olarak sözetmiştir. Suyun yokluğu ise mutlak bir şarttır. Onu kullanmaktan ötürü zarar görme korkusu da şarttır. Sen namaz vaktinin kaçırılmamasını teyemmüm için esas aldığında ne ayete ne de hadise dayandın. Aksine ayet ve hadis, senin görüşünün batıl olduğuna hükmetmektedirler.

Bir kimseninkorku halinde namazı vaktinde kılabilmek için, kıbleden başka tarafa, yürürkenveyabinek üzerindeyken namazkılmasının caiz olması, vaktin çıkmasından korkulduğunda teyemmümün caiz olması için vaktin esas alınması gerektiğine delalet etmektedir" diyecek olursa,kendisine şöyle cevap verilir: Korku halindeki kimsenin bu şekillerde namaz kılmasının mübah oluşu, namaz vaktinin çıkması veya başka bir sebebe binaen değil, sırf korkudan dolayıdır. Bunun delili şudur: Namaz vakti çıkmadan düşmanın cepheden dönüp gideceği kuvvetle zannedilse bile korku namazının vaktin girişinde kılınması caizdir. Bu da bu namazın vakte yetişmek için değil, korkudan dolayı bu şekilde kılınmasının mübah olduğuna delalet etmektedir. Oysa teyemmüm, suyun yokluğundan dolayı mübah kılınmıştır.

Korku namazıyla teyemmüm arasında bir mukayese yapacak olursak deriz ki: Suyun yokluğunda teyemmüm etmek caiz olur. Ama su var olunca, korku namazında korkunun ortadan kalkması gibi bir durum meydana gelir. Korku ortadan kalkıp güven gelince namaz artık o şekilde kılınamaz. Asli şekliyle kılınması gerekir. Korku namazı, seferi kimsenin oruç tutmaması, mest giyenin mestler üzerine meshetmesi gibi özel bir duruma mahsus bir ruhsattır. Namaz vaktinin kaçırılması korkusundan dolayı tanınmış bir ruhsat değildir. Şunu da belirtmeliyiz ki, kişi abdest almakla meşgul olduğu için namaz vaktini kaçırırsa namazı, kendisine mahsus diğer vaktinde kılar.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مَنْ نَامَ عَنْ صَلَاةٍ أَوْ نَسِيَهَا فَلْيُصَلِّهَا إذَا ذَكَرَهَا فَإِنَّ ذَلِكَ وَقْتُهَا)

"Bir kimse uyuya kalıp veya unutup kılamadığı bir namazı hatırladığında kılsın. Hatırladığı an, o namazın vaktidir."[512]

Vakti geçip gittiği halde, hatırlandığı vaktin o namazın asıl vakti gibi olduğunu Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadiste haber vermiştir. Vakti geçip gittiği halde hala devam ediyormuş gibi kabul edildiğine göre, ilk vaktinde kılınamayıp bir sonraki vaktinde kılınacak korkusundan dolayı abdesti bırakıp teyemmüme yönelmek caiz olmaz.

Kaza namazıyla vakit namazı arasındaki tertibe uymanın vacip olduğu, hatta kazadan önce vakit namazı kılınacak olursa bu namazın geçerli olmayacağı ve kaza namazının vakit namazına nispetle daha özel bir konumda olduğu hususundaki görüşümüze Mâlik de katılmıştır. Vakti kaçırma korkusu teyemmümü mübah kılsaydı, vakit çıktıktan sonra da teyemmümün mübah olması gerekirdi. Çünkü asıl vaktin çıkmasından sonra gelen her vakit de namaz için vakittir ve o vakitten sonraya bırakılması caiz değildir. (Vaktin kaçırılmasından korkan kimsenin teyemmüm ederek namaz kılmasının caiz olduğu görüşünde olan) Mâlik'in, asıl vakti kaçan namazın takip eden vakitlerde de abdestle meşgul olunca o vakitler kaçırılmasın diye teyemmümle kılınmasını mübah görmesi gerekir. Çünkü asıl vaktinde kılınamayan namazın takip eden vakitleri de kaçırmaksızın o vakitlerde kılınması gerekir ve o vakitlerin de kaçırılması yasaklanmıştır.

512 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/474

Fukahanın tamamı, namazı kılmanın emredildiği vakti abdest alarak kaçırma korkususebebiyle teyemmüm ederek namaz kılmanın caiz olmadığında ittifak ettiklerine göre, abdesti bırakıp teyemmüme yönelmede vaktin etkisinin olmadığı görüşü doğruluk kazanmaktadır.

Leys b. Sa'd'ın "Bu kişi abdest aldığı takdirde vaktin çıkmasından korkarsa, teyemmüm ederek namaz kılar. Vakit çıktıktan sonra da abdest alarak bu namazını iade eder" sözüne gelince bu pek anlamlı görünmemektedir. Çünkü bilindiği gibi bu şekilde kılınan namazın bir geçerliliği yoktur. Geçerliliği olmayan bir namazı kılmayı emretmenin ve öncelikle yerine getirilmesi gereken farzı ertelemenin bir manası yoktur.

İki Temizleyiciden Mahrum Olan Mahpusun Hükmü

Pislik içinde bir yere hapsedilip de temiz su ve toprak bulamayan kimsenin ne yapacağı konusunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Ebu Hanife, Muhammed ve Züfer dediler ki:"Bu durumdaki kişi, şehirdeyse su bulumcaya kadar namaz kılmaz."

Sevri ile Evzai de bu görüştedirler. Ebu Yusuf ile Şafiî dediler ki: "Bu kişi namaz kılar ama kıldığı namazı daha sonra iade edr."

Ebu Hanife ile onun görüşüne katılanların delili şudur:

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ.... فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın... Eğer su bulamazsanız, o zaman teyemmüm edin."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لايَقْبَلُ الله صَلاةً بِغَيرِ طَهُورٍ)

"Temizlik yapılmadan kılınan namazı Allah kabul etmez."[513]

---

513 Buhari, Vudû, 2; Müslim, Taharet, 1

Abdestsiz ve teyemmümsüz namaz kılan, temizlik yapmadan namaz kılmış olur. Kıldığı da namaz olmaz. Şu halde iki temizleyiciden, sudan ve topraktan mahrum olan kimseye, namaz kılması farzdır diyerek namaz olmayan bir şeyi kılmasını emretmemizin bir anlamı yoktur.

Ebu Yusuf dedi ki: "Bu kişi namazı ima ile kılar, sonra da iade eder."

Ebu Yusuf'un bu görüşüne itibar edilmez. Bu şekilde namaz kılanın daha sonra namazı iade etmesi gerektiğini söylemiştir. Adamın bu şekilde kıldığı namaz eğer namaz ise iadesi gerekli olmamalıdır. Bilindiği gibi rükû ve secde etmeye gücü yetmeyen kimse, namazı ima ile kılar. Bu şekilde kıldığı namazı daha sonra iade etmesi de gerekmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kişi eğer temiz bir eve hapsedilmişse, teyemmüm ederek namaz kılması ve daha sonra bu namazı iade etmesi emredilir. İade etmesinin gerekli oluşu, namazı teyemmümle kılma mecburiyetini ortadan kaldırmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hasan b. Ebi Mâlik'in naklettiğine göre Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hapsedilen ve iki temizleyiciden mahrum olan kişi, oradan çıkıncaya kadar teyemmüm etmez ve namaz kılmaz."

Hüküm bu minval üzere devam etmektedir. "el-Asl" adlı eserde anlatıldığına göre ise bu durumdaki adam teyemmüm edip namaz kılar ve daha sonra bu namazı iade eder. "el-Asl" da bu konudaki ihtilaftan söz edilmemektedir. Belki de bu Ebu Yusuf'un kendi görüşüdür.

Eğer hepsinin görüşü ise Ebu Hanife'nin görüşüne göre bu rivayeti şöyle anlamamız gerekecektir: Teyemmümle namaz, suyun yokluğunda veya kullanılırsa zarar görmekten korkma durumunda sahih olur.Kıyasa göre seferi bir kimsenin yakınında su olsa ancak suya gittiğinde canavardan veya hırsızdan korkarsa, teyemmüm etmesi caiz olur ve teyemmümle kıldığı namazı iade etmesi de gerekmez. Kıyasın gereği işte budur. Ancak o, kıyası terk etmiş ve namazın iadesini emretmiştir. Seferilikle mukimliğin hükmünü de birbirinden ayırmıştır. Çünkü mukimlikte su vardır. Ancak kullanılması, hapseden kişinin fiili ile engellenmiştir. Bu tür işlerde insanların fiili, farzı düşürmez. Mesela bir adam bir başkasını tehdit ve zorla namaz kılmaktan ya da rükû ve secdeyi asli şekliyle yerine getirerek kılmaktan men eder, engellenen kişi de namazı ima ile kılarsa, bu şekilde kıldığı

namazını daha sonra iade eder. Ama namazın engellenmesi bayılma ve benzeri Allah tarafından gelen bir sebeple olmuşsa, mükellefin üzerindeki namaz kılma farzı düşer. Kişi hasta ise rükûyu asli şekliyle yapma yükümlülüğü düşer ve ima ederek rükûyu yerine getirmesi gerekir. Böyle olunca engellemenin hükmü değişik olmaktadır. Allah tarafından olmasıyla insanlar tarafından olması arasında fark vardır. Mukimlik hali de böyledir. Mukimlikte var olan suyu kullanma farzlığı insanların engellemesi sebebiyle düşmeyeceği için, hapisteki kişinin teyemmüm edip namaz kılması ve daha sonra su bulduğunda abdest alıp iade etmesi emredilmiştir. Ama birinci rivayete göre bu durumdaki kişinin namaz kılması emredilmemiştir. Çünkü bu şekilde kılınan namaz, namaz olmadığından kılınmasını emretmenin bir anlamı yoktur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Başında saçı olmayan ihramlı kişinin ihramdan çıkmak istediğinde, kendisi tıraş olamasa bile tıraş olanlara benzemesi için usturayı başının üzerinde dolaştırmasını siz emrediyorsunuz. Su ve toprak bulamayan mahpus kişiye de, her ne kadar gerçek manada namaz kılamasa bile, namaz kılanlara benzemesi için abdestsiz ve teyemmümsüz namaz kılmasını, sonra da o namazı iade etmesini emretseniz olmaz mı? Nitekim dilsiz kişiye de her ne kadar telbiye getiremese bile, telbiye getirir gibi dilini hareket ettirmesini müstehap olarak emretmektesiniz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İki meselenin hükmü birbirinden şöyle ayırdedilir: Hac menasiki ile ilgili fiilleri bazı durumlarda asıl yükümlünün yerine başkası vekâleten yerine getirebilir. Vekilin yaptığı menasikle ilgili fiiller, asıl yükümlü olan müvekkil tarafından yerine getirilmiş gibi olur. Bu sebeple usturanın saçsız baş üzerinde dolaştırılması, normal tıraş yerine geçebilir. Başkasının bu işi yükümlünün başı üzerinde yapması da caiz olur. Baygın halde olan asıl yükümlünün yerine başkasının telbiye getirmesi de Ebu Hanife'ye göre geçerli olur. Bu sebeple dilsiz kimsenin, her ne kadar telbiye getiremese de telbiye getirir gibi dilini hareket ettirmesi müstehap görülmüştür. Namaza gelince, asıl yükümlünün yerine başkasının kılması durumunda kılınan namaz geçerli olmaz. Bir de namaz kılanlara benzemek için namaz kılar gibi yapmak da caiz değildir. Böyle bir hareketi yapmakla yapmamak arasında bir fark yoktur. Bunu yapmak anlamsız olduğu için müstehap görülmemiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* gerdanlığı kaybolduğunda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onu aramaları için gönderdiği sahabiler, abdestsiz ve teyemmümsüz namaz kılmışlar ve bunu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* anlatmışlardı. Sonra teyemmüm ayeti inmiş ve Peygamber de*sallallahu aleyhi ve sellem* onların abdestsiz ve teyemmümsüz namaz kılmış olmalarını reddetmemişti."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Onların namaz kıldıkları zamanda henüz teyemmüm ayeti inmemiş ve teyemmüm farz kılınmamıştı. Ayrıca o sahabiler, kıldıkları namazı iade etınekle de emrolunmamışlardı. Bu da su ve toprak bulamayan kimsenin abdestsiz ve teyemmümsüz kıldığı namazı iade etmesinin gerekmediğine delalet etmektedir. Muhaliflerimiz iade etmesi gerektiğini söylediklerine göre, gerdanlığı arayan sahabilerin kıldıkları namazın hükmünün muhaliflerin anlattıklarına uymadığını görmekteyiz. Ayrıca o sahabiler su bulamamış ama toprak bulmuşlardı. Ey muhalif, sen onların durumunda olan kimselerin hükmünü anlatmıyorsun.

Namaz vaktinin girmesinden önce teyemmüm etmenin caiz olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir.

Mezhebimizin fakihleri dediler ki: "Su bulamayan kimsenin, namaz vaktinin girmesinden önce teyemmüm etmesi caizdir. Namaz vakti girdikten sonra da o teyemmümle vakit namazını kılar."

Mâlik b. Enes ile Şafiî dediler ki: "Vakit namazını kılmak için namaz vakti girmeden teyemmüm etmek caiz değildir."

Bizim bu konudaki delilimiz şudur:

(اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ
فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا)

"Veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin."

Bu ayette, abdestin bozulmasından sonra şayet su yoksa teyemmüm etmek emredilmiştir. Vaktin girmesinden önce veya sonra şeklinde bir ayrım yapılmamıştır. Yine Cenab-ı Allah (اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın"** buyurmuştur. Bu bölümün baş tarafında bu ayetin manasının şöyle olması gerektiğini delilleri ile birlikte söylemiştik: "Namaza kalkmak istediğinizde eğer abdestsiz iseniz, yüzlerinizi yıkayın." Ayetin devamında bu ibareye teyemmüm emri atfedilmiş ve su bulunduğunda abdest alınması gereken durumlarda (suyun yokluğunda) teyemmüm etmek mübah kılınmıştır.

Yüce Allah başka bir ayette de şöyle buyurmuştur:

(اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ)

"Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı'ya kaymasından) itibaren (belli vakitlerde) namazı kıl."[514]

Bu ayetten başka ayetlerde, namazdan önce taharet emredilmiştir. Taharet de iki şeyle yapılır. Varsa suyla, su yoksa toprakla yapılır. Bu da ayetteki şarta uyularak namazı vaktinin başında kılabilmek için, teyemmümün namaz vakti girmeden yapılmasının caiz olduğuna delalet etmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisleri de buna delalet etmektedir:

(التُّرَابُ طَهُورُ الْمُسْلِمِ مَا لَمْ يَجِدْ الْمَاءَ)

"Toprak, suyu bulmadığı sürece Müslümanın temizleyici nesnesidir." [515]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebu Zer'e *radıyallahu anh* şöyle buyurmuştu:

(التُّرَابُ كَافِيكَ وَلَوْ لَمْ تجد الْمَاءَ عَشْرَ حِجَجٍ)

"On seneye kadar su bulamasan dahi toprak sana yeter."[516]

---

514 İsrâ, 17/78

515 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/148

516 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/407

Görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, teyemmümün namaz vaktinden önce alınmasıyla namaz vakti girdikten sonra alınması arasında bir fark gözetmemiştir. Teyemmümün caizliğini vakte değil, suyun yokluğuna bağlamıştır.

(اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ)

"Veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelirse..." ayeti ile yaptığımız istidlalin (اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ) **"Namaza kalkacağınız zaman..."** cümlesine atfedildiğini, bunun onda gizli ve mukadder olduğunu, ayetin manasının şöyle takdir edilmesi gerektiğini söyleyebilir:

"Namaza kalkacağınız zaman biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelirse (su bulamazsa teyemmüm etsin)."

Bu da ancak namaz vaktinin girmesinden sonra olacak bir şeydir, diyecek olursa kendisine şöyle cevap verilir: Bu dediğiniz yanlıştır. Şundan ki (اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ) ibaresinin manası, **"namaza kalkmak istediğiniz zaman abdestiniz yoksa"** şeklindedir. Bu cümle yalnız başına, abdestsizlikten ötürü abdest almanın gerekliliğini ifade etmektedir.

Ayetin bundan sonraki kısmında ise su bulamayan kimsenin hükmünün anlatımına başlanmıştır:

(وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ
اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا)

"Hasta olursanız veya seferde bulunursanız ve biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin."[517]

Bu da yalnız başına tam bir mana ifade eden müstakil bir cümledir. Başka bir cümleyle desteklenmeye ihtiyacı yoktur. Bu vasıftaki bir cümleyi başka bir cümle ile desteklemek, manasını özellemek/tahsis olur ki, bir

517 Mâide, 5/6

delil olmadan bunu yapmak caiz değildir. Şu halde abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelen bir kimsenin teyemmüm etmesinin mübah olmasının şartı mezkûr ayette anlatılan (suyun yokluğun)dan başka bir şey olmamalıdır. Bunun izahı için başka bir cümle ile desteklenmesine de gerek yoktur. Şunu da belirtmeliyiz ki bir şarta bağlanan her cevabın hükmü, kendisinden önce geçen şeye değil de sonra gelen şeye bağlı olmalıdır. Bunun aksini söylemek için bir delile ihtiyaç vardır. Burada da abdest bozmaktan gelen kimsenin teyemmüm etmesinin şartı, kişinin abdest bozmaktan gelmiş olmasıdır. Ayrıca namaz vakti girmeden abdest almak caiz olduğuna göre, aynı şekilde vakit girmeden teyemmüm etmenin de caiz olması gerekir. Çünkü bu, kendisinden sonra hades halinin meydana gelmediği bir taharettir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İstihazeli (özür kanaması gören) bir kadın, namaz vakti girmezden önce almış olduğu abdestle vakit namazını kılamaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bize göre bu abdestle vakit namazını kılması caizdir. Zira bu kadın zevalden önce abdest alsa, öğle vaktinin sonuna kadar bu abdestle namaz kılabilir. Ama öğle vaktinde aldığı abdestle ikindi vaktinde namaz kılamaz. Çünkü abdest almasından sonra akıntı devam etmiştir. Vakit, hades haliyle birlikte namaz kılması hususunda kendisi için bir ruhsattır. Vaktin çıkışıyla birlikte bu ruhsat sona erdiğinden, meydana gelmiş olan abdestsizlikten dolayı abdest alması gerekir.

Bir teyemmümle iki namazın kılınıp kılınamayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir.

(Mezhebimiz fakihleri) dediler ki: "Bir teyemmümle kişi, abdesti bozulmadığı veya suyu bulamadığı sürece dilediği kadar namaz kılabilir."

Sevri, Hasan b. Salih, Leys b. Sa'd, İbrahim, Hammad ve Hasan da bu görüştedirler.

Mâlik dedi ki: "Bir teyemmüm ile iki farz namaz kılınamaz. Nafile namaz kılmak için alınan teyemmüm ile farz namaz kılınamaz. Ama farz namaz kılmak için alınan teyemmümle, farzın kılınmasından sonra nafile namaz kılınabilir."

Şerik b. Abdillah dedi ki: "Her namaz kılmak için ayrı bir teyemmüm almak gerekir."

Şafiî dedi ki: "Her farz namaz için yeniden teyemmüm etmek gerekir. Lâkin bir teyemmümle hem farz, hem nafile hem de cenaze namazı kılınabilir."

Bizim görüşümüzün sahihliğinin delili şu hadislerdir:

(التُّرَابُ كَافِيكَ وَلَوْ لَمْ تجد الْمَاءَ عَشْرَ حِجَجٍفَإِذَا
وَجَدْت الْمَاءَ فَأَمِسَّهُ جِلْدَكَ)

***"On seneye kadar su bulamasan dahi toprak sana yeter. Suyu bulduğundaysa onu cildine değdir."*[518]**

(التُّرَابُ طَهُورُ الْمُسْلِمِ مَا لَمْ يَجِدْ الْمَاءَ)

***"Toprak, suyu bulmadığı sürece Müslümanın temizleyici nesnesidir."*[519]**

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* toprağın temizleyiciliğini Müslümanın su bulamamasına bağlamış ve onu namaz kılmakla vakitlendirmemiştir. Önceki hadiste geçen ***"On seneye kadar su bulamasan dahi..."*** ifadesi ise tekit içindir. Yoksa gerçekte kastedilen, on sene değildir.

Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ)

"Onlar için yetmiş kez bağışlanma dilesen de, Allah onları asla affetmeyecektir."[520]

518 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/407
519 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/148
520 Tevbe, 9/80

Bu ayette kastedilen, yetmiş sayısı değil, Cenab-ı Allah'ın münafıkları affetmeyeceğini tekit etmektir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Teyemmümü ve aynı şekilde namazı bozduğu halde ayette hades halinden bahsedilmemiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Teyemmümün hades hali sebebiyle bozulduğu muhataplarca bilinen bir şeydir. Onun için ayette ondan bahsedilmesine ihtiyaç duyulmamıştır. Muhataplarca bilinmeyen şeylerden bahsedilmiş ve alınan teyemmümün hükmünün su bulununcaya kadar devam edeceği, vurgulanarak belirtilmiştir. Şunu da ifade edelim ki; teyemmümle namaz kılmayı mübah kılan sebep, baştan beri suyun yokluğuydu. Bu sebep namazın kılınmasından sonra da devam ettiğine göre teyemmümün namazdan sonra da devam etmesi gerekir. Başlangıcıyla devamı arasında hüküm bakımından fark yoktur. Çünkü her ikisinin gerekçesi aynıdır ki o da suyun yokluğudur. Teyemmümün yıkamanın bedeli oluşu gibi mestler üzerine mesh de yıkamanın bedeli olduğuna ve fakihlerin tümünün nazarında mestleri bir defa meshetmekle iki namaz kılmak caiz olduğuna göre, bir teyemmümle iki namaz kılmak da caiz olmalıdır. Şunu da söylemeliyiz ki teyemmüm eden kişi namazını kıldıktan sonra tahareti ya devam eder ya da bozulur. Bozulursa o haldeyken nafile namaz kılmaması gerekir. Çünkü taharetsiz kılınamama bakımından farz ile nafile namaz arasında fark yoktur. Tahareti eğer bozulmamışsa, o teyemmümle başka bir farz namaz kılması caizdir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Nafilenin hükmü farzınkinden daha hafiftir. Öyle ki zaruret olmadan da nafilenin binek üzerinde, kıbleden başka tarafa kılınması caizdir. Ama zaruret olmadan farz namazın bu şekilde kılınması caiz değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Farz ile nafilenin bu bakımlardan hükümleri farklı olsa da, taharetin şart oluşu bakımından her ikisinin hükmü aynıdır. Farz namazın kılındığı bir teyemmümle nafilenin kılınması caiz olduğuna göre, aynı teyemmümle başka bir farz namazın kılınması da caiz olmalıdır. Binek üzerinde ve kıbleden başka tarafa yönelerek kılınması caiz görülerek nafile namazın hükmü hafifletilmiştir. Zaruret halinde farz namazın da bu şekilde kılınması caiz görülmüştür. Taharete gelince usûle göre farz ile nafile arasında bu bakımdan bir fark yoktur.

Bu görüşümüze muhalif olanlar şu ayeti delil göstermektedirler:

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ ...... فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın... Eğer su bulamazsanız, o zaman teyemmüm edin."

Bu ayet, namaz kılmaya kalkan herkesin taharetini yenilemesini gerektirmektedir. Ayetin genel hükmü gereğince her namaz için yeniden teyemmüm edilmesi de gerekmektedir.

Bu itirazı yapan muhaliflerimize şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz yanlıştır. Zira (اِذَا قُمْتُمْ) ifadesi lügate göre taharetin tekrarlanmasını gerektirmez. Bunu daha önce de açıklamıştık. Bilindiği gibi bu ifade abdestin tekrarlanmasını gerektirmemektedir. Aynı şekilde teyemmümün de tekrarlanmasını gerektirmez. Şunu da ifade edelim ki, suyun var olduğu farz edilip de abdest almanın emredildiği bir durum varsa o zaman suyun bedeli olarak teyemmüm etmek gerekir. Yani asıl olan abdesti almanın gerektiği durumda teyemmüm etmek gerekli olmaktadır. Ayette, bunun dışındaki bir durumda teyemmüm etmenin gerekliliğinden bahsedilmemiştir. Suyun varlığında abdest alıp namaz kılındıktan sonra ikinci bir namaz için yeniden abdest almak gerekmediğine göre, teyemmümle kılınan namazdan sonra ikinci namaz için yeniden teyemmüm etmek gerekmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Teyemmüm, hades halini ortadan kaldırmaz. O, hades halini ortadan kaldıran su gibi değildir. Teyemmüm edilmekle birlikte hades hali devam ettiğine göre, her namaz için yeniden teyemmüm etmek gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hades halinin devam etmesi, yeniden teyemmüm etmeyi gerektiren bir illet değildir. Eğer öyle olsaydı namaza girmezden önce de her zaman bu illetten ötürü yeniden teyemmüm etmek gerekirdi. Hadesin devam etmesiyle birlikte ilk namazın teyemmümle kılınması caiz olduğuna göre, ikinci namazın da önceki gibi olması gerekir. Tabi eğer teyemmüm, teyemmüm etmeyi gerektiren belli bir hades hali için alınmışsa (ve teyemmüm bu arada abdest bozucu bir sebeple bozulmamışsa) yeniden almak gerekmez. Şunu da belirtelim ki

muhalifimizin bu gerekçesi, mestler üzerine meshetmekle de geçersiz hale gelmektedir. Çünkü hades hali, meshe rağmen ayaklarda devam etmektedir. Ama bununla birlikte bir defa meshetmekle birçok namazın kılınması caiz olmaktadır. Muhalifimize göre hades hali devam ettiği halde teyemmümle kılınan farzdan sonra nafile namaz kılmak caizdir. Bu da onun bu gerekçesini çürütmektedir.

İstihaze (özür) kanaması görmekte olan kadının namaz vakti çıktığında abdestini yenilemesi gerektiğini söylediğiniz gibi, teyemmümlü kişinin de aynı şekilde namaz vakti çıktığında teyemmümünü yenilemesi gerektiğini söylemeniz gerekmez miydi? Denilecek olursa buna şöyle cevap verilebilir: Bize göre istihazeli kadının ruhsatının namaz vakti ile sınırlı olduğu sabittir. Teyemmüm ruhsatını vakitle sınırlayan bir kimse bulunduğunu bilmiyoruz. Bu, fasid ve bozuk bir kıyastır. Ayrıca istihazeli kadının, teyemmümlü kimseden şu bakımdan farklı bir durumdadır: Bu kadın abdest aldıktan sonra da kendisinde abdest bozucu bir durum olan kanama devam etmektedir. Hades haliyle birlikte namaz kılabilsin diye namaz vakti onun için bir ruhsattır. Abdest aldıktan sonra tekrar hades hali meydana geldiği için yeniden abdest alması gerekir. Teyemmüm eden kimsede ise teyemmümden sonra hades hali meydana gelmediği için tahareti devam etmektedir.

[Namazda Su Gören Teyemmümlü Kimsenin Durumu]

Namazdayken su gören teyemmümlü kimsenin durumu hakkında ihtilaf edilmiştir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Teyemmüm edip namaz kılmakta olan bir kimse suyu görürse namazı bozulur. Abdest alıp namazını yeni baştan kılması gerekir."

Mâlik ile Şafiî dediler ki: "Bu durumdaki kişi namazını kılmaya devam eder ve namazı geçerli olur."

Ebu Seleme b. Abdurrahman'dan rivayet olunduğuna göre teyemmüm eden ve namaza başlamadan suyu bulan kimsenin abdest alması gerekmez ve namazını bu teyemmümle kılar. Bu, sünnete ve icmaya aykırı, şaz bir görüştür. Bizim söylediğimizin doğruluğunun delili şu ayettir:

(إِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ .... فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın... Eğer su bulamazsanız, o zaman teyemmüm edin."

Bu ayet, suyun varlığında abdest organlarının yıkanmasını, suyun yokluğundaysa toprağa yönelip teyemmüm etmeyi farz kılmaktadır. Mükellef, suyu bulduğunda ayetin zahiri gereğince onu kullanma emrine muhataptır. Şunu da belirtmeliyiz ki; ayetin lafzının hakikat manası, namaz kılmaya kalktıktan sonra abdest organlarının yıkanmasını gerektirmektedir. Teyemmümlü olarak namaza girmiş olmak, suyu bulma durumunda onu kullanmaya engel olmamalıdır. Namaza girdikten sonra suyu bulma durumunda ayetin hükmünce, abdest organlarını yıkama farzı devam eder. Fakihler bu hususta ihtilaf etmiş değildirler. Çünkü teyemmümlü olarak namaza durduktan sonra henüz tamamlamadan namaz bozulur ve bu arada su da bulunmuşsa, ayetin hükmüne göre suyu kullanıp abdest almak gerekir. Böylece ispatlanmış oluyor ki, teyemmümlü kişinin namaza başlamış olması, su bulunması durumunda abdest alma farzını ve ayetteki hitabın hükmünü düşürmemektedir. Suyu kullanma farzı kendisinin üzerinde devam ettiği için, ayetin hükmü gereğince abdest alması gerekir.

(إِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ)

"Namaza kalkacağınız zaman" ibaresiyle ya bir kısmı kılındıktan sonra namazın varlığı kastedilmektedir. Ya da abdestsiz iken namaza kalkmaya niyetlenmek kastedilmektedir. Eğer namazın varlığı kastedilmişse, namazın bir kısmını kıldıktan sonra su görülürse bu durum, ayetin gereğince o suyu kullanarak abdest almayı gerektirir. Şayet abdestsiz iken namaza kalkmaya niyetlenmek kastedilmişse ve suyu kullanarak abdest almak için de namaza kalkmak şart koşulduğuna göre bu şart yerine gelmiştir ve suyu kullanıp abdest almak gerekir. Abdest alma mükellefiyeti bu kişinin üzerinde durmaktayken, teyemmüm edip namaza başlamış olması, abdest alma farzını üzerinden düşürmez. Çünkü abdest alma farzını üzerinden düşüren sebep, suyun yokluğu idi. Abdest almasını gerektiren şart geri döndüğü (su bulunduğu) için suyu kullanıp abdest alması gerekir.

Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ
وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın."[521]

Cünüp kişi teyemmüm ederek namaza başlamış, sonra namazdayken suyu görmüşse "cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın" buyruğu gereğince namazı bırakıp o suyu kullanarak temizlenmesi ve daha sonra da o namazını kılması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: Ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır: (وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ ....فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا) **"Hasta olursanız veya seferde bulunursanız ...da su bulamazsanız, o zaman teyemmüm edin."**

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yıkama ile teyemmümün her biri kendi şartları dâhilinde kullanılır. Suyun yokluğunda teyemmüm edilir. Varlığında ise yıkamaya yönelinir. Su varken yıkama farzlığını düşürmek caiz değildir. Çünkü ayetin zahiri, su varken yıkamayı gerekli kılmaktadır. Ayette, namaza başlama öncesiyle namazda olma hali arasında bir ayrım yapılmamıştır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de buna delalet etmektedir:

(التُّرَابُ طَهُورُ الْمُسْلِمِ مَا لَمْ يَجِدْ الْمَاءَ)

"Toprak, suyu bulmadığı sürece Müslümanın temizleyici nesnesidir." [522]

---

521 Nisâ, 4/43

522 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/148

Görüldüğü gibi toprak, suyun yokluğunda temizleyici nesne sayılmıştır. Su bulunduğunda teyemmüm, taharet olmaktan çıkar. Burada namazda olmakla namaz dışında olmak arasında bir ayrım yapılmamıştır. Teyemmümle yapılan taharet, suyu görmekle bozulduğuna göre artık teyemmümle başlanmış olan namaza devam etmek caiz olmaz.Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* suyun Müslüman için temizleyici nesne olduğunu bildirmiştir.[523]

Başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur:

(إِذَا وَجَدْتَ الْمَاءَ فَأَمِسَّهُ جِلْدَكَ)

"Suyu bulduğundaysa onu cildine değdir."[524]

Bu hadisin başka bir rivayetinde de ***"suyu bulduğunda tenine değdir"*** buyrulmuştur. Bu hadisler bizim anlattıklarımızın doğruluğuna iki bakımdan delalet etmektedirler:

1-Daha önce nakletmiş olduğumuz (التُّرَابُ طَهُورُ الْمُسْلِمِ مَا لَمْ يَجِدْ الْمَاءَ) ***"Toprak, suyu bulamadığı sürece Müslümanın temizleyici nesnesidir"***[525] hadisi, toprağın hangi durumda temizleyici olacağını bildirmektedir. O durum, suyun bulunamamasıdır. Bu durumun namazdan önce meydana gelmesiyle namaza başladıktan sonra meydana gelmesi arasında bir ayrım yapılmamıştır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, toprağın bu duruma mahsus olarak temizleyici nesne olduğunu bildirdiğine göre bir kimse, su varken hala teyemmümle namaz kılmaya devam ederse, namazı taharetsiz kılmış olur.

2-(إذا وَجَدْتَ الْمَاءَ فأَمِسَّهُ جِلْدَكَ) ***"Suyu bulduğundaysa onu cildine değdir"*** hadisinde de namaz öncesi ve namaz kılarken şeklinde bir ayrım yapılmamıştır. Her iki durumda da teyemmümlü kişi suyu bulursa onu kullanarak temizlenmekle yükümlü olur. Hadisin zahiri manası bunu öngörmektedir.

---

523 Ebu Davud, Siyam, 21

524 İbn Hacer, Telhisu'l-Habîr: 1/407

525 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 1/148

Teyemmüm ettikten ancak namaza başlamazdan önce suyun görülmesi halinde namaza başlanamayacağı hususunda fakihlerin tamamının ittifak etmiş olması, teyemmümle namaz kılmaktayken suyun görülmesi durumunda namaza devam edilemeyeceğini gerektirmektedir. Nitekim abdestsizlik de namaza başlamaya mani olduğu gibi, namazdayken abdest bozulması da namazın devamına mani olur. Çünkü namaza başlamanın da başlanan namazı devam ettirmenin de sahih olmasının şartı, taharet üzere olmaktır. Şunu da söylemeliyiz ki, kişinin namazda oluşu, taharetinin devam etmesini gerektirir. Çünkü namazdayken abdesti bozulan kimsenin abdest alması gerekir. Namazın şartlarından olan diğer farzların da namaz boyunca devam etmesi gerekir. Mesela çıplak olarak namaza başlayan kimsenin elbise bulması halinde elbiseyi giyinip tesettürü sağlamasının veya namaza durduktan sonra azad edilen cariyenin başını örtmesinin ya da mesh süresi dolan kimsenin ayaklarını yıkayarak abdest almasının gerekmesi de böyledir. Kişinin namazda olması, bunları yapmasına engel teşkil etmez. Yine suyu gördüğü halde teyemmümlü kişinin iftitah tekbiri alarak namaza durması caiz olmaz. Çünkü bu kişi, su varken namazın bir kısmını teyemmümlü olarak eda etmiş olmaktadır. Bu caiz olmadığı gibi teyemmümle namaza başladıktan sonra suyu gören kişinin de namaza devam etmesinin caiz olmaması gerekir. Çünkü burada da benzer bir durum vardır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Namazdaki bir kimsenin abdesti bozulursa, abdest alıp namaza kaldığı yerden devam etmesi size göre caizdir. Oysaki abdesti bozulduktan sonra iftitah tekbiri alması caiz değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İkisi arasında fark yoktur. Çünkü abdesti bozulduktan ve yeni bir abdest almadan namazın bir kısmını eda ederse namazı bozulur. Biz abdest alması durumunda namaza kaldığı yerden devam etmesinin caiz olduğunu söylemekteyiz. Sense abdest almadan devam edebileceğini söylemektesin.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Teyemmüm konusunda namaz öncesi durumla namazdaki durum arasında hüküm bakımından faklılık vardır. Teyemmümle namaza başlayan kimsenin üzerinden suyu arama farizası artık düşer. Çünkü namazda oluşu, suyu arama farizasını yerine getirmesine aykırıdır. Ama henüz namaza başlamamış iken suyu

arama farizası, mükellefin üzerinde var olmakta devam etmektedir. Bu sebeple namaza başlamadan önce suyu görürse abdest alması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Namaza başlamadan suyu arama farizasının yerine getirilmesi gerektiğine dair ifadeniz, önceki sayfalarda anlattığımız hükümlere göre fasittir. Bununla beraber bu ifadenizi doğru kabul etsek bile bu, senin ilkelerine de ters düşmektedir. Şöyle ki: Suyu arama farzının devam etmesi, sana göre de namaza başlamaya engeldir. Bir kimse suyu arayıp da bulamaz ve teyemmüm ederse, suyu arama farzı onun üzerinde ya devam eder ya da düşer. Bu farz onun üzerinde devam etmekteyse, bu haliyle namaza durmasının sahih olmaması gerekir. Çünkü suyu arama farzının devam etmesi, namazın sahih olmasına aykırıdır. Senin ilkelerine göre bu, teyemmümüm de sahih olmasına engeldir. Suyu arama farzı eğer düşmüş ise sana göre bu kişinin, teyemmüm ettikten sonra ve namaza başlamadan önce suyu bulması halinde onu kullanıp abdest alması gerekmemektedir.

Nitekim Ebu Seleme b. Abdurrahman'ın da böyle dediği nakledilmiştir. Suyu arama farzı düşmekle birlikte teyemmüm edip namaza durmasından önce suyu gören bu kişinin suyu kullanıp abdest almasını gerekli görür isen, suyu arama farzının düşmesinin, teyemmümlü iken suyu görmenin abdest almamanın caizliğine gerekçe olmayacağı böylece ispatlanmış oldu.

Yine fakihlerin tamamının ittifakına göre küçük yaştaki kadın boşanıp bir ay süreyle iddet bekledikten sonra âdet görmeye başlayınca, iddetini âdet hesabına göre beklemesi gerekir. Çünkü aylar, âdet halinin bedelidir. Âdet görülmediğinde iddet, ay hesabına göre beklenir. Tıpkı suyun yokluğunda teyemmümün abdest yerine geçmesi gibi. Âdet hali var iken iddetin gerekmesinden önce de gerekmesinden sonra da her ikisinin durumunun aynı olduğu hususunda fakihler ittifak ettiklerine göre, suyun varlığının da, namazdan önce de namaza durduktan sonra da hüküm bakımından aynı olması gerekir. Yine teyemmüm suyun bedeli olduğuna göre, bedeli kılındığı su varken teyemmümün hükmünün devam etmesi caiz olmaz. Diğer bedellerin hükmü de böyledir. Asıl varken bedelin hükmü geçerli olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Temettu haccı yapan bir kimse, üç gün oruç tutup ihramdan çıktıktan sonra hedy bulursa, asıl olan

hedy mevcut iken onun bedeli olan gerideki yedi günlük orucun tutulması caiz olmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Üç günlük oruç, hedyin bedelidir. Çünkü onu tutmakla ihramdan çıkılmış olmaktadır. Sonradan tutulması gereken yedi günlük oruç ise hedyin bedeli değildir. Çünkü ihramdan çıkış, yedi günlük oruçtan önce olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Namazda olma hali, taharette bulunmaya uygun bir hal değildir. Dolayısıyla teyemmüm ederek namaza duran bir kişi, namazdayken suyu görürse o suyu kullanıp abdest alması gerekmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğinize bakılırsa namazdayken mesh süresi dolan kişinin abdest alması, istihazeli kadının namazdayken kanamasının durması ve bu illetinden dolayı kendisinde bir hades hali meydana gelirse abdest alması gerekmeyecektir.

Muhaliflerimiz Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا يَنْصَرِفْ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتًا، أَوْ يَجِدَ رِيحًا) ***"Yellenme sesi veya kokusu duymadıkça bir kimse namazdan ayrılmasın"***[526] hadisini itiraz mahiyetinde ileri sürerek bu hadiste anlatılan sebepler dışında namazıdan hiçbir surette ayrılmamak gerektiğini söyleyecek olurlarsa, onlara şöyle cevap verilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisi durup dururken söylememiştir. Aksine bunun bir bağlamı vardır. Şöyle ki bundan önce şöyle buyurmuştur: ***"Biriniz makadında bir kıpırdanma hissederse, yellenme sesi duymadan veya koku hisstmeden namazdan ayrılmasın."***

Başka bir hadiste şöyle buyrulmuştur: **"Şeytan, sizden birine abdestinin bozulduğunu hayal ettirir. Sakın yellenme sesi duymadan veya koku hissetmeden namazdan ayrılmasın."**[527]

Önceki cümlelerden ve bağlamından koparılmış olarak"Yellenme sesi duymadan veya koku hissetmeden namazdan ayrılmasın" şeklinde bir rivayette bulunan olmamıştır. Böyle bir şey nakledilmiş değildir. Bu, abdestinin

526 Buhari, Vudû', 4

527 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 2/308

bozulup bozulmadığından şüphe eden kimse hakkında varid olmuş bir hadis iken kalkıp bunu, namazdayken suyu görüp teyemmümünün bozulduğundan şüphe olmayan kimse hakkında bir delil saymamız doğru olmaz. Kaldı ki "***Yellenme sesi duymadan veya kokusunu hissetmeden abdest almak gerekmez***" sözünün zahiri manası, suyu görmesi durumunda teyemmümlünün abdest almasını gerektirmektedir. Çünkü tahareti gerektiren hades hali devam etmekte olup teyemmüm ile giderilmiş değildir.

Mücmele Dayanarak Bir Şeyi Onunla Vacip Kılmak Sahih Değildir

"Teyemmüm edip bayram namazına veya cenaze namazına durduktan sonra suyu gören kimse hakkında ne dersiniz?" diye sorulacak olursa, şöyle cevap veririz:

Bu kişinin teyemmümü bozulur. Bu halde namaza devam etmesi caiz olmaz. Suyu kullanma imkânı doğunca namazı bozulur. Namaza durmuş olma hususunda farz namazla bayram ve cenaze namazları arasında fark yoktur.

Muhalifimizin delil olarak ileri sürdüğü haber, mücmel olup ona dayanarak bir şeyi vacip kılmak sahih olmaz. Çünkü mezkûr hadiste geçen ses ve kokuyla dünyadaki bütün ses ve kokuların kastedilmediği, aksine hadisin lafzından anlaşılmayan bir nitelikteki ses ve kokunun kastedildiği anlaşılmaktadır. Bunu anlayabilmek için bir delile ihtiyaç vardır. Eğer ses ve koku ile dünyadaki bütün ses ve kokuların kastedildiğini iddia ederlerse, bu bizim lehimize bir delil olur. Çünkü buna göre bir kişi su sesi duyunca da hadisin zahiri manası gereğince abdesti bozulur ve namazdan ayrılması gerekir. Zira mezkûr hadiste sesler arasında bir ayrım yapılmamıştır.

Hurma Şırası ile Abdest Almak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın."

Ayet-i kerime, hurma şırası ile abdest almanın caizliğine iki şekilde delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Yüzlerinizi yıkayın"** emrinin bütün sıvıları kapsamasıdır. Çünkü kişi o sıvılarla da yüzünü yıkadığında kendisi hakkında "Yüzünü yıkamış" denilecektir. Ancak yıkamada kullanılamayacağına dair bir delil bulunan sıvılar bunun dışında kalmaktadır. Hurma şarabı ise yıkamada kullanılabilecek sıvılar genelinin kapsamına girmektedir.

2-Yukarıdaki ayetin devamında şöyle buyrulmaktadır:

(فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا)

"Su bulamazsanız, o zaman teyemmüm edin."

Bu ayette suyun hiçbir cüz'ünün bulunmaması durumunda teyemmüm etmek mübah kılınmıştır. Çünkü ayette geçen (مَاءً) kelimesi nekredir. İster saf olsun ister başka sıvıyla karışık olsun, suyun her cüz'ünü kapsar. Hurma şırasının içeriğinde su olmadığını hiç kimse söyleyemeyeceğine göre, bu şıra varken teyemmüm etmenin caiz olmaması gerekir. Ayetin zahiri manası da bunu gerektirmektedir. Teyemmüm ayeti inmezden ve sudan bedeli olan toprağa geçilmeden önce Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'de iken hurma şırası ile abdest alması da buna delalet etmektedir. Bu da hurma şırasında suyun bedeli olarak değil asıl itibariyle su hükmünün baki kaldığına delalet etmektedir. Çünkü abdestin başka sıvılardan ayrı olarak sadece suyla alınmasının caiz olduğu bir zamanda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hurma şırasıyla abdest almıştır. Kitabımızın birkaç yerinde bu meseleye değinmiş bulunmaktayız.

Yahya b. Kesir'in bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Sarhoş etmeyen hurma şırasıyla abdest almak, su bulamayan kimsenin abdestidir."

İkrime de şöyle demiştir:

(النَّبِيذُ وُضُوءٌ لِمَنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ)

"Hurma şırası, su bulamayanın abdest suyudur."[528]

Ebu Cafer er Râzî'nin bildirdiğine göre Rebî' b. Enes, Ebu'l Âliye'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabıyla birlikte bir deniz yolculuğu yaptım. Yolculuk esnasında suları tükendi. Deniz suyu ile abdest almayı mekruh gördükleri için hurma şırasıyla abdest aldılar."

Mübarek b. Fudale'nin rivayetine göre Enes *radıyallahu anh*, hurma şırasıyla abdest almakta sakınca görmezmiş.

Görüldüğü gibi sahabe ve tabiunun hurma şırasıyla abdest almayı caiz gördükleri ve emsallerinden de kendilerine bu konuda muhalefet edilmediği rivayet edilmiştir.

Hurma şırasıyla abdest alma konusunda Ebu Hanife'den üç rivayet gelmiştir.

1-Meşhur olarak gelen rivayete göre hurma şırasıyla abdest alınır, ayrıca teyemmüm etmeye gerek yoktur. Züfer de bu görüştedir.

2-Diğer bir rivayete göre ise hurma şırasıyla abdest alınır, ayrıca teyemmüm etmek de gerekir. Muhammed de bu görüştedir.

3-Nuh'un rivayetine göre Ebu Hanife, hurma şırasıyla abdest almanın caizliği görüşünden rücu etmiş ve "Su bulamayan kimse teyemmüm eder ama hurma şırasıyla abdest almaz" demiştir. Mâlik, Sevri, Ebu Yusuf ve Şafiî de bu görüştedirler.

Hasan b. Ziyad'ın Ebu Yusuf'tan yaptığı rivayete göre su bulamayan kimse hurma şırasıyla abdest alır, ayrıca teyemmüm de eder. Mualla da ondan böyle bir rivayette bulunmuştur.

Hasan b. Salih'in arkadaşı Humeyd er-Rüasi dedi ki: "Kişi, yanında su varken bile dilerse hurma şırasıyla abdest alabilir."

Hurma şırasıyla abdest almayla ilgili hadisleri Abdullah b. Mesud *radıyallahu anh* ile Ebu Ümame *radıyallahu anh* rivayet etmişlerdir. Bu hadisler

528 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 1/238

Abdullah'tan da *radıyallahu anh* çeşitli tariklerle rivayet edilmiştir. Bunu kitabın birkaç yerinde açıklamış bulunmaktayız.

Teyemmümün Yapılışı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ)

"Temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (teyemmüm edin)."[529]

Teyemmümün yapılışı konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Teyemmüm elleri toprağa iki defa vurarak yapılır. İlk vuruş yüze sürmek, ikincisi ise dirseklere kadar kollara sürmek içindir. Eller önce temiz toprağa vurulur. Toprakta ileri geri doğru hareket ettirilir. Sonra silkelenip yüze sürülür. İki elin iç kısmı tekrar toprağa vurulur. Yine ileri geri doğru hareket ettirilir. Kaldırılıp silkelendikten sonra her bir elin iç kısmıyla diğer kolun iç ve dışı dirseğe kadar meshedilir.

Mâlik, Sevri, Leys ve Şafiî de teyemmümün bu şekilde yapılacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Cabir *radıyallahu anh* ile İbn Ömer'in de *radıyallahu anh* böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Mâlik'in bazı ashabından nakledildiğine göre elleri bir defa toprağa vurarak teyemmüm etmek yeterli olur.

Malik'in şöyle dediği nakledilmiştir: "Teyemmümde kollar dirseklere kadar meshedilir. Bileğin az yukarısına kadar meshedilmesi durumunda teyemmüm iade edilmez."

Evzai dedi ki: "Ellerin bir defa toprağa sürülmesiyle yüzün ve bileklerin az yukarısına kadar da ellerin meshedilmesi yeterli olur." Atâ'nın da benzer görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

---

529 Mâide, 5/6

Zühri, kolların koltuk altına kadar meshedilmesi gerektiğini söylemiştir.

İbn Ebi Leyla ile Hasan b. Salih dediler ki: "Eller iki defa toprağa vurularak teyemmüm edilir. Her vuruşta hem yüz hem de kollar dirseklere kadar meshedilir."

Ebu Cafer et-Tahavi dedi ki: "Bu ikisinden başka her vuruşta hem yüzün hem de kolların dirseklere kadar meshedilmesi gerektiğini söyleyen olmamıştır."

Mezhebimiz fakihlerinin delili; İbn Ömer, İbn Abbas ve Esla'ın (Allah hepsinden razı olsun) teyemmümün yapılış şekliyle ilgili olarak Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* yapmış oldukları rivayettir. Bu rivayette anlatıldığına göre (التَّيَمُّمُ ضَرْبَتَانِ ضَرْبَةٌ لِلْوَجْهِ، وَضَرْبَةٌ لِلْيَدَيْنِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ) ***"Teyemmüm iki vuruştur. Bir vuruş yüz(ü meshetmek) için; bir vuruşta dirseklere kadar eller(i meshetmek) içindir."***[530]

Bu konuda Ammar'dan gelen rivayetler farklıdır. Abdurrahman b. Ebzâ'nın bildirdiğine göre Ammar b. Yasir *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Teyemmüm bir vuruşla yüz ve eller meshedilerek yapılır."[531]

Ubeydullah b. Abdullah'ın bildirdiğine göre İbn Abbas *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* teyemmümün iki vuruşla yapılacağını bildirdiğini Ammar'ın *radıyallahu anh* kendisine söylediğini rivayet etmiştir. Bu rivayet kabule daha layıktır. Çünkü bunda vuruşun bir değil de iki olduğu bildirilmektedir. Fazlalık bildiren rivayetler kabule daha layıktırlar. Diğer taraftan abdestte bir su ile iki organın yıkanması caiz olmayıp her organı yıkamak için yeni bir su almak gerektiğinegöre teyemmümde de yüzün ve ellerin ayrı topraklarla meshedilmesi gerekir. Çünkü abdestle teyemmüm -her ne kadar biri yıkama diğeri mesh şeklinde yapılsa da- birer taharettirler. Mesela her ne kadar yıkama değilse de mestler üzerine mesh edilirken her ayak ayrı bir su ile mesh edilmektedir. İbn Ömer'in *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* yaptığı rivayete ve

530 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 12/367
531 İbn Mâce, Taharet, 91

Esla'nın hadisine dayanarak teyemmümde ellerin dirseklere kadar meshedilmesi gerektiğini söylemiştik. Çünkü bu rivayetlerin ikisinde de aynı şey söylenmektedir.

Teyemmümüm yapılışıyla ilgili olarak Ammar b. Yasir'in *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* yaptığı rivayetler farklıdır. Şa'bi'nin bildirdiğine göre Abdurrahman b. Ebza, Ammar b. Yasir'den *radıyallahu anh* nakilde bulunarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Meshi dirseklere kadar götürerek teyemmümü tam yapın."***

Başkalarının bildirdiklerine göre Said b. Abdurrahman, babası Abdurrahman b. Ebza'dan nakilde bulunarak Ammar b. Yasir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Peygamber'e*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***teyemmümün nasıl yapılacağını sordum. Hem yüzümü hem de ellerimi meshetmem için ellerimi bir defa toprağa vurmamı bana emretti."***[532]

Şu'be tarikı ile aynı senedle gelen başka bir rivayette anlatıldığına göre Ammar *radıyallahu anh* topraklıellerine üfledikten sonra yüzünü ve dirseklere kadar ellerini meshetmiştir.

Seleme'nin bildirdiğine göre Ebu Mâlik, Abdurrahman b. Ebza'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cünüp olduğunda Ammar b. Yasir *radıyallahu anh* toprakta debelenmiş ve bu yaptığını daha sonra kendisiyle paylaştığı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurmuştur: ***"Şöyle yapman yeterliydi."*** Böyle buyurduktan sonra ellerini toprağa vurdu. Sonra onlara üfledi. Sonra da yüzünü elleriyle meshetti. Ardından da izarının yarısına kadar ellerini mesh etti.[533]

Zühri'nin bildirdiğine göre Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe, Ammar b. Yasir'den *radıyallahu anh* şöyle bir rivayette bulunmuştur: Ammar ve diğer bazı sahabiler, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte teyemmüm ederken yüzlerini meshetmek için ellerini bir defa toprağa vurmuşlar, omuzlara ve koltuk altlarına kadar ellerini meshetmek için de bir defa daha vurmuşlardır.

---

532 İbn Hibban, Sahih: 4/79

533 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/332

Ammar'ın rivayet ettiği hadisler böyle ihtilaflar içerdiğine ve teyemmümde ellerin omuzlara kadar meshinin sabit olmadığı hususunda fakihler ittifak ettiklerine, bununla beraber Ammar bu ifadelerin Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ait olduğunu söylemediğine, bunların kendi fiilleri olduğunu bildirdiğine göre, ihtimal dâhilinde olsa bile teyemmümde ellerin omuzlara kadar meshi sabit olmamıştır. Ammar bunu söylerken abdestte mübalağa yaparak ellerini koltuk altına kadar yıkayan Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* yolundan gitmiş olabilir. Ebu Hureyre *radıyallahu anh* böyle yaparken Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisine uymak istemiştir:

(أَنْتُمُ الْغُرُّ الْمُحَجَّلُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ إِسْبَاغِ الْوُضُوءِ،
فَمَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ فَلْيُطِلْ غُرَّتَهُ وَتَحْجِيلَهُ)

"Siz kıyamet gününde, abdesti tam aldığınızdan dolayı yüzünüz nurlu, elleriniz ve ayaklarınız parlak olacaktır. Yüzünün nurunu artırmaya gücü yeten kimse bunu yapsın" buyururken işittim." [534] Ebu Hureyre, "Yüzümün nurunu artırmak isterim" demiştir.

Şimdi de Ammar b. Yasir *radıyallahu anh* Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* nispet ettiği yüz, eller, ziranın yarısı ve dirseklere kadar kısımların meshiyle ilgili rivayetlere bakalım. Meshin dirseklere kadar yapılması gerektiğini bildiren rivayetler, birkaç sebepten dolayı diğerlerine göre kabule daha layıktırlar. Şöyle ki:

1-Dirseklere kadar meshin gerekli olduğunu bildiren rivayette ziyadelik vardır. Ziyadelik içeren rivayetler, diğerlerine göre kabule daha layıktırlar.

2-Teyemmümden bahseden ayet, ellerin omuzlara kadar meshedilmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü omuzlara kadar olan kısım, elin kapsamı dâhilindedir. Bir delil olmadan buralar elin kapsamından çıkarılamaz. Dirseklerin yukarısının elin kapsamından çıktığına dair delil vardır. Buna göre elin hükmü dirseklere kadar olan kısımda kalmaktadır.

3-İbn Ömer ile Esla'nın hadislerinde teyemmümde ellerin dirseklere kadar meshedilmesi gerektiği bildirilmekte ve ikisinin rivayetlerinde fark-

534 Müslim, Taharet, 12

lılık görülmemektedir. Ellerin koltuk altına kadar meshedilmesi gerektiğine dair Zühri'nin kavli şaz bir kavildir. Bununla beraber böyle bir şeyi Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet eden olmamıştır.

İbn Ebi Leyla ile Hasan b. Salih'in elleri toprağa vuruşun her ikisiyle hem yüzün hem de ellerin meshedilmesi gerektiğine dair ifadeleri, teyemmümün yapılışıyla ilgili olarak Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen diğer rivayetlere aykırıdır. Çünkü o rivayetlerin bazısında (التَّيَمُّمُ ضَرْبَتَانِ ضَرْبَةٌ لِلْوَجْهِ، وَضَرْبَةٌ لِلْيَدَيْنِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ) ***"Teyemmüm iki vuruştur. Bir vuruş yüz(ü meshetmek) için, bir vuruşta dirseklere kadar eller(i meshetmek) içindir"***[535] buyrulmaktadır.

Yüzü meshetmek için toprağa vurulan ellerle eller meshedilmez. Elleri meshetmek için toprağa vurulan ellerle de yüz meshedilmez. Bazı rivayetlerde ise hem yüzü hem de elleri meshetmek için eller toprağa bir defa vurulur, denilmektedir.

İbn Ebi Leyla ile Hasan b. Salih'in söyledikleri, bu iki rivayete de uymamaktadır. Ayrıca Zahirü'r Rivaye kitaplarına da aykırıdır. Çünkü teyemmüm meshtir. Mestleri ve başı meshin tekrarı sünnet olmadığı gibi, teyemmümün de tekrarı sünnet değildir. Eğer sünnet olsaydı abdestte yıkanan organlarda olduğu gibi üç defa meshedilmesi sünnet olurdu.

Mezhebimiz fakihleri teyemmümün yapılış şeklinden bahsederken, teyemmüm edecek kişinin ellerini toprağa koyup ileri geri hareket ettirmesi, böylece parmaklarının arasına ve elinin tamamına toprağın isabet etmesini sağlaması gerektiğini söylemişlerdir. Ellerin toprağa sürüldükten sonra silkelenmesi gerektiğini de Süfyan'ın Ebu Musa'dan rivayet ettiği Ammar'a *radıyallahu anh* ait ifadelere dayanarak söylemişlerdir. Ammar *radıyallahu anh,* teyemmümden bahsederken şöyle bir rivayette bulunmuştur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* "Şöyle yapman senin için yeterlidir" buyurduktan sonra elini toprağa vurmuştur. Abdurrahman b. Ebzâ'nın Ammar'dan *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste anlatıldığına göre Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* elini yere vurduktan sonra ellerine üflemiştir. Esla'ın rivayet ettiği hadiste ise Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ellerini toprağa her vuruşundan sonra silkelediği ifade edilmektedir. Üfleme ve silkeleme..

535 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 12/367

Her ikisi de ellerdeki toprağı gidermek için yapılır. Bu da teyemmümde toprağı yüze ulaştırmanın ve yüzde toprak bulunmasını sağlamanın amaç olmadığına delalet etmektedir. Teyemmüm organının üzerinde toprak bulunmasını sağlamak amaç olsaydı, ellerini silkelemezdi.

Teyemmümde Kullanılacak Madde

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا)

"Temiz bir toprağa yönelin."

Teyemmüm ne ile yapılmasının caiz olacağı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife dedi ki: "Toprak, kum, taş, zırnık (fare otu), alçı taşı, kırmızı çamur, mürdasenc[536] ve benzeri yer cinsinden olan maddelerle teyemmüm edilebilir." Muhammed ile Züfer de bu görüştedirler. Bu ikisine göre sürme ve toz haline getirilmiş kiremitle de teyemmüm yapılabilir. Bunu Muhammed rivayet etmiştir. Hasan b. Ziyad da Ebu Hanife'den böyle bir rivayette bulunmuştur.

Borak, tuz ve benzeri bir şeyle keza altın ve gümüşle yapılan teyemmüm, mezhebimiz fakihlerine göre geçerli değildir. Teyemmüm edecek kişi, üzerinde toprak bulunmayan kaya veya duvara elini vurursa, Ebu Hanife'ye göre teyemmümü geçerli olur. Ebu Yusuf ise bu teyemmümün geçerli olmayacağını söylemiştir.

Mualla'nın Ebu Yusuf'tan rivayet ettiği görüşe göre üzerinde toprak bulunmayan bir yere elini vuran kişinin teyemmümü geçerli olmaz. Çünkü böyle bir yer, duvar gibidir. Bu, Ebu Yusuf'un diğer kavlidir.

Sevri dedi ki: "Zırnık (fare otu), alçı taşı ve benzerleriyle, üzerinde yerin toprağı olan her şeyle teyemmüm edilebilir. Ama kiremitle teyemmüm edilemez."

536 Mürdasenc: Kalay ve kurşun karışımından meydana gelen bir madendir.

Mâlik dedi ki: "Çakıl taşları ve dağdaki kayalarla teyemmüm edilebilir."

Mâlik'in ashabı, zırnık (fare otu), alçı taşı ve benzerleriyle teyemmüm edilebileceği görüşünü kendisinden nakletmişlerdir.

Yine Mâlik dedi ki: "Yere temas etmemiş olsa bile karla yapılan teyemmüm yeterli olur. Yerden bitip uzayan otla teyemmüm etmek de aynı şekilde yeterli olur."

Eşheb'in Mâlik'ten yaptığı rivayete göre karla teyemmüm edilmez.

Şafiî dedi ki: "Ele bulaşan toprak ile teyemmüm edilebilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah (فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا) **"Temiz bir toprağa yönelin"** buyurduğuna ve toprak da yerin adı olduğuna göre bu ayet, yer cinsinden olan her şeyle teyemmüm etmenin caiz olmasını gerektirmektedir.

Sa'leb'in kölesi Ebu Ömer, Sa'leb tarikı ile İbnü'l-Arabi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Ayette geçen (صَعِيد) kelimesi; yer, toprak, kabir ve yol manasına gelir. Yer cinsinden olan her şey (صَعِيد) dir ve ayetin zahiri manası gereğince onunla teyemmüm etmek caizdir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayet-i kerimede teyemmümün temiz toprak ile yapılması mübah kılınmıştır. Temiz yer ise bitki bitiren yerdir. Kireç ve zırnık ise bir bitki bitirmez. Öyleyse bunlar, kendisiyle teyemmümün mübah olacağı temiz ve iyi bir toprak değildirler.

Nitekim bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ)

"(Toprağı) iyi ve elverişli beldenin bitkisi, Rabbinin izniyle bol ve bereketli çıkar."[537]

537 A'râf, 7/58

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayette geçen "tayyib" kelimesiyle temiz ve mübah olan şey kastedilmiştir.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ)

"Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin iyi ve temiz olanlarından yiyin."[538]

Bununla da teyemmümün necis toprakla değil, temiz toprakla yapılmasının gerekli olduğu ifade edilmiş olmaktadır. (وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ) ifadesiyle, toprağı çorak ve verimsiz olmayan belde kastedilmiştir. Zira Yüce Allah, bir önceki ayetin devamında şöyle buyurmuştur:

(وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ اِلَّا نَكِدًا)

"(Toprağı) kötü ve elverişsiz olandan ise faydasız bitkiden başkası çıkmaz."

Diğer topraklar kadar bereketli ürünler bitirmeyen çorak toprakla teyemmüm etmenin caiz olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Böylece ayette geçen "tayyib" kelimesi ile senin ifade ettiğin mananın kastedilmediğini anlamış olmaktayız. Ebu Zabyan, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: (أطيب الصعيد) nün manası, kurak ve bitkisiz topraktır.

İbn Cüreyc dedi ki: Atâ'ya (فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا) ayetinin manasını sorduğumda bana şöyle cevap verdi: "Çevrendeki en iyi ve temiz yerdir."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de buna delalet etmektedir:

(جُعِلَتْ لِيَ الأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا)

"Yeryüzü benim için mescit ve (toprağı da) temizleyici kılındı."[539]

538 A'râf, 7/160
539 Darimi, Sünen, Siyer, 30

Bu hadis, anlattıklarımızın doğruluğuna iki bakımdan delalet etmektedir:

1-Hadiste yerin temizleyici olduğu bildirilmektedir. Dolayısıyla yer cinsinden olan her şey temizleyicidir.

2-Yeryüzünü mescid kılan, aynı zamanda onu temizleyici de kılmıştır. Yer cinsinden olarak zikredilen her şey de mescittir. Hadisin ifadesinin genel nitelikli oluşu sebebiyle onlarla da teyemmüm etmek caizdir.

Amr b. Dinar'ın bildirdiğine göre Said b. Müseyyeb, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bedeviler Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelip dediler ki:

"Ey Allah'ın Resûlü, bizler kumluk bir yerde yaşamaktayız. Üç veya dört ay kadar süreyle su bulamıyoruz. Âdetli ve loğusa kadınlarımız, cünüp insanlarımız oluyor."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara şöyle cevap verdi:

(عَلَيْكُمْ بِالْأَرْضِ)

"Yere yönelmelisiniz (Onunla teyemmüm etmelisiniz)."[540]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu cevabıyla, yer cinsinden olan her şeyle teyemmüm etmenin caiz olacağını ifade etmiş olmaktadır. Zikretmiş olduğumuz ayet ve hadislerin genel ifadelerini göz önünde bulundurarak, yer cinsinden oldukları için taş ve duvarla teyemmüm etmenin caiz olduğunu söyledik. Zira yerin değişik çeşitleri vardır. Değişik çeşitlerinin oluşu yeri, kendisiyle teyemmüm edilecek (صعيد) olmaktan çıkarmaz. Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur:

(فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا)

"(Bağ) kupkuru ve yalçın bir toprak hâline geliverir."[541]

540 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/333

541 Kehf, 18/40

Yani bağ, üzerinde hiçbir şey bulunmayan dümdüz bir yer haline geliverir.

Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(يُحْشَرُ النَّاسُ عُرَاةً حُفَاةً فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ)

"İnsanlar kıyamet gününde, dümdüz bir yerde çıplak ve yalınayak vaziyette hasrolunaca*klardır.*"[542]

Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلَا اَمْتًا)

"Onların yerlerini dümdüz, boş bir alan hâlinde bırakacaktır. Orada hiçbir çukur, hiçbir tümsek göremeyeceksin."[543]

Topraklıyerle topraksız yer arasında fark gözetilmemiştir. Çünkü hepsine mutlak olarak "yer" denilmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kiremitin aslı her ne kadar yerden ise de fırınlanmış olması sebebiyle yere ait olma tabiatını kaybedip başka bir tabiata dönüşmüş ve topraklıktan çıkmıştır. Bu, boya ve kokuların katılması sebebiyle aslî halini kaybedip başka cinsten bir maddeye dönüşen suya ve aslı yerden olduğu halde başka bir hale bürünmüş olan cama benzemektedir. Dolayısıyla böyle bir suyla abdest alınması caiz olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Özelliklerini kaybettiğini söylediğiniz suyla abdest almak caiz değildir. Çünkü ona başka maddeler karışmış olup karışımın büyük kısmını o yabancı maddeler oluşturmakta ve bu maddeler ondaki "su" adını gidermiş olmaktadırlar. Kiremite gelince, onu yer cinsi olmaktan çıkaracak başka maddeler içine karışmamıştır. Ancak fırınlanması sebebiyle kendisinde biraz sertleşme meydana gelmiştir; taş gibidir. Bu da onunla teyemmüm etmeye engel değildir.

542 İbn Mâce, Zühd, 33
543 Tâ hâ, 20/106-107

İbn Ömer *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ellerini duvara vurarak teyemmüm ettiğini rivayet etmiştir. Ellerini toprağa vurduğunda silkelediği, bazen de ellerine üflediği rivayet edilmiştir.

Böylece teyemmümde maksadın toprağı ellere veya yüze taşımak olmadığını, aksine elleri yer cinsinden olan bir şeye sürmek olduğunu öğrenmiş olmaktayız. Maksat, toprağı ele almak olsaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, abdestte organları yıkamak veya meshetmek için su alınmasını emrettiği gibi teyemmümde de yüzde bir tabaka oluştursun diye toprağın yerden alınmasını emrederdi. Bunu emretmediğine hatta ellerini bazen silkeleyip bazen de onlara üflediğine göre maksadın, toprağı yüze sürmek olmadığını anlamış oluyoruz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ) **"Temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (teyemmüm edin)"** ayeti, toprağın meshedilen organa bulaşmasını gerektirmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ayetle teyemmümde niyetin farzlığını vurgulamak kastedilmiştir. Çünkü ayette geçen (مِنْ) edatı, gayenin iptidası yani varılacak hedefe gidilecek yolun başlangıcı manasına gelmektedir. Mesela (خَرَجْتُ مِنَ الْكُوفَةِ) "Kûfe'den yola çıktım"; (هَذَا كِتَابٌ مِنْ فُلَانٍ إِلَى فُلَانٍ) "Bu, falan adamdan filan adama gönderilen bir mektuptur" cümlelerinde olduğu gibi. Buna göre teyemmüm ayetinin manası şöyle olsa gerektir: "Teyemmüme öncelikle yerden bir şeyler alarak başlanmalı ve ara vermeden hemen yüze ve ellere ulaştırılmalıdır. Yani yerden alma ile mesh arasına fasıla konulmamalıdır. Aksi halde niyetin hükmü kalmaz ve yenilenmesi gerekir. Bu, (تَوَضَّأَ مِنَ النَّهْرِ) "Nehirden abdest aldı" demenize benzer. Yani abdest almak için önce nehirden su alarak işe başladı ve ara vermeden de o suyu abdest organlarına ulaştırdı. Ama aynı kişi suyu nehirden bir kapla alsaydı ve abdest almaya o kaptaki suyla başlasaydı, onun hakkında (تَوَضَّأَ مِنَ النَّهْرِ) "Nehirden abdest aldı" cümlesi kullanılamazdı. (فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ) ayeti muhtemelen şu manaya gelmektedir:

"Toprağın bazısıyla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin."

Mükelleflere kolaylık ve genişlik olsun diye, 'herhangi bir toprak parçasıyla teyemmüm edebilirsiniz' denmek istenmiştir.

Altın, gümüş, inci ve benzeri cevherlere gelince, bunlarla teyemmüm etmek caiz değildir. Çünkü bunlar yer cinsinden şeyler değildirler. Ancak bunlar yer altına yerleştirilmiş cevherlerdir. Kendisine gömülerin hükmü sorulduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap vermiştir:

(الذَّهَبُ وَالْفِضَّةُ الَّذِي خَلَقَهُ اللهُ فِي الْأَرْضِ يَوْمَ خُلِقَتْ)

***"Gömü, yerin yaratıldığı günde Allah*'ın yerde yaratmış olduğu altın ve gümüştür."**[544]

İnci cevheri sedeften elde edilir. Sedef ise suda yaşayan bir hayvandan elde edilir. Küle gelince o, odundan ve benzerlerinden elde edilir. Bununla beraber yer cinsinden ve yerdeki cevherlerden değildir. Kar ve otlara gelince bunlar un, tahıl ve benzeri şeyler gibidirler. Bunlarla teyemmüm etmek caiz değildir. Çünkü bunlar yer cinsinden değildirler. Bedelleri bir nass olmadan başka şeylere nakledip onlarla değiştirmek caiz değildir. Cenab-ı Allah teyemmüm için toprağı suyun bedeli kıldığına göre, bir delil olmadan toprağı bırakıp başka bir şeye el sürerek teyemmüm etmemiz caiz olmaz. Eğer caiz olsaydı üzerinde toz bulunmayan kumaşa el sürüp teyemmüm etmek caiz olurdu. Pamuğa ve tahıla da el sürüp teyemmüm etmek caiz olurdu.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (جُعِلَتْ لِيَ الأَرْضُ مَسْجِداً وَطَهُوراً) ***"Yeryüzü benim için mescit ve (toprağı da) temizleyici kılındı"*** [545] buyurmuştur.

Başka bir hadiste de ***"Yeryüzünün toprağı bizim için temizleyici kılındı"*** buyurmuştur. Yere bitişen kar ve otla teyemmüm etmenin caiz olmadığı hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Eğer bunlar kendisiyle teyemmümün caiz olduğu maddelerden olsalardı, toprak varken de bunlarla teyemmüm etmek caiz olurdu. Çünkü toprakla teyemmüm suyla abdest almanın bedelidir. Onu bırakıp da başka bir bedele gidilemez.

---

544 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/257

545 Darimi, Sünen, Siyer, 30

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kar ve ot yere bitişmediklerinde ve aralarında boşluk olduğunda zırnık, alçı taşı ve aşı çamuru hükmünde olurlar."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Zırnık ve benzeri şeyler yer cinsindendirler. Toprak varken de yokken de onunla teyemmüm etmek caizdir. Bununla beraber o, bizimle yer arasında ayırıcı bir engel değildir. Ancak yer çoğunlukla bizimle onun arasına giren ayırıcı bir engeldir. Kara ve ota nasıl benzetilebilir? Bir kimse silkelemiş olduğu elbisesinin veya keçenin üzerinde kalan tozla teyemmüm ederse, Ebu Hanife'ye göre teyemmümü geçerli olur. Ebu Yusuf'a göre ise caiz olmaz. Ebu Hanife'ye göre caiz olur; çünkü elbisenin veya keçenin üzerindeki toz, yer cinsindendir. Yerde veya elbisenin üzerinde olması, hükmünü değiştirmez. Tıpkı suyun nehirde veya kapta olmasıyla ıslak bir elbiseden sıkılmış olması arasında bir fark bulunmaması gibi.

Ebu Yusuf, elbise keçe ve benzeri eşya üzerindeki tozlara mutlak surette toprak denemeyeceği, dolayısıyla bunlarla teyemmüm etmenin caiz olmayacağı görüşündedir. Bundan dolayı üzerinde toprak bulunmayan bir yere el sürerek teyemmüm etmek caiz olmaz. O, kendi ilkesi gereğince böyle bir yeri taş gibi saymıştır.

Katade'nin bildirdiğine göre Nafi', İbn Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ömer *radıyallahu anh*, üzerine yağan karla teyemmüm ederek namaz kıldı.Yanındaki bazı kimseler teyemmüm etmek istediler; ancak su bulamadılar. Onlara, "Biriniz elbisesini veya eğerinin oturak kısmını silkelesin ve onunla teyemmüm etsin"dedi.

Hişam b. Hassan, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kişi su bulamaz ve yere de ulaşamazsa elini keçesine veya eğerine sürüp teyemmüm etsin."

(فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ مِنْهُ)

"Toprakla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (teyemmüm edin)"

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahiri, (وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ) ilahî buyruğunu açıklarken söylediğimiz gibi yüz ve ellerin bir kısmının meshedilmesini gerektirmektedir. Bu buyruktaki (بِ) harfi baziyet/kısmilik

manasına gelmektedir. Başın meshinde bu böyledir. Ancak fakihler teyemmümde yüz ve ellerin az bir kısmını mesh etmekle yetinmenin caiz olmadığı, aksine bu organların yarıdan fazlasının meshedilmesi gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Ebu'l Hasan el-Kerhi'nin mezhebimiz müçtehitlerinden naklettiğine göre teyemmüm eden kişi, teyemmüm organlarının az veya çok bir kısmını mesh etmezse teyemmümü geçerli olmaz.

Hasan b. Ziyad'ın Ebu Hanife'den rivayet ettiği görüşe göre az bir kısmı mesh edilmezse teyemmüm geçerli olur. Hanefi mezhebinin evla olan görüşü budur. Zira bu mezhebin asıl görüşüne göre teyemmümün, üzerinde toz bulunmayan taşlarla da yapılması caizdir. Taşı parmakların arasına sürme mecburiyeti de yoktur. Bu da, teyemmümde mesh edilmesi gereken organların az bir kısmının mesh edilmemesinin, teyemmümün geçerliliğine zarar vermeyeceğine delalet etmektedir.

Yüce Allah tavafla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

(وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ)

"Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler."[546]

Tavafta Beytin etrafının tamamının dönülmesi gerektiği ve az bir kısmını dâhi terk etmenin caiz olmadığı hususunda hiçbir ihtilaf yoktur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ)

"Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ister."

546 Hac, 22/29. Bu ayet, Ebu'l Hasan el-Kerhi'nin, teyemmümde meshedilmesi gereken organların tamamının meshedilmesinin farz olduğuna dair bir delildir. Dolayısıyla bu ayetin "Hasan b. Ziyad'ın Ebu Hanife'den rivayet ettiği görüşe göre..." ibaresinden önce zikredilmesi uygun olurdu.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen (حَرَجٍ) kelimesi darlık ve güçlük manasına geldiğine ve Yüce Allah da darlık ve güçlük çıkarmak istemediğini bildirdiğine göre, sem'iyatın[547] ahkâmına dair ihtilaflı her meselededarlığı ve sıkıntıyı gidermek için, bu ayetin zahirine dayanarak istidlalde bulunmamız caiz olur. Dini konularda insanlara zorluk ve sıkıntı çıkaran kimseler, bu ayetin zahiri karşısında yenik duruma düşerler.

Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ)

"Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez."[548]

(وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ)

"Allah, sizi tertemiz yapmak ister" ibaresinin iki manaya gelme ihtimali vardır. Ayetteki temizlik, günahlardan temizlenme manasına gelebilir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(إِذَا تَوَضَّأَ الْعَبْدُ فَغَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَتْ ذُنُوبُهُ مِنْ
وَجْهِهِ وَإِذَا غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَتْ ذُنُوبُهُ مِنْ يَدِهِ)

***"Kul abdest alırken yüzünü yıkadığında günahları yüzünden dökülüp gider. Elleri yıkad*ığında da günahları ellerinden dökülüp gider."[549]**

Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(إِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا)

"Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."[550]

---

547 Sem'iyyat: İslam akaidinde kabir ve ahiret hayatının merhaleleriyle ilgili konulara verilen genel bir addır.

548 Bakara, 2/185

549 Abdurrezzak, Musannef: 1/51

550 Ahzab, 33/33

Bu ayet günahlardan temizleme manasına gelebileceği gibi, abdestsizlik, cünüplük ve necasetten temizlemek manasına da gelebilir.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا)

"Eğer cünüp iseniz, iyice temizlenin."[551]

Yüce Allah başka bir ayette de şöyle buyurmuştur:

(وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ)

"Sizi temizlemek, sizden şeytanın vesvesesini gidermek için üzerinize gökten yağmur yağdırıyordu."[552]

Bu ayet, hem cünüplükten hem de necasetten temizlenip arınma manasını içermektedir. Şu ayetin de iki manaya gelmesi muhtemeldir:

(وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ)

"Nefsini arındır."[553]

(وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ)

"Allah, sizi tertemiz yapmak ister" ayetinin iki manaya gelme ihtimali olduğuna göre ayeti her iki manaya yorumlamak gerekir. Ayetteki ilahî murat, hem abdestsizlik ve cünüplükten hem de günahlardan temizleyip arındırmaktır. Bu da abdestte maksadın temizlik olduğuna, tertip ve niyetin farz olmadığına delalet etmektedir.

---

551 Mâide, 5/6

552 Enfal, 8/11

553 Müddessir, 74/4. Bu âyet, "Elbiseni temizle" şeklinde de tercüme edilebilir. Nitekim zahirî anlamı böyledir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"(وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ) **"Allah, sizi tertemiz yapmak ister"** ibaresi teyemmümün hemen ardından geldiğine göre, abdestte niyet farz olmadığı gibi teyemmümde de farz olmadığına delalet eder."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Özü ve gereği itibarıyla teyemmüm niyet getirmeyi icab ettirdiğine göre bu ayetin teyemmümde niyet getirilmeyeceğine delalet etmediğini anlamış olmaktayız. Abdest ve gusle gelince bunlar niyet gerektirmezler. Dolayısıyla (وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ) **"Allah, sizi tertemiz yapmak ister"** ayetinin temizlik şeklindeki genel manasını bu ikisinde esas almak gerekmektedir. Şunu da ifade edelim ki, (مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ) **"Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ister"** ayeti kendi başına tam bir mana ifade etmektedir. Manasının anlaşılması için başka bir ayetle desteklenmesine ihtiyacı yoktur. Özellenmesine/tahsisine dair bir delil bulunmadıkçalafzının içerdiği genel nitelikteki manayı esas almak gerekir.

Maide Suresinin 6. Ayetinin Ahkamı

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bildiğimiz kadarıyla bu ayetin (Mâide, 6) ahkâmını, manalara delalet eden zımnî delillerini anlattık. İhtilaf edenlerin ileri sürdükleri ve kapsaması muhtemel manaları naklettik. Bunları selef ulemasından ve büyük İslam merkezlerinin fakihlerinden aktardık. Cenab-ı Allah'ın bu ayeti, bu muhtemel manaları ifade edecek lafızlarla indirdiğini ve bu lafızların ahkâma delalet şekillerini anlattık. Bunları göz önünde bulundurmamızı ve bunlarla istidlalde bulunmamızı bize emretmiştir. Bunu yapmamız, şu ayetlerle bizden istenmektedir:

(لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ)

"Elbette bunlardan, onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi."[554]

554 Nisâ, 4/83

(وَاَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ)

"İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'an'ı indirdik."[555]

Cenab-ı Allah bizleri ayetler üzerinde düşünmeye, onlardan hüküm çıkarmaya, manası üzerinden derin bir tefekküre dalmaya teşvik etmiştir. Hükümlerini idrakte birbirimizle yarışabilmemiz, aklını ve mantığını iyi kullanabilen âlimler,müçtehitler derecesine yükselebilmemiz için bunlardaki hakikatlerden ibret almamızı bize emretmiştir. Manalarının anlaşılması naklî delillere bağlı birden fazla hükme ihtimali bulunan ayetleri indirmekle de, onlardaki ilahî maksada ulaşmak için içtihadı caiz kıldığını bize göstermiş olmaktadır. Her müçtehidi, içtihadı sonucunda kendisinde oluşan kanaati ve vardığı hükmü söyleyip açıklamakla yükümlü kılmıştır. Yüce Allah her müçtehitten, zihninde oluşan kanaat ve hükme inanmasını istemiştir. Her müçtehidin, aklını kullanarak içtihadı sonucunda vardığı hükme göre ibadet etmesi caizdir. Kitabın lafzının birkaç manaya ihtimalli oluşu, o manalardan birine göre içtihad edebilmesi için müçtehide hüküm istinbatının yolunu açmıştır. Şu ayetin özü ve muhtezası bakımından nice latif manaları, faydaları ve hüküm çıkarmanın nice çeşitlerini kapsadığına iyice bakmak gerek. Bu, Kur'an'ın icazının delillerinden biridir.Çünkü beşer kelamında böyle bir şeye rastlamak mümkün değildir. Derli toplu olduğunda okuyucu tarafından kolay anlaşılır diye ben, önceleri detaylı olarak anlatılmış olan şeyleri burada özet olarak anlatmaya çalıştım. Yüce Allah'tan başarılar diliyoruz.

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ)

"Namaza kalkacağınız zaman..." ayetinin içerdiği hükümlerden sırasıyla şöyle bahsetmiştik:

1-Ayetin lafzı "Namaza kalktığınız..." şeklinde değil de "Namaza kalkmak istediğiniz zaman..." şeklinde manalandırılmalıdır.

555 Nahl, 16/44

2-Ayetin lafzının hakikî manası namaz kılmaya kalktıktan sonra önce yüzün yıkanmasını gerektirmektedir.

3-Muhtemelen "Uykudan kalktıktan sonra..." manasına gelmektedir. Çünkü ayet, uyku haliyle ilgili olarak inmiştir.

4-Ayet, "Uykudan kalktı" ifadesinin kullanılabileceği mutad uykudan kalktıktan sonra abdest almayı gerektirmektedir.

5-Ayet, her namaz için abdest almanın farz olduğu manasına gelebileceği gibi, bozulmadığı sürece bir abdestle birçok namaz kılınabileceği manasına da gelebilir.

6-Ayetin, "Abdestiniz yokken namaza kalkmak istediğinizde abdest alın" manasına gelme ihtimali vardır. Çünkü abdest bozulmuş ise abdest almak farz olur.

7-Ayet, suyu abdest organlarının üzerine akıtmakla -ovalamadan da- abdest almanın caiz olacağı manasına geldiği gibi, ovalamanın farz olduğunu söyleyenlere göre o manaya gelme ihtimali de vardır.

8-Ayetin zahiri gereğince suyun abdest organları üzerine akıtılması icab etmektedir. Suyu akıtmaksızın ıslak elle organları mesh etmek, önce de açıkladığımız gibi caiz değildir. Abdest organlarının tamamını yıkamaksızın meshetmenin caiz olduğunu söyleyenlerin görüşü batıldır.

9-Ayet, niyet etmeden abdest almanın caiz olduğuna delalet etmektedir.

10-Yüce Allah **"Yüzlerinizi yıkayın"** buyurduğu için bizimle karşılaşan bir kimsenin bedeninin bize yönelip bakan yüz kısmını yıkamakla yetinmek farz kılınmıştır. Abdest alırken ağza ve buruna su vermek farz değildir.

11-Ayet, suyu sakalın iç kısmına ulaştırmak için parmakları sakalın arasına sokmanın farz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü sakalın iç kısmı yüzden sayılmamaktadır.

12-Ayet, abdest alırken besmele çekmenin farz olmadığına delalet etmektedir.

13-Ayet, dirseklerin de yıkamaya dâhil olduklarına delalet etmektedir.

14-Ayete göre dirseklerin yıkamaya dâhil olmaması da muhtemeldir.

15-Ayet, başın bir kısmının mesh edilmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir.

16-Ayete göre başın tamamını meshetmenin farz olması da muhtemeldir.

17-Ayete göre başın herhangi bir kısmını mesh etmenin caiz olması muhtemeldir.

18-Ayet, başta mesh edilmesi farz olan kısmın üç saç teli olmasının caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü meshte üç saç teliyle yetinmek imkânsızdır. Mesh başka saç tellerine de sirayet edeceğinden böylesine imkânsız bir şeyle insanları yükümlü kılmak caiz değildir.

19-Ayet, ayakları yıkamanın farz olduğu ihtimalini taşımaktadır.

20-Aynı zamanda ayakların tamamını meshle kaplamanın farz olduğunu söyleyenlerin görüşüne göre meshin caizliği ihtimalini de taşımaktadır.

21-(اِلَى الْكَعْبَيْنِ) **"Topuk kemiklerine kadar"** ibaresine dayanarak, ayakların bir kısmını meshetmenin caiz olduğunu savunanların görüşünün batıl olduğuna delalet etmektedir.

22-Yıkamayla meshi aynı organa birlikte uygulamanın farz olmadığına, fakihlerin ittifakına göre bunlardan sadece birini uygulamanın farz olduğuna delalet etmektedir.

23-Mest giyme durumunda mestleri mesh etmenin caizliğine, ayakların çıplak olması durumundaysa yıkanmalarının farzlığına delalet etmektedir.

24-Sadece ayakları yıkayarak mestleri giydikten sonra ve abdest bozucu bir durum meydana gelmeden abdesti tamamladıktan sonra artık mestleri meshetmenin caizliğine delalet etmektedir. Ayet, meshin caizliğine delalet ettiği için, olmayacağına dair bir delil bulunmadıkça her durumda mestleri mesh etmenin caizliğine delalet eder.

25-Mestler üzerine meshin caizliğine delalet ettiği gibi potin üzerine meshetmenin de caiz olduğunu söyleyenlerin görüşüne göre potin üzerine

meshin caizliğine delalet etmektedir. Çünkü mestlere ve potinlere mesheden kimse için, "Ayaklarını meshetti" ifadesini kullanmak doğrudur. Mesela ayağında mest bulunan bir kimsenin ayağına vurduğunuzda onun hakkında (قَدْ ضَرَبْتُ رِجْلَيْهِ) "Ben onun ayaklarına vurdum" ifadesini kullanabilirsiniz.

26-Çorapların üzerine meshin caizliğine delalet etmektedir. 'Ayette çorapların üzerine meshin caizliği kastedilmemiştir' diyebilmek için delile ihtiyaç vardır.

27-Başın kendisini meshetmenin gerekliliğine, sarık ve başörtüsü üzerine meshin ise geçerli olmayacağına delalet etmektedir.

Birileri buna karşı şöyle bir itirazda bulunabilirler: Bu, sarık üzerine meshin geçersizliğine delalet ediyorsa (وَأَرْجُلَكُمْ) kelimesi de mestler üzerine meshin geçersizliğine delalet etmektedir.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: (وَأَرْجُلَكُمْ) kelimesinin ayakların hem yıkanmasına hem de meshine ihtimali olduğuna ve her iki manaya göre de bir delil saymamız mümkün olduğuna göre, manalardan birini düşürmemek için, her ne kadar birisinde mecaz da olsa biz bunu her iki manada da bir delil olarak kullanırız. Ama (وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ) **"Başlarınıza mesh edin"** buyruğunu mecaz manasında kullanmaya ihtiyacımız olmadığı için onu hakikî manasında kullanırız.

28-Abdest organlarını birer defa yıkayarak abdest almanın caizliğine, daha fazla sayıda yıkamanın ise sünnetliğine delalet etmektedir.

29-İstincanın farz olmadığına, istinca yapmadan kılınan namazın geçerliliğine, yellenmeden ötürü istinca yapmanın farz olduğunu söyleyenlerin ifadelerinin ise geçersizliğine delalet etmektedir.

30-Abdest suyunun bulunduğu kaba elleri daldırmadan yıkamanın gerektiğini, yıkamadan daldırma durumunda alınan abdestin geçerli olmayacağını söyleyenlerinifadelerinin geçersizliğine delalet etmektedir.

31-Kulakları meshetmenin farz olmadığına, başı meshetmeksizin sadece kulakları meshetmeyi caiz görenlerin söylediklerinin ise geçersizliğine delalet etmektedir.

32-Her ne şekilde olursa olsun abdest organlarının yıkanması durumunda namaz kılmak mübah olacağından, abdest organlarını aralıklı olarak yıkamanın caizliğine delalet etmektedir.

33-Abdestte tertibin farz olduğunu söyleyenlerinifadelerinin geçersizliğine delalet etmektedir.

34-Cünüplükten temizlenmek için gusletmenin farzlığını gerektirmektedir.

35-Cünüp olan kimsenin bazı şeylerden uzak durması gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü cenabet kelimesi sözlükte, uzak durulması gereken şeylerden uzak durmak ve uzaklaşmak gibi manalara gelmektedir. Cünüp iken uzak durulması gereken şeylerin neler olduğu başka ayetlerde açıklanmıştır.

36-Guslederken (وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا) **"Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin"** buyruğu gereğince bedenin tamamını yıkamanın, ağza ve buruna su vermenin farzlığına delalet etmektedir.

37-Guslederek beden temizlendikten sonra namaz kılmanın mübah olduğuna, ayrıca abdest almanın farz olmadığına delalet etmektedir.

38-Suyun yokluğunda abdestin bozulması veya guslü gerektiren bir durumun meydana gelmesi halinde teyemmüm etmenin farzlığına delalet etmektedir.

39-Suyu kullandığı takdirde zarar görmekten korkan hasta kimsenin teyemmüm etmesinin caizliğine delalet etmektedir.

40-Hasta olmasa da suyu kullandığı takdirde soğuktan ötürü zarar görmekten korkan kimsenin de teyemmüm etmesinin caizliğine delalet etmektedir. Çünkü hastalıkta da teyemmümün caiz olmasının sebebinin zarar görme korkusu olduğu anlaşılmaktadır.

41-Ayet, cünüp kimsenin teyemmüm etmesinin caizliğine delalet etmektedir. Çünkü (اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ) ifadesinin cinsel ilişki manasına gelmesi muhtemeldir.

42- Kadınlara el dokunmasından dolayı abdest almak gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü (أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاءَ) ibaresinin her iki manaya gelmesi muhtemeldir.

43-Yanında su bulunduğu halde susuz kalmaktan korkan kimsenin teyemmüm etmesinin caizliğine delalet etmektedir. Çünkü bu kişi de, hasta ve yaralı olup suyu kullandığı takdirde zarar görmekten korkan kimse gibidir.

44-Yükünde su bulunduğunu unutan kimsenin teyemmüm etmesinin caizliğine delalet etmektedir. Çünkü bu kişi, suyu bulmuş sayılmaz. Oysa Yüce Allah suyu, varken kullanmayı şart koşmuştur.

45-Yanında su bulunan ancak bütün abdest organlarını yıkamaya yetecek miktarda olmayan kimsenin o suyu kullanmasının gerekmediğine delalet etmektedir. Çünkü o, abdest organlarının tamamını yıkamakla emrolunmuştur. Çünkü Yüce Allah (فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً) **"Eğer su bulamazsanız"** yani abdest organlarını yıkamaya yetecek su bulamazsanız... buyurmuştur. Bu da teyemmüm etmesi farz olan kişinin bu az miktardaki suyunun teyemmüme engel olmadığına delalet etmektedir.

46-(فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا) **"Eğer su bulamazsanız o zaman teyemmüm edin"** cümlesiyle istidlalde bulunan ve ayette geçen (مَاءً) kelimesi nekre olduğundan dolayı suyun bütün cüzlerini bulmanın şart olmadığını, az miktarda suyu olan kimsenin sadece teyemmümle yetinmesinin caiz olmayacağını, mevcut suyla yıkayabildiği yerleri yıkamanın yanı sıra bir de teyemmüm etmesi gerektiğini söyleyenlerin görüşünün doğru olabileceğine de delalet etmektedir.

47-Suyu aramanın farz olmadığına, aramak gerektiğini söyleyenlerin görüşlerinin batıllığına delalet etmektedir. Çünkü suyun varlığı veya yokluğu, suyu aramayı gerektirmez. Aramak gerektiğini söyleyen, ayette olmayan bir şeyi ayete eklemiş olur.

48-Su varken abdest aldığı takdirde namaz vaktinin geçmesinden korkan kimsenin teyemmüm etmesinin caiz olmayacağına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah (فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Yüzlerinizi yıkayın"** buyurmakla,

su varken yüzümüzü yıkamamızı ve abdest almamızı vakitten söz etmeksizin emretmiştir.

49-Su ve temiz toprak bulamayan mahpus kimsenin namaz kılmayacağına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah bu ayette anılan şeylerin ikisinden birini suyun veya toprağın bulunması durumunda namaz kılınmasını emretmiştir.

50-Bu ayet, temiz toprak bulması durumunda mahpus kimsenin teyemmüm etmesinin caiz olacağı ihtimalini de taşımaktadır.

51-Namaz vaktinin girmesinden önce teyemmüm etmek, bu ayete göre caizdir. Çünkü ayette teyemmüm vakitle sınırlandırılmamıştır. Sadece (فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً) **"Eğer su bulamazsanız"** ibaresiyle suyun yokluğu şartına bağlanmıştır.

52-Abdest bozucu bir durum meydana gelmedikçe veya su görülmedikçe bir teyemmümle birden fazla farz namazı kılmanın caizliğine delalet etmektedir. Zira ayette şöyle buyrulmaktadır: (اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın."** Bunun devamında da (فَتَيَمَّمُوا) **"Teyemmüm edin"** emri gelmektedir. Namazın abdestli olarak kılınması emredildiği gibi teyemmümle de kılınması emredilmiştir. Ayet, her namaz için yeniden abdest alınmasını gerektirmediği gibi, her namaz için teyemmümün de yeniden alınmasını gerektirmemiştir.

53-Teyemmüm ederek namaza duran kimsenin namazdayken su görmesi durumunda namazı bırakıp abdest alması gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah (اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın"** buyurmuştur. Önce de açıkladığımız gibi bu ayet, böyle yapılması gerektiğine delalet etmektedir.

54-Teyemmüm ederken yüz ve ellerin tamamının meshedilmesi gerektiğine delalet etmektedir.

55-(وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ) **"Dirseklere kadar ellerinizi yıkayın"** ayeti gereğince teyemmümde de ellerin dirseklere kadar meshedilmesi gerektiğine

delalet etmektedir. Dirseklerden yukarısının meshedilmesinin gerekmediği delil ile bildirilmiştir.

56-Teyemmümün yer cinsinden olan her türlü şeyle yapılmasının caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah (فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا) **"Temiz bir toprağa yönelin"** buyurmuştur. Burada temiz toprak ifadesiyle yer kastedilmiştir.

57-Necis toprakla yapılan teyemmümün geçersizliğine delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, teyemmüm edilecek topraktan bahsederken (طَيِّبًا) "Temiz" vasfını kullanmıştır. Bilindiği gibi necis olan şey, temiz değildir.

58-Teyemmümde iki sebepleniyetin farzlığına delalet etmektedir: Biri, teyemmümün kendisi kast ve yönelme olduğu için niyetsiz yapılması düşünülemez. Diğeri, önce de açıkladığımız gibi (فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ مِنْهُ) **"Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (teyemmüm edin)"** ayetinin delaletidir. Buna göre teyemmüme yerden başlanır ve yerden alınan şey, kesintisiz olarak yüze ulaştırılır. Yerden alınan şey, başka bir amaçla kullanılırsa niyetin hükmünü keser ve teyemmüme yeniden başlamayı gerektirir.

59-Kısmilik/baziyet manasına gelen (مِنْهُ) "Onunla" kelimesini içeren bu ayet, toprağın bir kısmını yüze ve ellere isabet ettirme anlamına da gelebilir.

60-Kar ve otla da teyemmüm etmeyi caiz görenlerin söylediklerinin geçersizliğine delalet etmektedir. Çünkü kar ve ot, yer cinsinden değildirler.

61-(اَوْ جَاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ) **"Veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelirse"** ibaresi, önden ve arkadan çıkan şeylerle özür kanaması, sidik akıntısı, mezi ve benzeri şeylerden ötürü abdest almak gerektiğine delalet etmektedir.Çünkü (الْغَائِط) kelimesi, alçak ve çukur yer anlamına olup bu gibi ihtiyaçların giderilmesi için oraya gidilir.

62-(فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Yüzlerinizi yıkayın"** buyruğu, bir delil ile ayrı tutulanlar hariç, her çeşit sıvı ile abdest almanın caizliğine delalet etmektedir. Bu ayet, hurma şırasıyla abdest almanın caizliğine de delalet etmektedir. Hasan b. Salih, bu ayetin sirke ve benzeri şeylerle abdest almanın caizliğine delalet ettiğini söylemiştir. Gülsuyu, süt ve sirke gibi içine temiz

şeylerin karıştığı ancak karışımın çoğunu bu yabancı maddelerin teşkil etmediği sularla da abdest almanın caizliğine bu ayet delalet etmektedir.

63-(فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا) **"Eğer su bulamazsanız o zaman teyemmüm edin"** ilahî buyruğu, hurma şırasıyla abdest almanın caizliğine delalet etmektedir. Çünkü hurma şırasında su vardır. Ayetteki (مَاءً) kelimesi nekire olduğu için suyun hiçbir cüz'ü bulunmadığında teyemmüm etmemiz caiz görülmüştür. Şayet içinde su varsa, çorba ve hurma sirkesi gibi içine su katılmış şeylerle abdest almayı caiz görenler için de bu ayet bir delil olmaktadır.

64-Bu ayet, istihazeli/özür kanaması görmekte olan kadının bir abdestle iki farzı kılmasını caiz görmeyen ve (اذا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) **"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi yıkayın"** buyruğu dolayısıyla ikinci farz namaz için yeniden abdest alması gerektiğini söyleyen kimseler için de bir delildir. ***"Siz abdestsiz iken namaza kalkacağınız zaman (abdest alın)"*** şeklinde bir rivayetin olduğu bildirilmiştir. İstihazeli kadın da abdestsizdir. Önceki namaz için abdest aldıktan sonra kanama sebebiyle abdesti bozulmuştur.

65-İstihazeli kadının bir abdestle iki farz namazı kılmasının caiz olmadığına delalet ettiği gibi bir teyemmümle iki farz namazı kılmanın caiz olmadığına da delalet etmektedir. Çünkü teyemmüm, hades halini ortadan kaldırmamaktadır. Dolayısıyla namaza kalkmak istediğinde abdestsiz olarak kalkmış (olduğu ve su da bulunmadığı için teyemmüm etmesi gerekir).

66-Namaz vaktinin öncesinde teyemmüm etmenin caizliğine delalet etmektedir. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ)

"Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı'ya kaymasından) itibaren namazı kıl."[556]

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ.......فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا)

556 İsrâ, 17/78

"Namaza kalkacağınız zaman... eğer su bulamazsanız o zaman teyemmüm edin."

Güneşin batıya kaymasından itibaren namaz kılınması, namaz kılmak için eğer su varsa önce abdest alınması, su yoksa toprakla teyemmüm edilmesi emredilmiştir. Bu da Namaz vaktinin öncesinde abdest almanın caiz oluşu gibi, suyun yokluğunda vakit öncesinde teyemmüm etmenin de caizliğine delalet etmektedir.

67-Mukimlikte mahpus kimsenin teyemmüm etmesinin ve teyemmümle namaz kılmasının caiz olmadığına delalet etmektedir. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ
مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ ......فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا)

"Hasta olursanız veya seferde bulunursanız ve biriniz abdest bozmaktan gelirseo zaman toprakla teyemmüm edin."

Bu ayette, teyemmümün mübahlığı için iki şart ileri sürülmüştür. Biri suyun yokluğunda yolculuk, diğeri de hastalıktır. Kişi seferi olmayıp bu kimse ancak mahpus olduğu için suyu kullanmaktan men edilmişse, teyemmüm ederek namaz kılması caiz değildir.

Buna, "Adam her ne kadar mukim de olsa suyu bulamamaktadır" diye itiraz edilecek olursa, bu itiraza şöyle cevap verilebilir:

Bu böyledir. Teyemmümün mübah kılınması için iki şey şart koşulmuştur. Biri, genellikle suyun bulunamayacağı seferilik halidir. İkincisi ise suyun yokluğudur. Suyun yokluğunda teyemmüm mübah kılınmıştır. Suyu bulmayı imkânsızlaştıran ve teyemmümle namaz kılmayı caiz kılan durum, seferiliktir. Genellikle suyun bulunduğu mukimlik durumunda teyemmüm etmek mübah olmaz. Zira mukimlikte hapisteki kişinin suya ulaşmasının engellenmesi, insanların fiiliyle olmaktadır. Bu da olağan bir şey değildir. Çünkü genellikle böyle bir durumla karşılaşılmamaktadır.

68 - (مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ) **"Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez"** cümlesi, zorluk ve güçlük getiren her şeyin reddine delalet etmektedir. Zorlaştırmadan yana olan kimselerle ihtilafa düşüldüğünde onlara karşı bu ayetle savunma yapılabilir. Bu da kişinin yanında içmek için ayırdığı suyu kullandığı takdirde susuz kalma korkusu varsa, teyemmüm etmesinin caizliğine delalet etmektedir. Zira böyle bir durumda teyemmüm etmekle zorluk ve güçlük giderilmiş olacaktır. Bu ayet, abdestte tertip ve muvalatın (abdest organlarını sırayla ve hemen birbiri ardınca yıkamanın), abdest alırken niyet etmenin ve bunlar gibi başka bazı şeylerin farz olmadığına delalet etmektedir.

69-(وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ) **"Fakat Allah, sizi tertemiz yapmak ister."** Bu cümle, abdestte tertibe ve muvalata uyulsa da uyulmasa da, niyet edilse de edilmese de ve bunlara benzer bazı hususlara riayet edilse de edilmese de, her ne şekilde olursa olsun abdest organlarının yıkanması durumunda abdestin geçerli şekilde alınmış olacağına delalet etmektedir.

70-(فَاطَّهَّرُوا) **"İyice yıkanarak temizlenin"** emri, yıkama suyu için belli bir miktar belirlemeyi gerekli kılmamaktadır. Çünkü burada kastedilen, iyice yıkanıp temizlenmektir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bir ölçek suyla gusletmiş olması, illa da bir ölçek suyla gusletmeyi zorunlu kılmaz.

71- (وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ) **"Başlarınıza mesh edin"** cümlesi, başın suyla meshedilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü mesh kelimesi yalın olarak kullanıldığında illa da suyla yapılmasını gerekli kılmaz. Ancak ayetteki (فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً) **"Eğer su bulamazsanız"** kaydı, meshin suyla yapılması gerektiğine delalet etmektedir.

Burada anlattıklarımız, sadece bir ayetin çeşitli mana ve hükümlere delaletinin değişik şekilleri idi. Bunların bir kısmı, namazdan önce alınması gereken abdestle ve onun geçerli olmasını sağlayan şartlarla ilgili nasslardır. Bir kısmı da ihtimallerdir. Belki de bu ayetin bilemediğimiz ve ilmimizin ulaşamadığı başka birçok delaletleri ve ihtimalli manaları da vardır. Araştırıp üzerinde derinlemesine düşündüklerinde bunları anlamaya muvaffak olan kimseler anlayabileceklerdir. Muvaffak kılan, sadece Yüce Allah'tır.

Şahitlikte Bulunmak ve Adaleti Sağlamak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلّٰهِ شُهَدَٓاءَ بِالْقِسْطِۘ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُواۜ اِعْدِلُواۗ هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰىۘ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾)

8-"Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe itmesin. Adil olun. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

Yani iyiliği tavsiye etme, iyilikle amel etme, kötülükten sakındırma ve ondan uzak durma gibi yerine getirmeniz gereken her hususta Allah için hakkı ayakta tutan kimseler olun. Hakkı Allah için ayakta tutmak, işte bu demektir. (شُهَدَٓاءَ بِالْقِسْطِ) yani adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Buradaki şehadet ile, insanların hukukunu ilgilendiren konularda yapılan şahitliğin kastedildiği söylenmiştir. Hasan'ın böyle dediği rivayet edilmiştir.

Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

(كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَٓاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ)

"Kendi aleyhinize de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun."[557]

Mezkûr ayetteki şahitlik ile, işledikleri suç ve günahları sebebiyle insanların aleyhine yapılacak olan şahitliğin kastedildiğini söyleyenler de olmuştur.

Mesela bununla ilgili bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

557 Nisâ, 4/135

(لِتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ عَلَى النَّاسِ)

"Böylece, sizler insanlara birer şahit olasınız diye..."[558]

Yani emsallerinin kıyamet gününde insanlara şahitlik edeceği kimseler gibi adalet ehlinden olun.

Bu ayetin manası hakkında şöyle diyenler de olmuştur: "Ayette, Allah'ın emrinin hak olduğuna şahitlik etmek kastedilmiştir."

Ayetin lafzının hepsine ihtimali bulunduğundan dolayı bu manaların tümünün kastedilmiş olması da mümkündür.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوا)

"Bir topluma olan kininiz, sakın ha sizi adaletsizliğe itmesin."[559]

Rivayete göre bu ayet, Yahudiler hakkında inmiştir. Bir diyet meselesinde yardımcı olmasını istemek için yanlarına gittiğinde Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* öldürmeye yeltenmişlerdi.

Hasan dedi ki: "Bu ayet, Müslümanları Mescid-i Haram'dan alıkoyduklarında Kureyşli müşrikler hakkında inmiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah bu surenin baş tarafında aynı anlamda şöyle buyurmuştur:

(وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُوا)

"Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoydular diye birtakımılarına beslediğiniz kin, sakın ha sizi, haddi aşmaya sürüklemesin."[560]

558 Bakara, 2/143
559 Mâide, 5/8
560 Mâide, 5/2

Hasan bunu ilk ayetin ifade ettiği mana gibi manalandırmıştır. Ama evla olan, bu ayetin başkaları hakkında inmiş olması ve mükerrer olmamasıdır.

Bu Ayet, Haklıya ve Haksıza Adaletle Hükmetme Emrini İçermektedir

Bu ayet, haklıya da haksıza da adaletle hükmetme emrini içermektedir. Kâfirlerin küfür ve zulümlerinin, kendilerine adaletle hükmetmemize engel olmaması gerekir. Onlarla savaşırken haddi aşmamamızı, hak ettiklerinden fazla sayıda adamlarını öldürmememizi, gerektiği ölçüde onlarla savaşıp adamlarını öldürmemizi, işkence etmeksizin ve de azap çektirmeksizin onlardan esirler almamızı, onları gam ve üzüntüye boğmak maksadıyla kasten çocuklarını ve kadınlarını öldürmememizi gerektirmektedir. Hurmalıklarda yarıcılık usûlüyle bırakılan Hayber Yahudilerinin bahçelerinden ne kadar ürün elde edildiğini belirlemek için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Abdullah b. Revaha'yı *radıyallahu anh* Hayber'e görevli olarak göndermişti. Elde edilen ürün miktarının az olduğunu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bildirsin diye, Abdullah b. Revaha'ya *radıyallahu anh* vermek için kendi aralarında topladıkları bir miktar altın ve gümüş takıyı ona vermek istediklerinde, Abdullah b. Revaha *radıyallahu anh* şöyle demişti: Bu (rüşvettir) haramdır. Bu yaptığınız sebebiyle maymun ve domuzlardan çok sizden tiksinir oldum. Ama bu kızgınlığım, size karşı adil olmama engel olmayacaktır. Bunun üzerine Yahudiler şöyle dediler: *"İşte bu adalet sayesinde gökler ve yerler, yerinde durabilmektedir."*[561]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette (اِعْدِلُوا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى) **"Âdil olun. Bu, takvaya daha yakındır"** ifadesi kullanılmaktadır. Bilindiği gibi adaletin kendisi takvadır. Bir şey kendine nasıl daha yakın olabilir?"

Bu itiraza şöyle cevap verilebilir: Bu ayetin manası şöyledir: Adaletli olmanız, bütün günah ve kötülüklerden uzak durmanız sebebiyle sizin takvalı olmaya daha yakın olmanızı sağlar. Böylece bu anlatılanlarda adaletli olmak, her hususta adil olmaya ve bütün günahlardan uzak durmaya vesile

561 İbn Şebbe, Tarihu'l-Medine: 1/179

olur. Bu ayetin şu manaya gelme ihtimali de vardır: Adaletli olmak, cehennem ateşinden korunmuşluğa daha yakındır.

(اعْدِلُوا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى) **"Âdil olun. Bu, takvaya daha yakındır"** cümlesindeki (هُوَ) zamiri, (اعْدِلُوا) fiilinin delalet ettiği "adalet" masdarına dönmektedir. Bu durumda ayette sanki şöyle buyrulmuş olmaktadır:"Adalet, takvaya daha yakındır."

Ve buna şu Arapça cümle de örnek gösterilebilir: (مَنْ كَذَبَ كَانَ شَرًّا لَهُ) "Bir kimse yalan söylerse, kendisi için kötü olur." Yani söylediği o yalan kendisi için kötü olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ بَنٖٓي اِسْرَٓائٖلَۚ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقٖيباًۜ وَقَالَ اللّٰهُ اِنّٖي مَعَكُمْۜ لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُلٖي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضاً حَسَناً لَاُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَلَاُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۚ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَٓاءَ السَّبٖيلِ ﴿١٢﴾)

12-"And olsun, Allah İsrailoğullarından sağlam söz almıştı. Onlardan on iki temsilci -başkan- seçmiştik. Allah şöyle demişti: «Sizinle beraberim. And olsun eğer namazı kılar, zekatı verir ve elçilerime inanır, onları desteklerseniz, (fakirlere gönülden yardımda bulunarak) Allah'a güzel bir borç verirseniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve and olsun sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım. Ama bundan sonra sizden kim inkar ederse, mutlaka o, dümdüz yoldan sapmıştır.»"

Bu ayette geçen "nakip" kelimesinin manası üzerinde ihtilaf edilmiştir.

Hasan, bu kelimenin sorumlu ve kefil manasına geldiğini söylemiştir.

Rebî' b. Enes, emin kişi manasına geldiğini söylemiştir.

Katade ise kendi milletine şahitlik eden kişi manasına geldiğini söylemiştir. Nakip kelimesinin“delik” manasına gelen (نَقْب) kelimesinden alındığı söylenmiştir. Mesela (النَّقْبُ الْوَاسِعُ) dendiğinde bundan “geniş delik” manası anlaşılır. Bir kavmin reisine ve liderine (نَقِيبُ الْقَوْمِ) denir. Çünkü onların her halini, sırlarını ve gizli durumlarını bilir. Küçük grupların sorumlularından oluşan heyetin başkanına da bu anlamda “nakip” denir.

Hasan’ın bu kelimeye sorumlu ve kefil manasını yüklemesine gelince o, bununla sorumluluğu kastetmiştir. Bu kişi sorumlusu olduğu kimselerin ahvalini, neler yaptıklarını, iyi veya kötü yolda olduklarını, istikamet üzereler mi yoksa değiller mi, bunu tespit edip Peygamber’e *sallallahu aleyhi ve sellem* bildirsin. İşte bu sebepledir ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* on iki kişiyi ensar topluluğuna nakip olarak tayin etmişti. Rebî’ b. Enes’in “nakip” kelimesini emin kişi, Katade’nin de kavmi hakkında şahitlik yapacak kimse manasında yorumlamaları, Hasan’ın söylediklerine yakın anlamdadır. Çünkü nakip, sorumlusu olduğu topluluğun emin kişisi olup onların yaptıklarına şahit olur ve işlerini yürütür. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* ensar topluluğuna nakipleri iki sebeple tayin etmişti:

1-Nakipler onların ahvalini ve işlerini gözleyecek ve onlar hakkında uygun göreceği tedbirleri alacaktı.

2-Onlar, başlarında kendilerini gözetleyecek bir nakip olduğunu, yaptıkları işlerle ilgili haberlerin Peygamber’e *sallallahu aleyhi ve sellem* ulaştırılacağını bildiklerinde istikamet üzere olmaya daha yakın olacaklardı. Çünkü onlardan her biri, başına gelen bir işten veya ihtiyaç duyduğu bir şeyden ötürü bile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile konuşmaktan utanırdı. Onların adına nakipleri Peygamber’e *sallallahu aleyhi ve sellem* bu durumlarını ve ihtiyaçlarını arzederlerdi. Ancak nakipleri, onların sorumlu oldukları ahid ve misaklarını onlar adına yerine getirmekle yükümlü değillerdi. Bu gibi işleri yapmada kefalet sahih olmadığı için, kefilin bu gibi işleri asıl sorumluların adına yapması mümkün değildir. Böylece nakibin önceki manada anlaşılması gerektiğini öğrenmiş oluyoruz.

Bu ayette haber-i vahidin kabul edileceğine dair delalet vardır. Zira her topluluğun nakibi, sorumlu olduğu kimselerin ahvalini öğrenip Peygamber’e *sallallahu aleyhi ve sellem* veya imama bildirsin diye onların

başlarına tayin edilmiştir. Onun vereceği haber makbul olmasaydı, nakip olarak atanmasının bir anlamı olmazdı.

"Bu, bir kişinin değil, ancak on iki kişinin haberinin kabul edileceğine delalet eder" denilecek olursa, buna şöyle cevap veririz:

On iki nakibin her biri İsrailoğullarının tamamına nakip olarak atanmış değildi. Nakiplerden her biri, diğer gruplardan ayrı olarak sadece kendi kavminin başına sorumlu olarak atanmıştı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارٰى نَحْنُ اَبْنَاءُ اللّٰهِ وَاَحِبَّاؤُهُ)

"(Bir de) Yahudiler ve Hristiyanlar, "Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız" dediler."[562]

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: Bu ayette nakledilen sözler, bir Yahudi topluluğuna aittir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Allah'ın azabından bahsederek onlara uyarıda bulunurken "Bizi korkutma. Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız" demişlerdi.

Süddi dedi ki: Yahudilerin iddiasına göre Cenab-ı Allah İsrail'e (YakubPeygamber'e), "Senin doğacak oğlun, benim ilk oğlumdur" şeklinde vahiy göndermiştir.

Hasan dedi ki: "Yahudiler bunu evladın babasına yakınlığı manasında söylemişlerdir."

Hristiyanlara gelince, onlar hakkında şöyle denilmiştir: Hristiyanlar, Hz. İsa'nın *aleyhissellem* İncil'deki "Ben, sizin de benim de babamıza gidiyorum" sözünü te'vil etmişlerdir.

"Hz. İsa Allah'ın oğludur" dediklerinde onların bu ifadesi Arapların da diline geçmiş ve Arapça'da da benzer cümleler kurulmaya başlanmıştır. Mesela "Hüzeyl kabilesi, şairlerdir" denilir. Ama bununla "Hüzeyl kabilesinden şairler çıkar" manası kastedilmiştir. Müseylemetü'l Kezzab'ın

562 Mâide, 5/18

etrafındaki adamları, "Biz Allah'ın oğullarıyız" demişlerdi. Yani onlardan biri böyle demiş, diğerleri de ona uymuşlardı. Buna göre bu ifadeleri ile şu manayı kastetmişlerdi: "Allah'ın oğlu aramızdadır."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ)

"De ki: Öyleyse (Allah) size neden günahlarınız sebebiyle azap ediyor?"[563]

Ayetin bu kısmındaYahudilerin iddiaları çürütülmekte ve yalan söyledikleri kendi dilleriyle ispatlanmaktadır. Çünkü onlar, işledikleri günahlar sebebiyle azaplandırılacaklarını ikrar etmişlerdi. Oysa bilindiği gibi şefkatli bir baba kendi evladına azap etmez.

"Sizi Hükümdarlar Kılmıştı" (Maide, 20) Cümlesinin İfade Ettiği Mana

(وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا)

"Sizi hükümdarlar kılmıştı."[564]

Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh,* Zeyd b. Eslem ve Hasan dediler ki: "Melik; evi, hanımı ve hizmetçisi olan kimseye denir."

Başkaları dediler ki: Melik; geçimini sağlamak için çalışmaya ve zorluklara katlanmaya mecbur kalmayacak kadar mala sahip olan kimse demektir."

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Mücahid dediler ki: "İsrailoğulları'na kudret helvası, bıldırcın, kendilerini gölgeleyen bulut ve suların fışkırdığı taş ihsan edilmekle melik (hükümdar gibi) oldular."

Başkaları dediler ki: "Kendilerine mal verilmekle melik oldular."

563 Mâide, 5/18
564 Mâide, 5/20

Hasan dedi ki: "İsrailoğulları ayette melik olarak adlandırıldılar. Çünkü onlar, kendilerini köleleştiren Kıptilerden kurtulmakla kendi kişiliklerine sahip olabildiler."

Süddi dedi ki: "İsrailoğullarından her biri kendi nefsine, ailesine ve malına mâlik oldu."

Katade dedi ki: "İsrailoğulları, ilk defa hizmetçi sahibi olan kimseler oldular."

Tahrifin Manası

(فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ
مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا
قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾)

13-"İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lanetledik, kalplerini de kaskatı kıldık. Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar. Akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını da unuttular. (Ey Muhammed!) İçlerinden pek azı hariç, onların daima bir hainliğini görüyorsun. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allah iyilik yapanları sever."[565]

Kelimeleri tahrif etmek iki şekilde olur:

Birincisi:Kötü şekilde te'vil etmekle olur.

İkincisi:Lafızları değiştirmekle olur.

Bütün topluma yayılmış olan bir kelamı değiştirerek tahrif etmek mümkün değildir. Çünkü bütün toplumun o yanlışta ittifak etmesi imkânsızdır. Ama bütün topluma yayılmamış olan, sadece özel bir grup tarafından bilinen bir kelamın kelimelerini ve manasını değiştirerek tahrif etmek mümkündür. Çünkü özel bir grubun bir yanlışta ittifak etmesi mümkündür. Bütün topluma yayılmış olan bir kelamı tahrif etmek, ancak onu bozuk şe-

565 Mâide, 5/13

kilde te'vil etmekle olur. Nitekim Müşebbihe ve Cebriye mezhebi, birçok müteşabih ayeti, muhkem ayetlere göre değil de kendi inancı ve iddiaları doğrultusunda te'vil edip manalandırmıştır. Maksatları değişik, vatanları birbirinden uzak da olsa toplumun yalanda ittifak etmesi mümkün olmayacağından, bütün topluma yayılmış olan bir kelamın lafızlarını değiştirerek tahrif etmenin mümkün olmadığını söylemiştik. Aynı şekilde Müslümanların da Kur'an'ın lafızlarını başka lafızlarla değiştirerek tahrif etmede ittifak etmeleri mümkün değildir. Bu mümkün olsa, asılsız haberler, hadisler uydurmakta da ittifak etmeleri mümkün olur. Bu mümkün olsa, haberlere ve hadislere bakarak bir şeyler öğrenmek sahih olmaz. Böylece bu iddianın batıl olduğu kendiliğinden anlaşılmış oldu.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا
ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ
وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾)

14-"«Biz Hristiyanız» diyenlerden de sağlam söz almıştık. Ama onlar da akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını unuttular. Bu sebeple biz de aralarına kıyamet gününe kadar sürecek düşmanlık ve kini salıverdik. Allah ne yapmakta olduklarını onlara bildirecek!"

Bu ayetle ilgili olarak Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bunlar, 'Biz Hristitanlardanız' demediler de 'Biz Hristiyanız' dediler. Hristiyanlığı kendilerinin icad ettiklerine delalet etsin diye böyle bir ifade kullandılar ve kendilerini Hristiyan olarak adlandırdılar. Bunlar, Hz. İsa'nın *aleyhissellem* zamanında ona tabi olan havarilerin yolunda değillerdi. Gerçek Hristiyan/nasara, havarilerdir. Onlar, Şam mıntıkasındaki Nasıra köyüne nispetleri dolayısıyla bu adı almışlardır. Bunlar her ne kadar onlardan olmasalar da kendilerini onlardan gibi göstermişlerdir. Çünkü havariler, Allah'ın birliğine inanan mü'min kimselerdi. Bunlar ise teslise inanan müşrik kimselerdir.

Cenab-ı Allah, Kur'an'ın birçok yerinde kendilerinden naklederek değil, kendisi onları Hristiyan olarak adlandırmıştır.

Şu ayetleri buna örnek gösterebiliriz:

(وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللّٰهِ)

"Hristiyanlar, "İsa Mesih, Allah'ın oğludur" dediler."[566]

Kur'an'ın başka ayetlerinde de buna benzer ayetler geçmektedir. Çünkü onlar bu adla bilinmişlerdir. "Hristiyan" kelimesi onlar için bir işaret ve alâmet olmuştur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَنْ
يَمْلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ اَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهُ
وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَمِيعاً وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا
بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾)

17-"And olsun, "Allah, Meryemoğlu Mesih'tir", diyenler kesinlikle kâfir oldular. De ki: Şâyet Allah, Meryemoğlu Mesih'i, onun anasını ve yeryüzünde olanların hepsini yok etmek istese, Allah'a karşı kim ne yapabilir? Göklerin, yerin ve bunların arasında bulunan her şeyin hükümranlığı Allah'ındır. Dilediğini yaratır. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir."

Bunu diyenlere kâfirlik damgası vuruldu. Çünkü onlar bunun doğruluğuna inanarak, bunu ikrar ederek ve dini inançlarının bir ifadesi olarak söylediler. Şayet bunu başkalarının ifadesini nakletme şeklinde söyleselerdi, kâfir olmazlardı. Küfür kelimesi Arap dilinde örtmek anlamına gelir. Hristiyanların "Allah, Meryem oğlu Mesih'tir" demeleri, iki bakımdan hakikati örtmektir. Biri nimetin sahibinin kimliğini örtüp nankörlük etmeleridir. Nimetleri bahşedenin Allah Teâla olduğunu inkâr edip nimet sahibinin Allah'tan başka tanrı olduğunu iddia ettikleri başka birileri olduğunu söylemeleridir. Diğeri de Yüce Allah'ı bilmeme ve

566 Tevbe, 9/30

tanımamak olduğu için küfürdür. Allah'ı bilmeyen ve tanımayan herkes kâfirdir. Çünkü o, Allah'ın bahşetmiş olduğu nimetlerin hakkını zayi etmektedir. O nimetlerin başkasından geldiğini söylemiş gibi olmaktadır.

(فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ اَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ)

"Şâyet Allah, Meryem oğlu Mesih'i yok etmek istese, Allah'a karşı kim ne yapabilir?"

Hz. Mesih'i ve annesini helâk etmek istese, Allah'ın bu emrine kim karşı koyabilir? Bu, o kâfirlere karşı ileri sürülecek delillerin en açığı ve en güçlüsüdür. Zira Mesih *aleyhissellem* eğer ilah olsaydı, Allah kendisini ve başkalarını helak etmek istediğinde O'nun bu hükmüne karşı koyabilirdi. Ölme ve yok olma bakımından Mesih *aleyhissellem* ile diğer yaratılmışlar aynı konumda olduklarına göre, onun bir ilah olmadığını söylemek doğru olur. Diğer insanlar ilah olmadıklarına ve kendisi de onlar gibi ölen ve yok olan bir insan olduğuna göre demek ki Mesih *aleyhissellem* ilah değildir.

(يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلٰى اَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿٢١﴾)

21-"Ey kavmim! Allah'ın size yazdığı kutsal toprağa girin. Sakın ardınıza dönmeyin. Yoksa ziyana uğrayanlar olursunuz."

İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Süddi dediler ki: "Ayette sözü edilen yer, Kudüs'tür." Mücahid, Tur dağı olduğunu; Katade, Şam diyarı olduğunu söylemiştir. Anılan yerin Dımışk, Filistin ve Ürdün diyarının bir kısmı olduğunu söyleyenler de vardır.

Ayette geçen (الْمُقَدَّسَة) kelimesi temizlenmiş yer anlamına gelmektedir. Hz. Musa *aleyhissellem*, mezkûr ayetteki yerden söz ederken orayı bu kelimeyle nitelemiştir. Çünkü orası şirkin çoğundan temizlenmiş, peygamberlerle mü'minler için vatan haline getirilmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَاِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ) **"O hâlde, orası onlara haram kılınmıştır"**[567] ayeti ile o diyar İsrailoğulları'na haram kılınmış iken neden (كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ) **"Allah'ın size yazdığı..."** ifadesi kullanılmıştır?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İbn İshak'tan rivayet olunduğuna göre o diyar, Cenab-ı Allah tarafından İsrailoğulları'na hibe edilmişti. Ancak daha sonra oraya girmeleri haram kılındı.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kendisine itaat etmeleri, emrine uymaları şartıyla Yüce Allah o diyarı İsrailoğulları'na armağan etmiş olabilir. Ne zaman ki O'na isyan ettiler. O da o diyara girmelerini haram kıldı. Her ne kadar oraya girmeleri genel bir ifadeyle söylenmişse de yine de oraya bazı özel şartlara uymaları durumunda girebileceklerdi, denilmiştir.

(قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَۗ وَاِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتّٰى يَخْرُجُوا مِنْهَاۚ فَاِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَاِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾)

22-"Dediler ki: Ey Mûsâ! O (dediğin) topraklarda gayet güçlü, zorba bir millet var. Onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla giremeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de gireriz."

Ayette geçen "cabbar" kelimesi icbar kökünden türemiştir. Bilindiği gibi icbar, zorlamak manasına gelmektedir.Kırılan kemiklerin düzeltilip ıslah edilmesinden bahsedilirken (جَبْرُ الْعَظْمِ) ifadesi kullanılır. Bu işi yapan ortopedist veya sınıkçı, kırılan kemiği düzelip iyileşmesi için bir bakıma zorlamış gibi olmaktadır. (Bu sebeple kemik sınıkçısına Arapça'da"cabbar" denir).

"Cübar" kelimesi ise diyetin heder olması demektir. Zira bunda da bir bakıma zorlama manası vardır. Hurma ağacının el uzanamayan yüksek kısmına da "cübar" denir. (Zira oraya elini uzatıp ulaşmak isteyen kimse zorlanır). İstediğini yapmaları için başkalarına karşı zor kullanan kimseye Cabbar denir.

567 Mâide, 5/26

"Cabbar" kelimesi Allah hakkında kullanıldığında bir övgü sıfatı olur. Allah'tan başkaları için kullanıldığındaysa yergi sıfatı olur. Çünkü başkaları bu sıfatı kullandığında, kendisinde olmayan bir sıfatla başkalarına karşı büyüklenir. Oysa ululuk sadece güç ve yücelik sahibi, iktidarı ile ulu ve cabbar olan Allah'a mahsustur. Cenab-ı Allah'ın bu sıfatı daimidir. Yani O'nun zâtı, kendisini tanıyanları tazime davet etmektedir.Cabbar ile Kahhar arasındaki farka gelince kahhar, kendisine düşmanlık edeni mağlup eden zât demektir. Ya da isyan ederek kendisine karşı düşman konumunda olanı kahreden zât demektir.

(قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَۚ فَاِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَاِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾)

23-"Korkanların içinden Allah'ın kendilerine nimet verdiği iki adam "Onların üzerine kapıdan girin. Oraya girdiniz mi artık siz kuşkusuz galiplersiniz. Eğer mü'minler iseniz yalnızca Allah'a tevekkül edin" demişti."

Katade dedi ki: "Ayette geçen "korkanlar" kelimesiyle, Allah'tan korkan iki kişi kastedilmiştir."

İlim ehli başka kimseler dediler ki: "Zorba ve ceberut yöneticilerden korkanlar kastedilmiştir."

Ama korkmaları hakkı söylemelerine engel olmamıştır. Bu sebeple Cenab-ı Allah onları övmüştür. Bu da korkarken bile hakkı söylemenin faziletine ve yüksek mertebesine delalet etmektedir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

"İnsanlardan korkmak, birinizi gördüğü ve bildiği hakkı söylemekten alıkoymasın. Çünkü bu, rızkı uzaklaştırmaz ve eceli de yaklaştırmaz." [568]

Ebu Zer'e de *radıyallahu anh* şöyle buyurmuştur: ***"Kınayanın kınaması, Allah için doğruyu söylemene engel olmasın."***

568 Ebu Ya'lâ el-Mevsıli, Müsned-i Ebu Ya'lâ: 2/536

Cihadın en faziletlisinin ne olduğu sorulduğunda da şöyle buyurmuştu:

(إِنَّ أَفْضَلَ الْجِهَادِ كَلِمَةُ حَقٍّ عِنْدَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ)

"Şüphesiz cihadın en faziletlisi, zalim sultanın yanında hak sözü söylemektir."[569]

(قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ
أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ ﴿٢٤﴾)

24-"Onlar"Ey Mûsa! Onlar orada bulundukça biz oraya asla girmeyeceğiz. Sen ve Rabbin gidin onlarla savaşın. Biz burada oturacağız" dediler."

"Sen ve Rabbin gidin, onlarla savaşın" ifadesinin iki manaya gelmesi muhtemeldir.

Birincisi, bu sözü mecazî anlamda söylemiş olabilirler. Yani 'Ey Musa, savaşmaya git; Allah sana yardım edecektir.'

İkincisi, gitmek yani bir yerden başka bir yere intikal etmek manasını kastetmişlerdir.

Allah hakkında böyle bir ifadeyi kullanmaları, O'nu insana benzetmeleridir ki, bunu söyleyen kâfir olur. Mezkûr sözün bu manada söylenmiş olması ayetin bağlamına daha çok uymaktadır. Çünkü Yüce Allah onları kınama cehaletlerine teaccüb etme bağlamında bu sözlerini nakletmiştir. Mesela (قَاتَلَهُ اللّٰهُ)"Allah onu kahretsin!" dendiğinde bununla, Allah'ın bir kimseyle savaşan düşman gibi, iktidar ve saltanatının azametiyle ona üstün geldiği ve kahrettiği kastedilmiş olur.

(قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرُقْ
بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٥﴾)

569 Ebu Ya'lâ el-Mevsıli, Müsned-i Ebu Ya'lâ: 2/352

25-"Mûsa, "Ey Rabbim! Ben ancak kendime ve kardeşime söz geçirebilirim. Artık bizimle, o yoldan çıkmışların arasını ayır" dedi."

Bu, mecazî bir ifadedir. Çünkü insan, hakikatte ne kendine ne de hür olan kardeşine mâlik olabilir. Zira "mülk" kelimesi, sözlükte güç yetirmek manasınadır. İnsanın kendine veya kardeşine güç yetirmesi mümkün değildir. Sonra "mülk" kelimesi, tasarrufta bulunma anlamında kullanılmıştır. Bu sebeple memlûk/köle de kendisine güç yetirilen kimse hükmünde kabul edilmiştir. Çünkü sahibi, kendisine güç yetirilen kimse gibi onun üzerinde tasarrufta bulunabilmektedir. Hz. Musa *aleyhissellem* bu sözüyle kendini Allah'a itaat yolunda kullanabileceğini ifade etmek istemiştir. Kardeşi için de bu ifadeyi kullanmıştır. Çünkü o da kendisinin emir veyasaklarına uyuyordu.

Nitekim Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* hakkında şöyle buyurmuştur: ***"Ebû Bekir'den daha fazla canıyla ve malıyla bana iyilikte bulunan bir kimse yoktur."***

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle demesi üzerine Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* ağlayıp şöyle demiştir: *"Ben ve malım, zaten sana aidiz."*[570]

Yani ben, senin yönlendirmen doğrultusunda malımda tasarrufta bulunmaktayım. Benim malımda senin emrin geçerlidir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir adama (أَنْتَ وَمَالُكَ لأَبِيكَ) ***"Sen ve malın babana aitsiniz"***[571] demiştir. Ama bunu demekle evladın ve malının gerçekten babanın mülkü olduğunu kastetmemiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْاَرْضِ
فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾)

570 İbn Mâce, İftitah, 11; İbn Hibban, Sahih: 15/275
571 İbn Mâce, Ticarat, 64

26-"Allah: "O halde orası onlara kırk yıl haram kılınmıştır. Bu süre içinde yeryüzünde şaşkın şaşkın dönüp dolaşacaklar. Artık böyle yoldan çıkmış kavme üzülme" buyurdu."

İlim ehlinin çoğu dediler ki: "Bu ayette geçen haram kılma ifadesiyle yasaklama kastedilmiştir. Çünkü o zamanlar İsrailoğulları altı fersahlık bir alanda akşamladıkları yerde sabahlıyorlardı."

İlim ehlinden bazı kimseler ise şöyle dediler: Ayette geçen haram kılma ifadesiyle taabbudî manadaki haramlık kastedilmiştir. Çünkü haram kılma kelimesiyle Arap dilinde yasaklama manası kastedilmektedir.

Nitekim bir ayette Yüce Allah Hz. Musa'nın *aleyhissellem* emzirilmesinden bahsederken şöyle buyurmaktadır:

(وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ)

"Biz, daha önce onu, sütanalarının sütünü emmekten menettik."[572]

Bir şair de atını anlatırken şöyle demiştir:

حَالَتْ لِتَصْرَعَنِي فَقُلْتُ لَهَا اقْصُرِي ... إِنِّي امْرُؤٌ صَرْعِي عَلَيْكِ حَرَامُ

"Beni düşürmek için uğraştı. Ona, geri dur dedim.

Ben öyle biriyim ki, beni düşürmen sana haramdır."

Yani ey at! Ben öyle usta bir biniciyim ki, beni düşüremezsin. Ayetteki haram kılma kelimesinin asıl manası işte budur. Sonra bu kelimeye taabbudî haramlık manası da yüklenmiştir. Çünkü Cenab-ı Allah, İsrailoğullarının mukaddes diyara girmelerini haram kılmış ve böylece onlar, oraya girmekten menedilmişlerdi. Allah'ın yasakladığı şeyin yapılması mümkün olmadığı gibi, haram kılınan şeyin yapılması da men edilmişti.

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ)

"Ölmüş hayvan ve kan... size haram kılındı."[573]

572 Kasas, 28/12

573 Mâide, 5/3

Bu ve benzeri ayetlerdeki haram kılma, hakikatte men etme ve engelleme değil de hükmi ve teabbüdi haramlıktır. Men edip engellemek ile taabbudî haram kılmanın aynı şeyde bir araya gelmesi mümkün değildir. Menedilip engellenen bir şeyin yapılmasına zaten güç yetemeyeceği için artık onun haram veya mübah kılınması düşünülemez. Haram ve mübah kılma, bizim fiillerimizle alakalıdır. Yaptığımız bir fiil, yapılmazdan önce mutlaka biz o fiili yapma gücüne sahip oluruz. Gerekli güce sahip olduktan sonra da o fiili yaparız.

(وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّۢ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِؕ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَؕ قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقٖينَ ﴿٢٧﴾)

27-"(Ey Muhammed!) Onlara, Adem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, "And olsun seni mutlaka öldüreceğim" demişti. Öteki, "Allah ancak kendisine karşı gelmekten sakınanlardan kabul eder" demişti."

İbn Abbas *radıyallahu anh*, Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh*, Mücahid ve Katade dediler ki: "Ayette sözü edilen Âdem'in *aleyhissellem* iki oğlu, onun iki öz oğluydu. Birinin adı Habil, diğerinin adı Kabil idi. Habil, mü'min; Kabil ise kâfirdi. Onun çok kötü biri olduğu da söylenmiştir.

Hasan dedi ki: "Habil ile Kabil, İsrailoğullarından idiler. Çünkü kurbanın kabul edildiğinin alâmeti daha önceki devirlerde görülmezdi."

Kurban; kendisiyle Yüce Allah'ın rahmetine yakın olma amacı güdülen hayır ve iyilik amelidir. Kurban kelimesi, (قُرْب) kökünden türeyen (فُعْلاَن) kalıbındaki bir mastardır. Tıpkı (فَرْق) kökünden türeyen (كفر) , (فُرْقَان) kökünden türeyen (كفران) ve (عدو) kökünden türeyen (عُدْوَان) mastarında olduğu gibi.

Denilir ki:"Bu iki kardeşten birinin sunduğu kurban kabul edilmemişti. Çünkü o, malının en kötüsünü kurban olarak sunmuştu. Diğerinin sunduğu kurban kabul edilmişti. Çünkü o, malının en iyisini kurban olarak sunmuştu."

Şöyle diyenler de olmuştur: "Kabil'in kurbanı reddedildi. Çünkü o facir ve günahkâr bir kimseydi. Cenab-ı Allah, ancak takva sahibi kimselerin kurbanlarını (ve diğer salih amellerini) kabul eder."

Anlatıldığına göre kurbanın kabul edildiğinin alâmeti şöyle olurmuş: Bir ateş gelir ve kabul edilen kurbanı yer; kabul edilmeyeni ise yemezmiş.

(اَلَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَا اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتّٰى يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَٓاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ)

"Onlar, "Allah, bize, ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamızı emretti" dediler.De ki: "Benden önce size nice peygamberler, açık belgeleri ve sizin dediğiniz şeyi getirdi."[574]

(لَئِنْ بَسَطْتَ اِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَٓا اَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَۚ اِنّ۪ٓي اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾)

28-"And olsun! Sen beni öldürmek için elini bana uzatsan da ben seni öldürmek için sana elimi uzatacak değilim. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım."

İbn Abbas *radıyallahu anh* dedi ki: Ayetin manası, 'Sen beni öldürmeye yeltensen, ben seni öldürmeye yeltenmem' şeklindedir. Yoksa ayette, 'Kendimi sana karşı savunmam' manası yoktur.

Rivayete göre Habil uykuda iken kardeşi bir kaya parçasını üzerine yuvarlayıp onu ezerek öldürmüştür.

Hasan ve Mücahid'den rivayet edilen görüşe göre, bir kişi İsrailoğullarından birini öldürmeye kastettiğinde ona karşı kendini savunmaması onlara farz kılınmıştır.

574 Âl-i İmrân, 3/183

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bunun bir ibadet emri olarak İsrailoğulları'na gelmiş olması aklen mümkündür. Ayetin manası birinci te'vile göre ise bu,kişinin kendisini öldürmeye gelen birini öldürerek kendini savunmamasının caizliğine delalet etmez. Orada sadece öldürmeye kendisinin yeltenmemesi gerektiği manası vardır. Ayetin manası eğer ikinci te'vile göre verilecekse bu mutlaka neshedilmiştir. Bunun önceki peygamberlerden bazılarının şeriatı ile neshedilmiş olması mümkün olduğu gibi, Peygamberimiz'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatıyla nesh edilmiş olması da mümkündür.

Suikasta Uğrayanın İmkânı Varsa Saldırganı Öldürmesi Vaciptir

Böyle bir hükmün Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatında sabit olmadığının, öldürülmek üzere saldırıya uğrayanın imkânı varsa saldırganı öldürmesinin vacip olduğunun, onu öldürmemesinin caiz olmadığının delili şu ayettir:

﴿وَاِنْ طَٓائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَاۚ فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰيهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّت۪ي تَبْغ۪ي حَتّٰى تَف۪ٓيءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِ﴾

"Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın."[575]

Yüce Allah, haddi aşan grupla savaşılmasını bu ayette emretmiştir. Bir insanı haksız yere öldürmeye kastetmekten daha büyük bir haddi aşma yoktur. Ayet-i kerime, haksız yere bir insanı öldürmeye kastedenin öldürülmesini gerektirmektedir.

Başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ﴾

"Kısasta sizin için hayat vardır."[576]

575 Hucurat, 49/9
576 Bakara, 2/179

Yüce Allah, kısası farz kılmasında bizler için hayat olduğunu bu ayette haber vermiştir. Çünkü başlasını öldürmeye kasteden bir kimse, onu öldürdüğü takdirde kendisine kısas uygulanacağını bilirse, öldürmeye kastettiği o kişiyi öldürmekten vazgeçer. Bu mana, başkasını öldürmeye kastetmesi durumunda mevcuttur. Çünkü katilin kısasen öldürülmesi, öldürülmeyi haketmeyen masum bir insanın hayatta kalmasını sağlar.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ)

"Hiçbir fitne kalmayıncaya kadar onlarla savaşın."[577]

Fitneyi ortadan kaldırmak için Yüce Allah, fitne çıkaranlarla savaşmamızı emretmiştir. İnsanları haksız yere öldürmeye kastetmek de fitnedir.

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ شَهَرَ سَيْفَهُ ثُمَّ وَضَعَهُ فَدَمُهُ هَدَرٌ)

"Bir kimse kılıcını çeker sonra onunla birini vurursa, kendisinin kanı heder olur."[578]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu, meşhur olarak gelen rivayetler arasındadır:

"Canı uğruna ölen kimse şehittir. Ailesi uğruna ölen kimse şehittir. Malı uğruna ölen kimse şehittir."[579]

Abdullah b. Hüseyin'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ أريد مالُهُ بغيرِ حَقٍ، فقاتَلَ، فقُتِلَ فهو شَهيدٌ)

577 Bakara, 2/193

578 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 3/324

579 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/190; İbn Mâce, Hudud, 21

***"Haksız yere kendisinden malı istenen ve bu sebeple vuruşup öldürülen kimse şehittir."*[580]**

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadislerinde canını, malını ve ailesini savunurken öldürülen kimsenin şehid olduğunu haber vermiştir. Öldürülen kişinin şehit sayılması için, malını koruma uğruna vuruşurken öldürülmüş olması şarttır.

Ebu Said el-Hudri'nin *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmiş olduğu şu hadis de buna delalet etmektedir:

(مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ)

***"Sizden biri bir fenalık gördüğünde onu eliyle değiştirsin. Buna gücü yetmezse diliyle müdahale etsin. Buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin. Ama bu sonuncusu, imanın en zayıf mertebesidir."*[581]**

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* bir fenalık görenin onu eliyle değiştirmesini, emretmiştir. Fenalık yapanı öldürmeden o fenalığı ortadan kaldırma imkânı yoksaPeygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hadisinin zahiri gereğince o fenalığı yapanı öldürmek gerekir.[582] Suçsuz bir kimseyi öldürmek üzere kılıç çeken bir kimseyi Müslümanların öldürmesi gerektiği hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur.Suikasta maruz kalanın da suikastçiyi öldürmeye hakkı vardır. Hz. Ali b. Ebi Talib, insanları öldürmeye kastettiklerinde haricileri öldürmüştür. Bu hareketinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı da Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* yanında yer almış ve ona muvafakat etmişlerdir. Böylelerinin öldürülmesi gerektiği hususunda Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen hadisler vardır.

Mesela Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh* ile Enes *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

580 Ebu Davud, Sünnet, 32

581 Müslim, İman, 20

582 Fenalık yapanlara fiili ceza uygulamasını yetkililere bırakmak gerekir. Aksi halde birçok insan, fenalık yapanları öldürmeye kalkar ve bu yüzden toplumda anarşi doğar.

(سَيَكُونُ فِي أُمَّتِي اخْتِلَافٌ وَفِرْقَةٌ يُحْسِنُونَ الْقَوْلَ وَيُسِيئُونَ الْفِعْلَ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ، طُوبَى لِمَنْ قَتَلَهُمْ وَطُوبَى لِمَنْ قَتَلُوهُ)

"Ümmetimde ihtilaf ve ayrılıklar olacaktır. (Bir grup ortaya çıkacaktır ki onlar) güzel k*onuşurlar ama amelleri kötüdür. Okun yaydan çıkışı gibi dinden çıkarlar. Onları öldürene ne mutlu! Onların öldürdüğü kimseye de ne mutlu!"*[583]

Bu konuda meşhur birçok rivayet vardır. Selef uleması bu rivayetleri hüsn-ü kabulle karşılamış; böylelerini öldürmek ve bunlarla savaşmak gerektiği konusunda bu rivayetleri delil olarak kullanmışlardır.

Ebû Bekir b. Ayyaş'ın bildirdiğine göre Kabus b. Ebi'l Muharik, babasından nakilde bulunarak bir adamın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(الرَّجُلُ يَأْتِينِي فَيُرِيدُ مَالِي، قَالَ: «ذَكِّرْهُ بِاللَّهِ» قَالَ: فَإِنْ لَمْ يَذَّكَّرْ؟ قَالَ: «فَاسْتَعِنْ عَلَيْهِ مَنْ حَوْلَكَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ» قَالَ: فَإِنْ لَمْ يَكُنْ حَوْلِي أَحَدٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ؟ قَالَ: «فَاسْتَعِنْ عَلَيْهِ بِالسُّلْطَانِ» قَالَ: فَإِنْ نَأَى السُّلْطَانُ عَنِّي؟ قَالَ: «قَاتِلْ دُونَ مَالِكَ حَتَّى تَكُونَ مِنْ شُهَدَاءِ الْآخِرَةِ، أَوْ تَمْنَعَ مَالَكَ)

"Ey Allah'ın Resûlü! Bir adam gelip malımı (zorla) almak ister (se ne yapayım?) dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, şöyle cevap verdi:

-Ona Allah'ı hatırlat.

-Hatırlamak umurunda olmazsa?

-Çevrendeki Müslümanlardan ona karşı sana yardım etmelerini iste.

583 Ebu Ya'lâ el-Mevsıli, Müsned-i Ebu Ya'lâ: 5/426

-Çevremde Müslümanlardan kimse yoksa?

-Sultan'dan ona karşı sana yardım etmesini iste.

-Sultan eğer benden uzaktaysa?

-Ahiret şehitlerinden oluncaya kadar malın uğruna savaş."[584]

Haşviye[585] mezhebinden bazıları: Suikasta maruz kalan bir kimsenin suikastçiyle savaşmaması, onun tarafından öldürülünceye kadar kendini savunmaması gerektiğini söylemişlerdir. Bunu söylerken (لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ) **"And olsun! Sen beni öldürmek için elini bana uzatsan da ben seni öldürmek için sana elimi uzatacak değilim"**[586] ayetini bu manada te'vil etmişlerdir. Oysa önce de açıkladığımız gibi bu ayette, öldürülmek istenen kimsenin kendini savunmaması gerektiğine dair bir delalet bulunmamaktadır. İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre ayet, sadece öldürmeye ilk yeltenenin kendisi olmaması gerektiğine delalet etmektedir. Ayetin hükmü onların iddia ettikleri gibi sabit olsa bile, zikretmiş olduğumuz Kur'an ve sünnet delilleri ile neshedilmiştir. Ayrıca Müslümanlar, saldırıya uğrayan kimsenin kendini savunması gerektiği hususunda icma etmişlerdir. Yukarıda kendilerinden bahsedilen Haşviye fırkası, bu görüşlerine delil olarak, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen bazı hadisleri te'vil etmişlerdir.

Bu hadislerden bazıları şunlardır: Ebu Musa el-Eş'arî *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(«إِذَا تَوَاجَهَ الْمُسْلِمَانِ بِسَيْفَيْهِمَا، فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ» قَالَ فَقُلْتُ: أَوْ قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ هَذَا الْقَاتِلُ، فَمَا بَالُ الْمَقْتُولِ؟ قَالَ: «إِنَّهُ قَدْ أَرَادَ قَتْلَ صَاحِبِهِ»)

584 Nesai, Tahrimu'd-Dem, 20; Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 20/313

585 Haşviyye, âyetlerin anlamını zâhirine çeken, asıl maksadın bu olduğuna inanan, nakil ve nastan başka bir şey tanımayan, akla ve düşünceye hiç değer vermeyen bir mezheptir.

586 Mâide, 5/28

"İki Müslüman yalın kılıç karşı karşıya geldiklerinde öldüren de öldürülen de cehenneme gider."

Denildi ki: "Ey Allah'*ın Resûlü, şu katil (olduğu için cehenneme gidecek) ama öldürülene ne oluyor? (O niçin cehenneme gidiyor?)*"

Buyurdu ki: ***"O da diğerini öldürmek istemişti."***[587]

Ali b. Zeyd b. Cüd'ân'ın bildirdiğine göre Sa'd b. Mâlik, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Elinden geliyorsa Allah'ın maktul kulu ol. Kıble ehlinden bir kimseyi öldürme."***[588]

Hasan'ın bildirdiğine göre Ahnef b. Kays, Hz. Ebû Bekir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(إِذَا الْتَقَى الْمُسْلِمَانِ بِسَيْفَيْهِمَا فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ)

"İki Müslüman yalın kılıç karşı karşıya geldiklerinde öldüren de öldürülen de cehenneme gider."[589]

Dedim ki (Hz. Ebû Bekir):"Ey Allah'ın Resûlü, şu katil (olduğu için cehenneme gidecek) ama öldürülene ne oluyor? (O niçin cehenneme gidiyor?)" Buyurdu ki: ***"O da diğerini hırsla öldürmek istiyordu."***

Mamer'in bildirdiğine göre Hasan, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Allah, Âdem'in iki oğlunu size örnek verdi. Siz bunlardan hayırlı olan örneği alın."*** (Yani diğerini öldürmeye kalkışmayan Habil'i örnek alın).

Mamer'in bildirdiğine göre Ebu Zer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

-Ey Ebu Zer! Medine'de adam öldürmeler olursa ne yaparsın?

---

587 Müslim, Fiten, 4

588 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 2/177

589 Buhari, İman, 21

- Silahımı kuşanırım.

-Böyle yaptıklarında kavmin arasına katılır mısın?

- Peki, ne yapayım ya Resûlallah?

-Kılıçların ışıltısı altında kahrolmaktansa, elbisenin ucuyla yüzünü ört. Böylece seni öldürmeye kasteden, kendi günahıyla birlikte senin günahını da yüklenmiş olur."[590]

Haşviye'den bazıları öldürülmek istenen kimsenin kendini savunmaması gerektiğini bu hadislere dayanarak iddia etmişlerdir. Ancak bu hadislerde onların bu iddialarını destekleyecek bir delil yoktur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"İki Müslüman yalın kılıç karşı karşıya geldiklerinde öldüren de öldürülen de cehenneme gider"*** hadisi ile şu manayı kastetmiştir: İki Müslümandan her biri diğerini, asebiyet sahipleri ile fitnecilerin öldürdüğü şekilde haksız yere öldürmek isterse her ikisi de cehenneme gider.

"Elinden geliyorsa Allah'ın maktul kulu ol. Kıble ehlinden bir kimseyi öldürme" hadisinde, fitne zamanında savaşın terk edilmesi ve şüpheli şeylerden el çekmek kastedilmiştir. Ama öldürülmeyi hak edenleri öldürmeyi, bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* reddetmemiştir. Âdem'in *aleyhissellem* iki oğlundan hayırlı olan Habil'in örnek alınmasını bildiren hadise gelince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bununla, öldürme fiiline ilk yeltenen biz olmayalım istemiştir. Bizi öldürmeye gelene karşı kendimizi savunmaksızın teslim olmamızı asla istemiş değildir.

Muhaliflerimiz, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisini delil olarak ileri sürebilirler:

(لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ: كُفْرٍ بَعْدَ إِيمَانٍ , أَوْ زَنًى بَعْدَ إِحْصَانٍ , أَوْ قَتْلِ نَفْسٍ بِغَيْرِ نَفْسٍ)

"Üç sebepten biri dışında Müslümanın kanı helal olmaz: İmandan sonra küfre girmek veya evlilik yaşadıktan sonra zina etmek yahut insan canına kıymamış birini öldürmek."[591]

590 Câmiu Mamer b. Raşid: 11/352

591 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 9/440

"Başkasını öldürmeye kastedenin, öldürme eylemini gerçekleştirmeden kendisinin öldürülmesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yukarıdaki hükmü gereğince caiz olmaz. Bu kişi de öldürmeye kastettiği şahsı öldürmeden kendisi öldürülmeyi hak etmez."

Muhaliflerimizin bu itirazına şöyle cevap verilebilir: Başkasını haksız yere öldürmeye kasteden kişi bu hadisin kapsamına girer. Çünkü başkasını öldürmek istemiştir. Biz de kendisini, öldürmeye kastettiği şahsın canı karşılığında öldürüyoruz ki o kişiyi hayatta bırakabilelim. Bu meselede hüküm, muhalif grubun görüşü doğrultusunda olsa, yani başkasını haksız yere öldürmeye kasteden, onu öldürmeden kendisi öldürülmeyecek ve cinayetine engel olunamayacaksa, diğer suçlarda da aynı uygulamaya gidilmesi gerekir. Mesela facir ve günahkâr bir kimse zina yapmak ve başkasının malını zorla almak istediğinde onu durdurmazsak, emr-i bil maruf ve nehy-i anil münker görevimizi yerine getirmemiş oluruz. Böyle olunca da facirler ortalığı istila eder, fasık ve zalimler her şeye hâkim olurlar,İslam dininin izlerini yok ederler. İslam'a ve Müslümanlara bundan daha zararlı bir söylemin olduğunu bilmiyorum. Ömrüme yemin ederim ki bu, fasıkların Müslümanların işlerine hâkim olmalarına, beldelerini istila etmelerine, onların üzerinde tahakküm kurmalarına, oralarda Allah'ın hükmünden başka şeylerle hükmetmelerine yol açacaktır. Eğer insanlar bu söyleme meyledip meşru düzene başkaldıranlarla savaşmazlar, yöneticilere ve zalimlere karşı emr-i bilmaruf ve nehy-i anil münker görevlerini yerine getirmezlerse bu belalarla karşılaşırlar. Kendisinden yardım dilenecek olan, ancak Allah'tır.

Bu konuda cumhurun görüşünün doğruluğuna, haksız yere başkasını öldürmeye kastedenin öldürülmeyi hak ettiğine, toplumun onu öldürmesi gerektiğine şu ayet-i kerime delalet etmektedir:

(مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ كَتَبْنَا عَلٰى بَن۪ٓي اِسْرَٓاء۪يلَ اَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ
نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَم۪يعًا)

"Bundan dolayı İsrailoğulları'na (Kitap'ta) şunu yazdık: "Kim bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür."[592]

592 Mâide, 5/32

Bu ayetin muhtevasında, yeryüzünde bozgunculuk çıkaran kimseyi öldürmenin mübahlığı vardır. Dokunulması haram olan bir canı öldürmek, bozgunculuğun en büyüklerindendir. Başkasını haksız yere öldürmeye kasteden kimsenin öldürülmeyi hak ettiği ve kanını akıtmanın mübah olduğu böylece ispatlanmış olmaktadır.

"Dişinizi Sökmek İsteyeni Öldürebilirsiniz" Bahsi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Rüstem'in bildirdiğine göre Muhammed, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Evin duvarını delerek içeri girip hırsızlık yapan kişiyi ev sahibinin öldürme hakkı vardır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Malı uğruna ölen kimse şehittir"***[593] buyurmuştur. Şehit, imkânı varsa mutlaka savaşmakla emrolunmuştur. Bu da gücü olması halinde, kişinin malına tecavüz edeni öldürmesini icab ettirmektedir."

Yine Ebu Hanife, insanların yardım edemeyeceği bir yerde bulunan bir kişinin, dişini sökmek isteyen şahsı öldürme hakkının bulunduğunu söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zira başkasının dişini sökmek, malını zorla elinden almaktan daha büyük bir suçtur. Malını korumak için kişinin, onu elinden zorla almak isteyeni öldürme hakkı olduğuna göre dişini sökmek isteyeni öldürmesi öncelikle caiz olur.

(إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوأَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَٰلِكَ جَزَٰٓؤُا الظَّالِمِينَ ﴿٢٩﴾)

29-"Ben istiyorum ki, sen benim günahımı da, kendi günahını da yüklenip cehennemliklerden olasın. İşte bu zalimlerin cezasıdır."

Bu ayeti manalandırırken İbn Abbas *radıyallahu anh*, İbn Mesud *radıyallahu anh*, Hasan, Mücahid, Katade ve Dahhâk dediler ki: "Beni öldürme günahını ve beni öldürmenden önceki günahlarını yüklenesin de cehennemliklerden olasın."

---

593 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/190; İbn Mâce, Hudud, 21

Başkaları dediler ki: "Kurbanının kabul edilmeyişine sebep olan günahını yüklenesin."

Ayette, Habil'in Kabil'e söylemek istediği şudur: "Hem benim günahlarımın hem de kendi günahlarının azabını çekesin isterim."

Burada söylenmek istenen budur. Çünkü hiçbir kimsenin ne kendisinin ne de başkasının Allah'a karşı masiyet işlemesini istemesi ve başkasına bu meâlde bir emir vermesi caiz değildir. (تَبُوء) kelimesi, dönmek manasınadır. Eve veya menzile dönen kimse için (بَاءَ) fiili kullanılır. Allah'ın gazabına uğrayanlar için (بَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ) ifadesi kullanılır. (الْبَوَاءُ) kelimesi ödeşerek dönmek anlamına gelir. Mesela (وَهُمْ فِي هَذِهِ الأَمْرِ بَوَاءٌ) denildiğinde "Bunlar bu işte birbirine eşit durumdadırlar" manası kastedilir.

(فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ اَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَاَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٣٠﴾)

30-"Derken nefsi onu kardeşini öldürmeye itti de (nefsine uyarak) onu öldürdü ve böylece ziyan edenlerden oldu."

Mücahid dedi ki: "Nefsi, kardeşini öldürmesi için onu yüreklendirdi."

Katade dedi ki: "Nefsi, kardeşini öldürmeyi ona hoş gösterdi."

Şöyle diyenler de olmuştur: "Kardeşini öldürmesine nefsi yardımcı oldu."

Bütün bu manalandırmalar Kabil'in, kardeşi Habil'i hiçbir baskı altında kalmaksızın gönüllü olarak öldürdüğünü göstermektedir.

Arapların şöyle dedikleri anlatılır: (طَاعَ لِهَذِهِ الظَّبْيَةِ أُصُولُ الشَّجَرِ) "Ağacın gövdesi şu ceylana hoş göründü." Gönüllü olarak gelen kimse için, (طَاعَ فلان كَذَا) denir. Boyun eğip itaat eden kimse için (انْطَاعَ) denir. Nefsi kendisine yardımcı olan kimse için (طَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ) denilir; ama (أَطَاعَتْهُ نَفْسُهُ) denmez. Çünkü (أطَاعَ) kelimesi, işi yapan failin kastının olmasını gerektirir. Çünkü bu, emir manasına uygun düşmektedir ki bu failin nefsinde mevcut değildir. Gönüllülük manasına (الطَّوْعُ) kelimesi böyle değildir. Çünkü bu, emir gerektirmez. Kişinin kendi nefsine emredici veya yasaklayıcı olması

mümkün değildir. Çünkü emir ve yasak, üst konumdaki kişiden alt konumdaki kişiye gelir. Kişinin nefsinin başkasına sirayet etmeyen, sadece kendisiyle sınırlı kalan bir fiille vasıflandırılması mümkündür. Mesela (حَرَّكَ غَيْرَهُ) "Başkasını hareket ettirdi" ve (قَتَلَ غَيْرَهُ) "Başkasını öldürdü" denildiği gibi, (حَرَّكَ نَفْسَهُ) "Kendini hareket ettirdi" ve (قَتَلَ نَفْسَهُ) "Kendini helâk etti" de denilebilir.

(فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ)

"Böylece ziyan edenlerden oldu."

Yani kendisinin mahvetmesi sebebiyle nefsi kayba uğrayanlardan oldu.

Başka bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(اِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ وَاَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ)

"Şüphesiz hüsrana uğrayanlar, kıyamet gününde kendilerini ve ailelerini hüsrana sokanlardır."[594]

(فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ)

"Böylece ziyan edenlerden oldu" cümlesinde, (فَأَصْبَحَ) fiilinin yer alması, Kabil'in Habil'i geceleyin öldürdüğüne delalet etmemektedir. Burada kastedilen, herhangi bir vakittir. Gece olabileceği gibi, gündüz olması da mümkündür.

Bu, şairin şu ifadesine benzemektedir:

(أَصْبَحَتْ عَاذِلَتِي مُعْتَلَّةً)

"Beni kınayan da illetli oldu."

594 Zümer, 39/15

Burada geçen (أَصْبَحْتَ) fiili, kınayanın sabah vakti illetli olduğu anlamına gelmemektedir.

Başka bir şair de şöyle demiştir:

بَكَرَتْ عَلَيَّ عَوَاذِلِي ... يَلْحَيْنَنِي وَأَلُومُهُنَّهْ

"Kınayanlar başladılar beni kınamaya

Ben de onları ayıplamaya başladım."

Bu şiirde geçen (بَكَرَتْ) fiili "sabah erkenden kınama" manasını şiire katmamaktadır. Yani kınamanın, gündüzün son vakti değil de illa da ilk vakti başladığı manasına gelmemektedir. Bu gibi ifadeleri kullanmak, Arapların âdetidir. Burada kastedilen sabah değil, günün herhangi bir vaktidir.

Ölülerin Defnedilmesi

(فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَاباً يَبْحَثُ فِي الْاَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوْأَةَ اَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتٰٓى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُونَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِيَ سَوْأَةَ اَخِي فَاَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ ﴿٣١﴾)

31-"Nihayet Allah, ona kardeşinin ölmüş cesedini nasıl örtüp gizleyeceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. «Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini örtmekten aciz miyim ben?» dedi. Artık pişmanlık duyanlardan olmuştu."

İbn Abbas *radıyallahu anh*, İbn Mesud *radıyallahu anh*, Mücahid, Süddi, Katade ve Dahhâk dediler ki: "Kabil, öldürdüğü kardeşinin cesedini ne yapacağını bilemedi. Derken bir karganın ölmüş başka bir kargayı yere gömdüğünü gördü."

Bu da Kabil ile Habil'in İsrailoğullarından iki kişi olduklarına ilişkin Hasan'dan gelen rivayetin asılsız olduğuna delalet etmektedir. Şayet bunlar İsrailoğullarından olsalardı, kardeşini öldüren Kabil'in, öteden beri

uygulanagelmekte olan defin âdetini görüp bilmiş olması, dolayısıyla kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini mutlaka bilmesi gerekirdi. Karganın, ölmüş başka bir kargayı gömmesi, ölülerin defninin nasıl yapılacağını gösteren bir ilk olmuştur.

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(ثُمَّ اَمَاتَهُ فَاَقْبَرَهُ)

"Sonra onu öldürdü ve kabre koydu."[595]

Yüce Allah başka bir ayette şöyle buyurmuştur:

(اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ كِفَاتًا اَحْيَاءً وَاَمْوَاتًا)

"Biz yeryüzünü dirileri de ölüleri de toplayan (bir yurt) yapmadık mı?"[596]

(سَوْاَةَ اَخِيهِ) tamlamasının iki manaya geldiği söylenmiştir. Bir manaya göre bu, kardeşinin ölmüş cesedidir. Şayet gömmeyip açıkta bırakacak olsaydı bozulup kokacaktı. Diğer manaya göre ise kardeşinin örtülmesi gereken ayıp yerleriydi. Ayetin lafzının her ikisine ihtimali oluşundan dolayı her iki mananın da kastedilmiş olması mümkündür. (سَوْاَة) kelimesi sözlükte hoşlanmama ve çirkin görme manasına gelir. Mesela bir kimseye hoşlanmadığı ve çirkin bulduğu bir muamelede bulunulduğunda (سَاءَهُ ، يَسُوءُهُ ، سَوْءًا) ifadesi kullanılır. İbret alıp da katilin yaptığı çirkinlikten uzak durmamız için Cenab-ı Allah bu kıssayı bize anlatmaktadır.

Hasan, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Allah, Âdem'in iki oğlunu size örnek verdi. Siz bunlardan hayırlı olan örneği alın. (Yani diğerini öldürmeye kalkışmayan Habil'i örnek alın). Kötü olanı bırakın (Kabil'i örnek almayın)."***

595 Abese, 80/21
596 Mürselat, 77/25-26

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ)

"Artık pişmanlık duyanlardan olmuştu"[597]

Denildi ki: Kabil, kardeşini öldürdüğüne pişman olmuştu. Ama bu pişmanlığı, günaha girmesi ve ilahî azaptan korkması sebebiyle değildi. Onu öldürmekle bir fayda elde etmediği, kardeşini öldürdü diye annesinden babasından zarar gördüğü için pişman olmuştu. Şayet emredilen şekilde yani günaha girdiğinden dolayı pişman olsaydı, Allah mutlaka tövbesini kabul eder ve günahını bağışlardı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ كَتَبْنَا عَلٰى بَنٖٓي اِسْرَٓائٖلَ اَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْساً بِغَيْرِ
نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمٖيعاًؕ وَمَنْ اَحْيَاهَا
فَكَاَنَّمَٓا اَحْيَا النَّاسَ جَمٖيعاًؕ وَلَقَدْ جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اِنَّ
كَثٖيراً مِنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ فِي الْاَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾)

32-"Bundan dolayı İsrailoğullarına (Kitapta) şunu yazdık: Kim bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır. And olsun ki, onlara resûllerimiz apaçık delililler (mucize ve âyetler) getirdiler. Ama onlardan birçoğu bundan sonra da (hâlâ) yeryüzünde aşırı gitmektedir."

Burada İsrailoğulları'na yazılan şeylerin sebebi açıklanmaktadır ki, birbirlerini öldürmesinler. Bu da hükümleri tespit edip ortaya koymak için nassların, başka yerlerde göz önünde bulundurulması gereken bazı manaları içererek geldiklerine delalet etmektedir. Yine bu ayette kıyasın varlığına,

597 Mâide, 5/31

hükümlere esas olan ve illet kılınıp o hükümlerin âdeta işareti haline gelen manaların göz önünde bulundurulması gerektiğine delalet vardır.

(مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ)

"Kim bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse..."

Bu ayet, bir katili öldürenin kınanmayacağına, ama katil olmayan birini öldüreninse kendisinin de öldürülmeyi hak ettiğine delalet etmektedir. Yeryüzünde bozgunculuk çıkaranın da öldürülmeyi hak ettiğine delalet etmektedir.

(فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا)

"O, sanki bütün insanları öldürmüştür."

Bu cümle hakkında birkaç önemli noktaya işaret edilmiştir:

1-İnsan canına kıymanın büyük günah olduğuna işaret edilmek istenmiştir.

2-Her katilin günahının bir katı Kabil'in üzerine yazılacaktır. Çünkü adam öldürme suçunu ilk işleyen odur. Bu suçun işlenmesinin yolunu başkalarına açan da odur. Böyle olunca da her katilin cinayetine ortak olmuş gibidir.

Bununla ilgili olarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Haksız yere adam öldüren her katilin günahının bir misli, mutlaka Âdem'in oğlu (Kabil) in üzerine de yazılır. Çünkü adam öldürmeyi ilk başlatan odur."[598]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur: ***"Güzel bir âdet ortaya koyan kimse o âdetten dolayı sevap kazanır. Kıyamet gününe kadar o âdete göre amel edenlerin sevabı kadar da sevap***

598 Müslim, Kasame, 7

***kazanır. Kötü bir âdet ortaya koyan kimse o âdetten dolayı günaha girer. Kıyamet gününe kadar o âdete göre amel edenlerin günahı kadar da günaha girer."*[599]

3-Öldürülen için kısas uygulanıncaya kadar onun velisine herkesin yardımcı olması gerekir. Katile kısas uygulanıncaya kadar toplumdaki herkes, sanki kendi yakını öldürülmüş gibi ona hasım olmalıdır. Bu da bir cinayet işlendiğinde katile kısas uygulanmasından bütün toplumun sorumlu olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bir kişinin öldürülmesi, bütün insanların öldürülmesi gibidir.

(وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَا اَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا)

"Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa, sanki bütün insanları yaşatmıştır."

Mücahid dedi ki: "Ölümden kurtararak yaşatırsa..."

Hasan dedi ki: "Kendisine kısas uygulanması gereken katili affederek yaşatırsa..."

İlim ehli başka bazı kimseler dediler ki: "Kişiyi adam öldürmekten caydırarak onu kısastan kurtarıp yaşatırsa..."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetteki yaşatma kelimesiyle, katilin kısasen öldürülmesi hususunda maktulün velisine yardımcı olma manası kastedilmiş olabilir. Çünkü kısasta hayat vardır.

Nitekim Yüce Allah da böyle buyurmuştur:

(وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ)

"Kısasta sizin için hayat vardır."[600]

---

599 İbn Mâce, Sünnet, 14
600 Bakara, 2/179

Başkasını haksız yere öldürmeye kasteden kimsenin de öldürülmesi gerektiği, bu ayetin muhtemel manaları arasındadır. Çünkü öldürmeye kasteden öldürülecek olursa, öldürmek istediği kimse kurtarılıp yaşatılmış ve böylece sanki bütün insanlar da yaşatılmış olacaktır. Zira böyle yapmak, başkalarını öldürmeye kasteden kimseleri cinayetten caydırır; böylelikle suikasta maruz kalan insanlar öldürülmekten kurtarılıp yaşatılmış olacaklardır. Ayrıca suikastçiler de cinayetten vazgeçtikleri için kısasenöldürülmekten kurtarılıp yaşatılmış olacaklardır.

Bu ayet zaruri olarak bazı hükümlere delaleti de içermektedir. Şöyle ki:

1-Dini hükümlerin, benzer meselelerde hüküm verirken göz önünde bulundurulması gereken bazı manalar içererek geldiklerine delalet etmektedir. Bu da kıyasın var olduğunu söylemenin sahihliğine delalet etmektedir.

2-Başkasını öldüren bir kimsenin öldürülmesinin mübah olduğuna delalet etmektedir.

3-Bir insanı öldüren, öldürülmeyi hak eder.

4-Bir Müslümanı haksız yere öldürmeye kasteden kimse de öldürülmeyi hak eder. Zira Yüce Allah (مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ) **"Kim, bir insanı, bir can karşılığı olmaksızın öldürürse..."** buyurmuştur. Bu ayet bir insanı öldürenin öldürülmeyi hak ettiğine delalet ettiği gibi, bir insanı öldürmeye kastedenin de öldürülmeyi hak ettiğine delalet etmektedir. Çünkü o, bir insanı öldürmeye yeltendiği için öldürülmeyi hak etmektedir.

5-Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak, ölüm cezasını hakettirir.

6.(فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا) **"O, sanki bütün insanları öldürmüştür"** ayeti, her katilin günahının bir mislinin Kabile de yazılacağı ihtimalini akla getirmektedir. Çünkü öldürme âdetini ilk başlatan ve öldürme yolunu başkalarına açıp kolaylaştıran odur.

7-Katile kısas uygulanıncaya kadar, maktulün velisine toplumdaki herkesin yardımcı olma görevi vardır.

8-Bu ayet, birden fazla caninin bir kişiyi öldürmesi durumunda hepsine kısas uygulanması gerektiğine delalet etmektedir.

9-(وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَا اَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا) **"Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa, sanki bütün insanları yaşatmıştır"** ayeti, katilin öldürülmesi hususunda maktulün velisine yardımcı olmak gerektiğine delalet etmektedir.

10-Bu ayet, başkasını haksız yere öldürmeye kasteden kişinin öldürülmesine de delalet etmektedir. Doğrusunu Allah bilir.

Muhariplere Uygulanacak Had

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي
الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ يُقَتَّلُوا اَوْ يُصَلَّبُوا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيهِمْ
وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ
فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٣٣﴾)

33-"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (الَّذِينَ يُحَارِبُونَ) **"Allah'a savaş açanlar"** ifadesi hakikî manada olmayıp mecazdır. Çünkü gerçekte Allah'la savaşmak mümkün değildir. Bunun iki manaya gelme ihtimali vardır. Şöyle ki:

1-İsyan edip ellerinde silahlarıyla ortaya çıkan, yol kesen kimselere muharip denmiştir. Bunlar diğer insanlarla savaşıp normal düzenlerini sürdürmelerine engel olan kimseler gibi oldukları için savaşçılara benzetilerek kendilerine muharip adı verilmiştir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

(ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ)

"Bu, onların Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelmelerindendir."[601]

(إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ)

"Allah'a ve Resûlü'ne düşmanlık edenler..."[602]

Birinci ayette geçen (شَاقُّوا) fiilinin mastarı olan (مُشَاقَّة) mastarı, düşman iki kişiden her birinin ayrı bir tarafta bulunup diğerine zıt davranışlarda bulunmasıdır. (مُحَادَّة) mastarı ise düşman taraflardan her birinin ayrı bir hatta olması anlamına gelir ki bu, Allah Tealâ hakkında imkânsız olan bir şeydir. Allah'ın bir mekânda olması mümkün olmadığı için O'na karşı gelinmesi ve düşmanlık edilmesi ya da O'ndan ayrı bir tarafta durulup kendisine zıt davranışlarda bulunulması düşünülemez. Lâkin ayette düşmanlara benzetme yapılarak böyle bir ifade kullanılmıştır. Çünkü düşman taraflardan her biri ayrı bir mekânda bulunup birbirlerine karşı zıt davranışlarda bulunurlar. Aradaki düşmanlık ve muhalefetin ileri derecede olduğunu beyan etmek için ayette böyle bir ifade kullanılmıştır. (يُحَارِبُونَ اللهَ) **"Allah'a savaş açanlar"** ifadesi de böyledir. Allah'a karşı gelenler de, birbirlerine karşı muhalefette bulunup savaşan insanlara benzetme yapılarak bu şekilde adlandırılmışlardır. Bu âsiler fırkası özellikle bu isimle adlandırılmışlardır. Çünkü bunlar Allah'ın emrine muhalefet edip haramları hiçe saymış, ellerine silah alıp ortaya çıkmış ve isyan etmişlerdir. Yoksa her âsi bu adla adlandırılacak değildir. Çünkü onlar bu kadar ileri boyutta başkalarının mallarını gaspederek, yol keserek, her yerde zorbalık yaparak isyan etmiş değildirler.

601 Enfal, 8/13
602 Mücadele, 58/5

2-(يُحَارِبُونَ اللّٰهَ) **"Allah'a savaş açanlar"** ifadesiyle, Allah dostlarıyla ve Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile savaşanların kastedilmiş olması da muhtemeldir.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(اِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ)

"Şüphesiz Allah'ı incitenlere..."[603]

Yani Allah dostlarını incitenlere... Bu da Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile savaşanların, ona karşı savaşa giriştiklerinden ötürü mürted olduklarına delalet etmektedir. Her ne kadar Müslüman da olsalar açıktan büyük günah işleyen kimseler hakkında "Allah ve Resûlü ile muharebe ediyor" ifadesini kullanmak yanlış olmaz.

Zeyd b. Eslem, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hattab oğlu Hz. Ömer *radıyallahu anh*, Muaz b. Cebel'in *radıyallahu anh* (Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kabrinin yanında) ağladığını görünce ona, neden ağladığını sormuş, o da şöyle cevap vermiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(اَلْيَسِيرُ مِنَ الرِّيَاءِ شِرْكٌ، وَمَنْ عَادَى أَوْلِيَاءَ اللّٰهِ فَقَدْ بَارَزَ اللّٰهَ بِالْمُحَارَبَةِ)

"Riyanın azı dâhi şirktir. Allah dostlarına düşmanlık eden, Allah'a karşı savaşa girişmiş olur!"[604]

Böyle yapmayahadiste mürtedlik denmemiş de Allah'la muharebe denmiştir. Malını elinden almak için bir Müslümanla savaşan kimse, Allah Tealâ'nın dostlarına düşmanlık etmiş ve dolayısıyla Allah Tealâ ile savaşmış gibi olur.

603 Ahzâb, 33/57
604 Hâkim, Müstedrek: 1/44

Esbat'ın bildirdiğine göre Zeyd b. Erkam *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَا حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبْتُمْ، سِلْمٌ لِمَنْ سَالَمْتُمْ)

***"Sizinle savaşanlarla savaştayım. Sizinle barışanlarla barışığım."*[605]**

Ehl-i beytle savaşanlar, her ne kadar müşrik olmasalar da **'Allah ve Resûlü ile savaşanlar'** damgasıyla damgalanmaya müstahak olmuşlardır. Yol kesenlerin, Allah ve Resûlü'yle savaşanlar adıyla adlandırılmasının uygun olacağı, bu anlattıklarımızla ispatlanmış olmaktadır.

Şu rivayet de buna delalet etmektedir:

Eş'as'ın bildirdiğine göre Şa'bî, Sa'd b. Kays'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Harise b. Bedir, Allah ve Resûlü ile savaşmış, yeryüzünde bozgunculuk yapmış, ancak yakalanmazdan önce tövbe etmişti. Bunun üzerine Hz. Ali *radıyallahu anh*, Basra valisine şu meâlde bir mektup göndermişti: "Doğrusu Harise b. Bedir, Allah ve Resûlü'yle savaşmış, ancak yakalanmazdan önce tövbe etmiştir. Kendisine ilişmeyin. Aksine iyi davranın."

Harise'ye 'Allah ve Resûlü ile savaşan' denilmiş ama mürted olmamıştır. O, sadece yol kesmişti.

Bu rivayetler ve mezkûr ayetin manasıyla ilgili olarak anlattıklarımız, her ne kadar kâfir ve müşrik olmasalar da yol kesenlere, 'Allah ve Resûlü ile savaşanlar' denileceğine delalet etmektedir. Ayrıca selef ulemasıyla onlardan sonra gelen kuşağın âlimleri ve büyük İslam merkezlerinin fakihleri ihtilaf etmeksizin demişler ki, bu hüküm sadece mürtedlere mahsus değildir. Her ne kadar Müslüman da olsalar, yol kesenlere de 'Allah ve Resûlü ile savaşanlar' denilir. Son dönem ulemasından olup görüşüne pek itibar edilmeyen bazılarından nakledildiğine göre, bu hüküm sadece mürtedlere mahsustur. Bu geçersiz, reddedilmiş bir görüş olup ayete, selef ulemasıyla onlardan sonra gelen kuşağın âlimlerinin icmasına ters düşmektedir.

---

605 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 5/182

Müslüman oldukları halde yol kesicilik yapanların da bu ayetle kastedildiğine takip eden ayet delalet etmektedir:

(اِلَّا الَّذ۪ينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْۚ فَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ)

"Ancak onları ele geçirmenizden önce tövbe edenler bunun dışındadırlar. Artık Allah'ın çok bağışlayıcı, çok merhamet edici olduğunu bilin."[606]

Bilindiği gibi mürtedler ister yakalanmazdan önce ister yakalandıktan sonra tövbe ettikleri takdirde kendilerine herhangi bir ceza uygulanmaz. Ama Allah ve Resûlü'ne karşı savaş açan âsilerin hükmünü Cenab-ı Allah mürtedlerin hükmünden ayırmış ve yakalandıktan sonra değil de yakalanmazdan önce tövbe etmeleri durumunda kendilerine ceza uygulanmayacağını bildirmiştir. Ayrıca bir kimseye had uygulanması vacip olursa Müslüman olması onu bu hadden kurtarmaz. Böyle olunca da ayette kastedilenlerin, Müslüman da olsalar yolkesicilik yapanlar olduklarını anlıyoruz. Bunlar yakalanmadan tövbe ettikleri takdirde cezalandırılmaktan kurtulurlar.

Şunu da ifade edelim ki mürted, Allah ve Resûlü'ne karşı savaş açma dediğimiz muharebe suçunu işlemese bile, sırf dinden çıkmış olması sebebiyle öldürülmeyi hak eder. Mezkûr ayette kastedilenler ise muharebe suçundan ötürü öldürülmeyi hak ederler. Böylece mezkûr ayette mürtedlerin kastedilmediğini öğrenmiş bulunmaktayız. Ayrıca mezkûr ayette, yakalanmazdan önce tövbe etmemiş olanların sürgün edilmelerinden de bahsedilmektedir. Mürted ise sürgün edilmez. Böylece ayetin hükmünün Müslüman âsilere uygulanması gerektiğini anlamış olmaktayız. Şunu da belirtelim ki, üzerinde ihtilaf edilmeyen ortak görüşe göre dinden çıkmak, el ve ayak kesme cezasını gerektirmez. Mürtedlerden biri elimize esir düşerse, Müslüman olması kendisine teklif edilir. Müslüman olursa ne alâ. Aksi halde öldürülür. Ama ne eli ne de ayağı kesilir. Şunu da belirtmeliyiz ki mezkûr ayet, muharibin el ve ayağının kesilmesini gerektirmektedir. Bunun yanı sıra başka bir ceza gerektirmemektedir. Bilindiği gibi Mürtedin el ve ayağının kesilmesi caiz değildir. O, salıverilir. Ancak Müslüman olmazsa öldürülür. Yüce Allah, muhariplere sadece el ve ayak kesme cezası verilmesini vacip kılmıştır. Mürtedlere asma cezası

606 Mâide, 5/35

verilmez. Böylece mezkûr ayetin hükmünün mürtetlerden başkası hakkında uygulanması gerektiğini anlamış oluyoruz.

Şu ayetler de buna delalet etmektedir:

(قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ)

"Ey Muhammed! İnkâr edenlere söyle: Eğer (iman edip, düşmanlık ve savaştan) vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır."[607]

Muharebe suçunu işleyenler hakkında da şöyle buyrulmuştur:

(اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)

"Ancak onları ele geçirmenizden önce tövbe edenler bunun dışındadırlar. Artık Allah'ın çok bağışlayıcı, çok merhamet edici olduğunu bilin."[608]

Muharebe suçunu işleyen kimselere ceza uygulanmaması için yakalanmadan tövbe etmiş olmaları şart koşulmuştur. Dinden çıkmanın cezası ise yakalanmazdan önce veya sonra tövbe etmekle düşmektedir. Ayette geçen muharipler kelimesiyle mürtedlerin kastedilmediği anlaşıldığına göre, bu anlattıklarımızın tamamı, mezkûr ayetin mürtedler hakkında olduğunu iddia edenlerin söylediklerinin geçersizliğine delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Katade, Abdülaziz b. Suheyb ve başkaları, Enes'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Ureyne'den bazı kimseler Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* geldiler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara şöyle dedi:

(لَوْ خَرَجْتُمْ إِلَى ذَوْدِنَا فَشَرِبْتُمْ مِنْ أَلْبَانِهَا وَأَبْوَالِهَا)

"Keşke deve sürümüzün yanına gitseniz de sütlerinden ve idrarlarından içseniz."[609]

---

607 Enfal, 8/38

608 Mâide, 5/35

609 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 5/317; Nesai, Tahrimu'd-Dem, 7

Bunlar söyleneni yaptılar. Sağlıklarına kavuşunca da kalkıp Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* develerin başına diktiği çobanı öldürdüler. Dinden çıkıp tekrar kâfir oldular ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* develerini de önlerine katıp götürdüler. Yakalanmaları için peşlerine adam gönderildi. Yakalanıp getirildiler. Elleri ve ayakları kesildi. Gözlerine mil çekildi. Ölünceye kadar karataşlıkta o halde terk edildiler."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Urenilerle ilgili rivayetler muhteliftir. Bazıları Enes'ten *radıyallahu anh* bizim bu naklettiğimiz gibi rivayette bulunmuşlar ve "Bu rivayette anlatılan olay, mezkûr ayetin inişine sebep oldu" eklemesini yapmışlardır.

Kelbi'nin bildirdiğine göre Ebu Salih, İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Muharebe ayeti, Ebu Berze el-Eslemi'nin arkadaşları hakkında inmiştir. Ebu Berze, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile anlaşma yapmış biri idi. Bunlar, Müslüman olmak üzere Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelmekte olan bir grup insanın yolunu kestiler ve haklarında mezkûr ayet indi."

İkrime'nin İbn Abbas'tan *radıyallahu anh* yaptığı rivayete göre bu ayet müşrikler hakkında inmiştir. Ancak bu rivayette Ureyneliler olayından bahsedilmemektedir.

İbn Ömer'den *radıyallahu anh* rivayet olunduğuna göre bu ayet, Ureyneliler hakkında inmiştir. Ancak onların bu rivayette onların dinden döndükleri söylenmemektedir. Bu ayetin mutlaka ya Ureynelilerle ya da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile anlaşma yapmış olan kimseler hakkında inmiş olduğu anlaşılmaktadır. Eğer Ureyneliler hakkında inmiş ve onlar dinden dönmüşlerse bu, ayetin hükmünü uygulamanın sadece onlarla sınırlı tutulmasını gerektirmez. Çünkü bize göre ayetin iniş sebebinin hükmü yoktur. Olayın sebebiyle sınırlı kalmayı gerektiren bir delil yoksa, ayetin lafzının ifade ettiği genel manaya göre hüküm vermek icab eder. Şunu da ifade etmeliyiz ki, ayetin Ureyneliler hakkında indiğini söyleyen kişi, ayetin inişinden sonra Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara bir şey yaptığından bahsetmemiş, sadece ölmelerine kadar onları karataşlıkta o vaziyette terk ettiğini anlatmıştır. Ayrıca ayetin, elleri ve ayakları zaten kesilmiş olanların el ve ayaklarının kesilmesi, zaten öldürülmüş olan kimselerin öldürülmesi hakkında inmiş olması da

mümkün değildir. Böylece ayetin hükmü ile Ureynelilerin kastedilmediğini öğrenmiş olmaktayız. Çünkü ayet, muharebe suçunu işleyen herkesi kapsamakta ve mürtetlerle sınırlı kalmamaktadır.

Hemmam'ın bildirdiğine göre Katade, İbn Sirin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ureyneliler hadisesi, muhariplere uygulanacak haddi bildiren ayetin inmesinden önce meydana gelmiştir."

Böyle demekle İbn Sirin, Ureyneliler olayının mezkûr ayetin inişinden önce meydana geldiğini haber vermiş olmaktadır.

"Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onların gözlerine mil çekti" ifadesi de buna delalet etmektedir. Çünkü göze mil çekmek, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* daha sonra müsle (kulak, burun kesme ve göz çıkarma gibi işkenceler yapma)yı yasaklamasıyla neshedilmiştir. Diğer taraftan ayet, Ureyneliler hadisesinin meydana gelmesinden sonra indiğine ve sadece el-ayak kesme, asarak idam etme, sürgün etme cezalarından bahsettiğine ve göze mil çekmekten söz etmediğine göre, mil çekme cezası ayetle de neshedilmiş olmaktadır. Çünkü bu bir had olsaydı, ayette bundan da söz edilirdi.

Bu tıpkı Ubade'nin haberinde rivayet edilen şu hadise benzemektedir:

(الْبِكْرُ بِالْبِكْرِ جَلْدُ مِائَةٍ وَتَغْرِيبُ سَنَةٍ، وَالثَّيِّبُ بِالثَّيِّبِ جَلْدُ مِائَةٍ وَالرَّجْمُ)

"Bekâr erkek ile bekâr kadın zina ettiğinde her birine yüz değnek ve bir sene sürgün cezası verilir. Evlenmiş olanlar zina ettiklerinde her birine yüz değnek ve de recm cezası uygulanır."[610]

Daha sonra Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ)

"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun."[611]

610 İbn Mâce, Hudud, 7
611 Nûr, 24/2

Böylece sadece ayette belirtilen hüküm, zina haddi oldu. Sürgün cezası ise neshedildi.

Muharebe ayetinin Ureyneliler hakkında inmediğinin, onların hadisesinden çok sonra indiğinin delillerinden biri de şudur: Ayette öldürme ve idamdan bahsedilmekte ama göze mil çekmekten bahsedilmemektedir. Ayetin inmesinden önce kendilerine cezai hükmün uygulanmış olması ve de ayette kendilerinin kastedilmiş olması mümkün değildir. Şayet öyle olsaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara ayetin hükmünü uygulardı. Asılarak idam edilmediklerine ve gözlerine mil çekildiğine göre, demek ki o zamanda ayetin hükmü henüz sabit değildi. Böylece ayetin hükmünün mürtedlerle sınırlı olmadığı, muharebe suçunu işleyen herkese uygulanması gereken genel bir hüküm olduğu ispatlanmış oldu.

Muharebe Ayetiyle İlgili İhtilaflar

Selef ulemasıyla büyük İslam merkezlerinin fakihleri muharebe ayetinin hükmü üzerinde birkaç yönden ihtilaf etmişlerdir. Ayetin hükmünün, yol kesen Müslümanlar hakkında uygulanması gerektiği hususunda görüş birliği ettiklerini söyledikten sonra ihtilaf ettikleri hususlara değineceğim.

Haccac b. Ertat'ın bildirdiğine göre Atiyye el-Avfi, (إِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا........) **"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası..."** ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Meşru düzene başkaldırıp başkalarını öldüren ve mallarını gasp eden kimsenin eli ve ayağı çaprazlama kesilir, asılarak idam edilir. Adam öldürür ama mal gaspetmezse kendisi öldürülür. Mal gaspeder ama adam öldürmezse, eli ve ayağı çaprazlama kesilir. Adam öldürmez ve mal gasp etmezse sürgün edilir."

Ebu Hanife'nin bildirdiğine göre Hammad, İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kimse yol keser, mal gasp eder ve adam öldürürse, devlet başkanı onun hakkında şu yolu takip edebilir: Dilerse el ve ayağını çaprazlama keser, onu öldürür ve de asar. Dilerse elini ayağını kesmeksizin onu asarak idam eder. Dilerse asmaksızın da öldürür. Eğer mal gasp etmiş ama adam öldürmemişse, el ve ayağını çaprazlama keser. Mal gasp

etmemiş ve adam da öldürmemişse tazir (devletbaşkanının takdir edeceği bir ceza) ve sürgün uygulanır. Sürgün, hapsetmek şeklinde olur. (Başka bir rivayette anlatıldığına göre) dayakla canı acıtılır ve ıslah oluncaya kadar hapiste tutulur."

Bir rivayete göre Hasan, Said b. Cübeyr, Hammad, Katade ve Atâ el-Horasani de bu görüştedirler.

Bu anlattıklarımız, selef ulemasının bu konudaki görüşleriydi. Onlar, bu ayetin hükmünü yukarıdaki tertip üzere beyan etmişlerdir.

Başkaları dediler ki: "Devletbaşkanı, kalkışma hareketi içinde olan bu suçlular -adam öldürmüş ve mal gasp etmiş olmasalar bile- bunlara anılan hükümlerden dilediğini uygulama hakkına sahiptir."

Bu görüşte olanlar arasında Said b. Müseyyeb, Mücahid, bir rivayete göre Hasan ve Atâ b. Ebi Rebah da vardır.

Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Meşru düzene başkaldıranlar sadece adam öldürürlerse, kendileri de öldürülürler. Sadece mal gasp ederlerse, el ve ayakları çaprazlama kesilir."

Ashabımız arasında bu konuda ihtilaf yoktur. Şayet adam öldürür ve mal gasp ederlerse, Ebu Hanife bu durumda devletbaşkanının dört seçeneği olduğunu söylemiştir:

1-Dilerse el ve ayaklarını çaprazlama keser ve onları öldürür.

2-Dilerse el ve ayaklarını çaprazlama keser ve onları asarak idam eder.

3-Dilerse onları asarak idam eder.

4-Dilerse onları öldürür; el ve ayaklarını kesmez.

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Meşru düzenebaşkaldıranlar adam öldürür ve mal gasp ederlerse, el ve ayakları kesilmeksizin asılarak idam edilirler."

"İmlâ" adlı eserde Ebu Yusuf'un bu mesele hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Devletbaşkanı dilerse el ve ayaklarını keser ve de asarak idam eder. Ama asılarak idam edilme cezasının mutlaka uygulanması gerekir."

Şafiî dedi ki: "Yol kesenler adam öldürüp mal gasp ettiklerinde asılarak idam edilirler. Adam öldürür ancak mal gasp etmezlerse, asılmaksızın öldürülürler. Mal gasp eder ancak adam öldürmezlerse, el ve ayakları çaprazlama kesilir. Yolları korkulu hale getirirlerse sürgün edilirler. Kaçarlarsa, yakalanıncaya kadar takip edilirler. Yakalandıklarında da kendilerine had uygulanır. Ancak yakalanmadan tövbe edenlere had uygulanmaz. Ama insanların onların üzerindeki hakları düşmez. Tövbe etmeleri halinde muhtemelen üzerlerindeki ilahî hakların tamamı düşer. Başkasının çeyrek dinar değerinde veya daha fazla miktarda malını zorla almış olanların eli ve ayağı çaprazlama kesilir."

Mâlik dedi ki: "Meşru düzene başkaldırıp yolları korkulu hale getiren kimseler yakalandıklarında devletbaşkanı, Allah'ın emrettiği hadlerden dilediğini uygulama hakkına sahip olur. Bunlar adam öldürmüş olsalar da olmasalar da, başkalarının mallarını gasp etmiş olsalar da olmasalar da devlet başkanı, dilerse bunları öldürür, dilerse el ve ayaklarını çaprazlama keser, dilerse hapseder. Tövbe edip ıslah olduğu açıkça görülünceye kadar hapiste tutar. Bunlar yakalanmadan tövbe edip kendiliklerinden teslim olurlarsa isyan hadleri düşer. Ama üzerlerinde insanlara ait haklar varsa bunlar onlardan alınır."

Leys b. Sa'd dedi ki: "Meşru düzene başkaldıranlar adam öldürür ve mal gasp ederlerse, mızrakla vurularak öldürülürler. Adam öldürürlerse, kılıçla vurularak öldürülürler."

Ebu'z Zinad dedi ki: "Devletin valisi meşru düzene başkaldıranlara öldürme, asarak idam etme, el ve ayak kesme ve hapse atma cezalarından hangisini verirse o isabetlidir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Meşru düzene başkaldıranlara ayetteki sıraya göre ceza verilmesi gerektiğinin delili Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisidir:

(لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: كُفْرٌ بَعْدَ إِيمَانٍ
أَوْ زِنًى بَعْدَ إِحْصَانٍ أَوْ قَتْلُ نَفْسٍ بِغَيْرِ نَفْسٍ)

"Müslüman bir kimsenin kanı ancak üç şeyden biri sebebiyle helal olur: İmandan sonra küfre dönmek veya evlendikten sonra zina etmek ya da bir kimseyi öldürmemiş olan kimseyi öldürmek."[612]

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, meşru düzene başkaldıranların öldürülmesini, suçu bu üç sebepten birinin kapsamına girmediği için reddetmiş ve yolkesen hakkında özel bir hüküm koymamıştır. Böylece adam öldürmemiş yolkesicilerin öldürülmeleri reddedilmiş olmaktadır. Adam öldürmemiş yolkesicinin öldürülmesi reddedildiğine göre, başkasının malını gasp etmesi halinde el ve ayağının çaprazlama kesilmesi gerekir. Bu hüküm üzerinde ihtilaf edilmemiştir.

Bazıları şu rivayete dayanarak itirazda bulunabilirler: "İbrahim b. Tahman'ın bildirdiğine göre Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ، إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ:
مُحْصَنٌ زَنَى بَعْدَ إِحْصَانٍ، وَرَجُلٌ قَتَلَ مُؤْمِنًامُتَعَمِّدًا فَقُتِلَ بِهِ، وَرَجُلٌ
خَرَجَ مُحَارِبًا لِلّٰهِ وَلِرَسُولِهِ فَيُقْتَلُ وَيُصْلَبُ، أَوْ يُنْفَى مِنَ الْأَرْضِ)

"Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet eden bir mü'minin kanı ancak şu üç sebepten biriyle helal olur: Evlendikten sonra zina etmesi. Bir mü'mini kasten öldürmesi sebebiyle kendisinin de öldürülmesi. Allah'a ve Resûlü'ne karşı savaşa kalkışması ve bu sebeple asılıp öldürülmesi ya da sürgün edilmesi."[613]"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadis sahih birkaç yoldan rivayet edilmiştir. Ancak o rivayetlerde meşru düzene başkaldıranın öldürülmesinden bahsedilmemektedir.

612 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 12/237

613 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 4/118

Hz. Osman *radıyallahu anh* ve Abdullah b. Mesud'da *radıyallahu anh* bunu Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmişler, ancak rivayetlerinde meşru düzene başkaldıranın öldürülmesinden bahsetmemişlerdir.

Doğrusu da bu ifadenin hadiste yer almamasıdır.Zira dinden dönen kimsenin kesin olarak ölüm cezasını hak ettiği ittifakla sabittir. Nitekim bu rivayetlerdeki üç sebepten biri de odur. Bunlar, anılan üç sebep arasında bulunmamaktadırlar. Meşru düzene başkaldıran kişi bir başkasını öldürmediği takdirde bu kapsamın dışına çıkmış olur. Bu hadisin rivayetlerindemuharip yani meşru düzene başkaldıran sahih olarak yer almış, adam öldürmüş ise hadiste yer almıştır. Böyle olursa diğer rivayetlere muvafık olur. O zaman 'bu kişinin asılarak öldürülmesi caiz olur' şeklinde bir mana ortaya çıkar. Anılan hadiste 'sürgün edilir' ifadesinin geçtiği söylenecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Burada "Eğer adam öldürmemişse sürgün edilir" şeklinde takdir edilmesine hiçbir engel bulunmamaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kendisi adam öldürmemiş olsa bile bağinin (devlete başkaldıran isyancının) öldürülmesi gerekir. Oysa bu, hadiste öldürülmesi gereken üç sınıf insanın dışındadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hadisin zahiri, öldürülmesini reddetmektedir. Biz ancak icma deliline dayanarak öldürülmesi gerektiğini söylemekteyiz. Bu durumda kendisi adam öldürmedikçe muharibin öldürülmemesi gerektiğine dair hadisin genel hükmü yürürlükte kalmaktadır. Şunu da ifade etmeliyiz ki mezkûr hadis; evli zinakâr, mürted, katil gibi işlediği bir fiilden dolayı öldürülmeyi hak eden ve buna dair hükmü giyen kimse hakkında gelmiştir. Buna göre devlet düzenine isyan eden kimse, kötülüğü ve zararı önlensin diye öldürülür. Ama kendi evinde oturan ve herhangi bir kimseyi öldürmeyen bir şahıs, her ne kadar asilerin söylemlerini söylese de öldürülmeyi hak etmez. Bu anlattıklarımızla ayetin hükmünün, uygulayıcının tercihine göre değil de açıkladığımız sıraya göre uygulanması gerektiği ispatlanmış olmaktadır.

Ayette mukadder bir kelime bulunduğuna, bu sebeple de ayetin hükümlerini uygulama sırasının uygulayıcının tercihine göre değişmeyeceğine delalet eden şeylerden biri de âlimlerin şu icmasıdır:

"Asi olup yol kesenler kimseyi öldürmeksizin başkalarının mallarını gasp ederlerse, devlet başkanının el ve ayaklarını kesmeksizin onları sürgün etmesi caiz olmaz. Adam öldürüp başkalarının mallarını gasp ederlerse, devletbaşkanının onları affedip asmaması ve öldürmemesi de aynı şekilde caiz olmaz."

Muhaliflerin dedikleri gibi devletbaşkanının bu cezalardan dilediğini tercih edip uygulama hakkı olsaydı o zaman şâkiler başkalarının mallarını gasp edip adam öldürdüklerinde veya adam öldürmeyip mal gasp ettiklerinde tercih hakkı sabit olurdu. Hüküm bizim anlattığımız şekilde olduğuna göre ayette takdir edilen bir kelimenin olduğu tespit edilmiş olmaktadır. O da manayı şöyle yapar: Şâkiler adam öldürürlerse, kendileri de öldürülürler. Veya adam öldürüp mal gasp etmişlerse asılarak idam edilirler. Veya mal gasp edip adam öldürmemişlerse, el ve ayakları çaprazlama kesilir. Veya isyan hareketine başlamış ancak henüz bir eylemde bulunmadan yakalanmışlarsa sürgün edilirler.

Devlet başkanının şâkilere ayette sıralanan cezalardan dilediğini uygulayabileceği görüşünde olanlar, şu ayetin zahirine dayandıklarını ileri sürmektedirler.

(مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا)

"Kim bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür."[614]

Ayet-i kerime, muharebe suçunu işleyen şâkiler her ne kadar adam öldürmeseler ve başkalarının mallarını gasp etmeseler de isyan hareketine girişip yolları korkulu hale getirmelerinin, fesat ve bozgunculuk olduğuna delalet etmektedir. Muhaliflerimizin anlattıkları, ayette mukadder bir kelime olduğuna delil bulunmakla birlikte, anılan cezalardan istenilen herhangi birini seçip uygulama hakkının bulunmasını gerektirmemektedir. Dolayısıyla hüküm, ayetin zahirine göre olmayıp ayette mukadder olan manaya göre verilecektir. Önce de ifade ettiğimiz gibi ayette mukadder bir kelime olmasaydı zahirine göre hüküm verilirdi. Yani orada sayılan cezalardan istenilen herhangi biri seçilip uygulanırdı. Mesela adam öldürüp

614 Mâide, 5/32

mal gasp etmiş olsalar, el ve ayakları kesilmeyip öldürülmeksizin sadece sürgün edilebilirler. El ve ayakları kesilmeyip öldürülmeksizin sadece sürgün cezasına yönelmenin bu durumda caiz olmadığı ispatlandığına göre, ayetin şöyle manalandırılması doğru olur: İsyan hareketine girişen şâkiler adam öldürdüklerinde kendileri de öldürülürler. Veya adam öldürüp mal gasp ettiklerinde asılarak idam edilirler. Veya mal gasp ettiklerinde el ve ayakları çaprazlama kesilir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mezkûr ayet, şâkilerin adam öldürmeleri durumunda öldürülmelerini, başkalarının mallarını gasp ettiklerinde el ve ayaklarının kesilmesini gerektirmektedir. Bu cezaları uygulamayıp sürgün cezasına yönelmek caiz değildir. Çünkü kişi isyan hareketine girişmiş olmasa bile sadece adam öldürme suçunu işlemiş olması bile kendisinin ölüm cezasını hak etmesine sebep olur. Kişi hırsızlık yaparak başkasının malını ele geçirirse el kesme cezasına çarptırılır. Dolayısıyla bu durumda öldürme ve el-ayak kesme cezalarını uygulamayıp sürgün cezasını vermeye yönelmek caiz olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Muharebe suçunu işleyen şakinin öldürülmesi, el ve ayağının kesilmesi kısas şeklinde olmayıp bir had uygulamasıdır. Bilindiği gibi isyan hareketinde şakinin öldürdüğü adamın velisinin şakiyi affetmesi, onu devlet tarafından öldürülmekten kurtarmaz. Böylece onun, öldürülmeyi had olarak hak ettiği ispatlanmış olmaktadır. Çünkü o, isyan hareketi çerçevesinde adam öldürmüştür. Yine isyan hareketi çerçevesinde başkalarının mallarını yağmalamış ve el-ayak kesme cezasına çarptırılmayı hak etmiştir. Adam öldürmez ve mal yağmalayıp gasp etmezse, öldürülmesi, el ve ayağının kesilmesi caiz olmaz. Zira öldürülmesi had olarak vacip olsa o zaman o cezayı uygulamayıp sürgün cezasına yönelmek caiz olmaz. El-ayak kesme cezası için de aynı şey söz konusudur. Nitekim şâkiler adam öldürüp başkalarının mallarını gasp ettiklerinde kendilerine öldürme ve el-ayak kesme cezasını uygulamayıp sürgün cezası vermek caiz olmaz. Çünkü öldürme ve el-ayak kesme cezaları had olarak vacip kılınmışlardır. Bu da şakinin adam öldürmediği takdirde öldürülmeyi, mal gasp etmediği takdirde el veya ayaklarının kesilmesini hak etmediğine delalet etmektedir. Bunun başta gelen bir delil olması uygundur. Çünkü şakinin öldürülmesi had olarak vacip olunca, onu uygulamayıp başka bir cezaya yönelmek caiz olmaz. El-ayak kesme cezası için de aynı hüküm geçerlidir. Nitekim zinakâr ile hırsıza uygulanması gereken haddi uygulamayıp başka bir ceza verme

yoluna gitmek de caiz olmaz. Devlet başkanının muharebe suçunu işleyen ancak adam öldürmeyen şakiyi öldürmeyip sürgün cezası vermeye yönelmesi caiz olduğuna göre, sırf isyan hareketine girişmekle şakinin öldürülmeyi hak etmediğini anlamış olmaktayız. Ancak adam öldürmüş olsaydı, affedilip ölüm cezasından kurtarılması caiz olmazdı. Aynı şekilde adam öldürdüğünde kendisinin de öldürülmeyip başka cezaya çarptırılması caiz olmadığı gibi, meşru düzene başkaldırıp muharebe suçunu işlemesi durumunda ölüm cezasını hak etseydi, kendisine başka bir cezanın verilmesi caiz olmazdı.

(مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا)

"Kim bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür."

Bu ayette masum bir insanı öldürmenin cezasıyla yeryüzünde bozgunculuk çıkarmanın cezası birbirine eşit kılınmıştır. Beraberinde adam öldürme suçunun da işlendiği yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak veya bozgunculuk çıkarması durumunda şakinin kendisinin öldürülmesi burada kastedilmiştir. Bozgunculuk çıkaran kimse, başkalarına vereceği zarar önlensin diye öldürülür. Biz muharebe suçunu işleyen şakiyi, başkalarına vereceği zararı önlemek için öldürürüz.Burada üzerinde konuşulacak olan mesele şudur: Tövbe etmeden devlet tarafından yakalanan ancak adam öldürmemiş olan şakiyi devlet başkanının öldürmesi caiz midir, değil midir? Başkalarına vereceği zarar önlensin diye öldürülecekse bunun caiz oluşunda ihtilaf yoktur. (اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ) **"yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak"** ayetinde kastedilen mananın da bu olması mümkündür. Zira yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak suçu ölüm cezasını hak ettiriyorsa, bu cezayı uygulamayıp sürgün cezasına yönelmek caiz olmaz. Fukahanın tamamına göre bu suçu işleyenin sürgün edilmesi caiz olduğuna göre bu, bozgunculuk çıkaranın öldürülmeyi hak etmediğine delalet eder. Hükmün ayetteki tertibe göre uygulanmasının gerektiğini söyleyenlerin görüşü bizim de anlattığımız gibi sahihtir.

Şunu da belirtmeliyiz ki başkasının malını yağmalamak ve gasp etmek ya da bunu yapmaya yeltenmek, ölüm cezasını hak ettirmez. Bilindiği gibi muharebe suçunu işleyenler, başkalarının mallarını gasp etmek için yollara çıkarlar. Zahirü'r-rivaye kitaplarında yer alan hükümlere göre başkalarının mallarını gasp etmek ölüm cezasını gerektirmiyorsa, bu suçu işlemeye yeltenmek haydi haydi bir had olarak ölüm cezasını gerektirmez.

Muharipler ortaya çıkıp adam öldürürlerse kendileri de hadden öldürülürler. Çünkü bu şakilikleriyle birlikte adam da öldürmüşlerdir. Kendilerinin öldürülmeleri kısas uygulaması değildir. Çünkü normalde adam öldürenin kendisi kısasen öldürülür. Bunların öldürülmeleri ise yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaları sebebiyledir. Böylece şâkilerin öldürülmelerinin kısas değil de had uygulaması olduğu kesinlik kazanmış olmaktadır. Bu, Yüce Allah'ın bir hakkı olup maktulün velilerinin katil şâkileri affetmesi caiz değildir. Şâkiler adam öldürmez ama başkalarının mallarını gasp ederlerse, ayetin öngördüğü hüküm gereğince el ve ayakları çaprazlama kesilir.

Zahirü'r-rivaye kitaplarında anlatıldığına göre el ve ayakların kesilmesi başkalarının mallarını çalma ve zorla alma sebebiyledir. Mesela hırsız kişi bir başkasının malını çalarsa eli kesilir. Dönüp tekrar hırsızlık ederse bu defa ayağı kesilir. Ancak bozgunculuk yaparken yağmalayarak veya zorla alarak başkasının malını eline geçiren kimsenin cezası daha da ağırlaştırılır. Adam öldürüp başkalarının malını gasp ederse, konu hakkında mezhebimiz fakihlerinin ihtilafından bahsederken söylediğimiz gibi devlet başkanı ona hangi cezayı uygulayacağı hususunda muhayyer olur.

Ebu Hanife'ye göre el ve ayağını kesmekle birlikte onu asarak idam etmek gerekir. Bu cezaların tamamı ona göre bir had sayılmaktadır. Muharebe halindeyken adam öldürür ve başkalarının mallarını gasp etmesi sebebiyle ölüm ve el-ayak kesme cezasını hak ettiğinde de bu cezaların tamamı bir had olur. Bilindiği gibi bu meseledeki ölüm cezası, el-ayak kesme cezası gibi had olarak hak edilmektedir. Maktulün velilerinin caniyi affetmeleri, onu bu haddin kendisine uygulanmasından kurtarmaz. Bu da hem ölüm hem de el-ayak kesme cezalarının toplamda bir had olduğuna delalet etmektedir. Bu sebeple Devlet başkanının bunları cem etme yetkisi vardır. Onları öldürebilir ve buna el-ayak kesme cezasını da dâhil edebilir. Zira devlet başkanı cezaları uygularken ayetteki sıralamaya uymakla yükümlü değildir. Dilediği cezayı önce uygulayabilir. Diğerini sona bırakabilir. Dilerse önce ölüm cezasını dilerse de el-ayak kesme cezasını uygular.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hırsızlık yapıp adam öldüren kimse misali eli kesilmeyip sadece öldürülmesi gerektiği gibi, siz de hem adam öldüren hem de başkalarının malını gasp eden muharibin el ve ayağını kesmeyip onu öldürmekle yetinseydiniz olmaz mıydı?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu cezaların hepsinin bir had olduğunu ve hepsinin bir sebeple hak edildiğini, o sebebin de muharebe şeklinde adam öldürme ve başkalarının malını gasp etmek olduğunu açıklamıştık. Hırsızlık ve adam öldürmeye gelince bu suçlardan her biri, diğerininkinden başka bir sebeple cezayı hak ettirmektedir. Bizler imkân nispetinde hadleri bertaraf etmekle emrolunmuşuzdur. Bu sebeple iki hadden birini bertaraf etmek için işe ölüm cezasını uygulamakla başladık. Ama bizim meselemiz de iki hadden birini bertaraf etme durumu söz konusu değildir. Çünkü muharebe suçunu işleyen şakiye uygulanan cezaların tümü bir haddir. Dolayısıyla bu cezaların bir kısmını uygulayıp bir kısmını düşürmemiz gerekmemektedir. Devlet başkanı şakiyi asarak öldürebileceği gibi asmayıp normal şekilde öldürmekle de yetinebilir. Bu hususta muhayyerdir. Zira ayette (أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا) **"Öldürülmeleri yahut asılmaları"** denilmektedir.

Ebu Cafer et-Tahavi, ayette geçen "asma" nın, Ebu Hanife'nin kavline göre öldürdükten sonra asmak olduğunu söylemiştir.

Ebu'l Hasan el-Kerhi, Ebu Yusuf'un bu mesele hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Meşru düzene başkaldıran muharip asılıp öldürülür. Sonra karnı mızrak veya başka bir silahla yarılır. Böylece öldürülmesi gerçekleştirilir."

Ebu'l Hasan dedi ki: "Doğrusu da budur. Çünkü öldürdükten sonra asmanın bir anlamı yoktur. Asmak bir cezalandırma olduğuna göre, ölüyü cezalandırmak mümkün değildir."

Ebu Hasan'a, 'Öldürüldükten sonra asılması neden caiz olmasın? Bu, başkalarını suç işlemekten caydırmak için yapılmaktadır' denildiğinde o şöyle cevap vermişti: "Asmak, cezalandırmak ve acı çektirmek için konulduğuna göre ancak şeriatta belirtilen şekilde uygulanması gerekir."

Cenab-ı Allah ikisinden birini tercih edip sadece birini uygulamak üzere öldürme veya asmayı farz kıldığına göre aynı suçluya ikisini birlikte uygulamak nasıl caiz olur? Denilecek olursa buna verilecek cevap şöyle olur: Adam öldüren ancak başkalarının malını gasp etmeyen şakinin asılmaksızın öldürülmesi, hem adam öldüren hem de başkalarının malını gasp eden şakininse cezası ağırlaştırılarak asma suretiyle öldürülmesi istenmiştir. Hem adam öldürmesi hem de mal gasp etmesi sebebiyle kendisine ağırlaştırılmış bir ceza olan asılarak öldürme cezası uygulanır.

Muğire, İbrahim en-Nehai'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Asılarak idam edilen muharip, sehpada bir gün boyunca asılı vaziyette bekletilir."

Yahya b. Adem ise üç gün müddetle sehpada bekletileceğini söylemiştir.

Sürgün diye tercüme ettiğimiz ve ayette geçen "nefy" kelimesine gelince, mezhebimiz fakihleri bunun devlet başkanının uygun göreceği bir süre suçlunun hapsedilmesi manasına geldiğini söylemişlerdir. İbrahim en-Nehai'nin de böyle dediği rivayet edilmiştir. İbrahim'den gelen başka bir rivayete göre suçlunun nefy edilmesi, aranması demektir.

Mâlik dedi ki: "Nefyetmek, şakiyi suç işleyip cezayı hak ettiği beldeden başka bir beldeye gönderip orada hapsetmek demektir."

Mücahid ve başkaları dediler ki: "Nefyetmek, devlet başkanının had tatbik etmek için suçluyu aratması, onun da yakalanmamak için İslam diyarından çıkıp başka bir diyara gitmesidir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Nefyetmenin, şakinin gittiği her beldeden kovulması manasına geldiğini söyleyenlere gelince devlet başkanı, şakiyi ikamet ettiği beldeden de sürgün etmekte ve orada ikametine engel olmaktadır. Bu durumda her nereye giderse orada kendisine ceza uygulanacaktır. Dolayısıyla başka bir beldede hapis cezasını çekmesinin bir anlamı kalmamaktadır. Cezasını suçu işlediği beldede çekmesiyle başka bir beldede çekmesi arasında bir fark yoktur. Şu halde doğru olan, cezasını kendi beldesinde çekmesidir. Şunu da belirtmeliyiz ki, (أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ) ilahî fermanı, ya şakinin yeryüzünün her tarafından ya da suçu işlediği yerden sürülmesi manasına gelmektedir. Yeryüzünün her tarafından sürülmesi, kendisi öldürülmeden mümkün değildir. Bilindiği gibi "nefy" kelimesiyle şakinin

öldürülmesi kastedilmiş değildir. Çünkü ayette öldürme kelimesi nefy kelimesiyle birlikte zikredilmiştir. Yukarıdaki ilahî fermanla şakinin suçu işlediği yerden hapsedilmeksizin sürülmesi kastedilmiş olabilir. Bilindiği gibi maksat, onu yolları korkulu hale getirmekten vazgeçirmek ve Müslümanlara eziyet etmesine engel olmaktır. Başka bir beldeye sürüldüğünde orada da düzeni bozacakve Müslümanlara eziyeti devam edecektir. Çünkü başka yerlerde yaptıklarını orada da yapacaktır. Ya da ayette, onun İslam diyarından sürülmesi kastedilmiştir. Bu da mümkün değildir. Müslümanı darül harbe sürmek caiz değildir. Çünkü orada dinden çıkıp harbî biri haline gelme ihtimali vardır. Böylece ayette geçen "nefy" kelimesiyle onu, içinde boş işlerle uğraşıp bozgunculuk yapamayacağı hapishane dışında yeryüzünün her tarafından sürmek manasının kastedildiği ispatlanmış olmaktadır.

Yol Kesen Kişiye Uygulanan Had, Onun Günahlarına Kefaret Olmaz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذ۪ينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَاداً اَنْ يُقَتَّلُٓوا اَوْ يُصَلَّبُٓوا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْد۪يهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِۜ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظ۪يمٌۙ ﴿٣٣﴾)

33-"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır."

Bu ayet, meşru düzene başkaldıran şâkilere uygulanan haddin, onların günahlarına kefaret olmayacağına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, kendilerine had tatbik edilmesinden sonra da onlara ahirette azap edileceği haberini vermektedir.

(إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٤﴾)

34-"Ancak onları ele geçirmenizden önce tövbe edenler bunun dışındadırlar. Artık Allah'ın çok bağışlayıcı, çok merhamet edici olduğunu bilin."[615]

Bu ayette ise yakalanmadan önce tövbe edenler, şâkiler grubundan istisna edilip ayrı tutulmakta ve Cenab-ı Allah'ın kendilerine had uygulanmasını vacip kıldığı kimselerin dışına çıkarılmaktadır. İstisna, cümlenin veya toplumun içerdiği şeylerden bazılarını ayrı tutup çıkarmaktır.

Mesela bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: (إِلَّا اٰلَ لُوطٍ اِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ اَجْمَعِينَ اِلَّا امْرَاَتَهُ)

"Lût'un ailesi başka (Onlar suçlu değillerdir). Lût'un karısı dışında onların hepsini kurtaracağız."[616]

Yüce Allah, Lût ailesini azaba uğrayan topluluktan ayırıp istisna etmiş ve onları azaptan kurtarmıştır. Bu aileden de Lût'un *aleyhissellem* karısını ayırıp istisna etmiş ve onu azaba uğrayanlar arasına katmıştır.

Şu ayet de istisnaya ikinci bir örnek teşkil etmektedir: (فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ اِلَّٓا اِبْلِيسَ)

"Derken bütün melekler topluca saygı ile eğildiler. Ancak İblis eğilmedi."[617]

Bu ayette ifade edildiği gibi İblis, Âdem'in *aleyhissellem* önünde saygıyla eğilen melekler topluluğundan ayrı tutulup istisna edilmiş ve onun saygıyla eğilmediği bildirilmiştir. İşte muhariplerle ilgili ayette de, yakalanmadan önce tövbe edenler, kendilerine had uygulanması vacip olan

615 Mâide, 5/34
616 Hicr, 15/59-60
617 Sâd, 38/73-74

şâkiler grubundan ayrı tutulup istisna edilmişlerdir. Bu husus şu cümle ile de tekit edilmiştir:

(فَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)

"Allah'ın çok bağışlayıcı, çok merhamet edici olduğunu bilin."

Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ)

"Ey Muhammed! İnkâr edenlere söyle: Eğer (iman edip, düşmanlık ve savaştan) vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır."[618]

Ayetten anlaşıldığına göre şâkilerin tövbe etmeleri durumunda dünyevî ve uhrevi cezaları affedilecektir.

Bir kimse çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَاَصْلَحَ فَاِنَّ اللّٰهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) **"Her kim de işlediği zulmünün arkasından tövbe edip durumunu düzeltirse kuşkusuz, Allah onun tövbesini kabul eder. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."[619]** Hırsız hakkında böyle buyrulduğu halde hırsızın tövbe etmesi, onu uygulanacak haddi düşürmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ayette Cenab-ı Allah tövbe eden hırsızı, kendilerine had uygulanmasını vacip kıldığı hırsızlardan ayrı tutup istisna etmiş değildir. Yalnız Yüce Allah'ın hırsızların tövbe edenlerini çok bağışlayan ve çok merhamet eden olduğunu haber vermiştir. Muharebe suçunu işleyen şâkilerle ilgili ayette ise tövbe eden şâkileri diğerlerinden ayıran bir istisna vardır. Bunların diğerlerinden ayrıldıkları, başka bir kelime veya cümlenin katkısına ihtiyaç olmadan cümlenin kendisinden rahatça anlaşılmaktadır. Kendi başına tam bir mana ifade eden her kelamı, bir delil olmaksızın başka bir kelime veya cümle ile desteklememize gerek yoktur. (اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ) **"Ancak onları ele geçirmenizden önce tövbe**

618 Enfal, 8/38

619 Mâide, 5/39

edenler bunun dışındadırlar" cümlesinin, manasının anlaşılabilmesi için öncesinde geçen ifadelerle birlikte ele alınmasına ihtiyaç vardır. Bu sebeple de öncesindeki ifadelerle desteklenmesi gerekmektedir.

Had Sakıt Olduğunda Malların Tazmin Edilmesi Gerekir.

Ayette sözü edilen had sakıt olduğunda öldürme, yaralama ve malların tazmini gibi insanların haklarının ödenmesi vacip olur. Had uygulanması vacip olduğundaysa öldürme, yaralama ve malların tazmini gibi insanların hakları düşer. Şundan ki; bu fiil sebebiyle haddin uygulanmasının vacip olması, insanların bu suçlarla ilgili haklarını düşürür. Mesela hırsız kimse başkasının malını çaldığı için eli kesilirse, çaldığı malı artık tazmin etmesi gerekmez. Zina eden kimseye had uygulandığında, artık kendisiyle zina ettiği kadına mehir ödemesi gerekmez. Katile de kısas uygulamak gerektiğinde artık maktulün yakınlarına diyet ödemesi gerekmez. Muharebe suçunu işleyen şâkiler de kendilerine had uygulanması vacip olduğunda, üzerlerindeki kul hakları düşer. Ama kendilerine had uygulanmazsa ele geçirdikleri malları tazmin etmeleri ve işledikleri cinayetlerin diyetini ödemeleri gerekir. Mesela hırsıza had uygulanmazsa, çaldığı malı tazmin etmesi gerekir. Zina edene had uygulanmazsa, kendisiyle zina ettiği kadına mehir ödemesi gerekir.

Şakinin muharip sayıldığı yer hususunda da ihtilaf edilmiştir.

Ebu Hanife dedi ki: "Şehirde veya Hire ile Kûfe arasında gece veya gündüz yol kesen kimse muharip sayılmaz. Ancak çölde yol kesenler muharip olurlar."

"İmlâ" adlı eserin sahibi, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini nakletmiştir: "Muharip sayılmak için eylemin şehirde veya şehir dışında yapılması arasında bir fark yoktur. Bu suçu herhangi bir yerde işleyen şâkiler, muharip sayılırlar ve kendilerine had uygulanır."

Bir rivayete göre Ebu Yusuf şöyle demiştir: "Geceleyin şehirde insanları evlerinde sıkıştıran hırsızlar da yol kesenler gibi olup onlara da muhariplerin haddi uygulanır."

Mâlik'in şöyle dediği nakledilmiştir: "Köye ve kasabaya üç mil den daha yakın mesafede yol kesen kimse muharip sayılmaz."

Malik'in şöyle dediği de nakledilmiştir: "Muharebe, aralarında kin ve düşmanlık olmadığı halde mallarını ele geçirmek için mal sahipleriyle savaşmaya denir." Mâlik böyle derken olayın şehirde veya şehir dışında cereyan etmesi şeklinde bir ayrım yapmamıştır.

Şafiî dedi ki: "Silahlı olarak milletin karşısına çıkıp mallarını gasp edenlere yol kesenler,denir. Bu suçu şehirde ve çölde işlemeleri arasında bir fark yoktur."

Sevri dedi ki: "Kûfe'de yolkesmekle muharip olunmaz. Bu suç ancak Kûfe dışında işlenirse muharip olunur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(لا قَطْعَ عَلَى خائِنٍ ولا مُخْتَلِسٍ)

"Kendisine emanet bırakılan şeyi alıp götürenin eli kesilmez. Bir şey hızlıca kapıp götürenin eli kesilmez."[620]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem,* (مُخْتَلِس) elinin kesilmeyeceğini bildirmiştir. Muhtelis,güçlü ve üstün pozisyonda olup, bir şeyi hızla kapıp götüren kimsedir. Böylece muhariplerde güç ve üstünlük esas ölçü olmaktadır. Güçlü ve üstün pozisyonda olmadıkları Müslümanların güvenlik ve takviye güçlerinin yetişip onları yakalayabilecekleri yerde şakilik hareketine girişenler muharip sayılmazlar. Bunlar ancak yağmacı ve kapkaççı/muhtelis sayılırlar. Bu suçu şehirde işlediklerinde, yol kesenlere uygulanan hüküm bunlara uygulanmaz. Bunlar çölde güçlü ve üstün bir pozisyonda olup, yardım ve güvenlik güçleri gelmeden yolcuların mallarını ellerinden zorla alma imkânına sahip iseler, muharip olurlar. Böylece kapkaççı/muhtelis ve üst pozisyonda olmayan kimselerden ayrılmış olurlar. Hükümleri bunlarınkinden farklı olur. Şehir ile şehir dışı yerlerin aynı

620 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 3/363

hükme tabi olması gerekli olsa, o zaman tek başına şakilik yapanla grup halinde şakilik yapanların da hükümlerinin aynı olması gerekir. Bilindiği gibi bir kişi yalnız başına şehirde anarşi çıkaracak olursa bütün topluma karşı üstünlük sağlayamayacağı için muharip sayılmaz. Bir grubun da şehirde bozgunculuk yapması durumunda bunlar şehrin bütün halkına karşı üstünlük sağlayamayacakları için muharip sayılmazlar. Ama bunlar çölde böyle bir eylemde bulunurlarsa üstün pozisyonda olurlar. Yakalanmaları için peşlerine düşüp kendileriyle savaşılmadan onlara güç yetirilemez. Bu sebeple çölde böyle bir eylemde bulunanlarla şehirde bu eylemi yapanların hükümleri farklı olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu meselede sizin anlattıklarınız ölçü alınacaksa on tane şaki, muharip olmayan bin kişilik bir kafileyle karşılaşırsa bu şâkilerin onlara karşı güçlü ve üstün pozisyonda olmaları sebebiyle muharip sayılmaları gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu şâkiler isyan hareketine giriştikleri için o kafileye saldırsalar da saldırmasalar da, güçlü ve pozisyonda oldukları için muharip sayılırlar. Daha sonra kafiledekiler güçlü ve üstün konuma geçseler bile artık bu şâkilerin üzerindeki muhariplik hükmü kalkmaz. Aynı şekilde şehirdeki şâkilere karşı yerli halk güçlü ve üstün konuma geçse bile o şâkilerin üzerindeki muhariplik hükmü kalkmaz. Ebu Yusuf, güçlü ve üstün pozisyonda oldukları, başkalarının mallarını gasp ettikleri ve muharebe suretinde bozgunculuk eyleminde bulundukları için şehir şâkilerine de muharip hükmünün uygulanmasını gerekli görmüştür. Bunların bu eylemleri şehirde yapmalarıyla şehir dışında yapmaları arasında Ebu Yusuf'a göre fark yoktur. Nitekim haddi gerektiren zina, hırsızlık, zina iftirasında bulunma ve adam öldürme gibi suçların da şehirde işlenmesiyle şehir dışında işlenmesi arasında bir fark bulunmamaktadır. Her ikisinde de faile aynı hüküm uygulanır.

Muhariplere Uygulanacak El-Ayak Kesme Cezası

Mezhebimiz fakihleri, muharibe el-ayak kesme cezasının uygulanmasında halktan gasp etmiş oldukları malın miktarını ölçü almışlardır. Onlara bu cezanın uygulanabilmesi için, her birinin elde ettiği malın miktarının asgari on dirhem olması gerekir.Şafiî ise her birinin elde ettiği malın miktarının çeyrek dinar kadar olması gerektiği görüşündedir. Bunun hırsızın elinin kesilmesinde de ölçü kabul etmiştir. Ancak Mâlik bunu ölçü kabul etmemiştir. Çünkü o, başkasının malını gasp etmiş olmasa bile, sırf bozgunculuk eylemine girişmesi sebebiyle şakiye muharip hükmünün uygulanması gerektiği görüşündedir.

Şakilerden Bazılarını Adam Öldürmüş ve Malları Gasp Etmiş Olmaları Onları Muharip Hükmüne Dahil Eder

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Şâkiler grubundan sadece bazıları adam öldürmüş ve başkalarının mallarını gasp etmiş olsalar bile hepsi muharip hükmüne tabi olurlar. Çünkü muhariplik ve güç kazanma, ancak onların hepsinin bir araya gelmesiyle meydana gelmektedir. Muhariplik hükmüne dayanak teşkil eden sebep, güç ve üstünlük pozisyonunda olmaktır. Bu da şâkilerin bir araya gelmesiyle olur.Bu takdirde gruplarındaki arkadaşlarından adam öldürenle ona destek veren ve yardımcı olanların hükmünün aynı olması gerekir. Bunun delili de şudur: Askerler daru'l harp mensuplarından ganimet elde ettiklerinde, ganimet paylaşımında savaşçılarla onlara yardım eden ve destek verenlerin hükmü aynı olmaktadır. Bu nedenle kılıçla öldüren ile değnekle öldürenin hükmü de aynıdır. Çünkü savaşa fiilen katılmayan askerler de ganimetten pay almaktadırlar.

Hırsızın Elinin Kesilmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا
نَكَالاً مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾)

38-"Yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Süfyan'ın bildirdiğine göre Cabir, Âmir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdullah'ın kıraatine göre bu ayet, (فاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا) **"Ellerini kesin"** şeklinde okunur.

İbn Avf, İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bizim kıraatimize göre bu ayet (فاقْطَعُوا اَيمانَهُمَا) **'Sağ ellerini kesin'**şeklinde okunur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İlk hırsızlık suçunun işlenmesinden dolayı sağ elin kesilmesi gerektiği hususunda ümmetin asla ihtilafı yoktur. Böyle olunca Yüce Allah'ın (فاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا) **"Ellerini kesin"** buyruğu ile, hırsız erkekle hırsız kadının sağ ellerinin kesilmesini kastettiğini anlamış olmaktayız. Ayetin lafzının zahirine göre iki elin,"el" kelimesinin çoğulu olan (اَيْدي) kelimesiyle ifade edilmiş olmasıyla, hırsız erkekle hırsız kadının her birinin birer elinin kesilmesi kastedilmiştir.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(اِنْ تَتُوبَا اِلَى اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا)

"(Ey Peygamber'in eşleri!) Eğer siz ikiniz Allah'a tövbe ederseniz, ne iyi. Çünkü kalpleriniz kaydı."[621]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerinden her birinin bir kalbi olduğu halde onlara izafe edilen iki kalp, çoğul olan (قُلوب) kalıbıyla ifade edilmiştir. Aynı şekilde hırsız erkekle hırsız kadına izafe edilen el kelimesi de çoğul olan (اَيْدي) kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu da her birinin bir elinin kesilmesi gerektiğine delalet etmektedir ki o da onların sağ elleridir.

Üçüncü kez hırsızlık yapıldığında hırsızın sol elinin, dördüncü kez hırsızlık yapıldığındaysa hırsızın sağ ayağının kesilmesi hususunda ihtilaf edilmiştir. Bu meseleyi inşallah daha sonra anlatacağız. Bu ayetin başkasının

621 Tahrim, 66/4

malını çalan hırsızlara özel bir hüküm taşıdığı hususunda ümmet arasında asla ihtilaf yoktur. Çünkü namazda eksiklik yapana da hırsız denmektedir. Mesela bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنَّ أَسْوَأَ النَّاسِ سَرِقَةً الَّذِي يَسْرِقُ صَلاَتَهُ ، قَالُوا : يَا رَسُولَ اللهِ ، كَيْفَ يَسْرِقُهَا ؟ قَالَ : لاَ يُتِمُّ رُكُوعَهَا ، وَلاَ سُجُودَهَا)

"İnsanların en kötü hırsızlık yapanı, namazından çalandır."

Ey Allah'ın Resûlü, namazından nasıl çalar?" diye sormaları üzerine şöyle buyurdu:

"Rükûsunu ve secdesini tam yapmaz."[622]

(إِنَّ مِنْ أَسْرِقِ السُّرَّاقِ مَنْ يَسْرِقُ لِسَانَ الْأَمِيرِ)

"Hırsızların en (yaman) hırsızı, emirin dilini çalan (yani onu konuşamaz hale getirip ona kendi dediklerinden başka bir şeyi dedirtmeyen) kimsedir."[623]

Bütün bunlardan anlaşılan o ki, ayette her hırsız kastedilmemiş (sadece başkalarının malını çalanlar kastedilmiş)tir.

Sirkat yani hırsızlık, dilcilere göre sözlükteki manası bilinen bir kelimedir. Kullanıldığında herhangi bir açıklamaya ihtiyaç duyulmadan manası anlaşılır. Aynı şekilde şer'î hükmü de bilinmektedir. Alım satım, nikâh ve icar gibi muamelelerin nasıl birer hükmü varsa aynı şekilde sirkatin/hırsızlığın da kendisine bağlanmış bir hükmü vardır. Lügat bakımından hırsızlık manasına gelen herhangi bir iş yapıldığında ayetin genel hükmü gereğince el kesme cezasının uygulanması gerekir. Ancak delil ile ayrılan fiiller bu hükmün dışında kalmaktadır.

(وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ) **"Hırsız erkek ile hırsız kadın"** ifadesinin zahirine bakarak hükmedecek olursak, hırsızlık manasına gelen herhangi bir iş

622 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Salat, 67
623 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 22/336

yapıldığında delil ile ayrılan fiiller dışında el kesme cezasının uygulanması gerekir. Ancak bize göre el kesme hükmünün uygulanması için, hırsızlıktan ayrı olarak başka şeylerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. O da çalınmış olan eşyanın korunaklıolması ve belli bir miktarda olmasıdır. Miktar bakımında burada bir mücmellik vardır. Bunun ispatı için de başka bir şeyle açıklanmasına ihtiyaç vardır. Bu sebeple kesme cezasını uygulamak için ayetin lafzının genel manasını esas alıp, her miktardaki malın çalınması sebebiyle bu cezayı uygulamamız doğru olmaz. Ayetin mücmel olduğunun ve genel manasını esas almanın imkânsızlığının delili, şu rivayetlerdir:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Âmir'in babası Sa'd *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا تُقْطَعُ يَدُ السَّارِقِ فِي دُونِ ثَمَنِ الْمِجَنِّ)

"Çaldığı malın değeri kalkan fiyatından az ise hırsızın eli kesilmez."[624]

İbn Luhay'a'nın bildirdiğine göre Hz.Aişe *radıyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Çaldığı malın değeri kalkan fiyatına ulaşmadıkça ve daha fazla olmadıkça hırsızın eli kesilmez."***

Süfyan'ın bildirdiğine göre Eymen el-Habeşi *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَدْنَى مَا يُقْطَعُ فِيهِ السَّارِقُ ثَمَنُ الْمِجَنِّ)

"Çaldığı malın değeri en azından kalkan bedeli kadar olursa hırsızın eli kesilir."[625]

Bu rivayetlerle ispatlanmış oluyor ki, el kesmenin farz olmasıyla ilgili ayetin hükmü, çalınan malın kalkan değerince olmasına bağlıdır. Bu şart

624 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 3/359
625 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 1/289

sanki ayetle birlikte gelmiş ve ona eklenmiş gibi olmaktadır. Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilir: "Hırsız erkek ve hırsız kadının çaldıkları malın değeri kalkan değerine ulaşırsa ellerini kesin."

Demek ki bu hükmün ispatı için ayetin lafzı, yalnız başına yeterli bir mana ifade etmemekte, kendi başına anlaşılamamakta ve mutlaka bir açıklamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nitelikteki bir ayetin genel manasını delil olarak kullanmak sahih olmaz.

Mezkûr ayetin mücmelliğini başka bir açıdan ortaya koyan bir delil de kalkanın değerini belirleme konusunda selef ulemasından gelen rivayetlerdir.

Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Amr, Eymen el-Habeşi, Ebu Cafer, Atâ, İbrahim ve diğer bazıları, bir kalkanın değerinin on dirhem olduğunu söylemişlerdir.

İbn Ömer *radıyallahu anh*, bir kalkanın değerinin üç dirhem olduğunu söylemiştir.

Enes, Urve, Zühri ve Süleyman b. Yesar, bir kalkanın değerinin beş dirhem olduğunu söylemişlerdir.

Hz. Aişe *radıyallahu anh*, bir kalkanın değerinin çeyrek dinar olduğunu söylemiştir. Bilindiği gibi bu söylenenler, her kalkanın değeri değildir. Çünkü elbise ve diğer eşya da olduğu gibi kalkanların değeri de farklı olur. O zaman bu verilen değerler, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hırsızın elini kesmesine sebep olan kalkanın değeridir. Yine bilindiği gibi ulema, çalınan şeyin kalkan olmasından dolayı Peygamber*sallallahu aleyhi ve sellem* el kesmiştir diyerek kalkan fiyatını belirlemeye çalışmış değildir. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* belli bir şeyin çalınması münasebetiyle el kesmiş olması, başka şeylerin çalınması sebebiyle el kesilmeyeceği manasına gelmez. Aynı şekilde kalkan çalan hırsızın elini kesmesi, bu cezanın sadece kalkan çalmayla sınırlı kalacağı, başka şeylerin çalınması durumunda ceza uygulanmayacağı anlamına gelmez. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ayetin genel manasının kapsadığı bazı şeyleri olayların akışına göre uygulamıştır. Şu halde kalkan çalınması sebebiyle el kesmiş olması, ondan daha az değerde bir mal çalanın elinin kesilmeyeceği hususunda bir nass hükmünde olmaktadır. Bu da mezkûr ayetin, çalınan malın miktarı bakımından mücmel olduğuna delalet etmektedir. Lafzan nakletmiş

olduğumuz hadisler de, kalkan değerinden az değerdeki bir malı çalma sebebiyle el kesilmemesi gerektiğine delalet etmektedir. Bundan dolayı ayetin genel manasını çalınan malın değerini belirlemede ölçü almamız doğru olmaz. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hırsızın elini kesmesine sebep olan kalkanın değerini öğrenmeye çalışmamız gerekmektedir. Çalınan malın değerini belirlemede ayetin mücmel oluşu, çalınan malın mahfaza içinde olması, çalınan malın cinsi ve diğer konularda da mücmel olmasını gerektirmez. Aksine bu konularda genel hüküm ifade etmesi, ama sadece çalınan malın değeri konusunda mücmel olması mümkündür.

Nitekim başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً)

"Onların mallarından bir sadaka (zekât) al."[626]

Bu ayet, zekâta tabi malların hepsinden zekât alınmasını genel bir ifadeyle gerekli kılmaktadır. Ancak ayet, ne miktarda zekât alınması gerektiği hususunda mücmeldir.

Üstadımız Ebu'l Hasan el-Kerhi, el kesme cezasıyla ilgili ayetin lügat bakımından lafzının gerektirmediği, ancak hükmüyle ilintili olan çalınan malın mahfaza içinde olması ve miktarı gibi, kesme cezasında ölçü alınması gereken hususlarda mücmel olduğunu söylemiştir. Kesme cezasının uygulanması için göz önünde bulundurulması gereken bu hususlardan birinin eksik olması durumunda her ne kadar hırsızlık fiili işlenmişse de hırsızın elini kesmek vacip olmaz. Çünkü hırsızlık kelimesi, bir şeyi gizlice almanın karşılığı olarak sözlükte yer almaktadır. Mesela namazdan çalmak, lisanı çalmak cümleleri bu manada kullanılmıştır. Bu ifadeler, bir şeyi gizlice almaya benzetilerek kullanılmıştır. Burada aslolan, bizim anlattıklarımızdır. Kesme cezasının uygulanmasının gerekmesinde göz önünde bulundurulması gerektiğini söylediğimiz bu kıstaslar, hırsızlık kelimesinin sözlük anlamıyla ilintili olmayıp şer'î bakımdan sabit olmuş kıstaslardır. Bu durumda hırsızlık kelimesi şer'î bir kavram olup, bir delil olmadan genel bir hüküm olarak kullanılması doğru olmaz.

---

626 Tevbe, 9/103

[El Kesmeyi Gerektiren Malın Miktarı]

El kesmeyi gerektiren malın miktarı konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed ve Sevri dediler ki: "Çalınan malın miktarı on dirhem veya daha fazla ya da o değerde bir mal olmadıkça hırsızın eli kesilmez."

Ebu Yusuf ile Muhammed'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Çalınan malın değeri, darphanede basılmış on dirhem kadar olmadıkça hırsızın eli kesilmez."

Hasan b. Ziyad, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Halk arasında tedavülde bulunan on dirhem değerinde mal çalan kişinin eli kesilir."

Mâlik, Evzai, Leys ve Şafiî dediler ki: "Çalınan malın değeri çeyrek dinar veya daha fazla değilse hırsızın eli kesilmez."

Şafiî dedi ki: "İki dirhemin değeri bir dinar edecek kadar dirhemlerin değeri yükselir ve çalınan malın değeri çeyrek dinar, yani yarım dirhem olursa hırsızın eli kesilir. Dirhemlerin değeri düşer, öyleki bir dinar yüz dirheme yükselirse, o zaman çeyrek dinar yani yirmi beş dirhem değerinde mal çalanın eli kesilir."

Hasan el-Basri'den rivayet edilen bir görüşe göre bir dirhem değerinde mal çalan kimsenin eli kesilir. Bu şaz bir görüştür. Fukaha bunun aksi görüş üzerinde ittifak etmişlerdir.

Enes b. Mâlik, Urve, Zühri ve Süleyman b. Yesar dediler ki: "Çalınan malın değeri beş dirhemi bulmadığı takdirde hırsızın eli kesilmez."

Hz. Ömer ile Hz. Ali'nin de aynı şeyi söyledikleri rivayet edilmiştir. Onlar da "Çalınan malın değeri beş dirhemi bulmadığı takdirde hırsızın eli kesilmez" demişlerdir.

İbn Mesud, İbn Abbas, İbn Ömer, Eymen el-Habeşi, Ebu Cafer, Atâ ve İbrahim dediler ki: "Çalınan malın değeri on dirhemi bulmadığı takdirde hırsızın eli kesilmez."

İbn Ömer'in *radıyallahu anh*, "Çalınan malın değeri üç dirhem değerindeyse hırsızın eli kesilir" dediği de rivayet edilmiştir.

Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh*, "Çeyrek dinar değerinde mal çalanın eli kesilir" dediği rivayet edilmiştir.

Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh* ile Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* , "Çalınan malın değeri dört dirhemi bulmadığı takdirde hırsızın eli kesilmez" dedikleri rivayet edilmiştir.

Burada aslolan şudur: Selef ulemasıyla onlardan sonra gelen kuşaktaki fakihlerin icmasına göre çalınan mal dolayısıyla hırsızın elinin kesilmesi için o malın belli bir miktarda olması şarttır. Çalınan mal o miktarın altındaysa hırsızın eli kesilmez. Bu çeşit miktarları belirlemenin yolu ise nass veya icma'dır. Çalınan malın on dirhemden eksik olması durumunda hırsızın elinin kesilmesi gerektiğine dair bir nass bulunmamaktadır. On dirhem olması durumunda hırsızın elinin kesilmesi gerektiğine dair icma sabit olduğu için biz de bu miktarı esas aldık. Hakkında nass ve icma olmadığı için on dirhemden aşağısını esas almadık.

(وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا) **"Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin"** ayetinin genel nitelikteki lafzını bu hususta bir delil olarak kullanmak doğru olmaz. Önce de beyan ettiğimiz gibi bu ayet mücmeldir. Çünkü Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, el kesmede çalınan malın kalkan değerinde olmasını ölçü almıştır. Selef uleması da bunu ölçü alma hususunda görüş birliği etmişlerdir. Dolayısıyla ayetin genel nitelikteki lafzı, delil olmaktan çıkmıştır. Kesme cezasının uygulanması için çalınan malın on dirhem olması gerektiğine, daha az miktardaki malı çalmanın kesme cezasını gerektirmediğine dair icması esas almak icab eder.

El kesme cezasını uygulamak için çalınan malın on dirhem veya o değerde olmasını esas almak gerektiğine dair hadisler rivayet edilmiştir:

Bu hadislerin bazıları şunlardır:

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Amr b. Şuayb'ın dedesi, Resûlullah'ın (s.a.v)şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا قَطْعَ فِيمَا دُونَ عَشَرَةِ دَرَاهِمَ)

"On dirhemden aşağı (hırsızlıklar)da el kesmek yoktur."[627]

İbn Kani'nin Sünen'inde bir hadis bulunduğunu işittik. O, bu hadisi kendi senediyle Zuhar b. Rebia tariki ile İbn Mesud'dan *radıyallahu anh* rivayet etmiştir. İbn Mesud *radıyallahu anh* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

(لَا تُقْطَعُ الْيَدُ إِلَّا فِي الدِّينَارِ أَوِ الْعَشَرَةِ دَرَاهِمَ)

"Bir dinar veya on dirhemden başka şey için el kesilmez."[628]

Amr b. Şuayb dedi ki: Said b. Müseyyeb'e şöyle dedim: Urve, Zühri ve Süleyman b. Yesar, çalınan mal beş dirhem tutarında olmadıkça hırsızın eli kesilmez, diyorlar. Bana şöyle cevap verdi: Bu konuda Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sünneti, on dirhem olarak uygulana gelmiştir. Bunu İbn Abbas, Eymen el-Habeşi ve Abdullah b. Ömer söylemiş ve bir kalkanın değerinin de on dirhem olduğunu bildirmişlerdir.

İbn Ömer *radıyallahu anh* ile Enes'ten *radıyallahu anh* rivayet edilen, (قَطَعَ فِي مِجَنٍّ ثَمَنُهُ ثَلَاثَةُ دَرَاهِمَ) ***"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem**, üç dirhem değerindeki bir kalkanı çalan kimsenin elini kesti"***[629] hadisini ve Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği (تُقْطَعُ يَدُ السَّارِقِ فِي رُبْعِ دِينَارٍ) "Çeyrek dinar değerindeki bir malı çalanın eli kesilir"[630] hadisini delil olarak ileri sürenlere cevaben şöyle deriz:

İbn Ömer *radıyallahu anh* ile Enes'in *radıyallahu anh* rivayet ettikleri hadiste ihtilaf konusu olan bu meselede muhalifleri destekleyecek bir delil yoktur. Çünkü bu iki sahabi kalkana üç dirhem değer takdir etmişken başkaları on dirhem değer takdir etmişlerdir. Fazla değer takdirini içeren rivayetin öncelikle tercih edilmesi gerekir.

627 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 16/450
628 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/454
629 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/447
630 Buhari, Hudud, 16

Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadise gelince bunun Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* merfu olarak rivayet edilip edilmediği hususu ihtilaflıdır. Denildi ki bu hadis Hz. Aişe *radıyallahu anh* tarafından mevkuf olarak nakledilmiştir. Peygamber'den*sallallahu aleyhi ve sellem* merfu olarak rivayet edilmiş değildir. Çünkü el kesmeyi gerektiren çalıntı malın miktar belirlemesiyle ilgili hadisi raviler mevkuf olarak rivayet etmişlerdir.

Yunus'un bildirdiğine göre Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا تُقْطَعُ الْيَدُ إِلَّا فِي ثَمَنِ الْمِجَنِّ ثُلُثِ دِينَارٍ أَوْ نِصْفِ دِينَارٍ فَصَاعِدًا)

"El, ancak kalkan bedeli olan üçte bir dinar, yarım dinar veya daha fazla dinar için kesilir."[631]

Hişam b. Urve'nin bildirdiğine göre babası, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında kalkan değerinden daha az değerde çalınan bir mal için el kesilmezdi. O devirde kalkanın bir değeri vardı. Değersiz şeylerin çalınmasından dolayı el kesilmezdi."

Bu da Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* kalkan bedeli hakkında bildiği hadisin sadece bu olduğuna, onun yanında bundan başka bir hadis bulunmadığına delalet etmektedir. Şayet onun yanında Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* duyduğu, altın ve gümüşle miktar belirleyici bir hadis olsaydı, kalkan bedelinden bahsetme ihtiyacını duymazdı. Çünkü kalkanın değeriyle ilgili ifadeleri, kendi içtihadının ürünüdür. Oysa nassın bulunduğu yerde içtihada yer yoktur. Bu da gösteriyor ki, Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sözü (merfu) olarak rivayet edilen hadis eğer sabit ise hadisteki kalkan değerine dair ifadeler Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* kendi içtihadî değerlendirmesidir.

Hammad b. Zeyd'in bildirdiğine göre Amr, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(تُقْطَعُ يَدُ السَّارِقِ فِي رُبْعِ دِينَارٍ فَصَاعِدًا)

631 Nesai, Katu's-Sarık, 9

"Çeyrek dinar veya daha fazla değerde mal çalan hırsızın eli kesilir."[632]

Eyyub dedi ki: Bu hadisi Yahya, Amret tarikı ile Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* merfu şekilde rivayet etmiştir. Abdurrahman b. Kasım, Eyyub'a Hz. Aişe'nin bu hadisi merfu şekilde rivayet etmediğini söylemiştir. Yahya da bu hadisin merfuluk vasfını terk etmiştir. Bu da bu hadisi merfu olarak rivayet edenlerin, Yahya'nın merfuluk vasfını terk etmesinden önce bu hadisi ondan dinlemiş olduklarına delalet etmektedir.

Haram Kılan Rivayet, Mübah Kılandan Evladır

Sonra bu hadis sabit olsa dâhi, on dirhemden az değerde mal çalanın elinin kesilmeyeceğine dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* daha önce muhtelif şekillerde naklettiğimiz hadisle çatışır. Bu durumda bizim rivayet ettiğimiz hadisin kabulü evla olur. Çünkü onda, on dirhemden az değerde mal çalanın elinin kesilmesi yasaklanmaktadır. Onların rivayet ettikleri hadis ise daha az değerdeki malı çalanın elinin kesilmesini mübah kılmaktadır. Yasaklayan rivayet, mübah kılandan evladır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(لَعَنَ اللّٰهُ السَّارِقَ يَسْرِقُ الْحَبْلَ فَتُقْطَعُ يَدُهُ وَيَسْرِقُ الْبَيْضَةَ فَتُقْطَعُ يَدُهُ)

"Allah hırsıza lânet etsin. İp çalar, eli kesilir. Miğfer çalar, eli kesilir."[633]

Bazı düşüncesizler bu hadisin, ip ve miğfer kelimelerini içermesi dolayısıyla on dirhemden daha az değerde mal çalanın elinin kesilmesi gerektiğine delalet ettiğini zannetmektedirler. Normalde ip ve miğferin değerinin on dirhemden az olduğunu düşünebilirler. Oysa gerçek onların zannettiği gibi değildir. Çünkü hadiste geçen (الْبَيْضَة) kelimesiyle demir miğfer kastedilmiştir. Ebu Talib oğlu Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, 21 dirhem değerindeki bir miğferi

---

632 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/443

633 Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud el-Beğavi, Şerhu's-Sünne: 10/315

çalan hırsızın elini kesmiştir. (Arapça'da miğferle yumurtanın her ikisi de (بَيْضَة) şeklinde yazılır ve okunur. Dolayısıyla hadisteki bu kelimeyi yumurta manasında anlayanlar olabilir). Oysa tavuk yumurtası çalmaktan dolayı el kesmenin gerekmediği hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. İpe gelince değerinin on, yirmi veya daha fazla miktarda dirhem değerinde olması mümkündür.

[Hırsızın Elinin Kesilmesi İçin Çaldığı Malı Korumalı Bir Yerde Olması Şartı]

Hırsızın elinin kesilmesi için çaldığı malın korumalı bir yerde olması şartına gelince, bunun delili Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen şu hadistir:

(لَا قَطْعَ عَلَى خَائِنٍ)

"Hâinin eli kesilmez."[634]

Bu hadisi İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Cabir *radıyallahu anh* rivayet etmiştir. Bu hadis, kendisine emanet olarak bırakılan malları inkâr eden kişinin elinin kesilmeyeceği hükmünü içermektedir. Bir kişi bir başkasına güvenip mallarını ona karşı koruma altına almaksızın onun kendi evine girmesine izin verir de, o şahıs hainlik edip malını alırsa, bu hadisin genel hükmü gereğince elinin kesilmesi gerekmez. Bu durumdaki kişi emanetçi ve mudarip konumundadır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا قَطْعَ عَلَى خَائِنٍ) ***"Hâinin eli kesilmez"*** buyurmakla, emaneti inkâr edenin, mudarebe yapması için kendisine bırakılan sermayeyi ve diğer emanetleri inkâr edenin elinin kesilmesini reddetmiştir. Başkasından ariye/ödünç olarak aldığı eşyaları inkâr edenin de elinin kesilmesini reddetmiştir.

634 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 3/363

Peygamber'in Sallallahu Aleyhi Ve Sellem Başkasından Ariye/Ödünç Olarak Aldığı Eşyaları İnkâr Eden Kadının Elini Kesmesiyle İlgili Hadisin Açıklaması

Rivayet olunduğuna göre ***Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem, **başkasından ariye/ödünç olarak aldığı eşyaları inkâr eden bir kadının elini kesmiştir.***[635]

Bu rivayet, aldığı ariye/ödünç malı inkâr eden kimsenin elinin kesilmesi gerektiğine delalet etmemektedir. Burada ariye/ödünç malın inkâr edilmesinden söz edilmesi, o kadının tanıtılması içindir. Yoksaelinin kesilmesinin, ariye/ödünç malı inkâr etmesi sebebiyle olduğu söylenmemektedir. Bu kadın, aldığı ariye/ödünç malları inkâr etmeyi alışkanlık haline getirmişti ve bu huyu ile tanınmıştı. İşte onu tanıtmak amacıyla bu rivayette onun, aldığı ariye/ödünç malları inkâr ettiği belirtilmiştir. Bu şu hadise benzemektedir:

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ramazan ayında biri diğerine kupa vuran iki adam hakkında(أفطر الحاجم والمحجوم) ***"Hacamat yapan da yaptıran da orucunu bozdu."***[636] buyurmuştur.

Burada hacamattan bahsedilmesi, o iki adamı tanıtmak içindir. Yoksa onlar, oruçlarını başka bir sebeple bozmuşlardı.

Sahih haberlerde rivayet olunduğuna göre Beni Mahzum kabilesinden bir kadının hırsızlık yapması, Kureyşlileri derinden tasalandırmıştı. Rivayette anlatıldığına göre o kadın, ariye/ödünç olarak aldığı malları da inkâr edermiş. İşte bu rivayetlerde belirtildiğine göre hırsızlık yaptığı için o kadının eli kesilmiştir.

Hırsızlıktan dolayı el kesilmesi için çalınan malın koruma altında olması gerektiğine Amr b. Şuayb'ın, dedesinden yapmış olduğu şu rivayet delildir: Amr'ın dedesine dağdaki koyunun çalınmasının hükmü sorulduğunda dedesi şöyle cevap vermiştir: "Çalanın, çaldığı malın bedelini ödemesi ve

635 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/487

636 Buhari, Savm, 33

tedip için değnekle dövülmesi gerekir. Ürünler kurutma yerine konulduğunda ve çalınan malın değeri kalkan fiyatına ulaştığında hırsızın eli kesilir."

Yine Amr b. Şuayb'ın dedesi dedi ki: "Dalında asılı duran meyve, devşirilip kurutma yerine konulmadıkça, çalınmasından ötürü el kesmek gerekmez. Kurutma yerine bırakıldıktan çalınır ve çalınan da kalkan değerinde olursa çalanın eli kesilir."

Her ne kadar her ikisi de el kesilmesi için çalınan malın muhafaza altında olması gerektiği hususunda tam bir mana ifade etmekte ise de bu rivayetlerin ilkine göre ikincisinin bu hususa delaleti daha kuvvetlidir. El kesme cezasının uygulanması için çalınan malın koruma altında olması gerektiği hususunda büyük İslam merkezlerinin fakihleri arasında ihtilaf yoktur. Bunun sünnetteki delilini de anlatmış bulunmaktayız.

Korunak, mezhebimizin fakihlerine göre oturmak, para ve eşyaların korunması için yapılan bina ve benzeri şeye denir. İnsanların içinde barındıkları ve eşyalarını muhafaza ettikleri çadır, otağ gibi şeyler de böyledir. İçinde veya yanında bekçi olmasa bile bunlar korunaktırlar. Buraların kapısı var ama açık iken, kapısı yok ama etrafı taşlarla çevriliyken buralardan mal çalınsa bile yine de buralar korunak olarak kabul edilirler. Çadır ve otağ gibi yerlerde olmayan eşyalarsa koruma altında sayılmazlar. Ancak yanlarında bekçi varsa ve bekçi de onu koruyabilecek kadar yakınındaysa, uyanık veya uyumakta olsa bile, o eşyalar koruma altında sayılırlar.

Mescitte veya çölde olsa bile bekçinin koruyucu sayılmasının delili, Safvan b. Ümeyye hadisidir. Safvan *radıyallahu anh* mescitte abasını başının altına koyup uyumaktayken bir hırsız gelip abayı başının altından çalmıştı. Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* hırsızın elinin kesilmesini emretmişti. Mescidin, eşyaların muhafaza edildiği bir korunak olmadığı hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Ama Safvan *radıyallahu anh*, abasının yanında olduğu için mescit korunak olarak kabul edilmiştir.

Bu sebeple mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Bekçinin uykuda olmasıyla uyanık olması arasında fark yoktur."

Çünkü Safvan *radıyallahu anh* (abası çalınırken) uyumaktaydı. Fukahaya göre mescid, hamam gibi değildir. Hamamdan hırsızlık yapan kimsenin eli kesilmez. İçerisine girmeleri için herkese izin verilmiş olan han

ve dükkânlar da böyledirler. Bekçisi bulunsa bileoralardan hırsızlık yapan kimsenin eli kesilmez. Çünkü hamam ve mekân sahibi, isteyen herkesin oraya girmesine izin vermiştir. Dolayısıyla bu gibi mekânlardaki eşyalar, koruma altında sayılmazlar. Mesela bir kimse, kendisinin evine girmesi için bir adama izin verirse o evin kendisi eşyalar için korunak olmaktan çıkmaz. Ama bununla birlikte oraya giriş iznine sahip olan şahıs oradan bir şeyler çalarsa eli kesilmez. Çünkü evine girmesine izin verdiğinde artık ona güvenmiş ve oradaki mallarını ona karşı koruma altına almamış olur. Sahibinin izniyle girişi serbest olan her mekân da böyledir. Oradaki mallar, oraya giriş iznine sahip kimselere karşı koruma altına alınmazlar. Mescide gelince oraya giriş serbestîsi insan izniyle olmadığı için çöl ve sahra gibi olmaktadır. Bekçisi varken oradan hırsızlık yapan kimsenin eli kesilir.

Mâlik'ten nakledilen görüşe göre bekçisi olan hamamdan hırsızlık yapan kimsenin eli kesilir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Eğer el kesmek gerekseydi, içeriye giriş iznine sahip olan kişinin dükkândan çaldığı mal dolayısıyla elinin kesilmesi gerekirdi. Çünkü dükkân sahibi, bekçisi gibidir. Bilindiği gibi sahibinin içeriye giriş iznini vermiş olması, içerideki malını korunaklı olmaktan çıkarmıştır. Oraya giren kişi, kendisine güvenilip emanet mal bırakılan kimse konumundadır. İçerisine girilmesine izin verilen hamamla dükkân arasında fark yoktur.

Bir kimse "içerisine girilmesine izin verilen hanla dükkândan hırsızlık yapan kimsenin eli kesilir" diyecek olursa, kendisine şöyle cevap verilir:

Bu kişi, emanet, ariye/ödünç ve mudarebe malıyla diğer mallarda hainlik yapan kimse gibidir. Bizim anlattıklarımızla onun arasında fark yoktur. Çünkü han ve dükkânın sahibine içeriye girmeleri hususunda herkese izin vermişler ve girecek kimselere güvenmişlerdir. Oradaki eşyaları, emanetçiye güvendikleri gibi içeri gireceklere karşı güvenip koruma altına almamışlardır.

Osman El-Betti dedi ki: "Hamamdan hırsızlık yapan kimsenin eli kesilir."

Nebbaş yani mezarları açıp kefen hırsızlığı yapan kimsenin elinin kesilip kesilmeyeceği konusunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Ebu Hanife, Sevri, Muhammed ve Evzai, nebbaşın elinin kesilmesi gerekmediğini söylemişlerdir. İbn Abbas *radıyallahu anh* ile Mekhul da böyle demişlerdir.

Zühri dedi ki: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı, Mervan'ın Medine valiliği zamanında nebbaşın elinin kesilmeyeceği ancak kendisine tazir uygulanması gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. O zamanda sahabilerin sayısı çoktu.

Ebu Yusuf, İbn Ebi Leyla, Ebu'z Zinad ve Rebia dediler ki: "Nebbaşın eli kesilir." İbn Zübeyr, Ömer b. Abdülaziz, Şa'bi, Zühri, Mesruk, Hasan, İbrahim en-Nehai, Atâ ve Şafiî'nin de aynı şeyi söyledikleri rivayet edilmiştir.

Nebbaşının elinin kesilmesinin gerekmediğine dair birinci görüşün sahihliğinin delili, mezarın korunak sayılmamasıdır. Mezarda gömülü paraları biri çalsa, orası korunak sayılmadığı için hırsızın elinin kesilmesinin gerekmediği hususunda fukahanın tamamının icma etmiş olması bunun doğruluğuna delalet etmektedir. Kefen de para gibi olduğu için aynı hükme tabidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Korunak, eşyanın türüne göre değişir. Mesela bakkalın kamıştan örülmüş büyük sepetleri, dükkânındaki sebze ve meyveler için; ahır, içerideki hayvanlar için; ev içerideki mallar için; erkek de bekçiliğini yapmakta olduğu şeyler için bir korunaktır. Bu sayılanlardan her biri, âdete göre kendisi ile korunan şeyler için bir korunaktır; ama başka şeyler için korunak sayılmaz. Mesela ahırdaki parayı çalan kimsenin eli kesilmez; ama oradaki hayvanı çalanın eli kesilir. Aynı şekilde mezar da her ne kadar paralar için korunak değilse de, kefen için bir korunaktır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilir: Bu söyledikleriniz iki bakımdan yanlıştır:

1-Korunak, şekil bakımından değişik olsa da içerisine konulan eşyaları koruma bakımından hepsi aynı hükme tabidirler. Sözgelimi ahır, içerisine konulan hayvanlar için bir korunak olduğu gibi, içinde saklanan para ve elbiseler için de korunaktır. Oradan çalınan herşeyden ötürü hırsızın eli kesilir. Bakkal dükkânı da elbise para ve diğer mallar gibi içerideki her şey

için bir korunaktır. Dolayısıyla 'Ahır, hayvanlar için korunaktır. Oradaki paraları çalan hırsızın eli kesilmez' diyen kimsenin söyledikleri yanlıştır.

2-Sizin bu delilleriniz doğru olsa, nebbaşın elinin kesilmesine engel olur. Çünkü mezar, kefene korunak olmak için değil, ölüyü insanların gözünden gizlemek için kazılmıştır. Kefene gelince o, çürüyüp yok olmaya terk edilmiştir.

Muhaliflere karşı ileri sürebileceğimiz başka bir delil de şudur: Kefenin sahibi yoktur. Çünkü kefen, ölünün geride bıraktığı tereke henüz taksim edilmemişken ortadan satın alınır. Bu da onun bir kimsenin mülkiyetinde olmadığını ve bir kimseye vakfedilmediğini gösterir. Kefenin toplu halde bulunan terekeden satınalınması sahih olduğuna göre, toplu haldeki terekeden ödenmesi gereken ölüye ait borçlara, mirasçılar mâlik olmadıkları gibi kefene de mâlik olmazlar. Yine kefen, ölünün borçlarının ödenmesinden önce satınalınır. Ölünün borçlarını ödemede kullanılacak paraya mirasçılar sahip olmadıklarına göre, kefene haydi haydi sahip olamazlar. Sahip olamadıklarına, ölünün kendisinin de sahip olması imkânsız olduğuna göre, kefeni çalan hırsızın/nebbaşın elinin kesilmemesi gerekir. Tıpkı beytülmalden çalan hırsızın ve sahipsiz mübah malları alıp götüren kimsenin elinin kesilmemesi gerektiğinde olduğu gibi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mirasçının, kefeni çalan hırsızdan geri almak için dava açma hakkının olması, kefene mâlik olduğuna delalet eder."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Devlet başkanı da beytülmaldeki mallara mâlik olmadığı halde oradan hırsızlık yapanlardan çaldıklarını geri almak için gerekeni yapar. Diğer taraftan kefen, saklayıp alıkoymak için değil, çürümeye ve telef olmaya terk edilmek içindir. Dolayısıyla saklayıp biriktirmek için olmayıp tüketilmek için bulundurulan ekmek, et ve su gibidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mezar, kefen için korunaktır. Çünkü Ubade b. Samit'in *radıyallahu anh* bildirdiğine göre Ebu Zer *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(كيف أنتَ إذا أصابَ النّاسَ موتٌ، يكون البيتُ فيه بالوصيفِ)

"(Ey Ebu Zer!) Çok sayıda insanlar ölüp de bir evin (mezarın) bir köle fiyatına çıktığı bir zamanda sen ne yapacaksın?"

Ebu Zer, "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" deyince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, (عَلَيْكَ بالصَّبْرِ) ***"Sabretmen gerekir"*** demiştir.[637]

Bu hadiste mezara ev denmiştir.

Hammad b. Ebi Süleyman dedi ki: "Nebbaş'ın eli kesilmesi gerekir. Çünkü o, ölünün evine girmiştir."

Mâlik'in bildirdiğine göre Ebu Rical, annesi Amre'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَعَنَ الْمُخْتَفِي وَالْمُخْتَفِيَةَ)

"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem **kefen soyan erkek ve kadını lânetlemiştir."[638]

Hz. Aişe *radıyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنِ اخْتَفَى مَيِّتًا فَكَأَنَّمَا قَتَلَهُ)

"Bir ölünün kefenini soyan, onu (hayattayken) öldürmüş gibi olur."[639]

Lügat ehli kimseler, önceki hadiste geçen (الْمُخْتَفِي) kelimesinin nebbaş manasına geldiğini söylemişlerdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hadiste inşa edilmiş eve benzeterek mezarı ev diye adlandırması mecazîdir.Bununla beraber hırsızın elinin kesilmesi, evden eşya çalmış olması dolayısıyla değildir. Ancak ev, eşyalar için korunak olsun diye inşa

637 Ebu Davud, Hudud, 20
638 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ, Sirkat, 13: 8/270
639 Suyuti, el-Câmi'u's-Sağir: 2/224

edilmişse, oradan hırsızlık yapanın eli kesilir. Mezarın korunak olmadığını açıklamıştık. Bilindiği gibi mescide beyt/ev denmektedir.

Nitekim Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır:

(فِي بُيُوتٍ اَذِنَ اللّٰهُ اَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ)

"Allah'ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde..."[640]

Bekçisi olmayan mescitten hırsızlık yapan kimsenin eli kesilmez. Şunu da belirtelim ki, mezara -her ne kadar ev denilmiş de olsa- orada gömülü olan parayı çalan kimsenin eli kesilmez. Bundan dolayı oradan yapılan hırsızın elinin kesilmesinin oranın ev sayılmasıyla alakalı olmadığını öğrenmiş olduk.

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen ***"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem **kefen soyan erkek ve kadını lânetlemiştir"*** hadisi ile ***"Bir ölünün kefenini soyan, onu (hayattayken) öldürmüş gibi olur"*** hadisi, nebbaşın lânetlendiğini ve lânetlenmeyi hak ettiğini bildirmektedir.

Elinin kesilmesi gerektiğine delalet etmemektedir. Çünkü başkasının malını gaspeden, yalan söyleyen ve zulmeden kimseler de lanetlenmeyi hak ederler ama ellerinin kesilmesi gerekmez. ***"Bir ölünün kefenini soyan, onu (hayattayken) öldürmüş gibi olur"*** hadisi,nebbaşın elinin kesilmesini gerektirmez. Onu ancak katile benzetir. Bu hadisi mecazî değil de hakikî manada kabul edersek nebbaşı öldürmemiz gerekir. Bunda hiçbir ihtilaf yoktur.Dolayısıyla bu hadisin el kesmeyle ilgisi yoktur.

Hırsızın Eli Neresinden Kesilir?

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا)

"Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin."[641]

---

640 Nûr, 24/36

641 Mâide, 5/38

(يَد) "El" kelimesi, (فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ مِنْهُ) **"Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. (Teyemmüm edin)"[642]**

Elin omuzlara kadar olan kısmı anlamına gelmektedir. Bunun delili de Ammar'ın *radıyallahu anh* teyemmüm ederken ellerini omuzlarına kadar meshetmiş olmasıdır. Ammar *radıyallahu anh* böyle yaparken lügat bakımından hata yapmış değildir. Ancak sünnet bunun aksine varid olduğu için böyle bir şey (yani teyemmümde kolların omuzlara meshedilmesi) sabit olmuş değildir. (يَد) kelimesi, avucun üst tarafına, bileğe kadar olan kısım manasına da gelmektedir.

Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(اِذَآ اَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرٰيهَا)

"İnsan, elini çıkarsa neredeyse onu bile göremez."[643]

Ayetteki bu ifadeden, elin dirsekten aşağı kısmı anlaşılmaktadır.

Yüce Allah, Musa'ya *aleyhissellem* şöyle buyurmuştu:

(وَاَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ)

"Elini koynuna sok; kusursuz bembeyaz olarak çıksın."[644]

Hz. Musa'nın *aleyhissellem* elini dirseğine kadar koynuna sokması mümkün değildi. Buna şu ayet de delalet etmektedir:

(وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ)

"Dirseklere kadar ellerinizi yıkayın."

---

642 Mâide, 5/6
643 Nûr, 24/40
644 Neml, 27/12

Eğer dirseklerden aşağısına el denilmeseydi bu ayette **"Dirseklere kadar"** kaydı kullanılmazdı. Bu ayette (يَد) kelimesinin bileğin az yukarısındaki kısma da dendiğine delalet vardır. Bu kelime bileğe, dirseğe ve omuza kadar olan kısımların hepsine ayrı ayrı ad olabildiğine göre ayetin lafzının genel manası, daha aşağısından kesilmesinin kastedildiğine dair bir delil bulununcaya kadar hırsızın elinin omuz kısmından kesilmesi gerektiğine delalet eder. Bileğin az yukarısına kadar olan kısma "el" denilebildiğine göre oraya elin sadece bir kısmı demek caiz olmaz. Aksine hiçbir kayıt konulmaksızın oraya kadar olan kısma "el" denilebilir. Her ne kadar bazen dirseğe kadar olan kısma, bazen de omuza kadar olan kısma "el" denilmekteyse de bileğin az yukarısına kadar olan kısma da "el" denilebilir. Sonra Yüce Allah (فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا) **"İkisinin ellerini kesin"** buyurdu. Aslında elin tamamını kesmek mahzurludur. Bilekten kestiğimizde ayetin hükmünü yerine getirmiş oluruz. Bir delil olmadan daha yukarıdan kesmemiz caiz olmaz. Mesela bir kişi bize "Şunu adamlara ver" dediğinde biz o şeyi üç adama verdiğimizde verilen emri yerine getirmiş oluruz. Çünkü her ne kadar üç kişiden daha fazlası da çoğul olsa, üç kişi de çoğuldur. Böylece o şeyi adamlara vermemize dair emir yerine getirilmiş olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"(فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ مِنْهُ) **"Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (teyemmüm edin)."** Bu ayet teyemmümde de aynı şeyi yapmanızı gerektirmektedir. Siz, 'el kelimesinin dirseğe kadar olan kısmı kapsadığını söylemiştiniz. Ayetin lafzının genelliği bunu icab ettirmektedir. Bir delil olmadan dirsekten aşağı bileğe kadar meshetmeniz caiz olmadığı gibi kesme cezasında da bilekten değil de dirsekten kesmeniz gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Teyemmümle el kesme cezası farklı şeylerdir. Zira aslında elin tamamının kesilmesi mahzurludur. Sonra "el" kelimesi, bileğe kadar olan kısmı kapsadığı gibi dirseğe kadar olan kısmı da kapsar. Bir şüpheden hareket ederek bilekten yukarısını da kesmemiz caiz olmaz. Konu hades/abdestsizlik olduğundaysa namaz kılmayı mübah hale getirmeye ihtiyaç duyulduğunda hades halini ancak yakîn ile ortadan kaldırmak mümkün olur. O da teyemmümde ellerin dirseklere kadar meshedilmesiyle mümkün olur. Diğer taraftan el kesme cezasının uygulanmasında kesmenin bilekten yapılacağı hususunda ilk kuşak selef

ulemasıyla büyük İslam merkezlerinin fakihleri arasında ihtilaf olmamıştır. Sadece hariciler buna muhalefet edip omuz da ele dâhildir diyerek kolu omuzdan kesmişlerdir. Onların bu görüşü şaz olup dikkate alınmaz.

Muhammed b. Abdurrahman b. Sevban'ın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hırsızın elini bileğinin az yukarısından kestiğini ifade etmiştir. Hz. Ömer *radıyallahu anh* ile Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* , hırsızın elini bileğinin alt tarafından kestikleri rivayet edilmiştir. Bileğin alt tarafına "el" denilmediğinin delili, (فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ) **"Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (teyemmüm edin)"** ayetidir. Teyemmümde bileğin alt tarafını meshetmekle yetinilebileceğini söyleyen olmamıştır. Ancak üst tarafında nereye kadar meshedilmesi gerektiği hususunda ihtilaf edilmiştir.

Hırsızın ayağının neresinden kesilmesi gerektiği hususunda ihtilaf edilmiştir. Hz. Ali'nin *radıyallahu anh,* hırsızın ayağını parmaklarla topuk arası orta yerden kestiği rivayet edilmiştir. Salih es-Semman'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* ayağını kestiği hırsızı gördüm. Parmaklarının ucundan kesmişti. Ona "Ayaklarını kim kesti?" diye sordular. O da, "İnsanların en hayırlısı" diye cevap verdi.

Ebu Rezin dedi ki: İbn Abbas'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini işittim: "Şunları gören, şu bedevinin kestiği gibi kesemez mi?" Bedevi, hırsızın ayağını, geride topuğunu bırakacak şekilde hatasız kesmişti.Atâ ve Ebu Cafer'in de benzer şeyler söyledikleri rivayet edilmiştir.

Hz. Ömer *radıyallahu anh* ve başkaları, ayağın bilekten kesilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Büyük İslam merkezlerinin fakihleri de böyle demişlerdir.Aklî delil de bu görüşün doğruluğuna delalet etmektedir. Çünkü ulema, elin bileğin az yukarısındaki kemik çıkıntısının yanından kesilmesi gerektiği hususunda icma etmişlerdir. Aynı şekilde ayağın da yan taraflardaki çıkıntılı kemiğin yanından ve bilekten kesilmesi gerekir.

Şunu da belirtmeliyiz ki ulema, elin eşyayı tutabilecek kadarının kesimden sonra geride bırakılmaması hususunda ittifak ettikleri gibi, ayağın da kesimden sonra yürümeye yetecek kadarının geride bırakılmaması hususunda ittifak etmişlerdir. Çünkü Yüce Allah, bir şeyi tutamasın diye hırsızın elinin kesilmesini, yürüyemesin diye de ayağının kesilmesini farz

kılmıştır. Şu halde bir şeyi tutabilecek kadar avuç içini geride bırakacak şekilde sadece el parmaklarını dipten kesmek caiz olmadığı gibi, yürüyebilecek kadar topukları geride bırakacak şekilde ayağı kesmek de caiz olmaz. Ayağı parmakla topuk arası orta yerden kesen kimse, o kısmı elin bileği mertebesinde saymış olmaktadır. Çünkü ayakta kesilen yerle parmakların mafsalı arasında başka bir mafsal bulunmamaktadır. Aynı şekilde elde de parmak mafsalları ile bilek mafsalı arasında başka bir mafsal bulunmamaktadır. Elin parmak mafsallarına en yakın başka bir mafsal bulunmamaktadır. Elde parmak mafsallarına en yakın mafsalda kesimin yapılması gerektiğine göre, ayakta da parmak mafsallarına en yakın mafsalda kesimin yapılması gerekir. Birinci görüş daha kuvvetlidir. Çünkü ayak tarağının üst tarafındaki tümsek, ayağın iki yanındaki çıkıntılı kemikler ile elin bileğinin az yukarısındaki çıkıntılı kemik gibi belirgin bir mafsal değildir. Elin o çıkıntılı kemiğin yanından kesilmesi gerektiği gibi, ayağın da çıkıntılı kemiklerinin yanından kesilmesi gerekir. Bu şekildeki kesim elin tamamını kapsadığı gibi, ayağın da tamamını kapsaması gerekir. Ayağın iki yandaki çıkıntılı kemiğe kadar olan kısmı, elin bileğin üst tarafındaki çıkıntılı kemiğe kadar olan kısmı gibidir. Ayağın parmak diplerinden kesilmesine gelince bunu Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* yaptığı, sahih yoldan tespit edilmiş değildir. Bu, icmaya ve aklî delillere aykırı şaz bir görüştür.

Sol el ile sağ ayağın kesilmesi konusunda ihtilaf edilmiştir. Hz. Ebû Bekir es Sıddık *radıyallahu anh*, Hz. Ali b. Ebi Talib *radıyallahu anh* ve Hz. Ömer b. Hattab *radıyallahu anh* da İbn Abbas *radıyallahu anh* ile birlikte, kendisine danışıp da Hz. Ali'nin görüşüne döndüklerinde şöyle demişlerdir: "Hırsızlık yapan kimsenin sağ eli kesilir. Sonra yine çalarsa sol ayağı kesilir. Sonra yine çalarsa kesme cezası uygulanmaz ama hapsedilir."

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer ve Muhammed de bu görüştedirler. Hz. Ömer'den *radıyallahu anh* rivayet edilen bir görüşe göre üçüncü defa çalarsa sol eli, tekrar çalarsa sağ ayağı kesilir. Yine çalarsa hapse atılır. Tövbe ettiği ve ıslah-ı nefs ettiği görülünceye kadar hapiste tutulur. Hz. Ebû Bekir'in de *radıyallahu anh* aynı görüşte olduğu rivayet edilmiştir. Ancak Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* , Hz. Ali'nin*radıyallahu anh* görüşüne döndüğü rivayet edilmiştir.

Mâlik ile Şafiî dediler ki: "Hırsızın sol ayağı kesildikten sonra sol eli kesilir. Daha sonra yine hırsızlık yaparsa o zaman da sağ ayağı kesilir. Tekrar çalarsa öldürülmez."

Hz. Osman b. Affan *radıyallahu anh*, Abdullah b. Ömer *radıyallahu anh* ve Ömer b. Abdülaziz'in (rh.a), iki eli ve iki ayağı kesildikten sonra yine hırsızlık yapan kimseyi öldürdükleri rivayet edilmiştir.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Abdurrahman b. Kasım, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh*, sağ eli ile sol ayağı kesildikten sonra tekrar hırsızlık yapan birinin elini kesmek istediğinde Hz. Ömer *radıyallahu anh* ona, (السُّنَّةُ الْيَدُ) ***"Sünnete göre ancak el kesilebilir"***[645] demişti.

Abdurrahman b. Yezid'in bildirdiğine göre Mekhul, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir eli ve bir ayağı kesildikten sonra hırsızın elini kesmeyin. Lâkin onu müslümanlardan tecrid ederek hapsedin."

Zühri dedi ki: "Ebû Bekir *radıyallahu anh* hırsızlığa devam edenin bir elinin ve bir ayağının kesilmesiyle kesme cezalandırmasına son verdi."

Ebu Halid el-Ahmer'in bildirdiğine göre Haccac, bazı arkadaşlarından naklen Simâk'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ömer *radıyallahu anh*, hırsıza verilecek ceza hakkında kendilerine danışmıştı. Onlar da şu hüküm üzerinde icma etmişlerdi: Önce sağ eli kesilir. Tekrar çalarsa sol ayağı kesilir. Tekrar çalarsa artık daha fazla kesme cezası verilmez."

Bu rivayet, bu hükmün icma olduğunu ve aksine bir uygulamanın caiz olmamasını gerektirmektedir. Çünkü onlara danışan Hz. Ömer'di *radıyallahu anh*. Kendilerine danıştığı kimseler ise onlarla icmanın akdedileceği kimselerdi.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Abdurrahman b. Kasım, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ebû Bekir es Sıddık *radıyallahu anh*, kendisine misafir olan ve sağ eliyle sol ayağı kesilmiş olan ve Esma'nın *radıyallahu anh* takılarını çalan Esved'in sol elini kesti."

---

645 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/475

Ancak bu, mürsel bir rivayettir. Bunun aslı, Urve'nin Hz. Aişe'den *radıyallahu anh* yapmış olduğu şu rivayettir:

Bir adam, Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* hizmetinde bulundu.Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* onu zekât toplama memuruyla birlikte göreve gönderdi. Memura da ona iyi davranmasını tavsiye etti. Bir aya yakın bir süre sonra döndüğünde memur, onun elini kesmişti.

Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* ona "Sana ne oldu?" diye sordu.

Adam, "Bir zekât farizasını yanlış hesaplamamdan dolayı elimi kesti" deyince Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Onun otuz farizadan daha fazla yanlış hesaplama yaptığını zannediyorum.Beni yaşatmakta olan Allah'a yemin ederim ki, eğer doğru söylüyorsan senin için ona kısas uygularım!"

Daha sonra bu adam Hz. Ebû Bekir'in radıyallahu anh eşi Esma binti Umeys'in radıyallahu anh takılarını çaldı. Hz. Ebû Bekir'de radıyallahu anh onun elini kesti.[646]

Hz. Aişe *radıyallahu anh*, zekât memurunun elini kesmesinden sonra Hz. Ebû Bekir'in de *radıyallahu anh* onun sol ayağını kestiğini haber vermiştir. Bu sahih bir hadis olup Kasım'ın rivayet ettiği hadisle çatışmamaktadır. Eğer çatışsalar ikisi de delil olmaktan düşerler ve o zaman bu hadisle Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* yaptıkları da bir hüküm ifade etmez. Hz. Ebû Bekir'den *radıyallahu anh* rivayet ettiğimiz ve sol ayağın kesildiğini bildiren diğer haberler ancak delil olarak elimizde kalır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Halid el-Hazzâ, Muhammed b. Hatıb'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:"Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh*, sağ eliyle sol ayağı kesilmiş birinin elini kesmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu rivayette Hz. Ebû Bekir'in *radıyallahu anh* o adamın hırsızlıktan dolayı elini kestiğine dair bir kayıt yoktur. Belki de kısas olarak elini kesmiştir. Hz. Ömer'inde *radıyallahu anh* benzer bir uygulamada bulunduğu rivayet edilmiştir. Bunun te'vilini anlatmıştık. Selef ulemasının icmasından ortaya çıkan sonuca göre hırsızlıktan dolayı ceza olarak bir el ve bir ayağın kesilmesiyle yetinilmesi gerekmek-

646 Ebu Cafer et-Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 5/75

tedir. Bu icmaya aykırı olan rivayetler için iki şey söylenebilir: Bunlar ya ayaktan sonra elin kesilmiş olmasından söz etmektedirler. Ya da iki elle iki ayağın kesilme sebebinin hırsızlık olduğundan bahsedilmemektedir. Bunda hırsızlık sebebiyle kesme cezasının uygulandığına dair bir delil yoktur. Ya da bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Nitekim Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* böyle yaptığı, sonra da bu uygulamadan vazgeçtiği rivayet edilmiştir. Hz. Osman'ın *radıyallahu anh*, iki eli ve iki ayağı kesilmiş bir adamın boynunu vurduğu rivayet edilmiştir. Bu, muhalifimizin görüşünün isabetli olduğuna delalet etmemektedir. Çünkü bu rivayette Hz. Osman'ın *radıyallahu anh*, hırsızlıktan dolayı o adamın boynunu vurduğundan bahsedilmemektedir. Belki de kısas olarak bu cezayı uygulamıştır.

Mezhebimiz fakihlerinin görüşünün isabetli olduğuna (فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا) **"Ellerini kesin"** ayeti delalet etmektedir. Önce de açıkladığımız gibi bu ayette kastedilen, hırsızların sağ ellerinin kesilmesidir. İbn Mesud, İbn Abbas, Hasan ve İbrahim'in kıraatlerine göre zaten bu ayet, (فَاقْطَعُوا اَيْمَانَهُمَا) şeklinde okunmaktadır. Ayetin kapsamına giren, her hırsızın tek eli olduğuna göre nas veya icma olmadan birden fazla elini kesmek caiz olmaz. Hırsızlığın tekrarı durumunda sol ayağın kesilmesi gerektiği hususunda icma sabit olmuştur. Ancak sol ayak da kesildikten sonra tekrar bir çalma olayı olursa, sol elin kesilmesinin gerekip gerekmeyeceği hususunda ihtilaf meydana gelmiştir. İcma veya nas olmadığı halde sol elin kesilmesi caiz olmaz. Çünkü bu ikisinden bir olmadan had koymak caiz değildir. Bu husustaki başka bir delil de ayağın ancak elin kesilmesinden sonra kesilebileceği hususunda ümmetin icma etmiş olmasıdır. Bu da sol elin asla kesilmeyeceğine delalet etmektedir. Çünkü sağ eli kestikten sonra hırsızlığını tekrarlanmasında sol eli kesmeyip ayağı kesmeye yönelmenin illeti, "el" cinsinin menfaatini tümden ortadan kaldırmamaktır. Sol ayağın kesilmesinden sonra da bu illet mevcuttur.Diğer taraftan yürüme kabiliyetini tamamen kaybetmemesi için hırsızın sol ayağının kesilmesinden sonra sağ ayağı kesilmez. Aynı şekilde bir şeyleri tutabilme kabiliyetini tamamen kaybetmemesi için hırsızın sağ elinin kesilmesinden sonra sol eli de kesilmez. Ayaklar sahibine nasıl ki sahibine yürüme imkânını sağlıyorsa, aynı şekilde eller de sahibine bir şeyleri tutma imkânını sağlamaktadır.

Buna dair başka bir delil de şudur: Muharebe suçunu işleyen şaki başkasının malını gaspettiği için suçu her ne kadar büyük ise de, el ve ayakların sağlayacakları yarar tamamen iptal edilmesin diye, birer el ve ayağının çaprazlama kesilmesinden sonra kendisine başka ceza verilmeyeceği hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Aynı şekilde hırsız da çalma fiilini defalarca tekrarlayıp suçu ağırlaşsa bile el ve ayaklarının birer tanesinden fazlası kesilmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا) **"Ellerini kesin"** ayeti, her iki elin kesilmesini gerektirmektedir. Şayet fukahanın icması olmasaydı, ikinci çalmada sol eli kesmeyi bırakıp sol ayağı kesmeye yönelmezdik."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: 'Ayet, ikinci çalmada sol eli kesmeyi gerektirmektedir' demeniz bize göre doğru değildir. Bu ayet sadece bir eli kesmeyi gerektirmektedir. Zira ayetteki (يَدْ) kelimesi tesniye kalıbıyla değil cemi kalıbıyla izafe edilmiştir. Bu şekilde izafe edilince de hırsız erkekle hırsız kadından her birinin birer elinin kesilmesi gerekmektedir. Sonra fakihler, ayette kesilmesi istenen elin sağ el olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bu takdirde ayette sanki (فَاقْطَعُوا اَيْمَانَهُمَا) denmiş gibi olmaktadır. Bu durumda ayette sol elin kesilmesinin kastedilmediği anlaşılmış olmaktadır. Dolayısıyla bu ayet, hırsızlığın tekrarlanması durumunda sol elin kesilmesi gerektiğine delil olmaktan çıkmıştır. Şu da var ki, ayetin lafzının sizin söylediklerinize ihtimali olsa bile, sağ elin kesilmesinden sonra ayağın kesilmesi gerektiği hususunda ümmetin icma etmiş olması, sol elin kesilmesinin kastedilmediğine delalet eder. Zira hakkında nass bulunan bir hükmü uygulamayıp başka bir hükmü uygulamaya yönelmek caiz değildir.

Hırsızlığın tekrarlanması durumunda her iki el ve ayağın kesilmesi gerektiği görüşünde olanlar, şu rivayetleri delil olarak ileri sürmektedirler:

Abdullah b. Rafi'in bildirdiğine göre Muhammed b. Münkedir, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah'***ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna başkasının malını çalmış olan bir hırsız getirildi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* elinin kesilmesini emretti. Sonra

tekrar çaldığında huzura getirildi. Bu defa ayağının kesilmesini emretti. Hırsızlığa devam ettiği için el ve ayaklarının ikisi de kesildi."

Bu hadisin rivayet senedinde adı geçen Hammad b. Ebi Humeyd, raviliği zayıf kimselerdendir ve bu rivayet muhtasar olarak verilmiştir. Rivayetin aslı şöyledir:

Nuhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Muhammed b. Münkedir, Cabir b. Abdullah'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Bir hırsızı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna getirdiler. Buyurdu ki:

-***Onu öldürün.***

- Ey Allah'ın Resûlü, o sadece hırsızlık yaptı.

-Öyleyse (elini) kesin.

(Elini) kestiler. İkinci kez (hırsızlık yaptığı için) getirdiler. Buyurdu ki:

-Onu öldürün.

- Ey Allah'ın Resûlü, o sadece hırsızlık yaptı.

-Öyleyse (ayağını) kesin.

(Ayağını) kestiler. Üçüncükez (hırsızlık yaptığı için) getirdiler. Buyurdu ki:

-Onu öldürün.

- Ey Allah'ın Resûlü, o sadece hırsızlık yaptı.

-Öyleyse (sol elini) kesin.

Dördüncü kez (hırsızlık yaptığı için) getirdiler. Buyurdu ki:

-Onu öldürün.

- Ey Allah'ın Resûlü, o sadece hırsızlık yaptı.

- Öyleyse (sağ ayağını) kesin.

Beşinci kez (hırsızlık yaptığı için) getirdiler. Buyurdu ki:

-Onu öldürün.

Cabir *radıyallahu anh* dedi ki: Biz de onu alıp götürdük ve öldürdük.[647]

Başka bir topluluk bu hadisi Musab b. Sabit'ten aynı senedle rivayet etmiştir. Yalnız o rivayette şu ilave vardır: "Onu alıp ağıla götürdük. Hayvanları üzerine sürdük. El ve ayaklarıyla işaretler yaparak develeri etrafından kovdu. Biz de karşısına geçip kendisini taşlamaya başladık ve öylece öldürdük."[648]

Bu hadisi Yezid b. Sinan da rivayet etmiştir: Hişam b. Urve'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Münkedir, Cabir'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah'ın*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***huzuruna bir hırsız getirildi. Elini kesti. Tekrar hırsızlık yaptığı için getirildiğinde ayağını kesti. Sonra yine hırsızlık yaptığı için getirildiğinde öldürülmesini emretti."***

Hammad b. Seleme'nin rivayetine göre Yusuf b. Haris b. Hatıb şöyle demiştir:

"Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*zamanında bir adam hırsızlık yaptı. Resûlullah*sallallahu aleyhi ve sellem*, **"Onu öldürün"** dedi. Orada bulunan topluluk, "O sadece hırsızlık yaptı" deyince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Öyleyse elini kesin" buyurdu. Onlar da elini kestiler. Sonra Hz. Ebû Bekir Sıddık *radıyallahu anh* hilafeti zamanında da hırsızlık yaptı. O da kesme cezasını uyguladı. Hırsızlığa devam ettiği için de el ve ayaklarının ikisi de kesildi. Beşinci kez çaldığında ise Hz. Ebû Bekir *radıyallahu anh*, "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* öldürülmesini emrettiğinde bunu bizden iyi bilmişti" dedi ve öldürülmesini emretti ve o hırsız öldürüldü."[649]

---

647 Beyhaki, Marifetu's-Süneni ve'l-Âsâr: 12/412

648 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/472

649 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 3/278

Hammad b. Ebi Humeyd'in rivayetinin aslı olan Musab b. Sabit hadisinde, evvel emirde öldürme emri verilmiştir. Bilindiği gibi hırsızlık yapan kişi ölüm cezasını hak etmez. Böylece o kişinin el ve ayaklarının, hırsızlık haddi olarak kesilmediği ispatlanmış olmaktadır. Herhalde hırsızlığa devam ettiği için, cezasını ağırlaştırıp kendisine işkence olsun diye böyle bir uygulamaya gidilmiştir. Nitekim Ureniler hadisesinde de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, canilerin elleriyle ayaklarını kestiği, gözlerine mil çektiği rivayet edilmiştir. Oysa yol kesen şâkilere uygulanan hadde göze mil çekmek yoktur. Suçluya işkence yapmak neshedildiğine göre hırsıza uygulanacak cezada da el ve ayak kesmesiyle yetinmek gerekmektedir. İki el ve iki ayağı kesmenin had olmayıp müsle/işkence sayıldığına, Cabir'in *radıyallahu anh* hadisindeki "Develeri hırsızın üzerine sürdüler. Sonra da onu taşlayarak öldürdüler" ifadesi delalet etmektedir ki bu, hırsızlıkta hiçbir şekilde had değildir.

Kesme Cezasını Gerektirmeyen Şeyler

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا) **"Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin"** ayetinin genel hükmü, herhangi bir şeyi çalmaktan ötürü kesme cezasının uygulanmasını gerektirmektedir. Çünkü her ne kadar çalınan malın miktarı ve değeri konusunda bu ayet mücmel ise de, hırsızlık yapanın elinin kesilmesinin gerektiği hususunda genel bir hüküm ifade etmektedir. Ancak Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetinin, selef ulemasının sözlerinin ve büyük İslam merkezlerinin fakihlerinin icmasının delaleti, ayetin lafzının bu konuda genel bir hüküm ifade etmediğini göstermektedir. Buna göre çalanın hırsız denilebileceği birçok şeyden ötürü kesme cezasının uygulanması gerekmemektedir. Bu şeylerin hangileri olduğu hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ve Muhammed dediler ki: "Çabuk bozulan üzüm ve hurma gibi yaş meyvelerle, et ve uzun süre bekletilemeyen yemekler, dalında duran meyveler, başağındaki buğday ve benzeri şeyleri -bekçisi olsa da olmasa da- çalmaktan ötürü hırsıza kesme cezası uygulanmaz. Ağaçlardan da abanoza benzer hint çınarı ve kırmızı boya elde edilen kana ağacı dışındaki ağaçları çalmaktan, çamur, hamam otu, kireç, alçı, zırnık (fare otu) ve benzeri şeyleri ve kuşları çalmaktan ötürü el kesilmez. Zümrüt ve yakut çalanın eli kesilir. Şarap, oyun ve eğlence aletlerini çalanın eli kesilmez."

Ebu Yusuf dedi ki: "Tezek, toprak ve çamur dışında koruma altına alınmış herhangi bir şeyi çalan kişinin elinin kesilmesi gerekir."

Mâlik dedi ki: "Dalındaki meyveyi ve dağdakikoyunu çalmaktan ötürü el kesilmez. Ama ürün eğer kurutma yerine konulmuşsa oradan çalındığı takdirde hırsızın eli kesilir. Bir yere bırakılmış olan ağaç ve tahtalar, el kesme cezasını gerektirecek miktarda çalanın eli kesilir."

Şafiî dedi ki: "Dalındaki meyveyi, hurmanın yağını çalmaktan ötürü kesme cezası yoktur. Çünkü bunlar koruma altına alınmış değildirler. Ama koruma altına alınırlarsa ister yaş olsunlar ister kuru olsunlar, çalan kimseye kesme cezası uygulanır."

Osman el-Betti dedi ki: "Ağaçtaki meyveyi çalan kişi hırsızdır; eli kesilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Mâlik, Süfyan es-Sevri ve Hammad b. Seleme, Yahya b. Said'den, o da Muhammed b. Yahya b. Hibban'dan rivayet ederek dediler ki: "Mervan, küçük bir fidan çalan hırsızın elini kesmek istedi. Rafi b. Hadic *radıyallahu anh* ona dedi ki: Ben Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا قَطْعَ فِي ثَمَرٍ وَلَا كَثَرٍ) ***"Meyve ve hurma yağını çalmaktan ötürü (el veya ayak) kesme cezası yoktur"***[650] buyurduğunu işittim."

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Yahya b. Said, Muhammed b. Hibban'ın amcası Vasi' b. Hibban'ın da bu olayı naklettiğini rivayet etmiştir.

İbn Uyeyne, bu rivayetin senedinde Muhammed b. Hibban'ın adıyla Rafi'in isminin arasına Vasi' b. Hibban'ın ismini koymuştur. Leys b. Said de bu olayı Yahya b. Said'den o da Muhammed b. Hibban'dan rivayet ederken araya halasını eklemiştir. Leys, ikisinin isminin arasında ismini zikretmediği meçhul bir halasından bahsetmiştir.

Draverdi de bu hadisi Yahya b. Said'den, o da Muhammed b. Yahya b. Hibban'dan, o da Ebu Meymune'den, o da Rafi b. Hadic'den *radıyallahu anh*, o da Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem*, benzer ifadelerle rivayet etmiştir. Draverdi, bu rivayetinin senedinde Muhammed b. Yahya ile Rafi'in

650 İbn Mâce, Hudud, 27

isimlerinin arasına Ebu Meymune'nin ismini eklemiştir. Şayet Vasi' b. Hibban'ın künyesi Ebu Meymune ise o zaman bu rivayet, İbn Uyeyne'nin rivayetine muvafık olur. Ama Ebu Meymune onun künyesi değilse o zaman Ebu Meymune meçhul bir şahıs olup kim olduğu bilinemeyen biridir. Ancak yine de fakihler bu hadisi delil olarak kabul etmişler ve gereğince amel etmişlerdir. ***"Mirasçıya vasiyet yoktur"*** hadisi gibi bu hadisin de hüccetliği sabit olmuş ve gereğince amel etmek vacip olmuştur.

(لَا قَطْعَ فِي ثَمَرٍ وَلَا كَثَرٍ) ***"Meyve ve hurma yağını çalmakatan ötürü (el veya ayak) kesme cezası yoktur"*** hadisinin manası üzerinde ilim ehli kimseler farklı şeyler söylemişlerdir:

Ebu Hanife ve Muhammed dediler ki: "Bu hadiste kastedilen, çabuk bozulan sebze ve meyvelerdir" hadisin lafzının ifade ettiği genel mana, sebze ve meyvelerin kalıcı olanlarıyla olmayanlarını çalan kimsenin elinin kesilmesini gerektirmektedir. Ancak fakihlerin tamamı, çabuk bozulmayan ve uzun süre dayanabilen ürünleri çalanın elinin kesilmesinin gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir. Bu nitelikteki ürünler, ürünlerin genelinden ayrı tutulup tahsis edilmiştir. Bu da çabuk bozulan ürünleri çalmaktan dolayı el kesilmeyeceğine dair bir delil olmuştur.

Hasan, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Yiyecek çalmaktan ötürü el kesilmez"*** bu hadis lafzının ifade ettiği genel mana, her türlü yiyeceğin çalınmasından ötürü el kesilmesini reddetmektedir. Ancak bir delile dayanılarak yiyeceklerin çabuk bozulanlarını çalmaktan ötürü el kesilmeyeceği bildirilerek bu genel hüküm özele indirgenmiştir. Ebu Yusuf ve görüşlerini daha önce naklettiğimiz fakihler, koruma altına alınmadıkları için meyvelerin ve hurma yağının çalınmasından ötürü el kesilmeyeceğini söylemişlerdir. Koruma altına alındıklarında bunları çalanla diğer şeyleri çalanların hükmü aynı olur. Öyleyse bu genel hüküm, bir delile dayanmaksızın tahsis edilmiş, özele indirgenmiştir. Hadiste geçen (وَلَا كَثَرٍ) kelimesi de bu hususta bir delildir. Çünkü (كَثَرٍ) kelimesinin iki manaya geldiği söylenmiştir: Biri, hurmanın yağı, diğeriyse küçük hurma ağacı demektir. Anılan kelime bu iki manaya gelmektedir. Bu kelimeyle hurma yağı kastedilmişse, demek ki hurma yağını çalan kimsenin eli kesilmez. Çünkü bu, çabuk bozulan nesnelerdendir. Dolayısıyla bu, çabuk

bozulan herhangi bir şeyi çalmaktan ötürü elin kesilmeyeceği hususunda bir delil olmaktadır. Şayet hadiste geçen bu kelimeyle küçük hurma ağacı kastedilmişse, demek ki ağaç ve tahta çalmaktan dolayı el kesilmeyecektir. Şu halde biz bu kelimeyi her iki manada da kullanırız. Aynı şekilde Ebu Hanife de hint çınarı ve kırmızı boya elde edilen kana ağacı dışındaki ağaçları çalmaktan ötürü el kesilmeyeceğini söylemiştir. Onun bu ifadesine göre abanoz ağacını çalmaktan dolayı hırsızın eli kesilir. Çünkü hint çınarı ve abanoz İslam ülkesinde ancak (ithalat yoluyla getirilen) mal olarak bulunmaktadır. Dolayısıyla bunlar diğer mallar gibidirler. Ancak İslam diyarında mevcut olan şeyler, mal kabul edilir. Zira sahih mülkler, İslam diyarında mevcut olan mallardır.Daru'l harpteki şeylerse sahih mülk sayılmazlar. Çünkü orası ibaha yurdudur. Ora halkının mülkleri Müslümanlara mübahtır. Orada mülkedinilmiş mallarla mübah olan malların hükmü aynıdır. Bu sebeple hint çınarı, kırmızı boya elde edilen kana ağacı ve abanoz ağacının darulharpte mübah olması, bunların İslam ülkesinde de mübah olması anlamına gelmez. İslam ülkesindeyken bunların çalınması durumunda el kesme cezası uygulanır. Bunların İslam ülkesindeki hükümleri esas alınır. İslam diyarında yetişmedikleri ve ancak dışarıdan getirildikleri için bunlar, Müslümanların başkalarına mübah olmayan malları gibidirler.

Hurma ağacı aslında sahibinden başkasına mübah değildir denilecek olursa, buna cevaben şöyle denilebilir: Aslında mübah olan diğer cinsten şeyler gibi hurma ağacı da alma ve bir yerden başka bir yere nakletme sebebiyle mülk edinilse de birçok yerde asıl itibarıyla mübahtır.

Amr b. Şuayb'ın bildirdiğine göre babası, Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh*şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Müzeyne'den bir adam, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek şöyle dedi:

- Ey Allah'ın Resûlü, dağdaki koyunu çalmanın hükmü nedir?

-Koyunun değerini tazmin edecek, (yani) mislini sahibine verecek, ceza olarak da değnekle dövülecek. Ağılda olmayan davarları çalmaktan ötürü el kesilmez. Ancak ağılda barındırılan ve kalkan değerince olan davarları çalmaktan ötürü el kesilir. Kalkan değerince olmayan davarı

çalan kimsenin, çaldığının mislini mal sahibine ödemesi ve ceza olarak değnekle dövülmesi gerekir.

- Ey Allah'ın Resûlü, dalındaki meyveyi kesmenin hükmü nedir?

-Mislini mal sahibine ödemesi ve ceza olarak değnekle dövülmesi gerekir. Kurutma yerine götürülmedikçe dalındaki meyveyi çalmaktan ötürü el kesilmez. Kurutma yerinden çalınan ve kalkan değerince olan meyveden ötürü hırsızın eli kesilir. Kalkan değerince olmayan meyveleri kurutma yerinden çalan kimsenin, çaldığının mislini mal sahibine ödemesi ve ceza olarak değnekle dövülmesi gerekir."[651]

Rafi b. Hadic'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği hadiste meyve hırsızının elinin kesilmeyeceği şartsız olarak bildirilmiştir. Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh*rivayet ettiği hadiste ise kurutma yerine konulmamış olan meyveyi çalanın elinin kesilmeyeceği bildirilmiştir. Hadiste geçen ***"Kurutma yerine konuluncaya kadar"*** ifadesinin iki manaya ihtimali vardır: Biri, meyvelerin koruma altına alınmış olmasıdır. Diğeri de meyvenin çabuk bozulmayan ve dayanıklı cinsten olduğunun açıklanmış olmasıdır. Çünkü kurutma yerine çabuk bozulmayan ve dayanıklı olan ürünlerden başkası götürülmez.

Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ)

"Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin."[652]

Bu ayette hasadın yapılmış olması kastedilmemiş, ürünlerin hasat vaktine ulaşmış olması kastedilmiştir. Şu hadis de buna benzemektedir:

(لاَيَقْبَلُ اللهُ صَلاَةَ حَائِضٍ اِلاَّ بِخِمَارٍ)

"Allah, başörtüsü takmadığı takdirde kadının namazını kabul buyurmaz." [653]

651 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 3/114

652 En'âm, 6/141

653 Ebu Davud, Salât, 85

Bu hadiste kadında âdet halinin mevcut olması kastedilmemiş, ancak kadının büluğ dönemine girmiş olması kastedilmiştir.

Şu hadis de buna benzer mahiyettedir:

(الشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ إِذَا زَنَيَا فَارْجُمُوهُمَا أَلْبَتَّةَ)

"Yaşlı erkek ve yaşlı kadın zina ettiklerinde onları mutlaka recmedin!" [654]

Bu hadisteki yaşlı kelimesiyle gerçek manada yaş kastedilmemiş, evli erkeklerle kadınlar kastedilmiştir.

"Yirmi beş deve için (zekât olarak) bir bint-i mehad verilir"[655] hadisi de buna benzemektedir. Burada zekât olarak verilecek deveden bint-i mehad (anası gebe) diye bahsedilmesi, anasının gebe olduğunu bildirmek maksadıyla değildir. Anası gebe olan küçük develer genellikle bir yaşını tamamlayıp iki yaşına girmiş oldukları için, verilecek devenin yaşını bildirmek amacıyla "binti mehad" ifadesi kullanılmıştır. Hadiste geçen ***"Kurutma yerine konuluncaya kadar"*** ifadesiyle de çabuk bozulmayıp dayanıklı halde olması kastedilmiştir. Dolayısıyla Rafi b. Hadic'in *radıyallahu anh* rivayet ettiği (لَا قَطْعَ فِي ثَمَرٍ وَلَا كَثَرٍ) ***"Meyve ve hurma yağını çalmaktan ötürü (el veya ayak) kesme cezası yoktur"*** hadisinin hükmünü tahsis etmek/özellemek caiz olmaz.

Kireç taşı ve benzeri şeyleri çalmaktan ötürü el kesilmemesi, Hz. Aişe'nin *radıyallahu anh* şu hadisi dolayısıyladır: **"Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında basit ve değersiz şeyleri çalmaktan ötürü el kesilmezdi."**

Değeri olmayan şeyler asıl itibarıyla mübahtır. Çalınması durumunda el kesmek gerekmez. Zırnık, alçı taşı ve kireç gibi şeyler, asıl itibarıyla mübahtır. Çünkü insanların çoğu alıp götürme güç ve imkânına sahip oldukları halde bunları oldukları yerde bırakırlar; alıp götürmezler. Yakut ve

654 Buhari, Ahkâm, 21
655 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 3/122

cevher ise bunlar her ne kadar asıl itibariyle herkese mübah olan (madeninden herkesin çıkarabileceği) şeyler iseler de değersiz şeyler değildirler. Aksine yüksek değere sahiptirler. Alınmaları mümkün olduğu takdirde oldukları yerde terk edilmezler. Her ne kadar herkese mübah olan (madeninden herkesin çıkarabileceği) şeyler iseler de diğer mallar gibi bunları çalanın eli kesilir. Zira çalmadan ötürü elin kesilmemesi için, çalınan malın değersiz ve herkese mübah şeylerden olması şarttır. Diğer taraftan alçı, kireç ve benzeri şeyler, saklanıp biriktirilmesi amaçlanan mallar değildirler. Aksine bunlar ekmek, et ve benzeri şeyler gibi tüketim için alınan mallardır. Yakut ve benzeri ise tıpkı altın ve gümüş gibi saklanıp biriktirilmek amacıyla alınan mallardır.

Kuşlara gelince bunları çalanın eli kesilmez. Hz. Ali *radıyallahu anh* ile Hz. Osman'ın *radıyallahu anh*, *"Kuşları çalmaktan ötürü el kesilmez"*[656] dedikleri rivayet edilmiştir. Bu hususta sahabilerden bu iki zâta muhalefet eden olmamıştır. Ayrıca kuşlar asıl itibarıyla herkese mübahtırlar. Bu bakımdan ot ve oduna benzerler.

Beytülmalden hırsızlık yapan kimse hakkında fakihler farklı şeyler söylemişlerdir. Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafiî dediler ki: "Beytülmalden hırsızlık yapan kimsenin eli kesilmez." Hz. Ali *radıyallahu anh*, İbrahim en-Nehai ve Hasan'ın da bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

İbn Vehb'in rivayetine göre Mâlik, "Beytülmalden hırsızlık yapan kimsenin eli kesilir" demiştir. Hammad b. Ebi Süleyman da bu görüştedir.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Simâk b. Harb, İbn Ubeyd b. Ebras'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Devlet başkanına ve Beytülmale ayrılan ganimetin beşte birlik payı olan humustan bir miğfer çalan bir kişi yakalanıp huzuruna getirildiğinde Hz. Ali *radıyallahu anh* onun elini kesmeyi uygun görmemiş ve (لَهُ فِيهِ نَصِيبٌ) *"Onun da bunda bir payı vardır"*[657] demiştir.

Vekî'in bildirdiğine göre Mesudi, Kasım'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

---

656 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 5/523; Abdurrezzak, Musannef: 10/220
657 Abdurrezzak, Musannef: 10/212

Bir adam beytülmalden hırsızlık yaptı. Sa'd *radıyallahu anh*, hırsıza ne ceza uygulamaları gerektiği hususunda Hz. Ömer'e *radıyallahu anh* mektup yazdı. O da Sa'd'a *radıyallahu anh* şu cevabı gönderdi:

"Eli kesilmez. Çünkü çaldığı malda kendisinin de payı vardır."[658]

Sahabilerden buna aykırı görüşte olan biri bulunduğunu bilmiyoruz. Şunu da belirtmeliyiz ki beytülmalden çalan kişinin çaldığı malda diğer Müslümanların hakkı olduğu gibi kendisinin de eşit miktarda hakkı vardır. Bu durumda kendisiyle başkasının ortak olduğu bir malı çalmış gibi olmaktadır. Bu sebeple elinin kesilmesi gerekmez.

Zimmîden veya Müslümandan şarap çalan kimse hakkında fakihler farklı şeyler söylemişlerdir. Mezhebimiz fakihleri, Mâlik ve Şafiî bu hırsızın elinin kesilmemesi gerektiğini söylemişlerdir. Sevri de bu görüştedir.

Evzai dedi ki: "Müslümandan şarap veya domuz çalan bir zimmî, çaldığının bedelini öder. Müslüman da bu gibi şeyleri yanında bulundurduğu için hadde tabi tutulur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:Şarap bizim için mal değildir. Kendileriyle anlaşma yaptığımız için bu gibi şeyleri mal edinmelerine müsaade etmekteyiz. Bunları çalan kimsenin eli kesilmez. Çünkü bir bakıma mal sayılan, başka bir bakımdan da mal sayılmayan bir şeyi çalan kimse hakkında, en az şüpheden dolayı hırsızlık haddi uygulanmaz. Bu tıpkı, bir kişinin başkasıyla ortaklaşa mâlik olduğu bir cariyeyle cinsel ilişkide bulunması gibidir. Bu kişiye de had uygulanmaz. Şu da var ki bir Müslüman, şarap edindiği ve içtiği takdirde cezalandırılır. O şarabı sirkeye dönüştürmek veya dökmekle emrolunmuştur. Onu alan, elini üzerinden kaldırması gereken şeyden kaldırmış olur ve elinin kesilmesi gerekmez.

Hırsızlık yaptığını bir defa ikrar eden kimse hakkında fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Züfer, Mâlik, Şafiî ve Sevri dediler ki: "Hırsızlık yaptığını bir defa ikrar eden kimsenin eli kesilir."

---

658 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 5/518

Ebu Yusuf, İbn Şübrüme ve İbn Ebi Leyla dediler ki: "Hırsızlık yaptığını iki defa ikrar etmedikçe eli kesilmez."

Birinci görüşün sahih olduğunun delili şu rivayettir:

Abdülaziz b. Muhammed ed-Dıraverdi'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Abdurrahman b. Sevban, Ebu Hureyre'nin *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Bir hırsızı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna getirip, "Ey Allah'ın Resûlü, bu hırsızlık yaptı" dediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Hırsızlık yaptığını sanmıyorum"*** dedi. Hırsız, "Evet, çaldım" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Öyleyse götürün elini kesin" diye emretti. Onlar da elini kestiler.[659]

Dıraverdi'den başkası da bu hadisi Muhammed b. Abdurrahman aracılığıylaPeygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmiş, Ancak rivayet senedinde Ebu Hureyre'den *radıyallahu anh* bahsetmemişlerdir. Bu hadisi rivayet edenler arasında Sevri, İbn Cüreyc ve Muhammed b. İshak da bulunmaktadır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu hadisin rivayeti ister muttasıl ister münkati' senedle olsun, hükmü sabittir. Zira bunu mürsel kılan irsalde bulunması, muttasıl kılanın[660] vasletmesinin sahihliğine engel teşkil etmez. Bununla birlikte mürsel de[661] olsa bu hadisin hükmü sabittir. Zira bize göre mürsel ile muttasıl hadisin gerekli kıldıkları hüküm aynıdır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hırsızlık yaptığını bir defa ikrar eden kimsenin elini kesmiştir.

659 İbn Mülakkin Ömer b. Ali b. Ahmed, el-Bedru'l-Münir fi Tahrici'l Ahadisi ve'l-Asâri'l Vakıa fi'ş-Şerhi'l-Kebir: 8/666

660 Muttasıl bir senetle rivâyet edilen merfû veya mevkuf hadislere ***muttasıl hadis*** veya ***mevsûl hadis*** denir.

661 Mürsel, tâbiînin, sahabeyi atlayarak doğrudan Hz. Peygamber'den rivâyet ettikleri hadislere denir. Hadisin mürsel olarak rivâyet edilmesine de ***irsal*** denir. Mürsel hadise "***zâhirmürsel***" de denir. Senetde ismi geçmeyen râvinin sahâbî olduğu biliniyorsa, bu mürsel ittifakla makbul sayılmıştır. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü).

Bir kişi, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şahitlerin şehadetine dayanarak hırsızın elini kesti. Çünkü şahitler, 'Bu hırsızlık yaptı' demişlerdi, diyecek olursa ona şöyle cevap veririz: Eğer şahitlerin şehadetine dayanarak kesmiş olsaydı onların ifadesiyle yetinir, "Hırsızlık yaptığını sanmıyorum" diyerek hırsıza inkârda bulunması için telkinde bulunmazdı. Şahitlerin "bu hırsızlık yaptı" demelerinden sonra "Hırsızlık yaptığını sanmıyorum" dediğine ve hırsız ikrarda bulununcaya dek elini kesmediğine göre, şahitlerin şehadetine değil de hırsızın ikrarına dayanarak elini kestiği ispatlanmış oluyor.

Muhaliflerimiz şu rivayeti delil olarak ileri sürebilirler:

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Ebu Zer'in *radıyallahu anh* azatlısı Ebu Münzir, Ebu Ümeyye el-Mahzumi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Suçunu itiraf eden ancak yanında çalıntı eşya bulunmayan bir hırsızı Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna getirdiler. Ona (مَا إِخَالُكَ سَرَقْتَ) ***"Senin çaldığını zannetmiyorum"*** dedi. Adam, "Evet, çaldım" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sözünü iki veya üç kez tekrarladı. Adam, her defasında "Evet, çaldım" deyince ***Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***emretti; elini kestiler.***[662]

Bu hadisten anlaşıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir defa ikrarda bulunmasına dayanarak hırsızın elini kesmemiştir. Bu hadisin senedi, öncekinden daha kuvvetlidir. Muhaliflerin bu itirazına şöyle cevap verilebilir: Bu hadiste ihtilaf konusu olan şeye açıklık getirilmemektedir. Çünkü burada hırsızın iki veya üç defa ikrarından söz edilmemiştir. Sadece hırsızın ikrarından önce Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Senin çaldığını zannetmiyorum"*** deyişini iki veya üç defa tekrarladığı, sonra da hırsızın ikrarda bulunduğu anlatılmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mezkûr hadiste hırsızın suçunu itirafettiği, Peygamber'in de *sallallahu aleyhi ve sellem* ona (مَا إِخَالُكَ سَرَقْتَ) ***"Senin çaldığını zannetmiyorum"*** dediği ve bu sözünü iki ya da üç kez tekrarladığı bildirilmektedir."

---

662 İbn Mâce, Hudud, 30

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine bu sözünü iki üç defa tekrarlamasından sonra hırsızın itirafta bulunmuş olması muhtemeldir. Bu itirafını Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* başkasının yanında yapmış olması da muhtemeldir. Tabi bu da elinin kesilmesini gerektirmez. Şunu da söylemeliyiz ki hırsızın birinci ikrarından sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona bu sözünü tekrarladığı sabit olsa bile bu, birinci ikrarın el kesmeyi gerektirdiğine delalet etmez. Çünkü elinin kesilmesi vacip olmuş olsa bile, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu cezayı düşürmek için ona, hırsızlık yapmadığına dair telkinini sürdürmesine engel bir durum yoktur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur:

(لَا يَنْبَغِي لِوَالِي أَمْرٍ أَنْ يُؤْتَى بِحَدٍّ إِلَّا أَقَامَهُ)

"Kendisine had uygulanması gereken biri, devletin valisine getirildiğinde yapması gereken, mutlaka o haddi uygulamasıdır."[663]

Şayet hırsızın ikrarı sebebiyle hemen ilk etapta el kesmek vacip olsaydı, ikrarından dönmesi için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hırsıza telkinde bulunmakla meşgul olmaz, çabucak haddi uygulardı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kesmenin vacip olması, devlet başkanının suçun işlendiğini tespite çalışmasına engel değildir. Bu, kesme cezasını hemen uygulamasını gerektirmez. Nitekim Maiz de zina yaptığına dair Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında dört kez ikrarda bulunmuştu. Ama Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* zina yaptığını kesin olarak tespit etmeden onu recmetmemiş ve ona (لعلك قَبَّلْتَ أو لَمَسْتَ) ***"Belki de öpmüşsündür. Belki de elini ona öylece sürmüşsündür"[664]*** demiş ve sonra da ailesine akli başında olup olmadığını sorup "Bunda delilik var mıdır?" demişti. Bu rivayet, Maiz'in recmedilmesinin dört kez ikrarda bulunması sebebiyle vacip olduğuna delalet etmez. Şu halde bu rivayette, hırsızın ikrarda bulunması sebebiyle Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem,*

663 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/575

664 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/57

elinin kesilmesini emrettiği anlatılan Ebu Hureyre rivayetiyle çatışan bir ifade bulunmamaktadır. Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* uygulanması henüz vacip olmamış bir haddi uygulamaya teşebbüs etmezdi. Uygulanması vacip olan bir had konusunda da uygulamayı bekletir; suçlunun suçu işlediğini kesin olarak tespit etmek ve iyice emin olmak için ihtiyaten araştırma yapardı.

Bu konuda anlattıklarımızın doğruluğuna şu rivayet delalet etmektedir:

İbn Lühay'a'nın bildirdiğine göre Abdurrahman b. Salebe el-Ensari, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Amr b. Semüre, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek, "Ey Allah'ın Resûlü, ben falan oğullarının devesini çaldım" dedi. ***Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, mal sahiplerine haber salıp sordu.*** Onlar da "Bir devemizi kaybetmişiz" dediler. ***Bunun üzerine Amr'ın eli kesildi.***[665]

Bu rivayette de hırsızın bir defa ikrarda bulunması sebebiyle elinin kesildiği bildirilmektedir.

Bu konuda anlattıklarımızın doğruluğunun aklî delili şudur: Çalındığı ikrar edilen mal ya ayndır ya değildir. Eğer ayn ise ilk ikrar sebebiyle elin kesilmesi gerekmez. Çalınan mal kul hakkı olduğu için mutlaka hırsız tarafından tazmin edilmesi gerekir. Bu hak da hırsızın bir defa ikrarda bulunmasıyla sabit olur. Sabit olması, ikinci ikrara bağlı değildir. Çalınan malın, lehinde ikrarda bulunulan kişinin mülkü olduğu sabit olur ve el kesme cezası sabit olmazsa, hırsız tarafından mal sahibine tazmin edilmesi gerekir. Tazmin edilmesi de hırsızın elinin kesilmesini önler. Çalınan mal mevcut bir ayn değilse, ilk ikrar sebebiyle hırsızın borcu haline gelir. Onun zimmetinde bir borç haline gelmesi de anlattığımız gibi elinin kesilmesini önler.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hırsızın malı çalmak suretinde almış olmasının hükmü, suçu sabit olmadığı veya tazminat ödemesine karar verilmediği takdirde eli kesilir şeklinde olduğuna göre; suçunu ikrar etmesinin hükmünü de tazminat ödenebilecekse elinin kesilmeyeceğine, tazminat ödenmeyecekse elinin kesilebileceğine bağlasanız olmaz mı?"

---

665 İbn Mâce, Hudud, 24

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Malın çalmak suretinde alınması, herhangi bir şeye bağlı olmaksızın hırsızın elinin kesilmesini gerektirir. Bundan sonra kesme cezasının düşmesi, mal sahibine tazminat ödemeyi gerektirir. Bilindiği gibi hırsızlık suçu şahitlerin şehadetiyle sabit olduğunda da hüküm böyledir. Hırsızın ilk etapta ikrarda bulunması el kesmeyi gerektirmezse, o zaman tazminata hükmedilmesi gerekir. Tazminatın ödenmesi ise el kesmeyi önler. Çünkü ikinci ikrarı, birinci ikrarıyla ödemesine hükmolunan ve el kesmeyi önleyen tazminatı ödeme hükmünü ortadan kaldırmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir:"Zina ikrarında bulunmak, bu gerekçelendirmeyi geçersiz kılmaktadır. Çünkü zina edenin ilk ikrarı haddi gerektirmez. Gerektirmediğine göre o sebeple kendisiyle zina edilen kadına mehir vermek icab eder. Zira kişinin nikâhında olmayan bir kadınla zina etmesi, kendisine ya had uygulanmasını ya da kendisinin kadına mehir vermesini gerektirir. Had ortadan kalktığında mehrin verilmesi vacip olur. Zina eden erkeğin ikinci, üçüncü ve dördüncü ikrarı, başta ilk ikrar sebebiyle vacip olan mehri düşürmez. Bu da zinada ikrar sayısının esas alınmamasına yol açar. Hırsızlıkta ikrar sayısının esas alınmasına mani bir illet varken, zinada ikrar sayısının esas alınmasının gerekliliği sahih olduğuna göre sizin bu gerekçelendirmenizin fasidliği ortaya çıkmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu itirazınızın bizim anlattıklarımızla ilgisi yoktur. Şöyle ki: Zinada şüphe sebebiyle haddin düşmesi, kendisiyle zina edilen kadına mehir verilmesini gerektirmez. Çünkü kadının üreme organı, nikâh akdi veya akid şüphesi olmadan bir kıymet ifade etmez. Nikâh akdi veya akid şüphesi olmadan ona mehir vermek gerekmez. Fakihlerin şu ittifakı da bu hükmün doğruluğuna delalet etmektedir: Bir kişi zina yaptığını bir kez ikrar ettikten veya zina ettiğine dair aleyhinde beyyine bulunduktan sonra kendisine had uygulanmadan ölürse, zina ettiği kadına terekesinden mehir vermek gerekmez. Ama bir kişi hırsızlık yaptığını bir kez ikrar ettikten sonra ölürse, fakihlerin ittifakla belirttiklerine göre çalınan malın onun terekesinden tazmin edilmesi gerekir. Fakihlerin bu konuda söylediklerinden elde edilen sonuca göre hırsızlıkta bir kez yapılan ikrar sebebiyle tazminat vermek gerekmektedir. Zinada had uygulanmadığında, bir kez yapılan ikrar sebebiyle mehir vermek gerekmez. Karşı görüşte olanlarsa şu rivayeti delil olarak ileri sürmüşlerdir.

A'meş'in bildirdiğine göre Kasım b. Abdurrahman, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Bir adam hırsızlık yaptığını Hz. Ali'nin radıyallahu anh yanında iki kez ikrar etti. Hz. Ali radıyallahu anh ona, (قَدْ شَهِدْتَ عَلَى نَفْسِكَ شَهَادَتَيْنِ) "Kendi aleyhinde iki kez şahitlik etmiş oldun"[666] dedi; emredip elini kestirdi; kesilen elini de boynuna astırdı.

Bu rivayet, Hz. Ali'nin *radıyallahu anh* suç iki kez ikrar edilmedikçe el kesilmeyeceği görüşünde olduğuna delalet etmemektedir. O, sadece "Kendi aleyhinde iki kez şahitlik etmiş oldun" demişti. Sadece bir kez şahitlik etmiş olsaydın elin kesilmezdi, dememiştir. Yine bu rivayette, hırsız iki kez ikrarda bulununcaya kadar Hz. Ali *radıyallahu anh* onun elini kesmemişti, denilmemektedir.

Ebu Yusuf'un görüşünü teyit etmek için ileri sürülebilecek aklî bir delil şudur: Hırsızlık haddi, şüphe sebebiyle düşen bir had olduğuna göre, bundaki ikrar sayısında şahit sayısının esas alınması gerekir. Hırsızlık suçunun işlendiğini ispatlamada en azından iki şahit gerekli olduğuna göre, ikrarın da sahih olması için en azından iki kez ikrarda bulunulmuş olması gerekir. Nitekim zinada da ikrarın, şahit sayısı gibi dört kez olması gerekmektedir. Bu görüş Ebu Yusuf'u, şarap içme suçunu ispatlamak için de ikrarın şahit sayısınca olmasını kabule mecbur bırakmaktadır.

Ebu'l Hasan el-Kerhi'nin şöyle dediğini işittim: Ebu Yusuf'tan şöyle bir görüş rivayet edilmiştir: Şarap içme suçunu ispatlamakta nasılki iki şahide ihtiyaç varsa aynı şekilde bir kişi şarapiçtiğini iki kez ikrar etmedikçe kendisine had uygulanmaz. Bunu söyleyene kazf haddi uygulanmaz. Çünkü bu haddin uygulanması mağdurun talebine bağlıdır. Ama diğer hadler böyle değildirler. Bu tür kıyaslar tarafımızca reddedilirler. Çünkü bu tür cezaların miktar ve ölçüsü kıyas yoluyla belirlenmez. Bunlar ancak nass ve icma ile belirlenirler.

666 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 5/483

Zevi'l Erhamın Malını Çalmak

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا) **"Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin"** ayeti, önce de açıkladığımız gibi delil ile istisna edilenler dışında her hırsızın elinin kesilmesi gerektiği hususunda genel bir hüküm ifade etmektedir. Önce de Ebu'l Hasan el-Kerhi'den naklettiğimiz gibi bu ayet genel hüküm ifade etmemektedir ve mücmeldir. Hükmünün ispat edilmesi için başka bir delile ihtiyaç vardır. Diğer taraftan usûle göre hususiliği icma ile sabit olan bir ayetin umumiliği delil olarak ileri sürülemez. Bunu usûlü'l fıkh adlı kitabımızda açıklamış bulunmaktayız. Muhammed b. Şücâ' da bu görüştedir. Yalnız bu ayetin hükmü bize göre genel nitelikte olsa ve gereğini yapmakta serbest bırakılsak bile, zev'il erhamın malını çalmada ifade ettiği hususi bir manasının olduğuna dair bir delil de vardır. Fakihler işte burada ihtilaf etmişlerdir.

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: "Zev'il erhamın malını çalan kimsenin eli kesilmez."

Zev'il erham, kişinin yakın akrabasıdır. Öyleki, ikisinden biri erkek diğeri kadın olduğu farz edildiğinde birbirleriyle evlenmeleri, aralarındaki yakın akrabalık bağı sebebiyle caiz olmayan kimselerdir. Yine mezhebimiz fakihlerine göre kadın, kocasının malından çalarsa eli kesilmez. Koca da karısının malından çalarsa eli kesilmez.

Sevri dedi ki: "Zev'il erhamın malını çalan kimsenin eli kesilmez."

Mâlik dedi ki: "Karı-koca birlikte oturdukları ev dışındaki yerlerde bulunan birbirlerinin mallarını çaldıkları takdirde elleri kesilir. Akrabalar hakkında da aynı hüküm geçerlidir."

Ubeydullah b. Hasan dedi ki: "Ebeveyninin malını çalan kimseye gelince şayet onlar bu evlatlarını kendi evlerine girmekten menetmişler de buna rağmen evlerine girip mallarını çalmışsa eli kesilir."

Şafiî dedi ki: "Ebeveyninin veya dedelerinin (ninelerinin) mallarını çalan kimsenin eli kesilmez. Birbirlerinin mallarını çalan eşlerin de elleri kesilmez."

Mezhebimiz fakihlerinin bu konudaki görüşlerinin doğruluğunun delili şu ayettir:

(لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ
وَلَا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اٰبَائِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اُمَّهَاتِكُمْ
اَوْ بُيُوتِ اِخْوَانِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخَوَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَعْمَامِكُمْ اَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ
اَوْ بُيُوتِ اَخْوَالِكُمْ اَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهُٓ اَوْ صَدِيقِكُمْ)

"Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur.[667] Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kız kardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde veya anahtarlarına sahip olduğunuz evlerde ya da dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde de bir sakınca yoktur."[668]

Yüce Allah bunların evlerine girip bir şeyler yememizi bizlere mübah kılmıştır. Bu da izinleri olmadan bunların evlerine girmemizin mübah olmasını gerektirmektedir. Evlerine girmek caiz olduğuna göre oradaki eşyalar koruma altına alınmış sayılmazlar. Ancak koruma altına alınmış olan şeyler çalındığında hırsızın eli kesilir. Şunu da söylemeliyiz ki, mallarını yemenin mübah olması, mallarını çalmaktan dolayı el kesilmesine manidir. Zira orada hakkının olması, onu oranın ortağı gibi kılmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette (اَوْ صَدِيقِكُمْ)**"ya da dostlarınızın"** ifadesi de yer almaktadır. Bununla beraber kişi, dostunun malını çalarsa eli kesilir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin zahiri, dostun da malının çalınmasından dolayı el kesilmemesini gerektirmektedir. Ancak

667 Müslümanlar, savaşa çıkarlarken evlerinin anahtarlarını savaşa çıkamayan kör, topal ve hastalara bırakırlar; bunların, evlerine göz kulak olmalarını isterlerdi. Bunlar, kolladıkları evlerde yiyip içmekten çekinirlerdi. Âyet bunda bir sakınca olmadığını ifade etmektedir.

668 Nûr, 24/61

biz icma deliliyle dostun malını çalmanın hükmünü ayetin genel hükmünden ayırarak bu hırsızlığı yapanın elinin kesilmesi gerektiğini söylüyoruz. Ayetin lafzının genel hükmü, başkalarının malının çalınması hakkında geçerli olmakta devam etmektedir. Kaldı ki kişi, dostunun malını çalmaya kastettiğinde artık onun dostu olmaktan çıkar. Bunun başka bir delili de şudur: Ayette sayılanlar muhtaç olduklarında nafakalarını yakınlarının vermesi, vermemesi durumunda nafakalarını kendisinden bedelsiz olarak almaları caizdir. Bu durumda onların malını çalan yakınları, beytülmalden çalan hırsıza benzemektedir. Çünkü kişi muhtaç duruma düştüğünde nafakasını beytülmalden bedelsiz olarak alma hakkına sahiptir. Çünkü orada kendisinin de hakkı vardır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zaruret durumunda bu hak, yabancı kimselerin malında da vardır. Ama bu, onların malını çalmaktan dolayı elin kesilmesine engel değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Sizin bu söylediklerinize iki yönden karşı çıkılabilir:

1-Yabancı bir kimsenin malında ancak zaruret veya telef olma korkusu olduğunda muhtaç kişinin hakkı sabit olur. Ayette sayılan akrabaların mallarında ise yoksulluk ve çalışıp kazanamama durumunda hak sabit olur.

2-Yabancı kişinin malı ihtiyaç da duyulsa bedeli ödenerek alınır. Ayette sayılan kimselerse ihtiyaç duydukları nafakalarını akrabalarından bedelsiz olarak alma hakkına sahiptirler. Tıpkı yoksulların nafakalarını beytülmalden bedelsiz temin etmelerinde olduğu gibi. Şunu da ifade etmeliyiz ki akrabalarından çalan kişi, yaşamını sürdürmek ve vücut organlarını koruyabilmek için başkalarından çalıp da eli kesilmesin diye nafakasını akrabalarının malından çalarak temin etmeye muhtaçtır. Bu, önce de ifade ettiğimiz gibi babasının malından çalan evlat gibidir. Ona kıyas edilebilir. Doğrusunu Yüce Allah bilir.

Daha Önce Çaldığı İçin Eli Kesilen Kişinin Aynı Malı Tekrar Çalması

Mezhebimiz fakihleri dediler ki: Bir kişi bir elbise çalar ve bu yüzden eli kesilirse, daha sonra tekrar aynı elbiseyi çaldığı takdirde eli veya ayağı kesilmez. Bunun delili şudur: Bize göre hadleri kıyas yaparak koymak

caiz değildir. Had koymanın yolu sadece nass veya icmadır. Bu ikisinin olmadığı yerde sadece kıyas ortada kalmaktadır ki, bize göre onunla had koymak caiz değildir.

"(وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا)

"Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin" ayetinin genel hükmü uyarınca ikinci hırsızlığı yapmasından önce elini kesmiş olsaydınız ya" denilecek olursa buna karşı şöyle cevap verilebilir:

İkinci kez yapılan hırsızlık, bu ayetin genel hükmüne dâhil değildir. Çünkü kesmek vacip olsa ikinci hırsızlık sebebiyle ayağın kesilmesi gerekir. Ayette emredilense, elin kesilmesidir. Şunu da ifade etmeliyiz ki hırsızlıktan dolayı kesme cezasının vacip olması, çalma fiili ve çalınan ayni eşya ile bağlantılıdır. Bunun delili de şudur: Kesme cezası düştüğünde hırsızın çaldığı eşyayı sahibine tazmin etmesi gerekir. Tıpkı zinada olduğu gibi. Zina sebebiyle had uygulanmayıp düşecek olursa, cinsel ilişki dolayısıyla kadına tazminat ödemek gerekir. Kısasın vacip olması da insanın öldürülmesi sebebiyle olduğuna göre, kısas uygulanmayıp düştüğünde telef edilen canın tazmin edilmesi (diyet ödenmesi) gerekir. Hırsızlıkta da kesme cezası uygulanmayıp düştüğünde, çalınan eşyanın tazmini gerekir. Yani burada çalınan eşyanın esas alınması gerekir. Bir hırsızlık olayında bir kişi iki eşya çalarsa sadece bir kesim cezası uygulanır. Aynı şekilde iki çalma fiili de aynı şey üzerinde cereyan ettiğinde de bir kesim cezasının uygulanması gerekir. Şu halde kesim cezasına iki şeyin, yani çalma fiilinin ve çalınan eşyanın tesiri vardır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir kişi bir kadınla zina ettiği için kendisine had uygulanırsa, ikinci kez aynı kadınla zina ettiğinde yine kendisine had uygulanır. Oysa iki zina fiilini aynı kadın üzerinde işlemiş bulunmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu böyledir. Çünkü zina eden erkeğe had uygulanmasında kadının şahsının bir tesiri yoktur. Zina haddinin vacip olması, yalnızca cinsel ilişkiyle bağlantılıdır. Bunun delili şudur: Had uygulanmayıp düştüğünde erkeğin cinsel ilişki için tazminat ödemesi gerekir. Kadının aynını tazmin etmesi gerekmez. Hırsızlıktaysa kesim cezası uygulanmadığında, çalınan eşyanın aynının tazmini gerekir.

Şunu da belirtmeliyiz ki, hırsızın çaldığı mal, elinin kesilmesinden sonra kendisi için mübah ve değersiz bir mal haline gelir. Şundan ki onu tüketmesi, sahibine tazmin etmesini gerektirmez. Dolayısıyla diğer mübah ve değersiz malları çalmasından ötürü eli kesilmeyeceği gibi, onu tekrar çalmasından ötürü de elinin kesilmesi gerekmez. "el-Asl" adlı eserde böyle denmektedir. Çamur, tahta, ot ve su gibi insanların mülkü haline gelseler de herkese mübah olan kıymetsiz malları çalmaktan ötürü kesim cezası uygulanmaz. Bu sebeple fakihler dediler ki eğrilip ip haline getirilen yünü çaldığı için eli kesilen hırsız, daha sonra o iple dokunan bir kumaşı çalarsa kendisine ikinci kez kesim cezası uygulanır. Zira kendisine kesim cezasının uygulanmasına mani olan mübahlık hükmü, dokuma işi sebebiyle ortadan kalkmıştır. Mesela bir tahta çalıp da eli kesilmeyen kişi, sahibine iade edilip yontularak ve işlenerek kapı haline getirildikten sonra tekrar aynı kişi tarafından çalınırsa, bu defa eli kesilir. Zira marangozluk sanatı ve işlemesi sebebiyle o tahta eski halinden çıkmıştır.

Şunu da ifade etmeliyiz ki kesim cezasının uygulanması, hırsızın çaldığı malı tüketmesinden ötürü ayrıca suçlanmasını gerektirmez. Çünkü elinin kesilmesi, o malın kıymetini ödemek gibidir. Eli kesilince malın bedelini ödemiş gibi olur. Böyle olunca o mal, kendisinin mülkiyetine geçmiş gibi kabul edilir. Mal sahibinin bedeli hak etmesi, hırsızın da bedeli bu şekilde ödemesi, o mala sahip olmasını gerektirir. Bu şekilde o malın sahibi gibi olduktan sonra hırsızın onu ikinci kez çalması, ikinci kez kendisine kesim cezası uygulanmasını gerektirmez. Çünkü hadler, şüphe sebebiyle düşerler. Eli kesildiği halde ikinci kez aynı eşyayı çalan kişinin çaldığı mal, bir bakıma mübah mala, bir bakıma da kendisinin mülkü olan mala benzemektedir.

Hırsızın Eşyaları Bulunduğu Mekândan Çıkarmadan Yakalanması

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Büyük İslam merkezlerinin fakihleri, hırsızın çaldığı eşyaları korunakları dışına çıkarmadıkça, elinin kesilmesinin gerekmeyeceği hükmü üzerinde görüş birliği etmişlerdir. Evin her tarafı, eşyalar için korunaktır. Eşyaları evin dışına çıkarmadıkça hırsızın eli kesilmez. Hz. Ali b. Ebi Talib ile İbn Ömer'in (Allah her ikisinden de razı olsun) bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir. İbrahim de bu görüştedir.

Yahya b. Said, Abdurrahman b. Kasım'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: 'Hırsız, eşyaları evin dışına çıkarmadıkça eli kesilmez' dedikleri haberi kendisine ulaştığında Hz. Aişe *radıyallahu anh* şöyle demişti: (لَوْ لَمْ أَجِدْ إِلَّا سِكِّينًا لَقَطَعْتُهُ) *"Hiçbir şey bulamasam, sadece bir bıçak bulsam, yine de o hırsızın elini keserim!"*[669]

Said'in bildirdiğine göre Katade, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hırsız, evin içinde bulunduğunda(yakalandığında) elinin kesilmesi gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Eve girmiş olması, kendisine hırsız denmesini hak etmez. Bu sebeple elini kesmek de gerekmez. Onu eşyaların korunduğu yerde yakalamak da elini kesmeyi gerektirmez. Çünkü kendisi de eşyalar da korunağın içinde durmaktadırlar. Dışarıya çıkarmadığı sürece onları almamış ve çalmamış sayılır ve kendisine kesim cezası uygulamak gerekmez. Böyle bir durumda elini kesmek caiz olsa, o zaman cezalandırmada korunağı esas almanın anlamı kalmaz. Doğrusunu Allah bilir.

Kesim Cezasının Uygulanmasından Sonra Hırsızın Mali Cezaya Çarptırılması

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed, Sevri ve İbn Şübrüme dediler ki:"Hırsızın eli kesildiğinde çalıntı mal aynen duruyorsa sahibi onu kendisinden geri alır. Eğer tüketilmişse hırsızın mal sahibine tazminat ödemesi gerekmez."

Mekhul, Atâ, Şa'bi, İbn Şübrüme bu görüştedirler. Kendisinden gelen iki rivayetten birine göre İbrahim en-Nehai de bu görüştedir.

Mâlik dedi ki: "Hırsız eğer varlıklıysa çaldığını tüketmiş olması halinde mal sahibine tazminat ödemesi gerekir. Yoksul ise bir şey ödemesi gerekmez."

Osman el-Betti, Leys ve Şafiî dediler ki: "Çaldığı malı tüketmiş olsa bile hırsız onun bedelini sahibine ödemekle yükümlüdür."

669 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 5/477

Hasan, Zühri ve Hammad bu görüştedirler. Kendisinden gelen iki rivayetten birine göre İbrahim de bu görüştedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Çalıntı mal aynen duruyorsa sahibi onu alır. Bu hususta ihtilaf yoktur. Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Safvan'ın *radıyallahu anh* abasını çalan hırsızın elini kesmiş ve abayı da Safvan'a *radıyallahu anh* geri vermiştir. Hırsıza kesim cezası uygulandıktan sonra onun artık tazminat ödemeye mahkûm edilemeyeceğinin delili şu ayettir:

(وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللّٰهِ)

"Yaptıklarına bir ceza ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin."[670]

Ceza, işlenen fiilden dolayı hak edilen karşılıktır ki o da el veya ayağın kesilmesidir. Hırsızı kesim cezasıyla birlikte tazminata mahkûm etmek caiz olmaz. Çünkü bu, işlenen suçun nasstaki karşılığından fazladır. Bu fazla cezaya yani tazminata, ancak kendisiyle neshin caiz olabileceği bir delile dayanarak hükmetmek caiz olur.

(اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذ۪ينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ)

"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların cezası"[671] ayeti de böyledir. Bu ayette muharebe suçunu işleyenlerin cezasının ayetin devamında belirtilenden ibaret olacağı bildirilmektedir. Çünkü ayetin bu ifadesi, muharebe suçunu işleyenlere başka bir ceza verilmesine engel olmaktadır.

Eli kesilen hırsıza ayrıca mali ceza verilemeyeceğinin sünnetteki delili şu rivayetlerdir:

Abdullah b. Salih'in bildirdiğine göre Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إذا أُقِيمَ علَى السارقِ الحَدُّ فلا غُرْمَ عليه)

"Hırsıza had uygulandığında artık ona mali ceza verilmez."[672]

670 Mâide, 5/38
671 Mâide, 5/33
672 Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Tehzibu'l-Âsâr: 1/102

Abdülbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Misver b. İbrahim, Abdurrahman b. Avf *radıyallahu anh* şöyle demiştir:

(أُتِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِسَارِقٍ فَأَمَرَ بِقَطْعِهِ , قَالَ:«لَا غُرْمَ عَلَيْهِ»)

"Peygamber'in** sallallahu aleyhi ve sellem **huzuruna bir hırsız getirildi. Elinin kesilmesine emretti ve 'Mali cezası yok' dedi."[673]

Abdülbaki, "Sahih olan budur. Halid b. Hidaş bu rivayetin senedinde 'Misver b. Mahreme' diyeceği yerde yanlışlıkla 'Misver b. İbrahim' demiştir" dedi.

Eli kesilen hırsıza ayrıca mali ceza verilemeyeceğinin aklî delili; bir fiil sebebiyle zina edene hem haddin hem de mehrin, katile hem kısasın hem diyetin uygulanması imkânsız olduğu gibi, hırsıza da hem el kesme hem de mali ceza uygulamak imkânsızdır. Buna göre hırsıza uygulanan kesim cezası, ayrıca tazminata mahkûm edilmesine engel olur. Çünkü hadlerde mali ceza ancak şüpheli durumlarda uygulanır. Şüphe olunca da kesim cezası uygulanamaz. Başka bir ifadeyle çalınan malın tazmin edilmesi, bizim usûlümüze göre o mala hırsızın mâlik olmasını gerektirir. Şayet tazminat ödemesi sebebiyle o malı hırsızın mülkiyetine katarsak, ikinci kez onu çaldığında kesim cezasını tekrar uygularsak, kendi malını çaldığından ötürü ona kesim cezası uygulamış oluruz ki bu caiz değildir. Kesim cezasını ortadan kaldırma imkânı olmadığından ve de tazminat ödemek kesim cezasını düşüreceğinden, bu durumda tazminat cezasını uygulamak mümkün olmaz.

Rüşvet Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ اَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ فَاِنْ جَاؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ
اَعْرِضْ عَنْهُمْ وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْـًٔا وَاِنْ حَكَمْتَ
فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٤٢﴾)

---

673 Darekutni, Sünen: 4/243

42-"Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirecek olursan sana asla hiçbir zarar veremezler. Eğer hükmedecek olursan aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah, âdil davrananları sever."

Ayette geçen (سحت) kelimesinin, sözlükte bir şeyin kökünü kazımak anlamına geldiği söylenmiştir. (أسحته إسحاتا) denildiğinde bir şeyin kökünün kazılıp yok edildiği manası kastedilir.

(فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ)

"Yoksa sizi azap ile yok eder."[674]

Yani kökünüzü kazır. Malını ifsad edip tüketen kimse için (أسحت ماله) ifadesi kullanılır. Harama (سحت) denmiştir. Çünkü haram malda sahibi için bereket olmaz. Onun sebebiyle sahibi de mahvolup tükenir.

İbn Uyeyne'nin bildirdiğine göre Salim b. Ebi Ca'd, Mesruk'un şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Abdullah b. Mesud'a *radıyallahu anh* (سحت) "suht", hüküm verenlerin aldığı rüşvet midir, diye sordum. Bana şu ayeti okudu: *(وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ) "Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir."*[675] Bu ayeti okuduktan sonra da şöyle dedi: "Suht" yani rüşvet, bir kişinin devlet adamlarına gidip kendisi için aracılık etmeni istemesi ve bu iş için sana hediye vermesi, senin de bu hediyeyi kabul etmendir."

Şube'nin bildirdiğine göre Salim b. Ebi Ca'd, Mesruk'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdullah b. Mesud'a *radıyallahu anh*, hüküm verirken haksızlık yapmanın hükmünü sordum."Bu, küfürdür" dedi. "Suht" un ne olduğunu sordum. "Rüşvettir" dedi.[676]

674 Tâ hâ, 20/61

675 Mâide, 5/44

676 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/234

Abdü'l-A'lâ b. Hammad'ın bildirdiğine göre Müslim, Mesruk'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ömer'e *radıyallahu anh* "Ey mü'minlerin emiri, hüküm verirken rüşvet almak (suht) yani haram mıdır?" Diye sordum. "hayır. Aksine küfürdür. Suht, Sultana işi düşen birinin, sultan katında itibarlı bir kimseyi aracı kılması, aracının da hediye almadan onun işini görmemesidir" diye cevap verdi.

Hz. Ali b. Ebi Talib'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Suht; hüküm verirken alınan rüşvet, fahişenin aldığı para, damızlık hayvanı dişilerle çiftleştirme karşılığında alınan para, hacamatçının kazancı, köpek satma karşılığında alınan para, şarap satma karşılığında alınan para, leş satma karşılığında alınan para, kâhinin aldığı ücret ve yargıda acele hüküm verilmesini talep etmektir."

Böyle demekle Hz. Ali *radıyallahu anh* suhtun, alınması helal ve hoş olmayan şeyler olduğunu bildirmek istemiştir.

İbrahim, Hasan, Mücahid, Katade ve Dahhâk dediler ki: "Suht, rüşvet alıp vermektir."

Mansur'un bildirdiğine göre Ebu Vail, Mesruk'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kadı hediye aldığında suht yani haram yemiş olur. Rüşvet yediğinde ise bu onu küfre ulaştırır."

A'meş'in bildirdiğine göre Hayseme, Hz. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(بَابَانِ مِنَ السُّحْتِ يَأْكُلُهُمَا النَّاسُ: الرِّشَاءُ، وَمَهْرُ الزَّانِيَةِ)

"İnsanların yediği iki çeşit suht vardır. Biri rüşvet, diğeri de fahişenin aldığı para."[677] İsmail b. Zekeriyya'nın bildirdiğine göre Cabir *radıyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Yöneticilere verilen hediyeler, suht'tan sayılır."***

677 İbn Ebi Şeybe, Musannef: 4/443

Ebu İdris el Holani, Sevban'ın *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem, **rüşvet alana verene ve ikisine aracılık edene lânet etti."***

Ebu Seleme b. Abdurrahman, Abdullah b. Ömer'in *radıyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem, **rüşvet alana da verene de lânet etti."***

Ebu Avane'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radıyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَعَنَ اللهُ الرَّاشِيَ وَالْمُرْتَشِيَ فِي الْحُكْمِ)

"Allah'ın lâneti, hükümde rüşvet alan ve rüşvet veren üzerine olsun."[678] Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Rüşvetle ilgili ayeti te'vil edenlerin tamamı, rüşvet almanın haram olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Rüşvetin, Yüce Allah tarafından haram kılınan suht'tan olduğunda da ittifak etmişlerdir.

Rüşvetin Çeşitleri

Rüşvet birkaç çeşittir. Bunlardan biri hüküm vermede (yani lehte hüküm verilmesini sağlamak için verilen ve alınan) rüşvettir. Bunu vermek de almak da haramdır. Rüşvetin bu çeşidi hakkında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَعَنَ اللهُ الرَّاشِيَ وَالْمُرْتَشِيَ وَالرَّائِشَ الَّذِي يَمْشِي بَيْنَهُمَا)

"Allah, rüşvet alana verene ve ikisine aracılık edene lânet etti."[679]

Kişi ya hakkını elde etmek ya da hak etmediği bir şeyi elde etmek için rüşvet verir. Hakkını elde etmek için veriyorsa, hâkim hükmetmesi gerektiği şekilde hükmetmediğinden ve bu sebeple rüşveti aldığından dolayı fasıklık yapmış, günaha girmiş olur. Rüşveti veren de yerilmeyi ve kınan-

---

678 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 15/11
679 Hâkim, Müstedrek: 4/115

mayı hak eder. Çünkü o, gerçek manada hâkim olmayan ve hükmü dinen geçerli olmayan birini hâkim olarak kabul etmiştir. Zira bu hâkim, rüşvet aldığı için kendiliğinden görevden azledilmiş sayılır. Bu, yerine getirmesi kendisine farz olan namaz, zekât ve oruç gibi ibadetler karşılığında ücret alan bir kimse gibidir.

Hüküm vermede rüşvet almanın, Yüce Allah'ın Kitabı'nda haram kıldığı suht'ün bir türü olduğu hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur. Bu da farz ve insanı Allah'a yakınlaştırıcı bir ibadet olarak yapılması gereken hac, Kur'an öğretimi ve İslam'a girme gibi şeyler karşılığında ücret almanın caiz olmadığına delalet etmektedir. Bu işler karşılığında bedel almak caiz olsaydı hüküm vermede ve hükümleri tatbik etmede rüşvet almak da caiz olurdu. Hüküm verme ve hükümleri tatbik etme karşılığında rüşvet almak Allah tarafından haram kılındığına ve İslam ümmeti bunda icma ettiklerine göre bu, farzlar ve insanı Allah'a yakınlaştırıcı işler karşılığında ücret almanın caiz olduğunu söyleyenlerin görüşlerinin fasid olduğuna delalet etmektedir.

Kişi, hâkimin batıl yolla kendisi lehinde hüküm vermesi için rüşvet verirse bu durumda hâkim iki ayrı günah işlemiş olur. Biri rüşvet alma günahı, diğeri de haksız yere hüküm verme günahıdır. Rüşveti veren de aynı şekilde iki günah işlemiş olur.

İbn Mesud *radıyallahu anh* ve Mesruk, "suht" un sultan katında işi görülsün diye kişinin aracıya verdiği hediye olduğunu söylemişlerdir. İbn Mesud *radıyallahu anh*, hüküm verme karşılığında rüşvet almanınsa küfür olduğunu söylemiştir.

Hz. Ali *radıyallahu anh* ile Zeyd b. Sabit *radıyallahu anh* ve kavlini naklettiğimiz zât dediler ki: "Rüşvet vermek, suht'un (haramın) türlerindendir."

Hüküm verme dışındaki işler için verilen rüşvete gelince bu, kişinin sultan katında işi görülsün diye itibar sahibi aracıya hediye vermesidir ki bu da yasaklanmıştır. Çünkü sultana işi düşen kişi mazlumsa, aracının rüşvet almadan ona yardım etmesi ve onu zulümden kurtarması, kendisine görevdir. Nitekim Yüce Allah, (وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى) "**İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın**"[680] buyurmuştur.

680 Mâide, 5/2

Peygamber de *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Kişi kardeşine yardım ettiği sürece Allah da ona yardıma devam eder."***

Rüşvetin başka bir çeşidi de kişinin sultanın zulmünden korunmak için ona rüşvet vermesidir. Bu rüşvet alana haramdır. Ama bunu vermek haram değildir. Cabir b. Zeyd ile Şa'bi dediler ki: Kişinin zulme uğramaktan korkması halinde canını ve malını korumak için zalim kimse ile müdara etmesinde/yüzüne gülerek iyi geçinmeye çalışmasında bir sakınca yoktur. Atâ ile İbrahim'in de benzer şeyler söyledikleri rivayet edilmiştir.

Hişam, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, rüşvet alana da verene de lânet etti."

Hasan dedi ki: "Batıl yolla bir menfaat elde etmek veya bir hakkı iptal etmek için rüşvet verip almanın hükmü böyledir. Ama malını korumak için vermende bir sakınca yoktur."

Yunus, Hasan'ın şöyle dediğini nakletmiştir: "Kişinin bedenini, ırzını ve haysiyetini korumak için malından bir şeyler vermesinde sakınca yoktur."

Osman b. Esved, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Malını dinin için kalkan yap ama dinini malın için kalkan yapma."

Süfyan, Amr ile Ebu Şa'sâ'ın şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Ziyad'ın valiliği zamanında kendimiz için (zulümden korunmak gayesiyle) rüşvet vermekten daha faydalı bir şey göremiyorduk."

Kişinin, kendisine zulmetmek veya ırzını ayaklar altına almak isteyen birine kendini korumak için rüşvet vermesine selef uleması ruhsat vermiştir. Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hayber savaşında elde edilen ganimetleri herkese bol miktarda vererek paylaştırırken Abbas b. Mirdas es-Sülemi'ye de bir şeyler vermişti. Abbas buna kızarak bir şiir inşad etti. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* **"**Şunu susturun. Aleyhimize konuşmasın**"** dedi. Sahabiler kendisine daha fazla ganimet vererek onu razı ettiler.

Ümeraya ve hâkimlere verilen hediyelere gelince, hediye verenin bir hasmı ve hâkim nezdinde bir davası olmasa bile Muhammed b. Hasan bunu mekruh görmüştür. Bu görüşünde de Ebu Humeyd es Saidi'nin

İbn Lütbiyye olayı ile ilgili rivayet ettiği hadise dayanmıştır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu zekât toplamakla görevlendirmişti. Toplayıp döndüğünde (malların bir kısmını göstererek) "Şunlar sizin, şunlar da bana hediye edilenlerdir" demişti. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştu:

"Bazı kimselere ne oluyor ki, Allah'ın idaresini bize tevdi ettiği bir takım işlerde kendilerini çalıştırdığımızda 'Şunlar sizin, şunlar da bana hediye edilenlerdir' ***diyorlar. (Bunu diyen kimse) babasının evinde oturup beklese bu hediyeler kendisine verilecek mi, yoksa verilmeyecek mi?"*** [681]Konuyla ilgili olarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu da rivayet edilmiştir:

(هَدَايَا الْأُمَرَاءِ غُلُولٌ)

"Yöneticilere verilen hediyeler, ganimetten çalınmış mallar gibidir" [682]

(هَدَايَا الْأُمَرَاءِ سُحْتٌ)

"Yöneticilere verilen hediyeler, suht (haram)dır."

Ömer b. Abdülaziz (rh.a) hediye kabul etmeyi mekruh görürdü. Kendisine Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hediye kabul ettiği ve kendisinin de karşılık verdiği söylendiğinde şöyle cevap vermiştir: "Verilenler o gün hediye idi. Bu gün ise rüşvettir."

Muhammed, kâdıya kadılık makamına atanmasından önce de hediye verenlerden birinin, kadı iken de ona hediye vermesinin mekruh olmadığını söylemiştir. Ona göre kadı o makamda olmadığında kendisine hediye verilmeyecek ve ancak kadılık sıfatı dolayısıyla kendisine hediye verilecekse, işte bu mekruhtur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de buna delalet etmektedir: ***"Babasının evinde oturup beklese bu hediyeler kendisine verilecek mi, yoksa verilmeyecek mi?"***

---

681 Buhari, el-Eyman ve'n-Nüzur, 3

682 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/233

Bu hadiste zekât toplama görevlisine, bu görevde bulunduğu için hediyeler verildiğini, şayet bu görevde olmasaydı anılan hediyelerin verilmesinin söz konusu olmayacağını, dolayısıyla görevlinin o hediyeleri kabul etmesinin helal olmayacağını haber vermiştir. Kâdıya da kadılık makamına atanmasından önce hediye verenlerden biri, kadı iken de hediye verir ve bu hediyeyi kadılık sıfatı sebebiyle vermediğini bildirirse, kadının o hediyeyi daha önceleri kabul ettiği gibi kabul etmesi caiz olur.

Rivayet olunduğuna göre Bizans imparatorunun kızı, Hz. Ali'nin kızı ve Hz. Ömer'in eşi Ümmü Gülsüm'e hediye takdim etmiş, ancak Hz. Ömer, o hediyeyi kabul etmesini menetmiştir.

AHKÂMU'L KUR'ÂN

Hanefî mezhebinin meşhur fakihlerinden Ahmed b. Ali, Ebû Bekr er-Râzî el-Cassâs el-Hanefî 305/917 de Rey şehrinde doğmuş, zamanın siyâsî ve ilmî merkezi olan Bağdat'a gidip İslâmî ilimleri öğrenmiş ve sonunda Bağdat'taki Hanefî âlimlerinin başkanlığına kadar yükselmiştir. Bu vazifesine ölümü olan 370/981 tarihine kadar devam etmiştir.

Cassâs, zamanında fıkıh, hadis ve dil sahasında şöhrete ulaşmış olan âlimlerden ders almış, kendisini İslâmî ilimler alanında yetiştirmiştir. O, her şeyden önce dirayetli bir fakîhtir. Müfessir ve muhaddis olan yönü de eksik değildir. Bazı kaynaklar onu, fakîhlerin tabakalarından "Ashab-ı Tahrîç" den daha üst mertebede olan "el-Müctehidu fi'l-Mes'ele" mertebesinde görmektedirler. Müellifimiz, dinden inhiraf, zulüm ve haksızlık karşısında feveran eden ve sözünü esirgemeyen bir karakter yapısına sahiptir. Halifenin başkadılık teklifini kabul etmemiştir. Ona yapılan Mûtezîlîlik ithamının kabule şayan yönü yoktur. Zira onun bu fırka ile ilgisinin olmadığı "Cassâs ve Fıkhî Tefsiri" adlı eserde delilleriyle ortaya konulmuştur. Bağdat'taki Hanefilerin başı olması sebebiyle Cassâs'tan istifâde etmek için, çeşitli İslâm memleketlerinden kendisine akın akın talebeler gelmiş, pek çok talebe yetiştirmiş ve aralarından tanınmış fakihler çıkmıştır.

Cassâs'ın telif ettiği eserler, onun keskin zekâsının, kuvvetli muhakemesinin ve meselelere olan vukufunun meyveleridir. Tefsiri ve diğer bir iki telifi dışındaki eserleri, Hanefî mezhebinin ileri gelen müçtehidlerinden İmam-ı Muhammed, et-Tahâvî, el-Hassâf, el-Kerhî gibilerin muhtasar olan eserlerinin şerhi mahiyetindedir. Böyle muhtasar eserleri şerhedebilmek, ancak mezhebin derinliklerine ve inceliklerine vâkıf olan kimseler tarafından mümkün olabilir. Kaynaklarda Cassâs'ın on iki eseri zikredilmektedir.

